

AZ INKVIZÍCIÓ TÖRTÉNETE

TÖBB KÚTFORRÁS NYOMÁN
ÍRTA:

HAVAS KÁROLY

22 MŰMELLÉKLETTEL

ROZSNYAI KÁROLY KIADÁSA
BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 15.

Előszó

Régen érzi hiányát a magyar olvasóközönség olyan műnek, mely eddig csak sejtésekből, kivonatokból ismertette az emberiség történelmének legféketebb korszakát: az inkvizíciót. Se szeri, se száma a külföldön megjelent ezirányú munkáknak, melyek legnagyobb része terjedelme vagy iránya miatt átdolgozásra szorult. A legjavát használtam fel forrásul, jegyzékét e mű végén találja az olvasó.

Magyar nyelven ez az első mű, mely a nagy, szinte végeláthatatlan anyagot összesűrítve, a lényegét meghagyva adja az olvasó kezébe az inkvizíció történetét.

Munkámban főként Spanyolország és a hozzátartozó tartományok inkvizícióival foglalkozom, mert ezen a félszigeten kezdődött, élt, dühögött legborzalmasabban a középkor tüzes pestise.

Semmi más szempont nem vezetett írás közben, mint az objektivitás. Ha néhol egyoldalú is a megvilágítás, szolgáljon mentségemül az ily esetben egyetlen rendelkezésemre álló egykorú feljegyzésekkel igazolt forrásmunka.

Hálás köszönettel tartozom a kiadónak, hogy lehetővé tette e munka megjelenését.

Budapest, 1927. május 10.

Havas Károly

Az inkvizíció eredete és alapítása.

I. FEJEZET.

A castíliai királyság.

Nehéz lenne túlzottan leírni a castíliai királyságban uralkodó zűrzavaros állapotokat, amikor a spanyol monarchia castíliai Izabella és aragoniai Ferdinánd egyesülésével létrejött. Sokféle ok játszott közbe, hogy a feudális rendszerrel járó gonoszságot kiterjessze és kiélezze és velejáró előnyeit hatástalanná tegye. Az ország a saracénektől való elhódításának háborús küzdelmei, jelentéktelen megszakításokkal hét-száz évig tartottak. E küzdelmek állandó belháborúkkal jártak és örökös villongásokban tobzódó, féktelen és vad nemességet termeltek ki, akik éppoly készségesen támadták meg szomszédaikat és uralkodójukat, mint akár a mórok.

Az a megvető és lenéző mód, amellyel az ősi balladákban jellemezték uralkodójával szemben a Cid-et, világosan kimutatja, hogy a tizenkettedik század castíliai főnemessége milyen érzelmekkel viseltetett uralkodója iránt és amaz idők egyik nagy krónikása, szinte dicsőségnek tudja be, hogy a főurak állandóan lázongtak a királyi hatalom ellen.

Spanyolországban háborúskodás volt a Castíliaiak egyetlen mestersége. A békés foglalkozásokat megvetően a zsidóknak és a midéjeres elnevezésen ismert meghódított muzulmánoknak engedték át; akiket megtűrték keresztény területen és engedték, hogy mint teljesen elütő elem éljenek a lakosság között. Nem jött létre a szorgalmas és gyarapodó független polgárság, amelyből a királyok azt a testületet alkothatták volna, akikre harcaikban hatalmas hűbéreseikkel bizalommal számíthatnak. A kísérlet erre megtörtént ugyan; a Cortes, melynek hozzájárulása szükséges volt a törvények alkotásánál, tizenhét városnak a képviselőiből állott, kiknek személye, midőn szolgálatot teljesítettek, sérthetetlen volt, ám a városok oly kevésre becsülték ezt

a kiváltságot, hogy IV.-ik Enrique alatt felpanaszolták a képviselők kiküldésével járó költséget. A korona, azon igyekezve, hogy hatalmát növelje, felajánlotta a költségek viselését és ezzel ürügyet szerzett a választások felügyeletére és noha Henrik már nem vehette ennek hasznát, mégis az egyeduralom kísérletének egyengette útját Izabella és Ferdinand részéről, ami a Comminidades fellázadását is teljesen meddővé tette.

Sancho el Bravo fellázadása 1282-ben apja Alfonso ellen a hanyatlás kezdetét jelentette. Hogy a főnemességet megnyerje, mindent megadott nekik, amit kívántak és hogy az adóztatásból származó elégedetlenségnek elejét vegye, a saját kincstárát és a korona birtokait bocsájtotta áruba. Fiát, Don Pedro-t, a kegyetlen elnevezéssel illették erőszakoskodásaért, mellyel a lázongó nemességet megfélemezte, ám ezzel csak fattyú fivére, Henry Trastomera trónrajutását segítette elő, aki csak újabb engedményekkel tudta megtartani a testvérgyilkosság árán bitorolt trónt.

A gyenge akarató II-ik Juan hosszú uralkodását 1406-tól 1454-ig, a még gyengébb IV-ik Enrique, kit általánosan az „Impotente” jelzővel illették, követte. A tordesillasi Siguroban, 1439-ben, az elégedetlen főnemesség a szó szoros értelmében feltételeket szabott II-ik Juan-nak. Az Avila-i országgyűlésben, (1465) a legnagyobb megvetéssel bántak IV-ik Enrique-vel. Gyászruhába öltözött képmását trónra ültették és felolvasták a vádiratot. Először is méltatlannak jelentették ki a királyi hatalom gyakorlására, mire Alonso Carrillo, Toledo érseke, levette fejéről a koronát. Másodszor az igazságszolgáltatás gyakorlására jelentették ki méltatlannak, amire Alvero de Zuniga, Plasencia grófja kivette a báb kezéből a jogart. Harmadszor megfosztott az uralkodástól és erre Diego Lopez de Zuniga csúf szavakkal lelökte a bábót a trónról. Alig tekinthető egyébnek, mint e csúfos játék folytatásának, hogy öccsét a tizenegy éves Alfonsót választották meg utódjául.

Általános vélemény szerint, Ferdinand testvéröccse, a mélyen meggyászolt Carlos Viana hercegének megmérgeztetése árán szerezte meg Aragónia trónját, míg a castíliai királyi korona ugyanilyen módon, Alfonso királyi herceg erőszakos halálával jutott Izabellának.

Egy jellemző esetről számol be a történetíró, amely Donna Maria de Monroyval történt meg, aki a sevillai Henriquezek előkelő családjába került házassága révén. Két fiú gyermekkel özvegyen maradt és fiai benső barátságot tartottak fenn két, Mancano nevű sevillai főúri ifjúval. Az ifjabb Henriquez, kockavetés közben összeveszett velők, mire amazok szolgálóikkal rátámadtak és végeztek vele.

De később, az idősebb fivér bosszúállásától rettegvé, barátságos üzenetet küldtek neki, jönne el hozzájuk kockát vetni. Mikor az ifjú hívásukat követve eljött, egy sötét folyosóba csalták és ott agyonszúrták. Mikor Donna Maria elébe vitték fiainak megcsonkított holt-

testeit, a hölgy egy könnyet sem ejtett, de a szeme kifejezése rémüléssel töltött el mindenkit. A Mancano fiúk azonnal lóra pattantak és Portugáliába menekültek el, de Donna Maria férfiruhában húsz lovaggal egyetemben a nyomukba vetette magát. Kémei mihamar kipuhalták a szökevények menhelyét; az anya rájuk törette az ajtót és tíz vitézével benyomult. A Mancenók segítségért ordítottak, ám mielőtt a szomszédok odasiethettek volna, a bős anya már a balkezében tartotta a két fiú levágott fejét és kíséretével elvágtatott. Meg sem állt addig, míg Salamencába nem ért, ahol a templomban fiai sírjára helyezte el a két levágott fejet. Ettől fogva mint Donna Maria la Brava lett ismert és hőstette hosszú és véres viszálykodásra vezetett a Monroyk és a Mancanók között.

Donna Maria csak egy példánya volt az akkori idők női nemükből kivetkőzött asszonyainak, a muges veronileseknek, akik akár a harctéren, akár családi viszálykodásokban kegyetlenség és kitartás tekintetében bármely férfival szemben helytállottak.

Könnyen elképzelhetjük a köznép helyzetét a harcias és lelkiismeretlen főnemesség közt. A föld parlagon hevert, a földmunkás anynyit is alig mert termelni, ami magnak elegendő volt, mert a termést rendesen kardéllal takarították be, hogy a várkastélyok magtáraiba szállítsák tartaléknak ostrom esetén. Magától értetődik, hogy az országutakon nem volt bátorságos sem árut szállítani, sem utazni; minden hidalgó rablótanyává alakította át kicsiny várát, és amit ezek a bandák meghagytak, azt a martalócok hurcolták el. Mindenütt a legképtelenebb rendetlenség uralkodott.

A korona iránti köztisztelet annyira alásülyedt, mint a királyi jövedelem. Egy közzájon forgó történet a Bonavente grófról világosan azt mutatja, mily nehezen törődött bele a nemesség még Izabella trónrajutása után is abba, hogy uralkodójának engedelmességgel tartozik. Midőn a királynéjával sétálgatott a gróf, egy szegény asszony jött oda és zokogva panaszolta fel, hogy hivatalos kísérete ellenére, megölette az urát. Felmutatta a levelet, mit az ura magánál hordott, rajta golyók nyoma, mire a gróf gúnyosan megjegyezte:

— Egy jóféle páncél több hasznára lett volna.

Izabella, kit ez a megjegyzés roppant felháborított, így felelt:

— Talán azt kívánja magában a gróf, hogy Castíliában ne is legyen király?

— Ellenkezőleg, azt óhajtom, bár több király is lenne.

— És miért?

— Mert akkor magam is trónra juthatnék.

A féktelen és jogot nem ismerő indulatoknak ebben a káoszban, ne higyjük, hogy maga az Egyház külön viselkedést mutatott, mint a nemesség, akik saját családjuk méltatlan sarjaival töltötték be a főpapi állásokat, de az alsó papság sem volt külön, mert csak henye és kicsapongó életmódu használta fel a papi köntöst. Abban az idő-

ben a toledo hercegének volt Castília primása, aki egyúttal a birodalom ez offo kincstárnoka is és kinek jövedelmét nyolcvan-száz-ezer aranyra becsülték, de a számára fenntartott kegyurasággal tovább szívesen arannyal gyarapodott. E fényes állást Izabella trónralépésekor Alonso Carrillo foglalta el, egy igen harcias jellemű főpap, aki mindenfajta háborúskodásban, de legfőképp amaz idők belháborúiban lelte kedvét és óriási főpapi jövedelmével meg nem elégedve, hallatlan összegeket pazarolt el alchimista kísérletekre. Mikor 1495-ben, a puritán jellemű Ximenes nevezte ki hercegének, állítólag az volt legelső teendője, hogy a toledo franciskánus székesegyházból eltávolíttassa Troilo Carrillo, az elhunyt primás fattyú fiának az oltár mellett emelt pompás síremlékét.

Utóda a toledo hercegségi székben azért érdekel bennünket kiváltsággal, mert ernyedetlenül a hitnek az eretnokségtől való megtisztulását tűzte ki élete céljául, ami utóbb is az inkvizíció bevezetésére vezetett.

Ilyen emberekkel az Egyház élén el sem várható, hogy az alsó papság a hithű tisztesség és erkölcs mintaképe legyen, akik úgy a zsidók, mint a muzulmánok előtt vonzerővé avatják a kereszténységet. De miután sok papnak nem volt ínyére, hogy misét mondjon, legfelső helyről szigorú parancs érkezett, hogy legalább is négyszer évente misét szolgáltatassanak és egyúttal eltiltották tőlük a színes, rikító reverenda viselését.

De azért az Egyház Spanyolországban kevesebb kiváltságokkal rendelkezett, mint bárhol a keresztény országokban.

A castíliai főpapság nyilvánvalóan nem sokba vette a pápai diplomákat. Ugyanabban az időben például, a belháború folyamán IV-ik Enrique és öccse, Alfonso közt, Hernando Luxán, a siguenzai püspök elhunytával megüresedett stallumot, egyszerűen birtokba vette Diego Lopez, aki sehogysem akart a pápai bullának engedelmessé válni és a nagy Tanácshoz fellebbezett a pápa és összes rendeletei ellen.

Így álltak a dolgok még olyan jámborlelkű uralkodónál is, mint katolikus Ferdinánd, mikor a saragossai érsekség 1476-ban, aragoniai Juan halálával megürült, Ferdinand, apjával, Juan-al egyetemben arra kérte IV-ik Sixtus pápát, hogy törvénytelen fiának, a hatéves Alfonsónak juttassa az érseki széket. A pápák kinevezési joga az érsekségek iránt, a pallium ősrégi jogán alapult és elvitázhatatlan volt, de amikor Izabella Ximenes nevezte ki toledo hercegének, (1495) mégis csak kitűnt, hogy a kinevezést a korona jogának tekintették és magától értetődőnek vették a pápai beleegyezést. A fentebbi esetben is úgy volt hát, hogy a kérelem csak formáság, amint az kiderült, mikor Sixtus kereken elutasította azt. A kérelmező születési defektumát még elnézte volna, de a hatéves kora leküzdhetetlen akadály volt, így tehát Sixtus Ausias Despuch-t, az akkori montreali püspököt nevezte ki, abban a reményben, hogy Ferdinánd és apja méltányolják a

jelölt nagy érdemeit. Despush elfogadta az állást, ám Ferdinánd azonnal letiltotta az összes montreali javadalmakat és a Santa Cristina zárának utalta át. Vallásossága dacára, Izabella is csak olyan szilárdan kivédte a korona jogait a pápaság ellen, mint férje tette volt, mikor a cuenzai püspöki szék 1482-ben megürült.

Sixtus pápa egyik génuai unokafivérével akarta betölteni, de Ferdinánd és Izabella erélyesen kijelentette, hogy csakis spanyoloknak vannak fentartva a spanyol püspökségek és hogy majd ők jelölnek főpapot. Sixtus erre visszavágott, hogy minden javadalom adományozása a pápát, mint Isten helytartóját illeti meg, mire a spanyol királyi pár haza parancsolta a pápai udvarnál szolgálatot teljesítő alattvalóit és a nagy Tanács egybehívásával fenyegetőzött. Ez az erélyes eljárás megalkuvásra készítette Sixtust és külön nunciust küldött Spanyolországba, ám Ferdinánd és Izabella nem engedtek és nem is fogadták a főpapot. Könnyen megérthető tehát, hogy az inkvizíció szervezetében nem tágitottak abbéli joguktól, hogy a trónnak legyen fentartva minden személyi intézkedés.

A legsajnálatosabb visszaélések egyike, amelyet az Egyház a társadalom ellen elkövetett abban állt, hogy a laikusok tömegét engedte be az alsóbbrendű szerzetekbe, akik kényük-kedvökre folytatták világi foglalkozásaikat és csak azért viselték a tonzúrát, hogy az egyházi hatóságok védelme alatt felelőtlenül garázdálkodhassanak.

Ilyenek voltak Castíliában a közállapotok, mikor a nyomorult IV-ik Enrique, 1474 dec. 12-én bekövetkezett halálával az uralkodás felelőssége nővére, Izabellára és ennek férjére Ferdinándra nehezedett. A korona hatalma megfogyatkozott; az ország fel volt dűlva a szüntelen belháborúktól egyes nemesi családok között, akik úgyszólván függetlenek voltak. A király iránti hűség és a hazafiság mintha örökre letűnt volna; az árulás és a kétszínűség, a hamis eskü — ha a kapzsiság és a nagyravágyást szolgálták vele — napirenden volt. Az Igazsággal kufárkodtak; a magán bosszú korlátlanul tobzódott, sem az élet, sem a vagyon nem volt biztonságban. A társadalom szerkezete mintha menthetetlenül romokban heverne.

És hogy az általános zűrzavart növeljék, az utódlást is kétségbe vonták, noha pedig még Enrique életében, a peralesi szerződésben hűséget esküdtek Izabellának, mert fivére nem ismerte el saját gyermekének a hírhedt Juanát. Általánosan tehetetlen férfinek tartották a királyt és mikor felesége, Juana egy leánygyermekkel ajándékozta meg, az apaságot Beltran de la Ceneva főúrnak tudták be és a királyi csemetét La Beltraneja csúfnévvel illették.

Noha a nemesség rákényszerítette Enriquet, hogy leánya igényeit megtagadja Alfonso fivére javára és ennek halála esetén Izabella javára, Izabella házassága 1469-ben aragoniai Ferdinánddal, annyira felbőszítette, hogy sebtében eljegyezte Juanát Charles Guiemei herceggel, XI-ik Lajos francia király testvéröccsével és rávette a hozzá'

hű nemességet, hogy Juanának hűséget esküdjön. Halálakor Enrique újra leánya törvényes származása mellett tett bizonyoságot és végrendeletében utódjának a trónon jelentette ki. Ez a végrendelet sokáig elrejtve maradt, amíg végül Ferdinánd kezeibe került, aki megparancsolta, hogy elégettessék.

Izabella tényleg és névleg királyné lett. A feudális rendszer alatt, az örökösnot annyira a hűbéresek urának tekintették, hogy a cerverai kapituláció alkalmával, mely a házasságkötést megelőzte, 1469 január 7-én, a castíliaiak gondosan megőrizték királyságuk autonómiáját, Ferdinánd pedig esküvel fogadta, hogy mindenha tiszteletben tartja föltételeit.

Minden sorscsapás alatt, a fénytől és sikertől el nem kápráztatva, Ferdinánd jelleme annyira nyugodt és egyensúlyozott volt, hogy ezzel bőven kárpótolta csekélyebb szellemi kvalitásait. Előrelátó és óvatos volt és nem határozott addig, amíg gondosan nem mérlegelte az esélyeket, úgy hogy ha megjött az ideje, gyorsan és keményen lesújthatott. Természettől nem volt kegyetlen, nem kéjelgett az emberi szenvedésben, ám ha érdeke úgy kívánta, könyörtelen tudott lenni. Hideg és tartózkodó jellem letére, inkább félelmet kívánt ébresztetni, mint vonzalmat, de jól meg tudta választani szolgálait és éles bepillantása az emberi jellembe, egy uralkodó számára felette hasznos tehetséget juttatta neki. Általánosan fukarsággal vádolták, de az üres kincstár, halála után, világosan kimutatta, hogy a szerzési vágy nála csak cél volt a maga elé tűzött feladat megvalósítására. Vallási meggyőződése őszinte volt, sőt bölcsen felismerte, hogy a vallás milyen óriási segítőeszközt jelent abban az időben, mikor a latin kereszténység kizárólag uralta Európát. Megzabolázta a féktelen castíliai nemességet, de azért titokban dühöngtek a reájuk erőszakolt megrendszabályozásért azzal, hogy harcos ösztöneiket egy szent ügy szolgálatába állította, a belső békét biztosította országának és minthogy személyesen serege élére állt, a castíliaiak tiszteletét vívta ki, akik különben gyűlölték aragoniai származása miatt.

Több mint száz éve volt annak, hogy egy castíliai uralkodó a hitetlenek ellen vezette győzedelmes seregét és így a nemzeti büszkeség és a vallásos rajongás egyaránt biztosította számára, mint uralkodó, a szükséges fölényt, amely a kegyetlen Pedro halála óta teljesen kiveszett, amióta a fattyú ivadékok kerültek trónra. Ilyen eszközökkel és nem az inkvizíció által indította meg Ferdinánd azt a folyamatot, mellyel a feudális Spanyolországot, egyeduralkodó királysággá alakította át. Életének munkájára az a siker világít rá legjobban, hogy Spanyolországot kiemelte homályából és Európa keresztény államainak élére állította.

Sikerdús pályáján mint uralkodó, méltó segítőtársra talált a királynőben, anélkül, hogy azt a túlzott dicsőítést megérdemelné, amely

sen hozzá tudott illeszkedni környezetéhez, amint fentebb már láttuk, az úgynevezett muger veronil gyakori fejleménye volt az akkori Spanyolországnak, és Izabella, ki állandó belviszályok közepette élte le serdülő leány éveit, melyekben sorsa nem egyszer csak egy hajszálon függött, ezzel megedzette és megkeményítette jellemében a férfias elemet. Magáhozbízó és úgy erkölcsileg, mint fizikailag bátor lény, gyorsan tudott határozni és könnyen viselt el olyan felelősséget, amely alatt egy gyengébb természet múlhatlanul letörik.

Kiválóan értett hozzá, hogy megállja helyét a zavargó nemességel szemben, akik sem állását, sem női nemét nem tisztelték és csak az övéknél erősebb akarat előtt hajoltak meg. Nem lett volna az a királynő, aki volt, anélkül, hogy női szelídséget feláldozza és így az engesztelhetlenség és könyörtelenség vádját vonja magára. De nem lehetett könyörületes, mikor az volt a feladata, hogy rendet teremtsen a vad féktelenségben és a törvényt nem tisztelésben, mely akkor Castiliában tobzódott. De nem ontott vért merő kéjelgésből és megbocsájtani is tudott, mikor a politika könyörületet kívánt. Miként nyerte meg azoknak a vonzalmát, akikben megbízott, az a valódi nőies grácia mutatja ki, amely gyóntatójához, Hernando de Talaverához intézett leveleiből sugárzik. Mint kevésbé dicséretes tulajdonát azt említhetjük fel, hogy roppant szerette a fényűző, pompás ruházkodást, a krónikusan üres kincstár és az adókkal sújtott nép dacára, mereven ragaszkodott királyi méltóságához. Egyízben, mikor Ferdinánd a grandjaival kártyázott, Castília tengernagya, kinek nővére Ferdinánd anyja volt, ismételten „kedves unokaöccsének” szólította őt.

Izabella ép vetkőzött az egyik belső szobában, de midőn ezt meghallotta, sietve magára kapta ruháját, bedugta fejét a kártya-terem ajtaján és emígy torkolta le a tengernagyot:

— Ne mondjon ilyet, kérem, mert a királynak nincsenek sem rokonai, sem hozzájahasonlói; a királynak csak hűbérese és szolgálja van!

Mélyen és őszintén vallásos nő volt, aki határtalan bizalommal vicseltetett lelki élete irányítói iránt, kiket nem a könnyen megalkuvó udvari papság köréből szemelt ki, hanem a legszigorúbb és legkérhetlenebb egyházi férfiak közül, akikhez hozzá tudott férközni és részben ennek tudható be az a vallási fanatizmus, amely arra vezette őt, hogy olyan pusztítást végezzen népe között. Szigorúan betartotta az egyház rendelkezéseit többször ismételt imái mellett; óránként is végzett imát, mint valami lelkiatya és életleírója arról biztosít bennünket, hogy inkább elmélkedő, mintsem cselekvő életet élt.

Izabella felismerte, hogy a legbiztosabb módja annak, hogy az országában elharapódzott rendetlen állapotokat letörje, csak a törvény szigorú kikényszerítésében áll. Amint tehát a háború kedvező fordulata, kevésbé sürgős teendőkre időt engedett, azonnal komolyan hozzálátott, hogy valóra váltsa szándékát. A jóindulatú nemesség segítségével a királyi hatalom mihamar érezhetővé vált és hathatós ta-

mogatást nyújtott a király képviselőinek. Negyvenhat rablóvárat lebontottak és tizenötezer rabló és gyilkos menekült el a tartományból, amely ezzel aránylag békés és rendezett állapotú lett — kivált mikor Ferdinánd és Izabella 1486-ban személyesen ellátogatott oda. E sok erőfeszítés és igyekezet láttára amaz idők egyik legnagyobb krónikása így ír:

— Immár rend és békesség honol, ami ismeretlen fogalom volt eleddig Spanyolországban! Az Igazság, mely a többi országból kivesszett, hatja át ezt a kettős királyságot! Újabban az a nézet kezd kialakulni, hogy az inkvizíció csak politikai eszköz volt, amely Spanyolországot a középkori feudalizmusból modern, egyeduralkodó állammá alakította át. De ez tévedés. A Ferdinánd és Izabella által létrehozott változást, mit unokájuk, V-ik Carlos befejezett, majdnem kizárólag a királyi igazságszolgáltatás vitte véghez, csak úgy mint már két évszázaddal előbb Franciaországban.

A buzgó és hathatós igazságszolgáltatás, amint ezt már leírtuk, nemcsak a közállapotokban teremtett rendet, hanem emelte a királyi hatalmat is, mialatt elnyomta a nemességet, kibékítette a népet. És ebben a konszolidációban mi sem működött közre sikeresebben, mint a Santa Hermandadnak nevezett intézmény.

A Hermandad — (testvéri egyesülés vagy alakulat az ország békéje és a jogrend fentartására) — nem volt már új dolog. Az 1282-iki zavargások alkalmával, miket IV-ik Sancho fellázadása apja ellen okozott, párthívei gondolták el ezt az alakulatot és szervezetet. De az akkori idők egyre növekvő zűrzavaros állapotában lehetetlenség volt ezt a szervezkedést állandósítani. Húsz évvel később a IV-ik Enrique uralkodása alatti zavargások kapcsán újra kísérleteztek vele. A sanyargatott nép szervezkedett és 3000 lovas toborzott, hogy az országutakon biztosítsa a közlekedést. Népszerű mozgalom volt ez a nemesség ellen és a király, mint Isten segítségét köszöntötte, mellyel a szegényeket a hatalmasokkal szemben megvédte. Felhatalmazta őket, hogy igazságot tegyenek és kijelentette, hogy rászolgáltak a Santa Hermandad elnevezésre és lelkesen arra buzdította őket, haladjanak tovább az igaz úton. Mikor 1479-ben Alonso Carrillo újra Castilia megszállására uszította a portugál királyt, egyik érve erre az a gyűlölködés volt, melyet Izabella és Ferdinánd ellen táplált, amiért új adókat vetettek ki, a Santa Hermandad lovasságának fenntartására. Ugyanabban az évben történt, hogy Ferdinánd a saragossai Cortez által engedelmet nyert arra, hogy Aragóniában is bevezesse a Santa Hermandad intézményét.

Erre a szervezetre maga Izabella ügyelt fel szokott gondosságával. A Santa Hermandad eszerint lovasított rendőrség-féle szervezet volt, amely az egész királyságot átfogta. Parancsnoka Villahernosa hercege volt, aki a kapitányokat nevezte ki és azonnal oda irányította a haderőt, ahol zavargástól kellett tartani. Minden egyes nép-központ két-

két alcaldet jelölt, az egyiket a nemesség sorából, a másikat a nép köréből és adót vetett ki, mellyel a költségeket fedezze. Az alcaldék aztán a quadrillerokat, vagy közkatonákat toborozták és gyűléseket tartottak, ahol sommásan ítéleztek a gonosztevők felett. Fellebbezési joga csak a királynak volt.

Ez a szervezkedés állandó jellegű lett, modern fejleményét a Guarda civilben láthatjuk. Ferdinánd és Izabella egyetlen reformja sem tett a rend és a béke megóvásáért nézve és egy sem központosította ennyire a királyi hatalmat, nem terjesztette el ennyire az ország minden zugában a királyi igazságszolgáltatást.

A korona korlátlan uralkodó lett ezáltal és a legcsekélyebb zavargásnál is igénybe lehetett venni közbenjárását. Az, aki ezt az inkvizíció befolyásának tudja be, nem értelmezi jól a történelem tanúságait. Ám lehetetlen volt, hogy egy olyan tág látókörű uralkodó, mint Ferdinánd és egy oly vallásos királynő, mint Izabella, mikor rendet teremtettek abban a káoszban, amit Castíliában találtak, a hit emlékeit elhanyagolják, amely a középkor meggyőződése szerint minden társadalmi rendnek a pillére volt. És tényleg voltak is égető fontosságú vallási kérdések, amelyek az érzékenylelkű katolikusok szempontjából sokkalta sürgősebbek lehettek az élet és a vagyon biztonságánál is. Hogy a helyzet szövevényes részleteibe bepillantást nyerjünk, kissé hosszasan kell foglalkoznunk ama különféle népfajok egymáshoz való viszonyával, amelyek a Spanyol félsziget népességét alkották.

II. FEJEZET.

A zsidók és a mórok.

Az a befolyás, jóra avagy rosszra, milyen könnyen befolyásolható az emberi jellem, világosan kitűnik a spanyoloknak, mint Európa legbéketűrőbb népének, a legtürelmetlenebb néppé való átváltozása. A szépítgetők a spanyol faj veleszületett specialitásával, a cosa de Espana-val igyekeznek a tizenötödik században tobzódó zsidó- és mórgyűlöletet mentesíteni; ám az ilyen tényeknek mindig megvan a magyarázatuk, a történelmet ismertetőnek tehát az a feladata, hogy e tények indító okaira rávilágítson.

A zsidó által eltűrt sokféle viszontagság attól az időtől kezdve, mikor a kereszténység túlsúlyra jutott, méltán töltheti el büszkeséggel a hébert és megszegyenítéssel a keresztényt. És így az emberi perverzitás hosszú feljegyzései során, szintúgy nem tűntet fel kárhózatosabb jellemzését annak a ténynek, hogy az emberi gonosz indulatok a kötelesség leple alatt, mint tudták igazolni az Egyházat, amely az ő ne-

vében, aki az emberiségért halt meg, a túrhetetlenség és üldözés magvát hintette el majdnem ezerötyszáz esztendő folyamán.

A kánoni törvény alatt a zsidónak alig volt létezési joga és úgyszólván csak rabszolgai életet élt. XIII-ik Gergely pápa még 1581-ben is azt a kijelentést tette, hogy a zsidó faj bűne, hogy a Krisztust megtagadta és keresztre feszítette. A generációk folyamán csak nagyobbodik és örök szolgaságra kárhoztatja a fajt és ezt a nagysúlyú kijelentést be is iktatták mint függeléket a Corpus Jurisba. Mikor Paraux körülbelül ugyanabban az időben igazolni kísérelte meg a zsidók kiűzetését Spanyolországból 1492-ben, nem esett nehezére bizonyos kánoni törvényekre hivatkozni, melyekkel azt bizonyította, hogy Ferdinánd és Izabella joggal megtehetette volna, hogy a kiűzött zsidók tulajdonát lefoglalja, sőt magukat a zsidókat is eladhatta volna rabszolgáknak.

XIII-ik Gergely pápa viszont sokkal nagyobb szabású ember volt, hogy a mindinkább elharapódzó gyűlölködést jóváhagyja, sőt, mikor egy-két fanatikus Nápolyban a zsidók ünnepét megzavarni kísérelte meg, erélyesen rájuk parancsolt és azzal érvelt, hogy ilyen módon nem téríthetik meg a zsidóságot.

Az akkori idők legnagyobb egyházi férfiai, sevillai St. Izidor, ki-nek negyvenéves pályafutása a katolikus forradalommal kezdődött, megtett minden töretelhetőt, hogy a zsidó üldözést elősegítse és igazolja. A saracénok viszont fenntartották a spanyol félsziget egy részének meghódításakor lefektetett szabályaiknak és meg sem kísérelték keresztény alattvalóiknak az Izlam kebelébe térítését. A mozarabok, vagyis a saracének és mórok keresztény alattvalóinak helyzete a kalifátus alatt Cordovában, sokkal különb volt, mint a gót királyok alatt. Muzulmán hadseregnek gyakran volt mozarab parancsnoka; sőt ők alkották a királyi testőrséget és többízben az ország legfőbb hivatalnokai állásait is velők töltötték be. És idővel annyira elfeledték a latin nyelvet, hogy arabs nyelvre kellett lefordítani a törvényes beadványokat. Kevert házasságok is sokszor előfordultak, sőt áttérések az egyik hitről a másikra, de a mozarab fanatikusok gyakran próbára tették a muzulmán béketűrést, mikor nyilvánosan leszólták az Izlamot és téríteni igyekeztek, ami tilos volt, úgy hogy végül is üldözni kezdték őket és ez az üldözés II-ik Abderrahman és I. Mahomet alatt már igen véressé fajult. Az áldozatok közt volt San Eulogio is, aki 859-ben halt mártír halált.

A keresztény terület és hódítás gyarapodásával, a mozarabok száma is csökkent.

A muladiék, vagy az Izlamra áttért keresztények, szintén egy tekintélyes hányadát alkották a mór lakosságnak. A mór hódítás alkalmával, mint látni fogjuk, nagy tömege a kereszténységnek apostata lett. A rabszolgák, hogy felszabaduljanak és a polgárok, hogy a súlyos adók elől meneküljenek. De az arabok és a berberok nem bíz-

tak bennük és folyton nyomorgatták őket, ami gyakori lázadásokat és véres összeütközéseket eredményezett. Többszörös eredménytelen fellázadás után a muladiák Toledóban, 853-ban végre túlsúlyra jutottak és nyolcvan éven át meg is őrizték függetlenségüket.

Az egyik hitről a másikra áttérés jellegzetes tünete volt az akkori időknek. A vallások eltérését kevésbé fontosnak tekintették, mint a politikai célokat és a szüntelen beháborúban a kereszténység teljesen összekeveredett a muzulmán lakossággal. Granada megtámadásában 1162-ben Ibn-Merdanich mór parancsnok két alparancsnoka, Urgel grófnak volt a két fia és unokái Alvás Faneznek, a Cid kedvelt emberének.

Amíg a saracén Spanyolország a különféle népfajok ilyen összekeveredését mutatta, addig a keresztény királyságokban sem volt jobb a helyzet, kivéve, hogy a középkorban nem találkozunk a fanatizmus kitöréseivel. A spanyolok és a mórok állandó összekeveredésével mindenütt szembekerülünk Spanyolország történetében, maga a Cid is inkább muzulmán volt semmint spanyol, noha Fülöp megkísérelte a szentté avatását. A Cid kalandos pályafutásában azt látjuk, hogy úgy a támadók, mint a védők seregében állandóan összekeveredett mór és keresztény és lehetetlen fölfedeznünk a viaskodásban akár faji, akár vallási okozatot. VI-ik Alfonso, Castília királya, mikor fivére, II-ik Sancho által legyőzetett, Toledóban keresett menedéket — amit azzal hálált meg, hogy úgy a várost, mint a királyságot meghódította. Udvartartása félig-meddig keleties volt; jól elsajátította az arab nyelvet és saracén poétákat és bölcséket hívott meg udvarába, többszörösen változó feleségei közt haida is szerepelt, Al-Muternic, Sevilla királyának leánya. Pedro, a kegyetlen, 1366-ban és 1368-ban ismételt mór csapatok segítségét vette igénybe Trestamera Enrique ellen. És IV-ik Enriquével szemben, 1464-ben az volt a legnagyobb panasz, hogy nagyszámú mór sereggel jött be, akik atrocitásokat követtek el a keresztények ellen.

Mindezek a szövetezések és kereskedelmi szerződések egyenes ellentétben álltak az Egyház parancsaival, amely megparancsolta papjainak, hogy minden vasárnap a szószékről megbélyegezzék, vagy kiátkozzák, sőt rabszolgaságba vessék mindazokat a keresztényeket, akik a móroknak vasat, fegyvert, hajó felszerelést, kenyeret, bort és igás állatot merészelték eladni vagy mint pilóták a mór hajókon szolgálatot tenni, vagy a keresztények elleni harcaikban segédkezve résztvenni. Hasztalan adta ki XI-ik Gergely a parancsot, hogy mindazok a keresztények, akik a saracénokat védik, vagy hajlékot adnak nekik, mint eretnekek üldözendők az inkvizíció által. Az Egyház menydörgő szava ellenére, a kereskedők szabadon folytatták az üzérkedést és a nemesség támadó és védő szövetséget kötött a hitetlenekkel.

Így tehát könnyen megérthető a meghódítás előhaladásával, mért bántak a törzsökös mórokkal még elnézőbben, mint a keresztények-

kel Spanyolország első megszállásakor. Mikor portyázásra indultak, vagy városok elfoglalására, cseppet sem haboztak, hogy kardélre hányják a lakosságot vagy rabszolgaságba hurcolják el, de amikor kapituláció történt, vagy egyes tartományok megadták magukat, megengedték, hogy a lakosság otthonában megmaradjon és úgy vallását, mint birtok tulajdonát megtartsa. így keletkeztek a mindezárok. A szabad castíliai tehát, akinek háborúskodás volt a mestersége, kereskedelmi teendőit és gazdaságát nagyrészen a rabszolgákkal végeztette, de a fontosabb teendő mindig a zsidók és a szabad mórok vagyis mindezárok kezeibe került. A munka így, alantasabb népfajoknak tekintetteknek lett a megbélyegzője; a szabad spanyol méltóságával össze nem férhetőnek tartotta és amint azt később látni fogjuk, a szorgalmas lakosságot kiúzta a bigottság, Spanyolország jóléte egyszerre összeomlott.

Az Egyház ellenzésének dacára a Mudéjalato politika iránt, a visz-; szahódítás után sem szüntették be azt, amíg III. San Fernando alatt más befejezéshez közeledett. Granada királya már hűbérese lett, mint akármelyik castíliai főnemes. San Fernando békét kötött és megengedte a mór főnemeseknek a királyi cím viselését. A spanyol mórok tehát végleg behódoltak és a király már Afrikába akarta indítani hadait, mikor halála 1252-ben, hirtelen bekövetkezett.

A bölcs politika az egyes népfajok összekeverését és egybeforrasztását tartotta volna ajánlatosnak, hogy ezzel is megkönnyítse a kereszténységre térítést, amit sohasem tévesztettek szem elől. A converso vagy kikeresztelkedett zsidó vagy mór, a törvényhozó különös kedveltje volt. A mór törvényt, amely kitagadta az apostatát, hatályon kívül helyezték és szigorúan büntették az általános hajlandóságot, mely az ilyen megtértet tornadizónak vagy renegátnak bélyegezte.

Az Egyház nem tágított attól, hogy az a mór fogoly, aki őszintén kívánja a keresztvizet, azonnal szabadon bocsájtassék. Dominikánusok és Franciskánusok azt az utasítást nyerték, hogy mindenüvé behatoljanak, ahol zsidók vagy mórok gyülekeznek és ha kényszerrel is, de rávegyék őket hitszónoklataik meghallgatására.

Könnyű elképzelni, hogy ez a politika, amelynek nagy tömegeket az igaz hit számára megnyerni sikerült, még sokkal sikerdúsabb lett volna, ha az egyes népfajok szövetkezésének mi sem állja útját. Mennyi nyomorúság és szerencsétlenség lett volna elkerülhető! Ám az ennyire kiterjesztett emberieséget abban az időben, teljes lehetlenség lett volna alkalmazni; amint látni fogjuk, az Egyház minden erőfeszítést megtett, hogy távol tartsa a többi népfajtól a keresztényeket, azzal a lealázó ürüggyel, hogy így több lelket elveszítene, mint amennyit megnyerne. Különben is mindkét részről meg volt bőven a kölcsönös bizalmatlanság, mely a különválást kívánatosá tette. Az ország visszahódítása lelegején már azt a politikát kezdték alkalmazni, hogy az elfoglalt városok egy-egy külön részét utal-

ják át a móroknak, így keletkezett az a szokás, hogy a nagyobb városokban úgynevezett moreriák létesüljenek, ahová a múde járokat telepítették.

Pénzügyi és ipari tekintetben a múde járok a lakosságnak igen értékes elemét alkották. A jövedelem, mit az államnak juttattak az adók legmegbízhatóbb részét alkotta, járadékaikat gyakran a kormányok, vagy a főpapság jövedelmére kötötték le. Valencia a mudéjások által sűrűn lakott tartománya Európa leggazdagabb tartományai egyikének számított, amely nagyban termelt cukornádat, olajat és bort. Selyem- és pamutgyárak kiválóak voltak és a valencia-porcelláknak és börmunkáknak nem volt párja Európában. Koldus csak ritkán akadt a mudéjások közt, veszekedés szintén, mert bírások előtt legtöbbször békésen intézték el vitás ügyeiket.

A kereszténység eszméjének megnyert hitetlen tehát, kit némi türelemmel és jóindulattal kezelnek, az idők folyamán kiváló honpolgára lett volna az országnak. Ám Spanyolország szerencsétlenségére ez nem következett be, mert a középkor lelkiismeretes egyháziak a sátán cimborájának tekintették a hitlent.

Hogy az akkori idők egyházi szelleme milyen volt, megtudjuk IV. Kelemen pápa egy átiratából, melyet 1266-ban, aragoniai Jánoshoz intézett azzal a sürgős parancscsal, hogy összes tartományaiból azonnal űzze el a mudéjásokat. Ám szerencsére, ez a pápai túlzott hitbuzgóság nem talált megfelelő talajra Spanyolországban. A spanyol Egyház akkor még úgylátszik, teljesen békés úton haladt.

Csak Ferdinándnak és Izabellának volt fenntartva, hogy 1482 körül olyan erőszakosan alkalmazzák a weimari egyházi kánont, hogy a török szultán is tiltakozását jelentette be.

De a spanyol Egyház, amely immár elindult vészes útjára, jellegzetes eréllyel tovább is haladt azon.

Szükségét látta, hogy a zsidókat, akik a legsötétebb korban is már gyógyítással foglalkoztak, eltiltsa a keresztények orvosi kezelésétől, amire pedig úgy ők, mint a saracének, nagy rátermettséggel dicsekedhettek. Kopasz Károly zsidó orvosa például, a tudós Zodechiás országos hírnek örvendett, noha később ráfogták, hogy csak ügyes bűvész és szemfényvesztő. De azért úgy a főnemesség, mint a főpapság a zsidó orvosokhoz tódult betegségében, még ha csak ördögűzőknek tekintette is. Ezt az Egyház természetesen rossz szemmel nézte és ráparancsolt hithű fiaira, hogy ne szedjenek zsidótól készített orvosságot, mert az csak mind méreg, amivel a ravasz zsidók a keresztényeket megmérgezik.

A következő fejezetben látni fogjuk, az Egyház erőfeszítése milyen sikerrel járt, hogy a népben a fanatizmust és a fosztogatás vágyát fölszítsa és teljesen elnyomja azt a barátságos érintkezést, amely oly régóta fennállott a spanyol zsidók és keresztények közt. A tizenötödik századot jellemző törvények túl kegyetlenek voltak

ugyan, hogy be is tartassanak, de azt előidéztek, hogy áldozataikat megbélyegezzék és tűrhetetlenné tegyék életüket. Főleg a zsidókra nézve áll ez, mert ők voltak a papi rosszindulat legfőbb tárgyai. Az lesz tehát feladatuk, hogy ezt az üldöztetést milyen ügyesen fejlesztették odáig, ami az inkvizíció bevezetését eredményezte, amelynek eleinte a zsidóság alkotta egyedüli terét.

III. FEJEZET.

A zsidók és az áttértek.

Amint már fentebb láttuk, az Egyház őseinek bűne révén minden emberi jogot, az egy létezés kivételével, megtagadott a zsidóktól. 890 körül, VI.-ik István pápa azt írja a norbonnei érseknek, hogy halálos aggodalommal vette hírül, hogy Isten ezen ellenségeinek megengedik a föld birtoklását, sőt hogy a keresztények kereskedelmet üznek velők és szolgálatokat tesznek nekik. Úgy hogy III.-ik Sándor a régi rendszabályhoz tartotta magát, amely a zsidóknak megengedte zsinagógáik tatarozását, csak újak felépítésétől tiltotta el őket, III.-ik Kelemen pedig ritka emberisége mellett tett tanúságot, mert felemelte mellettük szavát és megtiltotta, hogy erőszakkal megtérítsék őket, megtiltotta, hogy vallási gyakorlataikban háboríttassanak és temetőiket megszenteltelenítsék. Mindezeket IX.-ik Gergely is fenntartotta és kánoni törvénybe foglalta.

De hogy a köznépet mennyire bujtogatták később ellenük, III.-ik Innocentius egy, 1208 ban leveléből tűnik ki Nevers grófjához. Noha — így szól a levél, — nem kell a zsidókat lemészárolni, akik ellen Jézus Krisztus vére kiált, mint örökös vándorokat e földön, szét kell őket szórní, hogy arcaikról leríj jon becstelenségük és Jézus Krisztus szent nevét keressék.

Természetes tehát, hogy ilyen ösztönzésre nem sokat teketóriáztak e számkivetettekkel, ha a vallási buzgalom úgy kívánta. Mikor a saracénok 1009-ben elfoglalták Jeruzsálemet és feldúlták a templomot és a Szent sírhelyet, Európa dühe és felháborodása olyan arányokat öltött, hogy temérdek zsidó a kereszténységhez menekült.

Angliában John király 1210-ben börtönre vettette és váltságdíj fejében megkínóztatta a zsidókat, unokája, I. Eduard szintén követte példáját olyannyira, hogy a zsidóknak csak Cromwell alatt engedték meg a visszatérést Angliába.

Mielőtt a szent kereszties vitézi rendeket megszervezték a Szent Föld visszahódítására, buzgó kereszties vitézek harcra keltek a spanyol saracénnel és botránkozva tapasztalták, Spanyolországban

még akkor milyen szabad a zsidóság. A spanyol Egyház még nem volt megméltelyezve a faji gyűlölettől és a püspökök szót emeltek az áldozatok mellett II. Sándor pápa melegen meg is dicsérte őket azért és a keresztényekről azt mondta, hogy vagy oktan tudatlanságból vagy vak gyűlölködésből cselekszenek. Ha Szent Péter széke mindig ilyen méltóan lett volna betöltve, végtelen sok nyomorúságtól kíméltetett volna meg a világ és a kereszténység történelmét nem szennyezték volna be legvisszataszítóbb lapjai.

Mikor a kereszties háborúk szelleme már Spanyolországba is áterjedt, Bernardo toledói hercegérsek 1108-ban a keresztiesek élére állt és a vallásos exaltáció hatalmasan fellángolt. A fanatizált nép a zsidóságra vetette magát és mérsárlást rendeztek köztük. Hasztalan igyekezett VI. Alfonzo a bünösöket megfenyíteni, 1109-ben bekövetkezett halálával újra kiújult az üldözés és Abravanel kijelentette, hogy több zsidó menekült el Spanyolországból, mint ahányat Mózes Egyptomból kivezetett.

Ám ezek a kegyetlenkedések nem befolyásolták még a héber nép életviszonyait. San Fernando hosszú uralkodása alatt úgyszólván castíliai X. Alfonso és aragoniai Jaime alatt a zsidók az uralkodóknak szolgálatait fokozottabb kegygyel és védelemmel fizették meg. De fenyegető fellegek gyülekeztek már a láthatáron és így Alfonso uralma a zsidóság jóléte tetőpontjának tekintetett. 1263 Pablo Christia dominikánus atya, egy kitért zsidó disputára hívta ki az akkori legtudósabb rabbit, Mosek Aben Najmant. A disputa a rabbi győzelmével végződött, erre Pablo atya egy másik, hírneves hébert, Rabbi Ben-Astruch-t hívta ki, aki csakis Jaime király oltalma alatt vállalta a kihívást. Úgy látszik, hogy IV. Kelemen pápának is hírül vitték a dolgot, aki felháborodva, ráparancsolt Jaimére, üzze ki országából a zsidókat, de főképp Rabbi Ben-Astrucht-tal szolgáltasson példát. A dominikánusok most már felbátorodva, olyan hévvel izgattak a zsidók ellen, hogy Jaime-nek védelmökre kellett kelnie.

Jaime halála után, 1276-ban, a papok, úgy látszik, elérkezettnek látták az időt, hogy IV. Kelemennek engedelmeskedve, kettőzött dühvel térítsék a zsidóságot; mert a pápa arra utasította őket, hogy a keresztvizet elutasító zsidókról külön jegyzéket vegyenek, amit Rómába küldjenek be és ő ott majd intézkedni fog további sorsuk iránt.

Ezen időszak alatt már működött Aragóniában az inkvizíció. Noha Castíliia nem követte gyorsan Aragónia példáját, már 1307-ben is a zsidóüldözések hasonló nyomára akadunk ott is. Rendeletet adtak ki, amely tiltotta, hogy keresztény nő szoptasson zsidó” gyermeket, tilos volt a keresztény neveket használniuk, de főképp a fényűző zsidó ruházkodás ellen kelt ki az Egyház.

Megállapíthatjuk tehát, hogy ezzel vette kezdetét az a hosszú küzdelem, amely a zsidóság bámulatos kitartása ellenére a spanyol

zsidók pusztulásával végződött. Igaz, hogy az Egyház gyűlöletét maguk a zsidók szították pompaszeretetükkel, uzsoráskodásukkal és a nyilvános hivatalokban követett eljárásukkal.

Amikor pénz nem volt másképp felhasználható, mikor a polgárnak adófizetésre és vetőmagra kellett, könnyű elképzelni, hogy valamennyiök a pénz-kölcsönző zsidókra szorult rá. A zsidóság absorbeálta a forgótőkét és ezzel nagyban hozzájárult az iránta megnyilvánuló közgyűlöletnek.

Hasztalan adták ki 1348-ban az alcalák a rendeletet, amely megtiltotta úgy a zsidóknak, mint a móroknak vagy a keresztényeknek az uzsoráskodást, mert az vígan tovább virult.

Navarrának volt az első előize az eljövendő vérszről. Francia hercegek uralma alatt állt akkor és mikor Charles le Bel 1328 febr. 1-én meghalt, egy fanatikus franciskánus, Pedro Olligoyen atya lázította fel ékesszólásával a népet a zsidók ellen és mérszárulásra és fosztogatásra unszolta. A vihar az esteilei Aljamán tört ki március 1-én és gyorsan terjedt az egész országban. Nem kíméltek sem asszonyt, sem gyermeket és az áldozatok száma hattól tízezerig terjedt. Általános emigráció volt az eredménye, amelynek Charles le Mauvais azzal igyekezett gátat vetni, hogy csak külön királyi rendelettel engedélyezte a zsidók tulajdonának megvásárlását.

Castíliában és Aragóniában viszont a fekete halál okozott zsidó mérszárulásokat, noha nem olyan rémes arányban tombolt, mint Európa egyéb részében.

VI. Kelemen pápa megtett minden tőle telhetőt és kimutatta milyen oktalan ráfogás, hogy csak zsidók-lakta országokban dühöng a fekete vész. Az összes püspökökre ráparancsolt tehát, hirdessék ki, hogy tilos a zsidókat emiatt öldösni és bántalmazni, mert aki ezt megteszi, azt az Egyház átkával sújtja. Időszerű figyelmeztetés volt és méltó olyan férfira, aki Krisztus nevében beszélt, ám nem sokat ért, mert a századok óta folytatott vakbuzgó izgatás nem csökkent általa.

Már láttuk, hogy ennek a periódusnak a törvényhozása milyen rohamosan vett olyan irányt, amely előnytelen volt a zsidókra nézve. A Trastamera Ház uralomra jutása rendkívül kínosan befolyásolta állapotukat. Az Egyház tágabb téren izgathatott a nép közt, míg a zsidók mint vámszedők és uzsorások bőven szolgáltattak okot az általános gyűlölet táplálására.

Ferran Martinez, a hírhedt écijai hercegérsek és Pedro Barroso, sevillai érsek, hajthatatlan akaratú két férfi volt, emellett igen tudós és köztiszteletben álló, mert hitbuzgóságuk mellett sok jót is tettek a néppel, főkép a Santa Maria-kórház fenntartása által Sevillában. De szerencsétlenségre mindkettő fanatikus zsidógyűlölő volt és hitszónoklataikban vad hévvel támadták őket. A sevillai alj ama, a legnagyobb és a leggazdagabb az országban, a királyhoz felfolya-

modást jelentett be. Trastamera Henrik, noha maga sem szívelte a zsidókat, de anyagi okok miatt keményen ráírt Martinezre, szüntesse be izgatásait. Martinez nem engedelmeskedett, mire az alj ama Rómához fordult védelemért. A pápa intelmeit csak úgy semmibe sem vette Martinez, mint a király dorgálását és annál fanatikusabban támadta a zsidóságot,

Ha netán a kelleténél hosszabban időztünk a Guerra sacra contra los Judios-nál, ahogy Villanova nevezi ezeket a mézszárlásokat, ez azért történt, mert fordulópontot jelentettek Spanyolország történelmében.

E mézszárlásoknak az volt a legsajnálatosabb eredménye, hogy az Egyháznak sikerült végre a rég óhajtott szakadékot megnyitni az egyes népfajok közt.

Hogy Écija hercegeérseke volt tulajdonkép az inkvizíció megalapítója, nyilvánvaló lesz, ha a mézszárlások nyomán kialakult új osztály vagyoni viszonyait tekintjük — a kitért zsidók osztályáét, amelyeknek az új keresztények, massanok vagy banvarsok elnevezését adták. Amint már láttuk, a törvény mindenha pártolta a kitértet és társadalmilag egyenrangúaknak tekintette őket, ami azt mutatja, hogy mindeddig még csak a vallási és nem a faji különbség szerepelt.

A térítésnek ebben a bösz viharának San Vincente Ferrer volt a központja, kinek lángoló ékesszólása szította fel a nép izgalmát, amely utóbb mézszárlásokra vezetett. A szent ember ékesszólása páratlan volt, óriási tömeg hallgatta szavait és bármiféle nemzetiségű, mór, görög, német, francia, olasz és magyar egyaránt megértette azt. Ilyen volt ez az ember, aki ernyedetlenül bejárta Spanyolországot és soha nem lankadó buzgalommal hirdette az Igét és keresztelt meg ezeket. Egyetlen nap folyamán Toledóban négyezer zsidót keresztelt meg. Sok tudós rabbinus is meghunyaszkodott a vihar előtt és felvette a kereszténységet és mi sem természetesebb, hogy ezek a conversók később, mint renegátok, rendesen izzó gyűlölettel tekintették a hithű, tántoríthatatlan zsidókat. Bizonyos Nicholes de Ruppella, egy kitért zsidó volt az, aki 1236-ban elindította a hosszú kereszties hadjáratot a Talmud ellen, kimutatta IX. Gergely pápa előtt, hogy a zsidók szent könyve mindenféle istenkáromlást tartalmaz a Megváltó ellen.

A zsidók helyzete így állandóan rosszabbodott. 1410-ben, mikor Catalina, a régenskirálynő Segoviában járt, néhány zsidónak az a szentségtörő kísérlete derült ki, hogy a szent ostyát meggyalázták. Donna Catalina erélyes vizsgálatot indított meg, amelybe Don Mayr, a legtekintélyesebb zsidó orvosok egyike is belekeveredett. Kínzásnak vetették alá, amely alatt bevallotta, hogy nemcsak a szent ostyát becstelenítette meg, hanem az elhunyt királyt is, akit ő kezelte, megmérgezte. A bűnösöket felnégyelve az utcákon vonszolták végig

és a zsinagógát Corpus Christi templomává avatták és egy évente megismétlődő körmenet még ma is megőrökíti ezt az eseményt»

A conversók új pályát láttak maguk előtt megnyílni, amely bőven kielégítette ambíciójukat. Hatalmukban bízva, a keresztényeknél sokkal magasabb fokú intelligenciájukra támaszkodva, az udvar, az Egyház és a közszolgálatban a legmagasabb polcra törtek. Nemsokára megjött tehát az az idő, midőn ritkán akadt spanyol főnemesi család, amely többé-kevésbé nem volt összekötetésben a conversókkal. Házasságukról hallunk a legbüszkébb családok közt, a Limák, a Mandozák, a Villa Hernusák és mások házasodtak össze a kitért zsidó családokkal.

1446-ban Lope de Barrientos, Ceuenca püspöke elé terjesztettek fel egy bizonyító iratot, hogy többek közt a Henriquez család is zsidó eredetű, amelyből katolikus Ferdinand is származott, anyja, Juana Henriquez révén.

Ugyanígy volt az Egyháznál is: Juan de Torquemada, San Sisto kardinális zsidó származású volt és így természetesen unokaöccse is, az első főinkvizítor, szintűgy Diego Deza is, a második főinkvizítor, éppűgy, mint Hernando de Talavera, Granada herceg-érseke.

Az ügyek megállapodásával, Ferdinánd és Izabella alatt, a zsidók helyzete szemelláthatóan rosszabbodott.

Az elnyomás szellemének ez a feltámadása valószínűen a népre is kihatott, mert érzelemváltozás állt be a számkivetett faj iránt, mit a fráterek szüntelen vádaskodása csak még inkább szított.

A szüntelen sanyargatások alatt a zsidók úgy számbelileg, mint vagyoniilag megfogyatkoztak. Martinez és San Vincente Ferrer munkájának megérett a gyümölcse. Nyilvánvalóan már közelgett a vég, de rémségei leírását későbbre kell halasztanunk, hogy a renegátokra vessünk egy pillantást, akik úgy kerestek menhelyet a vihar elől, hogy elnyomóik hitére tértek át.

A conversók folyton növekedő száma eredményesen működött közre saját sorsuk beteljesülésén azzal, hogy dicsőséget és vagyont- és közgyűlöletet szereztek.

A vég kezdetét Toledóban látjuk, ahol 1449-ben Alvaro de Luna egy millió maravedit követelt a várostól a határ védelmére. Követelését visszautasították. Erre ő az adószedőket küldte ki, hogy behajtsák a városon. Valamennyi conversó volt és mikor megpróbálták a pénzt behajtani, a nép ellene fordult és kifosztotta és felgyújtotta házaikat. A conversók védelemre tömörültek össze, de levették őket és a gazdagokat közülök megkínózták és óriási váltságdíjat követeltek értük. II. Juan hasztalan próbálta megbüntetni a várost; a „győzedelmes polgárság kimondotta, hogy nem viselhetnek többé közhivatalt. E rendelet nyilvánvaló törvényellenessége dacára, a hírhedt Lope de Barrientos cuenzai püspök elnöklete alatt kimondatott

az úgynevezett Sentencia-Estatuioiban, melynek nyelvezetei elárulja ama végtelen feszültséget, amely a régi és az új keresztények közt fennállt, hogy a conversok gyanúsak abban, hogy titkon csak zsidók, és így az összes közhivatalokból elbocsátották őket.

Toledo a zavargások melegágya maradt. A helyzet immár megérett a kitörésre és jul. 21-én, egy a székesegyházban tartott tanácskozás után, mindkét fél gúnyolódásokkal illette egymást; kardot rántottak és vér mocskolta be a szentélyt, noha csak egy embert öltek meg.

Ferdinand és Izabella trónrajutása alkalmával 1474-ben, egy cordovai Converso, névszerint Anton de Montoro, általa írt költeményt nyújtott át nekik, amelyben lefesti ama gonosztetteket, miket büntetlenül elkövettek testvéreire, akiknek igaz hűségéért jótállást vállal.

Bölcs elnézéssel és a rend erélyes fenntartásával idővel el lehetett volna érni a kibékülést, Spanyolország óriási javára, ám abban az időben, mikor a legnagyobb bűnnek tekintették az eretnokséget, a bölcs elnézés és türelmesség lehetetlen volt. Miután a zavargást elnyomták, az uralkodó pár tehát kötelességének érezte a vallást oltalmába venni. És így hosszas tétovázás után, politikájuk, a Conversok tekintetében testet öltött az inkvizícióban, melyet 1480 táján vezettek be az országba. A zsidó-kérdés más elbánást igényelt és most egyszerismindenkorra megoldást nyert.

Az inkvizíciónak nem volt a zsidó felett bírói hatásköre, hacsak okot nem szolgáltatott rá valamely vallássértéssel. A zsidó nem volt megkeresztelve; nem volt az Egyház tagja, ezért tehát képtelen volt az eretnokségre is, amely pedig az inkvizíció-ténykedés egyetlen tárgyát alkotta.

Míg az inkvizíció célja a hit egységességének biztosítása volt, ezzel már alapjában megsemmisítette a reményt, hogy végül is az összes zsidókat Krisztus nyájába terelje. Ez igazolta ama embertelen törvények alkotását is, melyeknek az volt a céljuk, hogy az Egyházon kívülálló életét oly túrhetetlenné tegye, hogy a keresztségét mentsvárnak tekintették a rettenetes igazságtalanság ellen. De az *auto de fék* rémes látványa és a folytonos vagyonekobzások arra ösztökélték a zsidóságot, hogy ősi hite mellett kitartson, amely pajzsul szolgált ama borzasztó sors ellen, mely állandóan a nyomorult Conversok felett lebegett.

Így hát a zsidók kitérésére nem lehetett többé számítani, ám amíg az országban maradtak, mindig botránkoztatták az igazhitűeket. Az egyetlen kivezető út tehát a száműzetésük volt.

Izabella részben már meg is próbálkozott vele 1480-ban, nyilvánvalóan azért, hogy az inkvizíciót pótolja, amely körülbelül ugyanekkor alakult. Andalusia volt az a tartomány, ahol legsűrűbb a zsidó lakosság, a királynő azzal kezdte hát, hogy az összes zsidókat kiuta-

sítani parancsolta, akik vonakodnak hitüket elhagyni és egyúttal halállal fenyegette meg az esetleges új telepeseket.

Izabella látszólag sokáig habozott az államérdek és állítólagos kötelessége között, míg Torquemada szüntelen sürgette őt arra a szolgálatra, mit Krisztusnak tesz azzal, hogy megtisztítja tartományait a keresztrefeszítők utódaitól.

Nem volt híja az erőfeszítéseknek, hogy a közvéleményt felizgassák. Széltében közreadtak egy mesét, mely szerint ma este Ribes Altas, a király orvosa, aranygombot visel nyakára akasztva és hogy Juan herceg, a királyi pár egyetlen gyermeke elkérte tőle és valahogy felfeszítette. Pergamentet talált benne, amelyre a feszület volt ráfestve egy orvos mellett, illetlen helyzetben. Az ifjú annyira megbotráncozott ezen, hogy belebetegedett és csak hosszas rábeszéléssel tudták rávenni, mondja el betegsége okát, amit meg is tett, azzal a kijelentéssel, hogy addig meg nem gyógyul, amíg azt a zsidót el nem égetik. Az meg is történt és Ferdinand is hozzájárult az átkos fajzat kiűzéséhez.

Azt is állítják továbbá, hogy 1488 nagypéntek napján a zsidók megkövezték egy, a Gano dombon álló feszületet. Meglepték és fellejlesztették őket, mire Alba herceg elégettette a rabbit és a bűnösök közül többeket. A feszületet kijavították és ünnepélyes körmenettel a plébánia templomba vitték, most is ott áll és a nép imádattal borul le előtte.

A legkegyetlenebb fogást azonban Torquemada eszelte ki és vitte véghez. 1490 június havában ugyanis egy Berito Garcia nevű conversót azért tartóztatták le zarándokút járói visszajövet, mert megszentelt ostyát találtak tarisznyájában. A püspöki vikárius, Pedro de Villada főinkvizítor megkínóztatta ezt az embert, amíg valloásra nem bírta, mely szerint három más Conversó és két zsidó is benne volt az összeesküvésben, hogy egy emberi szívet és egy megszentelt ostyát megfertőzzenek és ezzel az összes keresztények közt halált vagy örületet terjesszenek, a kereszténység kiirtására és a zsidóság dicsőségére. A megvádolt zsidók közül három már nem élt, de a többi azonnal elfogták és a per lefolytatásával az inkvizíciót bízták meg. A halálos ítéletet, melyet az auto de fénél felolvastak, úgy szövegezték meg, hogy rávilágítottak a zsidók térítő törekvéseire, és a conversók vonzódására a zsidósághoz, nem kiméivé fáradságot, hogy e tényeket a nép figyelmébe ajánlják.

A zsidók kiűzése a spanyol tartományokból elhatározott dolog lett tehát. Mikor ennek híre ment az udvarnál, Ábrahám Senior és Abravanel nagy Összeg pénzt kínáltak fel az *aljamáknak*, hogy a csapást elhárítsák. Ferdinánd hajlandó is volt azt elfogadni, ám Izabella szilárd maradt.

Azt beszélik, hogy mikor a felkínált pénzről tanácskozás folyt,

Torquemada erővel behatolt a királyi pár elé és magasan feltartotta a feszületet s így szólott hozzájuk:

— Íme, itt a keresztrefeszített, akit a gonosz Júdás harminc ezüst pénzért eladott! Ha felségtek helyeslik, tehát követeljenek legalább többet érte. Én lemondok tisztetmről, ne érjen felelősség, de Felségtek majdan az Istennek felelnek érte.

Hogy ez igaz volt-e, vagy sem, annyi tény, hogy az ajánlatot elutasították és március 30-án alá is írták a kiutasítási ediktumot, ámbár nagy késlekedéssel, mert azt Barcelonában csak május 1-én hirdették ki. Spanyolország összes zsidó lakosságának július 31-ig időt engedett, hogy vagy vallást változtasson, vagy elhagyja az országot. Halálbüntetés várt az ellenszegülőre, szintúgy a visszavándorlóra is

Miután az összes forgótóke a zsidók kezében volt, elképzelhetjük, milyen keveredés támadt a tartozások behajtásakor. Azt is könnyen elképzelhetjük, hogy egy csomó keresztény menekedett meg adóssága visszafizetésétől.

A prédában a királyi pár is osztozott. Mikor a kiűzöttek elérték a kikötőket, tudtul adatott nekik, hogy fejenként egy aranyat tartoznak fizetni, amit csekély megmaradt tőkéjükből ki is fizettek.

A kivándorlás rémségeit és bajait még az az ediktum is nagyban növelte, amit Torquemada bocsájtott ki, mint főinkvizítor, minden kereszténynek megtiltotta ugyanis, hogy augusztus 9-ike után bármilyen mű összeköttetést tartson fenn zsidókkal, avagy hajlékot és ételmet adjon nekik.

A zsidók ellentállása a vészes időkben valóban csodálatraméltó volt, alig akadt köztük renegát és ha Ábrahám Senior az lett, ez csak Izabella fenyegetéseinek tudható be, aki nem akarta szolgálatait nélkülözni és azzal fenyegette meg, hogy még kegyetlenebb rendszabályokat alkalmaz népe ellen, ha ki nem tér. És miután Ábrahám ismerte e tekintetben a királynő hajthatatlanságát, hát felvette a kereszttségét és maga az uralkodópár voltak keresztstülei, úgymint Gonzalez de Mendoza kardinális, a Coronel nevet vette fel a keresztstgben, mely név sokáig nagy tiszteletben maradt.

Megbízható statisztikai adatok híján, az áldozatok számát csak taláalomra jegyezzük fel. Isidore Loeb gondos áttekintés után a hatóságokkal karöltve, következőkép állapítja meg az áldozatok számát:

kivándorló	165.000
kikeresztelkedett	50.000
meghalt	20.000
összesen	235.000

a zsidók megfogyatkozott számát tekintve, valószínűleg túlzott.

De annak a századnak az volt a meggyőződése, tizenöt századdal azután, hogy Krisztus az emberiségért meghalt, hogy ez az égbekiáltó bűn az egész emberiség ellen, a kortársak részéről csak helyesléssel találkozott. Amikor VI. Sándor pápa 1495-ben a Legkatholikusabb király címmel ajándékozta meg a spanyol királyokat, a zsidók kiűzetése is mint a hazának tett szolgálat volt feltüntetve e díszes kitüntetés megérdemlésére. Igaz, hogy Macchiavelli általános elveihez híven, Ferdinand közreműködésében inkább politikai, mint vallási okot keres, de még ő is *poetosa crudeltá-nak* jellemzi ezt a tettet. Tényleg a kor teológusai szemében annyira távol állt az attól, hogy képtelenségnek számítson, hogy Arnaldo Albertini szerint Ferdinánd teljes joggal akár mind kordélyra hányathatta volna a zsidókat és elkobozhatta volna összes tulajdonaikat.

A kiűzetés ediktuma feltárja a világ előtt azt a politikát, amely oly nagyban hozzájárult Spanyolország hanyatlásához. Ezek után csak mint keresztény apostatákkal foglalkozunk a zsidókkal és mint az inkvizíció alkalmi áldozataival.

IV. FEJEZET.

Az inkvizíció bevezetése.

Amennyit a conversók világi szempontból tekintve nyertek hitük változtatásával, helyzetük egy tekintetben, amint már láttuk, komolyan rosszabbodott, mert amint az áttért zsidó megkeresztelkedett, ezzel az egyháznak is tagja lett és ha a hit megállapított formái ellen vétett, az egyház törvényei szerint bántak el vele.

Miután Castíliában még nem állt fenn az inkvizíció, Aragóniában pedig tétlen volt és amíg a püspökök, akik rendesen ítélkeztek a hite-; hagyás és eretnecség dolgában, túlságosan harcias és világias szellemiek voltak, hogy sokat törődtek volna ilyesmivel, a Conversók úgylátszik távolról sem ismerték fel a veszélyt, hogy titkos rokonszenvük régi hitsorsosaik iránt esetleg büntetendő cselekmény számba menjen, mert tényleg úgy állt a dolog, hogy az ősi szent hagyományokat nem tudták feledni, melyek Sanhedrin ideje óta apáról-fiúra szálltak, Az *anusim* tehát, ahogy héber testvérei nevezték, csak kelleetlenül gyakorolta a keresztény hit szertartásait, hanem titokban inkább az ősi zsidó valláshoz szíttott.

Ahogy tehát az Egyház beiktatta új tagjait, megbocsájtható gyanakvással nézte őket. Nem történt tehát ok nélkül, hogy Alfonso de Santa Maria püspök 1434-ben, a baseli tanácskozásban egy függelékkel jegyeztetett be az iratokhoz, amelyben eretnekeknek bélyegezte

az összes Conversókat, akik a régi zsidó babonákhoz szítanak és arra utasította az inkvizítorokat, vizsgálják meg szigorúan ténykedéseiket és ha tetten érik őket, irgalom nélkül bánjanak el velük. Ez a dek-*rétum természetesen csak holt betű maradt, de mégis előszele volt az inkvizíciónak.

Mindez már tulajdonképp az inkvizíció rendszeres életbeléptetése volt Castíliában és ha a viszonyok megengedik, hogy az ki is fejlőd-jék, akkor nem hárult volna Izabellára, hogy ezt az intézményt meghonosítsa.

Fráter Alonso de Espinát illeti meg a kétes dicsőség, Hogy rendszeresítette és siettette Spanyolországban a vallási üldözést. Nagytekintélyű tudós ember volt, szentes életű és azt állították, hogy az Ég egy csodás jelenséggel ösztönözte őt a fanatikus kitartásra.

Az ő *Fortalicium Fidei*-je gyászos megnyilatkozása ama fanatikus szenvedelmeknek, amelyek utóbb úrrá lettek Spanyolországon. Egész Európa krónikáiból összeszedte a meséket, mint gyilkoltak meg keresztény gyermekeket a zsidók szentségtelen szertartásaik szolgálatában, mint mérgezték meg a kutakat, a forrásokat, mint gyűjtogattak és a többi rémmesét, amit a szerencsétlen faj iránt táplált gyűlölete kieszelhetett. „De ez még mind semmi — így folytatta Alonso de Espina — ahhoz képest, amit majd elkövetnek, ha elérkezik az Antikrisztus, akit ők mint az igazi Messiást imádnak”.

A jó Cura de Ios Palacios szintén ilyen nyomatékkel bizonyítja! a Conversok titkos rokonszenvét a zsidóság iránt, ők sem nem keresztények — így mond — sem nem zsidók, hanem eretnekek és eretnekeségüket még növeli gazdagságuk és a sok előkelő ember soraikban: tudósok, püspökök, kanonokok és szerzetesek, apátok és a király és a főnemesség pénzügyi tanácsadói. Ferdinánd és Izabella uralkodása elején az eretnekség egész elhatalmasodott, hogy az udvari papok már azon a ponton voltak, hogy Mózes könyvét idézzék. Ezek az eretnekek nem kereszteltették meg gyermekeiket és mikor mégis kénytelenek voltak vele, hazajövet a templomból, lemosták gyermekeik honn lokáról a szent krizmát. Böjti napokon is húst ettek és a szombatot is csak úgy megünnepelték, mint a vasárnapot. Titokban zsidókat összeszűrték, akik házaikban prédikáltak és nyíltan is résztvettek a zsidó szertartásokon, míg az oltári szentséghez csak nagyritkán járultak; gyónás alkalmával hazudoztak, úgymint egy gyóntató atya lemetszette az egyik conversó köntösének a szélét, hogy mint teljesen büntelenét, csodát tegyen vele. Sokan közülök nagy vagyona tettek szert uzsoráskodás révén és nyíltan hirdették, hogy az ő fajuk a legkülönb a földön, mert zsidóvér folyik ereikben.

És így tényleg, ha a conversok iránt táplált általános gyűlölködést tekintjük, csak ama idők rendezetlen és törvénytelen közállapotának tudhatjuk be, hogy már előbb életbe nem léptették az inkvizíciót.

A Medina di Campo-i megegyezés alkalmával IV. Henrik és felázadt főnemesei közt 1464—65-ben hosszasan felpanaszolták a zsidó eretnokség terjedését és megparancsolták a püspököknek, hogy az összes tartományokban büntető inkvizíciót vezessenek be az eretnekek kipuhatólására és megbüntetésére. E rendelkezés nyomán történt is néhány hevenyészett üldözés. Az inkvizíció által 1467-ben, Beatrix Nunez ellen lefolytatott vizsgálat folyamán, néhány tanú, a hölgy férjét, Fernando Gonzálezt hozta szóba, aki húsz évvel ezelőtt már vizsgálat alatt állt, de tisztázta magát. Egy másik eset, amely Sierénóban történt 1467-ben, már több eredménnyel járt. Két conversót, Garcí Fernanda Valencyt és Pedro Franco Villarcart rajta értek, amint zsidó szertartásokat végeztek. Az alcaldo Alvero és Cépedes azonnal lefogatta őket és a vikárius, Joan Millan elé vitette. A vádlottak beismerték zsidó voltukat, mire a vikárius azonnal elégettetésre ítélte el őket, amit még aznap végre is hajtottak.

Ilyen volt a helyzet Ferdinand és Izabella trónraléptekor 1474-ben. Néhány évre volt szükség, hogy az utódlás kérdését elintézzék s a rakoncátlan nemességet megfékezzék. Ezen idő alatt IV. Sixtus pápa többszörösen megismételte próbálkozását, hogy a pápai inkvizíciót behozza Spanyolországba. Erőlködése azonban sikertelen volt és csak annyiban érdekel bennünket, hogy bizonyosságot szolgáltatott Sixtus óhajáról, hogy Castíliának megszerezze az inkvizíció áldásait.

Ferdinánd és Izabella, amint már fentebb láttuk, merő szokásból ellene voltak a pápai beavatkozásnak, így hát nem reagáltak a pápai túlbuzgóságra a hit tisztaságának megőrzése iránt és még mikor az országukban lecsendesedett a közrend, akkor sem tettek kezdeményező lépéseket abban az ügyben, amelyet Pater Alonso de Espina mindenekfelett fontosnak tekintett. Agitátori minőségében Páter Alonso de Hojeda, a Dominikánusok priorja a sevillai San Pablo rendházban, lett az utóda, aki teljesen a zsidóság kiirtásának szentelte magát, úgyszintén nyilvánosan bevallott, úgyszintén mint a Conversok által titokban gyakorolt. Az udvar jelenléte, ahol a Conversok sok tekintélyes állást töltöttek be, még inkább felszította Páter Alonso bőszen fanatizmusát. De hasztalan figyelmeztette a királynét a hitet és az államot fenyegető veszedelemre, mit az állítólagos keresztények megtűrése a magas állásokban jelentett. A királynét annyira elfoglalta az állam pénzügyeinek gondja és olyan jó tanácsadókat talált a Conversok közt, hogy nem volt hajlandó olyan ügyben lépéseket tenni, amit elhalaszthatónak tekintett. Azt beszélik, hogy gyóntatója, Torquemada, fogadalmat csikart ki tőle, hogy ha majd trónra jut, az eretnokség kiirtásának és a katolikus vallás fensőbbbsége biztosításának szenteli életét.

Az udvar elhagyta Sevillát és így Hojeda egyetlen alkalmá is elvesztett.

Elkerülhetetlen volt, hogy az udvarnál ne folytak volna hosszas

vitatkozások, mielőtt az inkvizíció drasztikus segédeszközébe folyamodott. Szószólóinak erőfeszítései nem a megvetett és védtelen zsidók ellen irányult, hanem a hatalmas Conversók ellen, akik közt az uralkodók legkedveltebb tanácsadói és az Egyház magasrangú dignitáriusai is szerepeltek. Úgy látszik, hogy eleinte valami kompromisszum féle jött létre, amely alatt Pedro Fernandez de Salis, Cadiz püspöke, aki Provisor volt Sevillában, Diego de Norto és Pater Alfonso de Hoveda segédkezéseivel, megbíztak több más Fráterrel, hogy az ügyben eljárjanak, esetleg büntetési jogosultsággal. Ennek egy jelentés lett az eredménye, a kiküldöttek részéről az uralkodó párhoz, miszerint a sevillai polgárság nagy részét megragályozta az eretnokség, hogy magasrangú és hatalmas férfiak is részesei és hogy az nemcsak Andalúziában, hanem Castíliában is folyvást terjed, úgyszemint semmi mással nem gyógyítható, mint az inkvizícióval. Mendosa hercegérsek is hozzájárult a figyelmeztetéshez, de a leghatalmasabb pártolója az eszmének mégis Thomas de Torquemada, a segoviai Santa Cruz szerzetnek Dominikánus priorja volt, akinek mint az uralkodópár gyóntatójának nagy befolyása volt rájuk és aki már régóta erélyesen sürgette az eretnokség példás megbüntetését. Végre tehát diadalra jutott a terv. Ferdinánd és Izabella elhatározta az inkvizíció bevezetését a castíliai királyságokban és nagyköveteik a Szentszéknél, Buna püspöke és ennek fivére, Digo de Santillan megbíztak, hogy IV-ik Sixtus pápától a szükséges Bullát megszerezzék. De ezt csak a titok leple alatt tehették, mert 1478 júliusban, mialatt Rómában a tárgyalások folytak, Ferdinánd és Izabella nemzeti zsinatot hívtak egybe Sevillába, amely augusztus 1-ig tartott. Az uralkodó pár által a testület elé terjesztett indítványokban szó sem esik, hogy ilyen intézkedést tehessenek és ilyet kívántak volna és az egybegyűlt prelátusok sem tettek rá célzást, hogy az Egyház bármiféle eljárást szükségesnek tartana a Conversók ellen. Sőt még 1480-ban a Bulla megszerzése után és annak kikényszerítése előtt a Cortes egy részletes memorandumot helyezett az uralkodók elé, amely a nép által kívánt összes reformokat tartalmazta. Ebben a memorandumban követelik ugyan a zsidók és a mórok különvételét a keresztényektől, de az apostata Conversók üldözéséről nincs benne szó. Nyilvánvalóan tehát még nem tudtak a közelgő inkvizícióról és nem is kívánták általánosan.

Sixtus bizonyára nem késlekedett, hogy az inkvizíciót Castíliában bevezesse. Ha tehát az uralkodók óhajának nem tett azonnal eleget, azt semmiesetre sem humanisztikus okokból tette, amint azt némely modern mentegetője előadja, hanem mert Ferdinánd és Izabella nem a rendes pápai inkvizíciót óhajtották, hanem olyat, amely királyi felügyelet alatt legyen és amely a királyi kincstárba adja le az ebből származó konfiskációkat. Az inkvizítorok kijelölése ezelőtt mindig a Dominikánus, vagy a Franciskánus szerzetesek előjoga volt, aszerint, hogy melyik szerzetnek volt nagyobb befolyása a Szent-

széknél, vagy ahonnan a megbízottak származtak. A legfőbb pápai tekintély jutott itt kifejezésre, amelyet mindig függetlennek minősítettek a világi hatalom ellenében. De Ferdinand és Izabella nagyon is féltékenyek voltak a pápai beavatkozásra az ország belügyeibe, hogy azt megengedjék és így csak Sixtus pápa hő vágyának tudható be, hogy az inkvizíciót Castíliára kiterjessze, hogy ezt a fontos koncessziót hajlandó volt megtenni. Kétségtelenül vitatkozások is folytak a konfiskációkról, melyek vagyonos Conversókat tekintve búsásnak ígértek.

A Bulla, mikor végre kiadták, 1478. november 1-jei keltet tünteti fel és első pillantásra igen egyszerű okirat, nyoma sem látszik rajta ama hatalmas befolyásnak, mellyel a Spanyol-félsziget sorsát irányította. Miután megállapítja Spanyolországban az álkeresztények létezését és Ferdinánd és Izabella ama kívánságát, hogy a pápa keressen erre orvoslást, felhatalmazza az uralkodó párt három püspök kijelölésére, akár világi papot, akár szerzetest, akik túlvannak negyvenedik életévükön, teológiai doktorátust tettek és otthonosak a kánoni törvényekben, kinevezésük esetleg visszavonható és mással helyettesíthető. Ezeké legyen az ítélkezési jog az eretnekek, azoknak pártfogói és befogadói iránt. Az inkvizítorok kijelölése egymagában is betörést jelentett a püspöki Tessitóriumba, ami az intézmény kezdete óta gyakori bajok okozója volt és ahol mint Spanyolországban, sok olyan püspök volt, kinek ereiben zsidó vér folyt és ezért már eleve is gyanús a kérdés, mely bonyolultabb lett, mint másutt.

Különösnek mondható, hogy az inkvizíció csak igen kevés olyan okirattal rendelkezett, amely keletkezéséről szólt. Egy körülménysén megszerkesztett *consultation*, mit 1703-ban mutattak be V. Fülöpnek a Fra Florian Diaz ügyében, a *Svprema* kijelenti, hogy minden egyes feljegyzést átvizsgált, de kevés eredménnyel.

Sok fontos iratot Argoniába és Catalóniába küldöttek, de azok nem kerültek többé vissza, a többi egy kazettában volt, melyet Villan longa grófnak, III. Fülöp titkárának szolgáltatottak ki, hogy rendezze és osztályozza, de azok a gróf letartóztatásakor és holmijának lefoglalásakor mind eltűntek.

Ennyiben az antiszemiták diadalmaskodtak ugyan, ám Izabella vonakodása, hogy a megadott hatalommal éljen, azt mutatja, hogy majdnem két évig sikerült is a mérleget egyensúlyban tartaniok. De az is lehetséges, hogy Ferdinánd nem volt hajlandó olyan szigorúságra, amelynek pénzügyi következményeit előre látta, mert egy 1480 januárban az inkvizítorokhoz intézett levelében kifejezetten szelídebb és könyörületesebb eljárást javasol. De bármilyen befolyás játszott is közbe, csak 1480 szeptember 17-én tették meg azt a nagyfontosságú lépést, amely Spanyolország sorsára olv végzetes következményekkel járt. Aznap két Dominikánus, Mimiéi de Morillo és Juan de San Martin, teológiát végzett szerzetese a sevillai San Pablo

rendháznak, megkapták a megbízatást azzal a szigorú megjegyzéssel, hogy bármiféle eltérés kötelességüktől, azonnali felmentésüket vonná maga után, összes világi jogaik és polgári joguk elvesztésével együtt így figyelmeztették őket a korona iránt tartozó engedelmességükre. De még most is késedelem támadt. Október 9-ikén, királyi parancs arra utasította a közhivatalokat, biztosítsanak a két Dominikánusnak szabad utazást Sevillebe, mint a leginkább megfertőzött területre, hogy ott megkezdhessék működésüket.

Sevillebe érve, a káptalannál tisztelegtek és átnyújtották megbízó irataikat. A városi tanács, a káptalan ajtajában várta és onnan a városházára kísérte őket, ahol ünnepélyes fogadtatást rendeztek, követe kezű vasárnapra pedig ünnepi körmenetet rendeltek el. Most már be voltak ugyan iktatva hivatalukba, de úgy látszik még nehézségeket kellett leküzdeniök, mert december 27-én szükségesnek mutatkozott királyi leiratot intézni a közhivatalokhoz azzal a paranccsal, hogy tőlük telhetően támogassák az inkvizitorokat.

De ők be sem várták, hogy ítélőszéküket organizálják. Doktor tluan de Medinát jelölték ki ülnöknek és Juan Lopez del Barcot, a királyné egyik káplánját előadónak és a vádat képviselő tisztnek. E kettő mellett még 1481 május 13-án Diego de Merlo sevillei asszisztens vagy corregidor és Ferrand Yauze de Lóban, mint a lefoglalt vagy átvetői szerepeltek. Nemsokára mindannyioknak bőven akadt munkájuk; a sevillei Conversók erősen álltak a közelgő vihar ellen. Sokan közülük a szomszéd tartományok főnemességéhez menekültek abban a reményben, hogy a feudális törvényhozás védelmére számít; hatnak még olyan egyházi törvényszékekkel szemben is, mint az inkvizícióé. De hogy ezt a lakhelyváltogatást lehetlenné tegyék, egy királyi dekrétum megparancsolta, hogy olyan helyről senki sem távozhat el, ahol az inkvizitorok törvényt ülnek. Ám az általános rémületben nem igen vették figyelembe ezt a tilalmat.

Egy hathatósabb lépés azonban az a proklamáció volt, melyet Fra Miguel és Fra Juan, 1481 január 2-án Cadiz marquishoz intézett. Bizonyítékul szolgált, hogy jó kiválasztották azokat, akik az inkvizíció alapkövét letenni hivatottak voltak és hogy Spanyolországban «egy ily éra vette kezdetét. A két egyszerű szerzetes olyan vakmerő elbizakodottsággal szólt a Grandoknak, akiket jóformán egyenrangúaknak tekintett a királyi pár — olyan vakmerőséggel, ami hihetett lennek látszhatott a büszke főnemesség előtt, de amelyet Spanyol-ország idővel megszokott a Szent Hivaltól. A hatalmas Rodrigo Poncé de Leonra és az összes többi főnemesekre ráparancsoltak: kutassák át birtokuk területét, fogjanak el minden idegent és minden új jövevényt és tizenöt napon belül szolgáltatassák be az inkvizíció börtönébe. Továbbá, hogy foglalják le az idegenek összes javait és megfelelő lajstromozás mellett adják megbízható férfiakkal, akik majd elszámolnak vele a királynál, vagy az inkvizíciónál. Erőtel-

jes kifejezésekkel arra figyelmeztették továbbá a Grandokat, hogy e parancs ellen vétők egyházi átokkal sújttatnak, mint eretnekek pártfogói és befogadói. Ennek a baljóslatú kijelentésnek meglelt az eredménye: a foglyok száma annyira megnövekedett, hogy a San Pablo rendházban, ahol az inkvizítorok eleinte székeltek, nem volt hely befogadásukra. Az inkvizítorok engedelmet nyertek tehát, hogy a tágas Tirana erődbe, Sevilla várába helyezték át működésük terét, amely sötét földalatti börtöneivel igen alkalmas volt a tervbevett munkára.

De voltak más Conversók is, akik azt hitték, hogy az ellentállás többet ér a menekülésnél. Diego de Susan, Sevilla egyik legtekintélyesebb polgára, akinek vagyonát tízmillió maravédire becsülték, egybehívta megbízható polgártársait. A gyűlést a San Salvador székesegyházban tartották és résztvevői közt magasrangú tisztviselők, főrangú papok és más előkelőségek voltak, mind a fenyegetett osztályhoz tartozók. Susan egy lángoló beszédben azt tanácsolta, toborozzanak hű fegyveres embereket, gyűjtsenek össze fegyvereket és hogy az inkvizíció általi első letartóztatás legyen a jel a felkelésre, melyben le^mészárolják őket, ezzel példát szolgáltatva, hogy ne akadjon helyükbe más. Mikor Pedro Fernando Venederát, a székesegyház háznagyát elfogták, száz ember felfegyverzésére elegendő fegyvert találtak házában, bizonyosságul, mennyire előrehaladt már a mozgalom. A tervet kétségtelenül valóra is váltották volna és egy újabb öldökléssel szaporodott volna a Spanyolországban lefolyt mézszárlások száma, ha Diego de Susan szépséges leánya, akit csak Ferosa Fembra néven ismertek, nincsen. De a szép leánynak szerelmi viszonya volt egy keresztény caballeroval, akinek elárulta a titkot, mit az rögtön fel is fedezett az inkvizítoroknak.

Mi sem jött volna nekik kapóra. A Conversók legtekintélyesebb tagjai már hatalmukban voltak, akiket most San Pabloból rögtön átszállítottak a Tirana erődbe. A tárgyalás igen gyors menetű volt és a *consults de fé* ítélettel végződött.

Hogy mi igazolta az elevenen elégetés ítéletét, azt nehéz volna megállapítani. Új fajta halálos ítélet volt, minden kánoni törvény semmibe vételével és figyelmeztetésül szolgált, hogy Spanyolországban az új inkvizíció nem halad a régi nyomában, hanem sokkal véresebb és rettenetesebb pályafutást jelölt ki önmagának.

Az igazságszolgáltatás gyors menetű volt és így már 1481 február 6-án ünnepelték az első auto de fét, amelyen hat férfit és hat nőt égettek el. A buzdító szentbeszédet Fra Alonso de Hojeda tartotta, aki immár sikerrel koronázottnak látta sok évi erőfeszítéseit. Bátran elmondhatta volna a *nunc demittist*, mert noha néhány napon belül egy második auto de fé követte az elsőt, ő már nem örvendhetett a szent látványnak, mert a pestis, amelynek utóbb tizenötezer ember esett áldozatul Sevillában, akkor ütötte fel a fejét és ő lett első áldozata. A második auto de fé csak három eretneket égettek el: Diego de

Susant, Manuel Saulit és Bartolome de Torralbat, mindhárom Sevilla leggazdagabb és legtekintélyesebb polgára. És hogy kimutassák, hogy, a megkezdett munka állandó jellegű lesz, *quemaderot* és *braserót*, yagis elégetési helyet építettek a Campo de Tabladan, még pedig olyan masszív anyagból, hogy maradványai ma is láthatók. A négy sarkában oszlopot emeltek a próféták gipszszobraival, nyilvánvalóan azért, hogy az elégetés nemcsak eddig terjed, de rövidesen további le^ tartóztatások és elégetések követték ezt. Az áldozatok vagyona és *előkelő* állása bizonyosággal *szolgait*, hogy az Inkvizíció ítélőszéke nem tekintette a személyeket és hogy sem pártfogással, sem pénzzel nem lehetett hozzáférni merev fanatizmusához. A pestis, — mert már rémes erővel dühöngött — Isten és ember mintha összefogott volna a nyomorult Conversók elpusztítására. Kérvényt menesztettek Merlon hoz, hogy a pestis sújtotta városból eltávozhassanak és kérelmüket humanitásból teljesítették is azzal a kikötéssel, hogy összes javaikat hátrahagyják. E rendszabály folyamán több mint nyolcezer Converso talált menedékre.

Cadiz hercege, Medina Sidonia herceg és más főnemesek vendégszeretően befogadták őket, de többen Portugáliába menekültek a mórokhoz, sőt állítólag néhányan Rómába is. Maguk az inkvizítorok is elhagyni kényszerültek a várost, de buzgóságuk nem lankadt. Aracénába helyezték át ítélő széküket, ahol bőven akadt munkájuk, mert huszonhárom nőt és férfit égettek el, az elhalt Conversók csontjait nem számítva, kiket exhumáltattak. Mikor a pestis alábbi hagyott, az inkvizítorok visszatértek Sevillába és ernyedetlen buzgalommal folytatták munkájukat. Egy kortársuk jelentése szerint november negyedikéig kétszáz és kilencvenhét személyt vetettek máglyára, hetvenhatot pedig életfogytiglani börtönre ítélték.

De a baj túlságosan nagyarányúvá növekedett és rögtönös elfojtása annyira érdeke lett az Egyháznak, hogy a hét megbízott kevésnek bizonyult a munkára. Sixtus pápa tehát további erőket bocsátott rendelkezésükre, akiket ő maga nevezett ki, így tehát az inkvizítorok közvetlenül a Szentszéktől nyerték el hatalmukat. Pápai rendelettel 1482 február 11-én megbízást kaptak: Pedro Ocano, Pedro Martinez de Barrio, Alfonso de San Cebriano, Rodrigo Segarra, Thomas de Torquemada és Bernardo Santa Maria — valamennyien dominikánusok. De még több emberre is volt szükség, kiknek nevét nem sikerült feljegyeznünk, hogy az újonnan létesített ítélőszéket Ciudadrealban, Cordovában, Jaen és Segoviában felszerellessék.

Az első nyilvános manifesztációja ennek az intézkedésnek egy november 16-án megtartott auto de fé lehetett a San Pedro templomban Cindad-Realban, a bűnbánó bűnösök megtéréseért nem-sokára ezen ítélet után a többi vádlott bonyolult pere vette kezdetét, az eredmény az 1484 február 6-án megtartott auto de fé lett, ahol négy személyt égettek el, mit egy impozáns ünnepély követett, melynek

folyamán harminc élő férfi és nő lelte tűzhalálát, további negyven elhalt vagy elmenekült in effigie elégetésével együtt.

1485-ben a Cindad-reali véstörvényszéket Toledoba helyezték át, ahol sok volt a vagyonos Converso. összeesküvést szőttek, hogy felkelést szervezzenek az inkvizítorok ellen, de mint Sevillában történt, itt is elárulta valaki és erre hatot a főcinkosok közül felakasztottak és többé nem is hallunk ilyen fajta próbálkozásokról.

Pedro Diaz inkvizítor prédikált május 24-én, az összeesküvés lejtörése után és erre az ítélszék derekasan munkához látott.

A vezeklők az első auto de fé alatt, 1486 február 22-én, egybegyűltek. Hétszázötven mindkét nembeli személy gyülekezett, közöttük sok előkelő polgára a városnak és sok tekintélyes hivatalnok. A szertartás kínos és lealázó volt. Fedetlen fővel, mezítláb, meg nem gyújtott gyertyákkal kezükben, az üvöltő csöcseléktől körülvéve, hosszú menetben vonultak át a városon a székesegyházhoz, melynek kapuja előtt egy szerzetes állt, aki a kereszt jelével illette homlokukat e szavakkal:

— Fogadjátok a kereszt jelét, amelyet megtagadtatok és amelyre méltatlanok lettetek.

Bent a templomban egyenkint nevükön szólították őket, miközben hangosan felolvasták jegyzékbe foglalt gonoszetteiket, összes vagyonuk elkobzására és polgárjoguktól életfogytiglani megfosztására ítéltettek, továbbá úgy elégettetés terhe alatt örökre csak daróc ruhát viselhessenek. Hat egymás után következő pénteken, a városon keresztül kellett menetelniök, miközben vastag kötéllel véresre verdesték magukat.

A második auto de fét 1486 április 2-án tartották, ahol kilencszáz vezeklő gyűlt össze. Miután a várost így elintézték, a vidéket vették rendre sorra. Amíg az önkéntes vezeklőkkel így bántak el, addig komolyabb jellegű auto de fékat is tartottak, ahol nagyszabású égetés folyt, közte nem egy szerzetes és egyházi funkcionáriusé.

1485-ben ideiglenes véstörvényszéket állítottak fel Guadalupében, ahol Ferdinand és Izabella jelölték ki az inkvizítort, névleg Fra Nuno de Arevalet, a Geronimiták ottani személyében. Pedro Sanchezel karöltve, a prior olyan eredményes tisztogatást végzett az eretnekiség e fészkeiben, hogy egy éven belül hét auto de fét tartott a temető előtt, ahol egy eretnek szerzetest, ötvenkét zsidógyanúst, negyvenhét holttestet égettek el, míg tömérdek embert gályarabságra ítélték. Deza inkvizítor azután ráparancsolt az összes Conversokra, hagyják el örökre Guadalupét. Ugyanabban az évben Valladolidban is létesült ítélszék, de úgy látszik tényleges ellentállásra talált, mert rdinand és Izabella 1488-ban felkeresték a várost, hogy működési teret biztosítsanak az ottani inkvizíciónak. Azonnal meg is kezdte működését azzal, hogy több előkelő embert börtönre vetett, 1489-ben

pedig már meg is tartották az első auto de fét, amelyen tizennyolc személyi égefűek el elevenen.

Castília különböző tartományait így ellátták a szükséges gépezettel, mely kiölje az eretnekséget, de már kezdetben is kiderült, hogy sokkal tömörebb és centralizáltabb szervezetre van szükség, mint amilyen eddig működött. Az inkvizíció, amely a tizenharmadik és tizennegyedik században annyira bevált, mert már egész Európában szétszóródott, bírját a dominikánus és a Franciskánus provinciálisok jelölték oly iránynak engedelmességgel, amely a Szentszékből áradt ki. Am Ferdinand és Izabella nem ilyenek képzelték el az eszme megvalósulását, hanem nemzeti inkvizíciót akartak, erősen szervezett s amely inkább a koronának tartozna engedelmisséggel, semmint a Szentszéknek. Az inkvizíció tehát rohamosan elsőrendű állami tényezővé nőtte ki magát. A már négy meglevő mellé még egy ötödik vizsgálati tanácsot is alkottak, amihez IV. Sixtus készséggel hozzájárult. *Concejo de la Suprema y General Inquisicion*-nak nevezték el — amely elnevezést a Suprema-ra rövidítették —, amely törvényt ülni volt hivatva minden a hitéletre vonatkozó dolgon. De hogy az egész testület felett illő szubordinációt és fegyelmet biztosítsanak, szükségesnek mutatkozott, hogy a tanács elnöke teljes felügyeleti joggal bírjon. Egy új állást kellett tehát teremteni: a fő inkvizítori állást, aki a tanácskozásokon elnököljön. Ez az állás már első pillantásra óriási fontosságúnak tetszett és a szervezet jövője nagymértékben e személyiség működésétől függött. A toledo hercegnek, Pero Gonzales de Mendoza-nak tanácsára a királyi pár választása Thomas de Torquemadára, gyóntatójukra esett. Torquemada megválasztásának pontos keltét nem ismerjük, miután az erre vonatkozó pápai rendelet elkallódott.

Torquemada személyének választása az uralkodó pár bölcsességéről tett tanúságot. Telve könyörtelen buzgósággal, Torquemada a kezdetleges intézményt fáradhatatlan odaadással fejlesztette ki, merev és hajthatatlan ember léte hallani sem akart eltéréstől attól, amit kötelességének tekintett és a saját szférájában megszemélyesítője lett a szellemi és világi fegyvereknek, az egyház, midőn igaz fiának, ideáljának vezetése alatt az inkvizíció gyorsan elterjedt egész Spanyolországban és fáradhatatlan és könyörtelen volt az apostatak üldözésében. Fáradozásának több pápa is dicsérettel adózott. Már 1484-ben IV-ik Sixtus azt írja neki, hogy Borgia kardinális meleg szavakkal megdicsérte sikeres fáradozásait a jó ügy szolgálatában. Tizenkét évvel később, Borgia bíboros, most már IV-ik Sándor pápa, arról biztosítja Torquemadát 1496-ban, hogy meleg szeretettel a szívébe zárta óriási munkájáért a hit felmagasztalásában. Ha nem is kizárólag neki tudjuk be a könyörtelen fanatizmus szellemét, amely az inkvizíciót lelkesítette, legalább azt az érdemét nem tagadhatják el tőle, hogy folyton élesztette és munkaképessé tette átszervezésével és hogy tán-

toríthatatlan bátorsággal a gyanús elemek felé irányította, bármilyen nagytekintélyűek lettek legyen is, amíg a Szent Hivatal árnyéka az egész országra rá nem borult és senki sem volt oly merész, hogy a neve említésére ne remegett volna.

Azt beszélük, hogy Torquemada visszautasította a sevillai herceg-érsekséget, hogy sohasem ízlelt meg húsételt és csak darócruhát viselt testén és hogy nem akart hűgának hozományt adni, akit csak akkor; volt hajlandó támogatni, ha a beates Dominik apáca-rendbe belép. De azért aszkétizmusa nem tartóztatta vissza attól, hogy palotákban lak-; jék és százötven fegyveres gárdistával ne vétesse körül magát.

Miután a megbízottak hatalma az adományozó halálával meg-; szűnt, Torquemada megbízatását meg kellett újítani. IV-ik Sixtus pápa elhalálózásával Ferdinand és Izabella arra kérték az új pápát, hogy Torquemada megbízatását ne csak ideiglenes, hanem életfogytig-; lan állandó legyen. De kérelmük elutasított, mert a pápa nem volt hajlandó felügyeleti jogáról lemondani. Torquemada megbízatása azzal a fontos hatalommal is járt, hogy ő jelölhette ki, vagy bocsát-; hattá el az egyes inkvizítorokat. Nyilvánvalóan heves civakodás folyt emiatt Torquemada és a pápa által kinevezett inkvizítorok közt. Panasz is éppen elég volt reá, úgyhogy igazolásul Fra Alonso Valeját küldötte a Szentszékhez. Egyideig Fra Miguel élvezett rövid diadalt, mert egy 1491. szeptember 26-ról keltezett pápai levélben őt tették meg főinkvizítornak Castíliában és Aragóniában és ezzel egyszintre emel-; ték a rettegett Torquemadával. Állandó viaskodás folyt egyrészt azért, hogy a spanyol Szent Hivatalt nemzetivé tegyék, másrészt pedig azért, hogy pápai fennhatóság alatt tartsák fenn.

Az inkvizíciónak ez a sokalakú parancsnoksága néhány éven át tartott, amíg a különféle hivatal viselői az egyháznak vagy kihaltak, vagy lemondtak. Torquemada 1496-ban halt meg és az üresedést ezúttal Diego Dezával, a jaeni püspökkel töltötték be.

Torquemada halála után Diego Deza lett utódja és egyúttal az egyedüli főinkvizítora Spanyolországnak. 1507-ig működött, amikor is amint azt később látni fogjuk, állását elhagyni kényszerült.

Visszavonulása idejében Aragona és Castília királyságai Izabella elhunytá folytán elválasztódtak egymástól, Ferdinand tapasztalt vejjével, I. Fülöppel és 1506-ban kötött házasságából Germanie de Foix-val származó utódban reménykedése óva intették őt ama veszedelem-; től, hogy ősi tartományait castíliai honpolgár szellemi kormányzatá-; nak szolgáltassa ki. Deza lemondása előtt tehát II-ik Gyula pápá-; hoz fordult, hogy Juan Enguerát, a vichi püspököt bízsa meg Aragóniában Deza utódlásával. A pápa eleinte vonakodott a két ki-; rályságot külön-külön lelkivezető alá helyezni, de utóbb engedett és így Castília számára Ximenes bíborost, Aragónia számára pedig Enguera püspöknek adott megbízást. Ximenes életében az inkvizíció el-; választva maradt, de később V. Károly volt nevelőjét, Adrian bíbo-

rost, Tortoza püspökét nevezte ki mindkét királyságba főinkvizítornak, Ferdinánd *ezalatt* anektálta Navarrát, úgyhogy most már az egész félsziget Portugália kivételével, a szervezetben egyesült.

Több más felhatalmazáson kívül Torquemada arra is engedélyt kapott, hogy az inkvizíció szabályait, Spanyolország igényeinek megfelelően módosítsa. Ezzel tehát a spanyol inkvizíció egészen különleges jelleget nyert, amely teljesen megkülönböztette a többi országokban rendszeresített, de már haldokló inkvizícióktól. Azok az emberek, akik átalakították, nagyon jól tudták, mit cselekszenek, kezeik közt a szervezett határozott alakot öltött és minden egyes ember lelkiismeretére hivatkozva, az egész lakosság előtt állandó rettegés tárgya lett. Időnként az egész lakosság egybegyűlt, hogy a főinkvizítor szentbeszédét meghallgassa, minek után a fészületre meg kellett esküdniök, hogy mindenben segítségére lesznek a Szent Hivatalnak és működését semmikép sem gátolják.

Lassanként meglátszott az uralkodó erélyes fellépése milyen hatást váltott ki és hogy milyen heves volt az ellenszenv a Conversok iránt, hogy egy ilyen zsarnokságot az örökké lázongó castíliai nép eltűrt, sőt teljesen alávetette magát neki, a legcsekélyebb ellentállás nélkül.

Am egyúttal az is elkerülhetetlen volt, hogy abban az időben egy ilyen felelőtlen hatalommal gyakori és súlyos visszaélések ne történjenek és érdekes megfigyelnünk, hogy Ferdinánd milyen sürgősen lépett közbe rendszerint az elnyomottak érdekében. De azért egész levelezéséből az a lankadatlan érdeklődés árad, amit az inkvizíció huztéménye iránt érzett, melyet nemcsak politikai és pénzügyi eszköznek tekintett, hanem a legalkalmasabb módszernek a hit védelmére és terjesztésére, őszintén bigott ember volt és amikor Valladolidban egy auto de fén jelen volt, 1509 szeptember 30-án azt írja Juan Alonso ele Navia inkvizítornak, hogy milyen élvezetére szolgált a látvány, mint amit dicsőségére és tiszteletére rendezett szent tüntetés Isten és a katolikus egyház felmagasztosulásáért. Az inkvizítorok szokásba vették, hogy beszámolót küldtek be neki az egyes auto de fék-ről, mire ő nagy megelégedését nyilvánította ki nekik és továbbra is buzgó munkára biztatta őket.

Negyedszázad telt el, mielőtt a castíliai királyságban komoly ellentállás mutatkozott az inkvizíció iránt. A baj az egyik inkvizítor szertelen fanatizmusából származott, amely csak Ferdinánd szigorú uralmának enyhülésével jött napfényre, ausztriai Fülöp rövid uralkodása alatt.

Cordova igen szerencsétlen volt inkvizítoraival, He hogy többé vagy kevésbé történt az, mint a városokban, azt nehéz lenne megállapítani. A hírhedt Lucero nemcsak kegyetlenkedett, hanem tőle telhet tőén zsarolta is a conversokat. Nagyszabású, merész gonosztevő volt, aki mint a gonoszság megtestesülése mutatkozott előttük. Nem téve-

dünk abban a föltevésben, hogy Lucero egyrészt azért lett az udvar kegyeltje, mert anyagi eredménnyel támogatta munkáját.

De már 1501-ben nyílt ellenségeskedés támadt Lucero és a cordovai hatóságok közt. Mikor a lefoglalt javak átvevője Diego de Barriónuevo, a sequestracio jegyzője, nyilvános árverést tartott a lefoglalt holmiból, a város polgármestere, Gonzale de Mayorga, megparancsolta a kikiáltónak, jöjjön vele, hogy bizonyos felhívásokat szeri kessen, a jegyző közbelépett és nem engedte távozni Sanchezet. Hevesen összetűztek és a veszekedés folyamán Mayorga becsmérelte az inkvizíciót és végül hivatalos pálcájával megütötte a jegyzőt. Azonnal börtönbe vetették és élethossziglan eltiltották közhivatal viselésétől, végül örökre kiutasították Cordovából. Ez a szigorú ítélet egy magasrangú közhivatalnokkal szemben, figyelmeztetés volt, hogy Luceroval nem lehet tréfálni.

Valószínűleg 1501-ben történt, hogy olyan egyezséget kötöttek, amely felhatalmazta Lucerot, hogy kiterjessze munkakörét és nemes embereket és egyházi funkcionáriusokat is, több régi keresztényeket, kik általános tekintélynek örvendtek, letartóztasson és elítéljen. Hiszen nem volt nehéz fenyegetésekkel és válogatott kínzásokkal bármiféle vallomást kicsikarni a vádlottaktól. Egy bizonyos, Bachiller Membrequere tanukkal bizonyították rá, hogy a zsidó prédikációkat hallgatta, mire az összes vádlottakat, összesen százhat személyt egyetlen auto de fén elevenen elégették.

Valószínűleg 1505-ben volt Izabella halála után, hogy Cordova lakossága panaszt tenni merészelt Dezánál, a főinkvizitornál. Ez felajánlotta, hogy Torquemadát küldi ki, vizsgálja meg a dolgot, de mikor a város az ajánlatot elfogadta, Deza azonnal visszavonta azt. Erre három egyházi dignitáriusból álló küldöttséget menesztettek hozzá, Lucero letartóztatását kérve, ám Deza nem is fogadta őket és miután tudták, hogy Ferdinándhoz úgyszólván hiába fordulnak, Izabella leányához, Juana királynőhöz folyamodtak, aki akkor Flandriában székelt férjével, ausztriai Fülöppel.

Ám Lucero, kit nem tántorított el a közelgő vihar morgása, Izabella halálát alkalmasnak vélte, hogy magasabb célok felé törtesse, amint azt eddig *tette*. Hernando de Talavera geronimita szerzetes, megnyerte volt a királyné jó indulatát és kegyét és Granada meghódítása után 1492-ben, ottani érseknek nevezte ki. Az érseknek zsidó¹ vér folyt ereiben, mint annyi spanyol nemes családnak is, nyolcvanadik évét élte és mint a keresztényi erények megtestesülését, általános tisztelet környezte. Összes jövedelmét híveinek áldozta oda és példaadásával több mórt is megtérített a keresztény hitre.

Bármilyen ok vezérelte Lucerot ezen cselekvésében, lelkiismeretlen rendszere tömördek alkalmat nyújtott annak megvalósítására. Egy zsidó nőt keresett ki, akit előbb megkínóztatott, mondja el, mit látott Talavera palotájában, a nő az felelte, hogy mitsem tud arról,

de újabb kínzásokkal kioktatták, hogy eskü alatt vallja, hogy Talavera palotájában zsidó szertartások folynak, amelyeken nővérei, Donna Maria de Penelope és mások is részt vesznek.

Áthatolhatatlan titoktartás volt az inkvizíció tevékenységének egyik legbecsesebb elve, de Lucero nyilván elő akarta készíteni a közvéleményt a feje fölött lebegő csapásra, így tehát suttogva tovább adták az elkövetkezendő eseményt. Peter Anghiera, aki a királyi udvartartáshoz tartozott, tudatta a granadai kormányzóval, hogy Lucero kínzásokkal rábír néhány tanút, hogy zsidópártolással vádolják Talaverát és egész családját, de hogy ő nehezen fogja elhinni, ilyen szentéletű emberről, hogy ez igaz legyen. A támadás azzal kezdődött, hogy a legsértőbb és legbotrányosabb módon letartóztatták Talavera unokaöccsét mise közben a templomban, hogy ezzel ősz nagybátyját is hírbehozzák és lehetetlenné tegyék.

Ezt a gaztettet Talavera nővéreinek és cselédségének börtönbehurcolása követte és elképzelhetjük milyen módon csikarták ki hozzártatózóikból a terhelő vallomást, ám mielőtt magát Talaverát elfogták volna, a Szentszéktől külön engedély kellett, mert VIII. Bonifácus pápa eltiltotta az inkvizíciót közvetlen ítélkezéstől a püspökökre. Emiatt tehát Ferdinánd közbelépésére volt szükség, aki némi habozás után bele is egyezett, hogy a Szentszék elé vigye az ügyet. A Talavera családját terhelő vallomásokat tehát Francisco de Rojas továbbította és 1506-ban meg is szerezte a pápai engedélyt az ősz főpapnak a törvényszék elé állításához.

De még mielőtt elküldték, Ferdinánd helyzete változást szenvedett, leánya, Juana, most már Castília királynőjének és férjének, ausztriai Fülöpnek megérkezésével Spanyolországba.

Abbeli reményükben, hogy Ferdinánd zsarnokságától megmenekülnek, a főnemesség nagyrésze az új királyi pár pártjához állt, szintűgy a Conversok, hogy az inkvizíciónál rendszerváltozást eszközöljenek ki.

A villafáiiai egyezséggel, 1506. évi június hó 21-én Ferdinánd lekötötte szavát, hogy Castiliáról lemond Juana és Fülöp javára, ő meg Aragóniába tért vissza és előkészületeket tett Nápolyba való utazására. Fülöp tehát átvette a kormányzást, de első dolga volt: lerázni Juanát, mint teljesen alkalmatlant a királyi hatalomban részes kormányzásra. Nem vetette meg a Conversok felajánlott aranyait, de azért sem feledte el, milyen megvetéssel találkozott előző évi próbálkozása, hogy letörje az inkvizíciót. Nem nagyon sietett tehát annak működését feléleszteni. Ferdinánd titkára, Almazan, azt írta Rojasnak, hogy a király és a Grandok bebörtönözték Juanát és még levelet sem szabad írnia apjának. A Grandok pedig azért tették ezt, hogy megosszák egymás közt a királyi hatalmat, a Conversok viszont azért, hogy megszabaduljanak az inkvizíciótól.

A cordovai nép fellélegzett, a conversok ujjongtak, mert az inkvi-

zícia színleg teljesen letört. Azzal akarták ezt tényleg elérni, hogy rávették Dezá, adja át az inkvizíció hatalmát Diego Ramirez de Guzmannak és mozdítsa el azonnal Lucerot. Ám Lucero elébe vágott ennek, mert összes foglyait, akik ellene vallhatták volna, sommástan elégettetésre ítélte. Szerencsére, mikor már bejelentette az auto de fét, ellenparancs jött az uralkodótól, ami megakadályozta a szörnyű áldozatot.

A szenvedők megmentése már biztosítottnak látszott, ám a helyzet Fülöp hirtelen halálával teljesen felborult Deza rögtön visszavonta IGuzman megbízását és Torquemadát küldte ki Cordovába vizsgálatra. A nép kétségbe volt esve. Hasztalan menesztettek küldötteket Dezá-; hoz és a királynőhöz, mentse meg őket. Lucerot visszahelyezték előbbi hatalmába.

Ha a királyi Hatalom aláhanyatlásával Deza módját tudta ejteni Lucero visszahelyezésére az inkvizíció élére, de Castília grandjai is megmozdultak és nem nyugodtak addig, amíg Lucerot és jegyzőjét le nem tartóztatták és összes javait el nem kobozták. November 9-én benyomultak az Alcazárba, ahol az inkvizíció székelt és kiszabadították az összes foglyokat, akik hajmeresztő szenvedéseik leírásával még jobban fokozták az általános felháborodást. De a felkelés vértelen volt, Lucero pedig elmenekült.

Deza, a főinkvizítor azonban továbbra is Ferdinánd pártfogására támaszkodott és ennek eredményeként II-ik Gyula pápa azt írta Dezának, hogy ama zsidókat, akik keresztényeknek vallják magukat, ki kell gyökeresen irtani; kíméletlenül fel kell hajszolni *ezt* a gyalázatos népséget és a legszigorúbban kell velük elbánni, bűneik és gonoszságaik megtorlására.

Ekként felbátorodva, Lucero újra neki fogott a munkának és a kiszabadult foglyokat újra elfogatta. Talavera hercegérseket nővérel és háznépével együtt ismét börtönbe vetették és törvényszék elé állították. De az összes bírák annyira szentéletű embernek ismerték őt, hogy Rómába felebbeztek érdekében, a kegyelmi irat meg is érkezett, de már elkésve; Szűz Mária mennybemenetelének napján végighajszolták az ősz főpapot mezítláb és fedetlen fővel Granada utcáin, erre láz támadta meg, amely már másnap végzett is vele. Vagyona nem maradt, mert összes jövedelmét a szegények között osztotta ki, úgy hogy a malagai püspök gondoskodott nővéréről, hogy öreg napjaira nyomorba ne jusson.

Az inkvizíció javára beállt reakció, mit maga Ferdinánd vezetett, úgylátszik csak rövid életű volt, mert a politikai helyzet uralt mindent és így a király és a pápa jobbnak látta engedni. Ximenes, Alva hercege és Castília kormányzója, Ferdinánd pártjának fejei, konferenciát tartottak Caviában és meghallgatták a Deza elleni panaszokat. Ximenes arra vágyott, hogy Deza helyére kerüljön főinkvizítornak és bíborosnak nevezzék ki. Ferdinánd pártolására a pápa titkos konzisztórium-

ban jóvá is Hagyta Deza eltávolítását, kit Ximenes Helyettesített, Hiszen, amint fentebb már láttuk, Cordova lakossága őt kérte fel bírónak, mint aki leginkább hívatott a zavaros ügyeket tisztázni. Ferdinánd tehát végre belátta, hogy Dezáat fel kell áldoznia; önkéntes visszavonulásával meg is könnyítették ezt neki.

De az általános gyűlölet Lucero iránt már olyan mérvet öltött, hogy Deza egyszerű helyettesítése Ximenessel nem elégítette ki a foglyok nagytekintélyű barátait. 1805. május 18-án a *Suprema* is tudomást szerzett a Lucero elleni vádokról, melyek egész Spanyolországra szégyent hoztak és így Ximenes összes kollégáival Lucero bebörtönzésére szavazott. Valószínűleg első ízben történt, hogy egy inkvizítort nyilvánosan megbélyegeztek és, hogy ünnepélyesebbé tegyék ezt az alkalmat, hát vasraverve szállították el Lucerot Burgoba, ahol szigorú őrizet alatt tartották. Ximenes egybehívta a *Congregacion Catolica*-t, amely rajta kívül huszonegy tagból állt, akik számos ülés után kimondták Lucerora az ítéletet. A sevillai káptalanságba vonult vissza, ahol békeességben fejezte be napjait.

Hogy Lucero egészen kivételes szörnyeteg volt, azt határozottan el kell ismernünk, de amikor hasonló gázságok, mint aminőket ő elkövetett, évekig megtorlatlanul maradtak és csak Juana és Fülöp véletlen közbelépésére kerültek nyilvánosságra, bátran azt kell következtetnünk, hogy a titoktartás és a felelőtlenség rettenetes visszaéléseket eredményezett.

Többek közt azt írják, hogy Jean városának ítélőszéke egy ilyen hasznos tanút szerzett be Lucerótól, akit ő öt éven át a cordovai börtönben fogvatartott, hogy mindenre esküt tegyen, amit tőle kívántak. Ez a derék férfiú olyan eredményesen végezte teendőit, hogy a leggazdagabb converzók mihamar börtönbe kerültek. Kétszáz nyomorult sínylődött a nedves odúban. Diego segítségével és a válogatott kínzásokkal nem volt nehéz minden szükséges vallomást kicsikarni tőlük. A törvényszék jegyzője, bizonyos Antonio de Barcena különösen jeleskedett abban. Egy alkalommal lecsukott és mezítelenre vetköztetett egy fiatal leányt, akit azután addig korbácsoltatott, amíg tulajdon édes anyja ellen vallott. Egy másik foglyot székben az *auto de fé*-hez vitették, ahol csontig égették lábait, feleségét élve elégették és két rabszolgáját addig kínozták, amíg a szerencsétlenek mindenkire rávallottak. A cellák, ahol a nyomorult foglyokat tartották, nehéz vasrostélyú, sötét, nedves odúk voltak, tele férgekkel, míg lefoglalt javaikat az alkalmazottak herdálták el úgy, hogy gyermekeik jóformán éhenvesztek. Ha túlzásnak is vesszük ezeket, a dolog *veleje* abból tűnik ki, hogy a kérelmezők csak annyit kértek, hogy a vésztörvényszék a jaeni püspök — Torquemada inkvizitorai egyikének — felügyelete alá kerüljön. Nem volt könyörületes bíró, amint az ítéletei kimutatják, ám a jaeni nyomorult converzók mégis őhöz fordultak segítségért. Úgylátszik, hogy ezek a gyalázatos visszaélések általános

ellenszenvet keltettek az inkvizíció intézménye iránt úgy, hogy Ferdinánd szükségesnek látott egy proklamációt kibocsátani, melyben minden jó honpolgárt és nemes embert felszólít, hogy lakással és élelemmel lássák el az inkvizíció tagjait és 50.000 maravédi pénzbírsággal sújtja azokat, akik bántalmazni merészelik a szent embereket. De ezek a rendeletek néha eredménytelenek voltak, mert azt olvassuk, hogy a cartageniai inkvizítort, miközben öszvér hátán ült, megtámadták és megszurkálták és biztosan meg is ölik, ha segítségére nem jönnek. Ferdinánd dühös felhívást menesztett a városhoz a bűnösök kézrekerítésére, de azok nyomtalanul eltűntek. Ám bármennyire is megingott az inkvizíció intézménye, mégis annyira gyökeret vert a népiélemben és Ferdinánd oly erélyes pártfogásával találkozott, hogy egyelőre sem ki nem pusztult, és nem is reformálták. Mikor Ferdinánd 1516. január 23-án meghalt, *előző* napon készült végrendeletében szigorú figyelmeztetést hagyott unokájára, V. Károlyra: ... „Mután a hit nélkül minden más erény meddő, megparancsoljuk a fenséges hercegnek, unokánknak, hogy mindig a katolikus hit felmagasztosulásán buzgólkodjék, hogy irtsa ki birodalmunkból az eretnokséget és olyan minisztereket válasszon ki, akik istenfélők és jó lelkiismerettel vezetik az inkvizíciót, Isten dicsőségére ...”

A király halála után, utódja távollétével Ximenes fő-inkvizitor gyakorolta az uralkodói hatalmat és tőle telhetően változtatni igyekezett az inkvizíció szabályain, mert bármit mondhatunk is Ximenesről, annyi tény, hogy utálta a visszaélést és az anyagi hasznot, amit elődei az inkvizíció által összeharácsoltak. A Suprema egyik tagjával, Águirre-vel töltötték be a főinkvizitori állást, aki V. Károly uralkodása folyamán hosszú ideig látta el a tisztséget.

Ferdinándnak a halálos ágyán írott figyelmeztetésére nagy szükség volt unokájával, a tizenöt éves Károllyal szemben, aki olyan volt flamand kedveltjei kezében, mint a puha viasz. A spanyolok, kik udvarában megjelentek, rémes dolgokról tettek említést, ám Ximenes résen volt és erélyesen figyelmeztette az ifjú királyt, hogy uralmát csakis az inkvizíció fentartásával őrizheti meg.

De Károly folyton csak tétovázott. Egyik percben száműzetéssel fenyegette meg a zsidó származású udvari embereket, a másik percben már arról jött hír, hogy eltörölni szándékozik a tanúskodás intézményét, amely az inkvizítori eljárás legundokabb módszere volt. De újra előlépett Ximenes, aki megmagyarázta a királynak, hogy ezzel az eljárással tönkretenné az inkvizíciót és örök szégyen tapadna nevéhez.

Biztosra vehetjük azonban, hogy Ferdinánd halálával az új uralkodó nézeteiről táplált bizonytalanság folytán erősen megingott az inkvizíció intézménye. Mikor Károly 1517. szeptemberben Spanyolországba megérkezett és Valladolidban az első C o r t e s -t tartotta, a képviselők sürgős petíciót nyújtottak be, intézkedjék, hogy az inkvizíció c s a k i s a b ű n ö s ö k e t büntesse meg és nem az ártatlanokat

is. Károly azt felelte, hogy tanácskozásra hívja fel birodalma tudós és szentéletű férfiai és ezalatt is megparancsolja, hogy minden túlkapásról és visszaélésről azonnal jelentést tegyenek neki.

Noha Károly Ximenes halálakor elejtette a tervbe vett reform tervét, mégis beismerte a gonoszságok létezését, mikor főinkvizitort, Adrián bíborost pápának választották meg 1522-ben, Flandriából kamarását, La Chaulx-t küldte el, hogy gratuláljon neki, mielőtt Spanyolországot elhagyja. Az instrukciók közt, amikkel ellátta, az a kívánsága is szerepelt, hogy a pápa gondosan válassza meg az új főitkvizitort és figyelmébe ajánlja, hogy csakis a bűnösöket büntesse meg, nem pedig az ártatlanokat is.

A Comunidades-lázadásban, amely Károly király távozását Flandriába követte, az inkvizíció dolgainak nem volt része. De körülbelül tíz évvel később, 1531-ben a toledói törvényszék egy kísérletnek a nyomára akadt, hogy az inkvizíciói eljárás egyik atrocitását megszüntesse a nép. Körülbelül ugyanabban az időben vette kezdetét a spanyolok erőfeszítése, hogy a granadai mórokat is a Szent Hivatal fenhatósága alá hajtja. A megrémült lakosság sietve kérelmet adott be Károly királyhoz, szüntesse be az örökös titkolózást, amely annyira kihívta a visszaéléseket. Kimutatták, hogy egy titokzatos *életű* bírónak milyen alkalma van rá, hogy akaratát az asszonyokkal és leányokkal szemben érvényesítse, akiket fogolyként elébe vezettek. Ugyanígy áll a dolog a jegyzőkkel és más kisebb hivatalnokokkal, akik ígétöbbsnyire nőtlen emberek, ha a nyomorult nőktől, a börtönök mélyében sínylődő hozzátartozóikról hírt kívánnak hallani, vagy ha a hivatalnokok jobbnak látják pénzt zsarolni e tudósításokért, azt is bátran megtehetik, mert Granada, ez a kis állam, úgy is már 50 aranyat ajánlott fel, ha az inkvizíciót titoktartása alól feloldják. Ám az egyetlen válasz az ilyen kérvényekre mindig ugyanaz volt: hogy a hit szenvedne meg mindenfajta változtatás alatt, és így az inkvizíció továbbra is áthatolhatatlan titkolózás leplébe burkolózott, amely minden gazságát eltakarta.

Mikor Károly visszatért Spanyolországba és újra Cortes-t tartott Valladolidban 1525-ben, a lakosság megismételte kérelmét, mert mindaddig még semmi sem történt. De Károly csak azt felelte, hogy már felkérte a pápát, bízta meg főinkvizitornak a sevillai érseket, Manrique-t, akinek ő külön a lelkére kötötte, hasson oda, hogy az igazságszolgáltatás kifogástalanul működjék. 1525-ben a toledói Cortes újra panaszt tett az inkvizítorok túlkapásai ellen, de csak azt a bizonytalan ígéretet nyerte válaszul, hogy ha tényleg történtek visszaélések, az új főinkvizitor eligazítja a dolgot.

Így tehát hasztalan volt minden erőfeszítés, hogy az inkvizíció módszerén enyhítsenek, vagy változtassanak és a Szent Hivatal eredeti alakjában szilárdan állta helyét Castíliában, a spanyol népre nézve igen emlékezetes három évszázadon át.

Navarra.

Mikor Ferdinánd 1512-ben könnyűszerrel meghódította Navarrát, nyilvánvalóan nem volt már rá reménye, hogy Germaine királynőtől utódja szülessen. Hogy tehát elkerülje az új terület elszakadását a koronától, 1515-ben a castíliai királyságba kebelezte be Navarrát. Az ottani inkvizíció ezzel végleg castíliai lett, noha eleinte csak a sara-gossainak volt egy oldalága.

Egy évig nem történt semmiféle lépés és ezalatt Fra Maya kénye-kedvére cselekedett. Végül 1513. szeptember 26-án királyi levél érkezett Comares marquisnak, amelyben bejelentették, hogy Mercador főinkvizítor Francisco Gonzales-t saragossai inkvizítorrá nevezte ki, akinek engedelmességet kell fogadniok. Szeptember 24-én Leó pápa proklamációja jelent meg, amelyben megparancsolja, hogy az inkvizíciót az összes Spanyol királyságokban folytassák, de legfőképpen Navarrában. Navarrának nem volt oly nagy számú mór és zsidó lakossága, mint a déli tartományoknak és így az odamenekültek elhagyni siettek a királyságot, amint az inkvizíció ott előre ütötte árnyékát. De Ferdinánd még életében gondoskodott róla, öröket állítsanak titokban az összes kikötők és hajók elé, hogy a menekülőket feltartóztassák.

A spanyol hatalom tehát ezzel biztosítva volt és így a navarrai törvényszékeknek csak az a szerep jutott, hogy megakadályozza a meghódított tartományban az eretnekek letelepedését. Valamivel 1540. előtt Calahorra, a régi Castília egy részével kivált az óriási valladolidi kerületből és ott külön törvényszék létesült, amelynek hatásköre egész Navarrára és Biscayára kiterjedt. 1570. körül Logronóba helyezték át a törvényszéket a régi Castília és Navarra közötti határ mentén és az ott is maradt, alkalmunk lesz látni teljes feloszlásig.

V. FEJEZET.

Az aragóniai királyságok.

Az aragóniai királyság magában foglalta Aragóniát és Valenciát, Catalonia fővárosát, továbbá Rosellon és Cerdana tartományokat és a baleári-szigeteket a kívüleső gyarmatokkal, Szicíliával, Sardiniával és Corzikával. Habár uralkodóik házasságával Castília és Aragónia egyesült, az évszázadok óta folyó versengés és háborúskodás féltékenyen elkülönítette a két országot, mintha más-más nemzetiségek lettek volna és így Ferdinánd egyénileg csak ősei tartományán uralkodott. Az tehát, ami Castíliában az inkvizícióval történt, semmi ki-

hatással sem volt a határon túl és ott annyiban bonyolultabb is volt a helyi szervezet, mert alapítása tulajdonképp még a tizenharmadik századba nyúlt vissza.

Midőn Ferdinánd felélesztette ezt a régi, pápai inkvizíciót, már szilárdan eltökélte, hogy a korona fenhatósága alá kényszeríti úgy, amint Castíliában történt. Mindeddig a Dominikánus szerzet alá tartozott az aragoniai inkvizíció és csak a dominikánusok kénye-kedvére működött; a király legelső teendője tehát abban állott, hogy 1481-ben a dominikánus generációtól Fra Gaspar Juglar megbízatását esz-; közölte ki, az inkvizítorok tetszése szerinti kicserélési jogával. Ezzel Ferdinánd gyakorolta a felügyeletet az inkvizíció felett, de hogy az hathatós is legyen, neki kellett az összes költségeket viselni. Száz évvel azelőtt még búsan azt jelentette Eymerich aragoniai főinkvizítor, hogy miután nem találkozik gazdag eretnek, a szent munka teljesen ellanyhul. Most azonban a pénz-éhség összefogott a fanatizmussal, tekintve a gazdag conversókat, akiket zsarolni lehetett, úgy hogy Ferdinánd 1482-ben bőséges fizetéssel gondoskodott az inkvizítorokról és így Valenciában megalakult és sikeresen is működött a szervezet. De ha Ferdinánd azt képzelte, hogy letörte alattvalóinak ellenséges szellemét azzal, hogy az inkvizíciót bevezette, Torquemadával, mint főinkvizítorral az élén, úgy alaposan tévedett. Amíg a saját népükből valók látták el ezt a tisztet, addig az aragóniaiak békében voltak, de mikor egy idegen, mint Torquemada, aki hajthatatlan fanatizmusáról és rettenetes kegyetlenségéről volt híres, helyzetetett föléjük, az általános ellent állás nőttön-nőtt. Ferdinánd és Izabella tehát 1481. május havában megjelent ott a Cortes első ülésén, hogy királyi tekintélyükkel megfélemlítsék a népet, de csak később érkezett meg a királyi leirat, amelyben tudatta, hogy pápai beleegyezéssel életbe léptette az inkvizíciót a zsidó és mohamedán eretnekek megbüntetésére és óva inti népét, hogy ne vonja magára királya haragját, hanem mindenben támogassa és segítse az inkvizíciót.

Valencia.

1484. tavaszán Torquemada, Fra Juan de Epilát és Martin Inigot jelölte ki Valencia számára, de az általános ellentállás és felháborodás olyan arányokat öltött, hogy ténykedésüket erősen hátráltatta. A jurátok, vagyis a helybéli hatóságok megakadályozták a véstörvényszék megnyitását és Miguel Dalman királyi ügyész tanácsára a királyság Corteséhez folyamodtak közbelépésért. A Cortes egybegyűlt és mind a négy brazo tiltakozott az ország királyságait fenyegető sérelem ellen és mindenképpen elgáncsolni igyekeztek az inkvizíció működését. De Ferdinánd dühös botránkozással leiratot intézett az összes közhit

vatalnokokhoz, amelyben büntetéssel és elbocsátással fenyegette meg őket, ha azt merészelik állítani, hogy az inkvizíció bevezetése s e r e l - mes az ország előjogaira. Egyúttal az inkvizítoroknak is írt és arra utasította őket, tegyék meg bátran kötelességüket és csak arra ügyeljenek, hogy a tartomány előjogait meg ne sértsék és a megtérő és vezeklő bűnösökkel szemben enyhe bánásmódot tanúsítsanak.

Bármilyen erélyes hangú volt is ez a leírás, semmiféle befolyást sem gyakorolt a makacs valenciaikra. Újra deputációt küldtek a Corteshez és a királyhoz, amelyben ősi előjogaikat, melyek szerint idegen nem viselne* Valenciában közhivalt, hangoztatta.

A viaskodás tovább folytatódott tehát, de végül 1482. november 2-án letörték és az inkvizítorok abba a helyzetbe jutottak, hogy a s e r m o n de la fé-t prédikálhatták és kiáltványt közltek a lakossággal, ám Valencia még most sem volt hajlandó, hogy az inkvizíciónak megengedje jogainak zavartalan gyakorlását, vagy hogy minden hithű polgárt támogatásra szólítson fel.

Ferdinánd megparancsolta, hogy a királyi palotát engedjék át az inkvizíciónak és börtönöket építsenek benne. Úgy látszik, hogy saját hivatalnokait már engedelmességre szorította, mert 1487-ben írott levélben, a kormányzó előtt meg is dicsérte buzgóságukat.

A véstörvényszék ezalatt nem maradt tétlen, mert 1488. Junius havában listát bocsátott ki a vezeklő megtért bűnösökről, szám szerint 983 személyről, akik közt nem kevesebb, mint 100 nő szerepelt, ama szerencsétlenek feleségei és leányai, akik élve elégettettek. Természetes, hogy az összes vezeklőket tetemes pénzbírsággal sújtották és így elképzelhetjük, mekkora összeg jutott az inkvizíció kincses ládjába.

Az ősi tartomány, a tulajdonképeni Aragónia első pillantásra még nehezebben megoldható problémának mutatkozott, mint Valencia. Népe büszke volt ősi privilégiumaira és ősi szabadságára és elszántan védélmezte azt külön e célra szentesített intézkedésekkel. Igen sok volt közülök a converso, akik a legelőkelőbb nemesi családba beházasodtak és castíliai testvéreik sorsán okulva, előre sejtették, mi vár rájuk. De mikor a tarazonai Cortes elfogadta Torquemada igazságszolgáltatási illetékességét 1484. tavaszán, ez a határozat természetesen Aragóniára is érvényes volt. Nem vesztegettek hát időt, hogy munkához lássanak. Úgy látszik, maga Torquemada használta fel üres idejét inkvizítori minőségben, mert már májusban a u t o d e f é - t tartottak a székesegyházban, ahol négy személyt ítéltek vezeklésre és összes javaik lefoglalására. így tehát, ámbár idő kellett, hogy a törvényszék tagjait egybehívják, június 3-ára már egy második auto d e f é-re készült fel a hercegérseki palota udvarán. Ezúttal már nem

volt vértelen, mert két férfit végeztek ki és egy nőt égettek el im effigie.

De ezután tizennyolc hónapig nem tartottak auto de fé-t, mert a nép erélyesen fellázadt és így Arbués nem mert auto de fé-t tartani. De nemcsak a Conversok, hanem a régi keresztények közül sokan bevádolták az inkvizíciót, mint az ország szabadságával ellentétben álló intézményt

Hogy ezt az ellenkezést letörje az inkvizíció, ahhoz a szabályhoz folyamodott, hogy minden egyes közhivatalnokot megesketett az inkvizíció iránti engedelmességre. Szeptember 17-én tehát a királyi és városi tisztviselők egybegyűltek és ünnepélyes esküt tettek, hogy törhetetlenül ragaszkodnak a katolikus szent hithez, hogy erélyesen üldöznék minden eretneket, bárminemű rangú lett legyen is és nem neveznek ki tisztviselőnek, hitében gyanús egyént. De az agitáció mindinkább erősödött és azok, akik veszedelemben hitték személyüket, a menekülésben kerestek biztonságot, mire Ferdinánd parancsot bocsájtott ki, mely szerint felhatalmazza mindhárom egyesített királyságot olyan rendszabályokra, amelyek lehetlenné teszik a gyanús elem menekülését.

A gazdag conversok erre nagy összeg pénzt ajánlottak fel az uralkodó párnak a confiskációs rendelet visszavonására. De ajánlatukat nem fogadták el, mert Torquemada uralma még nagyon is új keletű volt ilyesmihez.

Eközben Terúéiben nyílt ellenségeskedés tört ki az inkvizíció ellen, amelynek folyamán bőven kimutatta a király, hogy mindenáron engedelmességet kíván. A saragossai vésztörvényszék organizációjával egyidőben Fra Juan Coliverát és Martin Navarrót küldték Terúéibe, hogy ott is hasonlót létesítsenek. Teruel egy megerősített város volt, a castíliai határhoz közel. Mikor a tisztelendő atyák megjelentek a város kapui előtt, a hatóság nem engedte be őket és ők jobbnak látták Cellába, egy közeli faluba visszavonulni, ahol dühös kiálltványt bocsájtottak ki, amelyben kiátkozták Teruel városi hatóságát és az egész városra kimondták az egyházi átkot. De a teruelieknek nem volt nehéz a megvesztegethető pápai udvartól az átok visszavonását kieszközölni és így nyíltan szembeszállni Ferdinánd intézkedéseivel. Nem tudjuk, hogy a derék Teruel, milyen körülmények között hódolt be az inkvizíciónak, de annyi bizonyos, hogy a lehetőség határáig szembeszállt a király akaratával. A szegény lakosság sorsa szánandó volt. Az inkvizíció kincsesládái színültig megteltek a lefoglalt vagyonokból, miket derűre-borúra kizsartoltak a lakosoktól.

Saragossában ezalatt a Conversok kétségbeesett ellenállásra szánták el magukat. Minden békés megegyezési kísérlet hiába való volt és a teureli események élénken kimutatták a fegyveres ellentállás hasztalan voltát. A bátrabbak már arról sugdostak, hogy leg-

jobb lenne egy-két inkvizítort legyilkolni, hogy ezzel a többieket megfélemlítsék. A bizonytalanság már tűrhetetlen lett, a gyilkosok terve lassanként szilárdabb alakot öltött és mikor a Conversok barátaikkal az udvarnál tanácskoztak, beleértve Ferdinand kincstárnokot, Gabriel Sanchez-t is, azok helyeselték a tervet és azt hitték, ha egy inkvizítort is legyilkolnak, ezzel véget ér az inkvizíció.

Az összeesküvők legelőször is Arbuésel akartak végezni. De miután nem tudtak megegyezni, a terv valóraváltása hosszú időt igényelt, de azért mindenkép titokban tartották, ami annál meglepőbb, mert hiszen írásos tanácskozás is történt. Úgy határoztak, hogy pénzt gyűjtenek három bérgyilkos megfizetésére. Juan de Esperando, akit elszánt embernek ismert mindenki, vállalta magára, hogy megszerzi a brávókat és erre a célra már fel is bérelte Juan de la Badiát, 1485 április havában, házában rajtaütést kíséreltek meg Arbués ellen, de elriasztották őket és így az ügy hónapokra elhalasztódott. De végre szeptember 15-ike éjjelén, Esperando felkereste la Badiát. Együtt mentek vissza Esperando házába, ahol szolgája és Mateo Ram, a terv egyik kieszelője már várta őket még három álarcos férfivel, akik ismeretlenek maradtak. Mindnyájan bementek egy oldalajtón át a székesegyházba, ahol éppen hajnali misét tartott Arbués. Térdenállva imádkozott a főoltár és a kórus között, ahol a kanonokok énekeltek. Tudta, hogy életére törnek, állandóan páncélinget viselt, míg lándzsája ott volt mellette a falnak támasztva. La Badia odasúgta a másik brávónak:

— Amott térdel, végezz vele!

A brávó mögéje lopódzott és hátulról a nyakszirtjére sújtott. Arbués felkelt és tántorogva a kórus felé ment, la Barda követte, aki a karjába szúrta, míg Mateo Ram állítólag szintén testébe döfött. Arbués elesett; a gyilkosok elmenekültek, míg a kanonokok a lármára lesiettek a kórusról és egy közeli házba vitték a sebesültet, ahol orvosok vizsgálták meg és halálosnak mondták sebét. Azt írják, hogy huszonnégy óráig vívódott a halállal és vallásos fohászkodásokat hallatott. Szeptember 17-én halt meg. Csodák bizonyítottak szentes élete mellett.

A gyilkosság éjjelén a villelai szent harang folyton szólt, noha emberi kéz nem ért hozzá. Az áldozat vére, mely a templom padozatára folyt, egyáltalán nem száradt meg, úgy, hogy a nép tömegesen odazarándokolt, hogy köntöse szélét belemártsa. A gyilkosok menekülés közben hirtelen megnémultak, de vallatás közben újra eleredt szavuk és a megszámlálhatatlan eretnek kipuhatólására vezettek, akiket részben vezeklésre ítélték, részben élve elégették.

Miként Pierre de Castelnau meggyilkolása Languedocban, ez a bűntett is megbillentette a mérleget és a néplélekben hirtelen fordulatot idézett elő. Már hajnalban izgatott tömeg járta be az uccákat ordítózva:

— Égessétek el a conversokat, akik az inkvizítort meggyilkolták!

Az a veszély fenyegetett, hogy a fanatizált nép nemcsak a conversokat mészárolja le, hanem fosztogat is.

Valószínűleg a gyilkosság eredményeként történt, hogy Ferdinánd és Izabella VIII.-ik Innocent pápától írott utasítást eszközölt ki 1487-ben, hogy parancsára az összes főhercegeket és kormányzókat, akiket ő megjelöl, szolgáltatassák ki az inkvizíciónak, amely így az egész kereszténységre kiterjesztette volna csápjait. Ám az emberiség szerencséjére, ez a gaz merénylet, hogy pápai feloldozással egy új nemzetközi törvényt léptessenek életbe, a gyakorlatban csődöt mondott.

Az uralkodópár csak november végével tért vissza Salamancába és így Tudela város elleni hadjárat tavaszra halasztódott. A menekülők természetesen már rég biztosabb menhelyet kerestek, de az 1487 április 8-án kiadott pápai brevé a városi hatóságra lehetett rákényszeríteni, és a hatóság eltérni kényszerült azt a megaláztatást, hogy a saragossai törvényszék előtt meghajoljon. A március 2-án megtartott auto de fén tehát az — alceldéan és nyolc előkelő polgár megjelent és levezekelt.

Ebben a hangulatban kettőzött buzgalommal vették üldözőbe Arbués gyilkosait és a bosszúállók mihamar nyomukra is akadtak. Ámbár a törvény szerint úgy a világi, mint az egyházi hatóságnak joga volt a bűnösök felett ítélni, a vád lefolytatását úgylátszik kizárólag az inkvizícióra bízták. Durangot mihamar elfogták Léridában, aki azonnal be is vallotta az összeesküvés részleteit, úgymint bűntársainak neveit. A megtorlás munkája rögtön megindult és évekig eltartott. Az 1486 június 30.-i auto de fén Pedro Sanchez-t in effigie elégették. Durangóval kíméletesen bántak kétségkívül, mert rögtön vallott. A két kezét levágták és a Diputadis palotájának kapujára szögezték fel, őt magát csak akkor hurcolták a piactérre, amikor már halott volt; ott levágták a fejét, felnégyelték és testrészeit kiakasztották az utcára. Juan de Esperandu íelete keményebb volt, még élve a székesegyházba hurcolták, ott levágták a két kezét, aztán a piactéren fejét vették és felnégyelték, mint Durangot. A többi bűntársait is hasonló módon végezték ki. Luis de Santagelt, az összeesküvés tervezőjét például, lefejezték, fejét póznára tűzve körülhorodták a városban, testét pedig elégették.

Így folytatódott ez a szörnyű tragédia éveken át, amíg az összeesküvés összes szálait ki nem bogozták és mindazokat, akik csak távolról is részesei voltak benne, ki nem nyomozták.

A gyilkosság bőven szolgáltatott reá alkalmat, hogy az inkvizíció hatalmát kimutassa és azt alaposan meg is cselekedte.

Felesleges példákkal kimutatni, hogy mi történt ama szörnyű években Spanyolországban, mert Aragónia csak abban különbözött a többi királyságtól, hogy szorgalmas jegyzője, Juan de Auchias listát

vezetett a bűnösökről, akiknek tettei utódaikra is rányomta a szégyenbélyeget. Rémes ez a hideg kegyetlenség, mellyel ez az ember az áldozatok számát összevonja, mert túlsokan voltak, hogy külön-külön feljegyezze neveiket.

A Comez de Huesca család új keresztény és sokat közülök átengedett az igazságszolgáltatásnak, míg többeket vezeklésre ítélték: a monzoni Zaporta- és Benetis családok sokat elítéltek közülök, mint bűnös eretnekeket.

Catalonia.

Catalonia a régi időkben még nehezebben kezelhető volt, mint testvér- királyságai és épolyan féltékenyen ragaszkodott ősi jogaihoz és szabadságához.

Ugylátszik, hogy előre figyelmeztették Cataloniát Ferdinánd szándékáról, mert a királyság kereken megtagadta, hogy 1484 januárban a terezónai Cortes képviselőt küldjön azzal az érveléssel, hogy jogellenes eljárás, hogy a főváros határán kívül hívják azt egybe. A catalónok így megmenekedtek attól, hogy Torquemada törvénykezéséhez hozzájáruljanak, de ez semmiképp sem akadályozta meg Ferdinándot abban, hogy egy fizetési listát küldjön be nekik, ahhoz hasonlót, amit Saragossába küldött. A polgárok azzal válaszoltak, hogy egy consultát küldtek be, amely ön jogait kimutatta és eközben megakadályozták a régi inkvizíciót, hogy fokozott ténykedést fejtessen ki. Ferdinánd erre Cordovából legmagasabb elégedetlenségének kifejezésével felelt.

Ám a catalánok nem reagáltak sem hízelgésre, sem fenyegetésre. Barcelona a szentszéktől régi előjogainak tiszteletben tartását követelte, kijelentvén, hogy saját inkvizítorának van joga és nem helyezkedhet egy főinkvizítor törvényhozása alá. De Ferdinánd sem volt rest, mert azzal kísérletezett, hogy Torquemada két megbízottját, Juan Franco és Guillen Cassell dominikánusokat azzal a paranccsal küldte Barcelonába, hogy szigorúan ráparancsoljanak a hatóságokra, hogy mindenben támogassa őket, büntetés terhe alatt. De ez az erélyes megmozdulás ép oly kevésbé váltott ki eredményt, mint elődei, úgyhogy parancs ment a saragossai inkvizítorokhoz, helyezték mielőbb működési állapotba a barcelonai véstörvényezőket.

A baleori szigetek.

Majorce igényt tartott külön is független királyságra és csak dinasztiaja által egyesült Cataloniával.

A régi rendszer inkvizítora Fra Nicolas Merola époly tétlen és kényelmes volt, mint testvérei másutt. Hivatalos kimutatásaiból ki-

világlík, hogy ő alatta nem voltak enyhítések és hogy 1477-ben minek össze négy zsidó vezekelt.

Csak a következő évben szervezték meg az új inkvizíciót, 1478-ban, amikor a Fra Merolát Pedro Perez de Munebrega és Sancho Martin követték. Csak úgy, mint másutt, az új inkvizíció megszervezése némi időt igényelt és így a gyanú alatt állók ráértek elmenekülni és néhány évig nem akadt az inkvizíciónak egyéb dolga, minthogy a szökevényeket elítélje.

Nehéz dolog volt a mellorkaikat és a catalánokat az új inkvizíció eszméjével kibékíteni. 1517-ben a Suprema ráparancsolt az alkirályra, hogy ne bántalmazzák az inkvizitorokat és ne akadályozzák meg szent kötelességük teljesítésében, de egyúttal ezeket is arra utasította, járjanak el az alkirályal szemben, ha az nem szünteti be akadékoskodását. De úgylátszik az alkirály ügyet sem vetett a figyelemzetetésre, mert 1518-ban az inkvizitoroknak egyenesen megparancsolták, hogy helyezték őt vád alá. Hogy az minő következményekkel járt, azt nem tudjuk, de úgylátszik, hogy az alkirály a lakosság teljes rokonszenvét bírta, mert nemsokára ezután felkelés tört ki, melynek az elnei püspök állt az élére, kinek szüleit a véstörvényszék elítélte volt. Az inkvizitor elmenekült és a lakosság már azon volt, hogy házat felgyújtsa és írásait elégesse, mikor a majorkai püspök erélyesen közbelépett és elnyomta a lázadást. De azért lehetetlennek mutatkozott a békét megőrizni és így 1530-ban már egyházi átok alatt állott az alkirály, az ülnökök és egyéb városi alkalmazottak, a *competencia*, vagyis a törvényszékkal való ellenkezés miatt. De ennél még jellemzőbb volt, hogy börtönre vetették a kormányzót és akkora pénzbírságot róttak ki reá, hogy a Suprema indítatva érezte magát az összeget csökkenteni. De ez csak a dolgok kezdete volt és majd ezután látjuk, hogy milyen állandó volt a torzsalkodás a királyi és az egyházi törvényszék között.

Több vagy kevesebb ellentállással az új inkvizíciót ráerőszakolták tehát az aragon korona fenhatósága alá tartozó egyes tartományokra. Azt az ürügyet, hogy az semmikép sem sérti az ország előjogait és szabadságát, mihamar elejtették és amint látjuk, az inkvizitorok merészen kimondták, hogy törvénykezésük a törvény felett álló. Egy ideig csendben tűrte azt a lakosság, de az inkvizitorok folyton növekvő gőgje és olyan dolgok iránti ítélkezése, melyeknek a hithez semmi közük sem volt, kihívták az általános ellenszenvet, mely végül ki is robbant. Ferdinánd kitért minden törekvés elől és csak a jövőre nézve ígérte meg és így monzoni Cortes eredménytelenül oszlott fel. Ám a legközelebbi alkalomkor 1512-ben már nem volt oly bizakodó hangulatban és valószínű, hogy az általános agitáció már fenyegető alakot öltött, mert Ferdinánd engedni kényszerült a közóhajnak.

A reform, mit Catalonia igényelt, harminchárom szakaszba volt összefoglalva, melyek leginkább a visszaélések ellen irányultak.

Az inkvizíció függetlenségét, mint *Imperium in imperio* é t az a tény is jellemzi, hogy külön-külön el kellett fogadnia minden kívánt szakaszt és pedig esküvel, mit Enguera főinkvizítorral az élén meg is tett, de olyan módon, amely nyíltan kimutatta mélységes bizalmatlanságát a követelések iránt. Minden jövendő inkvizítornak kötelességévé tétetett, hogy hivatalba lépése előtt ezt az esküt tegye, nehogy az egész dolognak kétértelmű látszata legyen. Ferdinánd is esküt tett arra, hogy a pápától azt a parancsot kérelmezi, hogy valamennyi jelenlegi, vagy ezután következő inkvizítor a barcelonai *Cortes* által kívánt szakaszok betartására esküt tegyen.

Ám ha a catalánok nem bíztak királyuk és inkvizítoraik jóhiszeműségében, erre megvolt a jogosultságuk, mert a sokféle körülményesen kidolgozott eskü formula bizony felette ingatag korlátozásnak bizonyult olyanokkal szemben, akik nem akarták felelőtlen és önkényes hatalmuk korlátozását eltérni. Olyan uralkodóknak, akik esküszegésre hajlandók voltak, mindig ott volt a Szentszék felmentő intézkedése, amely hasonló csekélységekkel nem sokat törődött. Megtörtént tehát, hogy X-ik Leó 1513-ban egy *motu proprio* t adott, amelyben úgy Ferdinánd királyt, mint Enguera püspököt esküjük alól felmenti.

De az általános követeléseket olyan nyomatékkal hangsúlyozták volt, hogy nem lehetett teljesen el tekinteni tőlük, kísérlet történt tehát egy csomó utasítással Luis Mercader püspöknél, aki mint főinkvizítor Enguera utóda lett.

További Cortest tartották ezután Monzonban és Léridában, ahol az általános elégedetlenség további panaszokban és kívánságokban jutott kifejezésre, melyet Ferdinánd részben orvosolt is. De a nép mindinkább elégedetlenkedett, ami időnkénti lázadásokban jutott kifejezésre, néha végzetes eredménnyel az inkvizítorokra. Leó pápa 1518 januárban újra brevét bocsájtott ki, amelyben felhatalmazza az inkvizítorokat, hogy ilyen bűnösöket adják ki azonnal a világi igazságszolgáltatásnak, elkerülve ezzel a szabályellenes véres ítéletet. Ám Ferdinánd sokkal óvatosabb volt, hogy túlságosan próbára tegye népe béketűrését. Elismerte, hogy az inkvizítorok szertelen gögje és jogosulatlan terjeszkedése sérelmes a népre, még a jóindulatú polgárságra is, és így kész volt az inkvizítorok türelmetlenségét megbolázni.

Ferdinánd 1516 január 23-án halt meg, június havában Mercader főinkvizítor követte a halálba, Leó pápa nyilván csak arra várt, hogy az új uralkodó, az ifjú Károly folytatja-e nagyapja politikáját. Igaz, hogy felmentette volt esküjük alól Ferdinándot és Enguerát, de azt is tudta, hogy Károlynak ifjú korát tekintve nehéz lesz a folyton engedetlenkedő nemességet megzabolázni. Ezért tehát helyben hagyta

úgy a Catalan, mint az aragon Conkordiák határozatát az 1516-ban kiadott bullával, a *Pastoralis officii*-vel, kijelentvén, hogy az inkvizíció tagjai tényleg túllépték az észszerűség határait és hogy gomba-módon elszaporodott alkalmazottaik majdnem semmissé csökkentették le a rendes egyházi és világi igazságszolgáltatást.

Így négy évi viaskodás után, a *Concordia*-t 1512-ben végleg megkötötték és a viszony az inkvizíció és a nép között látszólag végleg kiegyenlítődött. De az inkvizítorok szokás szerint nem törődtek bele, hogy ténykedésüknek határt szabjanak, azt vitatták és eszerint is jártak el, hogy a pápai bulláknak nem kell engedelmeskedniök és hogy úgy a *Concordias*, mint Mercader püspök intézkedései érvénytelenek, miután a Szent Hivatal intézkedését korlátozzák. Másrészt a nép is nyugtalanodni kezdett és mind erélyesebben követelte felszabadítását. Az alkalom nemsokára kínálkozott is, mikor Károly király Spanyolországba érkezett, hogy anyai ágról reászállt tartományait birtokba vegye. Nemsokára pénzre is volt szüksége, hogy pénzéhes flamandjai zsebeit megtömje, így hát az év végével újra egybehívták a Cortest, hogy *s u b s i d i ó*-t engedélyezzen neki. A nép tehát nem ok nélkül bizalmatlankodott, mert Károly megbízta római követét, Cifuentes grófot, eszközölje ki a reformszabályoV megvizsgálását és coldja föl őt esküje alól, hogy azokat megtartsa.

A helyzet tehát megérett arra, hogy az inkvizíció is intézkedjék. A Cortes 1519 január 17-én feloszlott és a Supremának egy a Calatayud inkvizítorhoz intézett levele mutatja, hogy Rómában már tettek lépéseket mindazoknak a törvény elé állítására, akik az inkvizíció ellen merészelték befolyásolni Károly királyt. Ezzel aztán módját szolgáltatták, hogy a Cortes-zel történt megállapodás alól kibúvót találjanak. A viszálykodás most már komoly arányokat öltött, mert nemcsak, hogy a királyság lángra lobbant előjogaiknak a megkísérelt sérelme miatt, hanem általánosan úgy vélekedtek, hogy Károly csak másnemű szolgálatok fejében adott helyet a Cortes kívánságának és a pápa bevonását az egész dologba, meg nem tudták neki bocsájtani.

Valószínűleg az a diadal vitte őket rá arra az erélyes magatartásra, mit Rómában arattak. Mind két fél erősen dolgozott a Szent-széknél, de az aragonóknak meg volt az az előnyük, hogy X. Leó abban a pillanatban roppant felbőszült a spanyol inkvizíció ellen, a toledói törvényszék engedetlensége miatt, a Bamardio Diaz ügyben, amelyről később szólunk. Saját tapasztalásból látta most, hogy mire képes az inkvizíció, a Cortes kérelme pedig a *Concordia* által amúgy is biztosítva volt, ama három brévével, mit Leó augusztus 1-én a királyhoz, illetve Adrián kardinálishoz és a saragosai inkvizítorokhoz intézett, amelyben a rendes bíraskodás elé utasította őket.

Hogy miféle titkos befolyások működtek közre a pápai politikai teljes megmásítására, azt hasztalan kutatnánk, de Mendoza alig, hogy Rómába ért, már egy brévét mutatott fel, mely Adrián bíborshoz

volt intézve. Károly király levele és Mendoza üzenete felvilágosította a pápát a király szándékáról az inkvizíció fenntartását és reformját illetően. Megígérte, hogy a király jóváhagyása és a főinkvizítor információja nélkül nem változtat meg semmit, csak arra a több oldalról hangoztatott panaszokra utalt, melyek az inkvizítorok fukarságáról számoltak be. Figyelmeztette is Adrián bíborost, hogy alantasainak gazsága és gonoszsága szégyenére válik az országnak és öreá, a bíborosra, úgymint a királyra is háramlik. Adriánt tette felelőssé, hogy a saját és a király becsületét tekintve, hasson oda, hogy az inkvizítorok letegyenek szemtelen viselkedésükről, amellyel a pápai figyelmeztetést semmibe véve, a Szentszék ellen fellázadnak.

Károly király 1520 május 21-én behajózott és az év hátralevő részét azzal az erőlködéssel töltötte, hogy a Concordia különböző szabályait elfogadtassák és a király részéről ama hiú kísérlettel, hogy a három brévé visszavonását kieszközölje, mert bár nem publikálók és így tulajdonképpen semmisek voltak, mégis nagy aggodalom tárgya volt az inkvizíció számára.

Végül a catalánok makacssága, — bárcsak névleg, a király és Adrián főinkvizítor hozzájárulását eredményezte a monzon — Concordia 1512-ben kötött egyezményeihez. Egy paragrafusa így szólt, „hogy bárki, aki a Szent Hivatal szolgálatába állt, a világi törvényszék elé állíttassák, ha világi értelemben bűnözött”. Ez gyökerében támadta meg az inkvizíció legkomolyabb visszaélések egyikét— s saját bűnözőik mentelmi jogát. Egy másik éppen olyan fontos paragrafus, úgy szólt, „hogy bárki, aki egy új kereszténynek jóhiszeműleg vagyonát elkobozza, szigorú ítélettel sújtassék”.

De hasztalan viaskodtak Aragónia erőskezű honpolgárai. Hasztalan szereztek be engedményeket, melyekért busás árakat fizettek, hasztalan bátyázták körül a szentesített világi törvényekkel, az inkvizítorok törvényen felül állóknak érezték magukat és így a régi visszaélések csak úgy folytatódtak, mint azelőtt. Ha a nép panaszra ment a király elé, csak azt a választ kapta:

— Ő Felségének gondja lesz rá, hogy a főinkvizítor betartani parancsolja mindazt, ami betartandó, és ha egyáltalán történtek visszaélések, orvosolni fogja azokat.

De nem érdemes most ezeket a viaskodásokat figyelemmel kísérni, amelyek az inkvizíció jellemét megismertetik és azt az ellenállást leírják, amit Aragónia szabad polgársága ellene kifejtett. A Szent Hivatal megállapított politikájának egy részét alkotta. A protestáns lázadás oly óriási méreteket öltött, hogy semmiféle rendszabályozása sem tetszett eléggé szigorúnak, amelyek a katolikus hit ellen irányult, még a zsidóságnál is veszedelmesebb ellenség letörését célozták. Csakis a francia forradalom kataklizmája volt rá képes, hogy gyökerestől kiirtsa a spanyol inkvizíció fekélyét.

II KÖNYV

I. FEJEZET.

Az inkvizíció viszonya az államhoz.

Az adta meg a spanyol inkvizíciónak rémes jellegét, hogy nagy-szerűen volt megszervezve és rejtélyesen összetudta kapcsolni az Egyház autoritását a korona hatalmával.

A régi inkvizíció tisztán egyházi intézmény volt, de Spanyolországban nemcsak a pápát, hanem a királyt is képviselte és ez az összetétel olyan zsarnokságot eredményezett, mint, amit Anglia el-szenvedett, mialatt VIII. Henrik volt az Egyház feje.

Mikor Ferdinánd az inkvizíció létesítéséhez beleegyezését adta, nem olyan szervet akart létesíteni, amely a királyi autoritástól füg-getlen lenne. Amint tehát láttuk, csak azzal a föltétellel engedte meg Sixtus pápának az inkvizíció bevezetését, hogy csakis ő maga gyakorolja az inkvizítorok kinevezésének jogát. 1488-ban például az ural-kodó párnak semmiféle aggályai nem voltak, hogy Guedelupéba olyan inkvizítorokat nevezzen ki, akik olyan szörnyű pusztítást vé-geztek a lakosság közt. Ami pedig az alárendeltebb állásokat illette, úgy Torquemada is elismerte a király intézkedési jogát, mikor 1485-ben arra utasította az inkvizítorokat, hogy betölthetik ugyan a meg-ürült állásokat, de csak addig, amíg — „én, vagy a király gondosko-dunk róluk”.

A lelki ügyektől eltekintve a király csak eszköznek tekintette az inkvizíciót, hogy saját akarátának érvényt szerezzen vele, de azért óriási kiterjedésű levelezésében, nem akadunk nyomára, hogy va-laha is politikai eszköznek használta volna fel. Mikor Torquemada 1484 decemberben pót-utasításait kiadta, nyíltan kijelentette, hogy ez az uralkodópár parancsára történt. Ferdinánd sokkal magához-bizóbb volt, semhogy szükségesnek találta volna minden alkalommal uralkodói hatalmával előhozakodni.

Azon az elfogadott egyházi dogmán nevelkedett, hogy az eretnekség a legnagyobb gonosztett, hogy az eretnek egy teljesen jogfosztott személy és hogy Istennek tetsző cselekedet őt halálra kínozni. Ferdinánd könyörtelen volt és állandóan éberségre serkentette az inkvizitorokat. De nem kevéssé volt mohó, hogy minden morzsányi lefoglalt vagyomból részt követeljen magának, amit az inkvizíció áldozataitól — szerinte — jogosan kizsaroltak. Am ama idők torz etikája alapján, teljes joggal megtehetette azt a kánoni törvények szerint, melyek Isten akarata kifejezőjének tekintettek.

1486 július 11-én ezt írja a király kincstárnokának Saragossába:

„Tizenötévvel ezelőtt Janine de Santangelnek, akit nem rég égettek el, egy telke volt Saragossában, de nem fizette meg érte a bért Garcia Martineznak. Az aragon törvények szerint, ha valaki négy évig nem fizet bért, a telkét elkobozzák. Lásson hát utána, hogy azt a telket haladéktalanul eladják és hogy Martinez megkapja, ami őt megilleti”.

Elkerülhetetlen volt, hogy amint az a hatalmas személyiség elűnt a porondról, a királyi felügyelet csökkenjen az inkvizíció felett, tekintve Juana királynő tehetetlenségét és az ifjú V-ik Károly távollétét, Spanyolország kormányzása jóformán teljesen Ximenes főinkvizitorra hárult, míg helyettese, Adrián, mihamar elnyerte az Aragon főinkvizitorszéket. Károly király megérkezése és Ximenes halála után Adrián lett az újra egyesített inkvizítori állásoknak a feje és befolyása a királyra azzal kapcsolatosan határtalan volt.

A Supréma, amelyről nem sokat hallottunk Ferdinánd életében, azonnal elfoglalta helyét a részletkérdések elintézésében. Így a kije lölő hatalom, főképp a kincstárnoké, most már a Suprémát illette meg. Így Ximenes egy levelében arra figyelmezteti a toledói kincstárnokot, hogy még sok be nem hajtott konfiskált javakkal nem számolt el, amit el ne mulasszon azonnal megtenni a Suprema parancsára.

Amennyire én tudom, II-ik Fülöp soha sem avatkozott bele az inkvizítorok kijelölésébe, hanem az egész felelősséget az új inkvizítorra, Geronimo Manriquera hárította át. De hogy ennek dacára elismerték a korona felügyeleti jogát, az egy consultából világlik ki, amelyben Guerra főinkvizítor felpanaszolja a megbízottak egy részének meg nem felelő voltát. A király erre igen óvatosan felelt, nehogy az inkvizíció ténykedése diszkreditálja, hogy az illetők neveinek közlését kéri.

Ez azt a kívánságát célozta, hogy újra gyakorolni akarja Ferdinánd szigorú felügyeletét, amely a zavaros időkben és Károly állandó távollétében teljesen feledésbe ment. Fülöp máskülönben gyenge és határozatlan jellemű uralkodó volt, de egy esetben magán Ferdinándon is túltett könyörtelen szigorúságában, mikor udvarával Toledóban megjelent, hogy ott egy 1613-ban tartott auto de fén jelen legyen. Látni kívánta Juan Coten, a luteránus vallással rokonszenvező

bűnös ítéletét és némi változtatást eszközölt rajta, amennyiben élet-fogytiglanra súlyosbította a börtönbüntetést és száz korbácsütéssel toldotta meg. A törvényszék véleményért a Supremához fordult, amely helyeselte a súlyosbító ítéletet, de egy nappal az auto de fé után tudatta az elítélttel, hogy a Suprema könyörületesen eltekintett a megkorbácsoltatástól.

Pacheco főinkvizítor halálával IV. Fülöp arra kérte a Supremat, közölje vele az új jelöltnek adandó utasításokat, és erre az 1628-ban kiadottakra utalták.

Ám sokkal fontosabb volt ennél a főinkvizítor megbízásának és elbocsátásának joga, amelyről a király soha le nem mondott, mert ez a tény hozzátartozott a királyi tekintély emeléséhez, ha talán nem is a király biztonsága megerősítéséhez. Ám Ferdinánd halála után, Adrián pápának megválasztásával úgylátszik azt képzelte, hogy Ferdinánd kinevezési előjoga csak személyéhez volt kötve és hogy az most öreá szállt. 1512 február 12-én azt írta Károly királynak, hogy *utódot* kell keresni a főinkvizítori állásra. Hosszas gondolkodás után ő maga már meg is állapodott a dominikánusok generálisában és a király óhaját meg sem várva, ki is nevezte azt.

Természetes dolognak lehet feltételeznünk, hogy a királynak nem volt reá hatalma egy főinkvizítort, akit csak pápai kegyből neveztek ki, elbocsájtani. De azért az uralkodónak nem egy mód állt rendelkezésére az illetőt lemondásra kényszeríteni. Hogy Alfonso Suárez de Fuentelsaz is önkéntes lemondás volt-e, vagy befolyásolt, azt nem tudjuk, de Manrique bíboros, Adrián utódának esete azt mutatja, hogy ha valamelyik főinkvizítori nem lehetett lemondásra kényszeríteni, okkal-móddal mindig el lehetett bocsájtani. Manrique, mint Badajoz püspöke, Izabella halála után olyan buzgón képviselte I. Fülöp igényeit a trónra, hogy Ferdinánd elrendelte letartóztatását. Flandriába menekült, ahol Károly szolgálatába állt és vele együtt tért vissza Spanyolországba, ahol később a sevillai hercegérseki széket foglalta el.

Sandovol főinkvizítornak 1619-ben Fra Luis de Aliaga lett az utóda, egy dominikánus, aki Leruna bíboros gyóntatója volt. 1608-ban Lerma a királynak engedte őt át, akire óriási befolyással volt, noha kétes híre arra volt visszavezethető, hogy általános vélemény szerint ő adta ki 1614-ben Avellanda álnév alatt a Don Quixote hamisított folytatását — olyan munkát, amelynek bohószerű és illetlen volta éppenséggel nem egyházi írónak való. Ámbár Lermának köszönhette vagyonát, 1618-ban résztvett Lerma unokaöccsének javára azon a mozgalmon, amely Lerma tönkrejutását eredményezte és Fülöp uralkodása alatt Uceda és Alliga lettek Spanyolország tulajdonképeni uralkodói és olyannyira rosszul gazdálkodtak és az összes hivatalokba saját kreatúrájukat rakták be, pénzen árulták az igazságszolgáltatást és így nagyban részük volt Spanyolország gazdasági összeomlásában. Mikor Fülöp elfoglalta a trónt, első dolga volt, mindenkit elbo-

csájtani, aki elődje az elhunyt király alatt tekintélyes állást töltött be. A világi hivatalnokokkal könnyen elbánt, de a pápa megbízása függetlenítette a főinkvizítort a király akaratától. De Fülöp végül is azt írta neki, távozzék huszonnégy óra alatt és vonuljon vissza a Huete Dominikánus konventbe. Az inkvizítor engedelmeskedett, de nem akart lemondani a szamorai püspökségről és egyházi jövedelme további folyósítását követelte lemondása fejében. Egyetlen módja, hogy XV. Gergely pápától elmozdítását kieszközöljék, az volt, hogy feltárták előtte a főinkvizítor bűnös viszonyát Ucedához és Osunához, úgymint III. Fülöp szemrehányásait, aki azt fogta rá, hogy még halálos ágyán is gonosz befolyással és végromlással volt lelkére. Gergely pápa jóindulattal hallgatta meg e panaszokat és úgylátszik, hogy maga Alliga is belátta helyzete tarthatatlanságát, mert végül is lemondott.

Andres Pachnot, akit 1622-ben utódjának neveztek ki, 1626-ban bekövetkezett haláláig megtűrték állásában.

Utóda a dominikánus Fra Antonio de Sotomayor, in partibus hercegérseke volt Damascusnak, ezenkívül a király gyóntatója is.

Állása elfoglalásakor már hetvenhét éves volt és aggkori gyengesége már is igen észrevehető. Nemsokára fel is szólították a lemondásra, mit csak erős nyomásra és igen kelletlenül tett meg.

Ő utána aragoniai Pascual, Cordova hercege és azidőszerint Nápoly alkirályának fia következett a főinkvizítori állásba. A toledói hercegérsekséget is ő nyerte el 1666-ban, de azért a főinkvizítori állásról nem akart lemondani; ám ausztriai Mária Anna, régens-királynő, lemondani kényszerítette őt, hogy saját gyóntató jávai, Johan Evorardt Nithardt német jezsuitával töltsse be helyét.

Nithard 1668-ban azzal dicsekedett, hogy már huszonnégy éve ő a királynő lelki gondozója és állandóan közelében áll.

Így hát fiatal leánykora óta ő irányította a királynő szellemi fejlődését és minthogy Anna gyenge és makacs volt, Mikárd nélkülözhetlenné tette magát mellette. Főinkvizítori kijelölése élénk nem tettszést váltott ki, mit még a királynő iránti tisztelet sem tudott elfojtani. Tiltakozások és hosszadalmas discursiók folytak, de minden ellenkezés hiába való volt. 1666 október 15-én kinevezték Nithardot és ő lett mihamar a királyság tulajdonképeni ura és parancsolója.

Az általános elégedetlenséget a Dominikánusok irigysége is szította, akik gyűlöltek a Jezsuita rendbelieket. Ráfogtak tehát Nithardra, hogy jezsuita *calificadore*-seivel tölti be az összes állásokat a Szent Hivatalnál és hogy saját magának hatvanezer arany évi nyugdíjat szavaztatott meg. Spanyolországban abban az időben meg volt a saját ál-hőse, Don Juan de Austria második fiának személyében, akinek anyja egy Calderona nevű nő volt. A nép roppant nagybecsülte, mert állítólag ő törte le a nápolyi lázadást Barcelona megvételével. 1652-ben közte és Nithard között nagyfokú ellenségeskedés támadt, amely végül forró gyűlöletté fajult. Hogy eltávolítsa őt az országból,

Nitiffard a Flandriába induló expedícióval bízta meg, Don Juan azonban nem engedelmeskedett, hanem Cataloniába menekült el, onnan levelet írt a királynőnek, amelyben kijelenti, hogy csak Nithard aljas gonoszsága, aki életére tört, űzte ki az országból és csak azért nem hajózott be Flandriába, hogy elűzhesse mellőle azt a vadállatot, aki oly méltatlan szent tisztségére.

Ezt a levelet és egy hasonlót széles körben mutogatták és az általános gyűlölet Nithard iránt még jobban fellángolt. Don Juan, mint nemzeti hős állt ott az utált idegennel szemben és folytatta gyűlölködő kifakadásait ellene. Özönnel érkeztek a levelek a Cortesben képviselt városokból, kérve-kérték a királynőt, távolítsa el Nithardot, de ő hajthatatlan maradt. Don Juan de Ausztria azzal válaszolt, hogy élete védelmére lovas csapatot szerelt fel, körülbelül 250 embert. Ezzel a kísérettel indult útnak Barcelonába Saragossán át. Hasztalan utasította az udvar a népet, bántalmazza őt útközben. Útja olyan volt, mint valami királyi bevonulás. A nemesek és a nép összegyűlt ünneplésére, Spanyolországban még az inkvizítori törvényszék is résztvett benne, míg a diákok egy jezsuita képmását hordozták körül, hogy aztán a jezsuita rendház előtt elégezzék, miközben rákényszerítették a rektort, hogy ablakából végig nézze azt.

Mikor a nemzeti hős Madrid elé ért, maroknyi seregével Nithard felszólította a nemességet, vonuljanak ki fegyveres csatlósáikkal, de a régens tanácsa megtiltotta azt. Don Juan nem sietett — február 9-én Junquerára ért, tíz mértföldre Madridtól. Az a veszély fenyegetett, hogy a nép fellázad és felkoncolja a minisztereket, akiket felelőssé tett szenvedéseikért és így minden ellentállást beszüntettek. Mikárd rávette a pápai nunciust, beszéljen Don Juan-al és kérjen időt a további tárgyalásokra. De a nuncius azzal az üzenettel jött vissza, hogy Nithard hagyja el azonnal Spanyolországot. A királyi tanács is összeült és ugyanezt a követelést hangoztatta. Másnap már úrrá lett az egész városban a lázongás. A nép a kolostorokba hordta értékesebb holmiját és a csöcselék körülvette a palotát, ahol a Junto Gobierno azt a követelését függesztette ki, hogy Nithardt azonnal hagyja el a fővárost. De a királynő, hogy némileg kárpótolja őt felajánlotta neki, vagy a német, vagy az olasz nagyköveti állást tetszése szerint. A toledói érseket és Pennerando grófot hívták meg, hogy ezt Nithardtal tudassák, aki a felindulás legcsekélyebb jele nélkül hallgatta végig őket, aztán rendelkezésükre bocsájtotta magát. Az érsek és Maqueda herceg két kocsival jöttek érte. Nithard beült az egyikbe, de nem vitt magával egyebet, mint a bréviárumát. Útközben háromszor is megakarta őt támadni a felbőszült csöcselék, de a feszület láttára, mit az érsek óvatosságából magával hozott, meghátrált és útvonalra engedte őket. Másnap Nithard San Agustinbe ment, tíz mérföldre a fővárostól és abban a hiú reményben, hogy visszahívják, soká ott tartózkodott. Don Juan visszavonult és úgy egyezett meg a hatósággal, hogy

Nithard azonnal mondjon le összes állásáról és soha többé ne térjen vissza Spanyolországba. Nithard tehát Rómába utazott, de nem tudott felmutatni sem utasítást, sem megbízást. A királynő ravaszkodással a bíborosi kalapot akarta neki megszerezni, melyet a pápa Spanyolországnak ígért, de minthogy Nithard egy levele, amelyben a Szent-székre panaszkodott, a nuncius kezébe került, ravaszkodásának ez a szigorú parancs lett a következménye, hogy azonnal mondjon le Val-ladore javára, főinkvizítori állásáról. Mikor San Roman, a spanyol nagykövet átadta neki ezt a parancsot, a jezsuita állítólag elájult és egy óráig nem is tért eszméltre. A bíborosi kalapot Portocarrero toledói kanonoknak adományozta a pápa és mikor a királynő ezt megtudta, harmadnapos lázba esett. Oliva jezsuita generális azt látva, hogy Nithard, akit úgy sem szívelt gögös viselkedése miatt, összes állásaitól megfosztatott, ráparancsolt, hagyja el azonnal Rómát és így Nithard egy szerzetbe vonult vissza.

V. Fülöp a gall szellemet és a felségjog tiszteletét hozta magával Spanyolországba, de mindkettő nem volt összeegyeztethető a Curia követelődő és az inkvizíció úgyszólván független szellemével. A Bourbonokkal új éra nyílt meg a korona és a Szenthivatal közti viszonyban. Ám az első kifejezett erőpróba alkalmával, Fülöp sajnálatos tétovázása, tanácsadóinak, gyóntatóinak és feleségének különböző befolyására, csak igen kétes értékű győzelmet biztosított magának. 1711-ben Gindice bíborost kevésbé lelkiismeretes, de nagy ambícióval megáldott nápolyit választott ki főinkvizítornak. Károly főhercegnek, mint spanyol királynak elismerése 1709-ben XI. Kelemen pápa által, a diplomácia érintkezés megszakítása Róma és Madrid közt, lett az eredménye. Fülöp elbocsátotta a nunciust, becsukatta a nunciatúrát és megtiltotta a pénzküldemények továbbítását Rómába. A másfél évszázadon át vajúdó viszálykodás tört ki most lángolva, később ugyan elfojtották, de azért tovább izzott lappangva, dühösen. Az államtanács Melchor Rafael de Macanaz államügyészt bízta meg a feladattal, egy, a királyjog feltétlen tiszteletével átítatott embert az ultramontanizmus esküdt ellenségét, akit a Curia ennélfogva utált.

Ezalatt forradalom tört ki az udvarnál. Savoyai Mária Lujza, Fülöp felesége 1714 február 11-én meghalt. Des Ussines hercegné, aki Spanyolországba elkísérte őt és az ottani udvarnál nagy tekintélynek örvendett, vállalta magára, hogy Fülöpnek feleséget keres, akit ő felügyelet alatt tarthatna. Giulio Alberoni, egy furfangos olasz kalandor, mint a pármái herceg küldötte szerepelt. Eltudta hitetni Des Ussines hercegnővel, hogy Farnese Erzsébet lenne a legalkalmasabb királynő a spanyol trónra és így a házasság létre is jött. Erzsébet 1714 december 10-én érkezett meg Pampelunába és már ott találta Alberonit, hogy kioktassa őt. Ennek az oktatásnak meg is lett a gyümölcse, Des Ussines hercegné is odasietett az új királynőt üdvözölni, de még oda sem

ért, azt a parancsot kapta a gőgös fiatal hölgytől, hagyja el mielőbb Spanyolországot.

Az asszonytimádónak ismert Fülöp mihamar erős akaratú felesége uralma alá került és Alberoni lett az ország mindenható minisztere. Gindice, aki annakidején átadta volt a királynak a Szentszék lealázó átiratát, noha Fülöp kitiltotta az országból, még most is a háttérmentén leselkedett és a király annyira megalázkodott előtte, hogy aláírta az állásába visszahelyezési okmányt és bocsánatot kért, amiért rossz tanácsadói ennyire félrevezették. De Alveroni és Gindice ép olyan lelkiismeretlen, mint nagyravágyó két ember volt és ezért hát nem fértek meg együtt soha. De Alberoni a királyné kegyét bírta és így rövidesen aláásta Gindice tekintélyét. Gindicét, aki az ifjú Luis herceg nevelője is volt, megfosztották állásától és 1716 július 15-én a királyi palotából is kitiltották és mihamar el is hagyta Spanyolországot. Rómába utazott, ahol kitűzte palotája kapuja fölé a spanyol királyi címert. Lemondása gyorsan történhetett, mert 1717-ben barcelonai törvényszék már elismeri a *Suprema* bejelentését, hogy a pápa végre hozzájárult Gindice bíboros ismételt kérélméhez lemondásához és helyébe Dr. Joseph Molines atyát nevezte ki. Alberoni megkapta ugyan a rég óhajtott bíborosi kalapot, de diadala rövid életű volt. A király gyóntatóját, Robinet atyát, egy másik jezsuita, Daubenton atya váltotta fel, aki olyan sikeresen és olyan titkon intrikált Gindice ellen, hogy bukását egy királyi parancsból tudta meg, mely arra utasította, hogy nyolc napon belül távozzék Madridból, három héten belül pedig Spanyolországból.

Nincsen jelentés további királyi felügyeletről valamelyik inkvizítor felett, amíg 1761-ben XIII-ik Kelemen pápa jónak látta elítélni a mesengui-féle katekizmust, mely állítólag tagadta a pápák fensőbb-ségét a királyok felett. Az erről tartott vita Rómában egész Európa figyelmét odairányította és a könyv betiltását általános kihívásnak vették az uralkodók ellen. III. Carlos nagy érdeklődéssel követte a vitát, főleg azért, mert fiát is annak szellemében nevelték.

III. Carlosnak nem volt további alkalma királyi felségjoga gyakorlására, de máshogy állt a dolog IV. Carlosszal. Első megbízottja a főinkvizítori állásra Manuel Abady la Sierra, Astorga püspöke volt, aki 1793-ban lépett hivatalba, csak rövid ideig látta el azt, mert már egy év múlva felszólították a lemondásra. Utóda Francisco Antonio de Lorenzana toledói hercegérsek, aki 1794 szeptemberben foglalta el állását, sem volt sokkal szerencsésebb, ámbár kierőszakolt lemondását ildomosán azzal a missióval leplezték, hogy VI. Pius pápának kínáljon fel Majorcában menhelyet. Ramon Jósé de Arcé y Reynoso, saragossai érsek követte őt a főinkvizítori állásban, aki 1808 március 22-én köszönt le négy nappal Carlos trónfosztása után, a lakájok felázadása alkalmával Aranjuezbén, valószínűleg azért, hogy megmenekedjék kedvence, Godoyra, nehezedő ódiumba való belekeveredé-

sétől. Az inkvizíció rövid életű feltámadása folyamán a restauráció alatt, ez nagyon is rászorult a királyi hatalom pártfogására, semhogy olyan nézeteltérések támadtak volna, amelyek a felségjog érvényesítését provokálták volna.

A Supréma viszonya a koronához eredetileg ugyanaz volt, mint a többi királyi tanácsé. A királyi hatalom akkor jutott nyomatékosan érvényesülésre, mikor III. Fülöp 1614-ben megparancsolta, hogy a Suprémában egy számfeletti tagsági hely, gyóntatója, Fra Aliaga számára fentartassék, aki rangban többi collegáját megelőzze és tizenöt arany fizetésben részesüljön. Azt is kikötötte a király, hogy amennyiben a királyi gyóntató dominikánus szerzetes, mindig fentartsák számára ezt a helyet. A Supréma elfogadta ugyan Alligát, de a többi kikötésekhez nem járult hozzá, és amikor Serma határozottan megkövetelte, hogy a király kívánsága jegyzőkönyvbe vételessék, általános zúgolódás előzte meg a beleegyezést. IV. Fülöp trónralépte után megparancsolta, hogy a Tanács helyet szorítson gyóntatójának, a dominikánus Sotomayornak, amit a Supréma némi sikertelen ellenkezés után, meg is tett. A szabály bevált nemsokára azután, hogy az inkvizíciót a restauráció alatt átszervezték, VII. Fernando 1815-ben gyóntatóját, Cristobal de Bencomót nevezték ki. V-ik Fülöp viszont azt a parancsot adta ki, hogy egy tagsági helyet mindig tartsanak fenn egy jezsuita atya számára. Ez a parancs a jezsuiták kiutasításával természetesen hatálytalanított, de 1718-ban III. Carles úgy intézkedett, hogy minden egyházi rendbeli pap felváltva belekerüljön a Supréma létszámaiba. Végleges harcra azonban mégis sor került 1640-ben, amikor Olivareznek úgy tetszett, unokaöccsét egy fiatal klerikust, Cardona herceg másodszülött fiát, ajánlja kinevezésre a király által. A Supréma hallani sem akart erről, mert a fiatal ember még harminc éves sem volt, az inkvizítorok korhatára pedig negyven évben volt meghatározva. A dolog már annyira fajult, hogy maga Cardona hercegné írt fiának, vonja vissza kérvényét, de a király nem engedett. A fiatal klerikust ki is nevezték és már következő évben a királyi tanácsnak is tagja lett. Ez az eset betekintést enged, hogy Olivarez hogyan kormányzott Spanyolországban.

Már láttuk, hogy Ferdinánd uralkodásának vége felé, a Tanácshoz intézett leveleit a Supréma is ellátta ellenjegyzéssel, de a király abból kiindulva, hogy ez az ellenjegyzés nem feltétlenül szükséges az okirat érvényessége szempontjából, sokszor törölte azt.

1599-ben a barcelonai Cortes különböző kívánságához hozzájárult Illik Fülöp. Az egyik az inkvizíció szolgálatában álló személyek számát szabályozta, a másik azt követelte, hogy minden alkalmazott, az inkvizítorok kivételével, csakis Catalan származású legyen. A király ebbe is belement és ráírt a Suprémára adja ki a Tanácsnak ezt a követelést. De a Supréma ügyet sem vetett erre a kívánságra, amíg Fülöp 1603-ban meg nem ismételte. De a második figyelmeztetés ép

oly meddő maradt, mint az első. De az is igaz, hogy IV. Fülöp azt állította, hogy III. Fülöp csak azért járult hozzá e követeléshez, hogy a catalánoktól megszabaduljon, titokban pedig arra kérte a pápát, ne hagyja jóvá követeléseiket.

Egy másik változtatás, amely nagyban emelte az inkvizíció függetlenségét, a saját vagyona fölötti korlátlan rendelkezése volt. Már láttuk, hogy Ferdinánd alatt az eretnekek lefoglalt java és a pénzbírságok a korona tulajdona volt és hogy a kezelés költségeit és az alkalmazottak fizetését is a korona tartozott fedezni. A behajtott pénz a koronáé volt és az inkvizíció csak a király nagylelkűségéből élvezte azt.

A vagyonfelügyelet kérdése csak lassanként és rendszertelenül *jutott* érvényre. Még Ferdinánd is, aki gondosan ügyelt kincstárnokainak rendelkezésére, a lefoglalt vagyonokat illetően elismerte, egy központi pénzkezelői állás szükségességét és mi sem volt természetesebb, minthogy az a Supréma egyik tagja legyen. Mikor 1513-ban Mercader püspök lett Aragónia főinkvizítora, a király az összes kincstárnokoktól és pénzbeszedőktől elszámolást követelt.

Mikor Károly király elhagyta Spanyolországot, 1520-ban, Adrián főinkvizítornak is hasonló jellegű utasítást adott, de ezt úgylátszik a Supréma kétségbe vonta, mert a király utóbb szükségesnek látta Brüsseltől megismételni, hogy Adrián bármilyen rendelkezése, mit a Supréma is ellenjegyzésével látott el, föltétlenül teljesítendő. Mikor Károly visszatért, valószínűleg ő vette át a vagyonfelügyeletet és későbbi házassága után portugáliaival Izabellával gyakori távolléte alatt, a királynőt hatalmazta fel arra.

Ám a sok formalitás ellenére a korona felügyelete úgyszólván csak névleges kezdett már lenni. Igaz, hogy Manrique bíboros 1537-ben kijelentette, hogy a király hozzájárulása nélkül nem emelheti az inkvizítorok és az alkalmazottak fizetését, de mikor a korona megkísérelte a beleszólást, alig vették figyelembe kívánságát. Mindez pedig az inkvizíció vagyoni függetlenségére vezetett, noha az soha sem mondott le a konfiskált vagyonokból részesedéséről. Mikor III. Fülöp elfoglalta a trónt, a kincstár jóformán üres volt, ráparancsolt tehát az inkvizíció kincstárnokaira, folyósítsanak neki azonnal pénzt a kezeik közt lévő tőkékből.

IV. Fülöp uralkodása kezdetén rohamosan növekedett ez az áramlat az inkvizíció kebelében, hogy vagyoniilag teljesen függetlenítse magát a királyi felügyelet alól. De a korona folyton növekedő pénztelenségében, követeléseket támasztottak az inkvizíció ellenében, csak úgy, mint a kormányzat bármely más intézménye ellen, aminek eleget tenni kényszerült. Idővel ezek az önkényes és különleges követelések már évi hozzájárulásként rendszeresítettek, de a Supréma nem igen sietett azoknak teljesítésével, mert egy 1662-ből keletkezett levél arra figyelmezteti, hogy még a múlt évi járulékával is adós.

Természetes, hogy a korona nem fogadhatta el ezt a támogatást

felsőbbsége egy részének feláldozása nélkül és az inkvizíció már utóbb mint egyenrangú testülettel bánt vele. 1725-ben annak az aggodalmának adott kifejezést, hogy az Ausztriával kötött szövetségnek Anglia, Franciaország és Poroszország ellen, az lesz a következménye, hogy a spanyol inkvizíció a konfiskációkat megtéríteni lesz köteles és ez a csapás úgylátszik 1727-ben be is következett, mert a Supréma, mikor egy tanácskozáson Saragossa nagy szegénységét írja le, annak tudja be azt, hogy a király elvette a konfiskált vagytonokat, noha kezeskedett, hogy nem teszi. De a spanyol pénzügyi helyzet lassú javulásával úgylátszik a koronának megkellett téríteni ezt a jövedelmi forrást, mert 1768-ban már az írják, hogy az inkvizíció ismét élvezi a konfiskációs vagyont, melyet uralkodója vallásos nagylelkűsége juttatott neki.

A vezeklők, akik kegyelmi ediktum alapján tértek meg, nem voltak konfiskációnak alávetve, hanem pénzbeli bírságra ítéltettek, az illető inkvizítorok belátása szerint. Már láttuk, milyen temérdek ilyen pénzbírságot róttak ki, melyek óriási összegekké növekedtek és sokszor a vezeklők vagyonának harmadrészét, sőt a felét tették ki.

A legelső ilyen utasítások folyamán 1484-ben ezeket a pénzbírságokat *limosna*, vagy *alamizsna* képében rótták ki, hogy az uralkodókat abban a kegyeletes műveletükben megsegítsék, hogy a mórok ellen hadba indultak, de néhány hónappal később Torquemada oda modifikálja ezt a bírságokat, hogy mint letét egy megbízható személy kezébe kerüljenek, aki vagy a király számára, vagy más vallásos intézmény pártolására kezeli őket.

Noha, amint láttuk, az inkvizíciónak mint önmagára támaszkodó és önmagát eltartó intézménynek függetlensége az államban az uralkodó természete és szükségletei szerint váltakozott, volt idő, ügylátszott, hogy leráz magáról mindenfajta ellenőrzést és ő uralja az országot. Ha Ferdinánd nem olyan okos, hogy magának tartja fenn úgy a megbízás, mint az elbocsátás jogát, az könnyen megtörténhetett volna, — tekintettel a spanyol nép vérmérsékletére, amelyet a gyűlölet valóságos exaltációjára fokoztak fel az eretnekek iránt — amit józan ésszel ma már alig lehet megérteni, még a híres spanyol királyhűségben sem lehetett bízni, hogy olyan uralkodót tűrne meg a trónon* aki az eretnokség gyánújában áll.

Az uralkodók mindenfajta ellenőrzés ellen védték meg az inkvizíciót, szintúgy mindenféle felelősség alól felmentették az egyházi, vagy világi törvényszékekkel szemben. Saját területén mindenekfelett álló és felelőtlen volt és sok világi bíróságnál volt beleszólási joga. Ebben az önmagára támaszkodó függetlenségében, egyedül álló volt a maga nemében. De ezzel még mindig nem volt kielégítve, hanem az 1634 december 20-i tanácskozásban azt vitatta, hogy ez az előjoga csak alku, vagy meggyezés két fél között, és hogy semmiféle módon nem lehet rajta változtatni.

Ezeket a némileg arcátlan kijelentéseket főleg az állandó civakodások táplálták, az inkvizíció kizárólagos ítélkezésekről világi és kriminális perekben, melyet az ezernyi alkalmazottja és ezeknek családjai felett gyakorolt és melyek állandó zavarokat idéztek elő az országban. Maga a Supréma őszintén bevallotta 1609., 1619. és 1639-i jegyzékeiben, hogy a világi törvénykezést a király akaratából, a lelki törvénykezést pedig a pápa akaratából gyakorolja.

A gyengeelméjű II. Carlos és tehetetlen minisztereivel szemben az inkvizíció gőgös uralomra vágyása még növekedett és eredményesen kerülte ki 1696-ban azt a koncentrált mozgalmat, mely a Junta Magna-ban ellene irányult. A Bourbon-Ház uralomra jutása után azonban elismerni volt kénytelen alárendeltségét időleges ügyekben a királyi akarat alá, annak ellenére, hogy Farnese Erzsébet Guidice főinkvizítor érdekében szót emelt.

Ezek után alkalmunk lesz látni, hogy a gall-ideákkal a királyi ház felségjogával telített Bourbon-Ház uralma alatt, az inkvizíció alárendeltségét elismerték, míg bíraskodását megszorították és befolyása erősen csökkent.

II. FEJEZET.

Az inkvizíció felsőbbbsége.

Mikor az inkvizíció, amint láttuk, majdnem egyenlő szintre merészt helyezkedni az uralkodókkal, szükségkép felsőbbbségét dokumentálta az állam minden egyéb testülete felett. Spanyolországot azzal a teóriájával nyerte meg, melyet a középkor egyháza buzgón hirdetett, hogy a világi hatalom legelső kötelessége, a maga tisztaságában megőrizni a hitet, úgymint az eretnekség és az eretnekek kiirtását eszközölni.

Már fentebb említettük, hogy az inkvizíció létesülésekor esküt követeltek minden világi alkalmazottól, hogy engedelmességet fogad az inkvizíció iránt, ha az valamelyik városban törvényszéket állít. Mikor egy új inkvizítor működni kezdett, királyi levelet hozott magával, melyekben az alkirálytól lefelé minden egyes hivatalos személynek megparancsolták, hogy ötezer aranyforint bírság alatt segédkezet nyújtson az új inkvizítornak és engedelmeskedjék letartóztatási ítéleteinek. És ezt annak rendje és módja szerint kürtszóval hirdettette ki az alkirály, végig a városon. És ez nem volt üres formalitás, mikor Barrientos santiagoói lovag azt merte állítani, hogy az inkvizítorok személyzetét nem kell letartóztatásokban segíteni, egyházi átokkal sújtották és megparancsolták neki, járuljon bocsánatkéréssel a főinkvi-

zítor elé. A lovag ígéretet is tett, hogy az auto de fén megjelenik és térden állva, égő gyertyával kezében, végighallgatja, mint vezeklő, a misét.

És mintha ez nem lett volna elég, egy kissé későbbi időszakban, minden városban, ahol az inkvizíció székel, fogadalmat kívántak az alkalmazottaktól, hogy törvényszékük keretén belül mindenkit a katolikus vallásra szorítanak, hogy minden eretneket és hozzája szítókat üldöznek, az inkvizíció elé hurcolnak és ilyen személyeknek ne adnak állást, sem családjukba be nem fogadják, hogy minden ítéletet végrehajtanak, amit az inkvizíció kimond és hogy engedelmes fiai lesznek Istennek, a római Egyháznak, az inkvizíciónak és utódainak.

De még ezzel sem elégedtek meg, hogy nyomatékosan kidomborítsák az általános fegyelmet; minden auto de fén, ahol az ország előkelőségei, és szegényei jelen kellett, hogy legyenek és a Hit Ediktumának minden évbéli felolvasásakor, melyekhez az egész lakosság oda volt rendelve, az inkvizíció egyik jegyzője a keresztet magasra feltartva, ezeket intézte a néphez:

— Emeljétek fel kezeiteket, hadd lássa mindenki, hogy esküsztek Istenre és Szűz Máriára, erre a feszületre, a Szent Evangéliumra és az inkvizícióra, hogy megvédelmezték a szent katolikus vallást és a szent inkvizíciót, összes tagjait és alkalmazottait és hogy megnevezitek minden egyes eretneket, azoknak pártfogóit és védelmezőit, úgymint a Szent Hivatal minden háborgatóit és hogy nem segítitek meg és nem rejtegetitek őket, hanem azonnal kiszolgáltatjátok az inkvizíciónak! És azzal, aki ezt nem teszi, bánjon vele az Úr, ahogy a hamis eskütevőkkel és Istentagadókkal bánik. Mondjátok rá valamennyien, hogy amen!

Mikor egy auto de fén az uralkodó is jelen volt, ez az általános eskü nem volt elegendő, hanem külön esküt kellett tennie. Így 1559-ben Valladolidban Valdés főinkvizítor eskette meg Juana királynőt, míg 1632-ben Zapata főinkvizítor odament az ablak elé, ahol IV. Fülöp ült misekönyvvel és feszülettel a kezében, amelyre a király megesküdött, hogy ameddig él, megvédi és oltalmazza a szent katolikus hitet és megsegíti az inkvizíciót. Ezt az esküt hangosan felolvasták a népnek is. Így tehát az egész nemzetet ünnepélyes kötelékben engedelmességre kényszerítették az inkvizíció iránt és minden jogainak elismerésére.

De hogy mennyire tisztán formai volt a közhivatalnokok ténykedése mindenben, ami az inkvizíciót érintette, a következő példából tűnik ki: V. Fülöp alatt egy Barcelonában 1715-ben tartott auto de fén a vádoltat kétnejuségért kétszáz korbácsütésre ítélték. Már tudatták is a hóhérral, hogy készen tartsa magát, mikor Castel Rodrigo marquis, az alkirály, megtiltotta a büntetés végrehajtását. Gyors tárgyalások és vitatkozások következtek, de a marquis csak 30-án engedett, és az ítéletet végre is hajtották. A véstörvényszék tudatta a

Suprémával az ügyet, amely a király nevében köszönetet mondott az alkirálynak engedelmességeért.

Egy másik végtelenül hathatós eszköze volt az inkvizíciónak, a tetszése szerinti letartóztatás. Már csak azért, hogy valami személyes ellenségeskedést kielégítsen, az inkvizítor egyszerű kijelentésére, hogy a valláson esett sérelem, bárkit börtönre vettethettek. Nem sokat hátrózott, mi lett az ügy végeredménye. A bebörtönzés ódiума örökre rátapadt nemcsak magára a vádlottra, hanem összes leszármazottjaira is. Az a tehetség tehát, hogy az inkvizíció kénye-kedvére örökre megbélyegezhette az egyént, rettenetes fegyver volt kezében, amely megmagyarázza azt a rettegést, mint az inkvizítor minden szabad ember lelkében kiváltott.

A társadalmi hierarchiában az alkirályok és kormányzók közvetlen a király után következtek, mint annak képviselői. Hogy ezeket az előkelő embereket rangjukban lefokozza, az is kedvenc elve volt az inkvizíciónak. 1588-ban nagy felháborodást keltett Limában, hogy az inkvizítorok nagyobb tiszteletet követeltek, mint Viller gróf, Peru alkirálya és annyira ragaszkodtak ahhoz, hogy egyházi átokkal sújtották őt, mert nem engedett.

De az inkvizíció fölényének örökös hangoztatása a püspökökre nézve is megalázó volt, akik azzal érveltek, hogy a Szent Hivatal csak négyszáz éve jött be az országba, míg ők már évszázadokkal előbb foglalták el a püspöki széket. Az inkvizíció azonban egy jól organizált testület volt, míg a püspöki székek szétszórt és nehézkes intézmény, amely tehetetlen volt alkalmazottait megvédelmezni. Ez az állandó villongás utóbb sok botrányos jelenetre vezetett. Még a mise-szertartásban is változtatást követeltek az inkvizítorok és ez Cordovában rémes botrányra adott alkalmat. Egyik fél sem akart engedni, a szertartást abba kellett hagyni. Az inkvizítorok egyházi átokkal próbálták sújtani a káptalant, de ezek olyan zene-bonát csaptak, üvöltöztek, ordítottak, míg az orgona menydörgésszerű hangokat hallatott és a padokat is összezúzták, úgyhogy az inkvizítorok meghátráltak a vihar elől és hangosan sziszegve szemökre húzták csuklyájukat. De másnap már vádat emeltek a kanonokok ellen a király előtt. (A vádirat ötvenhat négyrét oldal volt.) De Fülöpnek egyéb gondjai voltak akkor Olivarez elbocsátásával és a Cataloniában és Portugáliában kiütött lázadás letörésével.

Ebből láthatjuk, hogy az egyetlen fellebbezés az inkvizíció agresszív viselkedése ellen csak a királyra tartozott és dacára annak, hogy az inkvizíciónak egyáltalán nem volt igaza és a király mégis őszerinte döntött, semmiféle lépés sem történt, hogy a jövőben meg ne ismétlődjenek a Szent Hivatal túlkapásai. Megváltozott helyzetüket a Bourbonok alatt, figyelemre méltóan jellemzi a következő eset: VI. Ferdinánd trónraléptének ünnepségén 1747-ben Granadában a cancelária megfigyelte, hogy az érsek palotájának ablakában egy piros

selyemmel behúzott széken ül, míg az inkvizítorok párnákkal látták el az általuk elfoglalt ablakpárkányt. A cancellária tehát azonnal küldöncöt menesztett a palotába, aki a különös kitüntetést ábrázoló párnákat eltávolította. De, amikor kissé tiszteletlen válaszban az inkvizítorok megtagadták azt, a cancellária azonnal beszüntette a bikaviadalt és lemondta az összes ünnepségeket.

Az ügyet a király elé vitték és a Supréma ünnepélyes tiltakozást jelentett be, hogy a Szent Hivatal tagjait, attól az őket századok óta megillető kitüntetéstől megfoszsa, mert az inkvizíció a legmagasabb fóruma az igazságszolgáltatásnak, nemcsak itt, Spanyolországban, hanem az egész világon, mivel az igaz hitnek az őrei, amely minden királyság, sőt minden köztársaság legbiztosabb alapját alkotja. Ám az efajta hangzatos frázisoknak már elmúlt az ideje. A teljes királyi tanácson folytatott eszmecsere után a király rendeletet bocsájtott ki, amellyel tudtul adta Spanyolorzágnak, hogy az inkvizíció már nem az, ami volt.

De az, ami az inkvizíció sokszor hangoztatott sérthetlenségét legdühítőbbé tette, hogy az összes alkalmazottaira, sőt rabszolgáira is kiterjesztette. Rendszerint szigorúan megtorlandó cselekménynek vették, ha valaki, aki kezeik között volt, panaszt emelt az inkvizíció ellen. Miguel de Medina, ama kornak talán a legkiválóbb egyházi tudósa, egy nyilvános prédikációjában igazságtalannak mondta egy szerzetes társa elleni ítéletét, akit az inkvizíció bebörtönöztetett. Halálos bűnnek minősítette, miként Szent Jeromos és Szent Ágoston ellen, akik szintén szerzetes társaik bosszúállásainak voltak az áldozatai, és Espinosa főinkvizítor a poklokra kerül, ha meg nem bánja tettét. Az inkvizítorok elszégyelték magukat és el akarták háritani magukról a becstelen tettet, ahelyett, hogy megbüntették volna a hamisan esküvő tanukat. Ez nyílt Istenkáromlása volt a Szent Hivatalnak, és nehezen érthető, a merész franciskánus, miért menekedett meg a büntetéstől. Mikor Toledóban a törvényszék elé állították, mindössze dorgálásra ítélték és megtiltották neki, hogy Madridba visszatérjen. Ezt az ítéletet a Supréma is helybenhagyta. Később látni fogjuk, hogy egy másik szerzetest, Fra Francisco Ortizt, hasonló sértésért, miért nem ítélték ilyen enyhe büntetésre.

III. FEJEZET.

Előjogok és hivatalok.

Mielőtt a forradalom az egyenlőséget bevezette, az osztály különbség volt az általános szabály. A közterheket azok viselték, akik legkevésbé voltak abban az állapotban, hogy megtegyék. Az egyházi

férfiak teljes adómentesítését már VIII. Bonifácus pápa mondta ki és ámbár V. Fülöp az 1737.-iki Conkordátumban megkapta olyan személyeknek megadóztatási jogát, akik később szereztek ingatlant, a behajtást ismételt követelése azt mutatja, hogy lehetetlen volt azt behajtani. Ezek a példák mutatják azokat a bizonytalan és komplikált kérdéseket, amik a spanyol megadóztatás bonyolult rendszere, vagyis rendszertelensége körül támadtak. Amikor 1691-ben a mediaméta, vagyis félévi fizetés utáni adót kirótták a kishivatalnokokra, vita támadt akörül, vajjon ez az inkvizícióra is vonatkozik-e. De a vita helyeslőleg végződött és a Supréma nem is tiltakozott ellene, mert az adószedői jogot elvették a Sala de Media Anatától és Gabriel Artiz de Sotomayort bízták meg vele, akit Zapata főinkvizítor ajánlott. És mikor Ortizt néhány év múlva Badajoz püspökévé nevezték ki, maga a főinkvizítor vállalta a hivatalt.

A Bourbonok uralmával az inkvizíció alkalmazottait is megadóztatták, mert az utódlás háborúja sok pénzbe került. Fülöp a fizetésük 5%-át róttta ki, amit kénytelenek voltak elfogadni. Kivétel nem volt és a fellebbezéseket is a jövedelmi Tanács elé utalták. Az egyetlen könnyítés, mit a Supréma elért, abban állt, hogy ott, ahol az inkvizíció alkalmazottjairól volt szó, a helyi törvényszék egy ülnököt jelölhetett ki az adófelügyelő mellé, aki figyelmeztette, hogy minden visszaélést a legszigorúbban megtorol.

A tizennyolcadik század végefelé már azt látjuk, hogy az inkvizíció felad minden jogát a különleges elbánásra. A Szent Hivatal ismét alárendelte magát a rendes és rendkívüli adókiivetéseknek és a Supréma figyelmeztette a törvényszéket, hogy nem is avatkozik bele az adókirovásokba.

Már láttuk, hogy Ferdinánd még 1508-ban hatálytalanította azt a rendeletet, amely az áruk szabad behozatalát biztosította. De ennek dacára mindenütt virult a csempészség. Mikor Bias Ortiz 1540-ben elfoglalta állását mint főinkvizítor, a Supréma útlevellet állított ki neki, amely felhatalmazta, hogy három lóval és négy teherhordozó öszvérrel léphesse át a határt. Megengedték ugyan, hogy esküt tegyen rá, mit visz át a határon, hogy az csak magántulajdon és nem áru, de minden további kérdezést egyházi átok büntetése alatt megtiltottak a vámtiszteknek. A csempészett áru kivitelének megkönnyítése nyilvánvaló volt és amaz idők bevett szokásaihoz tartozott. Minden panasz hiábavaló volt, mert az inkvizíció szent tárgyait tilos volt átkutatni.

1606-ban az aragóniai Diputadosok bejelentették a hatóságnak, hogy hivatalos esküjük és az exkommunikáció veszélye által kötve vannak, hogy a búza kivitelét tiltó törvénynek érvényt szerezzenek és hogy e törvény dacára nagymennyiségű búzát visznek ki Valenciába, az ország romlására olyan fegyveres közegek, akik szabad kiviteli engedélyt tudnak felmutatni.

Több más, a köz javára létesített alapítása mellett Ximenes 1512-

ben egy alhondigát, azaz városi granáriumot létesített Toledóban, ahol a polgárok ínséges időkben mérsékelt áron szerezhették be a szükségleteit. Más városokban, például Valenciában is létesült hasonló granárium, amely a búza üzletet teljesen monopolizálta és a polgárság napról-napra ott szerezte be a szükséges lisztet. Ha az üzlet veszteséggel járt, úgy azt pan a *segurado* elnevezés alatt, a polgárokon hajtották be, de az inkvizíció összes alkalmazottai itt kivételes elbánásban részesültek. Még egy más előjoguk is volt az érsekkel és az alkirályal, közösen. A pék, aki az üzletet ellátta, minden reggel elsőnek léphetett be a granáriumba és egy zsák búzát (*trigo fuerza*) választhattott ki magának, szintúgy egyszer hetenkint $3\frac{1}{2}$ mázsát (*trigo candeal*) és ezért csak igen mérsékelt fogyasztási adót rótt le. Ezt aztán megöröltette és kenyeret süített belőle az inkvizíció alkalmazottai és a rabok számára előre megállapított adagolásban. Ez is azt mutatja, hogy az inkvizítorok emberei nemcsak ingyen jutottak kenyérhez, hanem — más valaki hasznára szükségén felül is kaptak kenyeret. Már 1609-ben a városi hatóság véget akart vetni ennek a visszaélésnek, de sikertelenül. 1627-ben végre megsokalta a zsarolást és megtiltotta a péknek, hogy elsőnek lépjen be a granáriumba búzáért, mire a megbántott Supréma hangosan panaszt emelt a királynál és figyelmeztette, tekintse az inkvizíciót Istennek tett szolgálatait. Fülöp erre azt felelte, hogy a város ősi jogait nem engedi csorbíttatni, mire a Supréma önkénytelenül bevallotta, hogy az egész eljárás szemfényvesztés volt, mert hiszen soha nem volt szükség Aragóniából búzát behozni.

Mikor XIV. Lajos a *dragonnade*-s-nek nevezett katonák elkvártélyozására utaltatott, kiket rendszerint a hugenotta-családok nyakára küldött — mint hathatós segédeszközét a térítésnek. A sok lázadásból kitűnik, hogy mekkora csapásnak tekintette a polgárság ezt az eljárást. A cataloniai lázadásnak 1640-ben a télire bekvártélyozott katonák garázdálkodása volt a közvetlen oka. Akik, miután nem *volt* elég tüzelőfajuk, utóbb a Rio de Arenas és a Montiro templomokat is felgyújtották. Az V. Fülöp szolgálatában álló francia csapatok felkoncolása Saragossában 1705-ben ugyanarra az okra vezethető vissza. Miután a spanyol kormány mindig hátralékban volt a katonák zsoldjával, elképzelhetjük, milyen értékes privilégiumnak tekintették ezeknek a hívatlan vendégektől való megkíméltetését. Már eleve elvárható volt, hogy az inkvizíciót mentesítik e nagy teher alól, miután ez a kivétel a *hidalgók* előjoga volt. Az első célzást erre a mentesítésre Valdes főinkvizítor írásaiban találjuk, 1548-ban, aki megparancsolta, hogy olyan házra, amelyet inkvizítorok, vagy azoknak alkalmazottaknak, ne fügessék ki a katonai bekvártélyozást jelző cédulát.

Azt az elszántságot, amellyel az inkvizíció ezért az előjogáért síkra szállt, az az 1695-ben történt eset is jellemzi. A barcelonai főinkvizítor kétszáz libra bírságot rótt ki a városi tanácsnokra, ha kvártélyt

mernek kiutalni az inkvizíció portásának falusi házába, ahol nem is ő, hanem egy földműves paraszt lakott.

Az utódlásért folytatott háború újabb szükségleteket hozott és a dinasztia-változás e tekintetben, mint másban is, előnytelen volt az inkvizícióra nézve. Egy 1706-ban kiadott királyi leirat beszüntette az általa *élvezett* összes előjogokat, csak kivételesen engedte meg négy alkalmazottjának a tartózkodást kisebb városokban, ahol az inkvizíciónak már tanácsa volt. A Supréma elfogadta ezt a változtatást, de amikor 1712-ben már összes kivételeit beszüntették, ez ellen tiltakozott, de azt felelték, míg a király elismeri az inkvizíció összes privilégiumait, miként elődei adományozták, a jelenlegi Ínséges helyzet nem engedi, hogy bárkinek is kivétel tétessék és ezt a törvény is garantálja. De ez inkább pénzkérdés volt, semmint sanyargattatás, mert olyan eljárási rendszert fejlesztett ki a törvényhozás, hogy ha bárki a *cuertelt*, azaz, elszállásolási járulékot megfizeti, — amit az illető vagyoni helyzetéhez mérten róttak ki, — akkor megmenekül a bekvártélyozás óriási kellemetlenségétől.

Az inkvizíció két évszázadon át megszokta, hogy kénye-kedvére vagy engedelmeskedjék a királyi parancsnak, vagy ügyet se vessen rá és szabadon zsarnokoskodjék a helyi hatóságokkal. 1737-től keltezett levelében kijelenti, hogy az ő személyzete nem tartozik sem katonai elszállásolást vállalni, sem teherhordó állatokat a kormány rendelkezésére bocsájtani, csakis a legszigorúbb esetekben, amikor senkivel sem tesznek kivételt. Fülöp erre azt válaszolta, hogy amennyiben a szóbanforgó személyek házai nem elegendők a csapatok elhelyeztetésére, a hidalgók és a nemesség házai is igénybe vehetők.

De az inkvizíció még mindig jogaihoz ragaszkodott, amíg III. Carlos meg nem tanította, hagyjon fel örökös fenyegetéseivel. Az idők nem kedveztek többé kiváltságoknak és 1805-ben Catalonia főkapitánya közrendeletet intézett az összes városokhoz, hogy az inkvizíció alkalmazottjai nem mentesek többé a beszállásolástól, mire a hatóság azonnal katonaságot küldött házaikba, azzal a szigorú utasítással, szolgáltassák be a megfelelő számú teherhordó állatokat. 1807-ben már egy királyi rendelet is következett, amely szigorúan megszabta a még megengedett kivételek határait. De közbe jött a napóleoni invázió és a restauráció alatti írásokban már nyomára sem akadunk a kivételes állapot feltámadásának.

Kissé nevetséges ellentétet mutatott azzal a harcias szellemmel, amely a fegyverviselést követelte, az inkvizíciónak ama követelése, hogy összes tagjai és alkalmazottjai ne tartozzanak katonai szolgálatot teljesíteni. Viszonyaiban az állammal, az inkvizíció elismerte a honpolgárság kötelezettségeit és csak a maga számára követelt kivételezést. Miután a régi törvény szerint, sem a rendes fizetést élvező tisztviselők, sem az orvosok, sebészek és tanítók nem voltak katonai szolgálatra kötelezhetők, az inkvizíció magától értetődőnek vette, hogy ő is kivé-

telt alkot. De 1560-ban a cordovai polgármester sorozásra rendelte be a Szent Hivatal összes embereit.

A tizenhatodik század zúr-zavaros idejében, amikor Spanyolország pusztá léte is kockán forgott, az alkalmazottak és a szolgák kérdése újra felmerült és a Supréma azon igyekezett, hogy mindkét osztályt megvédje. 1636—1638-ban több város polgármesterei megtagadták, hogy kivételt tegyenek az inkvizíció alkalmazottaival, de Fülöp úgy határozott, hogy azokat mentesíteni kell a katonai szolgálat alól. Mikor a Cataloniában és Portugáliában kitört lázadás még súlyosbította a helyzetet és az ország segélyforrásai már-már kiapadtak, mindenféle kivételtől eltekintett a kormány. Egy 1641-ben kiadott királyi leiratban Fülöp vallási háborúnak jelentette ki a háborút, mert hiszen a lázadók olyan nemzetekkel kötöttek egyezséget, amelyet már megméltelyezett az eretnesség. Ráparancsolt tehát Sotomayor főinkvizítorra, hívja egybe összes alkalmazottait és szolgálait katonai szolgálatra és teljhatalmú megbízással látta el erre.

A főinkvizítor nem is tiltakozott, mert hiszen inkább pénzügyi, mint harcias megmozdulásról volt szó. Intézkedés történt tehát, hogy pénzért váltsák fel a katonai szolgálatot és így a Supréma eleget tudott tenni a királyi parancsnak.

Felesleges lenne részletesen beszámolni annak az ügynek a változatairól Spanyolország különböző tartományaiban, ahol bőven alkalmat szolgáltatott a szokásos heves civakodásra. Úgy látszik az a szabály alakult ki belőle, hogy úgy az inkvizíció alkalmazottai, mint annak szolgaszemélyzete nyilvános árat elfogadhatott, de azzal a kikötéssel, hogy ha szolgálatban van, akkor nincsen joga a törvényszéknél működni. 1632-ben ez a szokás járta, úgy Castíliában, mint Aragóniában és Valenciában.

Nem nehéz annak a kívánságnak az eredetét kinyomoznunk, amely szerint az inkvizíció épületeit szentélynek tekintették, ahová a világi rendőrségnek tilos volt a lábát betenni.

Az a szokás, hogy súlyosan bűnözőknek oltalmat adtak a templomban, egész Európában el volt terjedve és ebben Spanyolország sem volt kivétel. Még 1737-ben is pápai szankció kellett ahhoz, hogy hasonló bűnözőket, mint például a gyilkosok, az útonálló rablók és a hazaárulók kivétessenek e régi szabály alól.

Kissé különös tehát, hogy az inkvizíció az oltalom jogához nem ragaszkodott már a legelején, főleg azt a fontosságot tekintve, amely -lyel összes cselekményeinek titokban tartását kísérte. De a tizenhatodik század közepéig efféle követeléseket kereken elutasított. Tavera főinkvizítor pld. azt írja, nagy botránkozással értesült róla, miszerint bizonyos gyilkosokat befogadtak és védelmeztek a Triana kastélyban, ahol a törvényszék székel és hogy a királyi rendőrségnek nem engedték meg a kastély átkutatását. Pedig helyén való lenne, hogy a bűnözők kézrekerítése ellen ne támasszanak akadályt, sem háló he-

lyet ne adjanak nekik az inkvizíció épületében. A kapus kiutasítani tartozik őket és ha vonakodnának távozni, úgy azonnal jelentést kell tennie az inkvizítoroknál, megfelelő elbánás miatt. Ez mutatja a visszaélések kezdetét és azt is, hogy helytelenítésre talált és ugyanezt látjuk a valenciai Conkordatum (1554-ben), amely kimondja, hogy miután az inkvizíciónak nincs menhely-joga, hát nem is oltalmazhatja meg azokat, akik oda menekülnek.

Különös, hogy az aragoniai Concordia, amelyet a Cortes 1646-ban ráoktrojált és amely különféle módon megcsorbította az inkvizíció előjogait, ezt a kétes menhely-jogát mindenképp elismerte. Ami az inkvizíció épületeit illeti, egy 1638-ban történt botrányos eset mutatja, mennyire ment, amióta Tavera rendreutasította a sevillai törvényszéket. Mayorcában, bizonyos Ayamano gróf, egy gyilkos banda élén elkövette azt a szentségtörést, hogy egy apáca-zárda falaira felmászott, hogy megölje hitvesét, aki ott menhelyre talált. Fülöp mindent megmozgatott, hogy a gazembert elfogassa, de az nyolcadmagával elmenekült Barcelonába és valamennyien menhelyre találtak az ottani inkvizíció épületében, Cotoner inkvizítor lakosztályában, aki a gróf nagybátyja volt, Furcsa bepillantást enged nekünk ama korszak közállapotaiba, hogy ez az eset olyan helyzetet teremtett, amellyel az ország legelső jogtudósai sem tudtak megbirkózni. Fülöp tanácskozássra hívta egybe a juntát, hogyan lehetne módját találni, hogy a gonosztevőket elfogják anélkül, hogy ez botrányt idézne elő az inkvizíció számára. Tanácskozások eredménye nyilván az a levél volt, amit a Supréma Cotonerhez intézett, hogy amennyiben segíteni akar unokaöccsén, azt az inkvizíció épületén kívül tegye meg, nehogy a király katonái behatoljanak és ettől mindenféle baj keletkezzék. De ez a figyelmeztetés nem ijesztette el a konok Cotonert és két héttel később a Supréma a király felszólítását küldte meg neki, amelyben Fülöp óva inti makacosságának következményeitől. Sajnos, nem tudjuk, hogyan végződött az ügy, de mikor a Supréma, ahelyett, hogy azonnal kiutasította volna Cotonert, alkudozásba bocsátkozott vele. Feltehetjük, hogy az inkvizíció által felajánlott menhely megmentette a gonosztevő életét.

A fentebbiekből kitűnik, hogy a Szent Hivatal örökös követeléseivel különleges elbánás iránt, nagyon is nyugtalanító tényező volt a politikai életben. De a konfliktusok legbőségesebb forrása mégis abban állt, hogy egész különleges igazságszolgáltatásra törekedett, nemcsak minden hozzájáruló személlyel szemben, de a köz többi része ellenében is.

IV. FEJEZET.

Ellentétes igazságszolgáltatás.

Hogy az inkvizíciónak alárendeltjeivel szemben, kizárólagos ítélkezésének követelését megértjük, a papság ama kiváltságait kell szem előtt tartanunk, hogy a középkortól kezdve minden pap kivétel volt a világ igazságszolgáltatása alól és csakis az egyház igazságszolgáltatásának volt alárendelve. Ez tulajdonképpen a büntett büntetlenségére vezetett, egyrészt azért, mert az egyházi törvényszék nem hozhatott halálos ítéletet, másrészt azért, mert az Egyház mindenképp kedvezett a reverendának. Lehetetlen volt azonban az inkvizíciót a saját hatáskörébe szorítani. Ferdinánd tehát 1502-ben megismételni kényszerült a Szent Hivatal törvényszéke előtt tiltó rendeletét, mert a Diputades folyton panaszt emelt. Ha már Ferdinánd folytonos örökösége alatt is ennyire túllépte előjogai határát az inkvizíció, megérthetjük, milyen jó alapja volt Ferdinánd hanyag utódai alatt azoknak a panaszai, akik a sérelmeket, miket Isten szolgálatának ürügye alatt követtek el rajtuk, eltérni kényszerültek.

A világi hatóságok csak kelletlenül ismerték el az inkvizíció cselekedtségének mentesítését és voltak esetek, amikor a világi törvényszék erélyesen kezelte az igazságszolgáltatást. 1565 körül pld. a barcelonai királyi rendőrség két tisztje letartóztatta egy bordélyházban Mexia inkvizitor szolgáját, aki valami nő miatt izgágáskodott. Ezért földalatti börtönbe csukták el őket, mint valami eretnekeket, utána pedig három hónapra kiutasították az országból, míg az ítélőszék egyik bíróját, aki a dologban működött, az inkvizíció fogadótermébe rendelték és az összes alkalmazottak jelenlétében alaposan lehordták.

Noha Navarra a castíliai királysághoz tartozott, a Conkordiát csak 1665-ben terjesztették ki egy királyi kézirattal. A vitás kérdések, melyek Spanyolország többi részét annyira izgatták, úgylátszik nem jelentkeztek ott, mert nem sok hírust halljuk.

Aragónia királyságai sokkal több zavargásoknak volt a színtere, mint Castília, mert ott még voltak olyan intézmények, amelyek a tüi-
kapások ellen tiltakozhattak és azok beszüntetéséért harcoltak. Már láttuk, hogy az aragon nép milyen felháborodással fogadta az inkvizíció behozatalát és milyen erélyesen küzdött ellen az 1512-iki és 1520 i Conkordiákon, ahol szerzett is magának aféle papiros-garancikat, de ezeket az inkvizíció szokásos rosszhiszeműségével félreseperte. Az ingerültség és ellenségeskedés krónikus lett, az eredmény pedig annyi, hogy az aragon néptől még azt a csekély könnyítéseket is megtagadták, miket Castíliának megadtak, azon az alapon, hogy a nép természete és az eretnek Franciaország szomszédsága szükségessé teszik a Szent Hivatal megerősítését nagyobb privilégiumokkal, mint Spanyolország egyéb részében.

A három királyság közül Castíliával volt a legkevesebb baj e tekintetben. De 1540-ben mégis adódott olyan eset, mely jellemző arra nézve, milyen terrorizmus alatt végezték kötelességüket a királyi bírák. Dr. Fesser, tortosai lakos, e bírák egyike, felfolyamodást nyújtott be Tavera főinkvizítorhoz, amelyben kifejti, hogy előző évben halálra ítelt egy gyilkost, aki jól megérdemelte a halálos ítéletet. De most, hogy az inkvizítor bevonult a városba, a bíró ellenségei azt állítják, hogy a gyilkos alkalmazottja volt a Szent Hivatalnak és már is azt a hírt terjesztik, hogy a főinkvizítor perbe fogja ezért a bírót. (Fessert) Ha hibázott volna ítéletében, jó lélekkel vállalja érte a büntetést, csak azt kérelmezi, ne vessék alá bűnügyi vizsgálat gyalázatának. Erre a kérvényre azzal a parancssal felelt a Supréma, hogy az inkvizítor küldjön ki tanúkat, akik vallomásukkal majd rávilágítanak az esetre és csak azután feleljen a bíró folyamodványára. Világos tehát, hogy az összes büntető bírák a folytonos rémület légkörében éltek, hogy becsületes működésük révén válságos konfliktusba keverednek az inkvizíció igazságszolgáltatásával.

Ez teljesen megokolja a Cortes panaszait 1547-ben és 1553-ban, amely kijelentette, hogy az inkvizíció túllépi igazságszolgáltatásának határait, mert a világi igazságszolgáltatás minden rétegébe beleártja magát, amelyeknek semmi köze az eretnekséghez. És amilyen elítélendő volt mindez, sajnos a baj napról-napra nőtt és már tűrhetetlenné fajult, azért hát a Cortes azt a kérelmet terjeszti a király elé, vizsgál-tassák meg a tárgyat és világosan definiálják, melyik a világi és melyik az egyházi igazságszolgáltatás.

A király azt felelte, hogy az inkvizíciót nem kell a Cortesben tárgyalni, de erre az összes tagok felkeltek és kijelentették, hogy azonnal otthagyják az állást, ha a király nem engedi meg, hogy ilyen fontos ügyről tárgyaljanak.

A király azzal nyugtatta meg őket, hogy ha majd visszatér Castíliába, ott meghallgatja panaszaikat és feltétlenül segít a bajon. De ezt kétségtelenül csak azért tette, hogy a Cortes fel ne lázadjon, titokban pedig az a szándék vezette, hogy inkább növelje, mint csökkentsen az inkvizíció jelentőségét, mert világosan olyan tényezőnek ismerte fel, amely fentartja a királyi tekintélyt és egyúttal féken tartja és elrémíti a népet.

A Cortes egyéb kéréseit és követeléseit nem teljesítették, de azok, amiket teljesítettek, már eléggé jelezték azt az arcátlan módot, amellyel az inkvizíció kiterjesztette igazságszolgáltatását és hogy miképp használta fel arra, hogy saját alkalmazottait és cselédeit megvédje törvényszegésükben, hogy milyen tűrhetetlen állapotok voltak köz-igazgatási és kereskedelmi téren s hogy rájuk szabadítottak olyan osztályt, amely az igazságszolgáltatás hatalmán kívül esett. Nagyon jól megtudjuk érteni ama fegyelmetlen népségnek a törekvését, akiket le-

hetetlen volt az inkvizíció szolgálatából elriasztani, ami olyan kézzelfogható előnyöket biztosított nekik.

Idő multával sem javult a helyzet és egy 1632-ben megtörtént esetet érdemes bővebben felemlíteni. Don Martin Santist pisztolylövésekkel gyilkolták meg Valenciában, miközben néhány dominikánus kíséretében kocsin visszatért a városba. Az inkvizíció négy rosszhírű szolgáját gyanúsították a gáztettel és az Audencia le is tartóztatta őket. De az inkvizíció törvényszéke magának követelte őket és az eset a Supréma és az aragon büntető-tanács elé került. Az alkirály, Los Velez marquis, megragadta az alkalmat, hogy feltárja Fülöp előtt azt a sokféle botrányt és izgágaságot, mit az inkvizíció gonosztevő szolgálai büntetlenül elkövetnek. Továbbá, hogy nem lesz békesség addig Valenciában, amíg az inkvizíció szolgálait vizsgálat alá nem vetik, mert nem történik olyan büntetés a városban, amelyben részt ne vennének, mert hiszen akármilyen gátságot elkövetnek is, másnap már szabadon sétálnak Valencia utcáin.

Azt hihetnők, hogy ez túlzás, ha maga a Supréma csendben helyben nem hagyná. Sem nem dorgálja meg, sem megjavulásra nem inti az inkvizíció alkalmazottait, csak arra figyelmezteti őket, hogy óvatosan és a legnagyobb titoktartással járjanak el.

Ugyanezen szellem mutatkozott 1649-ben is, mikor fegyveres bandák támadták meg egymást. IV. Fülöp figyelmeztette a Suprémát, hogy amennyiben az inkvizíció tagjai, vagy szolgálai is részt vesznek ezeken a verekedéseken, vagy segítséget nyújtanak a békebontóknak, nem engedi meg a Szent Hivatal törvényszékének, hogy a világi igazságszolgáltatás útját állja. De a Supréma úgylátszik azt tartotta, hogy a társadalomnak ezt az elvadult állapotát fenn kell tartani és pártolni kell a zendülőket, ilyen körülmények között pedig lehetetlen volt a közállapotok javulása.

Aragónia még több bajnak volt a színtere, mint Valencia. A közszellem függetlenebb volt, mindaddig ellent is állt az inkvizíció bevezetésének, amíg San Pedro Arbues meggyilkolása lehetetlenné tette azt.

Az aragon igazságszolgáltatás eredetét a nép büszkén ama legenda időkre vezette vissza, mikor Aragónia még S o b r a r v e királyság volt és igen valószínű, hogy amint azt egyik történetírója állítja, hogy a keresztények a legyőzött móroktól vették át annak tervezetét. A Justicia már a tizenharmadik században ítélkezett a király és alattvalói közt.

Igazságszolgáltatásukra roppant büszkék voltak és azt ősi szabadságuk legmegbízhatóbb oltalmazójának tekintették. Ez volt az a kötelek, amely az államot és annak rendfentartó biztonságát kötötte össze.

Mikor a Justicia felhatalmazta őket erre a kiáltásra:

C o n t r a f u e r o ! V i v a L i b e r t a d y a y u d a á l a L i b e r t a d !, akkor minden honpolgár felkerekedett, hogy fegyverrel kezében megvédje az ország szabadságát.

A Conkordia nem hozta meg az egyetértést. 1571-ben heves nézeteltérés támadt a Szent Hivatal törvényszéke és a Justicia között, amelynek folyamán ugyancsak bőven bántak az egyházi kiátkozással. Decemberben a Diputados már V. Piushoz fordult, hogy az ügyet tárgyalásra tűzze ki és a cenzúrát megszüntesse, de a pápa arra utasította őket, forduljanak a főinkvizítorhoz panaszaikkal. Pius halála után a királyság VIII. Gergellyel szemben már makacskodott és 1572 decemberében végre brevét csikart ki tőle, mellyel az ügyet a Suprémának, vagy az új főinkvizítornak, Poncé de Leonnak utalta át, de egyúttal megparancsolta, keressenek rá módot, hogy az inkvizítorokat meggátolják a káptalanok és a pápák által nekik biztosított privilégiumokkal való visszaélésben. Következő évben, 1573-ban már annak rendje és módja szerint panaszt emelt a királyság a Conkordiákba beleszólásáért és 1585-ben már annyira ment ez a sérelem, hogy a Cortez egy újabb Conkordiát követelt. Fülöp megígérte, hogy kiküld valakit Saragossába, aki megvizsgálja egynéhány inkvizítor ellen bejelentett sérelmeket, azután intézkedés történt egy új egyezés megszövegezésére és elfogadására, vagy visszautasítására, de ennek az egyezésnek nyoma sincs.

Így ment ez addig, amíg a Cortes újra összeült. Előre tudták, hogy enyhítések fogtak követelni az inkvizíciótól: Fülöp nem volt jelen, és képviselője, Mon Terrey gróf nem érezte magát felhatalmazva, hogy a követeléseket teljesítse. Egyetlen ténykedése abban állt: törvénynek fogadták el az 1568-i Conkordiát, amely eddig csak királyi parancs alakjában szerepelt. A kommisszió tizennégy paragrafust dolgozott ki, lényegükben egyáltalán nem szélsőséges irányút, de Fülöp késleltette elfogadásukat. A Supréma viszont 1627-ben Rómába fellebbezett, hogy ne adják meg pápai szentesítésüket, de ott csendben elejtették az egész ügyet.

Elkerülhetetlen volt, hogy Aragónia bele ne nyugodjék ezekbe az állapotokba és tényleg meg is jött az ideje, mikor az ország már nem könyörgött, hanem parancsolt. Húsz év telt el, amióta Fülöp 1626-ban a Cortest egybehívta. A helyzet kétségbeejtő volt. A Catalan összeesküvés már-már az állandó csatlakozást eredményezte Franciaországhoz, ezért hát nem lett volna bölcs eljárás Aragónia hűségét túlságos erős próbára tenni, mikor a Cortes tizenöt hónapi ülésének már 1645 szeptember 20-ára volt kitűzve. A viaskodás előkészítéseképp a Supréma memorandumot nyújtott át a királynak, amelyben figyelmeztette, hogy a háborús veszedelem csak újabb buzgóságra kell, hogy ösztönözze a felséget az inkvizíció privilégiumának kiterjesztésére, mint istennek tetsző cselekedetre, akitől minden segedelem várható. Arra kéri tehát a királyt, a Cortes bármilyen követeléseket támasztana, a Supréma elé utasítsa azokat, megtárgyalásra. Fülöp kétségtelesen ígéretet is tett erre, ám az aragon népet már sokkal több csalódás

érte reményeiben, semhogy hozzájárult volna a Supréma indítványához.

A Cortes követeléseiben tényleg semmi sem volt, ami a hitre sérelmes, csak az ország békéjét célzó bölcs határozatok és a társadalom megvédését célzó intézkedések a csuhás banditák ellen. Fülöp végső erőlködéssel ellentállt a kérelemnek, kijelentvén, hogy a szemevilágánál is többre becsüli az inkvizíciót és hogy minden módon kész annak privilégiumait megvédeni. Egyúttal felajánlotta, hogy minden egyebet megad, amit a Cortes kérelmez és egyetlen napon háromszázhetven kitüntetés adományozott az aragonoknak, de semmi sem csökkentette az általános gyűlöletet a Szent Hivatal iránt és így a b r á y ó k hajthatatlanok maradtak.

A király ebben a bajában is mint rendesen, a misztikus Sor Maria de Agredá-hoz fordult segítségért, azt a szándékát hangoztatva, hogy mindenáron fentartja az inkvizíciót és ugyancsak csodálkozhatott, mikor az éleslátású nő kompromisszumot javasolt neki, mert az Aragóniával való civakodás igen könnyen Catalonia oldalához csábíthatja a népet és az egész monarchia szétbomlására vezethetne. De Fülöpöt még ez sem győzte meg. Azonnal Madridba akart utazni, de deputáció deputációt követett a Santa Engracia klostorba, ahol a király megszállt és három-négy napig még ott marasztották. Végül aztán engedett, mert belátta, hogy nincs más alternatívája.

A történetíró, aki ezt feljegyezte, leírja, a nép mennyire örvendezett, hogy az inkvizíciót, — melyet ezelőtt az alkirálynál és az érseknél is többre tartottak, — annyira vesztett a tiszteletből, hogy már olyanok is akadtak, hogy végre elérte sorsát és kivonul Aragóniából. Meg is érzik ezt már valamennyien, a cselédséggel együtt, mert naponta visszavonják egy-egy kiváltságukat és így valószínű, hogy Aragóniában újra életre kel a letiport ősi igazságszolgáltatás.

De nem tartott soká, amíg a haragvó inkvizíció engedett és pedig olyan ügyben, amely egyáltalán nem vált dicsőségére. Lazaeta inkvizítor szerelmi viszonyba keveredett egy férjes nővel San Antonból, kinek férje egy Miguel Choved nevű catalán, cselvetésből azt mondta, hogy elutazik. Lazaeta beleesett a csapdába. 1647 október 27-én, mikor az éj leszállt, elment kedvese házába és kocsiját a vágóhíd mögött rejtette el, de a kocsis hasztalan várta visszajöttét, mert a megcsalt férj egy oldalajtón át behatolt a házba és leszúrta őt. Az uccán esett össze holtan, miközben tántorogva a kocsiját kereste, a nő elmenekült és Choved pedig eltűnt. De most bűnbakot kellett előteremteni, hát bizonyos Francisco Amalt tartóztatták le, mint segítőtársat. A Justicia kedvezően ítélte róla, de az inkvizíció felpanaszolta a hatáskörébe való beavatkozást. Az aragon törvényszék azt felelte, hogy a Justicia mindig nagy elővigyázattal ítélkezik és hogy a jelen esetben megtagadta

a bizonyítást és így újra visszakerült a törvényszékhez, amely ártatlannak minősítette őt és így el is bocsájtotta.

A Supréma azt követelte erre, hogy jobb lenne az inkvizíció törvényszékét Aragóniába visszahelyezni, minthogy ilyen csúfság essék rajta. Amire a Tanács azt felelte, hogy a Szent Hivatalnak amúgy is csak a hitítéletet érintő ügyében van ítélkezési joga és amennyiben azt túl nem lépi, minden baj elkerülhető, így azonban a királyság jogosan kihasználhatja a törvényadta intézkedési jogát.

Ilyen körülmények közt az 1646-ik törvény kemény csapás volt az inkvizíció fölényes fellépésére és nagyban csökkentették az általa érvényesített terrort, sőt bizonyos mértékben vagyoni helyzetére is kihatottak. Az ezelőtti sok jogi pereset, amit eléje terjesztettek, dús aratást biztosított alkalmazottainak, míg a kirótt bírságok hatalmasan gyarapították a Supréma kincstárát. Mindez alaposan leapadt, úgyhogy 1649-ben a Supréma ráemlékeztette Fülöpöt, hogy már 1646-ban megígérte volt ezt az eredményt és a király megígérte, hogy megállapított összegű évi jövedelemmel kárpótolni fogja, amit részben Aragónia és részben a királyi kincstár fizet. Noha ő nem ismeri el kötelezőnek ezt a törvényt a főinkvizítor helybenhagyása nélkül, de mindaddig az meg nem történt, és így az alkalmazottak szükségét szenvednek a megcsappant járulékok miatt. Ezért hát a Szent Hivatal arra kéri a királyt, hogy a négy jegyző és négy küldönc számára nyolcszáz aranyat utaljon ki, a catalán menekültek alapjából. Ez a követelés és a törvény semmibe vételének orcátlan kijelentése, királyi voltának oly ritkán előforduló hangoztatására indította Fülöpöt. Azt felelte, hogy a catalán-alap nem fordítható más célra, továbbá, hogy ő a világi igazságszolgáltatás ura, melyet az inkvizíció számára biztosított és hogy ő kedve szerint alkothat, vagy eltörölheti a törvényeket.

Catalonia épolyan nehezen kezelhető volt, mint Aragónia, míg kifejezettebben függetlenebb szelleme különösen kellemetlenné tette. Habár nem volt meg nála a Justicia intézménye, egy valamivel tökéletlenebb helyettesítőjével, a Banch Royalal rendelkezett, melyet a lelki igazságszolgáltatás fellebbezésül használt a *por via de fuerza*-nál. Az Audencia maga elé citálta az egyházi bírákat és ha nem tettek ennek eleget, nyomban követte azt a száműzetés, a világi javak lefoglalása.

Már láttuk, hogy a Conkordia 1512-ben mint törölte el az akkor létező visszaéléseket, miként tett rá esküt a király, a főinkvizítor és a többi inkvizítor és hogyan követeltek hasonló esküt az ezutáni inkvizítoroktól; X. Leó miként oldotta fel őket kegyesen esküjök alól; Ferdinánd közvetlen halála előtt, miként fogadta 1515 decemberben a pápát és a *pastoralis officii* bullában lefektetett követeléseket, és Barcelonában viszont miként kötelezte magát hatszáz arany évi járulékára. Jó lesz emlékünkre idézni e tényeket, tekintettel arra az orcátlan letagadásukra, mellyel a catalánokat megsértették.

A catalánok még egy további diadalt arattak a mouroni Córtesen 1520-ban, amikor is Adrián bíboros december 28-án ünnepélyes esküt tett, hogy nemcsak az 1512-ben lefektetett paragrafusokat betartja, hanem egy Juana királynő és V. Károly aláírásával ellátott okiratot mutatott fel, amely vizsgálatot és jóvátételt az inkvizítorok bizonyos szolgálai iránt is kilátásba helyezett, hogy hasonló visszaélések meggátolására, minden büntett, amely a vallással összefüggéssel nincs, a jövőben a világi törvényszék előtt tárgyalassék, hogy így az illetők a nagybecsű világi büntető fuero kedvezményeitől megfosztassanak. Erre tett esküt Adrian, hogy szigorúan betartja, amint a szükséges pápai jóváhagyást megszerezte — ám az inkvizíció valószínűleg rendelkezett olyan befolyással, hogy ezt meggátolja, mert a jövőben nyomát sem látjuk az egész ügynek.

Tekintve a catalánok természetét és azt az elhatározásukat, hogy törvényszegést törvényszegéssel viszonzozzák, cseppet sem meglepő, hogy mikor a három királyság számára előkészületek folytak a Conkordia megtartására, Catalonia hallani sem akart róla. És mikor szeptemberben mégis ráerőszakolták a Diputadesra, éktelen haragban küldöttséget menesztettek a királyhoz, hogy tiltakozzék ellene. Általános felháborodással kijelentették, hogy ez a tény alkotmányellenes és sérelmes az ország előjogaira. Hogy amennyiben előnyös reájuk nézve, betartják a Conkordia rendeleteit, de ellenkező esetben vesz-szen oda inkább életük, vagyonuk és családjuk, minthogy elismerjék. 1569-ben már azt írta az inkvizíció, hogy a nép nem nyugszik addig, amíg az inkvizíciót ki nem űzte az országból, ami őket magukat illeti, készséggel eltávoznak, amíg a Conkordiát el nem fogadja a nép és ezt a Supréma is helyben hagyta.

A kölcsönös ellenségeskedés nem volt kedvező a belbékére. 1570-ben már annyira fajult a perlekedés, hogy a Diputados V. Pius pápa közbelépését kérelmezte, aki erre ráparancsolt II. Fülöpre, hogy az esetleges komoly következményeket tekintve, megértést teremteni igyekezzék az inkvizíció és a nép között.

A helyzet kritikus volt, a granadai felkelés kimerítette a király segélyforrásait és a török flotta támadása is ott kísértett. A catalánokat felszólították tehát, járuljanak hozzá a partok védelmére, de ha ők csak bizonyos koncessiókhoz kötötték segítségüket az inkvizíció kárára, annak nyomát nem találjuk sehol. Sőt, a veneziai kiküldött, Leonardo Donato 1573-ban arról számol be, hogy miután a catalánok százezer aranyat költöttek a partok védelmére, az inkvizíció lecsukatta azokat, akik legtöbbet tettek ebben az ügyben és hogy csak azal a formális kijelentéssel hagyták el a börtönt, hogy nem eretnek-ség miatt tartóztatták le őket.

E leplezetlen ellenségeskedés szellemében, mindkét fél felkészült a végső harcra 1595-i Cortesben, az ifjú III. Fülöp új királysága alatt. De miután a catalánok erőfeszítései meddők maradtak és az inkvizí-

ció teljes hatalmában fenmaradt, a viaskodás részletei csak annyiban érdekesek, hogy a király milyen szégyenletes kétszínűséggel csalta lépre alattvalóit.

A catalánok heves természetét nem csillapította az 1599-iki csalódás és az orvoslás elutasítása erőszakos fellépésre serkentette őket. 1608-ban gyűlést tartottak, melynek folyamán a Banch Royal ki mondta az inkvizítorok száműzetését. Hajót szereltek fel elszállítasukra. De mikor megjött a napja, az inkvizítorok eltorlaszták a kaput és egy fekete bársony függönyt akasztottak föléje, közepén ezüst feszülettel. A város azzal mutatta ki vallásosságát, hogy gyertyákat gyújtott a szent jelkép előtt. A Diputados, a káptalan és a városi hatóság közbelépett és megegyezés létesült. De 1611-ben ennél elkeseredettebb harc keletkezett amiatt, hogy a csendőr lefegyverezte az egyik inkvizítor kocsisát.

A városi Tanács lefoglalta az ingatlan vagyont, megostromolta az inkvizíció palotáját, száműzetésre ítélte az inkvizítorokat és az utcán végig kürtszóval hirdette ki ezt az ítéletet. Ezt az eljárást azzal okolták meg a király előtt, hogy a Szent Hivatal csak bizonyos időre létesült, amely most már lejárt, úgyhogy Cataloniában be kellett szüntetni és az egyházzal és a katolikus hittal kapcsolatos ügyeket a püspöki székhöz kell visszautalni, melyeket amint tudja van, Ő Felsége is nagyrabecsül.

A közös gyűlölködés nem csökkent és mikor az 1626-iki Cortes összeülése közeledett, az inkvizítorok aggódva sürgették a Suprémát értesse meg a királlyal, hogy Catalonia birtoklása és békéje csakis az ő igazságszolgáltatásuk mellett biztosítható. A Supréma figyelmeztette is erre a veszélyre a királyt, aki azzal felelt, hogy mindenkor az volt óhajta, hogy az inkvizíció dicsőségben gyarapodjék.

Az inkvizíció tehát szokás szerint ezúttal is diadalmaskodott, de a kétféle, egymással versenyző igazságszolgáltatás békés együttműködése lehetetlen volt. 1637-ben a Supréma panaszt emelt a folytonos és állandó garázdálkodásokért és a zapatai Conkordia semmibevevése miatt. Ezúttal az alkirály, a hatalmas Cardona herceg volt a hibás, aki lecsukatta jogtalan fegyverviselésért az inkvizíció egyik szolgáját. Mikor a Szent Hivatal egy papot küldött el hozzá a excommunicáció monitoriójával, a papot is lecsukatta palotája egyik szobájába. Aztán megparancsolta neki, vonja vissza az excommunicációt és mikor az megtagadta, száműzetésre ítélte őt, négyszáz fegyverest állított az inkvizíció palotája elé és egy hajót szerelt fel, hogy a renitens papot Majorcára szállítsa el. Az inkvizítor négy püspököt hívott egybe, akik kijelentették, hogy Cardona rászolgált az excommunicációra, de hogy a botrányt elkerüljék, eltekintettek nyilvános megbélyegzésétől. A püspökök közbelépése folytán később kölcsönösen megszűntek úgy a száműzetési, mint az excommunicációs eljárást, mire az

alkirály szabadon engedte a papot és váltig eldicsekedett vele, hogy ő kerekedett felül.

Nemsokára ezután, 1639-ben ennél még komolyabb összetűzés támadt Tortosában, amelybe a városi hatóság is bele volt keverve és az egész nép fellázadt az inkvizíció ellen. Közben azonban kitört a Catalan felkelés és így nem volt tanácsos szigorú rendszabályokat alkalmazni.

Bármilyen része volt is az inkvizíciónak, hogy az általános elégedetlenséget szítsa és ezzel a felkelést idézze elő, az orvosolatlan sérelmekről, melyek annyira felizgatták a Cortest, sehol sem olvasunk. Az izgalom közvetlen oka, amint már azt fentebb megírtuk, a Montiró és a Rio de Arenes templomok felgyújtása volt a lakosságnál elszállásolt nápolyi csapatok által. Egy csomó szent ostyát találtak szénné égve és erre a parasztság, amely sokat szenvedett a zsold nélküli katonaság garázdálkodása által, fegyvert ragadott tehát, egyenként lemészárolta a katonákat és az *Exercit Christi* ának nevezve magát, ráfestette zászlajára az oltári szentséget ezzel a felírással:

Senor judican vostra causa

— kijelentvén, hogy céljuk a nép és a szent katolikus hit megoltalmazása.

Nem volt ugyan nyílt ellenségeskedés az inkvizíció iránt, de már sérthetlenségét sem tisztelték többé. Mikor a csöcselék karácsony napján újra fellázadt és le akarta meszárolni az összes castíliai nemesiséget, azt rebesgették, hogy az inkvizíció négyezer embert rejtegetett palotájában. Egy kocsis vezérlete alatt a nép behatolt a palotába, bántalmazta alkalmazottait, sőt fel is akasztott néhányat közülök, kifosztotta a pénzesládákat és egy titkos börtönben egy eretnokség miatt lecsukott castíliaira akadt. Diadalmenetben a városi tanácsba vitték el őt, akit azonban újra kiszolgáltattak a Szent Hivatalnak.

Mikor 1641 január 23-án megegyezés jött létre Franciaországgal, az inkvizícióról is gondoskodás történt. Miután elszakadt Spanyolországtól, lehetetlen volt a véstörvényszéknek megengedni, hogy a madridi Supréma fenhatósága alatt maradjon. A catalánok ugyanis azt követelték, hogy csak a catalánok lehessenek inkvizítorok, az igazságszolgáltatás pedig csak vallási ügyekre szoríttassák és az egész intézmény közvetlenül a Szent Hivatal római Congregációja alá tartozzék.

De az inkvizítorok ennek ellenére helyükön maradtak; öt hónap óta nem kaptak üzenetet a Suprémától, azt várták tehát, hogy hűbéri eskü letételére szólítsák fel őket Lajos király kezeibe. Elküldték tehát titkárukat, Juan de Erosot Madridba utasításért és azt indítványozták, hogy jobb lenne Tarragoniba vagy Tortosába költözniök. Fülöp rájuk parancsolt, maradjanak és ők elszántan engedelmeskedtek. De

a Helyzet folyton rosszabbodott és november 7-én ismét felterjesztést intéztek a királyhoz, melyben veszedelmes helyzetükre, szegénységükre, a lehetetlenségre, hogy hivatásukat teljesítsék és arra a kilátásra hivatkoztak, hogy majd kézsókra kell a francia kormányzó, Brézé marsall elé járulniok. Ezt Don Antonio de Aragon is megerősítette, aki ép akkor jött vissza Barcelonából, ahol a csöcselék két ízben is felgyűjtotta az inkvizíció palotáját és csak úgy dühöng az eretnokség, mivel a francia csapatok közt sok a kálvinista, és ezt nyíltan is hirdették. Juan de Mannoctát bízták meg erre, hogy Madridban tanúskodjék erről, az inkvizítoroknak pedig meghagyták, álljanak helyt és tegyék meg kötelességüket és ha esetleg kiüznék őket a városból, vigyék magukkal okmányaikat, hogy másutt is munkálkodhassanak.

Az egyik inkvizítor, Cotoner, eltávozott Barcelonából hazájába, Majorcába. A másik kettő, alkalmazottaikkal együtt kitarított helyén és arra utasították, hogy rémes átkokat szórjanak ismeretlen egyénekre, akik állítólag szentségtelenül ellopták a szent ostyákat. De szeptember vége felé elűzték őket is, hogy egy benszülött törvényszéknek helyet adjanak és azt válogatott kegyetlen udvariassággal adták tudokra. Összesen tízen voltak, akik híven maradtak kötelességükhöz. Behajózták őket azzal a paranccsal, hogy Portugáliában szálljanak partra, amely miként Catalonia, háborúskodott Spanyolországgal. Habár a hajó legénysége franciákból és catalánokból állt, rávették őket azzal az ígérettel, hogy ott eladhatják a rakományt, Cartagenában kössenek ki. A menekülők igen ellenséges fogadtatásban részesültek, a hajót lefoglalták, a rakományt és az utasokét is eladták.

A menekültek minden fizetés és természetbeni segély híján voltak és elég nehézségbe és halasztásba került, míg a Supréma — mely maga is szegény sorsra jutván — segíthetett rajtuk azzal, hogy Fülöptől némi subvenciót csikart ki. De az inkvizítorok mégis csak elhelyezkedtek valahogy és mindent elkövettek, hogy a régi rémületet feléleszessék a népben. Tekintélyük gyászosan megfogyatkozott ugyan, mert Roig, Valencia főinkvizítora, keserűen felpanaszolja, hogy senki sem fogadta őt szemleútján és a hatóság még lakást és ellátást is megtagadott tőle.

Mikor a Fronde megalakulásával Mezawu visszavonta csapatait Spanyolországból, a lázadás is összeomlott a catalánok makacs elhárítása dacára, hogy megszakítják Castíliával az érintkezést. Mikor Barcelona is behódolt 1652-ben, Catalonia teljesen ki volt szolgáltatva a győzőknek, de Fülöp államférfiúi bölcsesége visszaadta ősi előjogait és ősi szabadságát. Ola inkvizítor Geronában húzta meg magát és a pápai brevé alapján folytatta tevékenységét. Marquis Oli és de Ortara talált reá ott és a királyhoz fordult utasításért, de hozzátette, hogy az inkvizíció haladéktalan visszahelyezése szerinte, nagyban hozzájárulna az ország pacifikálásához. Az aragon államtanács is hozzájárult és Fülöp már másnap intézkedett a főinkvizítornál, küldjön ki azonnal

inkvizitorokat. De pénzügyi nehézségek voltak és a franciák által megmételvezett eretnekek miatt erős munkára volt kilátás. De amint a régi rend helyre állt, azzal a régi bajok is megismétlődtek. 1664 február 15-én Juan Matheu kincstárnokot és az alguazilt meggyilkolták. Az Audencia magának követelte az ügyet, de a Szent törvényszék megtagadta a vele való együttműködést, amíg a Banch Royal száműzetéssel nem fenyegette meg az inkvizíciót.

Ezek a veszekedések nem voltak alkalmi természetűek, hanem állandók és szüntelenek.

Midőn az inkvizíció mindenkép azon volt, hogy meggyűlöltesse magát, cseppet sem csodálkozunk a Supréma elkeseredett kifakadásán 1677-ben, amely megállapítja, hogy az inkvizíció tekintélye Barcelonában annyira hanyatlott, hogy csak egyetlen egy szolgáját sikerült szerződtetnie és hogy az alguazil polgármester azzal a kívánsággal állt elő, kíméltessék meg hivatalos pálcája viselésétől, mert semmiféle nemes ember nem akar mutatkozni vele az utcán, ha ezt a pálcát viseli.

V. Fülöp alig, hogy trónra lépett, a catalánok ellenséges viselkedésével találta magát szemben a Szent Hivatal iránt. A Supréma egyik tanácskozásában arra figyelmeztették, hogy a barcelonai inkvizitorok jelentése szerint, az összeülni készülő Cortesban erőfeszítést fognak tenni az inkvizíció szükségének korlátozása iránt. Ünnepelesen felszólítják tehát a királyt, kövesse nagy elődei példáját. De bármi történt légyen is, nem volt fogantja, mert a nemsokára kitört háborúban Catalonia lelkesedve, Károly főherceg, mint III. Carlos pártjára állt és az ausztriai párt egyik erős vára lett, az 1640-i lázadás megismétlődött. A Szent Törvényszéket visszahívták és egy helyi szervezettel pótolták, mert a Cortes egy 1706-ban kelt rendelete elismerte az inkvizíció szolgáinak kiadott bizonyítványt.

Majorcának nem volt Conkordiája és így törvényszéke azt az igazságszolgáltatást követelhetette, melyet jónak látott. Miként azt Portocanero 1623-ban meghatározta, a gyakorlatban teljesen — úgy aktív, mint passzív igazságszolgáltatást igényelt polgári és bűnügyi esetekben, fizetést élvező és kinevezett tisztviselők és azoknak családjai felett. Ez a határozat nagy civakodást eredményezett az alkirály és a törvényszék között, mikor Juan Zunnez kincstárnok házában a fegyverek után kutattak, találtak is fegyvert. Az alkirály azonnal letartóztatta őt és a sziget azonnali elhagyására ítélte. Huszonnégy óra alatt már be is hajózott. Az inkvizítor rögtön kiátkozta az alkirályt, de a királyi ügyész fellebbezett és előzetes tanácsra hívta meg őt. Az inkvizítor azt megtagadta, mire a Banch Royal kimondta a száműzetési ítéletet és ingatlanaiak lefoglalását. Dobszóval és harsonákkal hirdették ki ezt és egyúttal egy ediktumot adtak ki, melyben semmisnek nyilvánították ki az egyházi átkot és felszólították a papságot, hogy szintén így tegyen. Az alkirály nem tekintette magát kiátkozottnak.

csak úgy mint azelőtt eljár misére. Hogy mi lett ennek a csete-paté-
nak a vége, azt nem tudjuk, de az nem is határoz sokat.

Fölösleges lenne példákat fölhozni arról az örökös viaskodásról,
amely a kormány energiáját megbénította és a törvény tiszteletét alá-
ásta egész Spanyolországban. Valamennyi bíróság hozzájárult és a pe-
res ügyek egy végét nem érő áramlata ömlött Madridba elintézés vé-
gett. A Supréma továbbra is mint titokban becsempészetteket kezelte
a pápai brévéket és Arcé y Reynoso pillanatnyi diadalt élvezett egy
bírói mérkőzésben azzal, hogy a püspöki vikáriust Madridba citálta és
ki is erőszakolta jöttét. A régens királynő gyengébb uralkodása alatt,
Reynoso utóda, Nithard nem volt olyan szerencsés abban a fékeveszt-
ett viaskodásban, amely zúr-zavaros állapotba döntötte az egész spa-
nyol félszigetet és összegabalyította a kormánynak egymással ver-
sengő férfiai. 1667 május 9-én, egy ünnepnapon, a San Francisco
templomban, Don Jorje Dameto megütötte vejét, Don Joseph Vallejót
egy mankóval és így vérrel mocskolta be a templomot. Mindkét lovag
az inkvizíció alkalmazottja volt. Még aznap délben az inkvizítor elren-
delte mindkettő letartóztatását. Délután Mangerri püspök maga elé
rendelte szentségtörés és a templom megbecstelenítése miatt Dametót.
A két rivális bíróság hajba kapott egymással. Az alkirály az Audienciá-
val és a polgárság zömének többségével a püspök pártjára állt, de
miután már zavargások támadtak és ismételten arra unszolták az ink-
vizítort, engedélyezzen halasztást, amíg a kormány nyilatkozhat. De
az inkvizíció hallani sem akart erről. A püspök erre nyilvánosan egy-
házi átokkal sújtotta és ismételten elénekelte az utcán a kiátkozási
éneket, ám az inkvizítor tovább is misét mondott, kérkedve nyilvános
helyeken mutatkozott, megtiltotta a püspöknek a belépést saját tem-
plomába és azzal fenyegetőzött, hogy letiltja főpapi funkciójától.
Augusztus 29-én a püspök synodust hívott egybe, ahol intézkedés tör-
tént, hogy egy kiküldött Rómába utazzék az ügy elintézésére.

Nithard Madridból sürgősen magához kérte a püspököt, hogy
ügyéről referáljon neki. A kánoni törvényszék alatt az inkvizíciónak
nem volt ítélkezési joga püspökök fölött külön pápai engedély nél-
kül, Mangerre tehát jogosult volt rá, hogy az idézést semmisnek és
érvénytelennek tekintse.

Vakon bízva a királynő engedelmességében, Nithard a legkihí-
vóbb magatartást tanúsította, a királynő pedig alázatosan mindent
megtett, amit kívánt, mert arról biztosította őt, hogy ez a legkomo-
lyabb ügy amióta az inkvizíció fennáll és hogy annak igazságos elin-
tézésétől függ nemcsak a majorcai törvényszék, hanem az összes ara-
goniai törvényszék fennállása. A királynő erre parancsot adott ki az
aragoniai Tanácsnak: hogy miután a katolikus vallás megőrzése az
inkvizíció fennállását követeli, a püspök azonnal tegyen eleget a felhí-
vásnak, az alkirály pedig szükség esetén támogassa a Szent Hivatalt.

De az aragon államtanács nem engedelmeskedett, 1668-ig elhúzta

az ügyet, arra figyelmeztetvén a királynőt, hogy csak a pápa jogosult bírászkodni fontos ügyekben a püspökök felett, a vidéki synodusok pedig csekélyebb horderejű ügyekben. Nithard azonban a trenti egyházi Tanács főnöke volt és így a Supréma bűnügyi eljárást kezdett Mangerre püspök ellen. Ám akkor híre érkezett Majorcáról, hogy Dameto, a bűnös, visszavonta panaszát a Szent törvényszéknél és abszolutióért a püspök elé járult, aki ezzel elintézettnek is tekintette az ügyet.

De az inkvizíció nem szokott hozzá, hogy legyőzzék, fel is dühödött hát rajta, különösen, mikor 1608-ban egy minorcai, Juan Bruelles nevű pap becsmérő szavakkal illette az inkvizíció biztosát, Rafael Poust. Vád alá is helyezték érte és az ügy nagy port vert fel az országban, úgy az alkirály, mint az Audencia és a világi papság az inkvizíció ellen szövetkezett. A minorcai plébános, mint az 1642-iki brévé executora, erőszakkal kiszabadította Bruellest a börtönből és megtiltotta az inkvizíciónak, hogy továbbfolytassa az ügyet és mikor az nem engedelmeskedett, kimondta rá az egyházi átkot. A Supréma magáévá tette az ügyet szokásos energiájával és többszörös *consultes* után, III. Carlossal téves alapon kiadott és meg nem felelőnek mondta ki a pápai brévét.

A gyenge király újra megismételte parancsát Bruellesnek a törvényszék elé állítása és a brévék kiszolgáltatása iránt, de senki sem Hallgatott reá. Az ügy nem dőlt el az inkvizíció javára, mert keserű panaszát halljuk a Suprémának 1693-ban, a megfertőzött minorcaiak; rol és arról a nyomorúságos állapotról, melybe az inkvizíciót döntötték. Minorcában úgy a papság, mint az ahhoz tartozók, olyan ellenséges magatartást tanúsítottak, hogy Pous inkvizítor nem talált templomot, amelyben misét mondhatna, míg alkalmazottait, mint eretnekeket mindenki kerülte.

Egy másik törvényszék, amellyel állandóan Harchban állt az inkvizíció, a katonai törvényszék volt. Egy kissé különös eset volt a Don Fernando Antonio Herrera Caldoroné, aki *alguazil* volt és egyúttal az inkvizíció alkalmazottja és aki 1641-ben lemondott katonai rangjáról, noha előre figyelmeztették, hogy abban a háborús világban haditörvényszék elé állítják érte. A haditörvényszék ki is kérte őt, He a Supréma védelmezni próbálta. Úgy látszik, hogy a tizenennyolcadik század végefelé, a katonai bírászkodás sok bajt okozott, mert az 1793-iki királyi leirat kijelenti, hogy véget vet neki és hogy a jövőben a rendes bírósághoz utalja át kevés kivétellel az összes katonai ügyeket.

MintKa az egyes kiválasztott társadalmi osztályok amúgy is nem okoztak volna elég bajt, 1574-ben egy indítványt köröztek, amely ha elfogadják, teljesen megváltoztatja Spanyolország sorsát azzal, hogy esetleg teljesen alárendeli az országot az inkvizíciónak és a névleges uralkodót a *roi ainéant* pozíciójára degradálja. Nagyon épületes jel-

lemzője ama *század* szellemének, hogy ilyen indítvány egyáltalán megtéetett, támogatásra talált és hogy egy felségjogaira annyira féltékeny uralkodó, mint II. Fülöp, fenyegető alakot engedett ölteni és komolyan fontolóra vette azt. Katonai rend létesítéséről volt szó, amely a *Santa Maria de la Espada Bianca* elnevezést viselné, jelképe fehér kard lenne, mint a Santiago rendé a vörös kard. A főinkvizítor lenne a vezére, akinek minden tag hűséget fogadna és parancsainak úgy békében, mint háborúban engedelmeskedni tartozna. A tagok mentesek lennének az övén kívül minden más igazságszolgáltatás alól. A kimondott cél Spanyolország védelme volt, amelyért minden pillanatban harcrakészen kellett lenniök, vagy pedig a városi helyőrségen kellett szolgálatot teljesíteniük a főinkvizítor parancsnoksága alatt. Ilyen módon az inkvizíció szervezett fegyveres erővel lenne ellátva, amely esküvel vak engedelmességet fogadott neki és minden egyéb kötelezettsége alól felszabadult. Az egyetlen követelmény a tagságra a *limpieza* volt, azaz a tiszta, minden zsidó és mór fertőzéstől mentes vér, továbbá attól, hogy elődei közt eretnekségre ítélt személy szerepelt. Ebben a korszakban a *limpieza* valóságos mániává fajult, tetemes költségbe került annak bizonyítása négy generáción át, de erős kísértés volt az az ígéret, hogy ennek a bizonyításnak a költségeit az állam viseli.

Ez a terv olyan képtelennek tetszik most, hogy egy gondolatot sem érdemel, de annyira megfelelt az akkori időknek, hogy Castília, Leon Biscaya, Navarra, Aragónia, Valencia, Catalonia, Asturias és Galicia egyöntetű lelkesedéssel fogadták. E tartományok meghatalmazottai Fülöp elé terjesztették jóváhagyás céljából és negyvennyolc nemesi család képviselői, úgymint a toledói, santiagoói, sevillai, sargossai, valenciai, tessagoniai és granadai püspöki székek is hosszas és komoly vitatkozások tárgyává tették. De Pedro Vinegos és Cordova véleménye döntötte el sorsát. Kimutatta mennyi bajt és zavart okoz máris országszerte a *limpieza*, amely féltékenység, gyűlölködés és versengés kútfeje és ez még óriási módon felszaporodna, ha a lakosság ekként kétrészre oszlik fel, mely egyrészt az új keresztények közt — minden valamire való férfi, ha így kisémmizik —, zavart és békétlenséget szítana, másrészt, ha már a régi katonai rendek veszedelem forrásai voltak a monarchiának, milyen hatása lenne egy új rend megalkotásának, amely egyesülve és számban tetemesen gyarapodva, mint a főinkvizítor vazallusai szerepelne, kinek amúgy is olyan nagy a hatalma és aki a tulajdont is kontrolálná és minden egyes rendtag fölött bíraskodna, míg viszont háború idején a határt és az erődítményeket is ő tartaná kezében? Ehhez az érveléshez nem kellett megokolás. Fülöp tehát megparancsolta, hogy az összes erre a tervre vonatkozó iratokat kiszolgáltassák neki. Titoktartásra kötelezett minden jelenlevőt, úgy világi, mint egyházi testületet és megparan-

csolta, hagyják abba az egész dolgot, mert az igazságnak és védelemnek sohasem lesznek híján.

Már láttuk, hogy Aragónia királysága milyen makacsul küzdött a rendszer hibái ellen. Castília is csak úgy megérezte, de nem lévén ugyanolyan alkotmányos szervezete, csak tiltakozhatott. Az 1607—1608-iki madridi Cortes kimutatta, hogy már az 1579-iki és 1586-iki Cortesek kérelmezték az inkvizíció időleges bíraskodásából származó visszaélések reformját, amely mérhetetlen kárára volt az országnak. Továbbá, hogy III. Fülöp könnyítéseket ígért, de meghalt, mielőtt ezeket eszközölte volna. Ezért tehát most megismétlik kérelmüket, a mindjobban elharapózó gonosztettekre való tekintettel. Főleg arra hívták fel a Cortes figyelmét, hogy az inkvizíció kegyetlenül börtöneiben sínylődni hagyja a közönséges bűnözőket, mert hisz a nép nem tudott különbséget tenni és minden bebörtönzöttet eretneknek tartott, ezzel örökös megbélyegzésre és nótlenségre ítélve a férfiakat. Ezért hát azt kérelmezi a királyi tanács, hogy ilyen egyéneket csak a nyilvános fogdába csukják. III. Fülöp megígérte, hogy minden lehető megtesz, de természetesen egyáltalán semmit sem tett.

A castíliai Tanács, az ország legmagasabb bírósága, 1631-ben tartott consultájában hevesen kikelt a létező fonák állapotok ellen, főleg az egyházi excommunicáció túlhajtott alkalmazása ellen. Tanácsnokok és jegyzők sokszor hónapokon át viselték az excommunicáció ódiúját, amíg más egyének elszegényedtek. A hosszantartó huza-vona alatt, mellyel a kompetenciákat elintézték, még szókimondóbb volt az a memorandum, mit 1648-ban a tanács egyik tagja Fülöphöz intézett. Arra hivatkozik, hogy már szóval és írásban ugyanezt a figyelmeztetést tette. A végtelen hosszú huza-vonát és más egyéb akadályokat említi, melyek az igazságszolgáltatást hátráltatják és a szenvedőknek elveszik kedvét, hogy ahhoz forduljon, a büntetlenség tudata az orcátlan bűnösök sokaságát teremti. Az inkvizíció szolgálainak és a hadiszolgálatot kerülő katonák száma annyira elszaporodott, hogy már csak gaztetteket látni, melyeknek elkövetői büntetlenek maradnak. Mindenfelé csak a dúsgazdag és feslett életű férfiak keresik az alkalmaztatást, hogy ezzel büntetlenséget élvezzenek. Az állami leveleket elsikkasztják és tilos árut csempésznek be, míg sem az alcalde, sem a corregidor nem meri őket bántani, mert az inkvizíció azonnal kiátkozza, sőt egész községekre is kimondja az egyházi átkot. Lábbal tapodják az igazságot, mert nincs az az *alguazil*, aki letartóztatást merne eszközölni, hiszen annyit agyonszúrtak vagy megsebesítettek már, hogy egy alguazil halála nem is számít, s mintha az igazságszolgáltatás őrei közönséges Tablók lennének. Ha a király visszaállítaná a királyi törvényszékek igazságszolgáltatását, akkor vége lenne az örökös excommunicációnak, mikkel az inkvizítorok az ő bűnözőiket megvédik és a Tanács és a király idejét nem foglalnék le az örökös kompetenciák, és a dögvész

megszűnne, mellyel Isten a spanyol királyságot sújtja a nép erőszakos és feslett élete miatt.

Ám ezek a figyelmeztetések és panaszok süket fülekre találtak. A Supréma értett hozzá, hogyan dolgozza meg a király vallásos érzelmeit és hogyan ígérjen neki földöntúli üdvösséget, ha Istent kiengeszteli azzal, hogy az inkvizíció hatáskörét kibővíti, melynek egész existenciája attól tétetett függővé, hogy alkalmazottait és szolgáit a törvény és általános gyűlölet ellen megvédje.

Nithard bukása után sietve megpróbálkoztak vele, hogy a tényleg létezőnek elismert szörnyű visszaéléseket leszereljék. 1677-ben II. Carlos őszintén helytelenítette a visszaéléseket, úgy a beszedett díjak tekintetében, mint az örökös gáncsolásokban, melyek már-már azt eredményezték, hogy istenfélő alattvalói a vallás vigaszát nélkülözték. Törvényellenesnek jelentette ki az excommunicációt olyan dolgokban, melyek tisztán a világiak időleges birtoklására vonatkoznak és megtiltotta annak alkalmazását. Ezt a parancsot a Suprémához intézte 1678-ban alkalmazási utasításaival együtt és 1691-ben újra megismételte, de teljesen eredménytelenül. Erre egy hathatósabb erőfeszítést tettek radikális reform biztosítására. 1696-ban rávették Carlost, hogy az úgynevezett *Juntamagarát* hívja össze, amely az összes tartományok kormány tanácsának két-két tagjából állt. A tanácskozás tárgyát az inkvizíció folytonos összeütközései szolgáltatták, s hogy ezek a bajok a jövőben megszüntessenek, és ezzel a Szent Hivatal megmaradjon hivatásának és a nép szeretetét élvezve, ne ártsa bele magát a nem neki való dolgokba.

Ez volt a legfélelmetesebb támadás, amit az inkvizíció eladdig tapasztalt, mert az állam többi egyesült erői intézték ellene a király fenhatósága alatt. De *ezt* is könnyen elhárította magáról. Leorente mondja el nekünk, hogy Rocaberti főinkvizítor, a király gyóntatója, Frolian Diaz útján „dolgozott”, aki *ex offo* tagja volt a Suprémának. El is érte hát általa, hogy Carlos lomtárba dobta a Consulta memorandumát, ahol már oly sok értékes írás vesztegelt.

De az inkvizíció ezen a hajszálnyi menekvésen sem okult. 1705. január 27-iki *carta acordada-jában* alaposan kifakad a bíróságok vakmerősége ellen, mellyel az ő alkalmazottait kezelik és amely azt az általános panaszt eredményezi, hogy minden csekély ügyből egy *Caso de Inquisition* keletkezik, amely szégyenére válik alkalmazottainak és azok családjának.

Bölcs figyelmeztetések, melyekre azonban szokás szerint ügyet sem vetett senki, ám idővel a szent törvényeseknek be kellett ismernie a változást, mit a Bourbonok uralkodása hozott.

Lépésről-lépésre a régi privilégiumokat csökkentették. VI. Fernando trónralépése után nemsokára valami baj támadt az inkvizíció szolgáinak megadóztatása körül. Úgy látszik, hogy a szokásos módon felfűjták, mert amikor a király elé ért, már olyan természetű volt,

hogy a felséget arra készítette, adjon ki egy dekrétumot, amely Castilia tanácsát bízta meg az inkvizíció személyzete igazságszolgáltatásával- Ez aztán heves vitatkozásra vezetett, amely bizonyára Prado y Ceneste főinkvizítortól eredhetett, mert hiszen más alattvaló nem mérszelt volna így kikezdeni a királlyal. Az irat szerzője azt írja, hogy a dekrétum nem méltó királyi nevéhez és vallásához és hogy nem helyes, hogy a világ már uralkodásának első évében tanúja legyen, hogy olyan menykőcsapást zúdítson a Szent Hivatalra, amit megalakulása óta el nem szenvedett. Hogy ezentúl megfogadja Isten előtt és vérével szeretné azt leírni, hogy Jézus Krisztus szolgálata Spanyolország felvirágzására és királyának dicsősége megkívánják, hogy ezt a dekrétumot juttassák vissza másolat nélkül a király kezeihez.

Nehéz feladat volt az inkvizíció számára, hogy a világ és akkor új nézeteivel kibéküljön. De III. Carlos még sokkal jobban hangsúlyozta a felségjogot, mint bátyja, Fernando, tette volt. És hogy az örökös perpatvarnak, melyet már ismertettünk, barátságos módon kellene véget vetni, olyanannyira kézenfekvő volt, hogy már régebben elszánt kísérletezések folytak eziránt, amelyekből a már oly sokszor említett competenciák eredtek. Az inkvizíció maga intézte el a hatóságokkal a vitás kérdéseket. A legelső próbálkozás, mely kezeim közé került, az elintézését magát illetően, a régens császárnő egy leirata volt, (V. Károly távollétében) mely azt a parancsot tartalmazta, hogy ha bárhol vitatkozás támad az igazságszolgáltatás körül, a bírák üljenek össze az inkvizítorokkal és intézzék el békésen az ügyet. Ehhez mértén történt, hogy amikor Joaquin de Tunest 1542-ben bíróság elé állították, amiért leszúrta az inkvizíció egyik szolgáját, Miguel Rüget inkvizítor megbeszélést folytatott a királyi tanács bíráival és a régenssel és igen könnyen megállapodtak a bebörtönzés minéműsége iránt.

Különös, hogy 1554-ben a valenciai Concordián nem fordul elő ilyen kikötés, de az 1568-ikiban az aragóniai királyság részéről abban a kissé megváltoztatott alakban jelenik meg, hogy az Audencia régense és a főinkvizítor tanácskozást tartsanak és valamiféle megállapodásra jussanak. Ha ezt nem tehetnék, akkor a régens az ő véleményét küldje be az aragóniai Tanácsnak, a főinkvizítor pedig a Suprémának, mikor is gyakorlatilag előáll az a mód, mellyel az ellentétes igazságszolgáltatásokat elintézik.

Az inkvizítorok lehetőleg kerülték az illetékesség kérdését és amikor elfogadni kényszerültek azt, minden alkalmat megragadtak, hogy a bírákat megalázzák és a legraffináltabb módon éreztessék velük *ieh* sőbbségüket, amiért is a hivatásukra roppant büszke emberek mindjobban felháborodtak. Mikor de Soto Salezer azt jelenti a barcelonai inkvizítorokról, hogy amikor alkalmuk volt a király hadügyeit, vagy az Audencia régensét fogadni, küldöncöt küldtek érte és aztán alaposan megváratták az előszobában és hogy máskor odarendelték a bírá-

kat és ok nélkül jól lehordták őket, könnyen megérthetjük, miiben gyűlöletet váltottak ki ezzel.

Így, mikor az inkvizíció formát eszelt ki az illetékesség számára, azok a legszemtelenebb és a leggőgösebb hangúak voltak. Az első paragrafusban egyszerűen megtiltják a bírának a ténykedést és megparancsolják nekik, küldjék vissza huszonnégy óra alatt az ügyet a törvényszéknek, mikor a bíró erre felveti az illetékességi kérdést, utasítást küldenek neki, melyben figyelmeztetik, hogy ne alkalmatlankodjék a magasabb fórumnak, hanem adja ki azonnal az összes periratokat és függessze fel az eljárást, mert különben excommunicálják és bírságot rónak ki reá.

Addig folytatódott ez az arcátlan gőgös eljárás, amíg III. Carlos 1775-iki dekrétumában tudatta az inkvizícióval, hogy az általa gyakorolt királyi igazságszolgáltatás ugyanazon a szinten mozog, mint a hatóságoké és a bíraké, és így teljes egyenlőség kell, hogy legyen köztük; az excommunicációval való fenyegetőzést és bírságokat be kell szüntetni, a periratok szabadon betekintheők legyenek és kölcsönös udvarias bánásmód kívánatos e felsőbbség céltalan hangoztatása mellőzésével.

Egy különösen ingerlő vonás mutatkozott az inkvizícióban e perlekedések alatt, amely elkésértette a Szent Hivatalt és sokszor megíúsította a harmóniára való törekvéseit az a hatalom, melyet magának arrogált, hogy visszautasítsa az illetőségeket azon az alapon, hogy ebbeli joga sokkal világosabban körvonalozottak, semhogy vitatkozásra szoruljanak.

Az inkvizíció nyilvánvalóan kiélezte, amennyire módjában állott az általános nyomorúságot, mint annak módját, hogy a saját igényeinek érvényt szerezzen abban az erőfeszítésben, hogy az illetékesség határaival visszaéljen, *juntát* alakítottak 1679-ben a Suprémából és az államtanácsból néhány teológus hozzájárulásával. Ez a *junta* ki mondta, hogy fizetett alkalmazottak esetében nem lehet illetékesség, kivéve, ha államhivatalt töltenek be és törvényszegést követtek el; de egyúttal lefektette azt a szabályt, hogy mikor a Supréma visszautasítja az illetékességet, az államtanács a királyhoz fellebbezhet, de szintén a juntára bízva, hogy ebben a másodrendű kérdésben határozzon. Valószínűleg nem mentek sokra az utolsó kísérletezéssel ennek a kérdésnek az elintézésére, mert az örökös civakodást megunva, IV. Carlos 1804-ben kiadta a parancsot, hogy amikor ellentétek támadnak a királyi törvényszék és a Szent Hivatal között olyan ügyben, amely nem érinti a vallást, a törvényszék a királyi tanácsnak referáljon az ügyről, a Szent Hivatal pedig a Suprémának. Ezek aztán szemeljenek ki egy vizsgálóbíró, aki a *Secretaria de Gracia y Justicia-Mox* viszi az ügyet királyi határozat céljából.

Nemcsak azért időztem oly soká e tárgy részleteinél, mert az inkvizíció” tevékenységét annyira igénybe vette, hanem nagy fontossága

miatt a Szent Hivatal és Spanyolország intézményei közt és mert magyarázatát kívántam adni annak a közutálatnak, mit az inkvizíció kiváltott.

Ha a nép a maga egészében félve és megilletődve tekintett is reá, mint a katolikus vallás védőbástyájára, tagjai iránt táplált gyűlölete nem kevesbedett ez által az örökös harcban álló hatalmának túlsúlya ellen, melyet a Habsburgok el nem tántorított kegye támogatott, egyaránt bizonyosságul szolgál úgy a spanyol jellem kitartó szívósságának, mint annak az óriási mérvű gonoszságnak, mellyel az inkvizíció az országot sanyargatta.

V. FEJEZET.

Általános ellenségeskedés.

Az előző fejezetekben vázoltuk azokat az okokat, melyek az általános gyűlölséget hívták ki az inkvizíció ellen, de ezek még semmi esetre sem voltak az összes okok. Amint láttuk, a Szent Hivatal lelkes támogatást élvezett a neki való funkciókban, mellyel a hitéletet támogatta, de attól eltekintve, végtelen sok módja volt arra, hogy gyűlölséget támasszon. Ez volt az eredménye, hogy felelőtlen hatalmat biztosítottak olyan embereknek, akik javarészt önhittek és gőgösek voltak és csakis a Suprémának tartoztak engedelmességgel és akik már eleve megtanulták, hogy amíg némely tettüket helyteleníti, mindig pártolta és támogatta őket a jogos panaszok ellen és amíg titokban esetleg korholja őket, nagyon soká habozott, amíg a Szent Hivatal állítólagos csalhatatlanságát elbocsájtással vagy hasonlókkal kompromitálná.

Akár jogos volt, akár nem, de panasznak sohasem volt híj ja. Az inkvizítor hatalma úgyszólván korlátlan volt és a velevaló visszaélés szinte ellenállhatatlan volt olyan embereknél, akik legtöbbnyire az élére kerültek. A Fülöphöz és Juanához intézett 1506-iki Llerene-i memorandumban a lakosság felpanaszolja, hogy az inkvizíció alkalmazottai akármilyen házat, amely megtetszett, birtokukba vettek és egy esetben, mikor néhány árván maradt leánytestvér nem ürítette ki olyan hamar a házat, mint ahogy kívánták, (sőt el is torlaszolta kapuját), a lakók betörték a falat, hogy elmenekülhessenek.

Lehetetlen volt e törvénytelen visszaéléseket elkerülni. A Supréma szidta és megfenyegette ugyan ilyen házak birtokosait, de mint-hogy csak ritkán büntetett, és mindig a vétkes feleket pártfogolta, korlátozó erőfeszítései nem sokat értek. Nincs rá okunk feltételezni, hogy az állapotok Barcelonában rosszabbak voltak, mint egyebütt. A

vizsgálatok némi bevilágítást engedtek arra a gazemberségre, mit a város lakosságával elkövettek. 1544-ben Alonso Perez beszámolót küldött be, melyért a Supréma alaposan megszidta az inkvizíció összes alantasait, a lefoglalásokat teljesítő bíró kivételével. Két inkvizitor alantast kivéve, a többi mind nőekkel fentartott piszkos viszonyok miatt bélyegeztettek meg; valamennyien elfogadtak ajándékot, valamennyien külön és törvényellenes díjakat számítottak föl. Valamennyien elhanyagolták kötelességeiket és valamennyien veszekedtek egymással. Az ügyész különösen kivált tisztességtelen viselkedésével és olyan holmi eltulajdonításával, mely a törvényszék tulajdona volt. Sohasem fizette meg adósságait; letartóztatott egy gyertyaöntőt, mert nem szállította a gyertyát olyan gyorsan, mint kívánta. Mikor egy bizonyos kliense birkákat vásárolt egy paraszttól, az ügyész berendelte a parasztot és azt állítva, hogy ő, az ügyész, adta a vételre a pénzt, rákényszerítette a parasztot, adja vissza a pénzt és tartsa meg birkáit. Ám a Supréma oly kényes volt alkalmazottai becsületére, hogy egyetlen egyet sem bocsájtott el bűnös emberei közül.

Az így előidézett ellenségeskedés mindig robbanásra vezetett, ha alkalom nyílt azt kielégíteni. Attól a kívánságtól vezettetve, hogy a lótenyésztést javítsa, 1628-ban egy királyi leirat megtiltotta az öszvérek használatát kocsi elé fogva. Logrono inkvizitor, abban bízva, hogy senki sem meri kifogásolni, állandóan öszvéreket fogatott kocsija elé és mikor a corregidor, Don Francisco Bazan kérdőre vonta és megfenyegette, hogy lefoglalja kocsiját, az inkvizitor kereken kijelentette, hogy ezzel csak a vesztébe rohanna. Nem is próbálkozott hát meg vele, de a castíliai városi tanácstól rendeletet szerzett be, hogy nem szabad Logronóban öszvért a kocsik elé fogni, mert igen könnyen letörnék a fő-utcán levő boltok diszítványait. A Szent Törvényszék ügyésze azzal védekezett, hogy külön privilégiuma van rá a királyól, de, amikor Bazan megígérte, hogy annak engedelmeskedni fog, a királyi kéziratot nem tudta felmutatni.

Hasonló triviális veszekedések napirenden voltak és annyira fajultak, hogy egészen idegessé tették a királyt és tanácsadóit. Örökös megisméltésük bizonyítéka volt a mindent átható ellenséges szellemnek.

A piaci áruk privilégiuma szintén örökös bajok kútforrása volt. Elismerték, hogy úgy a világi, mint az egyházi tisztviselők legelőbb tarthatnak számot az áru kiválasztására, hogy legelőször kiszolgálják őket.

Az inkvizíció tagjai ugyanazt a kiváltságot követelték, nemcsak olyan városokban, ahol törvényszékük székelt, hanem kisebb és jelentéktelenebb városokban is. Hogy ez a követelésük gyakran ellentállásra talált, a rendelet fogalmazásából tűnik ki, mely a corregidornak és az eladóknak szólt. A válogatás joga már annyira elfajult, hogy Sevillában, 1705-ben, komoly zavargás támadt, mert egy inkvizitor

szolgája felbontatott egy bárka Hal-rakományt, amit piacra küldtek, hogy válogathasson belőle és erre egy királyi leiratra volt szükség, mely megtiltotta az inkvizítoroknak, hogy útközben bármilyen árat feltartóztassanak, vagy pedig bandrillákkal jelöljék meg a számukra kiválasztott árut.

Ami az inkvizíció szolgálainak ármádia ját illeti, természetesen lehetetlen volt őket a kereskedéstől eltiltani. Sőt, minden kereskedő kereste azt az állást, tekintettel az előjogokra, miket az inkvizíció pártfogása juttatott neki, vagy adósságainak meg nem fizetésével, vagy a behozatali vám elengedésével, vagy sok más módon, mit a Concordia el nem ismert, a Szent törvényszék azonban megengedett. Az alkalmat, amely ezzel a csalárd adás-vétellel együtt járt, ugyancsak nem mulasztották el felhasználni és az is számításba esik az ellenségeskedés kútforrásainál, mellyel a lakosság a Szent Hivatal iránt \nh seltetett.

És a helyzet nem javult, mert a Supréma mindig védelmezni tudta minden panasz ellen a törvényszéket és a bűnözők iránti szeretete mindig büntetlenséget biztosított számukra. Végül, amint láttuk, V. Fülöp reformokkal kísérletezett. Valószínűleg ennek a nyomásnak tudható be, hogy a Supréma 1705-ben egy *Carta acordatá-t* bocsájtott ki, amelyben különböző visszaélést betiltott és rámutatott, hogy a tisztés élet követelményeivel mitsem törődve, sem az inkvizítorok, sem alkalmazottaik nem engedelmességek utasításainak, hanem tisztességtelen személyekkel cimborálnak és olyan dolgokba ártják bele magukat, melyek nem tartoznak kötelességükhöz és ezért gyűlöltté teszik a Szent Hivatal igazságszolgáltatását.

Még ennél komolyabb okot is szolgáltatott panaszra, mely főleg a nemességet bántotta nagyon, hogy jobbágyait mentesítette az igazságszolgáltatás alól azzal, hogy hivatalt szereztek nekik. 1549-ben, Nieva grófné Valdés főinkvizítorhoz fordult és kimutatta, hogy Ar-? nedo, a grófnak egyik birtoka, három mérföldre volt Calacorrától és sohasem lakott ott azelőtt az inkvizíció alkalmazottja, amíg nemrég Valdeolives inkvizítor néhány parasztot fogadott meg szolgának, hogy ekként mentesítse őket uruk igazságszolgáltatása alól. Ezt nem azért írja, mert a gróf távol van a király szolgálatában és ezalatt jobbágyait így megtisztelik, hanem azért, mert így zavargásokat szítanak a SZOECH szed falvakban és a feudális igazságszolgáltatás ellen dolgoznak. Joggal kételkedhetünk benne, vájjon a grófné panasza orvoslásra talált-e, de hasonló eset eredményéről számolunk be, amikor Don Pedro Qeral, Santa Coloma hercege, egy előkelő tarragóniai nemes ember, azon erőlködött, hogy büntetést csikarjon ki két jobbágya számára, mindketten az inkvizíció emberei voltak és egy elégedetlenséget szító bandának, amely vérig bosszantotta Don Pedrot. Fa-ültérvényeiben kivágták a fákat, nemesi címerét kapuja fölött, Santa Colomában megcsönkítették, gyalázó írásokat szórtak szerte az utcákban, — de a két

ember az inkvizíció alkalmazottja lévén, teljes biztonságban volt a gróf haragja elől. Don Pedro meghalt, de özvegye, Queral grófnő közt tovább folytatódott a villongás. Egyetlen szatisfakciója az volt, hogy az egyik jobbágyot megdorgálták rosszindulatú viselkedése miatt és a perköltségek megfizetésére ítélték.

Az ilyen eset világosan kimutatja, a feudalizmus is mennyire alá volt ásva és elképzelhetjük, a nemesség mennyire feldühödött az egészen újfajta tapasztalaton, hogy renitens jobbágyait a sérthetlenség köntösvél lássa felruházva.

Igen könnyű tehát megérteni azt az utálatot az inkvizíció iránt, melyet az összes társadalmi osztályok — világiak és egyháziak, nemes-; emberek és egyszerű polgárok — tápláltak. És az inkvizíció teljes firdatában is volt ennek és állandóan a királynak róttá fel, mikor törvénytöréseiket az ellenségeskedések ellen védelmezte és mikor szélesebb méretű privilégiumokat sürgetett, mint védelmet a gyűlölet ellen, amit ő keltett. Nem habozott kijelenteni, hogy már működésének legelején, alkalmazottjai annyira gyűlöltek voltak Aragóniában, hogy életük nem lenne biztonságban, ha a világi törvényszék elé állítanák őket; sőt 1727-ben is megismételte az aragon nép állhatatos gyűlöletéről hirdett állítását. Castíliában is ugyanaz volt az eset. Az 1566-iki Cortes, amikor II. Fülöpöt sürgette, vegye rá a flamand népet, hogy az inkvizíciót beengedje országába, azt hozta fel okul, hogy az inkvizíció ottani sikerére szükség van az intézmény fentartása céljából Spanyolországban. Ezzel azt akarta jelezni, hogy ha a flamandok megtagadják ezt, akkor a castíliai nép is mihamar követni fogja példájukat.

Ugyanebben az évben az inkvizíció emberei azt állították, hogy a közutálat, melyben részük van, külön kiválasztásra vezet a csapatok sorozásánál, míg 1647-ben a Supréma kijelentette, hogy misem elégséges arra, hogy az irántuk táplált gyűlöletet elfojtsa. Ez az ellenségeskedés mindvégig folytatódott, noha az inkvizíció hanyatlása, 1803-ban, már nagymértékben csökkentette elnyomási hatalmát. Az inkvizíció egyik lelkes védelmezője 1803-ban, azzal indul, hogy leszólja azt az üldöztetést, melynek ez az intézmény elejétől fogva ld volt téve, még a mai felvilágosultabb korban is általánosan félreértik az inkvizíció legfőbb elveit és halálos gyűlölködéssel tekintik létezését.

Így tehát eltekintve a spanyolok zsidó-gyűlöletétől, az a rémület, mit az inkvizíció keltett, vegyes volt a közutálattal, amely privilégiumainak túlkapásaiból eredt olyan funkciókban, amelyek teljesen távol álltak tisztjétől, mint a hit és a vallás védelmezőjétől.

III. KÖNYV.

Igazságszolgáltatás.

I. FEJEZET.

Az eretnesség.

Az inkvizíciót az eretnesség kiirtására és az egységes hitvallás egyöntetűségeire szervezték. Meglátjuk később az eretnesség definiálása, milyen rugalmas volt és azt is látjuk, kiirtása mennyire eltért az útjáról a Szent Hivatal tevékenységét, de azért véges-végig a nem dogmatikus hitvallás elnyomása mennyire működésének bevallott célja maradt.

A jelen időben nem könnyű olyanoknak, akik az általános toleráció jegyében nevelkedtek fel, azt a végtelenül nagy fontosságot elképzelni, amit a múlt kormányfőférfiai az egyöntetű hitnek tulajdonítottak, vagy arról az általános botránkozásról fogalmat alkotni, amit a dogma alapjaitól való eltérés keltett. Ezek a meggyőződések a közlelki és erkölcsi erői voltak, úgymint az egyház, századokon át folytatott ernyedetlen tanításainak eredményei addig-addig, míg az őseredeti igazságokkal osztályozták, hogy az uralkodó legelső kötelessége, hogy bármi áron, de kiirtsa a pártoskodást és hogy az eretnekek gyűlölete úgy emberi, mint isteni törvények szerint minden keresztényre nézve legfőbb parancs, mert az eretnek egy mérges reptília, amely pusztá légzésével is mételety terjeszt és így az ország biztonsága megkívánja kiirtását, mint a dögvész kútforrását.

Az inkvizíció korai periódusaiban, kivált mikor az egyházi hierarchiát kétes hitű keresztények töltötték be, főfontosságú tény volt azt tudni, hogy az üdvözülésre szükséges szentségek nem vesznek-e hatályukat a szentségeket kiszolgáltató pap hitehagyottsága által. Senki

sem tudhatta, hány olyan pap működött, mint Andreas Gonzales, San Martin de Talavera plébánosa, aki bűnügyi tárgyalásán Toledoban beismerte, hogy egyáltalán nem vette komolyan a misézést és bevalotta, hogy tizennégy éven át titokban zsidó volt és sohasem oldozta fel bűneik alól a gyónókat. Egy más, komikus történetet is széltében beszélték Fray Garcia de Zapatáról, a Genomirita szerzet priorjáról, aki mikor a szent ostyát magasra emelte, ezt szokta mondani:

— Ugorj fel, kis Péter, hadd lássanak meg az emberek — és aki rendesen hátatfordított a bűnbánónak, akinek állítólag megadta az abszolúciót.

A Szent Hivatal könyörtelen buzgósága talán fokenként megsza-
badítja a népet ettől a veszedelemtől, de módszere által még fokozta az eretnokség iránti oktalan gyűlöletet. Oviedo, a becsületes lovag, a tizenhatodik század közepén csupán szavakba foglalja amaz idők általános véleményét, hogy a kánoni jog által meghatározott büntetéseket végre kellene hajtani az eretnekek személyén és tulajdonán, mert ők az igazak kenyerét eszik meg, gyalázatot hoznak az országra és beszédükkel kárhozatra csábítják a lelkeket és házasságaik és rokonságuk által megméltelyezik a legjobb családok véréét. Galceran Alhanell, aki nevelője volt IV. Fülöpnek, azt írja 1621-ben, volt tanítványának, hogy legmélyebb botránkozással értesült róla, hogy az angol nagykövetnek megengedték, hogy házában Istentiszteletet tartson saját hite szerint. A királynak nem kellene ilyesmit megengedni, mert ez a legnagyobb bűnök egyike és ha jóvá nem teszik, hát valamennyien elkárhozunk. Átkos megokolás, hogy viszont az angol király is megengedi a spanyol nagykövetnek, hogy misét mondhasson Londonban. Az angol nagykövetet el kellene bocsátani és az angol király is elküldheti a spanyol nagykövetet. Ha az államtanács közbelép, mutassa meg neki Fülöp — Isten útjait.

Az eretnekek feletti igazságszolgáltatás csak a megkereszteltre szorítkozik, mert a megkereszteltetés olyan állapot, amely az eretnokséget megelőzi. A meg nem keresztelt az egyházon kívül álló személyek és az egyháznak nincs joga velük parancsolni.

Az 1623-ban megtartott *auto de fén*, egy nő kijelentette, hogy nincsen megkeresztelve, mire beszüntették az eljárást ellene és vizsgálati fogságra ítélték.

Az idő gyenge határokat szabott az inkvizítori igazságszolgáltatásnak. Gyermeket úgy tekintettek, mint eretnokségre hajlamosak, amint elérték a hat-hét éves kort, de felelősségre nem voltak vonhatók, amíg a serdülő kort el nem érték. Ezt a kort leányoknál Torquemada *tizenkét* évben, fiúknál *tizennégy* évben állapította meg. 1501-ben Juesita, Mercos Gorcia tíz-tizenégy éves leánya és Izabel, Alvaro Ortolemo tízéves leánya arra ítéltettek, hogy egy *auto de fén* megjelenjenek. Azt vallották, hogy egyszer-kétszer bőjtöltek, noha Izabelnek megtiltotta az apja, hogy disznóhúst egyék. Vallodolidban a nyolc-

éves Joseph Rodriguezt a zsidósághoz szítással vádolták, rendes eljárást folytattak ellene, amely egy álló esztendeig tartott, aztán ráerőszakolták, hogy apja és fivére ellen valljon. Titokban felmentették és a vezeklők börtönébe csukták kioktatásra. 1638-ban Maria Diazt, egy húszéves asszonyt, titkos börtönbe vetették zsidópártolás miatt és a bűnügyi eljárást tovább folytatták ellene.

A felelősség az inkvizíció iránt, az eretnenség fokával variált, amit a teológusok gondosan osztályoztak. Az anyagi eretnenség a megkeresztelt személynél „tudatlanságból eredő botlás”, de nem büntetendő, alig is tekinthető valódi eretnenségnek, amely büntetést érdemel. Az alaki, vagy kevert eretnenség „szabad akaratból származó” és megátalkodott tévedés”, mert hiszen tudjuk, hogy a megátalkodottság ellenkezik az egyház tanításaival. Ez az alaki, vagy lelki eretnenség ismét két részre oszlik, egy belső, vagy lelki és egy külső eretnenségre. Belső vagy lelki eretnenségnek azt nevezzük, amit titokban folytatnak és sem szóval, sem jellel nem árulnak el. A titkolt eretnenség kétféleképp oszlik meg, külsőre és nyilvánosra. A nyilvános külső eretnenség az, amit jellel, vagy szóval kifejeznek, vagy titokban, vagy csak egy-két ember előtt — mint mikor egy ember a szobája magányában ezt mondaná: — Nincs Isten — vagy egy más személy jelenlétében mondaná ki. A nyilvános és külső eretnenség az, amit nyíltan mutatnak ki, úgy a nyilvánosság vagy több mint két személy előtt. E distanciák horderejét az inkvizíció munkájára, majd később tüntetjük fel.

De ennél még számottevőbb definíció állott fenn. Az eretnenség *bűn* is volt és *gonosztett* is; mint bűn a *forum internum*, vagy a *lelkiismeret fóruma* alá tartozott, mint gonosztett a *forum exterrum*, vagyis a *bírói fórum alá*. Egy bűnbánó, aki a gyónásban eretnenségről tett vallomást, elnyerhette a szent abszolúciót és az *Úr* színe előtt megbocsáthattak neki. De a gonosztetre, akár a gyilkosságra, vagy más emberi törvényszék megsértésére, az igazságszolgáltatásban is büntetés várt. Látni fogjuk, hogy az inkvizícióban a vezeklőre, aki meggyónta és megbánta tettét és feloldozást nyert, ezenfelül is büntetés várt, amely a körülmények szerint a csekélyebb büntetés és a halálbüntetés közt váltakozott.

Ilyen volt a püspöki és inkvizítori igazságszolgáltatás némileg akadállyal küzdő működése, amit a Szent Hivatal alapítása Spanyolországba magával hozott. Lehetetlen volt a püspököknek egybegyűlniük a törvényszék székhelyén és amikor *auto de fére* készülődtek, rendszerint egyházi bírákat küldték ki helyettesítésre vagy egyik inkvizítort bízták meg azzal.

Nem létezett tehát olyan rendszabály, amely a püspöki kartól megvonta volna a tradíció szerinti bíraskodást az eretnekek felett, de azért az inkvizíció megkövetelte és meg is okolta ezt a követelését, hogy csakis ő ismeri a végzést és hogy a megkegyelmezés csakis tanácskozásra ad privilégiumot a püspököknek, a három külön felsorolt

esetekben. Ám a pápai tanács nem engedélyezett hasonló jogokat az inkvizí toroknak és ennek a jognak a kútforrása csakis Ferdinánd mesteri intézkedéseiben keresendő, hogy semmiféle akadályozhatja kedvelt intézményének gyors cselekvését és semmiféle követelés sem kisebbitse annak anyagi eredményét. Természetes volt, hogy ennyire pártolta az inkvizíciót, mert az egyházi tanácsban nyilvános eljárás folyt és sokkal kevésbé volt valószínű, hogy elítéltetéssel végződjék, mint az inkvizíció titkos igazságszolgáltatása. Már úgy látszik, hogy 1500-ban kedvére intézte el az ügyet, mert azt írja Cagliari herceg-érseknek, nagyon csodálkozik, hogy a prelátus külön engedély nélkül vagy a főinkvizítor engedélye nélkül beleavatkozott az inkvizíció magánügyeibe és részt követelt bírságaiból, habár már egyszer megtiltották neki,

A püspök még elismerte a püspök jogát, hogy előzetes vizsgálatot követeljen az eretnesség eseteiben, pedig már régóta betiltották azt is, de csak hosszas viaskodás után, 1592-ben, Huesca segédpüspök a *Hittről* ediktumot adott ki, amit az inkvizíció hasonló írásairól mintázott le, amelyben az eretnekek denunciálását kérte. De a régens császárné élesen megdorgálta őt és soha elő nem fordult újításnak nevezte, amióta az inkvizíció fennállt és megfenyegette a püspököt ezért a beavatkozásért. Ennek ellenére Vajala, Valencia püspöke, 1565-ben és utóda, a szentéietű Juan de Ribera 1576-ban, úgymint egy másik püspök 1567-ben megismételték ezt az indiszkríciót, amelyért azonnal felelősségre vonattak.

Amikor Tortosa püspöke ugyanezt a sértést követte el, a Supréma azt írta neki, hogy a pápák az eretnesség üldözésére külön igazságszolgáltatást adományoztak az inkvizíciónak és megtiltották annak igénybevételeit mások által, ő tehát a jövőben tartózkodjék ilyesmitől.

Vad viaskodás tört ki Guatemalában. A püspök, Juan Ramirez és az inkvizíció megbízottja, Phelipe Ruix de Garral közt, aki szintén az ottani káptalan kanonokja volt. Ramirez börtönre vetette Carral-lát és egy saját inkvizítori ősdi törvényszéket szervezett 1609-ben. Míg a Supréma III. Fülöpnek egy levelét terjesztette fel aláírásra, melyet a hittel kapcsolatos szokásos formában tartottnak ír le. Ez a levél tanúságot tesz arról, a pápa, mikor az inkvizíciót bevezette, saját magának tartott fenn minden, az eretnességgel összekötetésben levő esetet és a főinkvizítort és annak kiküldötteit bízta meg elintézésükkel és eltiltott attól minden bírót és minden lelkészt, hogy befolyást gyakoroljon rá, ennek folytán nem is vettek tudomást az ilyen ügyekről és az inkvizítoroknak utalták át, amit róla megtudtak.

„... De mivel a püspök olyan dolgokba avatkozott bele — folytatja a levél —, melyek túllépik az ő igazságszolgáltatását, azt parancsoljuk neki, hogy ne törődjék semmivel, ami az inkvizíció hatáskörébe tartozik, mert különben megfelelő bánásmódban lesz része.

Mikor a barcelonai törvényszék 1666-ban megtudta, hogy Sol-

soma püspöke, egy vizsgálati körútja alkalmával fontos tanúvallomást vállalt bizonyos személyeknek a hittel kapcsolatos ügyekben, azonnal kikérte az iratokat, miket ő rögtön ki is szolgáltatott. A törvényszék elég merész volt a püspököt bíróság elé állítani, ám a Supréma elég bölcs volt, minden ténykedést ellene megtiltani.

De azért XV. Gergely pápa ismételte VIII. Kelemen kijelentését, hogy a pápáknak, mikor hatalommal ruházták fel az inkvizitorokat, sohasem volt szándékuk a püspöki igazságszolgáltatással ellenkezésbe jutni, vagy a püspököket felelősségük alól felmenteni.

Egy esetben, 1612 november 23-án, a Supréma megpróbálta a vételkedő igazságszolgáltatások határait megszabni- Bármennyire szűkre - szabottak voltak ezek a megengedett határok, maga a Supréma sem ismerte el őket. 1637-ben Sebestián de Prios, a Tombia Arriba lelkesze, akivel egy-két baleset történt a szentségek kezelése közben és aki ellenségei részéről a tiszteletlenség feljelentésétől tartott, önmagát jelentette fel az astorgai segédpüspöknek és négyezer maravédi bírságra ítéltetett. De ennek dacára 1640-ben még fel is jelentették a valladolidi törvényszéknél. Hasztalan emlegette előbbi elítéltetését, a Supréma érvénytelennek tekintette és börtönbüntetésre ítélte a titkos börtönben, ahol meg is halt. A jogbitorlásnak ez a processzusa így folytatódott végesvéig, mikor már nem volt eretnekségi eset, amely elfoglalná az inkvizíció erélyét, jelentései tele vannak olyan esetekkel, melyek saját bevallása szerint, kétségtelenül az egyházi bíráskodáshoz tartoznak — mindennemű egyházi rendeletek semmibevevése, rendellenességek a misék kiszolgáltatásánál, evés utáni commio, húsevés böjti napokon, munkák elvégzése és a mise elmulasztása ünnepnapokon és több különböző dolog, ami egyáltalán nem tartozott az inkvizíció eredeti funkcióihoz. Nem valami kedvező a spanyol püspökség belátására, hogy örömmel fogadta azt a könnyítést kötelességein és makacsul ellenezte az inkvizíció megszüntetését 1813-ban, ami némi megszorításokkal visszaadta a püspökök eredeti funkcióit. A restauráció után San Marcos hercegérseke bizonyítékokat gyűjtött arranézve, hogy a San Marcos-i curia több évig nem járult a gyónás szentségéhez és ahelyett, hogy megbüntette volna őt ezért, a törvényszéknek adta át az iratokat. Ez valószínűleg nagy szerencse volt a bűnbánó pap számára, mert a Supréma megparancsolta, hogy semmit sem kell tenni, kivéve, hogy felügyelet alatt kell tartani a hercegérseket, sőt meleg köszönetet kell mondani neki és arról biztosítani őt, hogy már megtették a szükséges lépéseket.

Az a kérdés is felmerült, vajjon Torquemada igazságszolgáltatási terve, mint főinkvizítoré, túlteheti-e magát ilyen ítéleteken, de ezt VIII. Innocent brévéje Torquemada előnyére döntötte el 1487-ben és így teljesen alárendelte a püspöki igazságszolgáltatást az inkvizíció igazságszolgáltatásának.

Ferdinánd nem volt megelégedve, de bele kellett nyugodnia, hogy

a püspöki kar egyik tagját az inkvizítorokhoz delegálja, mint helyettesét. Mert hisz erre úgy is volt már precedens az első inkvizíció alkalmával. A másik terv abban állt, hogy Ferdinánd 1484-ben arra figyelmeztette az inkvizítorokat, hogy ne vállaljanak olyan állást, amely esetleg kartársaik fölé helyezi őket. Erre van már példa Martin Navarro esetében, akit az inkvizíció alkalmazottjának szemelt ki és aki annak fizetési listáján szerepelt kétezer sueldo évi díjazással, beleértve azt a három sueldot, mit a saragossai fizetési lista szerint élvezett.

A jaeni foglyoknak 1506-ban az volt az egyik panasza Fülöp és Juan a előtt, hogy az inkvizítorok teljesen függetlenül járnak el a püspöki helynöktől és semmit sem közölnek vele, hogy minden közbelépés nélkül hajthassák végre gonosz szándékukat.

Ugyancsak így a monioni Cortes, 1512-ben, a jóvátételt igénylő visszaélések közt a püspöki versengésről szóló királyi leíratok nyilván tartását, az inkvizítoroknak biztosítandó hatalmat és más módszert sorol fel, mellyel a püspöki részvételt el lehetne kerülni és mikor X. Leó pápa megszerveztette a Concordiát, azt a parancsot füzte hozzá, hogy a püspöki helynökök újra fölvegyék funkciójukat. Ugyanígy állt a dolog Castíliában, ahol, amint láttuk, a valladolidi Cortes egyik kívánsága abban állt, (1518-ban), hogy a püspöki helynökök is résztvegyenek az ítélezésben, míg a valladolidi kérvényeknek jóformán semmi foganatja sem volt. Ez az utóbbi legalább — Ferdinánd király nyomásának eltávolítására — megtermetté gyümölcseit. 1520-ban, Adrián bíboros elhatározásához híven, a püspököknek végre alkalmuk nyűt az érvényesüléshez. 1529-ben, mikor a Supréma véletlenül Toledóban székeit, Diego Artiz de Angelo, a helyi törvényszék fiskusa, egy memorandumban eléje tárta az ügyet, azzal érvelt, hogy a helynök jelenléte nagy halasztással járna, miután sokszor nem tehetett eleget a felhívásnak, ezenfelül örökösen ellenkezett a törvényszékkel, amint azt mindenki tudja, aki ennek tagja, kifogást emel csekélyebb és súlyosabb bírságolások ellen és a Szent Hivatalra szeretné áthárítani az összes költségeket. Angelo kívánságára a Supréma egy csomó tanút hallgatott ki, akik közül Martin Ximenes volt a legszámottevőbb, aki negyven éven át a barcelonai, a toledói és a sevillai törvényszéknél volt alkalmazva. Mikor kihallgatták, megmagyarázta, hogy az inkvizítorok úgy állították be a dolgot, hogy kiszorítsák funkciói javarészből a püspöki helynököt, mert ahelyett, hogy az minden ítélethez hozzájárult volna, csak az eretnokség vádjainál szerepelt, az lévén a cél, hogy a könnyebbfajta vádakra hozzá ne szóljon, mert így elesett a bírságolás hasznától, noha őt is berendelték a *Consulfa de fê-hez*, ahol a szavazások folytak.

Az eljárást egy példából ismertetjük. Blas Ortizt, az akkori fővikáriust, Toledóban 1534-ben becitálták, hogy minden eféle elfoglaltságát félretéve, naponta reggel jelenjék meg az utolsó *aufô de fê óta*. (amely négy évvel ezelőtt tartatott) fölhalmozott bűnügyek tárgya-

lásánál, ahol is négy esetben tanúja volt a megkínóztatásoknak. Megjegyezték, hogy az esetre, ha meg nem jelenne, az inkvizítorok egyedül folytatják a bűnügyi eljárást. A felszólítást a fiscus hozta be és Ortiz hanyagul azt felelte, ha egészsége engedi, eljön, de ha nem jönne el, két inkvizítornak engedi át meghatalmazását, akik hajlandók azt elfogadni.

A restauráció alatt ügylátszik, nagyobb figyelmet szenteltek a helynöki jelenlétnek és a szigorú formalitáshoz való ragaszkodás egy kettős bűnügyi tárgyaláson mutatkozik. Juan Antonio Manzano, egy lumbrelesi orvost, a Cindad-Rodrigo egyházi kerületben, 1807-ben eretnokségért bíróság elé állították, de kijelentették neki, hogy a bűnös saját püspökének vallomása elengedhetetlen és hogy a ciandad-rodrigo püspöknek helyettest kell állítania. Következő évben újból letartóztaták Manzanót ugyanazért a vétségért, de a sierenai törvényszéket Sevilába helyezték át, mert Slerenában nem volt börtön. 1819. április 17-én a sevillai törvényszék ugyanazt a kérdést vetette fel és ugyanazt a feleletet kapta, hogy a cindad-rodrigo püspökhöz kell fordulnia utasításért. Ezt csak tisztán technikai kérdés volt, mert hiszen azóta már a Supréma határozott az összes ügyekről, teljesen eltekintve attól, hogy a *consulta de fé* miként szavaz, ezzel tehát az elvitathatatlan eretnokségi igazságszolgáltatást gyakorlatilag már meg is szüntették. Ami a belső, azaz a *lelkiismereti fórumot* illetve, az inkvizíció megkövetelte és meg is szerezte a még teljesebb igazságszolgáltatást, mint a külső fórumét, amelyért tulajdonképpen megszervezték, amíg úgy használta fel a pápai felhatalmazást, hogy a legnagyobb féltékenységgel gyakorolta a különleges felügyeletet a lelkiismeret-eretnokség dolgában. Az eretnokség a fő-bűn volt, melyért excommunicáció járt ki a pápai bulla kezdetleges alakjában, ami a nyilvánosság előtt *Coena Domini* néven szerepelt. Ezt az elnevezést első publikálásától kapta Nagycsütörtökön és Orbán pápa minden benne felsorolt vétséget a pápai kamarások igazságszolgáltatása alá rendelt.

A pápaság ezzel kizárólagos felügyeletre tett szert az eretnokség bűne felett és II. Pál pápa 1469-ben, úgy mint II. Sixtus 1478-ban további dekrétumokat bocsájtott ki abban az értelemben, hogy külön engedélyre volt szükség az esetben, miután nem volt szükség általános megbízásokra, melyek ezeket tudják.

Az eretnokség bűnének szigorú reverzálisát nem igen értették meg Spanyolországban és olyan kevéssé ismerték a bűnügyi üldözés törvényeit, hogy eleinte az új keresztények, akik féltek a börtöntől, a gyónás szentsége által kísérelték meg a menekvést, mert hisz nem voltak tudatában, hogy már a tizenhatodik században elhatározták, hogy a bűnbocsánat a lelkiismeret fóruma előtt nem fedi törvényes alakban a büntényt.

Ennek a kibúvónak a módszerét nem lehetett tovább túrni, de az

inkvizíció nem tudta, hogyan is cselekedjék. Egy brevét szereztek tehát 1487-ben VIII. Innocent pápától, amit Spanyolország összes inkvizitoraihoz és püspöki helynökeihez intéztek, kijelentvén, hogy nem bíznak azoknak a bírói vizsgálatában, akik titokban meggyóntak, de gyónásukat gyóntatóik előtt visszavonták. Hogy ezt cáfolják, rendeletet adtak ki, amely kimondta, hogy ilyen visszavonás a szülők előtt történjék és pedig *eskü alatt* és a jegyző és a püspöki helynök jelenlétében meg kell tagadnia az eretnekséget, ami az inkvizitorokat feljogosította minden olyan személy ellen fellépni, aki *ezt a szabályt* be nem tartotta. De hogy ilyen szabály egyáltalán létezett, ami igen kétséges, akkor az Spanyolországban rég feledésbe ment, úgy hogy valamennyien, akik ebbe a csalafintaságba belekapaszkodtak, az inkvizíció igazságszolgáltatása alá tartoztak.

Nem tartott soká, amíg az új keresztények hasonló kísérletek meddőségének tudatára ébredtek, mert későbbi időkben már nem igen hallunk róluk. De azért léteztek titkos eretnokség esetei, melyek elbírálásánál az inkvizíció különféleképp járt el. Az első időkben az isteni malaszt ediktumai a törvényszék elé vitte ezeket a titkos eretnokségeket is, az 1484-iki intézkedések megengedik az inkvizíciónak, hogy titkos kibékülésre és eskü általi visszavonásra utasítsa őket.

Létezett azonban az eseteknek egy eléggé gyakori fajtája, amely inkább a szentségek általi, mint törvényszerű orvoslást követelt. Ezek az esetek jó keresztények eseteiből álltak, akiket titkos kétségek gyötörték és téves okoskodásban kéjelegtek és akik a lelki bajaikkal a gyóntatójukhoz járultak. Ilyenek felett úgy a pap, mint a püspök nem rendelkezett lelki igazságszolgáltatással és hogy biztossá tegye az ügyet, az évenkénti Hitvallási Ediktumnak volt egy szakasza, amely megtiltotta a gyóntatóknak, hogy absolutiot adjanak minden olyan esetben, amely az inkvizíciót érinti és a törvényszék elé utalta a bűnbánókat. Egy bizonytalan keletű jogszokás azt bizonyítja, hogy ha a bűnbánó eretnokséggel vádolja magát a gyóntatószékben, a gyóntató dolga *volt* engedélyt szerezni számára egyik inkvizítortól, hogy felmentheti minden olyan esetben, amely csak az inkvizíciót érinti, mert hiszen a gyónás titkát elárulnia tilos és így a gyónót csak az inkvizíció igazságszolgáltatása elé küldheti. Ximenes püspök azt állítja, hogy a gyóntató felhatalmazása, hogy ilyen engedélyt kiadjon, legalább is kétséges és a lelkiatya csakis azt indítványozhatja, hogy az esetről a Suprémának referál.

Apácák esetében, akik rá nem vihetők, hogy egy püspöki helynök és egy jegyző jelenlétében könnyítsenek lelkiismeretükön, olyan concessió létezett, mely szerint a gyóntató írásba foglalhatja a gyónást, aztán elküldheti a törvényszéknek, amely tanácskozást folytat az esetről a Suprémával, amely pátereket küld ki a törvényszékhez, ahol az apácákkal, mint es spontaneadosokkal, vagyis önmagát fel-

jelentőkkel bánnak, akiket titokban vagy kibékítenek, vagy lelkibírságokkal sújtanak.

Azzal, hogy a bűnbánót rábíriák, hogy a törvényszék elé járuljon, rekordot létesítettek visszaesés esetére. Ha a bűnözőknek büntársaik voltak, erőszakkal rávehettek, nevezze meg azokat is, akkor menten vizsgálatra bocsájtották őket és így alkalom nyílt a pénzbeli bírságok kirovására, noha a teljes confiskációtól ilyen esetekben eltekintettek. Ugyanezek az okok működtek közre ellenkező értelemben a bűnbánásnál, eltekintve a réműlettől, amely minden embert eltöltött, aki az inkvizíció kezei közé került. Mikor a vádlott makaeskodott, a törvényszék tehetetlen volt vele szemben, mert a gyónás titka megvédte személyazonosságát.

1562-ben egy esetről referáltak a Suprémának, hogy a bűnbánó a szent gyónásban eretnekségről tett vallomást, anélkül, hogy bárki is kioktatta volna erről. A főinkvizítor felhatalmazta a többi inkvizítort, hogy oly módon oldassék fel, amelyet a legjobbnak látnak és ők viszont a gyóntatót hatalmazták fel.

Utóbb már bevett szokássá lett, hogy a gyóntató arra akarta rábíri a bűnbánót, hogy az inkvizíció elé járuljon és ha azt erélyesen visszautasította, akkor a gyóntató felhatalmazást kért, amit nem adtak, vagy megadtak, a törvényszék kedve szerint.

Páter Thomas de Los jelentést tett a toledói törvényszéknek, hogy egy missiója alkalmával Ajofrin asszony arra kérte őt, szerezzen számára külső és belső feloldozást, mert az ő eretneksége titkos lévén, nem beszélt róla csak a nagynénjének. A gyóntató tudakozódott és így megtudta, hogy a gyónó egy szegény asszony, aki nyolcvanéves nagynénjével együtt él.

A tényleges eretnekség meggyónását nem kezelték ilyen enyhén, mivel büntársak is szerepeltek, akiknek vallomását mindenképp biztosítaniuk kellett. A gyóntatónak megparancsolták, hogy ha lehetséges, befolyásolja a gyónót, hogy az inkvizíció elé járuljon, ahol titkos abszolutiót ígértek neki minden mellőzésével.

De nem volt könnyű az önvallomást kicsikarni, kivált, mert ezzel kapcsolatosan rokonokat és barátokat kellett elárulnia. Ez aztán télenességre vezetett és valószínű, hogy ilyen esetekben elvárták a gyóntatóktól, hogy a gyónási titkot elárulja, mert hiszen a régi időkben nem foglalta magában az eretnekséget.

A *feloldozásnak*, mint szentségnek elismerése nem érinti a külső fórumot és csak az inkvizíció éber féltékenységét mutatja, hogy a pápai Santa Cruzada és a jubileumi búcsúk ellen óvást emelt. Az előbbi *indulgentia plenissimát* biztosított, egy kormányzati ténykedést, amit a kormány kezelt és amely busás jövedelemmel szaporította a Szentszék kincstárát. Az inkvizíciót csakis nagyfokú érzékenysége vezethette igazságszolgáltatásának fentartására, hogy kétséget tápláljon a kíméletnek határtalan foka iránt. De amikor V. Pius 1571-ben

öt évi intervallum után megújította a *Cruzada* adományozását, a Szent Hivatal már megijedt. Az 1572-iki *Accordades-ban* a Supréma értesíti a törvényszéket, hogy némely helyen azt állítják, hogy a *Cruzada* bullái olyan természetűek, hogy még az eretnokség absolutio ját is megengedik. De az nem áll, mert ha ilyen eset fennforgott volna, úgy rávették volna a pápát, hogy vonja vissza azt a bullát. Ezt az állítást mindenütt meg kell cáfolni és ilyen értelmű utasításokkal kell ellátni a gyóntatókat.

Egy hatásosabb lépés történt 1576-ban azzal, hogy XIII. Gergely pápa kijelentette, hogy sohasem volt szándékában, hogy az elnezésben az eretnokség is benne legyen foglalva és hogy azt mindenütt hirdesse ki azzal, hogy a *Cruzada* kihirdetőjét felhatalmazza, hogy ezt a brevét mindenütt lefordíttassa és hirdesse ki, ahol a *Cruzadáról* prédikálnak.

A *Cruzada* adományozása külön pénzügyi kegy volt a spanyol királyságnak, különleges kedvezmény, melyet mindig ellenőrizhetett és minden törvényszéknek elküldötte egy-egy példányát, hogy a püspöki helynök és a prelátus notifikálja, hogy így a gyóntatókat kellő időben értesíthessék. 1577-ben, egy évvel később, már az a parancs jött, hogy az- összes templomokban függeszék ki a rendeletet. Lassanként azonban a bullák egy paragrafusában, a bűnök felsorolása közt, kivétel volt a *Cruzada* a gyóntatok listájában és ezt az alakját a bulla a mai napig is fenntartotta, még jóval azután, hogy a Szent Hivatalt megszüntették.

Amint már mondtuk, a *Cruzada* egy külön pénzügyi előny volt a spanyol monarchiára nézve, de másként állt a dolog a jubileumi búcsúkkal, melyeket a pápák körülbelül ezen idő tájt publikálni szoktak, a bűnök teljes bocsánatát, mint amilyenek a huszonötévenkénti római zarándoklattal, megszerezhetők voltak.

V. Pius szolgáltatót példát erre 1566-ban, mit azóta utódai külön jubileumi zarándoklattal megismételtek. Az 1572-ben hirdetett jubileumi zarándoklat XIII. Gergely pápa trónralépte alkalmából az eretnokséget és tiltott könyvek elolvasásától eltekintve, egy határozott kijelentést tartalmazott, hogy úgy abban a búcsúban és minden legközelebbi rendeletben csakis a lelkiismeret fóruma ellen érvényes az absolutio, nem pedig a többi érvényes fórum előtti bűnökre. Míg a római inkvizíció nem tiltakozott e rendeletek ellen, addig a spanyol inkvizíció makacsul kifogásolta és így lehetetlennek látszott a konfliktust békésen elintézni. Mikor VII. Sándor pápa trónralépte alkalmával jubileumot hirdetett, az is még közölte az ellenszenves clausulát. Calvera, a Supréma római ügynöke, tiltakozott ellene, mire Sándor pápa meg is ígérte, hogy kivételt tesz az eretnokséggel az összes jubileumok alkalmával.

Az eretnokség igen tág fogalom volt és az inkvizíció az ő exkluzív

igazságszolgáltatásával minden irányban kinyújtotta. De ugyancsak ügyelt arra, hogy önmagát a vizsgálat és nyilvánosság elől megvédje. Azt mondják, hogy a királyhoz intézett sokféle fellebbezés közt elszenvedett igazságtalanság miatt, amikor a király megparancsolta a főinkvizítornak, hogy jelentést tegyen az ügyről. A Suprémának első dolga volt megvizsgálni, vajjon a kérdés a hitéletből származott-e, vagy bármiként összefüggött-e azzal, vagy pedig a Szent Hivatal szabad gyakorlóira vezethető-e vissza. Nem sok eset volt, amit a bűvös körbe ne lehetett volna belevinni és ilyenkor consultát terjesztettek fel a királyhoz, amely tiltakozott ellene, hogy a junta elé nem viheti az ügyet. Ennek kapcsán történt, hogy II. Fülöp lekötötte királyi szavát, hogy csakis őt és Don Cristobal de Mocerát bocsássák bizalmas körükbe, míg 1645-ben Fülöp csak szóbeli magyarázatot tudott kicsikarni Arcé y Reynosotól. Az inkvizíció makacs titoktartása és exkluzív öntudata közt tudatára ébredt a lelki igazságszolgáltatásnak, ő mindenki felett ítélkezett, de ő felette senki sem ítélt.

II. FEJEZET.

A tényleges rendek.

A világiak felett az inkvizíció uralma tökéletes volt. Senki sem volt oly magasrangú és oly előkelő, hogy ez alól kivétel volna, mert az eretnenség osztálykiegyenlítő. Elméletileg maga a király is hozzátartozott, mert a lelki élet fensőséges voltán alapult az időleges hatalom felett.

A spanyol királyok istenfélése megakadályozta, hogy próbára tegyék, mert hiszen bátran a mese világába helyezhetjük át Juana la Laca és Don Carlosról szóló történetet. De semmiféle világi állás nem volt kivétel, ha az illető hitében gyanús volt és semmi sem gátolhatta meg bűnhődését azért. Valenciában a nemesembereket, akik védelmezni akarták mór alattvalóikat az inkvizíció rajtaütése ellen, bíróság elé állították, mint eretnekek pártfogóit. A legfeltűnőbb és a leggyanúsabb volt köztük Sancho de Cordova, aragon tengernagy, ki a legnemesebb spanyol vérrel rokon volt, 73 éves korában megtagadni kényszerült ősei hitét, mivel eretnekséggel gyanúsították. Megbírságotlák, kolostorba számúzték, ahol meg is halt. Alkalmunk lesz részletesen foglalkozni Don Geronimo de Villanueva, aragóniai protonotárius esetével, aki úgy Olivares, mint IV. Fülöp kedvence volt, sőt mikor azt látjuk, hogy az inkvizíció már gyorsan halad a megsemmi-

sülés felé, látni fogjuk, miként tett lépéseket arra nézve, hogy támadja Don Manuel Goday-t, a Béke fejedelmét, úgy mint IX. Carlos összes befolyásos barátait.

A püspökök kivételével, akikről később majd többet, a világi papság csak úgy az inkvizíció kegyelmére volt utalva. A világi papság azonban az egyházi rendek tagjai hosszas és makacs ellentállást fejtettek ki, hogy az alárendeltségtől megmenekedjenek, mert előnyben részesítették saját belátásaik szelídebb uralmát. A tizenkettedik és tizenharmadik század folyamán a szerzetesi intézmények javarészből kivételt élveztek a püspöki igazságszolgáltatás alól és csakis a szentszéknek tartoztak felelősséggel. Mikor a tizenharmadik században a kolduló barátokat megszervezték, ezek is közvetlenül a pápa fenhatósága alá tartoztak. Miután az inkvizítorok külön a pápa megbízásából működtek, szó sem lehetett egyházi rendek feletti igazságszolgáltatásról. De a dominikánus Eckert mester esetében, akit 1327-ben állítottak bíróság elé, a kölni hercegérsek úgy határozott, hogy a püspöki inkvizíciónak is van beleszólása. De azért II. Pius 1460-ban kimondotta, hogy a franciskánusoknak az a privilégiuma, hogy csakis a rend fővikáriusa által vizsgálathatnak meg. És 1479-ben IV. Sixtus az állandó gyűlölködést a dominikánusok és a franciskánusok közt (akik közül majdnem az összes inkvizítorokat szerződtették) azzal tompította, hogy megtiltotta az egyik rend tagjainak, hogy a másik rendbelieket üldözze.

Ilyen volt a helyzet, mikor a spanyol inkvizíció megalakult.

A pápai rend közt sok volt a conversó és sokat közülök a törvénytörés elé állítottak. Torquemada alatt, ki maga is dominikánus volt, a legtöbb inkvizítor is az volt. De Innocent pápa 1479-ben már megparancsolta, hogy a ciszterciek, a dominikánusok és franciskánusok közül is kell választani. Még ennek előtte Torquemada úgy bánt a világi papsággal, mint akik az ő igazságszolgáltatása alá tartoznak, sőt a geronimita prelátusoknak hatalmat adott, hogy a saját alsó papságuk felett ítélkezzen. Igaz, hogy azt utóbb visszavonta és 1488-ban a toledói inkvizítorokat hatalmazta fel, hogy ők ítélkezzenek felettük.

Rómában is nagy befolyásuk volt a szerzetes rendeknek és a spanyolok hatalma folyton növekedett és e két ellentétes hatalom közti versengésnek a szentszék egyre ingadozó politikájában is az jut kifejezésre.

De csak néhány hónapba került, hogy minden megváltozzék. Az inkvizíció már belenyugodott igazságszolgáltatásának korlátozásába. Manrique főinkvizítor egy 1524-ről keltezett levelében kijelentette, hogy az ágostoni atyák privilégiumának visszavonása várható és ebben igazmondó jósnak bizonyult. V. Károly jó szolgálatait, aki gátat vetett a lutheránusok lázadásának, nélkülözhetetlenek voltak és kívánságait nem lehetett visszautasítani. Az 1515-i bréve újra az inkvizíció fenhatósága alá utalta a szerzetesek alsó papságát, de azzal enyhítette a

csapást, hogy a provinciálisok ülnököket küldjenek ki, akik ügyüket ellenőrzik. De Spanyolország ezzel nem érte be, hanem egy-két hónappal azután a kicsikart brève, teljesen és mindenképpen a főinkvizítor alá helyezte őket.

A jezsuita rend kifejlődése és a határtalan bizalom, mit a szent-szék élvezett, egy új faktort iktatott be a torzsalkodásba. 1517-ben az inkvizíció arra jött rá, hogy a jezsuiták kiváltságokat követelnek. E kiváltságok összessége megállapította, hogy XIII. Gergely pápa *vivae vocis oraculo*, 1584 március 18-án a jezsuita generálisra ruházta át a jogosultságot, hogy híveit feloldozza az eretnokség bűne alól, még visszaesés esetében is. Bárkinek tehát, aki másról tudja, hogy eretnek, szent kötelessége, hogy azt a főnökségnél feljelentse és nem az inkvizíciónak. Széltében azt állították, hogy a tagok semmiféle bíróság elé, sem egyházi, sem az inkvizíció törvényszéke elé nem tartoznak.

Az eset, amely erre az eljárásra vezetett, olyan jellemző, hogy megérdemli, hogy részletesen foglalkozzunk vele. 1583-ban a Monterey kollégium jezsuita atyái megtudták, hogy egyik társuk, bizonyos beatákkai bűnös érintkezést folytatott, sőt az italtól sem idegenkedett. Azonnal Sagariába menesztették Padre Diego Hermandest, hogy jelentést tegyen az ügyben Antonio Mercennak, Castília provinciálisának, hogy a Jézus-társaságtól elhárítsák egyik tagja bíróság elé idéztetésének szégyenét. Megparancsolták Hermandesnek, térjen vissza és törvényes alakú bizonyítványt hozzon. Hermandes visszament Montereybe és Pater Francisco Sarata és Padre Juan Lopezzel tanácskozott, akik azt mondták, hogy ez igen veszedelmes ügy: az inkvizíció elé tartozik és ha a gyónási titoktartás nincs, fel kellene jelenteniök Briviescát, akármilyen hátrányára válik is a társaságnak. Mély titoktartást fogadtattak meg a beatákkal. Hermandes elvitte a nyomtatott vallo-mást és titoktartás örve alatt Salamancába vitte, ahol névtelenül a jezsuita kollégium teológusainak adta át véleményezés végett. Ezek úgy határoztak, hogy a bűnöst ki kell szolgáltatni az inkvizíciónak és hogy a beatákat addig nem szabad feloldozni, ameddig őt be nem vádolják, de amikor megtudták, hogy az egész Jézus-társaság ludas a dologban, azonnal visszavonták véleményüket. Hermandest Montereybe küldték, ahol ellátta a beatákat, míg Mercen lecsukatta Briviescát, részleges gyónást csikart ki tőle, lemondó levelet íratott és egy világi pap reverendáját adta reá; aztán kísérővel Barcelonába küldte el, ahonnan Itáliába hajózott...

Hermandes kötelességtudóan engedelmeskedett a parancsnak, de azért roppant megijedt, arra kérte Mercen, hogy az egész ügyet beárulhassa az inkvizíciónak, erre azt felelték neki, hogy ha a társaságot áltaja szégyen éri, egész életére láncra verve lecsukják. De ő nem engedett, erre azt híresztelték róla, hogy megtébolyodott és az ördög szállta meg.

Az inkvizíció hogyan szerzett minderről tudomást, az nincsen feljegyezve, de valószínűleg a beáták fecsegték ki. Amint az inkvizíció megfelelő tanukra tett szert, azonnal buzgón munkához is látott, Mercent, Loratát és Lopezt lecsukatták és 1585-ben bíróság elé állították. Az ügy haladásával kitűnt, hogy az egyáltalán nem volt az első eset, hogy Mercen elsikkasztotta az inkvizíciótól a bűnösöket. Padre Cristobel ugyanígy vétkezett és Mercen egyszerűen elbocsátotta őt a társaság kötelékéből és pénzt adott neki, hogy Olaszországba utazzék. Sőt Padre Francisco de Ribera is ismételten tett eretnekségre való ajánlatokat, amiért több Padre megkövetelte, hogy fel kell adni az inkvizíciónak, de Mercen ennek is pénzt adott, utazzék el Itáliába és emiatt csak azzal védekezett, hogy csak a jezsuita-generális parancsának engedelmeskedett.

Tiszta eset volt, Mercent és társait vétkesnek találták, de az inkvizíciónak nem volt meg az az elégtétele, hogy megbüntesse őket. A jezsuiták nem merészelték az igazságszolgáltatás kérdését feszegetni, mert tudták, hogy Rómában nagy a hatalma és csekély erőfeszítésébe került V. Sixtust meggyőzniök arról, hogy a vallás érzülete megkívánja a botrány elnyomását, amelyre amúgy is joga volt. Ezt meg is tette 1587-ben és mikor a Supréma megkísérelte szokásos halogatási taktikáját, a heves természetű prior tudtára adta Quiroga bíborosnak, hogy ha nem adják azonnal az iratokat és a foglyokat, megfosztják őt úgy a bíborosi méltóságától, mint a főinkvizítori állástól. Sixtus nem volt az az ember, akivel tréfálni lehetett és Briviesca Trugiclo és Ribera kezelése megmagyarázza, az első papság miért rettegett annyira az inkvizítori igazságszolgáltatástól. Némely körülmény, mintha a Jézus-társaságiakat jelölné meg.

Egy félszázadnak kellett elmúlnia, amíg egy második eset történt, amely a püspöki székre kihatással volt. Némelyek azt hitték, hogy az inkvizíciónak valami köze volt Antonio Aricuna, az amorai püspök kivégzéséhez, de ez nem áll. Ámbár az eset kimutatja a nehézséget, hogy egy püspököt felelősségre vonjanak gaztetteiért. A fegyelmezetlen és lázadó főpap, kit X. Leó kissé nevetségesen második Luthernek' nevezett el, igen tevékeny vezérszónoka volt a Commidadesnek, aki a villaresi vereség után 1521-ben álruhában elmenekült, a villamediani határszélen azonban elcsípték. A püspöki mentelmi jog kissé kétes értékű fogásnak minősítette, de V. Károly határozottan a halálos ítéletét kívánta. Az inkvizíciót nem szerepeltették, de némi alkuozás után X. Leó megbízást adott Adrián bíbrosnak és a nunciushoz, hogy az ítélobírák szerepére vállalkozzanak és a pápa nevében előterjessék a consistóriumban. Mikor Adrián a pápai trónra került, Granada hercegérseke volt és Cinded RoHrigo püspökének adta át a megbízást, de felhatalmazást nem adott, hogy Antonio Acunát megkínózzák. Később aztán VII. Kelemen, egy 1524 március 27-éről keltezett brevével, a legszigorúbb eljárást parancsolta, de amikor az ügy

Rómába került, nyilvánvalóan kialudt ez a szigorú rendelkezés. Az ötéves büntetésből Simancasba menekülve, Acuna sikertelen kísérletet tett a szökésre, amely közben leszúrta az álcáidét. Károly király erre a saját alcaldéját küldte Simancasba, azzal az utasítással, hogy kínoztassa meg Acunát, aztán ölesse meg — amely utasítást híven végre is hajtották 1526 március 26-án. Károly király sebtében megszerezte az *ipso facto* feloldozást az őt fenyegető kiátkozás alól, ugyanazt, amit alkalmazottja számára kérelmezett, csak sok huzavonával, egy éven belül szerezhetette meg.

Az egyház mentelmi jogának ilyen megsértése nagy botrányra adott okot. És Valladolidban soká tartotta magát az a legenda, hogy Ronquillo rossz sorsra jutott, mert utóbb az ördögök hurcolták el magukkal. Mikor a lutheránus lázadás egyre fenyegetőbb mérveket öltött és már Spanyolországban is elharapódzott, bizonyos határolt igazságszolgáltatással ruházták fel Manrique bíborost VII. Kelemen egy brevéjével 1531-ben. Jogosult volt vizsgálatot eszközölni a püspökök közt és kipuhatolni a lutheránus eszmék pártolóit, arra nem volt azonban joga, hogy letartóztassa és börtönre vetesse őket, habár a kánoni törvények szerint minden hatalma megvolt rá, hogy rehabilitálja azokat, akik bűnbánattal és magukatéréssel arra rászolgáltak.

Ez az ügy volt talán a legszámottevőbb, amely az inkvizíció pályafutása alatt megtörtént. Az egész katolikus Európa figyelmét magára vonta, nemcsak az inkvizíció módszereit tekintve, hanem a konfliktus miatt, amit az orthodox tanok és a reformok közt előidézett.

Valdés főinkvizítor, aki egyúttal Sevilla hercegeérseke is volt és akinek gyakran említették nevét, veszedelmesen közel állt a kegyvesztéshez 1507-ben. Fülöp rettenetesen szűkében volt a pénznek; a Saint-Ozentrin és a gavelinesi dicsőséget nem szerezte meg olcsón és a Pál által reáerőszakolt háború már kiüresítette olasz birtokának hozadékát. Flandriából Spanyolországba menesztette Melito grófot azzal a paranccsal, hogy kényszerkölcsönt hajszoljon fel a nemességtől. Juana hercegnő, az akkori régens, többek közt 150 aranyat vetett ki Valdés hercegeérsekre. A cordovai érsek, amikor ráérték, azonnal kifizetett száz aranyat, azzal az ígérettel, hogy többet is, ha majd módjában lesz. De Valdés még zsugoribb volt, mert semmivel sem járult hozzá a kölcsönhöz, noha általánosan tudott volt, hogy hat kocsirakományt küldött el számára. Azonnal írt neki és csodálkozását fejezte ki, hogy ő, az érsek, a királyi kegy embere, vonakodik most a jótéteményből ezt az összeget megfizetni, kivált miután egy tetszés szerinti bizonyítékot kap érte. Ezt a levelet a Juana hercegnő levelével együtt, Hernando de Ochoa vitte el hozzá, kinek jelentése kimutatta később, milyen kevés tiszteletnek örvend az érsek. Ochoa a szemére vetette, hogy megtesz mindent, amit lehet, ehelyett azonban elbújt egyik palotájába, San Martin de la Fuentébe, két mérföldnyire Valladolidtól és két hó-

napra ágynak esett abban a reményben, hogy addig véget ér az egész zaklatás. Azt fogadta egy megszentelt ostya színe előtt, hogy akár az ördögök elvihetik, ha életében 100.000, vagy 80.000 vagy 60.000 vagy 30.000 arannyal rendelkezett, mert hiszen mindig sokat költött jótékonycélra és 15.000 aranyra rúgó dotációkat tett. Azt bevallotta, hogy érseksége, melyet 1546 óta betöltött, megér évenként 60.000 aranyat, és hogy legalább is 30.000 aranyat tett félre évente költségekre — amit semmi esetre sem költött el, — mert hiszen sohasem hív meg vendéget házába, nem gyűjt, mint a többi érsek, ezt az egész udvar jól tudja.

Erre kissé zavarba jött, de azért hangos esküvéssel megismételte, hogy nem szép dolog a főpapokat ennyire megszarolni és hogy az ilyen módon szerzett pénz nem is hozhat háborúban szerencsét. Az Isten majd csak megsegíti a királyt, a keresztény hívek pedig megbotránkosznak rajta. A becsületes Ochoa hasztalan sürgette, térjen vissza az udvarhoz és mentse meg legalább becsületét. Valdés konokul a pénzeszsákhoz ragaszkodott.

Fülöp utasításokat küldött, hogyan bánjanak el a makacskodókkal, valószínűleg székhelyeiken nem akarta internálni a püspököket és váraikba a nemességet, de az udvar habozott, hogy száműzze az udvartól Valdést, habár Károly és Juana állandó rábeszélésére 50.000 aranyat csikartak ki tőle. De azért kívánatos volt őt onnan elmozdítani és különféle tervvel próbálkoztak meg, hogy ürügyeket szolgáltatásnak neki a távozásra. 1538. márciusában Juana megparancsolta neki, kísérje Juana la Lóca királynőt utolsó útjára Granadába, ahonnan könnyen elérheti a sevillai székesegyházat. Valdés szabadkozott ugyan, de megígérte, hogy nemsokára útrakél. De mikor Juana királynő újra elismételte parancsait, a prelátus mindenféle ürügyet talált, hogy a megbízatást elkerülje, főleg a sok eretnekséget hozta fel okul, melyekre Sevillában és Murciában nyomára akadtak. Hiszen a holttest átszállításával szeptemberig is várhatnak és mindenki, úgymond, azon igyekszik, hogy elúzza őt az udvartól.

Nyilvánvaló lett Valdés előtt, hogy valamivel meg kell erősíteni a pozícióját és ügyesen felhasználta hát felfedezését, hogy néhány protestáns Valladolidban telepedett le, akik közül több tudós egyházi ember volt, mint például Augustin Cavalla és Fra Domingo de Royas, míg mások előkelő nemes emberek voltak, mint Luis de Royas és Donna Anna Enriques. De még más egyébbel is nélkülözhetetlenné tudta magát tenni, olyasmivel, mely ha sikerül, az államnak is meghezozza a hön óhajtott pénzbeli segítséget.

Valdés nem is kívánt kevesebbet, minthogy ő legyen a spanyol Egyház prímása, mely állásnak jövedelmét 150.000—200.000 aranyra becsülték. Hogy ennek a tervnek teljes merészségét mérlegeljük, szükségesnek mutatkozik Carranca hercegérsek pozícióját mérlegelni.

Bartolomé de Carrence y Mirander 1503-ban született. 12 éves ko-

rában felvették az alcaléi egyetemre. 18 éves korában letette a dominikánusok fogadalmát és a San Gregorio egyetemre küldték tanulni Valladolidba, ahol 1530-ban már letette a *de artibus* doktorátusát és az egyetem rektora lett. 1540-ben, mint szerzetes, rendjének képviselőjét Rómába küldték ki az ottani főkáptalanhoz, ahol az egyházi doktorátust is kitüntetéssel letette, míg III. Pál pápa engedélyt adott neki, a tiltott eretnekségi könyveket tanulmányozza. Spanyolországba való visszatértekor már nemzeti hírneve volt. A Supréma sokat foglalkoztatta őt a könyv-cenzúrában, főleg az idegen nyelven írott bibliákéban, míg India és Galícia tanácsa sokszor kérte ki véleményét a bonyolult irányú könyvekben. 1542-ben Cusco püspöki székhelyével kínálták meg, a gyarmatok leggazdagabb püspökségével, mire azt felelte, hogy szívesen kimegy a gyarmatokra a király szolgálatában, de mint a *lelkek* gondozója nem hajlandó rá.

A trenri consilium egybehívásakor V. Károly a delegátusok egyikének nevezte ki és három évi ott tartózkodása alatt a mélyen gondolkozó hithű keresztény hírnevet vívta ki, mikor 1548-ban Fülöp terceg kiment Flandriába, hogy apjához csatlakozzék, mindketten a gyóntatói állást kínálták neki, amit ő el nem fogadott. Ugyanabban az évben provinciálisnak választották meg saját szerzetesrendjében, Károly király másodszor is kiküldte a trenti nagygyűlésre, ezenfelül Sillico, toledói püspök helyettesének. Mint rendesen, most is kiválóan fontos szerepet játszott a tanácsban és gyors feloszlása után még egy ideig ott maradt, hogy áttanulmányozza és elítélje az eretnekségről szóló könyveket. 1553-ban visszatért tanári állásába Valladolidba és mikor 1554-ben Fülöp herceg behajózott Angliába, hogy feleségül kérje Mary királynőt és a szigetet visszavezérelje az Egyház kebelébe, Carranzát vitte el magával, mint a legméltóbb harcosát ennek a tervnek.

Carranza később azzal dicsekedett, hogy három évi Angliában való tartózkodása alatt harmincezer eretneket égetett el, vagy térített meg, vagy üzött ki az országból és kétmillió lelket mentett meg az Egyház számára. Ha bámuló biografikusainak hitelt akarunk adni, úgy ő volt a szíve-lelke Mária üldözésének és Fülöp mitsem tett vallási tanácsa nélkül. Mikor Fülöp 1555-ben követte apját Flandriába, Carranzát hagyta Spanyolországban, mint Mary királynő lelki tanácsadóját, amely minőségben 1557-ig maradt ott. Az eretnekek szenvedéseik főokozójának tekintették, és így többször is méreggel vagy erőszakkal életére törtek.

Mikor Carranza 1557-ben szintén Flandriába utazott Fülöppel, ahol nagy művével, a Katholicizmusról és annak kinyomatásával volt elfoglalva, de azért volt rá ideje, hogy megvizsgálja és visszatartóztassa a Spanyolországba csempészett eretnek-könyveket, Fülöp ajánlotta neki bizalma jeléül a toledói hercegérsekséget, de Carranza nem fogadta el a fényes állást. Fülöp nem engedett és meghagyta Car-

ranzának, hogy egy szomszédos szerzetes zárda épült, ahol a gyónást és áldozást elvégezhetné, mielőtt visszatér és megparancsolta Carranzának, hogy engedelmessé váljon és azt sajátkezű parancsban írta meg. Carranza most már engedett, de azzal a feltétellel, hogy mivel a háború a pápával késleltetni fogja a bulla kiadását, a király ezalatt mást választhat ki erre a fényes tisztségre.

Egy egyszerű szerzetesnek az előléptetése Spanyolország legfőbb egyházi méltóságára sok ambícióra nézve halálos csapásként hatott, amely múlhatatlanul ellenségeskedést szült. Állítólag maga Valdés is aspirált erre az állásra és kudarcán módfelett elkeseredett. Carranza ezenfelül nem volt népszerű az egyházi hierarchiában. Az a nem kívánatos lény volt, aki reformra törekvő papja az egyháznak és habár mindenki elismerte a reform szükségességét, mindenki sanda szemmel nézte a reformert, aki a jól jövedelmező reformokat támadta.

Carranzának mindezekon felül egy veszedelmes ellensége volt, egy Melchor Cano dominikánus személyében, mint tudós és nagyeszű és nem teljesen stempulózus szerzetes barát, intelligencia tekintetében nagyban túlhaladta Carranzát. Ifjú korában, mikor még mindketten tanárok voltak, egyúttal versenytársak is, de a rend belső politikájában olyan esetek merültek fel, hogy Cano nem tudta elkeseredését pa-lástolni, szerzetes társának hirtelen előléptetése felett. Mikor IV. Pál pápa háborút erőszakolt rá Fülöp királyra, ez az istenfélő uralkodó teológiai szaktudósoktól kért tanácsot arra nézve, hogy illő-e ellenségeskedésbe bocsátkozni az Isten helytartójával és a véleményezés, mit Cano fogalmazott meg, széles körben feltűnést keltett. Határozottan a királyi felségjog mellett foglalt állást és a szó szoros értelmében jogosultnak jelentette ki a németek Centrum Gravanimé-ját, az 1552-iki nürnbergi diétán Rómát olyan korrumpálnak jelentette ki, hogy már gyógyíthatatlan. Ez a vakmerő támadás rop-pant felháborította Pált. 1556. április 21-én brevét állított ki és maga elé parancsolta ezt az elkárhozott alakot, Melchor Canot, hogy hatvan napon át vallassa és tárgyalja ügyét. A brevét azonban elsikkasztotta a királyi Tanács és megparancsolta Canó-nak, ne hagyja el az országot. És az összes spanyol dominikánusok egybegyűltek védelmére. Az 1558-iki káptalani ülésen provinciálisnak választották és a rend képviselőjének Rómába, ám Pál pápa visszavonta a megválasztást és megparancsolta, fosszák meg Canot a provinciális méltóságától. Cano felpanaszolta, hogy úgy Fülöp, mint Carranza csak lagymatagon védelmezték ügyét és így könnyen megérthető, hogy mivel felháborította az elszenvedett szégyen, abban a hangulatban volt, hogy bármely nálánál szerencsésebb embert megtámadjon.

Ebben a szerencsétlen pillanatban Carranza mutatkozott elsőnek, mint könnyen megtámadható cél mindazok számára, akik különböző okokból támadást terveztek ellene. Amint több írása után ítélnünk, úgy beszéde impulzív és meggondolatlan lehetett. Komolyan arra töre-

kedett, hogy a katolikus Egyházat ősi tisztaságában fentartsa és semmikép sem húzódozott tőle, hogy gyengéit és korrump állapotát leleplezze. A heves lutheránus ellenségeskedéseknek híre még alig hatolt be Spanyolországba és aránylag keveset tudtak még ama vitatkozásokról, melyek alapjában megrendítették a tiszteletre méltó katolikus Egyház egységét.

Határozottan bizalmas lábon állt ama előtérben álló személyiségekkel, kiknek letartóztatása, lutheránizmus miatt, olyan óriási szenzációt keltett 1558-ban. Csak természetesnek mondhatjuk, hogy a bíróság előtt nagyrabecsült nevét védőpajzsul szerették volna felhasználni és a vádlók kijelentései, még ha helyesen értelmezzük is, semmit sem jelentenek Fra Domingo de Rojas ünnepélyes kijelentésével szemben, mert ezzel lelkiismeretén könnyített néhány órával kivégzése előtt. Azt állította ugyanis, hogy sohasem látott Carranzában olyasmit, ami a római katolikus nézőponttal és összes definícióival és szokásaival *meg ne egyezett* volna és hogy amikor lutheránusokról volt szó, véleménye szilárd és határozott volt; hogy a lutheránusok a poklokból *jöttek* le közénk és hogy nagyratartott véleményüket könnyen meg lehet cáfolni azzal a kijelentéssel, hogy ők teszik felelőssé Carranzát minden hitbéli botlásért. Bizonyos Gul Tibobil azzal igyekezett ügyét szépíteni, hogy egyízben ő is hallotta Carranzát prédikálni a Szent Ágoston-templomban, égő gyertyák és szentképek háttérében és hogy Carranza azt mondta, hogy gyónni csak istennek kell és nem a papnak. Ez a valamás túlságosan idomtalan volt, semhogy igaz is legyen és gyanússá tette többi vallomását, mert ha Carranza tényleg ilyeneket prédikált volna, bizonyára megtudja az inkvizíció és az szigorúan megbüntette volna.

Ebben a kritikus pontban Carranza átengedte magát ellenségeinek. Angliában és Flandriában egy nagy munkával foglalkozott az üldöztetés szüneteiben, amely a katolikus hit megdönthetetlen igazságait írja le és megőrzi a népet az eretnység eredendő mérgétől. Ez olyan feladat volt, amelyre ő épp akkor legkevésbé volt alkalmas, mert nemcsak összefüggés nélküli gondolkozó, hanem összefüggés nélküli író is volt, aki belemerült bármely ideába, ami megjelenhetett előtte, aztán tovább barangolt ennek az ideának nyomán. Ezenfelül becsületes is volt, mint reformer az Egyház falain belül, aki tudatára ébredt a visszaéléseknek, ami éppen az volt, mit az eretnekek is céljuknak vallottak és amitől az uralkodó hierarchia legjobban félt.

Úgy hiszem, hogy közülünk senkisép lapozhatja át a *Fejtegetések-et*, úgy, hogy az a meggyőződés vegyen rajta erőt, hogy Carranza őszinte és buzgó katolikus volt, bármilyen merészek legyenek is egyes kitételei. De orthodox hite sem volt teljesen akadémikus. Az Egyház harcosai közé tartozott és gyűlölte az eretnekeket és az eretnység iránt minduntalan kitört, akár ellenzi vagy sem a közönség kérdéseit a hitről.

A király legelső kötelessége abban áll, hogy az egy igaz hitben őrizze meg tartományait és hogy megbüntesse az ellen vétőket. Az eretnekek még ha csodát tennének is, akkor is elegendő volna korrumpált erkölcsük és rendetlen életük, hogy a nép ne hallgasson csodáikra. Ha nem ismerik be tévedéseiket, akkor halálra kell őket ítélni. Ez a legmegfelelőbb teológia, amit keresztény ember megtanulhat és erre Mózes idejében sem volt nagyobb szükség mint ma. De még abban a korban, amikor a teológia olyan kedvenc olvasmány volt, nagyon kevés ember remélhette csak, hogy ilyen tömeg zavaros gondolat és hézagos írásművészet közt eligazodhat, mint a teológia. Könnyű volt tehát ellenségeinek egy-egy olyan kifejezést elcsípni, amely a király előtt legalább is gyanúsnak mutathatta hit dolgában. Maga Carranza is úgy látszik aggódott, miután könyvét kinyomatta és ezért óvatosan körözte könyvét a közönség között. Egy csomó kéziratot Alcamizer Martininak küldött be és négy tucatot Spanyolországba csempészett ki, ahova 1558-ban érkeztek. Pedro de Castro, cuenza püspöke beszerzett egyet és azonnal megírta Valdésnak, hogy Carranza tudományos tévedésekről ír és eretnekséggel cimborál. Valdés nyakon ragadta az alkalmat és megbízta Canót a munka megvizsgálásával. Cano Fra Domingo de Curest vette magához, mint szakértőt és igen könnyen rátalált 101 eretnekizű megjegyzésre. A formális vallatás előkészületei eszerint megtörténtek, melynek eredményéhez alig férhetett kétség, — feltéve, hogy a pápai és az inkvizítori felhatalmazást megkapják nyílt támadásra a spanyol egyház prímása ellen.

Dacára a mélységes titoktartásnak, mely az inkvizíció minden tevékenységét beburkolta, lehetetlen volt mégis, hogy egy ilyen fontos ügyben ne történjék valami indiszkrétció, mert Carranzával közölték Flandriában, mi készül ellene. Barátai arra unszolták, ne térjen vissza Spanyolországba, hanem meneküljön Rómába pápai védelem alá. De előre tudta, hogy ezzel a lépésével örökre elveszti Fülöp kegyét, mert a féltékenykedés tradíció számba ment a király és az inkvizíció között már Ferdinánd és Izabella óta. Azt is tudta mindenki, hogy amikor Carranza 1530-ban Rómában tartózkodott, levélben megkérdezte Valdést, milyen egyházi írókat tanulmányozzon, hogy a Szentírást megértse, miután ezt a tantárgyat választotta a valladolidi egyetemen. Ez a levél felette eretneki hangon volt tartva és Valdés nemsokára hozzászította Carranza 101 isteni elmélkedéséhez. Igaz, hogy Valdést 1539-ben még nem tekintették eretneknek, körlevél tekintetében mégis igen vigyázatlan irat volt. A protestantizmussal vívott halálos küzdelem kaotikus levegőjében súlyos feladat volt a könnyed felfogású filozofálás. Óvatosan kellett lépdelni a tudományos teológia összegabajodott útjain, mert az éberem figyelő cenzor minden vigyázatlan kifejezést eretnekségnek minősített. Ilyen körülmények közt olyan felelőtlen kóbor író, mint Carranza, különösen ki volt téve támadás-

nak. Kétség sem fért ahhoz, hogy többé-kevésbé bizalmas viszonyban állt ama kiváló személyiségek valamelyikével, akiknek letartóztatása lutheránuskodásért olyan óriási szenzációt keltett.

Hogy a lutheránusok tanúskodása számottevő volt-e vagy sem, annyi bizonyos, hogy Valdés főinkvizítor nem vesztegette az időt, hogy Carranzát rossz hírbe keverje. Ezért egy jelentésben Károly király támogatását kéri egy szökevény kézrekerítésére, kinek elfogása roppant fontos lenne, nyomára akadtak Castro de Urdialesnél, ahol Flandriába akart behajózni, hogy Carranzánál menhelyet *találjon társával*, Fra Juldan de Villafrancával együtt, ahol biztosan jó fogadtásra talál. Joggal feltételezhetjük, hogy hányféle kedvezőtlen bizonyítékra találtak a foglyokat illetően, — azonnal tudatták azt az uralkodó-párral és hogy pusztá feltevések, már mint tények szerepeltek.

Mindeddig azonban nem igen árthattak Carranzának, mert mikor azon volt, hogy Spanyolországba behajózzék, a király részletes utasításokkal látta el, melyek teljes bizalmát nyilatkoztatták ki. Meghagyta Carranzának, menjen azonnal Valladolidba és ott tárja fel a sürgős pénzszükséget, aztán beszéljen Márióval, testvérbátyjával és vegye rá, hogy jöjjön Flandriába. Ezekután siessen Yusteba, ahol Fülöp ő általa mindent bevall, tudassa apjával ínségét a család kebelében szintúgy, mint kormányzati ügyekben. Egyszóval Carranza még akkor is az az ember volt, akire Fülöp király minden titkos rendeletét rábízhatta. Carranza, szokásos életbölcesség hiányával, szélnek eresztette pozíciójának minden előnyeit. Csak 13-án ért Valladolidba és ott késlekedett, állítólag azért, hogy Camaressa marquis-val az értékes Adelen Trimento Cezorláról, püspöki székének e gyönyörű ékességéről tárgyaljon, de tulajdonképp azért, hogy Valdés intrikáit ellensúlyozza. Aztán elvégezte misszióját Máriónál és már csak szeptemberben indult el kójútazásra Jurtóba. Valdésnek volt rá gondja, hogy megelőzze. Juana királyné egy levele óva inti férjét (amint Valdés figyelmeztette Carranza ellen), mert ez az ember jó viszonyban állt a lutheránus foglyokkal és már bizonyára letartóztatják őt is, ha nem az, aki.

Károly király természetesen türelmetlenül várta már, hogy beszélhessen vele, de szintúgy Fülöp magyarázatát is várta, mielőtt Flandriába menne. Carranza megokolatlan késlekedése, dacára, hogy többször is sürgették, Yustebóról mindenesetre csak sötét képet adhatott és az igazolásnak minden esélye odaveszett számára, mert Károlyt súlyos betegség támadta meg, mielőtt Carranza Yustébe ért szeptember 20-án déltájt. Károly aznap hajnali hat órakor kilehelte lelkét, Carranza adta föl az utolsó kenetet és a vallás vigaszaiban is ő részesítette — és az a módszer, mellyel ezt cselekedte, egyik vádpontja volt bírói vallatásának.

Károly király váratlan halálával utolsó esélyétől is elesett és megfosztotta őt attól a férfiútól, aki talán közéje és sorsa közé állt volna.

Valdés tervei immár eléggé előrehaladtak, hogy a pápai felhatalmazást szorgalmazza, amely még egyedül hiányzott furfangos terveihez. A Supréma szeptember 9-én Pálhoz föliratot intézett, melyben égre-földre magasztalja Valdés igyekezetét, hogy a lutheránus eretnekeket üldözi.

A Supréma megküldte IV. Pál pápa munkájának beszámolóját. Hogyan tárta fel és hogyan emelt panaszt a lutheránus eretnekek ellen, ügyesen kiemelvén olyan mozgalmaktól való veszedelmet, melynek kiterjedését senki sem tudhatja és ki volt emelve, hogy az eretnekekkel való rokonszenv esetleg az inkvizíció saját embereit is megfertőzte, úgy tehát rendkívüli rendszabályokat sürgettek, hogy letartóztathassák és bíróság elé állíthassák, különösen a visszaeső bűnösöket, mégha püspöki vagy bármely más egyházi rend hozzátartozói lennének is. Miután az inkvizíciónak bármely más dignitárius, a püspököket kivéve már amúgy is meg volt az igazságszolgáltatási joguk és nem habozott letartóztatni, vallatni a dominikánus Fra Domingo de Royast, a magától értetődő eredménye ennek a hajszának az volt, hogy a pontifice szó általános alkalmazásával Carranzát megfosztani attól a jogától, hogy csak a pápa ítélkezzék felette. Oviedo kanonokot, Valdés unokaöccsét, elküldték hát Rómába, mint saját külön ügynököket, hogy az óhajtott brevét megszerezze.

Carranza ezalatt hasztalan igyekezett könyvéről a cenzúrát megkapni, hogy felelhessen rá. Komolyan megkérte barátait Fülöp udvarában és Rómában, de ezalatt a megalázkodás politikáját követve, szeptember 21-én, Károly király halálának évfordulóján, levelet írt Sancho Lopez de Otalorának, a Supréma tagjának, hogy beleegyezik könyve elkobzásába, feltéve, hogy ez csak Spanyolországra vonatkozik és nevééről nem történik említés.

Gyengeséggel vádolták ebben a cselekedetében, de igazán nem látjuk be, milyen más eljárást követhetett volna.

Ennek a politikának követésében annyira megalázkodott, hogy megvesztegetni kísérelte meg Melchor Canot, hogy mindenre kész, amit tanácsol neki. Cano szokásos hazudozásaival mindent megígért, de megjegyezte, hogy Carranza sorsa másként fordul, ha ama módok egyikét elfogadta volna, amiket ő megmentésére kieszelt.

November vége felé Carranza ismét írt a Suprémának, Valdésnak és más befolyásos embereknek és alázatos behódolását hangoztatta, megmagyarázta az okokat, melyek könyve megírására vezettek, azt is megmagyarázta, mi vitte rá, hogy anyanyelvén folytassa, miután latin nyelven fogott bele. December 10-én pedig azt indítványozta a Suprémának, hogy tiltsák be a könyv közlését spanyol nyelven és származtassák vissza hozzá latinul, korrekció és fordítás céljából. De hogy Valdésnak tényleg az lett volna a szándéka, hogy eredeti tisztaságában megőrizze a hitet, akkor ez a kijelentése bőven elégséges lett volna. A könyvet elkobozták és a toledói érsek nyilvános megaláztatása (aki

annyira kivált a hit szolgálatában), alapos figyelmeztetés lett volna minden indiszkrét teológus számára. Egészen természetes kitörése volt a méltatlankodásnak, mikor Domingo Soto egy levelében rámutatott, hogy az eretnekek mennyire örvendenek most már, ha megtudják, hogy Fra Bartolome de Mirandával hogyan bántak el Spanyolországban — csakúgy, mint ahogy ő elbánná velük Angliában és; Flandriában és minekután elégette őket azért, hogy reájuk erői szakolja könyveinek tanait. Spanyolországban immár indexre tették könyvét. Carranza megalázkodásának nem volt egyéb eredménye, minthogy fölbátorította ellenségeit, akik bizonytalan ígéretekkel leintették, amíg bevárták a pápához intézett könyörgő fellebbezését.

Carranza ezalatt megérkezett Toledóba október 31-én és azonnal kötelessége teljesítéséhez kezdett. Merev szigorral mondta el a szent-; misét, börtönöket látogatott, kórházakra és kolostorokra felügyelt. Véget vetett a házassági szerződés kufárkodásának, beszüntette a hivatalok árubabocsátását, átvizsgálta püspöki udvarának ingyen engedélyeit, a parókiákon való lakásra erőszakolta a plébánosokat, — egy szóval úgy praktikus, mint teoretikus reformernek bizonyult. Jótékonysága nem ismert határt és azt szokta mondani, hogy neki elég a dominikánusok csuhája és amit mást Isten adott neki, azt a szegényeknek adta. így tehát 10 hónapi püspöksége alatt többet szétosztott 80.000 aranyból árvák kiházasításában, rabok kiváltásában, özvegyek támogatásában és a diákokat az egyetemre való felszerelésében, továbbá egyházak támogatásában. Mintapüspök volt és az az elszánt hűség, amellyel a toledói káptalan ügyét végesvégig felkarolta, kimutatja azt az eredményt, mint spanyol egyházi terület (amely rendszeresen rossz viszonyban állt püspökével) ezúttal főpásztora irányában tanúsított.

De azt sem restellte, hogy a neves teológusoktól dicsérő véleményt kapjon könyvéről. Az inkvizíció kedvezőtlen hírére, kissé kockázatos volt a könyvet dicsérni, de azért minden kiváló spanyol teológus megdicsérte kiválóságát. Az általános vélemény Pedro Guerrero véleményével volt azonos, akinél a spanyol hierarchiában nem ismertek tudósabb teológust. Carranza könyve — úgymond — teljesen ment a tévedéstől és minthogy castíliai nyelven írta, különösen hasznos a castíliai plébánosokra nézve, akik nem tudnak latinul, azért hát széles körben terjeszteni kell. Igaz, hogy hellyel-közzel téves kifejezéseket találunk benne, de másutt viszont azt látjuk, hogy katolikus értelemben nem is lehetne másképp szerkesztve. Ilyen értelemben nyilvánították véleményüket Domingo és Pedro de Soto, a nagyhírű egyházi emberek, Blanco de Oreuse, Cuesta de Leon, Dalgada de Lugo és még számosan mások.

Valdés sietve latba vetette az inkvizíció ellenvéleményét a helyeslő kritikuseval. Mikor az alcalai egyetemen a rektor, a dékán és Huszonkét prononceált doktor egyetértve kiválónak és hibátlannak

mondták ki a könyvet, néhány sietve odavetett megjegyzéstől eltekintve, miket egy-egy fölületes olvasó talán tévesen értelmezett, Valdés csak morogva annyit jegyzett meg, hogy más tudós férfiaknak más a véleménye.

Valdés és Oviedo kanonok ezalatt sikerrel járt el Rómában, Rayneldas állítása szerint, Fülöpnek egy magánlevele segítségével — noha ez a kitétel nem nagyon szavahihető. A brevé 1559 január 7-éről kelt és Valdéshez volt intézve és azt a tudósítást tartalmazta, hogy vannak Spanyolországban bizonyos prelátusok, akik a lutheránizmusban gyanúsak és őt már két éve felhatalmazta rá a Supréma, hogy vizsgálatot tartson és ha bizonyítékot szerezhetsz be akármelyik főpapra és oka van szökésétől tartani, tartóztassa le és tartsa elzárva, de minél előbb értesítse róla a pápát és küldje el hozzá a foglyot ebből az ügyből eredő összes írásaival.

A brevét április 8-án kézbesítették, ahelyett, hogy vele egyetértve Rómába küldték volna el Carranzát, titokban formális eljárást tartottak ellene. A fiskus *calanosát*, vagy vádiratot mutatott be, amelyben Carranza letartóztatását és javainak lefoglalását kérte, amiatt, mert Luther téves hitében prédikált, írt és dogmatizált. De mielőtt ilyen nagyfontosságú ügyben tovább haladtak volna, mindnyájuknak az volt a véleményük, hogy Fülöp jóváhagyását ki-kérjék, aki április 14-én már azt írta Carranzának bátorítóan: „Az üldözött főpap kérelmére még nem akartam lépéseket tenni az ön könyve érdekében, amíg az a személy meg nem érkezett, akiről Ön említést tett. De ma már beszélhettem vele, még tettem is valamit, ami ebben az ügyben helyén való, de nehogy soká tartóztassam a küldöncöt a jó hírrel, nem akarok most bővebben írni, csak a lelkére kötöm önnek, hogy senki segítségéhez ne folyamodjon, mint az Enyémhez, mert ezt én felettenne találnám”. Fülöp úgy látszik azt hitte, hogy itt csak Carranza könyvéről van szó és nem a személyéről s hogy az ügy nem is olyan fontos és csak azon igyekezett, hogy Rómába el ne jusson az ügy, amely dologban teljesen osztotta elődei nézetét, mert mikor Carranza Rómába menesztette küldöncét, Fra Hernando de San Ambrosiot, hogy a pápai udvarnál helyeslést eszközölje ki, odaérve, Hernando azt a feleletet küldte, hogy valamennyi barátja az udvarnál ellenzi ezt a lépést, továbbá szükségesnek mutató között Fülöp királyt meggyőzni téves meggyőződéséről, mire a király megalégedését fejezte ki, kijelentvén, hogy minden más eljárás helytelen lett volna.

Az az előny, — amely iránt Carranza ostobán kockára tette a király kegyét, csak a féltékenység izgatására szolgált, hogy saját pártjának nyerje meg őt.

Mikor a dominikánusok egybegyűltek 1559-ben, már nyíltan kitört a viszály Cano és Carranza közt, mert Cano állítólag Luthernél

is nagyobb eretneknek állította a dominikánus priort és azt fogta rá, hogy Cazallával és más foglyokkal cimborál.

Carranza a rágalmazó megbüntetését kívánta és azt hitte, hogy; most már kibuktatta őt a provinciális jelöltek közül. De abban tévedett Cano állítását, melyet tévesen értelmeztek, elfogadták. Újra kinevezték provinciálisnak, Carranza pedig oktanul azután Rómába ment panaszkodni.

Mindezeket ügyesen felhasználta Fülöp befolyására Carranza ellen. Gyóntatójához, Bernardo de Fresnadához intézett több levelében azt hazudta, hogy mindenki üldözi, ő mindig barátja volt Carranzának, hét hónap óta fenyegeti exkommunikációval és ime Carranza most azzal fizet, hogy intrikál ellene Rómában — amiben az volt igaz, hogy Carranza ügynöke csak június végével ért oda. Rémes állapot, — így folytatta Cano —, ha az érsek az ő olasz generálisa által annyira megbánthatja őt, ő pedig azt némán eltűrni kénytelen. Elhatározta ugyan, hogy szó nélkül elszenvedi ezt a keserűséget, de ha *véget* nem ér és a király egyhamar nem jön Spanyolországba, úgy Flandriában kell őt felkeresni. Hogy tulajdonképpen miben állanak ezek a szenvedései és hogy milyen munkában buzgólkodik, egy küldöttség által világlik ki, melyet május 29-én menesztettek hozzá és amely a helyettes főinkvizítori állással bízta meg és kiküldte őt egy hevenyészett expedícióra, hogy biztosítékot gyűjtsenek és így mindenkit rákényszerítsen, hogy válaszaire feleljen.

Fülöp már értesült Pacheco bíborostól, Hogy Carranza könyve példányait elküldötte a pápának, miket kedvezően ítélt meg és arra kérte őt, vizsgálta meg Rómában is, hogy ezzel főpapi és pápai igazságszolgáltatása csorbát ne szenvedjen. Bármiféle szándéka is volt, hogy a baráti viszonyt Carranzával fenntartsa, nem bizonyította azt, hogy a pápa közbenjárása nem állt helyt Cano kineveztetési szándékának. Június 26-án a pápa levelet írt Canónak, melyben pártfogásáról biztosítja, ugyanaznap pedig a Suprémának írt, helyeslően eljárását Carranza könyvével szemben és meggyőződését fejezte ki, hogy a Supréma minden tekintetben helyesen fog eljárni. Miután így felhatalmazta az inkvizíciót az üldözésre, a pápa megparancsolta, hogy tiszteletben tartsák a hercegérsek méltóságát és meghagyta Juana hercegnőnek, hívja meg Valladolidba, fontos megbeszélésre, hogy ezzel feltűnés nélkül lefolytathassák a bírói eljárást.

Fülöp levelei már július 10-én érkeztek meg, de tétovázás történt, mert Juana hercegnő csak augusztus 3-án írt sietve, hogy meghívja Valladolidba Carranzát, ahol már lakást is készített neki. Ezt a levelet Rodrigo de Castro titkos utasítással küldte el a Suprémának. Carranza éppen Alcalá de Henaresben tartózkodott, ahová szintén elküldték Diego Ramirát, a toledói inkvizítort azzal az ürüggyel, hirdesse ki a Béke Ediktumot. Carranza, aki Valladolidban csapdát sej-

tett, mindenáron el akarta utazásait odázni, amíg Fülöp, kinek pártfogására most is számított, Spanyolországba érkezik.

Ezért hát vizsgálattal kapcsolta egybe az utazást és útközben szerencsésen meg is tudta Fra Pedro de Soto-tól az újságot, hogy az ügynökök már útban vannak letartóztatására, ami egy kétségbeesett és könyörgő levél megírására ösztönözte, Fresnedo, a királyi gyóntatóhoz,

De Soto jelentése igaz volt. Valdés éppannyira rémüldözött Fülöp megérkezésétől, mint amennyire Carranza örült neki. A késlekedés útközben rosszra fordíthatta a dolgot, ha a ravaszul kieszelt meghívás Valledolidban tényleg létrejött, Cano tervei számára elengedhetetlen volt, hogy egy jóvá nem tehető lépés történjék a király távollétében, olyan lépés, amely kompromittálhatná Carranzát és annyira blamálná az inkvizíciót, hogy Fülöp vissza nem vonhatná többé. Ha engedi, hogy Carranza szabadon járjon-kelljen, mialatt eretnekségét megvizsgálja, amint azt Fülöp megparancsolta, úgy nyitva marad az ajtó a király vagy a pápa közbelépésére, de hogy elfogassa és bebörtönöztesse, ez viszont nem hagyna Fülöp számára más alternatívát, mint-hogy tönkre tegye. így tehát augusztus 17-én a Supréma bizottságot küldött ki a pápai bréve révén, hogy más inkvizitorokkal közreműködjön az ügyben, még pedig Carranza igazság szerint, kell hogy börtönbe jusson. Valdés megbízta de Castrot, Diego Gonzalest és Diego Ramirest, valledolidi inkvizitorokat, tartóztassák le a hercegérseket és csukják a megjelölt börtönbe és egyúttal foglalják le összes írásait és könyveit, úgymint ingó vagyont. Egyúttal megparancsolták Juan Cloriannak, a Supréma alguazil majorjának, hogy együtt működjék Carranza letartóztatásában és vagyona lefoglalásában az inkvizitorokkal.

Az inkvizitorok együtt érkeztek, egy csapat szolgálta kísérte őket, hajnali 2 órakor pedig megragadták az álcáidét és a torrelegoi alguazilokat és fogva tartották őket. Egy csomó ember, köztük de Castro, Ramirez, Cebrian és mások, felmentek a lépcsőn abba a házba, ahol Carranza lakott és az előszoba ajtaján hangosan kopogtattak. Fra Antonio de Uvilla megkérdezte, ki kopog, mire — „Nyissatok ajtót a Szent Hivatalnak” — volt a válasz. Carranza szobájának ajtaja előtt ugyanaz történt. De Castro az ágy előtt térdelt, hol Castro összevonta az ágyfüggönyöket és könyökére támaszkodott. Könnyes szemmel kérte Carranza bocsánatát és azt mondta, hogy az arcán is meglát-szik, mennyire nehezére esik kötelességét teljesíteni. Erre Cebriánt hívták be és Carranza így szólt hozzá:

— Ezek az urak nem tudják, hogy ők nem ítélezhetnek felettem, én közvetlen a pápai törvényszék elé tartozom.

Erre Castro elővette kebléből a pápai brévét és hangosan elolvasta. Némelyek azt mondják, hogy Carranza akkor hátrahanyatlott párnáira, mások viszont azt mondják, hogy közönyösen fogta fel a dolgot.

Azonnal a legszigorúbban elválasztották házanépétől, csak Fra

Domingo Ximeneset hagyták mellette, akire szükség volt a felszámolás és a lefoglaláskor. Asztalnál Carranzát Castro és Ramirez szolgálták ki, akik a legnagyobb tisztelettel bántak vele és vigasztalni igyekeztek őt, mert eközben már lelkiereje letört és teljesen apatikusan viselkedett. Alkalmazottait mind elbocsájtotta és kifizette, hogy más helyet keressenek és azt mondják, a hűséges szolgák bánata mindenkit meghatott. Csak a szakács és az öszvérhajcsár maradt ott, hogy az urakat kiszolgálja. Kilenc órakor este hirdetésekkel függesztettek ki, hogy senki sem hagyhatja el házát, sőt még az ablakon sem nézhet ki. Éjfélkor Cebrián negyven lovasembert gyűjtött össze, De Castro és Ramirez lehozták Carranzát és felsorakoztak öszvére mellett. A lovascsapat tovavágtatott, De Calinosnak, a háztulajdonosnak megengedték, hogy becsukja háza ajtaját. Tikkasztó forróságban reggeli tíz órára elérték Lozogát, ott aztán egy nap és egy éjszaka megpihentek, 21-én Lagma de Dueróba értek, Valladolid tőzsomszédságában. Itt de Castro és Ramirez különváltak a többiektől és előre lovagoltak kémszemlére, de még aznap visszajöttek és bekísérték Carranzát a városba, hol a külvárosban, a város falán túl, Gonzales de Leon házában szállásolták el, melyet az inkvizíció bérelt ki számára.

Carranza így úgy eltűnt minden emberi szem elől, mintha a föld nyelte volna el. Csak az előkelő vádlottra tekintettel történt, hogy így elrejtették mások elől, ahelyett, hogy nyilvánosan börtönre vetették volna. Morales elmondja nekünk, hogy évek teltek el, mielőtt bárki Carranza bebörtönzésének helyéről tudott volna, noha mindenki tudta, hogy a Szent Hivatal tartóztatta le. De még az ilyen kijelentés is veszedelemmel járt, mert a tárgyaláson az egyik vád úgy szólt ellene, hogy a toledói vallatás alkalmával egy ember azt állította, hogy éppen most érkezett Valladolidból, ahol mindenki tudja, hogy az érseket le-tartóztatták.

Toledóban már nem is kételkedtek benne, mert ott már 24-én megtudták a gyász hírt. 26-án a káptalan gyászban egybegyűlt és megbeszélte, milyen lépéseket tehetne szeretett prelátusa javára. De tehetetlenek voltak és csak két tagukat küldték ki állandó tartózkodásra Valladolidba, hogy lehető segítséget nyújtsanak főpapjuknak. Mindössze az általános rokonszenv kinyilatkoztatására szorítkozhattak, mert Carranzával közlekedniök tilos volt, de védőjével tanácskoztak és olyan szolgálatokat tanúsítottak neki, ami tehetségükben állott. Ezt a hűséges őrizetet a káptalan fenntartotta a hosszú és fárasztó tárgyalás folyamán és mikor a foglyot Rómába helyezték át, ott is vele maradtak és végig kitartottak mellette. Fülöpnek is havonként küldött könyörgő levelet a káptalan, amelyben az ügy lehető gyors elintézését kérelmezték Carranza javára. A nagy dominikánus-szerzet is mélyen érezte kiváló tagjának megszégyenítését és amennyire tehetette, segítse-gére volt. A spanyol Egyház is pártolta, amennyire tehetette, mert hiszen nem tudhatta, mi következik ezután, kire sújt le majd az inkvizíció.

Fülöp Loredon kötött ki augusztus 20-án. Valdés úgylátszik, szükségét érezte egy határozottabb lépésnek, mint amit a király javasolt. Így hát megmagyarázta neki, hogy Carranza azért húzza-halasztja a dolgot, mert a királyt akarja üdvözölni Loredon, hogy Rómában buzgólkodik ügyében és hogy helyzetének gyalázata napról-napra terjed és addig nem lehet a lutheránusokkal *auto de fé-t* tartani, amíg ő szabadon jár.

Carranzával sokkal jobban bántak, mint a titkos börtönök többi foglyaival. Megengedték neki, hogy társat és személyzetet válasszon magának, mire ő hatot jelölt meg, de csak kettőt engedélyeztek. Két szobát utaltak ki nekik minden intézkedés nélkül az emberi nem szükségleteire, lelakatolt ablakkal és csukott redőnyökkel, úgy hogy a bűz időnként türhetetlen lett. A rothadt levegő veszedelmes betegséget szült, amelybe az egyik fogoly-társ majd hogy bele nem pusztult. Az orvos szellőztetni rendelte a cellát este és reggel, de a Supréma nem engedett meg egyebet egy kis keskeny rácsnál az ajtóban. Az érintkezést a külvilággal annyira lehetetlenné tették, hogy mikor egy-ízben harminc óráig dühöngött a tűzvész Valladolidban, a foglyok mitsem tudtak róla, amíg Rómába nem kerültek.

Carranza ügyének tárgyalójává Diego Gonzales, a valladolidi inkvizítorok egyike volt kiszemelve, aki hosszasan bepanaszolta őt a Suprémánál, hogy tiszteletlenül viselkedik vele szemben, sértegeti és megghiúsítja érintkezését a Suprémával.

Carranza ügyének tárgyalása szeptember 14-én kezdődött, miután nem vihették őt az inkvizíció törvényszéke elé, Valdés és a Supréma jöttek el érte a földalatti börtönbe. Föltették a szokásos esküt, hogy bírát kiválassza.

Erre Carranza visszautasította Valdést ellenséges érzülete miatt. Később a Supréma két tagját is, André Perez, Cindad-Rodrigo püspökét, majd Diego de Cabos jaoni püspököt. Ez a visszautasítás hosszas vitára adott alkalmat. Új bíróra volt szükség. Carranza barátai és a dominikánusok buzgón dolgoztak Rómában, hogy oda tegyék át az ügyet, ám abban az időben törvény volt IV. Pius számára Fülöp király akarata, május 14-én brévét bocsájtott ki hát a pápa, amelyben felhatalmazta a törvényszéket, hogy a király nevezzen ki két további tudós és tapasztalt egyházi férfiút, hogy meghallgassák és végleg befejezzék az ügyet. Ez teljes igazságszolgáltatást jelentett és még az eddiginél is rosszabb állapotot teremtett Carranza számára.

Fülöp egy álló esztendeig húzta és késleltette az új bírák kinevezését. Lehet, hogy ezt a csúf igazságtalanságot vehetjük okul, de tény, hogy a király csak azért húzta-halasztotta tovább Carranza pörét, hogy az eközben felmerülő sequestrális jövedelmet tovább élvezze. Véletlenül bizonyíték van erre abban a levélben, ahol tizenkétezer arany évi jövedelmet a toledói kereszties mozgalomnak utal át, amivel megnyerni sikerült a spanyol osztagoknak Caraffa bíborost, könnyű

tehát kitalálni, hogy az ügy miért húzódott el a végtelenségig. Az eredeti bréve határa 1561. áprilisban már lejárt és Pius még két évvel meghosszabbította, majd egy 1563-ból keltezett brévével ismét meg-i hosszabbította egy évre és egyúttal kikötötte, hogy kíméletesebben bánjanak Carranzával. 1565. januárban ismét egy évvel hosszabbították meg. Abban az időben divat volt Carranzának rovására írni a keményebb bánásmódot, mit régi ellensége, Simancas püspök állandóan kieszelt ellene.

Mikor Fülöpöt végre királyi hatalmánál fogva felszólították Carranza bíráinak kinevezésére, 1561 március 13-én Igsor Zuniga, santia-gói hercegérseket jelölte meg, aki Vallodand és Simancas püspököket jelölte, mindkettő a Supréma tagja volt és ellenséges érzelmekkel viseltettek Carranza iránt. Carranza makacs tagadása eredményeképpen tényleg Valdés hatalmába került, ki ezenfelül mentesítve volt a közvetlen felelősség alól.

Carranza természetesen visszautasította új bíráit azon az alapon, hogy bebörtönözésére szavaztak, ám Fülöp hanyagul leintette a vádat, ha az igaz ok lenne, akkor semmiféle bíró sem vallathatná azt a vádlottat, akinek letartóztatását elrendelte. Következő június hóban megengedték Carranzának, hogy védőt kérhessen. Különös kegy volt az, mert a vádlott rendszerint két ügyvéd közt választhatott, aki hivatalból volt erre kirendelve. Carranza Martin de Azpicuetát és Alonso Delgaadót választotta, ezenfelül Santandart és Morelest, noha ezekről nem történik többé említés. Majdnem két évi fogvatartás után a rendes vizsgálat megindult és roppant hanyag és lassú tempóban folytatták.

Az inkvizíció szabályai három figyelmeztetést engedtek meg, tíz napon a letartóztatáson belül. Carranza azt felelte, hogy letartóztatása okát megtudni vágyik és azt a kérést terjesztette elő, mondják ezt meg neki. Ebből is láthatjuk, mennyire nem ismerte az inkvizíció módszerét, mert az ilyesmit mindig gondosan eltitkolták a vádlott előtt, akire szigorúan ráparancsoltak, vizsgálja meg lelkiismeretét és a gyónás által igyekezzék az isteni könyörületet elnyerni. Szeptember 1-én az első vádló adta be a vádiratot, mely harmincegy paragrafusra terjedt, amire válaszolni a vádlottnak azonnali kötelessége volt. Miután a vádirat másolatát kézbesítették neki, Carranza az iratait követelte vissza. Sikertelen vállalkozás volt, mert nem az volt az inkvizíció módszere, hogy a vádlott jogorvoslással éljen.

A vádiratokat nemcsak a *Feljegyzések-ből* gyűjtötték össze, hanem a lutheránus eretnekek vallomásaiból, hallomásból és temérdek írásából gyűjtötték össze. Voltak ott abból az időből essaik, mikor negyven évvel azelőtt mint fiatal dominikánus belépett a rendbe, voltak prédikációkra való fogalmazványok még theológus diák-korából összes vissza halmozva, mintha elmélkedni akart volna, voltak még, amikor buzgón tanította, prédikált és a theológiával küzdött. Az ifjúság és

a férfikor minden intellektuális vétke, rosszindulatú szemek vizsgálatára volt alávetve és csak felelniök kellett értük, anélkül, hogy tudná, a vádak milyen kútforrásból erednek. De ne higgyük, hogy ezzel a bánásmóddal különös igazságtalanság esett rajta, mert ez volt a rendes inkvizítori jogszokás.

Így telt el egy év és a fiskus egy újabb vádiratot mutatott be, mert hisz e vádaknak nem volt határa, csak az idő telt el vele. Aztán ő is vádiratot fogalmazott, mit rendszerint védője terjesztett be. Ennek kapcsán a vádlottak hosszú listáját küldte be felülvizsgálat *vége*tt; melyet bizonyára maga szerkesztett, mert stílusa világos és egyáltalán nem hézagos. A hosszú listában, mit benyújtott, II. Fülöp és Juana hercegnő neve is szerepelt, ám a fiskus tekintetre sem méltatva a királyi párt, azzal kifogásolta a többieket, hogy Carranza jó barátai, mert ellenséges tanúságot bármiféle forrásból elfogadtak, viszont az, amely kedvezés gyanújában állott, részben legalább mindig elutasítottak.

1562. augusztusban Carranza felebbezést nyújtott be a királyhoz és emlékébe idézte, hogy csakis az ő panaszában bízzék. Három évet töltött el immár börtönben és ügye alig hogy megindult, *véget* nem érnek ígérek. Bírāja, Santiago hercegeérseke nem engedélyezett teljhatalmat Vallodolidnak és Simancasnak. Kérdések támadtak fel, miket vagy nem tudtak, vagy nem akartak eldönteni és mikor a hercegek élébe vitték, hónapok is elmúltak úgy, hogy válasz érkezett volna. Január 10-én Carranza védője felfolyamodást adott be a hercegeknek, hogy jöjjön el személyesen vagy pedig teljhatalommal ruházza fel megbízottait. „Sehol a világon, — írta a védő — nem szolgálják az igazságszolgáltatást így, azért kétségbeesetten arra kéri a királyt, hogy küldje be a pápának az ügyet, vagy engedje meg, hogy ő megtegye. Vájjon ez a kétségbeesett kiáltás a poklok mélyéből eljutott-e Fülöphöz, azt nem tudjuk, de annyi tény, hogy semmi eredménye sem volt. Most már európai botránnyá dagadt az ügy. A harmadízbeni figyelemztetésre egybegyűlt püspökök az Egyház szégyenének érezték ezt az eljárást és egyúttal rendjük immunitása megsértésének.

Fülöp igen jól tudta ezt és okt. 30-ról és december 15-éről keltezett leveleiben azt írta helytartójának Trantben, és Vargesnek, spanyol ügykövetének Rómában, hogy hassanak a pápára, hogy ne avatkozzanak a spanyol inkvizícióba. A tanács csak nagy nehezen vonult félre 1563-ban, a legátusok ismételtén azt jelentették Fülöpnek, hogy szítsa fel az egész ügyet és küldje el Rómába az írásokat. Pius pápa válaszában viszont komolyan *désinteressement* színlelt, addig-addig sürgette volt az ügyet, amíg Fülöp rosszkedve kimutatta, Hogy a további erőszakoskodás csak elégedetlenséget szülne.

De volt még egy más módja is, mellyel a tanács megsejthette Carranzát. Állandó kongregációval rendelkezett, amely indexen tartotta a letiltott könyveket. A *Feljegyzések* is ez elé a fórum elé kerültek és alapos átvizsgálás után, a könyvet jó katolikus szellemben

írottak jelentették ki, mint amelyet bármilyen istenfélő ember is elolvastatott. A kongregáció titkára, Francesco Forerio bizonyítványt is állított ki róla és megengedte kinyomattatását. Pius pápa követte őt ebben, egy hasonló szellemű pápai engedéllyel. Lama gróf szakértő volt ebben az ügyben és Antonio Martin, a híres tudós kelt segítségére. Addig már odafajult, hogy Morosini legátus már a tanácsot féltette a széthúzástól és csak akkor lett béke, amikor a helyeslés dekrétumát visszavonták. Carranza barátai egy-egy példányt kaptak belőle, melyet leadni kényszerültek. Fülöp felháborodása megkésve jött, hogy hasznot tegyen és csak annyiból érintette, hogy augusztus 2-áról keltezett levele szerint Carranza ügye volt a legszámottevőbb, melyet a tanáccsal kapcsolatosan tapasztalt.

Az ügy ezalatt szép lassan tovább haladt; a pénzügyi okon kívül ezért a késelemért Fülöpöt most már a Rómával való harc izgatta, mellyel az inkvizíciót saját gonoszságának következményeitől akarta megmenteni. Titkos szándéka abban állt, hogy a Szentszéknél keresztülvigye saját igazságszolgáltatását a püspökök és főpapok felett.

Hogy az igazat megvalljuk, IV. Piust kínosan érintette ez a lealázó helyzet, amelybe Fülöp határozottsága révén jutott, de minden egyes erőfeszítéssel az önérzetre, csak nyilvánvalóbb lett a megvetés, mellyel tekintették. Többször is írt a santiagoói érseknek, megfedve őt a hosszú késlekedés miatt, amiért börtönben tartotta fogva Carranzát, míg az ügy egyáltalán nem haladt. 1564 január 1-ét jelölte meg határnapul az érsek megbízására, mire a pert akár lefolyt, akár tovább folyik, múlhatatlanul Rómába helyezi át. A határnap letelt, de a santiagoói érsek nem engedelmeskedett, erre újra írt és a legmélyebb megbotránkozását fejezte ki, hogy ilyen embert, mint Carranza, örökre börtönben sínylődni készíti a sors, egy földalatti odúban, ahol sem igazságot, sem törvényt nem ismernek. És újra Rómába parancsolta az ügyet, akár eldőlt, akár nem. Ha újra késlekednek vele, úgy egytől-egyig az egyházi átokkal sújtja őket, megfosztja minden méltóságuktól és örökre a gyalázat bélyegét süti rájuk. Carranzát magát pedig azonnal adják ki a nunciusnak, aki fel van rá hatalmazva, hogy vagy tisztességes fogházban tartsa, vagy bírság ellenében szabadon engedi.

E gyengeség bizonyítékának láttára, Fülöp 1564 november 24-én Rómába menesztette Castrót azzal a misszióval, hogy az inkvizíciónak szolgálta ki Carranzát és nyomatékosan meghagyta Castrónak, ne hanyagoljon el semmiféle alkalmat, hogy bárkit az ügy számára megnyerjen.

Ám még határtalan megvesztegetés sem eredményezett sikert, noha másodsorban a zsarolással is kísérleteztek.

Castro azzal a kérelemmel kezdte, adják ki az egész ügyet az inkvizíciónak, de elfelejtette írásban megfogalmazni kérelmét, a pápa ezt visszautasította, de valami tévedés támadt e körül és mikor Castro

meglátta a legátus számára megfogalmazott piszkozatot, erre igen dühös lett, audienciára jelentkezett és szemére vetette a pápának, hogy nem tartotta meg szavát, Pius ingerült lett és kijelentette, hogy ebben az egész ügyben csak bolondították és úgy bántak vele, mint ostobával szokás- Ez az ő ügye és azt tesz vele, amit ő akar. Az ekként megdorgált Castro Borromeo bíborosnak panaszolta el baját és kijelentette, ha a francia legátus Spanyolországba jön, nem kap ott igazi nagykövetséget. A ravasz francia követ viszont biztosította a királyt, hogy Carranza ügyének elejtése esetén a francia nagykövetség sok pénzt hoz a kincstárnak.

A Szentszék még nem sokszor küldött ki ilyen előkelő képviselői az országnak, mint azt a legátust, akinek működése kudarcnak volt szárvna. A külön *legatus a lettere*, tulajdonképpen Buoncompageri gróf volt, a későbbi XVII. Gergely pápa, akinek kíséretében Rossano hercegérsek, a későbbi VII. Orbán pápa, Fra Peretti, a későbbi V. Sixtus és Giovanni Aldobrandini, az érsek fivére, VIII. Kelemen utazott.

De mikor a legátus Madridba érkezett, arról értesült, hogy két spanyol ellenében csak két olaszt hozhatott be az országba. Azt írta Piusnak, hogy Olaszországban hihetetlen Témületet vált ki az inkvizíció és azzal, hogy nagy többségben spanyolokat engednek be az országba. Hogy Carranzát felmentsék, azt írta Borromeo bíborosnak, hogy a pápa sokkal többet tett, mint amennyit tehetett, hogy a király kívánságát kielégítse; sőt a kánoni jog, a tanács és a bíborosok ellen lépett fel és hogy mikor nemrég haldoklónak hitte magát, misem nehezedett ennyire lelkiismeretére, mint ez a dolog.

Utóda már súlyosabb veretű ember volt. Kevés az a pápa, kinek a katolicizmus annyit köszönhetne, mint V- Piusnak, mert amíg könyörtelenül üldözte az eretnekséget, a reform szükségének felismerése es hajthatatlan akarat, hogy megvalósítja azt, sokkal több tiszteletet szerzett az egyház számára, mint amennyit elvesztett. A spanyol ügynőkök mihamar rájöttek, hogy a Carranza-féle ügyben megvesztegethetetlen és nehezen kezelhető Zuniga nagykövet panaszos jelentést tett Fülöpnek 1566-ban, — ő Szentsége kétségtelenül jóindulatú, de miután állami ügyekben nincs tapasztalása és nincsenek magánérdekei — ez a két dolog, ami a pápákat engedékennyé teszi, mindig arra függesztve szemét, amit igazságosnak és el nem maradhatónak tart. Mint bíboros-inkvizítor és mint dominikánus, kedvező világításban látta Carranzát, kinek barátait reménnyel töltötte el trónrajutása. Egy kilőtt nyilat löttek be az ablakredőnyökön, mit az a személy vett fel a földről, akit Carranza — mint az új pápát üdvözölt.

— Óh uram, ha te vagy az eljövendő, parancsold meg, Hogy ők is kövessenek.

De Piusnak nem volt szüksége sürgetésre. Első dolga volt, hírnököt menesztett Buoncompagerihez és megparancsolta, maradjon

helyén és végezzen az ügyel. Ám a legátus spanyol tapasztalásai nem vonzották őt vissza Avignonból. Ez a jelentés kétségtelenül azt a meggyőződést hozta magával, hogy Spanyolországban ne várjanak igazságot, mert Pius rögtön maga elé parancsolta Carranzát, az összes aktákkal együtt, melyek esetleg az ügy iránt határoznak. Fülöp, aki hozzá volt szokva, hogy ne vegye sokba a pápák nevét, azt felelte, hogy a pápa kívánsága sértő és ellenkezik a felségjoggal.

A merész válasz csak még inkább megerősítette Pius elhatározását, aki elküldötte Zunigát és meghagyta neki, mondja meg gazdájának, hogy a Szentszék rosszalásának teszi ki magát, mert Ő Szentsége el van rá szánva, hogy végleg végez az ügyel.

Hogy halálos komolyan vette a dolgot, azt július 30-án kiadott brévéjéből látjuk, melyet magánúton nyomatott ki és egy példányát Rossano Mariusnak küldte el azzal a parancssal, hogy az ügynek legszigorúbb elintézését kéri, még pedig minél előbb, miután arról az igazságtalanságról és botrányról beszélt, ahogy Carranzával bántak, megfosztotta úgy Valdést, mint a Suprémát és valamennyi az ügyben szereplőket az igazságszolgáltatástól, az exkommunikáció terhe alatt és az összes funkciótól megfosztott egyházi férfiak veszélyére, Carranzát azonnal szabadlábra kell helyezniök és a vikáriusra bízva püspöki székét, aki rögtön mutatkozzék be a pápának vizsgálatételre-

Piust már ezalatt olyan embernek ismerték meg, akivel nem szabad tréfálni, Isten és Péter és Pál apostolok haragja magára vonásának terhe alatt az ebben az ügyben szereplő összes írásokat három héten belül Rómába kötelesek hozni, mert aki ezt elmulasztja, azt a pápa egyházi átokkal sújtja és összes rangjától megfosztja.

Ám Valdés és a Supréma inkább Krisztus helytartójával készek voltak összekülönbözni, minthogy áldozatukat az ő igazságos ítéletének kiszolgáltassák. Mikor Fülöp tanácskozott velük, arra sürgették, hogy egyetlen aktát se adjanak, de legkevésbé Carranzát, mert az csorbát ejtene felségjogán.

Valdés még vállalkozott volna a schizmára, de Fülöp húzódozott tőle, mert józan ésszel nem volt elképzelhető, hogy a legkatholikusabb király exkommunikációt háritott volna magára. És azt is tekintetbe vette azonnal, az eretnek Európa milyen erőt meritene ilyen civakodásból és ilyen ok miatt. De azért még habozott, amíg Pius lemondásra nem kényszerítette Valdést és azzal fenyegetőzött, hogy egész Spanyolországra kimondja az egyházi átkot. Valdés az övénél erősebb akaratra talált és Antonio Fiepolo, a veneciai kiküldött, kétségtelenül helyesen jegyzi meg, hogy más pápa, mint Pius, nem vihette volna akaratát keresztül.

Carxanza, a gyűlölt inkvizítor, Diego Ganzeies felügyelete alatt és egy csapat katona őrizete mellett, december 5-én hagyta el Valladolidot és 31-én érkezett meg Cartagénába, ahol a kastélyba börtönözték be, 1567 április 27-én, hogy megvárja a nagy tömeg írást ügyében.

Ekkor aztán a tengernagyi hajóra szállították, amely Alva herceget vitte vészes útjára Flandriába, ahova május 25-én értek, Rómába pedig 28-án, ahol Carranzát az Angyalvárba internálták — másodszori szabadságvesztésre, mely kilenc esztendeig tartott. A börtön koránt-* sem volt oly undorító, mint első börtöne, ezenfelül két hűséges társa mellé még kettőt engedélyeztek neki- Néha megengedték, hogy a szabad levegőre menjen őrizet alatt és az első jubileum alkalmával gyónásra is bocsátották, de áldozásra már nem.

Az ügy éppolyan véget nem érőnek ígérkezett Rómában, mint ahogy Spanyolországban volt, Pius aggodalmaskodása a teljes és tökéletes vizsgálat iránt, hallatlan huza-vonát eredményezett, mit az inkvizíció ügynökei igen ügyesen még jobban szítottak. Az óriási tömeg papiros a legnagyobb rendetlenségben érkezett Rómába és olyan részei hiányoztak, melyekre a szentatya nagy súlyt helyezett. Aztán le is kellett fordítani, mint annakidején a Feljegyzéseket, ami egy kis időt emésztett fel. Mikor mindennel elkészültek, a kongregáció a pápa elnöklete alatt hetenként ülést tartott. A spanyolok határozottan ragaszkodtak a pápa jelenlétéhez és minthogy mással is el volt bőven foglalva, ez is csak egy évvel késleltette az ügyet. Fülöp feszült érdeklődéssel, sőt aggodalommal követte az ügyet, mint ahogy a Zunigával való levelezéséből is kitűnik.

A spanyol taktikázás halasztás céljából eredményre vezetett. Pius pápa 1572 május 1-én meghalt, mielőtt kimondta volna az ítéletet. Hogy vájjon végrendelet maradt-e utána, ez sokat vitatott kérdés.

Salazar azt állítja, hogy igenis volt végrendelet, de hogy Pius, mielőtt publikálná, Fülöp véleményét kívánta róla és Alessandro Casale főkamarságával el is küldötte neki. De Alessandrót a viharos időjárás és még egyebek feltartóztatták addig, amíg Pius meghalt* Llorente az ítélet részleteivel ismertet meg bennünket, amely felmentette a vádak alól Carranzát, de továbbra is eltiltotta a Feljegyzések anyanyelvén való kiadatásától, azt azonban megengedték, hogy latinra lefordítsa a kétes kifejezések elhagyása mellett. Simancas, aki ebben az ügyben, mint egyik inkvizítor működött Rómában, határozottan azt állítja, hogy Pius után egy sor írás sem maradt és hogy mikor Carranza barátai a végrendeletet követelték és sürgették utódját, VIII. Gergelyt, hogy adja ki, az utóbbi 20.000 aranyat kínált annak, aki előadja és megszabadítja őt attól a súlyos feladattól, hogy az ügyet újra átvegye. De akárhogy lettlégyen is, bizonyos, hogy Pius meg volt győződve Carranza ártatlanságáról, megígérte, hogy a Feljegyzéseket nyilvánosan árusítsák Rómában és mikor Selgadoja fiskális fellebbezett ellene, a pápa haragosan azt felelte, hogy jobb lesz nem kieroszakolni a dolgot, mert Ő különben helyeselhetné egy motu proprio által. Nem éppen a legkíméletesebb módon, Fülöp kieroszakolta, hogy Carranza barátai, akik még életben voltak, visszavonulást fűjjanak. A három püspök, Guerero, Blanco és Delgado, százával adták le az in-

dítványokat. Carranza munkáiból kiollózva és csak azzal mentették ki magukat, hogy nem is látták a kérdéses kéziratokat, de barátjuk jó hírére való tekintettel, mindenütt, ahol lehetett, katolikus értelmet akartak biztosítani írásainak.

Mikor az idő közeledett, hogy az oly régóta vajúdó ügyet befejezik, Fülöp aggodalma nőttön-nőtt. Egy III. Gergelyhez írott levele erősen sürgette Carranza elítéltetését, tekintettel a veszedelmekre, melyekkel Pius ránézve bírt és a pápa ígérletét kérte, tudassa vele az ítéletet, még mielőtt nyilvánosságra kerül. Akár megtette-e vagy sem, Gergely pápa elutasította annak előre való közlését. De a titkos tudósítás, hogy az ítélet milyen mérvű lesz, már április 20-án közölték a királlyal, aki igen nyers hangon megírta Zunigának, mennyire csodálja, hogy a pápa nem tartja meg adott szavát. Ami Carranzát illeti, már annyira rábizonyították az eretnokségben való véttségét, hogy az inkvizíció bevett szokása folytán élve kellett volna elégettetni. De hogy megköveti a pápát az eretnokség gyanúja miatt időleges eltávozással püspöki székétől, arra enged következtetni, hogy még visszatér püspöknek a toledói székesegyházba, ami el sem képzelhető zavarra és botrányra adna okot. A pápa elképzelheti, hogy mi következne Spanyolországba és egyebütt ilyen bűnösnek példaadásából s hasonló díszes állásban.

Ez hasztalanul elfecsérelt ékesszólás és szenvedély volt, mert az ítéletet már hat napja, 1576 április 4-én kimondták. Gergely az utolsó betűig megtartotta, amit ígért, csak éppen az ítélet szelleme hiányzott, mert már április 11-én ki kellett volna hirdetnie az ítéletet. A követelések hangja, miket Fülöppel közöltek, a következő:

„A toledói hercegérseket legnagyobb mértékben gyanúsnak találjuk, bizonyos téves felfogásokban és megköveteljük, hogy magába szálljon és vezekeljen ezért.

Öt évig felfüggesztjük őt templomának adminisztrációjától, Ő Szentsége a pápa és a Szentszék belátása szerint.

Ezen idő alatt az orivetói zárdába vonul vissza, melyet csak a pápa és a Szentszék külön engedélyével hagyhat el.

A pápa adminisztrátort nevez ki a toledói székesegyház számára, aki annak jövedelmét élvezi, de azt jótékony és templomi célokra fordítani köteles.

A hercegérsek fenntartásáért ő Szentsége havi ezer aranykoronát fog fizetni.

A nagy katekizmust, Carranza munkáját felfüggesztik és letiltják olvasását.”

Ama bizonyos téves eszmék, melyekben a hercegérsek felette gyanúsnak találtak, tizenhat pontban állapították meg. Felesleges felemlíteni, április 12-én Gianantonio Fachinetti (a későbbi XI Innocent pápa) a vezeklésre szükséges írásokat az Angyalvárba vitte, ahol Carranza engedelmesen ellátta névalíráásával.

Az ítélet kihirdetése olyan impozáns külsőségek közt ment végbe, amint azt az ügy, amely az egész kereszténységet tizenhét éven át foglalkoztatta, megkövetelte. Április 14-én Carranzát börtönéből a Constants csarnokába vitték át, ahol Gergely foglalta el a pápai trónt. A bíborosok padokon ülték körül a termet és körülbelül még száz néző volt jelen. A megnyitás szertartását Gergely pápa egy vastag tekercsben Alonso Castellannak, titkáranak nyújtotta át, aki sokáig ért a hosszú vádirat végére. Erre aztán Carranza olvasta fel, amint Simancas elmondja, a saját vallomását nyugodt közönnyel, mintha csak másra vonatkozna és erre a pápa lábai elé vezették, aki hosszadalmas fejtegetésekbe bocsátkozott irgalmasságról, kijelentvén, hogy ennél még többet is elvárhat, ha istenes életet él, aztán átadták Carranzát a gárda kapitányának, hogy a Santa Maria Sopra dominikánus szerzetbe szállítsa el őt és midőn a kapun kilépve, Gambera bíboros mellett haladt el, nyugodtan megkérte, szállíttassa át holmiját a zárdába. Méltó befejezése volt Gergely pápa alakoskodó szerepének az egész tragédiában, hogy még április 20-án hivatalosan értesítette Fülöpöt és a toledói káptalant az eredményről és búsan hozzátette, hogy ahelyett, hogy megkegyelmezett volna, most elítélni volt kénytelen.

Bűnbánat fejében a pápa megparancsolta Carranzának, hogy nagyszombat napján Toledo hét templomát látogassa és fel is ajánlotta neki lovait és hordszéket, amit ő elutasított.

Híre ment a dolognak és az egész lakosság felkerekedett, hogy elkísérje, mert általánosan szánták a népszerű főpapot.

De hogy ezt a tüntetést elkerülje, Gergely megváltoztatta a napot Húsvét utáni hétfőre. Ám ennek ellenére a kocsik tömege és a temérek nép diadallá avatta a vezeklést. A templomokban a legnagyobb tisztelettel fogadták és a Lateránban ő mondta a szentmisét. Estefelé azonban asztmaroham fogta el Carranzát és a kolostorba visszatérve ágyának esett és fel sem kelt többé. A betegség gyors lefolyású volt, miközben a pápa ismételen vigasztaló üzenetet küldött, április 30-án pedig apostoli áldását, *o poena et culpa*. Még aznap Carranza titkárai *előtt* ünnepélyes kijelentést tett, hogy törhetetlen híve a katolikus hitnek, ájtatosan vette magához a hit utolsó vigasztalását és május 2-án 3 óra 50 perckor örökre lehunyta szemeit. Mint 56 éves erőteljes férfi lépett be börtönébe és mint 73 éves, összetört aggasztán hagyta el azt.

Halottvizsgálatot kellett volna elrendelni, mert azonnal gyanakodni kezdett a nép, hogy természetes halállal halt-e meg Carranza. De ezt soha el nem rendelték. Abban a korban, ahol a kormány érdekeit gátló ember halála elismert előny volt, Carranza hirtelen halála gyanút keltett mindenkiben.

Hiszen láttuk, Fülöp milyen erélyesen tiltakozott az ellen, hogy esetleg visszatérjen Toledóba, mert hisz, ha a hercegérsek újra elfoglalja érseki székét, ez jóvá nem tehető csapást jelentett volna az ink-

vizíció tekintélyére, ezenfelül szégyenbe döntötte volna a királyt. Olyan komplikációkra szolgáltatott volna alkalmat, amelyek a kor természetét tekintve, megoldhatatlanok lettek volna. Az az igazságtalanság, melynek Carranza áldozatul esett, vagy eretneknek megbélyegzése szükségessé tették halálát. Ő és Fülöp nem létezhetek volna együtt Spanyolországban.

Továbbá, amíg Carranza élt, veszedelmes fegyver volt a pápaság kezében. De hogy a hirtelen halált a spanyol ügynökök túlbuzgóságának tudjuk be, vagy előre beküldött titkos parancsának, nem tennénk igazságtalanságot olyan uralkodó ellen, aki nem riadt vissza Montigny és Lamoza megöletésétől, úgy mint Escobedo és Casandas lemészároltatásától sem.

Morales, aki Fülöp parancsára válaszolt a pápának, mégis csak azt írja:

„Azt mondják, hogy úgy halt meg, mint egy szent, amit magam is elhiszek, hogy tényleg így volt. Az Úr egy más életre tartogatta *őt*, ez a könyörületnek olyan jele, amit csak kedveltjeinek tart fenn.”

Fülöp nyilvánvalóan nem engedte ki markából a halott és régóta bebörtönzött toledói hercegérseket. Gergely pápa a per folyamán elszámolást sürgetett ugyan a saját javára, de sikertelenül, mert mint Philippe le Bel, a keresztes vitézek hasonló esetében, Fülöp úgy megmarkolta a zsákmányt, hogy nem volt hatalom, aki elvitassa tőle.

1500 felé nyilvánosságra került annak a procedúrának a hatásos volta, amit mint a hit ediktumát találtak fel. Déza főinkvizítor, miután kerületeknek évenkénti megvizsgálását megparancsolta, kötelességévé tette, hogy minden város és minden falu előtt közhírré tegyék, hogy azok, akik egyáltalán tudnak valamit az eretnekségről, lépjenek most elő és mondják meg leplezetlenül.

Ennek a proklamációnak a hatása a népre olyan rémületet keltett abból az alkalomból, mikor a jaeni törvényszék fosztogató hadjáratot indított a község ellen.

Miután idők multával az inkvizíciónak új tere nyílt, az elkövetett eretnekségek hosszú listában növekedtek, de még mindig aki. denunciáns, mert a feledékenység ürügye nem lehetett ok. A legegyeszerűbb és a legrégebb ilyen formulára Mexikóban bukkantunk rá az inkvizíció beiktatásakor, 1571-ben, mikor a gyónásra engedélyezett hat nap letelt, egy második proklamáció jelent meg, amelyben a fiskus az elsőt elismételte és felpanaszolta, hogy a hívek közül sokan nem éltek vele, mire a cenzúrák elátkozását és ordítva elismétlését követelték.

Az ilyen ediktum tehát valamennyi világi papnak szólt a nagymise alkalmával, mikor a nép egybegyűlt, hogy nyilvánosan exkommunálja és az egyházi átokkal sújtsa mindazokat, akik nem engedel-

meskedtek az első ediktumnak, hogy szenteltvizet fröccsentsenek magasra, hogy elriasszák a démonokat, akik karmaikban tartják őket és buzgón arra kérik Istent, hogy vezérelje vissza őket az egyház kebelébe. Ha makacsul megmaradtak a bűn ösvényén, akkor minden igazhívó keresztényre három nap lefolyása alatt ráparancsoltak, hogy a ragály elkerülése miatt szüntessenek be velük minden érintkezést, hasonló egyházi átok terhére.

Úgy azok, akiknek meg kellett volna gyónniuk, mint azok, akiknek denunciólni kellett volna, az egyházi anathema következményeit kellett volna viselniük, amely minden harmadik vasárnap kimondatott. Ez egy réműletet keltő ünnepélyes szertartás volt. A papság sűrű menetben lépkedett, a feszületet fekete posztóval bevonták és az oltáron két fáklya lángolt. A papok néma csendben hallgatták az átok felolvasását:

„Exkommunikáljuk és az apa, a fiú és a szentlélek, törvényes formában minden egyes apostata eretneket a mi szent katolikus hitünk-ből, úgymint minden felbujtót és rejtegetőit, akik fel nem fedik őket és megátkozzuk őket az ördög átkával és elválasztjuk őket a boldogságos szent Szűz kebeléről és a mi anyaszentegyházunk egységes voltából. És mi meghagyjuk és megparancsoljuk minden hü kereszténynek, hogy Isten úgy megátkozza őket, hogy a Mindenható haragja és méltatlankodása sújtson le rájuk. Bár foganna meg rajtuk Fáraó király minden átka és Egyiptom ínséges esztendői, mert nem engedelmességek az Úr parancsának. Érték el őket Sodorna és Gomora átkai, amelyekkel őket a föld, miként Dathant és Albirámot vétkes engedetlenségükért. Lucifer átka szálljon le rájuk a poklok összes ördögeivel, társuljanak mindörökké Judással, ha be nem vallják bűneiket és kegyelemért nem könyörögnek és más életet nem élnek-

Erre a nép ámennel felelt, míg a papság újra egy sorba sorakozott és a *Deus laudem meam* zsoltárt és a *Miserere*-t énekelte el. A nagyharangok megkondultak, mintha nagy halott volna a városban és a fáklyavivők szenteltvízben eloltották a fáklyáikat, így szólván:

„Úgy amint ezek a fáklyák meghalnak a vízben, úgy hal meg az ő lelkük a pokolban.”

Így merültek ki a vallásos terror összes kútforrásai, hogy a nép lelkébe belevésse azt a mindenekfeletti kötelességet, hogy barátokat és rokonokat denuncióljon a legcsekélyebb tett, vagy szó miatt, amely állítólag eretnekséget foglal magában, vagy ama sokféle bűnök egyikét, melyet az inkvizíciónak igazságszolgáltatásába bekebelezni sikerült. Igazán nem Sanyolországon múlt, hogy ennek a rémes átkozó-dásnak halmaza, az örökös exkommunikáció veszedelmével tetézve, nem nemzette az árulkodók és denunciónsok nemzetét, ahol senki sem bízott meg már legközelebbi hozzátartozójában sem.

Az inkvizíció 1626 január 3-án egy rövid brevét adott ki, mely-

ben tizenkét napon belül minden eretnek deunciációját rendelte el exkommunikáció terhe alatt, melyet csak a Supréma, vagy a pápa adhatott fel.

Az inkvizíció tevékenységének hanyatlásával, a tizennyolcadik század végével már elhanyagolták az évente megismétlődő proklamációkat. 1775-ben a Supréma megparancsolta, hogy változtassanak az ediktumokon, de egy 1784-ben megejtett vizsgálat kimutatta, hogy szokástalanná kezd lenni. 1806-ban pedig már konstatálták, hogy feledésbe merült.

A hit ediktumának hathatós volta kétségtelen, ámbár Francisco de Ribara főinkvizítor felpanaszolja, hogy a megvizsgált községekben a nép nem hajlandó a denunciálásra, amit korlátoaltságnak tud be» A felvilágosultabb központokban az embereknek nemcsak később jut eszükbe az elfelejtett bűnök denunciálása. Az ediktumot például 1569 szeptember 4-én hirdették ki Madridban és másnap Hans de Evelo megjelent az inkvizítor előtt, hogy Hans Bunsoit és Courtanciót, a királyi gárda két *tagját* denunciálja olyan dolgok iránt, amiket ezelőtt is tudott ugyan, de amit nem tartott bűnnek, mielőtt az ediktumot el nem olvasta. Ugyanez az eset állt be kissé lelkifurdalások vagy mások általi denunciálás félelmének esetében.

Maga az okok trivialitása mutatja ki fontosságuk fokát, mert nemcsak a judaizmus és a converso vagy a titokban protestáns, hanem az egész katolikus társadalom volt kitéve örökös üldözéseknek és gyalázatnak egy-egy meggondolatlan szóért, melynek denunciálását a hit ediktuma parancsolta. A Szent Hivatal vészes árnyéka ráfeküdt az egész országra és senki sem lehetett bizonyos afelől, hogy egy régi jó barát és pajtás, minden percben nem válhatik-e denúciánssá házában vagy el nem ismételt-e valami meggondolatlan szót, amit feljelenteni szent kötelességnek tartott.

Egy nemzet életében túléljük a sorscsapásokat és a gyógyulás csak idő kérdése. De sokkal tartósabb és megbénítőbb az állandó és ernyedetlen kémkedés és örködés eredményei, amelyek minden egyes ember szívébe igyekeznek behatolni, hogy gondolatait ellenőrizték, a megmozdulás minden erőfeszítését megfojtsák és minden erőlködését, amely a szokott ösvényről letérni készített, a kölcsönös megbecsülést kipurisztítja s minden egyént, mint becsületének megrongálóját és hívatásának tönkrevőjét tekinti. Ilyen volt az a rendszer, amit az inkvizíció Spanyolországra ráerőszakolt és amely a hit ediktumában kifejezésre jutott.

V. FEJEZET.

Fellebbezések Rómába.

Addig, amíg a spanyol inkvizíció aktái végérvényesek nem voltak, hanem a római kúria revidiálta azokat, az igazságszolgáltatás nem is volt tökéletes. Hogy ebből a helyzetből függetlenítse magát, két évszázadnál tovább küzdött Spanyolország összes városai támogatása mellett.

Nemsokára ezután, hogy az inkvizíció tevékenységét megkezdte, könyörtelen kegyetlenségének híre árasztotta a királyi párt. Az áldozatok egyetlen menedéke a Szentszék volt, amely mindenkor nyitva állt az inkvizíció ítéletének fellebbezésére. A régi inkvizíció idejében elismerten a pápához mertek fordulni orvoslásért, de ez bonyolult és költséges művelet volt és csak a kánoni törvények ismerőinek volt ajánlatos s miután az áldozatok a parasztságból és a missziós rendből kerültek ki, csak ritkán alkalmazták a fellebbezést és az még ritkábban járt sikerrel.

Most azonban teljesen megváltozott az állapot. A kiuzsorázásra szánt egyének javarészt gazdag emberekből, kereskedőkből, bankárokból, magasrangú tisztviselőkből és tudósokból álltak. Ezenfelül az akkori kúria híres volt szemérmetlen zsarolásáról — minden megvásárolható volt ott, a kardinális kalaptól a bűnbocsánatig és a pápai igazságszolgáltatást a lehetőségig kiaknázták.

Lehetetlenség volt tehát Izabella és Torquemada számára, hogy tehetetlenségre kárhoztassák az inkvizíciót, a kúria kufárkodása miatt. De akármennyit fizettek is a pénzesek, a kúria feneketlen örvényébe vándorolt, minden eredmény nélkül.

Manrique hercegérsek állása, mint fellebbező bírói, szintén eléggé jövedelmező lehetett, mert 1485-ben bekövetkezett halálakor ugyani csak kapva-kaptak utódlásáért, amelyet Rodrigo Borgia alkancellár nyert el, de minthogy Ferdinándnak már voltak tapasztalásai vele szemben, hát nem támogatta és saját jelöltjét, Hortado Mendoza bíborost nevezte ki.

Amikor Ferdinánd néha meg akarta menteni az inkvizíciótól azokat, akiket kedvelt, pápai jóváhagyó leveleket szerzett be, melyet saját aláírásával látott el. Ezt egyízben kincstárnokáért, Gabriel Sanchezért, aragóniai helyettes kamarásáért tette meg. E leveleket Ferdinándnak csak 1490-ben sikerült nagynehezen érvényesíteni, mert a saragossai törvényszék erővel el akarta őket sikkasztani.

Az abszolúciós levelek árubocsátása jól jövedelmező üzlet volt s míg Spanyolország nyomást nem gyakorolt, addig nem volt kedvező a vásárt megállítani és végre Sándor pápa megtalálta a kivezető utat, hogy mindazokat megcsalja, akik megvásárolták. 1491 augusztus 20-án

bullát bocsátott ki, mely beszámolt arról, hogy akik tőle kaptak abszolúciót, rehabilitációt és az inkvizítori törvényhozás alóli felmentést, azok *in effigie* elégettettek és minden hívő megbotránkozására és Ferdinánd és Izabella kívánságára ő visszavonja és hatályon kívül helyezi ezeket a leveleket — kivéve a lelkiismeret fóruma előtt írottakat.

De még ez sem elégítette ki Ferdinándot, aki azzal az ürüggyel, hogy bizonyos Bartolomeo Florido nevű egyén hamis leveleket köröztetett, megparancsolta az inkvizítoroknak, kerítsék hatalmukba a leveleket, hogy tanácskozhassak róluk a pápával. Ezt a Supréma ama dekrétuma követte, amely mindenkinek megparancsolja, akinél Rómából keltezett hasonló abszolúciós levelet vagy másféle diszpenzációt találnak, azonnal szolgáltatassa be az inkvizíciónak, amely majd a főinkvizítornak adja át, hogy az ily levelek tulajdonosai rémületére, birtokába jusson a hamisítványoknak.

A spanyol fanatizmus és a pápai csalfaság közé beékelve a conversók két ütköző közé kerültek. 1502 elején az uralkodó-pár erősen kikelt az eljárás káros hatása ellen és azt tanácsolta, hogy ezeket a leveleket külön megbízottaknak adják ki elbírálásra. Sándor erre rögtön azt válaszolta, hogy ő Déza bíborosnak utalta át vizsgálatra a leveleket, saját felügyelet mellett. Ferdinánd viszont azt fejtegette, hogy mivel Déza a kivándorlók kúriájához tartozik, rossz sors vár a szegény fellebbezőkre. Déza pedig arra használta fel ezt a véletlent, hogy újra a törvényszékhez utalta át a kérvényezők leveleit, úgyhogy a szerencsétlenek immár apeláta nélkül kiszolgáltattak üldözőiknek.

II. Gyula pápát 1503 november 1-én választották meg, de még megkoronáztatása előtt *motis propriis* intézett Ferdinándhoz és Izabellához, amelyben összes kegyeiről és privilégiumairól biztosította őket, főleg az inkvizíció terén. Ám azért a fellebbezések áradata a Szentszékhez el nem apadt, de 1505-ben Ferdinánd már erélyesen kikelt és az összes fellebbezések visszavonását sürgette és szomorú képet festett Spanyolország kétségbeejtő állapotáról, mely az inkvizíció által egy még gonoszabb schizmától szabadult meg, mint hajdan. [Ausztriai Fülöp azonban minden igyekezetében, hogy a pápai támogatást megnyerje, lemondott az inkvizíciótól követelt jogokról és megértetni igyekezett a Szentszékkel, hogy nem hagyhatja cserbe azokat, akik segítségért könyörögnek.

Miként elődei, Gyula pápa is félkézzel abszolúciós levelekkel kereskedett, míg másik kezével érvénytelennek minősítette őket. Végül aztán az 1500-iki pragmatikában határozott politikára szánta rá magát a király és a Szentszék azon az alapon, hogy ha a levelek csellel szereztettek, azok, akiknek szólnak megfelelő büntetésben részesülnek. Ennek aztán az lett a kényszerű eredménye, hogy minden egyes ilyen brevét, vagy levelet beküldötték vizsgálatra a Suprémának, onnan pedig láttamozással vissza. Ha úgy találták, hogy helyes fogalmazással írták, akkor megadták az *exequaturt*, de enélkül bárki, aki ilyen levelet

felmutatott, úgy miként az 1484 december 15-i pragmatikában halálra, úgy összes javaik elkobzására ítélik. Sőt a jegyzőket, akik a tárgyalást vezették elbocsátották hivatalból, míg magasabbrangú tisztviselők ötezer arany bírság fejében végezték az ediktumot, egyházi férfiaknál pedig ingó vagyonuk lefoglalása és állandó kiutasítást vont maga után az országból.

Ennek az eljárásnak az erőszakos vadsága huszonöt évi harc után mutatja meg, hogy Ferdinánd mekkora súlyt helyezett az inkvizíció autonómiájára, úgymint elhatározására, hogy minden pápai beavatkozást kiküszöböljön. Ám azért a harc állt és Ferdinánd kénytelen volt elismerni, hogy törvényes fegyverekkel vívták meg.

Adrián bíboros főinkvizítori kinevezésével Leó pápa 1518-ban helybenhagyta Innocent és VII. Sándor szándékát, mellyel Adrián bíborosnak úgy a castíliai, mint 1518-ban az aragoniai főinkvizitortárságot biztosította. Ez azonban semmiképp sem volt akadály a Rómába való bevonuláskor a sokféle alkalmaztatás ellen, mert már V. Károly célzást tett Santiuquetro bíborosnál 1518-ban keltezett hosszú levelében, hogy mindez a dicsőség pénzzel jár.

Egy ugyanabban a korban lezajlott eset kedvezőbb világításban mutatja nekünk Leó pápát-

Blanquia Diaz, nyolcvan éves özvegyasszony volt Valenciában, akinek szigorú vallásosságához soha kétség nem fért, de 1517-ben zsidópártolással vádolták meg és a titkos börtönbe vetették. A pápa egy rendelete úgy intézkedett, hogy megfelelő biztosíték mellett azonnal bocsássák szabadon, engedjenek számára védőügyvédet és minél gyorsabban intézzék el ügyét. Ez a brève sohasem ért el a valenciai tanácshoz, mert valószínű, hogy a Supréma elsikkasztotta, mire Leó egy második levelet adott ki 1518 március 14-én, magának tartva fenn az ügyet két valenciai tudós segítségével. Blanquiát eközben zárdába internálták, Adrián főinkvizitornak pedig szigorúan meghagyták, hogy olyasmit ne tegyen, amit később érvénytelennek mond. Valószínűleg még ezelőtt történt, hogy a Supréma Adriánnak adta át az ügyet, aki erre egy *consulta de fé-t* hívott egybe és élet-hossziglani börtönre és javainak lefoglalására ítélte Blanquiát. A pápai közbenjárás úgy látjuk mély meghatottságot eredményezett és V. Károly kész volt bármit aláírni, amit Adrián eléje tett. Ha összes tartományainak biztonságáról lett volna szó, akkor sem lehetett volna aggodalmasabb. Hasonló beavatkozás az inkvizíció ügyeibe példátlan volt eddig. Ha a pápa nem vonja vissza a két brévét és szavát adja, hogy soha többé nem bocsát ki hasonlót, a Szent Hivatal teljes pusztulásnak van szánva és az eretnokség büntetlenül virul, mert mindenki csak a kúriánál keres majd orvoslást és az Isten szolgálata lehetetlenné lesz. Leó azonban kemény anyagból volt gyúrva, habár külsőleg engedni szokott és július 5. és 7-éről kelt leveleiben Adriánhoz,

megparancsolta, hogy Blanca jó híret vissza kell szerezni és vagy egy zárdába, vagy rokonoknál kell őt elhelyezni-

Leó így kezeiben tartotta Blanca sorsát; Adrián csak szócsöve volt és az ítélet a nő ellen úgy szólt, hogy kissé gyanús eretnkségben, de azért szabadon járhat és javait is visszaadják. Károly király fenyegetésének beváltása, módfelett felháborította a kúriát és a kamara auditor generálisa felszólította, hogy vagy ők felelősek a brévéért, vagy pedig Rómában együttesen felelnek érte. De ők egyiket sem tették meg annak rendje és módja szerint, tehát excommunicáltak őket Rómában. Károly ismételten elkeseredetten felírt a pápához e példátlan üldözés miatt, az ügy három évig húzódott, de végleges elintézéséről nincs tudomásunk, habár sejtjük, hogy az asszonyt szabadon bocsátották, mert neve ismételten előkerült.

Geronimo de Villanueva, marquis de Villalba régi aragon nemesi család sarja volt. Államtitkári rangot képviselt, míg öccse Augustin, az igazságügyet. Megtudta nyerni úgy Fülöp, mint Olivarez kezét és többféle hivatalt halmozott össze, amíg az állam egyik legkiválóbb tisztviselője lett.

1623-ban Madridban azzal a céllal, hogy a Benedek-rendiek meglazult discipline ját megszigorítják, kolostort alapítottak *La Encernacion bendila de San Placido* névvel, melynek alaptökéjét Villanueva marquis adományozta, Donna Teresa de Silva családjával egyetemben. A hölgy néhány éve Fra Francisco Garcia Calderon, a nagyhírű benedekrendi atya lelki irányítása alatt állt. Villanuevának szerződése volt a renddel, lelki vezetők átengedése iránt, így hát természetes az, hogy Garcia bencést ajánlotta.

Mielőtt egy év letelt, az apácák egyikét megszállta az ördög. A ragály hasonló rendellenességben ismeretes, így tehát a 32 apáca közül mihamar 21-et, beleértve magát Teresát, megszállotta az ördög. Calderon ugyan ügyes ördögűző hírében állt; szintúgy Ripel apát is, akit segítségül hívtak. Az utóbbi indítványára leírták a démonok istentelen kijelentéseit, ami körülbelül 600 oldalra rúgott, mert általános hiedelem szerint, a démonok isteni kényszer alatt sokszor olyan igazságokat árulnak el, melyek az emberek előtt ismeretlenek. Ezek a démoni kijelentések olyan alakban jelentek meg, hogy a zárdá ezentúl a reformáció kútforrása lesz, az apácák közül tizenegyen egy egészen új rend tagjai lesznek, az egyik például mint Szent Péter, a másik mint Szent Pál működik, míg maga Calderon Krisztust képviseli. Elindulnak, hogy a *világot* megváltsák. Mikor VIII. Urbán pápa meghal, Borgia bíboros lesz az utóda, aki viszont Calderonnak adományozza a kardinális kalapot. Erre Calderon 33 éven át pápa lesz és Villanueva, akit szintén bíborosnak neveznek ki, részes lesz a nagy munkában.

Ez három évig tartott így, az ördögűzők kétségbeesésére. A nép ipar valami titkos gonoszságot szimatolt és erre Fra Alonso de Leon, aki összeveszett Calderonnal, feljelentette az inkvizíciónak. Calderont

üldözni kezdték, de elmenekült Franciaországba, ott azonban elfogták és visszahozták Toledóba. Az összes apácákat a titkos börtönökbe vetették, ahol nem volt nehéz félelmükben kivallatni őket. Calderon gyónás nélkül három kemény kínzást szenvedett el, de azért alumbradára ítélték el, azaz a csalhatatlanság oktatójára és a többi eretnekségre. Az illuminizmussal kapcsolatosan 1630 április 27-én elevenen halálra ítélték egy földalatti cellában, mit a Convent kijelölt számára, az apácákat pedig különböző házakban szórták szerte. Fülöp emberiségére hasztalan hivatkoztak, noha nemsokára visszahívták Madridba, a királyné betegsége miatt, aki október 9-én meg is halt. Semmi ellenvetést sem tett a Villanueva iránti kegyetlenség ellen, akit ott feledtek cellájában elzárva a világtól. Szeptemberben nagy beteg lett és megengedték, hogy egy hűséges embere mellette legyen, aki el sem távozhatott a cellából addig, amíg az ítéletet ki nem hirdették. A Supréma végül 1647 február 7-én kimondta az ítéletet. Az audencia termében négy egyházi, négy fráter és négy világi ember volt jelen. Villanuevát szigorúan megfedték és figyelmeztették, esküt kellett tennie, hogy az apácákkal nem érintkezik és nem lakja többé a mellette felépített épületet és három évre kitiltották Toledóból és Madridból, húsz mérföldre onnan.

Az ítélet talán nem tetszik túl szigorúnak, de meg kell értenünk amaz idők szellemét, amely örökös szégyennel bélyegezte az eretnekségben gyanús lovagot és annak hozzátartozóit. Egész nemzetsége az örökös gyalázatnak volt kitéve és el sem volt képzelhető annak befolyása egy spanyol nemesemberre, mert a limpiezát, a tiszta nemesi vér hiányát jelentette. Elég most kiemelnünk, hogy Villanueva világi pályafutására teljes pusztulás várt és a titkos börtönben eltöltött évek gyalázata mindörökké rátapadt összes rokonságára.

Az ítélet úgy látszik valahogy kitudódott előre is, mert közhírré tétele előtt a toledói törvényszék, ahová átküldték, Villanueva nővére Justicia Anna és fivére Augustin, Luis de Torres-szel, mint proktorral egyetemben fellebbezést nyújtottak be a pápához. De a fellebbezést nem fogadták el és az a válasz jött rá, hogy az inkvizíció a hitre kapcsolatos ügyeiben, nem hallgatja meg a rokonok kérelmét. Erre március 18-án Torres, Geronimo nevében Spanyolország összes inkvizítorait és fiskusait bevádolta, mint a főinkvizítoroktól függő embereket, de mind hasztalan volt, március 23-án Villanuevát az audencia; terembe vezették, hogy ítéletét meghallgassa, de ő olyan rendetlenül viselkedett és annyira ordítozott, hogy a közhírré tételt abba kellett Hagyni — olyan dolog volt ez, ami az inkvizíció történetében eddig még nem történt. Minden bíróját megvádolta és a pápához, a királya hoz és más megfelelő bírákhoz folyamodott.

Ä tanács tanácskozott a Suprómával és a döntés az volt, hogy végre kell hajtani az ítéletet. Villanuevát nem bocsátották ugyan sza-

badon, de a cellából a franciskánusok zárdájába vitték, ezt a tanács a zavargásaival és ordítózásaival okolta meg.

Húsz Jánost elégették annakidején, mert megtagadta a vezeklést; V. Márton egy bullája pedig az inkvizíció értesítése szerint felhatalmazza az inkvizíciót, gyanúsakat a vezeklésben és a vezeklést megtagadókat üldözni. Valószínűen igaz az a korhű értesítés, hogy a Supréma fiskusa elment Toledóba és megfenyegette Villanuevát, hogy nyilvánosan levetteti vele lovag-öltönyét és azután átadja őt a Suprémának elégettetésre.

Spanyolország vezetőemberei egész más nézeten voltak. Juntát hívták egybe, hogy a helyzetet elbírálja. Úgy látszik, hogy a spanyol püspöki kar nem tartotta túlságos nagy tiszteletben Isten helyettesét.

A junta véleménye kétségtelenül megakadályozta Villanueva újólajos letartóztatását és hogy újra felvegye ellene a bírói eljárást. A dolog szemelláthatóan komolyabb fordulatot vett és kétszer is tartottak juntát, amely a helyzetet tanulmányozta. Miután az utolsó Arcé, Fülöp kedvence volt, akit Castília kormányzójává neveztetett ki, hogy szélesebb körben folytassa istentelen gonoszságait, ez úgy határozott, hogy a király ne engedjen a kúria túlkapásainak olyan ügyben, ahol a katolikus vallásról volt szó. Fülöpnek alig kellett ez a sürgetés, de mégis november lett, hogy megragadta az alkalmat azzal, hogy Don Pedro de Mierbét küldte el, hogy a tanácstól az iratokat visszazármaztassa, bárkinek a kezében lennének is, esetleg másokat is, melyek Villanueva birtokában vannak a rávonatkozó iratokkal együtt.

Mierbe elvégezte, amivel megbízták és az idő már elmúlt, mikor Ferdinánd és Károly ilyen tiszteletlenül bántak a pápai levelekkel.

IV. Fülöp egészen más kaliberű uralkodó volt és tántorgó monarchiája nem keltett sok tiszteletet. Azzal keresett búvóhelyet, hogy kettős játszmát játszott. 1627-ben egy emlékiratot adott át a pápának, de nélküle is elvitázhatatlan volt a pápai suprémacia. Villanueva egyenesen a pápához fordult, akinek minden igazhitű katolikus engedelmeskedni tartozott. Miután ekként előtérbe állította magát — kétségtelenül királyi jóváhagyással, felhatalmazva érezte magát, hogy elismételje meggyőződését, hogy a pápai beavatkozás példátlan és egyúttal arra serkentette, álljon szilárdan a lábán. Gazdáját, a Supréma fiskálisát, Cabreret küldte Rómába ebben az ügyben, kinek erőfeszítései az önérzetével tetézve engedni készítették Innocent pápát, mikor híre jött, hogy a brévét elsikkasztották, a pápa haragja példátlan volt és egy percig sem habozott, hogy a harci bárdot megragadja. A harc elsősorban a függetlenségért és felsőbbségért folyt, melyet végig kellett harcolni, mert hiszen a megegyezésnek nem volt tere. Az elhamarkodottan provokált harcnak minden előnye a Curia oldalán volt és ezt tudták, mert legközelebbi megmozdulásában biztosra vette diadalát. Egy március 1-én kelt brévé elismételte az ügy

előzményeit, majd az inkvizíciótól az apostoli Szentszékig vitte. Az inkvizíció és alkalmazottai állandó hallgatásra voltak kötelezve és bármilyen elkövetett hibájuk már az istenszolgálat megtagadását, úgymint egyházi és más jövedelmeik elkobzását eredményezné.

A fellebbezésnek és könyörgésnek a brève ellen természetesen semmiféle foganatja sem volt, sőt a pápa haragja még fokozódott, amint megtudta, hogy Villanueva összes fizetéseit beszüntették (igen kicsinyes bosszú), az adott körülmények között igen céltalan bosszú. Május 23-án azt kérelmezte Villanueva, hogy hallgassák meg a castíliai tanácsban, noha ez a testület nem is gyakorolhatott igazságszolgáltatást ebben az ügyben. Valószínűen kétségbeesett erőfeszítés volt, hogy valamely kibúvót találjon ebből a komplikációból, mert Fülöp néhány pótirattal együtt átutalta a tanácshoz. Természetesen semmi haszna sem volt a dolognak, de azt a sok zűrzavart tükrözi, mely ezt az ügyet környezte.

A végül is elfogadott tervet utóbb el is ejtették, hogy felajánlják az iratok elküldését a királynak, de az nem akarta úgy elfogadni, hogy át ne nézte volna és a veszedelmes helyzet ódiúmat most már a spanyol bíborosokra hárították át abban a tévhitben, hogy a király kedveli Villanuevát.

Április 8-án Tarsus hercegei, pápai nuncius, formálisan kérelmet intézett a pápához az iratok kiadása iránt. A halasztás végső határnapja is elmúlt, de azért még most is a halogatás politikáját követték. Arcé május 2-án ünnepélyesen tudatta a nunciussal, hogy a másolást befejezték, két titkár és öt más alkalmazott dolgozott rajta napi tizennégy óráig, de bizonyos aggályokat tekintve, jobbnak látták még bevárni intézkedéseit az elküldés módjáról. A nuncius bizonyítványt kért róla, hogy az iratokat befejezték, melynek örve alatt további utasítást kérhetne a pápától, — és így újra nyerek egy-két hónapot.

Ez mind csak pusztá játék volt az idővel. Senkinek sem volt szándéka az írásokat Rómába elküldeni, mert április 24-én a király titkos utasítást küldött Infantado hercegnek, hogy akadályozza meg, de az június 27-én, majd újra július 29-én azt felelte, hogy Innocent minden indítványát elutasította és hogy kevés a remény a megegyezésre. Erre a komédiának egy másik felvonását játszották el. Szeptember 14-én egyenes parancsra kiszolgáltatták az írásokat Dannian de Fonollédának, a barcelonai törvényszék jegyzőjének, összesen 4600 oldalt kitevőt, öt kötetben. De egyáltalán nem volt szándékuk tényleg elküldeni, mert Fonollédát egész november 5-ig Madridban tartóztatták vissza. Pontos időre bejelentette megérkezését Valenciába, mire azt az utasítást kapta, üljön fel az első hajóra és adja át az írásokat a pápának. De még mielőtt engedelmeskedhetett volna a parancsnak, visszavonták azt és azt izenték, várjon még. A Supréma azalatt, hogy

igazolja magát és kitérjen a pápa haragja elől, ismételten kérelmeket intézett Fülöphöz, engedje behajózni a hírnököket.

Ez az átlátszó játék nem tévesztette meg Innocentet, Cabrerát kihallgatáson fogadta, aki jelenteni jött, hogy Fonolléda csak hajóra vár, hogy azonnal indulhasson.

A pápa azt felelte, hogy ismeri Spanyolországot és tudja miként intézik ott a dolgokat. Azt is tudja, hogy a király összekülönbözött a főinkvizítorral. Utána tette még, hogy rosszindulattal viseltetik Villanuevával szemben és hogy valószínűleg szigorúbb büntetésre ítéli, mint az inkvizíció tette volna, mire Cabrera azt felelte, hogy ez mellékes dolog, mert az inkvizíció csak azt akarja, hogy becsapja az ajtót az ilyenféle örökös zaklatás elől.

Ez tisztán pápai emésztésre íródott. Maga Fülöp is már tétovázni kezdett és március 2-án figyelmébe ajánlotta az államtanácsnak, gondolja meg a pápa milyen szívósan ragaszkodik a felségjogok összegabalyítására és az inkvizíció kiváltságaira.

Arcé azonnal tüzet fogott és egy a királyhoz intézett memorandumban óva intette őt az engedékenységtől.

Arcé figyelmeztetései ellenére, Fülöp engedett tanácsadói véleményének. 1651 április 4-én kelt levelében bejelentette Infantando hercegnek, hogy Fonolléda parancsot kapott a behajózásra és azonnal átadja neki Rómában az írásokat, de kérjen audienciát és tudassa a pápával a király milyen sérelemnek veszi, hogy ilyen példátlanul beavatkozik az inkvizíció dolgaiba és újításokat eszközöl ott. Ha ez nem hatja meg a pápát, kérelmezze a csomag visszaadását felbontatlanul, hogy az inkvizíció áttanulmányozhassa az ügyet. Fülöp vereséget szenvedett. De ha olyan felháborítónak érezte megaláztatását, ez csak azért volt, mert olyan szörnyű fontosságot tulajdonított a dolognak és mindent feltett erre a küzdelemre, amelyben a pápaság minden jogos érdeke szerepelt.

Nem maradt tehát immár a visszavonulásnál egyéb számára.

Infantandót Oropesa gróf helyettesítette, kinek megbízólevelében az a parancs foglaltatik, hogy lehető figyelemmel legyen az ügy iránt. Innocent Lugo és Albizi bíborosokra bízta, de júliusban már Trivulzio bíborost szemelte ki, Spanyolország képviselőjét a Szentszéknél, aki amúgyis már sokat fáradozott ez ügyben és felismerte ellentéteit és változatait, melyek azt a meggyőződést váltották ki benne, hogy az egész dolog bosszú műve.

Október 2-ig semmi sem történt. Akkor Innocent két brevét küldött, egyet a királynak és a másikat Arcének. Nyilvánvaló, hogy előbb a felmentés, utóbb az elítéltetés nagy izgalmat keltett Rómában, mert a brevékben kissé éles célzás történik a bírák és a tudománnyal foglalkozó férfiak állhatatlanságára, amit paraszttól ellehet várni, de művelt és gondolkodó emberektől nem.

Hogy ezt a szemrehányást valamivel enyhítse, a pápa dicsérő sza-

vakkal emlékezett meg az inkvizícióról, mint Spanyolország díszeről és vederéjéről. A királynak pedig azt írja Innocent, hogy az ügy bonyolult volta miatt még nem tudott határozni. De mikor a nuncius átadta a neki szánt brevét Arcénak, megmondta, hogy a pápa végleg úgy határozott, hogy a király rendelkezésére bocsájta az írásokat és Trivalzió által vissza is küldi Rómába. Arcé csak úgy ragyogott a diadal-tól. Cabrera ugyanezt tudatta és egyúttal hazatérésre kért engedélyt és úgylátszott immár semmi sem maradt hátra, mint az írások visszaküldése. De csak nem küldtek el semmiféle brevét, ami megmagyarázná az esetet.

Arcé aggódni kezdett és 1653 január 4-én megkérte a királyt, követelje vissza Trivalziótól az írásokat.

Innocent vagy fel akarta bosszantani a királyt és hiú reményeket akart benne ébreszteni, vagy pedig arra használta fel az állapotot, hogy az udvarok feszültségét, hogy diplomáciai előnyt nyerjen unokájának házassága által Barberrinóval — amelyről panaszkodva elmondta, hogy még ajándékot sem küldtek neki.

Villanueva Saragossában halt meg 1653 július 21-én. Előző napon fogalmazott végrendeletében, bőven gondoskodott lelkiüdvéről és utolsó percében is San Oleidora gondolt, amely patrónusának unokaöccsét, Geronimot és annak leszármazottait, vagy halála esetén unokahugát, Marquisitát és ennek leszármazottait jelölte meg. Az egyetlen változtatást, melyet Villanueva ebbe az ügybe belevitt, abban állt, hogy az inkvizíció fel akarta használni az alkalmat, hogy újabb perrel támadja meg az elhunyt lovagias erényeit és tiszteletreméltó emlékét. De szerencséjükre Sándor pápa, aki ilyen ténykedésben beleavatkozást látott saját igazságszolgáltatásába, megtiltotta 1656-ban a halott hamvainak ilyen aljas protuációját és mikor állandó rosszindulattal Arcé fel akarta függeszteni ezt a tilalmat, a hitvány kísérlet kudarccal végződött.

Így fejeződött be az ügy, amely fogantatása óta 1628-ban harminckét évig tartott.

Cabrera majdnem 12 évet töltött el miatta Rómában és bőven megérdemelte a salamancai püspökséget, mellyel fáradozásait jutalmazták, de viszont a Suprémának százezer aranyába került ottléte, olyan időben, mikor koldus-szegénynek vallotta magát. Arcénak sikerült ugyan Villanuevát az udvartól kisémmizni és emlékét befejeztíteni, ám a diadal mégis csak a pápaságnak jutott, amely megbosszulta úgynevezett igazságszolgáltatását, mert ámbár nem határozott az ügyről, birtokában tartotta azt és ki nem adta az írásokat, jogainak szimbólumát.

Két évszázadon át folytatott marakodás után meghagyták a Szent-széknek a természetes és magától értetődő igazságszolgáltatását, ám a Bourbonok nem voltak oly alázatos tisztviselői, mint a Habsburgok ezelőtt. 1705-ben a pápaság ellenségeskedése arra ösztökélte V. Fülö-

pöt, hogy megtiltsa a pápai brévék publikálását a királyi exequatur nélkül és hogy minden felebbezést eltiltsa Rómába. És nem is engedett, dacára Monroy, Santinago hercegérseke dühös kirohanásának, bebizonyítva ezzel, hogy az engedelmesség inkább a pápát illeti meg, mint a királyt, az akkori cartagenai püspök, Belluga bíboros sokkal szelídebb érvelései szerint. Ezek után alig is hallunk többé egyes egyének fellebbezéseiről Rómába, mert a Villanueva-ügy, amíg látszólag kudarcra járt az inkvizícióra nézve, valójában diadal volt, mert megmutatta, mennyire, reménytelen egy börtönviselt úriembernek a viala, az egész inkvizíció és a korona összes hatalmával szemben.

A tizenharmadik század pápai uralma nem volt abban a helyzetben, hogy felvegye a harcot a mindinkább szabadságra törekvő időleges államok ellen, míg Spanyolország újjáéledése a Bourbonok reménytelenné tett mindennemű küzdelmet az uralkodók amaz elhatározása ellen, hogy ők irányítják országaik belügyeit. Itt azonban a Szentszék megfosztott elvitázhatatlan jogaitól, mert az Egyház utolsó parancsoló kijelentése 1899-ben azt mondja nekünk, hogy a római pápa minden hívőnek a legfőbb bírója és hogy minden egyházi ügyben őhöz kell folyamodni, tilos tehát exkommunikáció terhe alatt onnan egy újabb igazságszolgáltatáshoz fordulnunk, vagy bármiféle módon meghíúsítanunk az egyházi igazságszolgáltatást, akár külső, akár belső alakjában. Sőt mi több, minden értelem ellen való, hogy az emberi hatalmat az isteni hatalom fölé helyezik, amely az összes hatalmak fölött mindenható.

IV. KÖNYV.

I. FEJEZET.

A főinkvizítor és a legfőbb Tanács (Supréma).

A spanyol inkvizíció hatékony voltát főleg szervezetének köszön-
hette. A széjjel-szórt alárendeltebb törvényszékek, amelyek közvet-
len a vádlottakkal érintkeztek, nem voltak függetlenek, hanem egy
központi szerv felügyelete alatt álltak, amely a főinkvizítorból és a
tanácsból állt, melyet rövidítve csak a Suprémának nevezünk.
Már láttuk, hogy Ferdinánd és Izabella néhány évi tapasztalás után
a Szentszéktől Torquemadának, mint főinkvizítornak kinevezését
érték el azzal a joggal, hogy megbízottait kinevezhesse, vagy elbo-
csájthassa — ami teljes ellenőrzést biztosított számára.

Eleinte a főinkvizítori állás a pápa halálával megszűnt, illetve újra
választott, habár a régi inkvizíciónál Miklós pápa 1290-ben kiadott
bullája ne aliqui-nek minősíti az állást. De ez a formalitás később
megszűnt és a tizenhatodik század vége felé a Tanácsnak már *ad
beneplacitum* — azaz a Szentszék tetszéséig — volt az elnevezése.

Ami a Suprémát illeti, az úgylátszik eleinte csak tanácskozó tes-
tület volt. A további utasítások a főinkvizítor nevében történtek.
Mikor Torquemada tanácskozni kívánt, vagy általános szabályok
megfogalmazásáról volt szó, akkor egybehívta az inkvizítorokat és
jegyzőket, akik megvitatták a kérdéseket és megállapították az alaki
részt, miként 1488-ban történt Vallodolidban.

Tényleg a korona volt a döntő bíró, mert a pótrendeletekben
1485-ben az inkvizítorokat arra utasította kétes esetekben, hogy az
uralkodónál jelentkezzenek parancsátvétel végett. A főinkvizítornak
az a teendője volt, hogy a pénztárcát kezelte.

Idővel lehetetlen lett azonban, hogy a Tanács hatalommal ren-
delkezzen. Torauemada már öregedett is, ámbár abban az időben a
Tanácsok még függetlenül határoztak vádlottak elítélésében és belá-
tásuk szerint a *u t o d e f é k* megtartásában, mégis Torquemada intéz-
kedett a *f e l e b b e z é s e k r ől* és a *c o n s u l t a d e f őr*-ről, többi teendői-

vel együtt már terhesnek érezte megbízatását. Abban az arányban, ahogy Torquemada mind tehetlenebb lett, ámbár négy kollegája támogatta, a Supréma egyre fontosabb szerve lett az inkvizíciónak, amint azt az 1498-iki utasításokból látjuk, Avilában, ahol ez a szerv már olyan változott formában működik, hogy mikor kérdések merülnek fel a törvényszéknél, az inkvizítorok a Suprémától kötelesek tanácsot kérni és parancs szerint oda írni, vagy onnan elhozni az írásokat.

Torquemada halálával erőteljes egyénisége híján, a Tanács mi-* hamar határozó tényező lett a szervezetben.

A viszony a főinkvizítor és a Supréma között minden külső megállapítás nélkül alakult ki. Egy történetíró, aki 1675 körül részletes beszámolót készített az inkvizíció működéséről, azt állítja, hogy vitás kérdés maradt, hogy a főinkvizítor egyedül intézkedhet a Supréma beleszólása nélkül, de az általános vélemény oda csúcsosodik ki, hogy a tagok függetlenek és csak közvetlenül a pápa által delegált hatalomnak tartoznak engedelmeskedni: állandó szokásnak minősíti ezt, mert nem akad példa, hogy az inkvizíció a Supréma nélkül cselekedett volna, míg a Supréma egymaga is cselekedhet.

Amint láttuk, ez visszaélés volt, mely csak a szokással alakult ki. Mendoza főinkvizítor például 1700-ban bizonyosságot szolgáltatott róla, Fra Frolian Diaz ügyében, amely némi tekintetben a legnevezetesebb ügy volt az inkvizíció történetében.

II-ik Carlos, az utolsó Habsburg, akit Spanyolország átkának lehet tekinteni, testben-lélekben tehetetlen volt. Egy az uralkodásra kevésbé alkalmas lény talán még sohasem alkalmatlankodott a trónon és úgy az ő, mint népe szerencsétlensége volt, hogy már négyéves korában foglalta el, hogy aztán 1665-től 1700-ig, tehát harmincöt hosszú esztendeig tántorgott terhe alatt, miközben birodalma mindinkább alásüllyedt a nyomorúságba és a megaláztatásba. Csak báb volt vagy egy intrikus nő, vagy férfi, vagy ravasz gyóntató kezében, aki uralomra vágyott. Koravén, mikor még a férfikor delén kellett volna járni, állandóan súlyosbodó lelki és testi kór nyúge alatt, nyugtalanul megkívánt mindent, ami megkönnyebbülést nyújthatott neki. Első felesége, orleansi Mária Louisa gyermektelenül halt el és a második, Mária Anna von Neuburg, akit 1690-ben vett el feleségül abban a hiú reményben, hogy gyermeke születik, igen nagyravágyó hölgy volt, aki férjét uralta, Spanyolországot pedig kedveltjei révén. Nemsokára kiderült, hogy egyik oldalágából utódot kell választani és a két legbefolyásosabb pártból mihamar két trónkövetelőt választottak Anjou Fülöp herceget, XIV-ik Lajos unokáját, akit a nép nagyrésze pártolt és Károly főherceget, I. Leopold fiát, kinek jogait a királyné pártolta. Nagy szerencsétlenség volt Diazra nézve, hogy a két versenyző közt játékszer lett.

1698-ban udvari forradalom tört ki. A királyságot tulajdonképpen egy Pedro Marilla nevű dominikánus szerzetes kormányozta, aki fel-

ügyeletet gyakorolt a királynőre azzal, hogy előléptetést és vagyont szerzett kedvenceinek, ezek közt elsősorban Don Juan Tomas castiliai tengernagynak. Carlos félt tőle és gyűlölte és utóbb is titokban kiöntötte lelkét Portocassero bíboros, toledói hercegérsek és a francia párt egyik tagja előtt. Nem vesztegették az időt, hogy az alkalmat felhasználják és Carlos szívesen fogadta az indítványt, hogy Marillát egy másik dominikánussal cseréli ki, Fra Froilan Diazzal, az alcalai egyetem rheológiai tanárával. Egyszerű gondolkodású és őszinte lelkű ember volt, aki zárdában töltötte életét

Carlos azt kívánta, hozzák fel titokban az udvarhoz és Marilla első ízben látta kudarcát, mikor azt látta, hogy a király előszobáján át a királyhoz vezetik. Visszavonult de Rosarióba, cellájába, ahol egy hét múlva meghalt — állítólag elkeseredésében.

1698 áprilisban Froilan Diaz elfoglalta helyét a Suprémában, mely a királyi gyóntatónak volt fentartva.

Azonnal megkezdődtek a megbuktatást célzó manőverek, miket önkénytelenül maga is valóra váltani segített azzal, hogy egyetlen-; séget szított saját, a dominikánusok rendjében, még pedig olyan ügyetlenül, hogy a legközelebbi kanonoki választásnál, legelkeseredettebb ellenségét, Nicolas de Torres Padmotát választották meg provinciálisnak. Meggondolatlan buzgósága mihamar még veszedelmesebb ösvényekre vezérelte, melyek lánggra lobbantották az ellenségeskedést és felébredt a bosszúvágy.

A király egészsége mind rosszabbra fordult, a görcsök és ájulási rohamok folyton erősödtek és általános volt a vélemény, hogy megverték szemmel. Valladares főinkvizitor már a Supréma elé vitte az ügyet, ahol aggódva tárgyalták, de nem tettek semmit. Valladares 1795-ben halt meg, utóda a dominikánus Juan Tomas de Rocaberti lett, Valencia hercegérseke, akivel Carlos 1698-ban titokban konzultált ama ellenőrizhetetlen híresztelésekről, melyek boszorkányságnak tudták be a király betegségét és mindenféle ellenszert javasoltak. A dolog újra a Supréma elé került, amely azonban oly veszedelmesnek tartotta, hogy nem is akart beleavatkozni. Mikor Diaz is tagja lett a Suprémának, Rocaberti hozzáfordult és ő készséggel megígérte támogatását.

De nem volt nyom, amely vizsgálatra vezethetett volna, amíg Diaz véletlenül meg nem tudta, hogy a Canges (Oviedo) apáca-kolostorban több apácát is megszállt az ördög, akikből most Fra Antonio Alhanes de Arguelles, volt iskolatársa, kiűzi az ördögöt. Évszázadok óta szilárdan hitték, hogy attól, akit az ördög megszállt, kiűzéssel és a papok általi szidalmazással mindenféle olyan dolgot meglehet tudni, mely az emberi elmét túlhaladja. A középkorban mindenütt elterjedt balhit a szellemi világegyetemről, mint a tudás forrásáról törvényesen megengedett kutatásnak számított. Sőt a puszta kíváncsiságot, az

ördögök manipulációját, mindössze csak bocsánandó bűnnek tekintettek.

Froilan Diaz tehát csak törvényes módszert alkalmazott azzal az indítvánnyal, hogy rá kell bízni a cangasi ördögöket a király betegsége okozatának felfedésére, amely egy lépést jelent a gyógyulás felé. Rocaberti mohón kapott az indítványon és a dominikánus püspököt ajánlotta e célra. Ám az óvatos főpap nagyon húzódozott ilyen veszedelmes területre menni és így leszólta az indítványt. Diaz erre Arguellest környékezte meg, aki eleinte szintén nem vállalta, de később beleegyezett, föltéve, hogy írásos parancsot mutathat fel a fő-inkvizítortól. Rocaberti írt tehát június 18-án, hogy írják le egy darab papírra külön-külön a király és a királyné nevét, rejtsek el keblükben és kérdezzék meg a démont, vájjon szenved-e valamelyikük boszorkányságban. A szolgálatkész démon megesküdünt az összes szentekre, hogy a királyt már 14 éves korában megboszorkányozták, hogy élehetlenné és az uralkodásra képtelenné tegyék. Ezzel Arguelles simán vissza akart vonulni, de Rocaberti és Diaz makacskodott, hogy bővebb értesülést és ellenszert szerezzenek a boszorkányság ellen. 1675. szeptember 3-án megírta aztán, hogy az ellenszert bevetette egy csésze csokoládéban az anyakirálynéval, hogy hatalmát el ne veszítse. A bűvös szert egy halott ember tagjaiból nyerték, miket szentelt olajjal tisztítottak meg a királyné számára és hajtó szert tettek hozzá. Carlost pőrére vetköztették, beolajozták és hajtószert adtak be neki, miközben szüntelen imádkoztak felette, ami csak arra volt jó, hogy kifáradjon és végleg kimerüljön.

Egy esztendeig fenntartották a levelezést az ördögökkel és a levelekre a démonok furcsa körülményességgel feleltek, de azért kitérően és ellentmondóan. Egyszer azt állították, hogy megbabonázták a királyt, más alkalommal, 1694. szeptember 24-én a démonok nem akartak többet mondani, kivéve azt, hogy előbbi állításuk hazugság volt és Carlost senki sem babonázta meg. Az e célra használt boszorkányokról is ellentmondásokba keveredtek, akiket néven megneveztek és leadták címüket, ám minden erőlködés meddő maradt, nyomukra sem találtak. Spanyolország sorsa úgy alakult, hogy hisztériás nőszemélyek állításától függött, akik másnap letagadták, amit előző nap szentül állítottak. A dolog már olyan terjedelmet öltött, hogy I. Lipót császár hivatalosan közölte egy ördögtől megszállott bécsi nő vádjait egy Izabel nevű boszorka ellen, akit szintén hasztalan kerestek, azonkívül Madridba küldött egy híres ördögűzőt, Fra Maure Tendá-t, aki titokban hónapokon keresztül üzte az ördögöt a királyból azzal az eredménnyel, hogy még betegebbé tette.

Ezalatt viharfelhők gyülekeztek az égbolton. A királynét roppant elkésérítette politikai kudarca, dühös is volt kényszerű elválása miatt férjétől, és haragja lángolóvá lobbant, mikor hírül vette a második boszorkányozást, melyet egyenesen neki tulajdonítottak. Egy hónappal

azután, hogy a királyné ezt megtudta, Rocaberti meghalt gyanús körülmények között. De ezen nem könnyebbült meg a dühös királyné, mert nemsokára ezután három Andemondiades is akadt Madridban, aki helybenhagyta a mesét és őt és anyósát fogta gyanúba. A királyné dühe nem ismert határt és megfogadta, hogy Fra Froilant tönkre teszi, amire az inkvizíció kínálta fel legmegfelelőbb módszerét. E célból rá akarta bírni Carlost, hogy Rocaberti helyébe Fra Antonio de Cardonát, Don Juan Tomas, Castília tengernagyának fivérét nevezze ki, mert a tengernagy ugyanakkor, amikor Marilla kegyvesztett lett, s miután megbukott. A király azonban, aki el volt szánva, hogy a vizsgálatot tovább folytatja, Alonso de Aguilar bíborost nevezte ki és mindjárt el is küldött a pápai bizottságért. Aguilar magához kérette a Supréma legidősebb tagját, Lorenzo de Folen de Cardonát, Antonio féltestvérét, és tudatta vele, hogy minden jel az admirális bűnösségére vall, akit azonnal le kell tartóztatni és írásait el keü kobozni. A királyné aggodalma nőttön-nőtt. Aguilart könnyebb rosszullet fogta el, eret vágtak rajta és három nap múlva halott volt. A gyanú megérett, de bizonyíték nem volt.

Carlos abban az időben már annyira legyöngült, hogy a királyné tanácsadói minőségében Mendoza, Segoria püspökét kérte fel, akivel gyorsan megértették egymást és Mendoza ígéretet is tett, hogy a királyné bosszúvágyát kielégíti, a bíboros-kalap megszerzése fejében.

Az első vádlott az austriai ördögűző, Fra Tenda lett, akit 1700-ban letartóztattak különböző gyanús dolgok miatt. Ő azonban a vizsgálat alatt apróra leírta a madridi ördögös nők cselekedeteit, miket Froilan jelenlétében tettek, mire száműzetésre ítélték. Erre Froilan került vizsgálatra, de a király engedelmével semmi áron sem akart vallani, mert közvetlenül királyi parancsra cselekedett, szigorú titoktartás terhe alatt.

Ezalatt a dominikánusok provinciálisa, Torres Padmota, arra Használta fel állását, hogy Arguelles de Cangartól megszerezze Froilan leveleit, melyek alapján azonnal vádat emelt a Suprémánál a Rend nevében, Froilan ellen, aki azzal mentegetőzött, hogy Rocaberti parancsára és a király sürgetésére cselekedett, amit Aquines és más orvosok is helybenhagytak.

Mendoza tudatta most már a Suprémával, Hogy Froilan ellen komoly vád létesült, de a király engedelmével nem lehet őt feljelenteni. Carlos eleinte ellentállt, de utóbb engedett a királyné és Mendoza nyomásának és Froilant Torres Padmotával helyettesítette.

Elkeseredve, kábultan és tehetetlenül, Froilan engedelmeskedett Mendoza parancsának és a valladolidi dominikánus rendházba vonult vissza, de útközben meggondolta a dolgot és Rómában keresett menhelyet. A király egy levele Aceda herceghez, az akkori nagykövethez, mihamar előkerült, amelyben az a parancs állt, hogy tartóztassák le azonnal Froilant, amint Rómába ér, mert az inkvizíció vádlottja, amely

nem enged meg felebbezést Rómába, míg a barcelonai és a merciai törvényszékeket már előre értesítették, hogy vessék őt a titkos börtönbe. Visszaküldték tehát hajón Cartagenába, ahol a merciai törvényszék befalaztatta.

Erre ádáz harc következett a hatalomért a Suprémában. Mendoza megszerezte a tagok hozzájárulását külön censorok megbízására, akik úgy a vádat, mint a bizonyítékokat megvizsgálják, őt teológust szemeltek ki, akik egyhangúan kijelentették, hogy 1700. június 23-án nem történt sérelem a hittel kapcsolatosan, mire a Supréma Mendoza kivételével az ügy elhalasztására szavazott, ami egyértelmű volt az elítélés[^] sei. Július 8-án Mendoza tehát aláírta a letartóztatási parancsot és kö: röztette aláírásra a többi tag közt is, akik egyhangúlag elutasították, mire Mendoza saját szobájába kérte őket és váltakozva, hol harago: san, hol könyörögve közreműködésüket kérte. Tomboló dühvel jelentette ki, hogy mégis csak érvényesíteni fogja akaratát és egy óra lefolyása alatt már a Supréma három tagjának megparancsolta, hogy börtönnek tekintsék házaikat, a madridi törvényszékre pedig ráijesztett, hogy följelenti a titkárt, mert vonakodott aláírni a parancsot.

Folch de Cardona volt az egyetlen a tagok közül, akit megtűrt és pedig azért, mert féltestvére, Antonio valenciai érsek, a királyné különös kedvence volt.

Castília Tanácsa közbelépett egy Consultával, melyben a király előtt rámutatott, hogy a tagokat kihallgatás nélkül ítélték el, mert a törvényhez és a Szent Hivatal szokásaihoz tartották magukat.

A királyné megijedt és sürgette Mendozát, legyen óvatos, de ő arról biztosította a királynét, hogy nincsen rá más mód, hogy kívánsága teljesüljön. Mendoza ezalatt az összes írásokat megküldte a merciai Tanácsnak, azzal a paranccsal, hogy helyezték vád alá Froilant és küldjék meg neki a határozatot. A vizsgálóbírák felhatalmazták Froilant, de Mendoza ennek dacára Madridba hozatta a barátot és a dominikánusok Nestra Senora de Atocha zárdájában egy cellába csukatta le. Ott sínylődött négy esztendeig a világtól elkülönítve, úgy, hogy még létezéséről sem tudtak, amíg a Tanács más bírákat talált, akik minden lelkiismeretfurdalás nélkül kimondták, hogy eretnkségben gyanús.

Carlos 1700 november 1-én meghalt és végrendeletében Anjou Fülöpöt jelölte meg utódjául. Addig, amíg Fülöp Spanyolországba megérkezett, a királyné volt a régens. Mendozát, aki az osztriai párt-hoz tartozott, segoviai székhelyére száműzték, de ez nem hozott megkönnyebbülést Froilánra.

De az inkvizíció dominikánus pártja nagymértékben sérelmesnek érezte, ahogy Froilánnal elbántak és vád alá helyezte Mendozát. De ő a spanyol inkvizíció tradíciói szerint a pápához felebbezett. Kelemen pápa nagyon megörült a spanyol függetlenség e behódolásának és a congregációnak utalta át az ügyet. De Mendoza azt felelte, hogy politikai okokból száműzték és így nem küldheti az összes írásokat, — ami

pedig nem volt igaz, mert állandóan magánál hordta. — Egy ügynököt küldött Madridba, az új fiskus által fogalmaztatott egy memorandumot, amelyben szentté avató, eretnekségre hajlónak, babonás és bálványimádónak gúnyolja a Suprémát. Ezt az írást előre válaszul írta egy Folch de Cardona által beadott jelentésre, amelyben azt állítja, hogy a fő-inkvizítor határozott szavazati joggal rendelkezik, míg a Suprémát nál ilyen nincs. Ezenfelül Cardona abba a tévedésbe esett, hogy mindenképpen ki akarta mutatni, hogy a démonok által megszálltak egyúttal eretnekek is. Ez nem tetszett a nunciusnak, aki nyíltan kijelentette, hogy Cardona futó-bolond, aki mindig botrányokban mesterkedik. Memorandumát, mit önköltségen nyomtatott, mindenki elítélte és savoyai Mária Louise Gábriellé, aki Fülöp távolléte alatt Nápolyban régens volt, elbocsájtotta őt a hivatalból. Körülbelül ilyenéjt lehetett, hogy a Supréma az összes törvényszékeknek tudtára adta, hogy Mendoza összes parancsait felfüggesztették.

Miközben a vitatkozás annyira dühöngött, szegény Froilan elfeledve feküdt, a földalatti cellájában.

A határozat tényleg a királytól függött, de Fülöpnek a Secessiós háborúban sokkal sürgősebb dolga akadt, mint aki újdonsült királyi hatalmát ilyenekkel próbára tegye. Froilán ügye különben is vége felé közeledett, mikor egy váratlanul merész kijelentés könnyebb halasztást idézett elő. Mikor két magasrangú egyházi férfiú a királyi trónteremből kilépett, az egyik, vagy annak nevében más valaki azt az ördögi kijelentést tette, hogy az inkvizíció már feleslegessé vált. Azt a néhány zsidópártit és eretneket igen jól elintézheti már a püspöki kar is, — Froilan Diaz ügyét a saját püspöke, — és ezzel feleslegessé válna a Szent Hivatal fenntartására szolgáló óriási költség. Ezt a forradalmi indítványt többek között Ursines hercegnő is melegen pártolta, de Fülöp elutasította, — kétségtelenül olyan bölcsen, mert ha hajlandó is lett volna rá, trónja még olyan bizonytalan alapon áll, hogy nem kockáztathatott meg ilyen újítást.

Castília admirálisa portugál menekült volt, onnan eredt ellentállása Fülöp véleménye iránt. Mendoza, amint általánosan tudott dolg volt, az ausztriai párthoz tartozott és így Fülöp idővel mégis csak ellene határozott. Október 27-én elhivatta Cardonát, akivel titokban tanácskozást folytatott, amelynek egy írás lett az eredménye, mit a királynak neve aláírásával kellett ellátni. November 3-án rendeletet olvastak fel a Suprémán, amely visszahelyezte helyeikre a *jubilado* tagokat. Ezt november 7-én egy, Mendozához címzett dekrétum követte, azzal a paranccsal, hogy ő és utódai a Supréma tagjait tisztelni tartoznak, minthogy a király személyét, a királyi igazságszolgáltatást gyakorolják és fel vannak hatalmazva, hogy döntő szavazatokat adjanak le. Mendoza továbbá köteles az országból kiutasítás terhe alatt 72 órán belül a Froilan Diazra vonatkozó írásokat a Suprémának ki szolgáltatni és megtudni, hogy a dominikánus él-e még, vagy már ha-

lott. November 19-én egyhangú határozatot hozott, melyben felmenti a vádak alól Froilant, újra a Supréma tagságát adományozta neki, az összes hátralékos fizetések beszolgáltatásával, továbbá a de Rosario kolostor ama celláját, amely a királyi gyóntatónak volt fenntartva, akik közül oly igazságtalanul kibuktatták.

Floiran Diaz tehát annak rendje és módja szerint visszahelyeztette a Suprémába. Kárpótlásul szenvedéseiért Fülöp neki adományozta az avilei püspöki széket. De azért nem volt *persona grata* Rómában és Kelemen pápa megtagadta megerősítését azon az alapon, hogy előbb írásait kell látnia és csak aztán határoz, felmentése *igazságos volt-e*, ekként érvényesíti felügyeleti jogát ebben az ügyben.

Fülöp azonban nem tágított és Froilan halála után nem akart mást kinevezni és így a püspöki szék 1705-től üres maradt, amíg Julian Cano y Tovarrel be nem töltötték.

Ami Mendozát illeti, lemondani kényszerült még 1705-ben a főinkvizitóri állásról. Mikor Fülöp 1706-ban visszamenekülése után Burgosba, Mendozát és az admirálist többekkel együtt letartóztatták, mint áruházasokat és az anyakirálynét Bayomoba kísérték. Mendoza, természetesen nem kapta meg az áhított bíboros-kalapot, de azért túlélte keservét 1727-ig, mint püspöki székének békés birtokosa.

Abban az időben a Supréma úgylátszik megszokta, hogy az ügyek referálását két emberre bizza és azok véleménye szerint dönt.

* *
* *

Mikor 1629-ben szó volt róla, hogy Suprémát átszervezik, IV. Fülöp felkereste Castanédát, hogy részletes kimutatást kérjen tőle a fizetésekre vonatkozólag, a bikaviadalok költségeiről és kivilágításokról, mely a részletes összeget feltünteti minden vele kapcsolatos személyről, a főinkvizitortól a legcsekélyebb hivatalnokig és ugyanazt a kimutatást követelte a törvényszékek kiadásairól. A SupTéma, mint rendesen, ötölt-hatolt és titkolódzott. Mindössze annyit tartott válaszolni illőnek, hogy egy inkvizitor 500.000 maravédi jövedelmet élvez, a *conego de la tarde* 166—660-ig és a királyi titkár és kincstárnok egyenként 200.000 maravédit.

Véletlenül megszereztük a Supréma személyzetének tiszteletdíjáról szóló részletes kimutatást abból az időből. Azt látjuk belőle, hogy a főinkvizitor fizetése és külön díjai 452.920 maravédit tett ki. A rendes tagok felét kapták ennek fejenként. A pénz vásárló ereje természetesen erősen csökkent eközben, de ez még sem okolja meg a későbbi fényűzést.

Itt fordul elő első ízben a király neve, mint a *propines* és *luminerías* elfogadjáé, a főinkvizitoréhoz viszonyítva kétszeres összegben, olyan gondosan ügyeltek ezekre a külön bevételekre, hogy 1679 és 1680-ban a bikaviadaloknál és San Izidoro és Santa Anna ünnepnapjain,

úgy mint az *Autos de fé Sacramentalis Corpus Christi* alkalmával a Supréma azonosította magát önmagával, körülbelül 687.726 maravédist fordítottak a fentebb leírt célokra. Ebből megtudjuk, hogy egy bikaviadal kellékei kb. 131.275 és egy *auto de fé* kiállítása kb. 144.976 maravédusra rúgott.

A Supréma egyáltalán nem volt kényes, miként szaporítsa jövedelmét. 1659-ben az Infante Ferando Thomas születése két külön propines és öt külön luminarias kivetésére adott alkalmat. De tisztviselőitől sem sajnálta a külön díjazásokat. 1670-ben például Donna Juana Fita y Ribera számára (valószínűleg az inkvizíció titkárának unokahuga) négyszáz arany évi segélyt szavaztatott meg hozományul. De tagjai mulattatásáról és szórakozásáról is gondoskodott a Supréma, nem tekintve a szörnyű pénzforrásokat, amelyekből merítette — a konfiskációk és bírságok, melyek a boldog családok ezreit tették tönkre, módját szolgáltatták a rémes véstörvényszék tagjainak szórakoztatására. Tényleg egészen új szemszögből tekintjük ezt a törvényszéket, amely minden spanyol becsületét és életét a markában tartotta és melynek az volt a jelszava:

„Exsurge Domine et vindica causam tuam”, ha megfigyeljük, milyen gonddal ügyelt rá, hogy a népet ünnepi alkalomkor mulattassa. Nézzünk csak be egy pillanatra a Szent Hivatal ez el sem képzelt belső gazdálkodásába. Az 1690. június 3-iki bikaviadalra 267 reált költöttek, de hozzátesszük, hogy a mulatságot a Buen Retiro palotában tartották és így a palota kincstárnokának az erkélyek használatára 4400 reált fizettek. Ez csak egy példája annak az állandó költekezésnek, mit a Supréma tagjai és alkalmazottai mulattatására áldozott. És ezek egyáltalán nem szorítkoztak a bikaviadalokra és *auto de fé*kre. 1690-ben a Supréma 3300 reált fizetett az erkélyek használatára a Calle Mayoron, ahonnan az új királyné, Maria Anna von Neuburg bevonulását láthatta.

De a Supréma nem lehetett volna ilyen bőven költekező, ha biztos és állandó jövedelmi forrással nem rendelkezik. Nemcsak a hazai véstörvényszékek adóztak busásan, hanem főleg a gyarmatok is. Mexiko és Lima például 10.000 aranyat fizettek évente, sokszor ennél többet is. *Sőt* még Cartagene de los Irtdiasból is küldtek az inkvizíciónak 100.000 pesonál többet évente. De azért a Supréma jövedelmét komolyan megterhelték a királyi parancsra kirótt háborús költségek hozzájárulásai, melyeket 1794-től feljebb állampapírba kellett befektetniük. A napóleoni háborúkat követő államcsőd természetesen erősen csökkentette az inkvizíció vagyoni állagát is.

A fényes fizetéseket és külön jövedelmet tekintve, a Tanács csak három órai munkaidőt tartott délelőttönként, míg heti három napon: kedden, csütörtökön és szombaton kétórás ülést délután. A tanácsi üléseket eredetileg a főinkvizítor lakosztályában tartották IV. Fülöp

trónraléptéig, amikor is megvették az elítélt kedvenc Rodrigo Calderon házáat és így a Szent Hivatal állandó otthonra talált.

II. FEJEZET.

Az ítélőszék.

Az inkvizíció aktív pályafutása alatt a helyi ítélőszék képviselte azt a nép előtt. A főinkvizítor és a supréma távoltartotta magát és nem tartott fenn közvetlen összeköttetést a közzel.

Másként állt a dolog az inkvizítorokkal, kiknek parancsára bármely magasállású személyt a titkos börtönbe lehetett csukatni, hogy onnan csak a gyalázat letörölhetetlen bélyegével kerüljenek elő, míg a vádlott vagyonát a legapróbb részletekig, ha nem foglalhatták le teljesen, de súlyos bírságot róttak ki rá. Ilyen hatalommal felruházott emberekből jövés-menés közben, a rémület áradt és amint látták, helyzetük nem volt olyan, hogy ilyen rémületet csillapítson, ők voltak a Szent Hivatal látható ügynökei, titokzatos és mindent felölélő autoritásának testet öltött exponensei, akik jogosultak voltak az egész szervezetet segítségül hívni és csakis feletteseiknek tartoztak felelősséggel. Azt az ítélőszéket, ahol ítélkeztek mindazok élete és vagyona felett, akiket jónak láttak, mely előtt megjelenni csak általános rémülettel tekinthetett a nép, mert hisz sohasem volt biztos afelől, hogy egy meggondolatlan szó, vagy valamely ellenség denunciálása nem kárhóztatta-e őt is, hogy ott üljön a véstörvényszék előtt, azt az ítélőszéket a lehető legegyszerűbb módszerrel szervezték meg.

Már láttuk, hogy 1481-ben két dominikánus fráter Sevillában, egy jogtudóssal, aki vezette őket és egy fiskussal, mint vádlóval, olyan tényleges munkát végeztek, hogy hatáskörük mihamar hihetetlen arányokban kibővült.

Később már a túlságosan megnövekedett létszámot visszaélésnek tekintették és változtatni kíséreltek meg rajta. De az eredmény mindenütt negatív maradt, még a király és a pápa közbelépése sem változtatott a helyzeten.

Lehetetlen volt azoktól megszabadulni, akik életfogytiglan pénzért vásárolták meg a tagságot. 1677-ben Valladarés jelentette Carlosnak, hogy az inkvizíció bevételei a kiadások felét sem fedezik, azért is azt ajánlotta, hogy amint üresedés támad, ne töltsék be többé az állást és hogy a legnagyobb forgalmú ítélőszékeknél is csak három inkvizítor; működhessék.

A király Helybenhagyta és fel is oszlattak néhány felesleges állást. De mint minden reform, ez sem volt állandó.

Nem volt híja a komoly törekvéseknek sem, hogy a törvényszékeknél fegyelem uralkodjék és rendes munka végeztessék, noha ez alaposan megakadályozta az inkvizítoroknak engedélyezett tekintély korlátozása és a bűnösök iránti rossz példát szolgáltató elnézés.

Izabelláé az érdem, hogy Castíliában megreformálta az igazsága szolgáltatást azáltal, hogy időnként szigorú, megvesztegethetetlen és hajthatatlan felügyelőket küldött ki, akik a törvényszékeken a bírászkodást ellenőrizték. Ezeket a főinkvizítorok nevezték ki királyi megbízatás alapján. Idővel ezek a rendszeresített inspekciók megszűntek, noha a szükséges felügyeletet továbbra is fentartották, de csakis olyant kor foganatosították, mikor az szükségesnek mutatkozott.

Barcelonával például folyton baj volt, a rakoncátlan nép nem engedelmeskedett a törvényszékeknek. A felügyelet munkája, ha lelkiismeretesen végezték, egyáltalán nem volt könnyű. Mikor Medina Rico 1604-ben mint felügyelő Mexicóba került, ahol a rossz kezelés szembeötlő volt, bírói kihallgatásra rendelte Estrada és Higaera inkvizítorokat, felfüggesztette őket és maga foglalta el évekig az ítélszéket.

A palota vagy városi épület, ahol az ítélszék működött, az úgynevezett *secretor* és a külső lakosztályra oszlott fel. Az volt a rendeltetés, hogy az inkvizítoroknak lakást biztosítson és ha eléggé tágas volt, a többi alkalmazottnak is. A legfontosabb része a *cárceles secretas*, vagy titkos börtön volt, mely a vádlottak számára szolgált, mert szükség esetén azonnal fel lehetett őket hozni a tárgyalóterembe, anélkül, hogy bárki más is látná. Volt ott természetesen kínzókamara is, amely teljesen a föld alatt volt. Egy részlete a tárgyalóteremnek jellemző volt: az úgynevezett *celosia*, amely mögött a tanú megállapíthatá a vádlott személyazonosságát, anélkül, hogy az látta vagy felismerhette volna.

Az 1478-iki bullában Sixtus pápa felhatalmazta Ferdinándot és Izabellát, hogy mint inkvizítorokat három püspököt vagy más érdemes férfiút, világi papot vagy szerzetest alkalmazzanak, akik meg nem haladták negyvenedik évüket, istenfélők és nemes jelleműek és vagy theologiai doktorok vagy a kánoni törvényekben jártasak. A negyven évi korhatár már régebbi megállapodás volt, de a szükséges kvalitás; sokat tekintve, jól meg volt választva. Így, mikor Sixtus 1483-ban meg akart szabadulni Gualbas inkvizítortól, arra kérte Ferdinándot, cserélje ki őt valamely theologiai tanárral, aki istenfélő és erényei révén köztiszteltben áll. Az inkvizítorok, akik Spanyolországban működtek, dominikánusok voltak, ámbár nem kötötték ki ezt külön, magától értetődőnek tetszett, hogy az ő kezeik közt maradt az intézmény. De Ferdinándnak Sixtussal való viaskodása közben az aragóniai inkvizíció felügyelete iránt, belebotlott a fráterek köteles engedelmességébe, generálisuk iránt, aki természetesen a kúria embere volt. Mikor VIII. Innocent megújította 1485 február 3-án Torquemada megbízását és

már a kvalifikációs formulákba *latrados*-ról beszél, azaz errevaló egyházi férfiakról, akik tudósok és istenfélők és vagy teológiai doktorok, tanárok vagy kanonokok és hogy a dolgot egyszerűsítsék, hát negyven éveseknek sem kell lenniök, hanem legfeljebb harminc éveseknek.

A Szent Hivatal így a laikusok számára is megnyílt és nem is haboztak őket alkalmazni addig, amíg nőtlenek maradtak, amint meg-nősültek, azonnal le kellett köszönniök.

A supréma mindig vigyázott az inkvizítorok erkölcsre, felismer-vén a kísértést, melynek ki voltak téve és az állásukkal járó alkal-makat. A kérdések közt, miket a felügyelő az inkvizítor jelölthöz in-tézni tartozott, mindig ott szerepelt a kérdés, tisztességes életmódot folytat-e, anélkül, hogy nyilvánosan szeretőt tartanának vagy a női nembeli foglyokat megrontanák vagy a foglyok leányait és feleségeit és hogy halottak emlékeit illő tiszteletben tartották-e.

Bizonyos fokú ceremónia és dísz tartozott a felügyelő látogatásá-hoz. Mielőtt a várost elérné, küldöncöt küldtek a megérkezés pontos idejét bejelenteni és ekkor a hatóság, az egyházi méltóságok és a város előkelősége egybegyűlt, hogy eléje menjen a felügyelőnek és a lakásába kalauzolta őt. A titkárt megbízták, hogy a lakás tisztaságáról és mindenben megfelelő voltáról gondoskodjék és feljegyezze a fogad-tatás részleteit. A tisztelet hiányaért ilyenkor büntetés járt ki. 1564-ben dr. Furita, mikor Gerona és Érne püspöki székét megláto-gatta, csukva találta Castellon de Ampuriás rácskapuit és az egyik ör, a lova kantára után kapott. Azonnal feljelentette a helyi hatóságokat, de a konzulok azt bizonyították, hogy azok nem hibásak, hanem a két Ör, akiket menten a bíróság elé küldtek Barcelonába.

Mikor három inkvizítor volt, az egyiknek távolléte nem volt akadály, de ahol csak ketten voltak, az már komoly hátrányt jelentett. Eleinte az volt a megállapított szabály, hogy két felügyelő rendelkez-zék együttesen a fontos teendőkről, mint például a kínzásra ítélestről, a bizonyítékok közhírré tételéről és hasonlókról.

Az inkvizítorok mellett a legfontosabb személy a *promoter fiscal* vagy vádló bíró volt. A tizenharmadik századbeli eredeti inkvizíciónál nem volt ilyen tiszt; kölcsönös ösztönös volt úgy az inkvizítor szemé-lyiségében, mint vádló bíróéban, végtelenül előnyösebb és sokkal különb, mint az a hazugság és kétszínűség, hogy a cselekmény a vádló-bíró és a vádlott közt folyt le az inkvizítorral, mint pártatlan ítélő-bíróval.

A jegyzők vagy titkárok fontos részét alkották a törvényszéknek, írásba foglalták a per vaskos anyagát, a vádlott összes kihallgatásait a kérdésekkel és válaszokkal egyetemben, a végnélküli ismétléseket az eljárás bonyolult és tekervényes módszerében, amelyek olyannyira felfejlődtek, hogy úgy tetszett, az emberi elme határait elérték.

A törvényszék csekélyebb alkalmazottai, mint először is a *nucio*,

aporiero és a *carcelero* vagy *alceide de les secretas* szerepelt. A mucio tulajdonképpen kurír vagy hírnök volt, aki üzeneteket vitt a suprémanak vagy más törvényszékeknek és mielőtt a postahivatal létrejött, ugyancsak fárasztó foglalkozása lehetett. A börtönörré nagy szükség volt olyan törvényszéknél, amely saját börtönrel rendelkezett. Amint láttuk, eleinte az *alguazil* töltötte be ezt a tiszteket és alkalmazottait nem számították a tisztviselőkhöz. A *carcelero* legelső említésére az 1499. év listáján lettem figyelmeztetve, mikor Juan de Moyat, mint a barcelonai törvényszék cercaroniusát említik. Eléggő tekintélyes egyén lehetett, mert Ferdinánd 1515-ben tanácsosnak látta a börtönököt felügyelet alá helyezni és erre való tekintettel felhatalmazta a törvényszéket, hogy 500 sueldo fizetéssel carceleroakat alkalmazzanak.

A sokszor zsúfolt börtönök a legegészségtelenebb berendezéssel, szükségessé tették a hivatalos orvos alkalmazását is, kinek szolgálatai már azért is nélkülözhetetlenek voltak, mert a kínvallatás előtt és után meg kellett a vádlottat vizsgálni, sőt az elég gyakori hirtelen jelentkező elmebaj eseteinél is. Miután kötelessége a *secreio* szent hátaírain belül feküdt, bizalomra méltó embernek kellett lennie, aki, miként a többiek mind, titoktartást fogadott. Feltétlen szükség volt a káptalanra is, de nem a foglyok miatt, akiktől megtagadták a szentiségek kiszolgálását, hanem mert a napi munka mindig misével kezdődött.

Az elégtelen anyagiak miatt állandó panaszkodás dacára, az inkvizíció embereinek dotálása mégsem lehetett oly csekély, legalább is az inkvizíció első másfélszázad alatti létezésében. Ott szerepelt még a házbér fizetése, a kivilágítás és a bikaviadalok költségei és sok esetben a gyász költségei.

Az *ayuda de coste*, amelyről annyit hallunk, a fizetések többékevésbé tekintélyes emelője volt, vagy egy bizonyos dologért járó jutalmazás, esetleg egyszerűen valami jótétemény.

Ennek folytán, ha állandó *ayuda* nem szerepelt, mindig akadt külön megjutalmazó esemény és a supréma tetszés szerint kiutalhatja érte a díjat.

Hogy a folyton növekedő temérdek írást valahogy rendben tartíhassák, a supréma megparancsolta 1566-ban és 1572-ben, hogy négy helyiség álljon rendelkezésre a camera del secreto-ban, egy a függő ügyeknek, egy a felfüggesztett ügyeknek, egy a kész anyag számára és a negyedik azoknak az írásoknak, amelyek az *informaciones de timpíesa-hoz* tartoznak. 1635-ben minden egyes vádlottról listát kellett vezetni, kelettel ellátva és az ügy rövid ismertetésével. Ezek a listák azután további nyomot szolgáltatottak a vádlottak hozzátartozói ki-puhatolására. De sokkal hatásosabb, mint a supréma rendeletei, hogy az iratokat rendben tartásuk és indexet vezessenek róla, az a valóságos mania volt a vér tisztaságáért, a *limpiezáért*, egyszerre lábrakapott és mint azt később látni fogjuk, minden társadalmi osztályon áthatott és

igen szép haszonnal járó üzletnek bizonyult, mert hisz az inkvizíció volt a választó bíró és az ő feljegyzései voltak a bizonyítékok.

Ezek a feljegyzések lassanként egy óriási iratraktárrá növekedtek, amelyben a legapróbb részletekig értesítés volt nyerhető az eretnekek felől, a gyanúsak és azok hozzátartozói felől. Az 1561-i utasításhoz híven, mikor egy foglyot megvizsgáltak, első dolog volt tőle pontos adatokat gyűjteni szülei és nagyszülei, fi- és nőtestvérei, nagynénjei és nagybátyai és ezek gyermekeiről és hogy ezek közül nem volt-e valaki az inkvizíció foglya vagy büntetést, bírságot nem róttak-e rá. Erre, amikor a vádlottat már annyira sanyargatták, hogy azon mód áttért a katolikus hitre és irgalomért könyörgött, vallomását nem fogadták el, amíg tőle telhetően híven be nem számolt minden más eretnekről, akár rokonról, akár idegenről, akiről tudott vagy hallott és bűneiket részletesen el nem mondta. Mindezt aztán gondosan lajstromozták és feljegyezték, amíg ez az értesítés körülbelül teljes listáját nem szolgáltatta a Spanyolországban gyanús embereknek. Egy zsidó, kit Granadában tartóztattak le, esetleg más húsz zsidót kompromittált, akik szerte-szórva éltek Campostellától Barcelonáig. És ezek közül mindegyik, akit lefogtak, az információ egy-egy újabb forrása lett, úgyhogy az egyes törvényszékek közti közös érintkezés, ezzel beszolgáltatva egyenkint az összes adatokat. Ez aztán óriási módon növelte az inkvizíció hatásos voltát és ugyancsak csekély reményt nyújtott a menekülésre. A tizenhatodik század bűnperei, mikor e módszer már úgyszólván tökéletes volt, kimutatják, hogy bár néhány vádlottnak a letartóztatása széjjelszórta bűntársait, az inkvizíció állandóan nyomukban volt és sem a név, sem a lakóhely változtatása semmit sem ért.

Az emberi leleményesség alig tudott volna tökéletesebb módszert kieszközölni, mellyel rögtön elnyomták az inkvizíció által megállapított másféle törekvést.

Limpieza.

Fentebb már ismételtlen említés történt a *limpiezáról*, azaz a *tiszta vérről*, melyet az inkvizíció minden alkalmazottjánál megkívántak. Ez olyan figyelemreméltó kifejlődése volt a fennálló fanatizmusnak és olyan nagy befolyással volt Spanyolország társadalmi rendjére, hogy bővebb vizsgálatot érdemel.

Az első jelentés erről a társadalmi exkluzitásról a toledói *Sentencia Estatuto-ban* találjuk, 1449-ben, ahol valamennyi conversot megfosztottak nyilvános állásától, mint a hitben gyanúsat. Amint továbbá láttuk, ennek az eredménye V. Miklós bullája volt, amely az ilyen törvényhozást keresztényellenesnek bélyegezte és megtiltotta a különcködést az ó- és az új-keresztények között és e tekintetben helybenhagyta X. Alfonso, III. Henrik és II. Juan törvényhozását. Ezt azonban úgy kerülték ki a spanyolok, hogy 1473-ban Cordovában megalakított-

ták a *Testvériességet* a keresztényi szeretet címe alatt, amelyből szigorúan kizártak minden conversot és amely utóbb a fentebb leírt vérengzésekre és zavargásokra vezetett. Lehet, hogy ez volt az ok, amely Carillo toledói érseket egy vidéki signodus egybehívására készítette Alcalában, ahol elítélt minden testvéries egyesületet, melyek esküvel fogadták, hogy nem vesznek fel conversot. Minden ilyen esküt az érsek érvénytelennek jelentett ki és azokat, akik felesküdték, feloldotta fogadalmuk alól. Kissé nevetséges kifejezést adott ennek a tisztavérűségnek a toledoí kőműves céh, amely főképp mudéjaresekből állott, akik 1481-ben elfogadták azt a törvényt, amely megtiltotta a tagoknak, hogy conversot is megtanítsanak művészetükre. A következő évben még szigorúbb státumot fogadtak el a helybeliek Guipuzcoában, amely megtiltotta a conversoknak, hogy a vidéken letelepedjenek és vidéki családokba házasodjanak.

Az első hivatalos elismerése a különködésnek ó- és új-keresztények között IV. Sixtus bullája volt 1483-ban, amely megparancsolja, hogy az inkvizítorok régi keresztények legyenek. A következő lépés már jobban kihatott a jövőre, mikor 1485-ben az időleges inkvizíciót megszervezték, a Guadalupe kolostorban egy zsidót találtak a szerzetesek közt, aki már negyven esztendeje ott élt köztük, de meg nem keresztelkedett. Azonnali elégetése a főkapu előtt nem csillapította azt az aggodalmat, hátha több eretnek is menhelyre talált a kolostorban. Rögtön dekrétumot függesztettek ki, hogy semmiféle zsidó lezármazottját ne engedjék belépni a kapun. Temérdek tanácskozás és vitatkozás támadt. A dekrétumot ellentétesnek találták, V. Miklós 1449-i bullájával és már vihar lebegett a levegőben, ami arra készítette Ferdinándot és Izabellát, hogy VIII. Ince pápa segítségét kérjék. De kitért a válasz elől és a sevillai érseket és a cordovai püspököt bízta meg, hogy belátásuk szerint változtassanak vagy enyhítsenek a bullán. Ezt persze már az új rend bizonyítékának tekintették és azt beszélik nekünk, hogy a guadalupi Szent Szűz annyira örvendett, hogy valósággal ragyogott a csodáktól.

A következő eset különleges és szűkhatárú volt. Miután Torquemada megalapította St. Thomas Aquines-i szerzetet, aggodalom szállta meg, hogy a conversok, akiket annyira gyűlölt, esetleg csak azért is felvételre jelentkeznek. 1495-ben tehát VI. Sándor pápához fordult egy dekrétumért, amely megtiltja bárkinek, aki közvetve vagy közvetlenül zsidó származású, hogy a dékán engedelmével nélkül fölvetesse magát az egyetemre. A dékán persze készséggel szolgálatára állt Torquemadanak, főként, mert excommunicációval fenyegették meg. Az üldözésnek folyton dagadó árjában, jól esik kivételre akadnunk. Nem volt a hitnek buzgóbb és kérlelhetetlenebb védelmezője, mint Ximenes, aki az alcelei egyetem alapításával nem tett kivételt a conversokkal. Gondosan megalapozott részletes szabályaiban, hogy kik és milyen kvalifikációval bírók iratkozhatnak be az egyetemre, egy szó sincs, hogy

a zsidó- vagy a mór-vér akadály volna. Kétségtelenül ez a tény volt az, ami kivételszámba ment a Supréma rosszindulatú dekrétumával szemben, mikor 1522-ben megtiltották a toledói, a salamancai és a valla-s dolidi egyetemeknek, hogy doktor címet adományozzon kitért zsidóinak vagy egy az inkvizíció által elítélt egyén fiának vagy unokájának.

A legközelebbi lépés a franciskánusoktól indult ki 1525-ben, akik yil. Kelementől egy brévét szereztek, hogy Spanyolországban zsidó származású frátert vagy atyát, akinek valamely hozzátartozóját az inkvizíció elítélt, semmiféle tisztségre ne alkalmazzák és hogy ezentúl az ilyen defektusban szenvedő egyént fel se vegyenek bármely rendbe.

Ez alatt a *limpieza* kérdése állandóan szőnyegen volt és az embereket ó- vagy új-keresztényeknek osztályozták, mert a genealógiák szinte már a köztulajdonba mentek át, mikor 1528-ban Diego de Uceda lutheránusságáért a bíróság elé állított, habár szintén ó-kereszténynek vallotta magát. A toledói törvényszék Cordovában kutatott bizoi nyíték után, ahol a tanuk minden tétovázás nélkül beszámoltak szüleiről, akik apai és anyai ágon teljesen tiszta vérűek voltak, nem volt bennük egy csöpnyi *converso* vér — amelyről pedig a város nevezetes volt. Az egyre növekvő fontossága arra indította az inkvizíciót, hogy saját maga számára is gyűjtsön bizonyítékokat és így 1530-ban az a parancs ment a vádtanáchoz, hogy mindazoknak a hozzátartozóit beidézzék, akik vagy visszaeső bűnösök vagy vezeklők voltak, hogy megállapíthassa nem változtatták-e meg nevüket. A társadalomra általában mennyire fontos volt ez a dolog abból derül ki, hogy a segovia-i *cortez* kérvényt köröztetett 1532-ben, hogy mindazok régi keresztényeknek számítanak, akik származásukat keresztény szülőktől, nagyszülőktől és ükapától, ükanyától, sőt — ha kell ezeknek a szüleitől — be tudják bizonyítani és hogy a *limpiezának* a gyanúja sem hárulhat rájuk, kivéve, ha bizonyíték van rá, hogy zsidók vagy mórok utódai vagy hogy valamelyik őüket az inkvizíció elítélte.

A dominikánusok nem voltak oly buzgók mint a franciskánusok, hogy *limpiezájuk* részére megnyerjék a pápai protekciót. A dominikánus-rend szelleme kevésbé volt üldözésre hajló, mint a franciskánusoké. Legelőkelőbb tagjuk abban az időben Thomas de Vio Geietano bíboros volt, aki mikor véleményét kérdezték, hogy törvényszerű-e mindazokat kirekeszteni a rendből, akikben zsidó eredet van, azt felelte, hogy az nem halálos bűn ugyan, tekintve, hogy az a faj adta nekünk Jézus Krisztust és az apostolokat és az ember megváltóját, oktalanság és háládatlanság megkülönböztetést tenni köztük, sőt ez akadályszámba is megy kiterésüknél. De Siliceo érvelt legjobban. Törvénycikkének megerősítése III. Pál által végleges volt és megdönthetetlenül elismerte a *limpieza* szükségességét, mint kvalifikációt mindazok számára, akik állást óhajtanak az egyháznál vagy az államnál. Toledo még a pápa ellenében is fentartotta ezt 1573-ban, a veneziai követ, Leonardo Doneto azt hozta hírül, hogy a szigorú és hajthatat-

lan akarátú Pius hasztalan vetette latba teljes autoritását, hogy egy régi cselédje számára, aki nem volt limpio, — a toledói archidiakonátust megszerezze és hogy emberének utóbb meg kellett elégednie egy csekélyebb díszű állással és a bőséges nyugdíjjal, amely vele járt. Mindez csak azt mutatja, hogy a conversok milyen lankadatlan buzgalommal dolgoztak, hogy úgy XIII. Gergely, mint V. Sixtus jogaik megerősítéséül brevéket adományoztak nekik. Ám a szentszék is újra bebizonyította határozatlanságát, mikor a sevillai káptalan 1565-ben kérvényt adott be Piushoz, hogy megerősítse a limpieza rendszabályát, Pius vonakodott azt elfogadni és elítélte a spanyol templomokban lábrakapott törvénytelen hangot. Paheco bíboros viszont védelmébe vette azt és nem tudott betelni a zsidók gonoszságának leírásával; mire Pius haragosan nekitámadt, mondván, hogy azt tesz, amit jónak lát megtenni és hogy minden spanyol, pápa akar lenni!

Úgy látszik, hogy még nem vállaltak határozott módszert arra nézve, hogy a limpiezát bebizonyítsák. A toledói rendszabály a jelöltektől geneológiai adatokat és a költségekre való pénz letétét követelte meg. Mindenki úgy érezte, hogy a legmagasabb tekintélyre van szükség, hogy egy megállapított módszert ajánljon és ezért II. Fülöpre esett a választás. 1562-ben ennek folytán dekrétumot bocsátott ki, amelyben a régi szokáshoz híven, az ősiségét kívánták megújításnak, mert az azt vallotta, hogy amióta az inkvizíció Aragóniában és Castíliában létesült, minden inkvizítortól és alkalmazottaitól megkívánták, hogy geneológiáját szolgáltatassa be bizonyosságul, hogy ereiben nyoma sincs a zsidó vagy mór vérnek vagy olyanokénak, akiket az inkvizíció elítélt vagy megbírságolt. A király tehát megparancsolta, hogy minden egyes törvényszéki alkalmazott kielégítő bizonyítékát szolgáltatassa be a saját és a felesége *limpieza*-ját és hogy azok, akik még hivatalban voltak, rögtön elbocsátandók, ha a feleségben a limpiezának defektusa mutatkozik. Ezeket a szabályokat be kell iktatni az értesítésekbe és feltétlenül figyelembe kell venni. Valószínűleg Castília számára is hasonló rendelet készült és az az újítás fontos benne, hogy itt először a feleségben is megkívánták a tisztavérűséget. Még időleges alkalmazásra is szükséges volt a limpiezát kimutatni.

1595-ben II. Fülöp is Manrique de Leranak szánt utasításaiban, nagy súlyt helyez a limpieza fontosságára. Sajnos, a limpieza örületében nem ismertek határt a generációk ama számának, amelyekben esetleg átragadt a tisztátlan vér. Leonardo Donáti úgy írja le a törvényt, hogy négy generációra terjedt ki. De ebben nem veszi tekintetbe a spanyolok hő vágyát a fajtiszta vér iránt. Hisz láttuk, hogy a castíliai kortez 1532-ben azt kérelmezte, elégedjenek meg a szépapáknál kimutatott limpiezával. A kortezhez intézett kérelemből kiviláglik, hogy Siliceo Toledo rendszabálya nem ismert határt.

Kétféle leszármazás volt, amely tisztátalan vért okozott. Egyik, ha valamelyik ős a kiközösített fajokhoz tartozott, a másik, ha az inkvi-

zícia által meg volt már büntetve. Ami az elsőt illeti, az 1391-i zsidómészárlásoknál az erőszakkal kikeresztelkedésnél vonták meg a határvonalat. Önkéntesen a katolikus hitre áttérők a periódusok előtt még régi keresztényeknek fogadtattak el, a későbbiek már kelletlenül új-keresztényeknek tekintették leszármazottjaikkal együtt. Az összeházasodás a conversokkal, mely a tizenötödik században volt leggyakoribb, végtelen sok zűrzavarnak az okozója lett országszerte generációkon át és Mendoza y Bobadilla 1560 körül valószínűleg valami vitatkozás révén a limpiezáról kidolgozott és Fülöpnek felajánlott egy memorandumot, amelyből tényleg kimutatta, hogy Aragónia és Castília nemességének vérében zsidó eredet van.

A saragossai első törvényszék buzgó titkára kifejtette, amit különben általánosan tudtak és Libro Verde de Aragonnak neveztek, hogy a vezető állásban levő conversok, akik mindazokért megszenvedtek, akik el akarták kerülni a mételyt, szinte pajzsul szolgáltak. Sok olyan egyén is akadt, akiket úgy a rosszindulat vagy a fanatizmus mozgatott hasonló vagy más forrásokból vagy csak pusztán szóbeszéd után könyveket szerkesztettek Libros verde vagy del Recerro elnevezés alatt. A felső középosztályból senki sem, a távoli északi és keleti hegyvidéket kivéve, nem lehetett biztos affelől, hogy a fajvizsgálat nem rántja-e le a leplet valamilyen szerencsétlen mesalliancra. Tényleg csakis azok érezhették magukat biztonságban, akiknek jelentéktelen családja kizárta a vizsgálatot őseinek családfájába.

A tisztátlanság második forrása a leszármazás egy az inkvizíció által megbüntetett ős képében, eredetileg csak a súlyosabb esetekre vonatkozott. De azért semmi sem csökkentette a vizsgálóbírák aprólékos kutatásait, akik titokban dolgoztak és bármely az inkvizíció által véghezvitt büntetést kitorölhetetlen bélyegnek minősítettek az illető ösön. És ezt nagyban megkönnyítette az a titkolódzás, amelybe ezt a vizsgálatot leplezték. A kérelmező beszolgáltatta családfáját, megnevezte tanúját és várta a történendőket. Amint Sylva Diego is leszögezi, az inkvizíció néma titkolódzása egy sagorat sem bocsát ki a kérelmezőre még ha húsz év bizonytalansága előzte is meg és ezalatt a vélemény mindinkább megerősödik, hogy a családja tisztátlan, ezt bebizonyítani vagy kideríteni azonban lehetetlen, még ha több generáció és minden hozzátartozója szenved is a gyanú alatt.

A szükséges díjazások előteremtésére a kérelmezőnek, mikor családfájának adatait beszolgáltatta, letétet kellett fizetni, amelyet eredetileg 300 réalban állapítottak meg. Amint az üzlet jobban virult, nyilvánvaló lett, hogy a pénzekről külön elszámolást kell eszközölni és mint külön tőkét kell kezelni.

Az egész dolog szinte melegágya volt a csalásnak és kihívta a megvesztegetést, mindinkább szaporodtak az esetek, mikor hamis tanúzással dolgoztak és a kérelmezők sem resteltek, hogy pénzzel hamis tanúzásra csábítsák az inkvizíció alkalmazottait.

Noha Valdés 1560-ban eléggé humánusan úgy intézkedett, hogy a hamis tanuk hozzátartozói, akik *limpiezáról* elismervényt adtak, ne üldöztessenek, ez a politika már 1577-ben megváltozott és az az életrevaló terv lépett helyébe, hogy pénzbírságot rójjanak ki az illetőkre.

Csak természetes, hogy az a sok mindenféle baj, amit ez a nevetéses *limpieza-kultusz* okozott, az ellentábort is mozgósította. A legrégibb író, aki bátran reformot indítványozott, Salucio volt, kiváló dominikánus tanár. 1599-ben rövid kimutatást adott ki, amelyben kimutatta, hogy az idők folyamán minden spanyol bűnös volta tisztátalan vérnek kisebb vagy nagyobb fokú előidézésében és ha teszem azt, százéves vizsgálatot folytatnának le, az kétségtelenül be is bizonyulna. Csak az alsóbb társadalmi osztály, kiknek családja kikutathatatlan, menekülhetne meg a következményektől.

Hogy az egész rendszer hiábavalóságára rámutassunk, elég annyi, hogy bizonyítékok tekintetében a szegény parasztok jártak legjobban, akiknek nagyapját rég elfeledték és a nagyurak, akik ellen senki sem mert tanúskodni. Az egész dolgot pedig az a titkolódzás könnyíti meg, amely lehetővé teszi az ellenségnek a hamis tanuk toborzását és a megvesztegetést, amely által semmiféle más osztálya az ügyeknek ennyire megtévesztő. Ilyen módon egy álnemesség keletkezett — a *limpiezáé*, melynek birtokosa megvetéssel nézi le az ország régi nemességét.

Egy további nagy baj a hihetetlen pénzfecsérlés volt. Az, aki sikerrel járt, miután mindenféle botrányos dologért megfizette ügynökeit, egyszerre koldus szegénynek találta magát és annak, aki kudarcra járt, nincsen elegendő pénze újabb próbálkozásra. Bizonyítékait elpusztították és így az udvar környezetében lődörög és nem tud életével mihez fogni — és mindezt azért a gyanúért, hogy esetleg gyalázat érte nevét.

Az emberi becsületben hihetetlen kár esik, mert a művelt elem, mely hasznára válik az országnak, nem mer többé próbálkozni, mert hátha egy cseppnyi fertőzött vér folyik ereiben.

És ez nem túlzás, hanem az 1623-iki pragmatikának részletes bevezetése.

Tény az, hogy a *limpieza* szabályai valóságos pária kasztot neveltek, akik mindenkit megmételtyeztek, akikkel esetleg érintkezésbe kerültek.

A *limpieza-pvóba* túlélte a forradalmat és a restauráció alatt is olyan főfontosságú volt, mint a régi monarchia alatt. Csak merevsége enyhült kissé.

A *limpieza* követelése az inkvizíciót is túlélte, noha ennek a megszüntetésével nem is tudjuk elgondolni komoly bizonyítékokat hogyan is szereztek be. Egész 1859-ig még szükséges kelléke volt a kadétskolákba felvételre, de 1860-ban a kortez egyhangúlag eltörölte a túrhetyelenség és az előítéletnek ezt az utolsó maradványát.

A bölcs államkormányzat a fajok egyesítésére törekedett volna az ország határain innen. Ehelyett a fajgyűlöletet ápolták a vallás nevében, azzal a sajnálatos eredménnyel, mit a spanyol történelem mutat.

Vagyonelkobzások.

Mikor az inkvizíció létesült, azt várták, hogy nemcsak önmagát fentartó intézmény lesz, hanem jövedelmi forrás is. Hogy milyen mértékben befolyásolta Ferdinándot és Izabellát alattvalóik vagyonának elkobzása, hogy ép ezt a módszert választották ki a hit támogatására, azt ma már hasztalan lenne kutatni.

A vagyonelkobzás, mint a gonosztett büntetése, már nagyon is szilárdan megalapozott elve volt a királyi igazságszolgáltatásnak, hogy kérdésre szolgáljon okot.

Aragóniában az inkvizíció a tizenharmadik században magától értetődőnek minősítette az eretnekséget való vagyonelkobzást. Eleinte csak a vagyon felét kobozták el a királyi kincstár számára, de Ferdinándnak és Izabellának maradt fentartva, hogy a kánoni törvényt egész szigorában elfogadják, amely a királyi kincstár számára foglalta le az egész zsákmányt. Egy kortársuk azt állítja, hogy háromfelé osztották el — egyharmadát a háborús célokra a mór háborúban, egyharmadát az inkvizíció fentartására és egyharmadát vallásos célokra, nyoma azonban nem maradt ezeknek a kiutalásoknak és látni fogjuk, hogy a korona tetszés szerint rendelkezett velük.

Egyideig az elkobzások más célt is szolgáltak. A főnemesség, aki látni volt kénytelen, hogy jobbágyainak tulajdonát a királyi áradat nyeli el, nyugtalankodni kezdett és dacára, hogy nem álltak elő törvényes követelésekkel, Ferdinánd sok esetben jónak látta a nemességet lefegyverezni egyharmadával a saját birtokukon lefoglalt vagyonnak.

Amint látjuk, a konfiskáció az eretnekség egyik legtöbbször megtorolt büntetése volt a kánoni törvények alatt. Az eretnek kívül esett az egyházon; ha nem engedelmeskedett és visszaesett, akkor elégették; ha bűnbánatot mutatott és vezekelt, akkor kibékültnek tekintették az Egyházzal, de annak dacára, hogy ezzel a haláltól megmenekedett, vagyonát teljesen elkobozták. A kibékülés rendszerint konfiskációt jelentett. Az erőszakos elkobzás tisztán üzleti ügy volt, könyörtelen rendszerrel végrehajtva. Mikor a vádlottat letartóztatták, összes ingóit lajstromozták és egyúttal elkobozták. Iratait és üzleti könyveit megvizsgálták ugyan, hogy adósságait megállapíthassák és őt magát azonnal alávetették az *audencia de haciendának*, ahol eskü alatt be kellett vallania összes vagyonának értékét, tartozásait és ajándékozásait gyermekei javára és hogy a letartóztatás félelmében elrejtett-e valamit. A vallásnak ezt a prostitúcióját a zsugoriság javára a végtelenségig kiaknázták.

A ki nem elégtő vagy elégtelen válasz istenkáromlás számba ment, amelyért büntetés járt, mint például Louis de Perles esetében történt, akit Valenciában lutheránizmusért bíróság elé állítottak. A per legvisszatartóbb részlete a felcsigázott halálfélelem volt, mikor a gyónatok az *auto de fén* kivégzésre számítanak, egész éjjel hangos szóval vallatták, mondják meg, nem titkoltak-e el valami vagyoni részletet. Ha a fiskus azt hitte, hogy eltitkolt birokészletekről volt szó, melynek tulajdonjogát a vádlott letagadta, a törvényszék ediktumot bocsátott ki, mit a szószékről hangosan fel kellett olvasni, hogy ha esetleg más is tett ilyet, három napon belül jelentse be a plébánosnak, aztán további három nap múlva az anathema következett háborzongató kelékeivel, a csengővel, a bottiával és az égő gyertyákkal. Egy bevezető zsoltár eléneklése után az inkvizítor a mindenható Isten, a Szentséges Szűz anya, Péter és Pál apostolok és az összes szentek haragját zúdította arra a gonosztevőre, aki a Szent Hivatalt a sajátjától megfosztja.

A hozományok tekintetében is némi enyhítése volt észlelhető a régi szigorúságnak. A hozomány az asszony eretneksége folytán odateszett, de az nem állt a férfi vétkeisége esetén, amidőn a gyerekeké lett minden. Sok olyan eset volt, ahol a házaspár hosszú együttélés után egyszerre szegény sorsra jutottak, mert szüleiket, akik pedig jó keresztények hírében álltak, az inkvizíció elítélte. Kétségbeesett könyörgések következtek aztán Ferdinándhoz irgalomért és amelyekre gyakran azzal felelt, hogy az ő saját köteles részéről lemondott. Tipikus eset volt a Juan Ozuret esete, kinek kérvénye a felséghez kifejti, hogy Juan Ozuret huszonöt évvel ezelőtt vette el Violante Propinant és tízezer *sueldo* hozományt kapott vele szüleitől, ő maga szegény *esendero* (majoros) és a követelés erőszakos behajtása a kórházba juttatná gyermekeivel együtt. Erre *aztán* Ferdinánd könyörületesen intézkedett.

Az apácák hozományát ugyanazzal a könyörtelenséggel kezelték. A cordovai Santa Inez zárda 1510-ben kérvényt adott be Ferdinándhoz, kijelentvén, hogy vagy húsz évvel ezelőtt Pedro Silbero az unokahugát helyezte el ott és hozományul néhány házat adott vele, melynek jövedelmét békekességben élvezte, amíg nagyatyját nemrég elítélték eretnekségért és az inkvizíció az ingatlanok egy részét lefoglalta. Ez teljesen jogszerű eljárás volt és csak kegyelemből történt, hogy a király feloldotta a házakat a sequestráció alól.

Az eretnekség olyan mételet árasztott maga körül, hogy minden dolgot, amivel érintkezésbe került, megragályozott, nemcsak az eretnekek voltak pusztulásnak szánva, hanem a szállítmánya is. 1501-ben Vincencio de Landera gaetei kereskedő pamutot hajózott be egy biscayai hajón Alicantébe. Mikor a hajó befutott a kikötőbe, az átvevő azonnal lefoglaltatta, mert két személyt vittek, akiket az inkvizíció elítélt, de a gaetei püspök Ferdinánd nővérének, a nápolyi királynénak

első káplánja, latba vetette befolyását és a király megparancsolta Landerának, hogy fizesse ki a pamut árát.

Amíg ilyen gonddal kezelték a bűnösöket, a komplikáció, úgy látszik néha a bűnösök személyére is kiterjedt. Egy-két levél tartalmából, mit Izabella és Ferdinánd váltottak, 1498-ben, továbbá Cifran-
tez grófhhoz, Sevilla kormányzójához intézett levélből megtudjuk, hogy a királyné megparancsolta, hogy Isten szolgálatára és az igazság szolgálatában gyűjtsön össze a gróf minden zsidót, akik a San Pedro zár-
dában be vannak csukva és adja el őket illő árban, a pénzt pedig adja a kincstárnak, hogy a véstörvényszék kiadásait és szükségleteit fe-
dezze vele. Hasonló tárgyú parancs ment 1500 november 6-án maestro
Luis Corpano és feleségéhez, Autequerába, akiknek személye a királyi
fiskus javára le van foglalva összes ingó és ingatlan vagyonával együtt.

De nemcsak a conversok szenvedtek meg ilyen módon, hanem a régi keresztények is lépten-nyomon a legkínosabb helyzetekkel álltak szemben. Régi követelések, miket már régen kifizettek, állandóan fel-
fel bukkantak és a felebbezés egyetlen lehetősége a királyhoz vezetett.

Az inkvizíció mohósága idővel egyáltalán nem csökkent, sem
vészes befolyása azokra, akik követeléseinek ki voltak szolgáltatva.
1615-ben egy német protestáns életfogytiglani fogházra volt elítélve a
toledói törvényszék által. Huszonnégy éves volt akkor és már gyerek-
korában nagybátyjához, Juan Aventrohoz került a Kanári-szigetekre.
Nagybátyja ott egy négygyermekes özvegyet *vett* feleségül, aki el-
halálozván, vagyonának egyötödét Cotere hagyta. 1613-ban Aventro
Spanyolországba küldte Cotet, Lerma hercegnek szóló levéllel, amely
eretnekségének fölfedezésére vezetett. Az öröklött birtokrész konfis-
kációját célzó műveletek a végtelenségig elhúzódtak. 1634 szeptember
7-én a Supréma megparancsolta a toledói törvényszéknek, szerezze be
az összes írásokat ebben az ügyben, beleértve a Cote eretnekségének
idejét igazoló bizonyítványt is, amiben protestánsról lévén szó, a ti-
zennégy éves korra állapított meg, mikor a fiút már felelőssé lehetett
tenni. Am itt az inkvizíció túllőtt a célon, mert a Kanári szigetek tör-
vényszéke jelentette, hogy az örökösök már éretnek és így az örök-
ségre számottevőnek minősítették a protestáns Cotet, aki azonban
nagybátyjával egyetemben katolikusként mondta magát. De az el-
tántoríthatatlan Supréma terepet változtatott és 1646-ban a toledói
törvényszéktől bizonyítványt szerzett be, hogy Cote már 1613-ban,
amikor a levelet Lerma herceghez vitte, eretnekségre valló üzemeket
folytatott. Hogy az ügy meddig húzódott és hogy milyen tekervényes
utakat járt, azt nincs módunkban megállapítani, de az inkvizíció mégis
elért annyit, hogy huszonöt évre lekötötte a birtokot.

Óriási akadályt okoztak a hihetetlenül megnövekedett aktacsomók
is, melyek még a régi confiskációkra vonatkoztak. A leoni törvény-
szék, amely egyrészt őrizte, vonakodott azt kiadni, épúgy az ecigai
törvényszék sem és ismételt erélyes felszólításra volt szükség Fer-

dinánd részéről, hogy végre kiadják és a trianciai kastélyban közszemlére kitegyék az aktákat. Nagysokára a nehézkes procedura megindult tehát. Ülnököket jelöltek ki, akik a hozzá járulókra kirótták díjaikat és végül az egész ügy Pedro de Villacis, a tapasztalt sevillai kincstárnok kezeibe került, aki még 1508-ban belefogott a munkába. A munka haladt és már óriási tömegeket szedtek rendbe, a hátralékos fizetéseket, melyek 1515-ben körülbelül hatszázötvenezer maravédire rúgtak, a sevillai törvényszéknek ítélték oda — de az soha meg nem kapta azt a pénzt.

Ferdinánd szokott útján haladt és felesleges lenne esztelen pazarlásáról említést tenni, kivéve, hogy azt az ajándékot felemlítjük, amit feleségének, Germaine királynénak 1515-ben, Szicília konfiskációjából adományozott, továbbá a 16.000 aranyat kitevő ajándékot Dánia marquisnak Cordova behódolása után. Ebben az általános tülekedésben a morzsáért — egyről kell említést tennünk — a szép rabszolgánők iránti keresletről. Hogy létezésükről tudtak-e egyáltalán azok, akik kereskedelmet űztek belőlük, azt kissé indiszkrét volna megkérdezni, tekintve, hogy a Supréma főtisztelendő tagjai különösen érdeklődtek irántuk. 1510 február 7-én Ferdinánd azt írja Kartagéna kincstárnokának, hogy tudomására jutott, hogy Ramedo Martin tulajdona közt Santa Crus-ban, egy Alia nevű rabszolganő is van. Ha az tényleg így van, akkor azt a nőt azonnal Peren Ganzelo Nansonak, a Supréma tagjának kell kiszolgáltatni saját tulajdonául. 1514-ben Ferrando de Mezuceus, a Supréma tagja, egy mór rabnőért kérelmet nyújtott be, akit Juan de Tena tulajdona közt confiskáltak és Ferdinánd megparancsolja, hogy ki kell neki szolgáltatni a rabnőt, tehet vele amit akar. Egy fehér mór-szláv rabnőért, Fatimáért nagy tülekedés folyt, akit Alonso Sandres del Castillio birtokán konfiskáltak. Villena marquis kérte ki őt magának és Ferdinánd teljesítette kívánságát, de mikor 1514 június 15-én a kiadási parancsot elküldték Toledóba, a kincstárnok nem akarta a leányt kiadni, azt állítván, hogy hamis beállítás kapcsán állították ki a parancsot, mert a Supréma már Martin Ximenes fiskusnak adta ki. Erre azonnal válasz ment, amit nemcsak Calcena, hanem a Supréma tagjai is aláírtak, Villenának ítélve oda a leányt, a kincstárnokot, Ximenes pedig ugyanabban az értékben más holmival kárpótolták. Jellemző, hogy a férfirabszolgákért nem folyt ilyen versengés.

Maga Ferdinánd sem restéit tárgyakat eltulajdonítani, amiket alattvalóitól elzsákmányolt holmik közt talált. 1502-ben például ötvenöt szem igazgyöngyöt tulajdonított el, amely az eretnokség miatt elégetett Micer Regader tulajdona volt. Néha be sem várta a tulajdonos elítélését, mint például egy ló esetében, melyet 1501-ben a cordovai inkvizitornak ajándékozott, de miután megtudta, hogy az állat a vadászaton jó szolgálatokat tesz majd neki, elküldött érte és megparancsolta, fizessenek ki négyezer maravédit az inkvizitornak, hogy

más lovat vehessen rajta. De ennél még lelkiismeretlenebb volt, mikor 1502-ben Granadában, Bernaldalla, egy még el nem ítélt fogoly haláláról értesült, megparancsolta, hogy a kert, mely a Ranollában a fogoly tulajdona volt, lefoglaltassék és szórakozási helyül Juana hercegnőnek adassék át.

Mikor Ferdinánd halála után, Ximenes akart rendet teremteni az inkvizíció pénzügyeiben, úgy látszik attól tartott, hogy kettős állása, mint főinkvizítor és mint kormányzó sem elégséges arra. A fiatal Károly királytól pragmatikát szerzett Ghentből, 1517 június 14-iki kellel, amelyet határozottan ő maga fogalmazott.

Miután ezt a pragmatikát kiadta, Károly király nagy sietve megsemmisítette azt. Három hónappal később, szeptember 9-én kikötött Spanyolországban egy tömeg éhes és falánk flandriai kedvenceitől környezve, akik alig várták, hogy gazdájuk és annak alattvalói rovására meggazdagodjanak. Az alkalmatlankodó flamand koldusok valóban csekélységnek tüntették fel Ferdinánd költekezéseit és övéihez viszonyítva. Peter Martyr azt mondja nekünk, hogy a flamandok nem is összesen 10 hónap alatt megérkezésük óta, már tizenegyezer aranyat küldtek haza, részint a Santa Cruzada elnézéséből, részint az inkvizíciótól, mert nemcsak a lefoglalt birtokok után kaptak részesedést, hanem még a vallatás alatt álló foglyok tulajdonai után is. Ez mutatja legjobban, hogy milyen gyorsan létesítettek összeköttetést, amely titkos információval szolgált nekik a törvényszék intézkedéséről és hogy a szerencsétlen foglyoknak milyen csekély esélyük volt a menekülésre, akik, ha el nem ítélték őket, esetleg visszakapják birtokaikat.

Károly király távozása után 1520 május havában, hogy a trónt elfoglalja, csak kevés konfiskációról hallunk említést tenni. Az ifjú király gyorsan megöszült az óriási felelőségek alatt, melyek reá zúdultak és már be is látta, hogy helyzete más érdekeket is követel, mint udvaroncai kapzsiságának kielégítését. Úgy látszik, hogy szívesen átutalta a főinkvizítorra és a Suprémára olyan triviális ügyek terhére és őreájuk hagyta, hogy vagy helyeslik vagy ellenzik ama kegyeket, miket ő jónak látott osztogatni.

Ha apróra megtárgyaltuk az inkvizíciós tevékenységnek ezt a hajtását, az ezért történt, mert nem sokan vették észre annak fontosságát, akik az inkvizícióról írtak, hogy a konfiskálás nemcsak ennek az intézménynek anyagi szükségét szolgáltatta legnagyobb tevékenysége periódusában, hanem maguk az inkvizítorok is beismerték, hogy az a leghatalmasabb fegyverük, amely a legnagyobb rémületet keltette azokban az ipari körökben, melyeknek tevékenysége és szorgalma legfontosabb operációs terük volt. Hatalma adta a nyomorúság mértékét, melyet hosszú generációkon át keltett, mikor a kínok sajtolta jajveszékelés hallatszott azok ajkáról, akik a bitófán pusztultak el. Ennek a kegyetlenségnek tudható be nagyjából a spanyol ipar és kereskedelem pangása, mert hiszen a kereskedelemben nem lehetett

meg az a kölcsönös bizalom, mikor a legelőkelőbb cégek tulajdonosa bármely percben az inkvizíció karmai közé kerülhetett és tőkéjük oda-vezethetett. A spanyol inkvizíciónak még az az elnézése, hogy az eretnekek tartozásait nem engedte konfiskáltatni, csak csekélyke enyhítés volt, mert hiszen negyven évi hátralékos tartozásnak kellett lennie, hogy az inkvizíció megvédje a követelést. Az inkvizíciót olyan időben alapították, mikor a földrajzi felfedezések a világkereskedelmet forradalmasították, mikor az ipar órája már beköszöntött és a jövő azoké a nemzeteké volt, akik legkevesebb nehézséggel tudtak beleilleszkedni az új állapotokba. Spanyolország helyzete olyan volt, hogy a jövő határtalan lehetőségeit ellenőrizhette, de az ország vakon az eretnek Hollandia és Anglia ölébe hullatta összes előnyeit.

Bírságok és bánatpénzek.

Noha legalább is eleinte a vádlottak javainak lefoglalása az inkvizíciónak főjövödelmeit tette ki, más segélyforrása is volt. Ezek közül az anyagi bírságpénzek, miket a törvényszéknek saját belátása szerint már az eretnekség pusztja gyanújára kivetni joga volt.

Az alamizna osztogatás a bűnök bocsánatára is nagyon dívott a középkorban, úgyhogy az Egyház óriási birtokai is nagyjából ebből származtak. Láttuk Ferdinánd hosszas küzdelmeit a bírságpénzek tulajdonáért, amelyeket végül is az inkvizíciónak ítélték oda. Ez később természetesen megváltozott, mikor a pénzügyi felügyelet a suprérára háramlott át. De azért fenntartották az alapok közt a különbséget.

A sevillai *auto de fén* 1585 május 13-án egy lutheránizmussal vádolt bűnbánóra 100 aranyat, egy bigámistára 200-at róttak ki. Az *auto de fe* összesen 850 aranyat és 2000 maravédist jövedelmezett, de volt olyan, amely sokkal többet hozott ennél, ha a vádlottak javarészt jó módú emberek voltak.

E tekintetben a római inkvizíció kedvező ellentétet mutatott a spanyollal szemben. Milánót, Cremonát és más spanyol uralom alatt álló városok kivételével csak ritkán fordult elő anyagi büntetés. A pápák is javarészt mind ellene voltak, kivált VII. Sándor, aki utálta a hittel való kufárkodást.

A római kúria oly régóta hozzászoktatta a kereszténységet ahhoz a gondolathoz, hogy a bűnbocsánat megvásárolható, hogy a bírságok alól való felmentést az inkvizíciónál valóságos adás-vételi eljárásnak tekintették.

Ezeket a csapásokat még a testi büntetések is tetézték. Ott volt például a gályarabság, a száműzetés, a börtönbüntetés és a *sanbenito* vagyis *kebito* viselése — egy sárga tunika féléé, közepén vöröskeresztel. A gyalázat külső jele volt ez és nagyon megszégyenítő, mert tetemesen korlátozta az ekként megbélyegzettet a kenyérkeresetben.

És a római kúria ernyedetlenül folytatta mindenféle dispenczió-

val való kereskedést még pedig a spanyol igazságszolgáltatást meghazudtoló liberális módon. Róma egyáltalán nem maradt el a dispenzációk kufárkodásában. Az inkvizítorok bármilyen ítéletet hoztak, azt a főinkvizítor befolyása szerint megsemmisítette, mint például Valdés 1551-ben garantálta Leandro de Loriznak, hogy megkapja az ülnöki állást Valenciában, holott az ottani törvényszók már teljesen eltiltotta őt minden állástól az igazságszolgáltatásban.

A rehabilitáció, hogy valaki kereskedelmet űzhessen és üzletet fenntarthatson, jó keresete volt a királynak és a korona alkalmazotainak. Ez a vásár annyira általános lett, hogy a madridi Cortezben 1552-ben is szóváltették, amely azonban azzal érvelt, hogy az elítélt eretnekek gyermekei és unokái mind gazdagok és a királyok kapják a rehabilitációt a pragmatikák alapján, ami nagy kárára van az országnak.

A kúria sohasem avatkozott bele az inkvizíció által kiszabott büntetések megváltoztatásába. Ebben tehát szabadkeze volt és az abból származó összeg tekintélyes lehetett, mert az inkvizíció mindig kész volt az esetleges engedékenységre, még a gályarabság esetében is, mely sokkal szigorúbb büntetésnek számított, mint a *Carcel y abito*, megváltható volt, de mivel a fogoly nagy alkalmatlanság volt, míg a gályarab igen hasznos és a készlet sohasem volt elegendő, elképzelhetjük, hogy a megváltás díja igen magas lehetett.

A gályarab váltságdíja igen sokféle volt. 1545-ben Don Luis Nunez, Agodan földesura két rabszolgát ajánlott fel két mór jobbágyért, akik közül az egyik 10 évi gályarabságra, míg a másik 12-re volt elítélve, amelyből három év már letelt. Miután a vizsgálat kimutatta, hogy mindkét ember egészséges, erős testű, az alkut megkötötték. Nyilvánvaló, hogy a supréma nem sokat törődött II. Fülöpnek Manrique de Lorához intézett utasításával, hogy nagy óvatossággal járjon el a gályarabság, úgymint a *sanbenito* elengedése körül. Mindig elegendő ok legyen kimutatható és sem a könyörgést, sem a hangos imádkozást figyelembe se kell venni, mert igen fontos, hogy az ítéletet minél gyorsabban végrehajtsák. Ugyanezt ismételte II. Carlos is 1685-ben, amiből tudjuk, hogy még bőven volt rá ok a szenthivatallal való alkudozásra.

Egyházi javadalmak.

III. Fülöp végre meghallgatta a káptalanok panaszait és egy 1503-ban a suprémahoz intézett dekrétumban, felhívta a székesegyház figyelmét arra a sérelemre, hogy eltérítik kötelességüktől a kanonokokat és megparancsolta, hogy a jövőben több figyelemmel legyenek ilyesmire, kivált a nagyprépost és a doktorátust tett kanonokokkal szemben. De ez a leirat csak múló hatást keltett. Megtudjuk, hogy 1655-ben a cordovai törvényszéknél a három inkvizítor közül Bernan-

dino de la Roche jól dotált perjele volt a cordovai székesegyháznak, míg Bartolomé Bujen de Sannoza cuenzai kanonok, Fernando de Villegas pedig a San Bartolomé internátus vezetője. Ez az egyetlen törvényszék tehát megfosztotta Cuenzát három egyházi dignitáriusától, míg Cordovát egytől. Noha ezeket a dolgokat ismételten a pápák figyelmébe ajánlották, nem történt orvoslás, de most az eretnenség e vészes idejében szükségesnek mutatkozott a Szenthivatal törvényszékeit szaporítani és állandósítani. És azt igen könnyen meg lehetett volna valósítani, ha a pápa az egyházi javadalmak egyrészét odaáldozná, melyek úgyis olyan keveset lendítenek a hit dicsőségén. Ámbár a Szent Hivatalt minden oldalról segélyezték, jövője mégis igen bizonytalannak mutatkozott, ennek pedig csak ösztentségétől várják az orvoslását.

Ezt a hazug beállítást a király által megfelelően kiszínezve, december 10-én vitte Varegas a pápa elé és nemsokára már módjában is állott jelenteni, hogy a pápa őt és Palveo bíborost külön kihallgatáson fogadta és jóindulatáról biztosítva őket, százezer aranyat rendelt a papságra kiróni, azaz jövedelmeik 1 százalékát. Hiába, az eretnenség elterjedése Franciaországban és a rémület, hogy Spanyolországot is megmételyezhetné, alaposan megpuhította a kúriát.

IV. Pius 1565 december 9-én meghalt és Valdezt 1566-ban választották meg. Utóvégre nem sokat határozott, de orcátlanabb csúfsága az igazságszolgáltatásnak alig volt elképzelhető, mint az, amely saját bírójává *tette azt*, aki az elnyomásból hasznot húzott. Ugyanilyen esetekkel találkozunk 1560-ban Cordovában, Alcalá de Heneresben és Pudelában, ahol többé kevésbé erélyes fellépés után, végül is tiszteletben tartották a pápák szabad cselekvési jogát. Így 1560-ban január 29-én Adres Martin bullákat mutatott fel, melyek harminc arany nyugdíjra jogosították egy callahorai kanonoki stallum alapjából, amely fivére halálával megürült. Ugyanígy állt a dolog egy megüresedett kanonoksággal Cuenzában, ahol ötven arany nyugdíjat követelt Juan Rodriguez és Pedro Vara.

Sok bonyolult kérdés származott az ilyenekből, melyek csak az örökös torzsalkodás ébrentartását célozták a káptalanok közt. Sok furcsa kérdés merült fel, melyeknek hajtóereje állandóan ébren tartotta az ellenségeskedést a káptalanok és az inkvizíció közt; gyakori fellebbezés történt Rómába, melyek csak ritkán szolgáltak a fellebbező javára és az inkvizíció végül mindig biztosított helyzetben maradt. Az eféle kicsinyes torzsalkodások jellemzőek a krónikus ellenségeskedésre a törvényszék és a káptalanok közt. De akárhogy is megszenvedte ezt az inkvizíció pénzügyei, az egyházi javadalmak mégis három nyolcadát tették ki a törvényszék segélyforrásainak, melyek 1531-ben már közeljártak az évi hatszázezer reálhoz. Ha Valdés fényes ötlete nincs, aki 1559-ben az inkvizíció számára biztosította az egyházi jövedelmeket, kérdés, hogy az inkvizíció nem bizonyult volna-e túlságosan súlyos te-

hernek és III. Carlos nem kényszerült volna-e arra, hogy mint életképtelen intézményt végleg elsorvadni hagyja.

A tizennyolcadik század elején sok vészes felhő tornyosult Spanyolország egén. A secessios háború mindenütt zűrzavart támasztott. Nemcsak az inkvizíció pénzügyei érezték ezt, de a Bourbon-kormány olyan követelésekkel lépett fel, amiket IV. Fülöp még a legínségesebb Időszakban se mert volna szóba hozni.

A szegénységről való sopánkodások állandóak voltak és a kimutatott jövedelmi táblázat teljes bizonyosságát szolgáltatva, hogy az értékek csökkenése V. Fülöp alatt mindenesetre jelentékeny volt, a Supréma kiadásai állítólag a jövedelem hétszeresére rúgtak.

A század közepe táján az állapotok, mintha némi javulást tüntettek volna fel. Igaz, hogy vidéken sokszor koldulással szereztek be a szükségeset és ezt az inkvizíció integritása is megszervedte, mert hisz az éhező nép könnyen reagált a kísértésnek.

Az inkvizíció pénzügyi organizációja eleinte igen egyszerű, sőt idomtalan volt. A lefoglalt javak átvevője, vagyis a kincstárnok, királyi alkalmazott volt. Mikor Ferdinánd meghalt, a kincstárnokokat mindenképp zaklatták, hogy hivataluk velük együtt hal meg. V. Károly lemondása idején már a rendszer olyan szilárdan volt megalapozva, hogy állandónak volt tekinthető, még egy új király trónralépésekor is. A kincstárnoktól senki sem kívánt, de el sem várt integritást, úgyhogy eleinte egy pénzesládában tartották a pénzt, amit három kulcs zárt el, úgyhogy csak akkor nyitották fel, ha mind a három kincstárnok jelen volt. De a pontos rendszabályok megalkotása egy és a betartásuk más. Ezeket az utasításokat elküldték Siciliába is, ahonnan mihamar panasza jött a suprémahoz, hogy a három kincstárnok elcsereberéli egymástól a kulcsokat és így meglopják a kasszát. De amellet, hogy a rossz kezelés elleni állandó panaszokat észszerűen a tudatlan és tapasztalatlan pénzkezelésnek is betudhatjuk, igazságtalanság lenne az inkvizícióval szemben, csakis ezzel megokolni a sikkasztásokat. A kezelés valószínűleg nem volt sem jobb, sem rosszabb, mint a kormány hasonló terén.

V. KÖNYV.

A bűnbocsánat ediktuma.

Már célzás történt fentebb a bűnbocsánat ediktumára, amely az intézmény elején fontos szerepet játszott az inkvizíció gépezetében. A tizenharmadik századból származott az a szokás, amidőn akárhol az országban új törvényszék nyílt meg, az első szentbeszéd idejével az inkvizítoroknak búcsút kellett hirdetni, amely harminc-egyven napig tartott. Ezalatt minden búcsús, aki eretnokséget érzett magában előléphetett és meggyónhatott, de úgy a saját bűneit, mint a másokét. És erre az inkvizíció arról biztosította őket, hogy bárkit, aki megbánja bűneit, szeretettel az egyház kebelébe fogadja vissza, üdvös penitenciát adnak neki és sem halálra, sem életfogytiglan börtönre, sem vagyonának elkobzására nem ítélik, de az inkvizítorok fel vannak rá hatalmazva, hogy lelkeiket kibékítsék és tetszésük szerint alamiznaadásra szólítsák fel őket, amit aztán a mórokkal vívott szent háború céljára fordítanak. De Torquemada régebbi utasítása szerint ki volt kötve, hogy az ilyen, a lelkeikkel megbékélt egyének nem láthatnak el közhivatalt addig, amíg hithűségük nincsen kipróbálva. Mindazok ellenben, akik nem végeztek teljes gyónást saját magukra, mint másokra nézve, csak afféle képmutató ál-megtérítettnek tekintendő és ha bizonyítékot szereznek be ellenük, a legszigorúbb eljárás indul meg velük szemben. A menekültek, ha a kimondott időn belül jelentkeznek, búcsúra bocsáthatók.

A bűnbocsánat ediktuma alatt beadott gyónások szálnalmas olvasmányt nyújtottak, a szegény teremtések természetesen minél kevesebbet vallanak be abban a reményben, hogy azzal csökkentik a pénzbeli büntetést; letagadni igyekeznek bűneiket és mindenért azokat okolják, akik tévútra vezették őket. Térdenállva könyörögnek az inkvizítoroknak, szánják-bánják bűneiket és ezentúl szigorú hithűséget fogadnak. Maria Gonzales de la Panpana gyónása 1483-ban példát szolgáltat nekünk. Minden vádat férjére igyekszik háritani és a korbácsütések nyomait mutogatja kezein, mikkel férje akkor illette, amikor erővel a zsidó vallásra akarta áttéríteni. A nőt megbékülésre

bocsátották ugyan, de körülbelül három hónap múlva letartóztatták, kínvallatásnak vetették alá és a nagy *auto de fén*, 1484 február 23-án élve elégették.

De ha a bűnbocsánat ediktumának nem sok hasznát vették és az új keresztény az inkvizíciónak annál nagyobb szolgálatot tett, a tömeg mely gyónásra előlépett, nagy összegeket áldozott a perselyekbe.

A mórok erőszakos megtérítése az inkvizíció által nem hozta meg a várt sikert, mert meg volt az a rossz szokásuk, hogy míg a saját bűneiket nyíltan bevallották, semmi sem bírhatta őket arra, hogy nemzetiségük tagjait elárulják, amiért is konokság címén élve elégették őket. A mórok száműzetése után 2 évig mit sem hallunk a bűnbocsánat ediktumáról. Spanyolországban nem volt többé az eretnekek és a gyanúsaknak az a tömege, amely ellen ilyen eljárás alkalmazható lett volna és a hit egysége, amennyire lehetséges, biztosítva volt, ám a napóleoni háborúkkal a métely új forrása zúdult az országra. Spanyolországot végesvéig bejárta olyan eretnekek eleme, mint a szabadságért rajongó angol nép és olyan szabad gondolkozó, mint a francia polgár. De az inkvizíció új bevezetésével 1814-ben, időszerűnek tetszett a régi rendszerrel az eretnekség és a szabadság áramlata ellen hadba szállani. A jelentések szerint egynéhány espontaneos igénybevette ugyan a hirdetett ediktumot, de számuk nevetségesen csekély volt. Úgy látszik nem indult meg a régi üldözés folyamata. A törvényszékeket kétségtelenül ugyanis elfoglalta megrokkant régi szerencsésük kireperálása, semhogy az eretnekek kipuhatolására vesztegették volna idejüket.

Ha az inkvizíció törvényes tevékenységét tekintjük, bizony sok olyanra találunk, ami a jelenlegi fogalmunk számára az igazságszolgáltatás terén, joggal felháborító. Azt látjuk, hogy a vádlottat már eleve bűnösnek tekintették és e törvényszéknek az volt a célja, hogy bűnösségének bevallására bírja rá őt. Nehéz lenne tehát visszataszítóbb módot találni az igazság józan kiderítésére nézve.

De egyúttal az inkvizíciós perek gonoszsága a mondott időben, nem szorítkozott egészen az inkvizícióra. Igaz, hogy cselekedetéért azt illeti meg a felelősség, mikor Európa fogalmai a jogról nagy változásokon mentek keresztül és hogy az eretnekség üldözése olyan előnyöket nyújtott a bűnpereknél, hogy majdnem mindenütt elfogadták, ahol a Szent Hivatal meg tudta vetni a lábát.

A legfigyelemreméltóbb különbség az inkvizíció és más világi igazságszolgáltatás közt az a törhetetlen titoktartás volt, amely összes műveleteit leplezte. Volt más rossz specialitása is, de a titkolódzás tette a legnagyobb kárt áldozataiban és az csábította legerősebben az inkvizítort is, hogy visszaéljen hatalmával. A tizenharmadik század öröke volt ez, mikor az inkvizíció hamar felfedezte, hogy a felcsigázott általános rémület, amelyet a misztikus titkolódzás szült és amely egész tevékenységét leplezte, egészen különleges helyzetet teremt számára

a világi igazságszolgáltatással szemben, amely végül is az *auto de fé* borzalmaiban nyilvánult meg. A használt kifejezések után azt következtethetjük, hogy akkor még külön épületben volt a bíróság és külön épületben az inkvizíció, ahol az inkvizítorok az ülés alatt együtt ültek az ügynevezett *Audencia de carcelben*. De volt ott egy közbeeső helyiség is, ahová a vádlottat a tárgyalás folyamára cellájából felhozták. A *secreto*, amely közvetlen a börtön mellett volt és az előszobák csak azt a helyiséget jelölték meg, ahol a periratokat biztonságba helyezték. Semminek, ami az inkvizíció eljárásával összefüggésben állt, nem volt szabad az épület falán kívül maradni. Minden levelet, felhívást, számlát, vagy idézést feltétlenül visszaköveteltek a rávezetett válasszal együtt. Semmiféle nyomdának sem volt szabad egy okmányt anélkül kiállítani, hogy a főinkvizítor vagy a supréma ne tudjon róla, excommunicatio terhe és száz arany bírság ellenében. 1575-ben Leonardo Doneto kiküldött, aki Spanyolországra nézve annyira szükségesnek tartotta az inkvizíciót, olyan titkosnak írja le működését, hogy áldozatai mindaddig mit sem sejtettek sorsukról, amíg halálos ítéletüket fel nem olvasták az *auo de fért*.

A *pecsét* nagy fontosságát teljesen elismerték, mint a szabad cselekvés általános kifejezőjét és a fedhetetlenség misztikus jelképét. Minél inkább titokban tartotta az inkvizíció saját ügyeit, annál nagyobb tisztelettel adóztak azoknak azok az áldozatok, akik elől titokban tartották. Ez a titoktartás nemcsak a hit ügyeit és mindent, ami ezzel összefüggött, leplezte, hanem az összes szavazatokat, parancsokat, elhatározásokat és a Suprémához intézett leveleket is a *limpieza* vagy más hasonló titkos ügyben.

Eredeti középkori állapotában az inkvizíció eljárása egyszerűen inkvizíció volt, az inkvizítor látta el a vádló és a bíró tisztjét, bizonyítékot gyűjtött és arra törekedett, hogy a vádlott önmaga ellen valljon, majd ítéletet hozott. Mikor a Szent Hivatal Castíliában létrejött, úgy *tett*, mintha a régi inkvizíciónak folytatása lenne. Privilegiumának gyűjteményében a tizenharmadik századbeli pápai bullák mellett modern manifesztációk is voltak és II. Frigyes erőszakos törvényei mellett a katolikus királyok ügynevezett cédulái.

A tanukat az inkvizítorok vezették be. Az 1484-iki utasítások világosan megparancsolják, hogy az inkvizítor személyesen vizsgálja meg a tanukat, nem pedig a jegyző. De az inkvizítoroknak rendszeren olyan sürgős dolguk akadt, semhogy megvizsgálhatták volna a tanukat, sokszor deputációt kellett meneszteni a jegyzőhöz, hogy az helyettesítse őket. Idő multával egyre gyorsabban kitértek az ilyen munka elől. Ami pedig a fiskust illeti, az csak a „mumus” szerepét vitte, aki megremíti a vádlottakat, akiket állandóan fenyegettek, hogy mi lesz, ha nem végzik el a gyónást, mielőtt a fiskus még előadhatja a rendes vádat, amelyben szokás szerint kínvallatást követelt számukra.

Amint a hosszú és körülményes jelentéseket tanulmányozzuk,

ahol minden apró részlet írásban van feljegyezve, tanulságos látvány, hogy a vádlott, aki azzal kezdi, hogy merészen letagad mindent, lassankint mennyire betörök, hogy talán a vád rémületének és a tanuk neve közhírré tételének enged és végül mohó gyónással fejezi be mondanóját, melynek folyamán nem kíméli sem rokonait, sem jóbarátait. A vádlott helyzete valósággal tehetetlen, ott áll egymagában a könyörtelen és hozzáértő bíró előtt. Már hetek és hónapok óta egyedül töpreng cellájában, látszólag elfeledték létezését, de állandó bizonytalanságban élve, hogy bármely percben a vádtanács elé idézhetik, az agyát sanyargatja, hogy vajjon kijelentéseivel milyen hatást keltett és levonja következtetéseit beismerése és tagadása közt, a szökés gondolatával kínozza magát állandóan, csak ártatlanságát hangoztatva, míg úgynevezett védőügyvédje arra biztatja, valljon be mindent és fogja a dolgot könyörgésre kérlelhetetlen bírával szemben — valóban kivételesen erélyes természetre van szükség, hogy ezt a hosszú feszültséget el tudja viselni a vádlott, tudva, hogy ellenfelének e halálos játékban mindig rendelkezésére áll a kínzókamara igénybevétele. A vádlottakkal mialatt a börtönben sínylődnek, elég jól bánnak, helyzetüket tekintve a betegekről és a szegényekről gondoskodás történik a fiskus költségére. És a tanuk vallomását nemcsak, hogy bizalmatlanul vizsgálják meg, hanem mivel, hogy az idő az igazság felderítője, az ügyeket nem sietik el, hanem észszerűen meghosszabbítják, amint illő is, mikor az élet, becsület és a vagyon kérdése forog kockán, de nemcsak a vádlotté, hanem egész nemzetségéé. Ha ártatlansága valószínűnek látszik, minden megtörténik bebizonyítására és ha bebizonyult, mindenképpen megóvják a becsületét érintő szégyentől, amiért is lóháton, palma ágakkal feldíszítve, mint valami győzelmes hőst végigviszik a városon, mert amikor az inkvizítor eretnekeket büntet, azt nem azért teszi, hogy elpusztuljon, hanem hogy megtérjen és éljen.

Hogy milyen mértékben volt jogosult az inkvizíció rendszerének ez az idealizálása, azt már volt alkalmunk megállapítani, de még több is lesz.

Semmiféle más kötelesség sem volt olyan szigorúan beleoltva a népbe, mint valamely embertársa szavainak elismérlése az inkvizíció előtt vagy egy tettének — *calidad de oficio* — a Szent Hivatallal tudatása. Az isteni törvények halálos bűn terhe alatt kívánták meg ezt, míg az egyházi törvények az excommunicatio kimondásával. Igaz, hogy a királyi igazságszolgáltatás alatt, a királyi katona bevádolása tilos volt; egy anya nem vádolhatta fiát, kivéve, ha ellene vétett, de egy mások házában felnevelkedett ember sem vádolhatta jótevőjét.

Carranza, Villanueva és Froilan Diaz esetében már láttuk, a *califidores* vagy cenzor funkciója mennyire fontos volt és hogy néha mi minden függött attól a vádtól, ahogy a bizonyítékokat előadták nekik. A San Placido zárda apácai rehabilitációjánál például a califidoresnek gondja volt rá kijelenteni, hogy hasonló tanúskodás mellett, mint

ahogy elődjeinek kijutott, ő is csak úgy ítélkezett volna, mint azok.

Hogy milyen időszakban vezették be a calificatiót, azt nehéz volna eldönteni. Llorente azt állítja, hogy 1550-ben még nem volt használatos, de ez téves állítás, mert 1520-ban már a Supréma parancsáról van szó, hogy tudtán kívül és csak egyszerű folyamodás alapján, tilos calificatort kinevezni.

A reformációs utasításokban 1498-ban, lelkére kötötték az inkvizitoroknak, hogy a letartóztatás eszközlésénél óvatosan járjanak el, elégséges bizonyíték nélkül senkit le ne tartóztassanak — de ez a parancs oly sokszor ismétlődik, hogy nyilvánvalóan nem vették sokba.

Egy-két példában meglátjuk, hogy gyakorlatban milyen csekély értéke volt ennek a sok felesleges cicomás óvatosságnak.

Toledoban 1561 június 5-én a fiskus tudatta a vádtanáccsal, hogy Isabel Alvaro Ortolano leánya rossz hírbe keveredett eretneksége miatt és letartóztatását kéri. Az inkvizitorok azt felelték, ha elég bizonyíték lesz rá, majd kiadják a parancsot, erre a fiskus azt felelte, hogy füle hallatára Isabel azzal dicsekedett egy barátnőjének, hogy ő megtartja a zsidó börtöket, mire azonnal elrendelték a letartóztatását. Tekintve, hogy itt tízéves gyermekről volt szó, letartóztatása ilyen alapon mutatja, milyen csekély hatása volt az 1498-iki utasításoknak.

A rendszeren felsorolt sérelmek közt az oknélküli letartóztatásnál, főleg a vádlottra és az összes hozzátartozóira háramló gyalázat szerepel, de ez korántsem volt az inkvizíció által kieszelt mód, ami a fogolyra várt. Letartóztatásának pillanatától legnagyobb gonddal vigyáztak arra, hogy bárkivel is egy szót váltson. Mikor ez néha messziről megtörtént, az örnek szigorú parancsa volt, úgy a helyet, ahol a szóváltás történt, mint a foglyot abban a percben a legszigorúbban megfigyelni és szükség esetén azonnal a vádtanács elé küldeni tartozik. Ha két embert tartóztattak le egyszerre, szigorúan elkülönítették őket, úgy a börtönben, mint útközben.

Egy más sérelem, amely súlyos terhet jelentett a fogolyra, abból származott, hogy az inkvizíció az összes költségeket a foglyokra hárította. Az alkalmazottat, aki a letartóztatást eszközölte, szigorúan utasították, hogy követeljen egy bizonyos összeget, melyet az *alcaldénél* letétbe kellett helyezni a fogoly élelmezésére, ezenkívül ágyat, ágyneműt és ruhát.

Még egy könyörtelen intézkedése az inkvizíciónak az, hogy a letartóztatással egyidőben, a fogoly összes javait is lefoglalták.

A jegyző és írnoka kísérték el a lefoglalásra a kincstárnokot és két példányban írták le az inventárt. Ezt többféle jogi procedúra követte, ami meggátolni volt hivatott az alkalmazottak visszaélését, de a panasz ellenük állandó volt.

Az inkvizíciónak egyik fő elve volt, hogy a lefoglalt vagyont szent és hogy nem szabad azt elfecsérelni, még a legnagyobb szükség idején sem. Könnyebb volt azonban ilyen önzetlen dogmát kihirdetni, mint

azt be is tartani olyan intézményei, ahol tulajdonképpen nem is volt felügyelet. Az azonban megállapított elv maradt, hogy a foglalat szenvedett egyén családját a lefoglalt vagyomból el kell tartani, ami alatt elismerjük ennek az intézkedésnek emberiségét, kérdésesnek minősítjük azonban, mennyiben könnyítettek azok a hátramaradottak inséges helyzetén, tekintve, hogy az inkvizíció utóbbi időben már vég nélkül elhúzta az egyes pereket.

Természetesen semmi sem kárpótolhatta például a kereskedőt, hogy évekre függőben tartsa üzleti kötelezettségeit. Az ilyeneknek a lefoglalással járó letartóztatása tönkre jutást jelentett.

A *secretador* vagy letétet kezelő alkalmazott állása eleinte igen kívánatosnak tetszett, mint ahogy az is volt a csaló kezelő számára. És hogy az néha haszonnal is jár, azt Fernando de Mesa, cordovai *jurado* esete mutatja. Miközben vagyont elkobozták, Mesa meghalt és így ki kellett adni vagyont. Négy leányát a Santa Ines kolostorba helyezte el, mint apácákat és az ő részük harmincezer maravédire rúgott volna. De a szerzet szegénységével hozakodott elő és fizetékép telennek mondta magát és Ferdinánd nagylelkűen el is engedte a tartozást.

A titkos börtön.

A *carceles secretas*, vagy titkos börtön annak a fogdának a hivatalos elnevezése volt, ahol az eretnokséggel vádoltakat a tárgyalás alatt tartották. Miután az inkvizíció épületének egyrészét alkotta, a vádlottat bármikor fel lehetett hozatni a tárgyalóterembe, anélkül, hogy mások is látnák.

Azt mondhatjuk, hogy a letartóztatást azonnal a bebörtönzés követte és hogy a kezesség fejében az ott tartóztatás csak kivételesen fordult elő, sőt később teljesen be is szüntették. Példa van erre 1530-ból, Antonio de Parago, felszentelt pap esetében, aki ellen nem volt egyéb vád, mint a megkísérelt eretnokség. A toledói törvényszék szabadon is bocsátotta a titkos börtönből, miután bátyja 100.000 maravédi kezességet vállalt érte.

Hogy a titkos börtön rosszabb vagy jobb volt, mint a hivatalos királyi és egyházi fogdák, konkrét feljegyzések nincsenek, de annyi bizonyos, hogy eléggé undok és egészségtelen hely volt. Az építkezés kivitelében sokféle különbség volt, mert az inkvizíció épületei eredetileg nem ezt a célt szolgálták. Saragossában a királyi palota, Barcelonában a királyi vár, Valenciában az érseki palota, Sevilában Triana várkastély és Cordovában az alcezar voltak erre a célra lefoglalva. De a toledói titkos börtön sem volt különb, mikor 1592-ben egy pillantást vetettünk belsejébe. Maria Rodriguez, miután kilenc hónapon át kis gyermekével ott feküdt, audienciát kért és kilakoltatást, mert állandó sötétségben kis gyermekével megbetegedett. Mire az inkvizítor ridegen

azt felelte, hogy inkább a lelke üdvösségével törődjék, de ami a többit illeti, majd *igazság* szerint bánnak vele.

Magától értetődik, hogy a titkos börtön egészségtelen volt, ezt már a nagy elhalálzási kvóta is mutatja, kivált a pestisjárvány alatt, amelyre ismételten említés történik, ama idők analeseiben.

A titkos börtönben való elzárást a legnagyobb szerencsétlenségek egyikének tekintették, ami embert érhet, azt a kitörülhetetlen szégyent tekintve, ami őt és hozzátartozóit ezáltal érte. Az 1696-iki Consulta hosszasan fejtegeti azt a rémséges állapotot és azt az igazságtalanságot, amely az inkvizíció (puszta szeszélyére, melynek a hithez semmi köze), emberi lényeket ilyenekre kárhóztasson. Hiszen másokat is földalatti börtönre vetettek, akiknek nem volt egyéb bűnük, minthogy az inkvizíció valamelyik alkalmazottját megsértették. Az így keltett terrort az inkvizíció egyik leghatalmasabb eszközének tekintették. És legkevésbé sem lehet csodálkozni, hogy ilyen rémes hatalommal sok visszaélés történt.

Az a kegyetlenség, amely bilincsbe verve tartotta a foglyokat, nem volt az inkvizíció külön kiváltsága, mert hisz láttuk, hogy a közönséges börtönökben is szokásos eljárás volt. Egy olasz, aki 1592-ben Madridba ellátogatott, háromféle börtönről közöl ott leírást, az udvari, a városi és a papi börtönökről és kijelenti, hogy az összes foglyok, bár milyen csekélységgel is vádolták őket, láncot viseltek.

Amíg tehát nem vádolhatjuk külön kegyetlenséggel az inkvizíciót, mégis meg volt a saját külön eljárása a foglyok túrhetetlen kínzására, mikor az eretnek konokul tagadta bűnét, egy úgynevezett *mondezát* alkalmaztak nála. Hogy ennek a kínzó eszköznek milyen volt a tulajdonképpeni alakja, azt nem tudjuk, de a célzások azt mutatják, hogy kegyetlen büntetés volt. Mikor a börtönben viselte a fogoly, nem volt tisztán óvatossági rendszabály az ellen, hogy a fogoly eretnekségét ne terjeszthesse, mert a Supréma rendelete úgy szólt, hogy senki se merjen hozzá szólni, csak a gyóntató, aki éjjel felkereste. De volt ott még egy kizárólag kínzásra szolgáló más tárgy is, a *pié de amigo* — vasból készült villa vagy pecek, melyet a fogoly álla alá erősítettek és a nyak körül szalaggal lekötötték, hogy az állandóan mereven fentartsa a fejet.

Ennek a kínzó szerszámnak a szokásos alkalmazása akkor történt, mikor az utcákon végigkorbácsolták őket, de máskor tiszta gonoszságból is elővették, hogy a foglyok szenvedését fokozzák vele. Mikor a híres Augustin Cazellát Valladolidban elégették 1559-ben, a törvényszék kiküldöttei, kiket az *auto de fe* előtti délután elküldtek hozzá, egy sötét cellában akadtak reá, rabláncok súlya alatt görnyedve és egy-egy *pie de amigóval* a nyakán, habár önszántából vallott és könyörületért esdekelt. 1599-ben Jaques Pinson esetében, aki francia kálvinista létére zavargást szított Toledóban, most a börtönben sem békült meg, százötven korbácsütésre és a *pié de amigo* viselésére ítélték. Mi-

kor két nappal azután audienciára bocsátották, akkor is viselte még a kínzó eszközt és két pár láncot.

A bilincs dacára, a szökés a titkos börtönből egyáltalán nem volt ritkaság, csakhogy nem mindig sikerült, mert az inkvizíció szervezete olyan volt, hogy rendszeren újra elfogta a foglyot. Azonnal szétszították a városban a bűnös személyleírását, nemsokára egész hadsereg talpon volt érte és így a menekülő rendszeren nemsokára hurokra került.

Az inkvizíciós börtönökben a legkegyetlenebb vonás a szigorú diszciplína volt, amely megtagadta minden fogolynak a külvilággal való érintkezést. Már láttuk, hogy elfogatása pillanatától, amíg a börtönörnek átadták, a fogoly egyetlen szót sem válthatott mással és az ugyanezzel a szigorúsággal folytatódott addig, ameddig a börtön falai közt volt, így valóságos élőhalottnak számított. Semmit sem tudhatott meg szeretteiről és ők sem sejtették, hogy mi sors vár reá, amíg talán évek múlva az *auto de fén*, mint a tűzhalálnak szántat láttak viszont.

Arról a sikerről, amellyel ez az eljárás járt, dicsekedve emlékszik meg egyik valladolídi *auto de fe* leírója 1559-ben, amikor kijelenti, hogy az inkvizítori eljárást annyira titokban tartották, hogy senki sem tudta, hogy a fogoly mit vétett tulajdonképpen, amíg a vesztőhelyre nem állt.

Mindenről, amit a fogolynak behoztak, beleértve az élelmiszereket is, jelentést kellett tenni a főinkvizítornak, aki a kézbesítésről döntött, nehogy valami titkos üzenetet csempészenek be, minden darabot a legaprólékosabban megvizsgálták. Mikor a bűnbánók az *auto de fe* után elhagyták a börtönt, *avisos de cercelesnek* lettek alávetve, ahol eskü alatt megvizsgálták őket arról, amit láttak és hallottak le tartóztatásuk alatt és súlyos büntetés terhe alatt megparancsolták nekik, hogy saját tapasztalásaikról ne szóljanak. Mindez, ami nem embertelen és hidegvérű kegyetlenségből történt, hanem mindössze könyörtelen szabály ráerőszakolásából, amely minden emberi indulat felett állt. Hogy az esetleges írásbeli érintkezésnek is elejét vegyék, a foglyokat a legszigorúbban eltiltották az írás kellékeinek használatától. Ezt a rendszabályt is a Supréma léptette életbe 1534-ben és azontúl így is maradt.

Amíg, ahogy láttuk, nagygonddal ügyeltek rá, hogy a foglyok egymással ne érintkezhessenek, ebből egyáltalán nem az következik, hogy a börtönben egyedül voltak. Rendszerint kívánatosnak tartották ugyan, hogy a férfi foglyok egyedül legyenek és hogy a nők társnőikkel legyenek. Férj és feleség, tehát azonnal külön cellába kerültek, de szükség esetén nem kifogásolták, hogy négyen-ötven egy cellában legyenek. Ebből sokszor értékes forrása támadt az információnak, mert úgylátszik senkisémm .idegenkedett attól, hogy elismételje, amit társa bizalmasan közölt vele.

Az 1652-ben megjelent utasítás az alcalde számára, megmutatja, hogy abban az időben milyenek voltak a rendszabályok. Reggel fel-

kelve az alcalde végigjárja a cellákat, hogy meggyőződjenek a foglyok hogylétéről. Gondosan meg kell vizsgálnia minden nyílást, amelyen át a foglyok egymással közlekednek, főleg az ajtókat. Kést, vagy ollót fogolynál hagyni tilos és csakis azt a könyvet olvashatják, amelyeket az inkvizítor kiutal nekik. Minden este gondosan meg kell vizsgálni minden cellát az esetleges szökési kísérlet céljából. De a legnagyobb nélkülözést a foglyoknak mégis a világítás teljes eltiltása szolgáltatta, mert hisz a cella sötétségében végig nem érőnek tetszhetett az idő. De egy más szabály is létezett, amely súlyosan érintette a hívők lelkeit és ez a vallás vigaszának teljes eltiltása bebörtönözésük egész idejére. Nehéz ezt megérteni, ha azt tekintjük, hogy a foglyok java-része jó katolikus volt, akiket olyan alapon vádoltak, aminek tulaj-donképen az eretnekséghez semmi köze sem volt. Magasztos törvénye az Egyháznak, hogy a haldoklótól sohasem tagadja meg az abszolúciót. Meg kell őt menteni a pokloktól és akkor a purgatoriumban maga intézze el bűneinek számláját.

A tehetetlen nők helyzete, akik a szó szoros értelemben a férfi öröknek voltak kiszolgáltatva, a szokásos titoktartásban, amely minden felett áthatott, könnyen elképzelhető és valószínű, hogy holmi atrocitások Ximenes bíboros fülébe jutottak, mert még abban az évben parancs jelent meg, amely halállal fenyegette meg azokat a férfiakat, akik a női foglyokkal viszonyt folytatnak. A büntetés szigorúsága, mértékadónak tekinthető szükséges voltára, ám a törvénszék, mint sok más esetben is, sokkal könyörületesebbnek mutatkozott alkalmazottai ellenében, semhogy erővel keresztül hajtotta volna a rendeletet.

1590-ben Andres Certrót, a valenciai börtön alcaldéját a törvény elé állították egy női fogoly elcsábítása és másokkal való enyelgése miatt, főleg mert megengedte az érintkezést a foglyok közt busás borralaló fejében. 29 vádló tanú vonult fel, ő viszont letagadta a terhére rótt cselekményt, de utóbb igaznak ismerte el, mert megszökött az örök közül. Újra elfogatásakor e bonyolult bűnügyekre tekintettel, száz korbácsütésre ítélték.

De még az oltári szentségnek kijáró tiszteletnek is engednie kellett a titoktartás előtt, amely tiltotta, hogy megtudják, hogy a Szent-hivatal egyik foglya haldoklik. Ugyanebben !a szellemben történt, hogyha egy fogoly bűnbocsánat nélkül halt meg, ezt az alcalde tudtul adta a főinkvizítornak, aki megparancsolta, hogy titokban állapítsák meg 3 fogoly személyazonosságát és titokban temessék el. Belelőkték egy gödörbe és családja mit sem tudott sorsáról, amíg a vádhatározat eldőlt és felhívják az örökösöket, hogy védelmezzék jóhírnevét és emlékét. Még ha az illető meg is gyónt halálos ágyán, akkor is elrendelték, hogy temetése lehetőleg titokban történjen. Az öngyilkosságot a börtönben, melyre sokszor volt eset, a megátalkodottság döntő bizonyítékának tekintették.

A női foglyok gondozása természetesen némi zavaroknak előidézője volt, főleg mert az inkvizíció börtöne nem ismerte el a gondozó nők intézményét. Mikor az 1498-iki utasítás, úgy rendelkezett, hogy a nők és férfiak külön cellákban legyenek elcsukva, ez nem azt jelenti, hogy előbb birkamódra össze voltak terelve, hanem hogy a jövőben külön-külön kvártélyt létesítsenek a nemek részére.

Mindent egybevetve arra az eredményre jutunk, hogy az inkvizíció titkos börtönei kevésbé tűrhetetlen állapotban voltak, mint a városi vagy az egyházi fogdák. Az egyetlen menthetetlen tény az volt, hogy a szerencsétlen foglyokat teljesen elkülönítették egymástól és hogy sejtelve sem volt a külvilágban történekről és hogy megfosztották a jogi védelem könnyítésétől, úgymint a hozzátartozóival való összekötéstől. — Ez kétszeresen keservessé tette a hosszú börtönbüntetést, amely sokszor évekre megfosztotta szerettei sorsának ismeretétől, épúgy, mint azokat az övétől.

A bizonyíték.

A régi castíliai törvények szerint, mindkét fél megeskette a tanúkat, de a bírák titokban megvizsgálták őket, nehogy mások netán eltérítsék. Nagy gondot fordítottak a tanúk jellemére és jó hírére és azokat kizárták, akik már le voltak csukva, szintúgy a zsidókat, a mórokat, az eretnekeket és az apostatákat, vagy olyanokat, akiket érdek fűzött az ügühöz.

Az egyház ősidőktől fogva a tizennégyéves kort állapította meg korhatárnak és Spanyolországban, ahol a nagykorúságot huszonötéves korban érték el, semmi szín alatt sem bocsájtottak tanúvallomásra tizennégyévesnél fiatalabb egyéneket. Azt a kínos küzködést, amelyet egyrészt a szeretet, másrészt az önfentartás ösztöne idézett elő, híven visszatükrözi a Maria Lopez ügye 1646-ban Valladolidban. A szerencsétlen fiatal asszony hetekig töprengett cellájában, mielőtt maga és mások ellen vallott. Június 24-én az alcalde jelentette, hogy széjjeltépett inge egy darabjával megakarta magát fojtani. Az inkvizítor a nő cellájába sietett és az ágya alá kuporogva találta a szegény teremést. Mikor az okát kérdezték tőle, azt felelte, hogy az olyan asszonynak, aki hamisan vádolta férjét és az édesanyját, (kinek egyetlen gyermeke) már nem érdemes élni. Mint visszaeső bűnöst az inkvizíció könnyörtelen szabályai a tűzhalálra ítélte. De halálfélelme felülkerekedett és heybenhagyta vallomását, a férjére vonatkozó részt kivéve. November hó 29-én börtönre és vagyonának elkobzására ítélték és 1641 június 23-án meg is jelent az auto de fén.

A római inkvizíció valamivel emberségesebb érzelmű volt és nem kívánta, hogy férj és feleség egymás ellen valljon.

A vádló tanúk megvizsgálása az inkvizítorok kötelessége volt. De

gyakran áthárították a jegyzőkre, akiknek a Supréma parancsára megparancsolták, hogy csak az inkvizítorok jelenlétében fogadják el a tanúvallomást. A vizsgálatnak szabályszerint a tárgyalóteremben kellett lefolynia, sürgős eseteket kivéve, amikor saját házában folytathatta le az inkvizítor.

Az összes mesterkedések közt, amivel a tanúkat felbátorították arra, hogy a vádlott ügyének ártsanak, leghatásosabb a vádló tanú nevének eltitkolása volt. Ez a gyalázatos eljárás még a régi inkvizíció öröke volt.

Mikor Juan Francot, protestánizmusa miatt 1570-ben elégették Toledóban, egyetlen tanú ellene egy másik francia, Jean de Pronus volt, aki bevallotta, hogy protestáns dogma követő és akit ezért kétségtelenül el is égettek. Az egyetlen bizonyosság, amire támaszkodott, holmi komolytalan beszélgetés volt, mit 8 évvel ezelőtt folytattak. Teljesen ment volt a bosszútól, de a nevét mégis eltitkolták a tanúvallomás érdekében.

Míg gondosan ügyeltek rá, hogy a vádlott rá ne ismerjen a tanúra, sokszor szükségesnek mutatkozott, hogy a tanúk megállapítsák a vádlott személyazonosságát. Ezt úgy intézték el, hogy mindkét célnak megfeleljen. Diege de Uceda bűnügyében, 1528-ban azt a kissé durva tervet eszelték ki, hogy a tanúkat a kínzó kamarába rejtse el, miközben a vádlott negyedóraig le és fel járkált, csak hogy jól felismerhessék. Ezért tehát célravezetőnek mutatkozott egy úgynevezett celosiával, azaz ráccsal ellátni a tárgyalótermet, amelyen a tanúk bekukucskálhatnak anélkül, hogy meglátnák őket. Ez a hasznos intézkedés akkor bizonyult be legcélszerűbbnek, mikor Valladolidban, 1649-ben egy bigámia bűnpert folytattak le és az egyik feleséget, Ana Románnt behozták, hogy a férjet megnézhesse a rácson át, mire hátróztan kijelentette, hogy ez nem az az ember, akihez feleségül ment, mert egészen más testalkatú és más arcú — mire aztán felmentették az illetőt.

1488-ban Toledóban forró csípővassal csipdestek négy zsidót, mert hamisan vallottak jó keresztények ellen, azzal a szándékkal, hogy meggyűlöltessék az inkvizíciót. Valószínűleg az egyenlőség szempontjából történt, hogy 1498-iki utasításokban arra utasították a törvényszéket, hogy mindazokat, akiket hamis tanúzáson értek, nyilvánosan megbélyegeztessenek. Különben is ez a dolog megérett a gondolkodásra, mert méltán aggodalmat kelthetett, hogy mindkét részen nagyban üzetett a hamis tanúzás, úgyhogy a törvényszék joggal kételkedhetett a tanúk jóhiszeműségében.

A mérséklet tehát szabály maradt. Simanca azt mondja Leo brévéje nyomán, hogy a hamis tanút el kellene égettetni, de ez csak akkor történjék, ha a vádlott nagyon megszenvedett miatta.

Ennél még jelentősebb eset volt a Jean de la Barre-é, aki flamand létére már rég letelepedett Madridban. Kissé túlságosan ájtatoskodó

ember volt és naponta misét mondatott a királyi várkapornában, még pedig a saját káplánja által, amíg de Robles, aki szintén az inkvizítorok alkalmazottja volt, szigorúan el nem tiltotta ettől. De la Barre most már cofradiat akart alapítani misemondás céljából, de Robles az elnöke akart lenni, aki elszámolás nélkül kezelné az alapot. Természetesen összevesztek ezen és mikor Robles békülni akart, visszatartották. Ezért bosszút állt azzal, hogy bevádolta de la Barret mindenféle eretneki kijelentése miatt, mise mulasztás és a gyónás elhanyagolásáért, sőt mi több, azt fogta rá, hogy tolvajoknak és rablóknak minősítette az inkvizítorokat, akik csak a gazdag embereket fosztogatják. Magától értetődik, hogy a derék de la Barret törvény elé állították és száz korbácsütésre, utána örökös száműzetésre ítélték.

Különös, hogy a hamis tanúvallomás nem volt oly gyakori, amint hihetnők. Az összes, Spanyolországban tartott auto de fék évkönyvei mutatják, hogy az 1727 eléltél közül, csak tizenhét hamis tanú akadt.

Az esküszegés iránti elnézés a legutolsó periódusban kezdődött. 1817-ben Manuel Gonzales nagyprépostot esküszegéssel vádolta a santiagoói törvényszék, de mikor az összegyűjtött adatokat beküldték a Suprémának, az kiküldöttet menesztett Monforte benedekrendi apáthoz, hogy a bűnöst figyelmeztesse, hogy a jövőben az igazsághoz híven adja elő tanúvallomását, mint ahogy felszentelt paphoz illik, mert különben majd nem bánnak vele ilyen enyhén és büntetesképen egyheti lelkiigyakorlatra a zárda kápolnájába utalják.

Nyilvánvalóan igazságtalanság lenne a börtönök kezelőségét maga egészében elítélni; de szintúgy megokolatlan lenne agyba-főbe dicsérni; minden az inkvizítorok lelkiismeretességétől függött, hogy végzik kötelességüket, de általános véleményt sem lehet nyilvánítani oly sok börtön állapotáról, melyeket három évszázadon át használtak, kivéve azt, hogy sokkal különbek voltak az átlagos állami börtönöknél és hogy a rémület ama tanyái, mint amilyeneknek leírták, kivételes esetek közé tartoztak. Úgy véljük, hogy ezeket a leírásokat nagyrészt Lucerónak tudhatjuk be és hogy valószínűleg a cordovai állapotokra vonatkoztak. De Sevillában sem lehettek külön állapotok, 1560-ban, ahol az alcalde Gaspar de Bonavides zsarnoksága nyílt lázadásra vezetett, amelyben segédje halálosan megsebesült. Bosszút esküdtek a lázadást szitoknak, akik közül egyet elevenen elégettek, míg a másikat, egy tizennégyéves fiút, négyszáz korbácsütésre ítélték, míg maga Gaspar, mindezek előidézője, egyik auto de fen való megjeleléssel menekült meg, — azonkívül örökös száműzetésre Sevillából.

Majdnem negyven év telt el az inkvizíció életbelépése óta — a buzgó munka évei! A fokenkénti hatalom összevonása a Suprémában, sok mindent rendbe hozott a törvényszékeken. 1635-ben Valencia jelenti, hogy a nagy kenyérárak miatt a foglyok éheznek és egyúttal felhatalmazást kér az adagok szaporítására. De a Supréma álló öt hétig gondolkozott és csak aztán döntött nagy sajnálattal a kenyér adagok

felől. A pénz vásárló erejének csökkenése idézte elő ezt az állapotot, amikor végre megkésztették a kenyéradagot.

De a törvényszékek hajthatatlanul bekövetelték az élelem árát mindenkitől, akinek megadni módjában állt. És 1709-ben a Supréma rendeletet bocsájtott ki, hogy itt nem tesz kivételt még a mezitlábás franciskánusok javára sem. Minden auto de fe előtt, a dispensero és a sequestráció jegyzője gondosan elszámolt minden bűnbánó vagyonáról, aki megmenekült a foglalástól és a fiskusnak vált kötelességévé, hogy utána lásson, amennyiben az illetőnek vagyona volt, hogy záloglevelet adjon, de ha szegény volt, hogy esküvel fogadja, hogy amint lehet, megfizet.

Követelte mindenfajta külső és belső, vagy alaki és tettetett eretnokség felfedését, mégis csak akkor léphetett fel, mint vádló, ha az eretnokség tettekben, vagy szavakban nyilvánult meg és ilyenkor is a legaprólékosabb gonddal folytatta le a vizsgálatot. Az ország tele volt olyanokkal, akiknek külső egyenlősége csak lepel lehetett a titkos szét-húzásra. Az új keresztényt gyanakodva nézték, mert hátha csak titkos apostata, akinek a keresztvíz csak arra volt való, hogy az inkvizíciónak kiszolgáltassa őt. Mert ha nem mulasztotta is el a vallásos gyakorlatokat és bőkezű volt a templommal szemben, sőt állandó vásárlója a keresztes lovagok jelvényeinek, ennek dacára titokban Mózes, vagy Mohamed hitét vallotta. Az inkvizíció kötelessége volt tehát, hogy az ilyen apostatát megbüntesse.

A kárhozatra ítélt többi vallás alapos ismerete az inkvizíció elengedhetetlen kiképzéséhez számított és így hosszú, képes leírások álltak rendelkezésére.

De hogy milyen csekély bizonyítékra volt szüksége a vádnak, ezt egy egész család bűnpere igazolja, melyet 1622-ben törvény elé állítottak Valladolidban.

Mikor Dr. Jorje Enriquez, jónevű orvos meghalt, aki Alva hercegnek is orvosa volt, a holtteste nem volt tisztán lemosva és tiszta fehérneműre volt hát szüksége. Erre egy csomó tanú azt vallotta, hogy a holtat zsidó rítus szerint akarják kőbe faragott sírban eltemetni. A consulta de fe véleménye a letartóztatáskor nem volt egyöntetű és ezért a Suprémának adták ki a jelentést. A Supréma erre összefogatta az egész családot, az özvegyet és a gyermekeket és a cselédséget és legott a titkos börtönbe vetette őket, ahol a legokosabb fiú, — húszéves gyerekmber a kínvallatásba bele is halt.

1635-ben Manuel Mendes, miközben feleségével és két más nővel az országúton utazott, két paraszt emberrel találkozott, de nem köszönt nekik. Az egyik erre rátámadt, hogy miért nem mondta „Dicsértessék a Jézus Krisztus, vagy Dicsértessék a legszentebb oltári szentség” — amire ő elég vigyázatlanul azt felelte, hogy az ő hazájában nem ismerik az Istent. A két paraszt azonnal feladta őt a legközelebbi inkvizítornál, aki azonnal le is tartóztatta, zsidó pártolásért,

amire a valladolidi titkos börtönbe csukták, vagyonát pedig elkobozták. Ehhez még egy cellatársának tanúvallomása is járult, hogy Manuel Mendes reggelenként megmossa kezeit, mielőtt ételhez nyúlna. Manuel mindent tagadott, de mikor alaposan megkínozták, mindent bevallott, amit tőle kívántak.

Érdemesnek láttuk, ilyen aprólékosan foglalkozni az inkvizíció eljárásával a tanúvallomásokkal szemben, mivel nagyjából ezen múlt, hogy a vádlottra milyen sors vár. E vizsgálat után lehetetlen ellentmondani a következtetésnek, hogy a tanúvallomások módszere inkább úgy volt beállítva, hogy bizonyítást eredményezzen, mintsem olyan céllal, hogy az igazságot kiderítse. A letartóztatás ténye már a bűnösség mellett szólt, az inkvizíciós törvényszék dolga volt tehát, hogy ezt be is bizonyítsa.

A vallomás vagy gyónás.

Az eretnek nemcsak gonosztevő volt, hanem bűnös is. Ez kétféle funkciót rótt az inkvizícióra, hogy a gonosztettet felderítse és hogy a bűnös lelket megmentse. Helyzete tehát ellentétes volt. Az eretnekség feletti igazságszolgáltatásnak a Szentszéktől külön felhatalmazása volt. Noha az inkvizíció kiátkozhatta a bűnöst, mikor a censura felmentette ez alól, nem saját maga végezte a szertartást, hanem más papot hatalmazott fel rá! Az inkvizíció sohasem fogadta el a szentgyónást, sem az oltári szentséget nem szolgáltatva ki. Még ha egy protestáns fordult is hozzá, hogy az Egyház kebelébe felvétessék, papot hívtak, hogy meggyóntassa és a felmentést megadja neki.

Az egész eljárás oda irányult, hogy rávegyék a bűnöst tévedéseinek bevallására és hogy azután kegyelemért könyörögjön. Felszólították a bűnöst, hogy az Isten és a Szent Szűz szeretetéért könyítsen lelkiismeretén és mentse meg teljes gyónással lelkét saját magának és másoknak anélkül, hogy hamis tanúvallomást tenne a maga, vagy más javára.

Kétségtelen, hogy volt olyan inkvizítor is, aki lelkiismeretesen elhitte, hogy az a magasztos kötelesség, amelyre ő ki van szemelve.

És így az első tárgyalástól kezdve, az ítélet végleges kihirdetéséig az auto de fen, a törvényszék azon erőlködött, hogy bűnbánásra bírja a bűnöst, vagy legalább is bűnének meggyónására, rábeszéléssel, hamis kegyelmi ígérekkel, fenyegetésekkel és szükség esetén kínzásokkal. Azt az embert, aki állhatatosan tagadta bűnösségét, útban a vesztőhely felé gyóntatok kísérték, akik a lelkére beszéltek, hogy vallja meg és bánja meg bűneit. Ugyanígy használták ki a halálfélelmét is azoknak, akik a börtönben haltak meg.

Ez az állandó sürgetése a gyónásnak azzal a természetes eredménnyel járt, hogy a börtönbe küldött gyóntatókat arra utasították,

hogy csak akkor hallgassa meg a szerencsétlenek gyónását, ha az az ellene vallókat kielégítik.

A gyónás, akár az önkéntes, akár a letartóztatást követő, hogy érvénnyel bírjon az inkvizíció előtt, magában kellett, hogy fogadja a bűnbocsánatot, a bűnről való lemondást és az újra felvétel kérelmét a katolikus egyetemes egyházba.

A régi kegyetlenség megismétlődik az egész tizennyolcadik századon végig és a hatóság egyetlen engedménye úgylátszik abban állt, hogy az esetben, ha a bűnbánó nem említ fel a visszaesésre hajló lelkiállapotot, sem nem tesz említést büntársairól, melyeket pedig a tanúk igazolnak, fennmarad még az az esélye, hogy önkínzással tisztára mossa magát.

Általánosságban arra a végkövetkeztetésre jutunk, hogy az eretneki cselekedetért jogszerint nem létezett az akaratonkívüliség mentése és hogy a bűnöst saját javára kínzásnak kell alávetni. Ha összeroskadt alatta, javának bírságával mentegették, de ha gyónás nélkül elbírtá tűrni, az akkori idők judíciuma szerint nem mentették fel, hanem, bár kevésbbé szigorúan, megbüntették gyanús volta miatt.

Talán a legfeltűnőbb bizonyítékát annak a szabálynak a hathatóságáról, amely szerint a mások denunciálása milyen hathatós eszköz, egy valenciai mór, Francesco Zofery Ribera szolgáltatja nekünk. Csak külsőleg tettette a keresztényt, mikor szívének egy csodás megváltozása, Montrealba zarándokolni készítette, ahol meggyónta eretnekségét az ottani lelki atyának. A jó pádre, aki nem volt rá felhatalmazva, hogy az absolutiót megadja neki, a barceloniai véstörvényszékhez utasította, ahol az volt az első feltétel, hogy valamennyi rokonát beárulja, akiről tudja, hogy mórok. Az inkvizítor, aki felismerte, hogy valamennyien valenciaiak, Valenciába küldte őt, ahol nem kevesebb, mint négyezer embert megnevezett. Vándor szabólegény volt és így kiterjedt ismerettséggel dicsekedhetett.

Csak kevés embernek, — azok közül, — akik az inkvizíció kezei közé kerültek, volt meg a hősi bátorsága, mint Manuel Diaznak, a mexicói nagy auto de fe áldozatának. Noha tízen társai közül ellene vallottak, állhatatosan tagadta, hogy bűnös volna és az inkvizítoroknak sem a hízelgése, sem a fenyegetése sem fogott rajta, nem tehettek hát vele mást, minthogy élve elégették, mint negative inpenitenciát; de előbb in caput alienum kegyetlenül megkínózták. Mikor felolvasták előtte az ítéletet, egyszerűen kijelentette, hogy úgylátszóan elkészült rá, hogy tetszésük szerint bánjanak el vele. Harmincnyolcéves erőteljes férfi volt és szokatlanul kegyetlen kínzást szenvedett el és habár sikoltott és ordítózva halálért esdekelt és kínzóit folyton arra kérte, irgalmazzanak öt gyermekének, letagadta, hogy Mózes törvényeit értené és fejét feltartva szilárd léptekkel indult a vesztőhelyre, ahol egyetlen társának a nevét sem árulta el.

A kínzás alatti vallatást, szószerint nem tekintették önkéntesnek,

mert kimutatta, hogy hatása a bűnösre, vagy kielégített hiúság, vagy mások bevádolása. Könnyen elképzelhetjük ugyanis, hogy azok, akik a vérbíróság elremítő szertartása alatt vallottak, a hosszú börtön büntetés nyomása alatt, gyakran határozatlanok és ingadozók voltak vallomásaikban. Ezek után ugyancsak kénye-kedvére bánt el a felboszszántott inkvizítor és sokszor por vario en sus conferionus külön száz korbácsütéssel toldotta meg az ítéletet.

Hogy a helyzet borzalmi gyakran olyan lelkiállapotba juttatták a vádlottat, amely már nem volt beszámítható, egy trivális eset is bizonyítja, amelyben népies felfogás szerint az egyszerű paráználkodás nem tartozott a bűnök közé!

1570-ben Diogo Redondo toledói polgár, akit azzal vádoltak, a népies felfogásra hivatkozva, — eleinte tagadott. De aztán, mikor felolvasták előtte a vádat a kínzás szokásos követelésével együtt, már vallott. Később azonban, mikor öt tanú vallomását is felolvasták, visszavonta gyónását, azzal az állítással, hogy csak a félelem csalta ki belőle. Nem is tudja tett-e ilyesmit, vagy sem, de ha tett is, nem volt épeszű. Csak arra emlékezett, hogy összevissza beszélt. Ez a félőrült kapkodás megzavarta a törvényszéket, mely a Suprémához utasította az ügyet. A Supréma pedig könyörületesen a nagy mise meghallgatásra ítélte, továbbá 2 évi száműzetésre az országból.

A *negativo-t*, aki egy csomó megfelelő tanúval szemben állhatatosan tagadta vétkét, általánosan rosszindulatú, megátalkodott eretneknek minősítették, akivel nem volt mást tenni, minthogy élve elégették, ha ezerszer azt fogadta is, hogy buzgó katolikus és a szent hitben akar meghalni. Azok viszont, akik a végsőig ellentálltak, jó katolikusoknak hangoztatva magukat, kétségkívül azok is voltak, mert a legborzalmasabb haláltól sem riadtak vissza, csakhogy jó katolikusoknak bizonyuljanak. Az ilyen esetek egyáltalán nem voltak ritkák.

Maguk az inkvizítorok is beismerték a veszélyt, hogy esetleg jó katolikusokat égetnek el, — akiknek lelkiismerete nem engedte, hogy eretnekséggel vádolja magát és Perua hosszasán fejtegeti a kérdést, hogy vájjon a közeli tűzhalál nyomására megengedhető-e, hogy az illető hamisan valljon. Azzal végzi, hogy egyáltalán nem engedhető meg és meg is vigasztalja az áldozatot, hogy állhatatosságával elnyeri a vértanúk palma koszorúját.

Csakugyan emberfeletti kitartás kívántatott meg az igazi hívőtől, hogy végig megmaradjon ártatlanságának hangoztatása mellett, mert az inkvizíció nyitva tartotta az ajtót az utolsó percig a bűnbánó számára. Ha egy auto de fén egy negativo meghallgatást kért, azonnal teljesítették. Elvezették a vesztőhelyről és így alkalma volt a gyónásra és a megtérésre, ügyét újra elővették és olyan penitenciát utaltak ki neki, amit a helyzet komolysága és a vallomás halogatása megkövetelt.

Az ilyen esetek nem tartoztak a ritkaságok közé és bizonyítékát szolgáltatják az átlagos emberi természetet uraló szörnyű feszültségnek.

De mikor minden más mód hiábavalónak bizonyult, hogy a bűnöst kielégítő vallomásra bírja, mindig ott volt a kínzás hatalmas eszköze.

A modern gondolkodásmód a tortúrának, mint bírósági eszköznek az igazság felderítésére olyan visszataszító és illogikus, hogy jóformán elfeledjük, hogy az a legrégebbi idők, de majdnem az összes civilizált nemzeteknél használatos volt.

Hogy az inkvizíció is használta, az magától értetődik, mert az eretnekség bűne sokszor igen nehezen volt bebizonyítható, minden egyes esetben a gyónást vették igénybe. A tizenharmadik század közepétől kezdve a tortúra szokásos használata a Szenthivatal által a leghathatósabb tényező volt az egész kereszténységben, amivel a hitet az elavult barbár szokások rovására terjesztették. Igaz, hogy Spanyolország nem engedte egykönnyen ezt az újítást. Castíliában, ahol az inkvizíciót nem akarták elismerni, X. Alfonso, habár csodálattal adózott a római törvényeknek, azt vallotta, hogy a gyónás önkéntes kell, hogy legyen, de ha azt netán kínzással csikarják ki, később szabadon, fenyegetés és nyomás nélkülözésével kell azt igazolni. Az aragoniai királyságban, melyek elismerték az inkvizíciót, annak dacára törvénytelennek minősítették a kínzást és csakis V. Kelemen pápa határozott parancsára használták, elsősorban a keresztes vitézeknél.

Látni fogjuk, hogy egyes esetekben a törvényszékek visszaéltek a tortúrával, de az a néphit, hogy az inkvizíció kínzókamarája a legválogatottabb kegyetlenségekkel végrehajtott kínzások színtere, ahol irgalom nélkül kicsikarták a vádlottból a vallomást, mindenestre csak olyan írók tévedése, akik a hiszékenységre utaznak. A rendszer kétségtelenül gonosz volt, úgy kigondolás, mint végrehajtás tekintetében, de a spanyol inkvizíció legalább nem volt felelős behozataláért és rendszerint nem is alkalmazta olyan kegyetlenséggel, mint a világi törvényszékek, hanem szigorúan néhány jól ismert rendszeréhez ragaszkodott.

E tekintetben az összehasonlítás a római és a spanyol inkvizíció közt, határozottan az utóbbi előnyére szolgál. Mihamar alkalmunk lesz meglátni, milyen korlátozással alkalmazta a tortúrát, míg Rómában bevett szokás volt, hogy mindenkit, aki vallott vagy akire rábizonyult a hit megsértése, azonfelül még meg is kínozták az igazság további kiderítése és a büntársak beárulása céljából. Ezenfelül több ügynek az osztályozásánál a kínzást használták Rómában a vallomás kicsikarására, amely Spanyolországban tilos volt — például az eretnekségnek a pusztá feltevése, boszorkányság és istentagadás vétségekor. Továbbá Rómában az *in arbitrio iudicium* nemcsak a kínzás minőségére és időtartamára vonatkozott, hanem annak esetleges megismét-

lésére is. Szakavatott spanyol írók joggal a saját országuk javára írták a kínzás kíméletes alkalmazását, ami ismeretlen volt Olaszországban, ami pedig annak könyörtelenséget illeti, oly sokszor említés történik, hogy a vádlott túlélte a kínzást, hogy feltehető, miszerint nem vitték annyira a végletekig, mint a világi törvényszékeknél oly gyakran. Semmiféle kínzó kamarája az inkvizíciónak, nem rendelkezett a *coregidor* segédeszközével, aki 1612-ben három órán át buzgólkodott, hogy Don Diego Estrada hercegétől az apagyilkosságot kivallassa, nem volt ott sem víztortúra, sem a potro, sem a mancunda, sem forró vasláncok a lábakra, forró téglák a gyomorra vagy a hátgerincre. Nem volt a ganottos-nak nevezett csont összezúzó, sem a trampa, mellyel a lábukat kitépték a helyükről, sem *costezo*, a száj kitágítására — pedig ezek mindennapi dolgok voltak a rendes bűnügyekben.

A kivételesen kemény bebörtönzés kivételes tortúrája nem volt ismeretlen az inkvizíciónál; olykor azért alkalmazták, hogy a vádlott konokságát letörjék vele.

De magát a kínzást sokkal komolyabb rendszabálynak tekintették, semhogy egy zsarnok vagy feldühödött inkvizítor belátására bízzák, ezért hát mindenféle formalitás előzte meg, hogy a visszaélést vele *meggátolja*. Miután a bűnügyi tárgyalás és a védőbeszéd elhangzottak és a *consults de fe* összeült, hogy megtárgyalja az ítéletet az esetre, hogy a bizonyítás nem elegendő az ítéletre, míg viszont a vádlott ártatlansága nem volt világosan megállapítható, arra adta le a szavazatot a consulta, hogy kínzást alkalmazzanak és várják be az eredményt.

Míg az első korszak vad kegyetlenségében sokszor alkalmazták ezt az enyhítést, noha az eljárás esztelen sietségében sokszor eltekintettek tőle. így Diego Garcia lelkész esetében, akit azzal vádoltak, hogy 20 éves gyermekkorában azt mondta, hogy az oltári szentség nem egyéb, mint kenyér. A consulta két ülést is tartott és végül tortúrára szavazott. De nem siették el a dolgot és Garciát csak február 11-én vetették alá egy igen enyhe víztortúrának. Nem vallott és erre leoldották kötelékeit, azzal a tiltakozással, hogy nem szenvedett eleget, de azért nem ismételték meg a kínzást. Február 26-án pedig felmentették és visszahelyezték papi állásába, noha furcsa perverz logikával két hétre el volt tiltva a misemondástól.

A *Supréma* szavazata még eddig csak feltételes volt. Utána a vádlottat behozták a tárgyalóterembe, ahol az inkvizítoroknak és a püspök helyettesének jelen kellett lennie. Komolyan figyelmeztették a vádlottat, hogy az Isten és a Szent Szűz nevében teljes gyónást végezzen, hamis bizonyíték nélkül saját magára és másokra valljon és ha ez nem hatotta meg őt, hát minden tag által aláírt végzéssel kínzásra ítélték annyi időre, amennyire jónak látják, hogy az igazat bevallja, amit a tanúk igazoltak ellene. És világosan kijelentették, ha kínzás közben meghalna vagy egy vérere pattanna meg vagy megcsonkítást szen-

vedne, ezt ne nekik tudja be, hanem saját magának, mivel nem mondott igazat.

Ha a tortúra esetleg büntársakat eredményezne, gondjuk volt rá, hogy ezt eltitkolják előtte, nehogy tisztára mossa magát.

Mikor a bűnjelek ugyanis csekélyek voltak arra, hogy a kínzást jogosulttá tegyék, a *consulta de fe* néha arra szavazott, hogy a vádlottat megfenyegessék a kínzással. Ilyenkor az ítéletet világosan megfogalmazták és felolvasták a vádlott előtt, aztán a kínzókamrába hurcolták, meztelenre vetkőztették és esetleg odakötözték a *potro-hoz* vagy az *oscalera-hoz*, de tovább már nem mentek vele. Ilyenforma különös eset volt a Leonor Pérez-e, akit hetven éves korában, 1634 május 4-én ítéltek el Valladolidban *in conspectum tormentorum*. Mikor levetkőztették, a bakó előbbi tortúra nyomait fedezte fel testén és az öregasszony be is vallotta, hogy ezelőtt húsz évvel megkínozták Coimbrában.

Június 14-én újra végrehajtották rajta az ítéletet, de még mielőtt levetkőztették, zsidó hitéről tett vallomást és aztán elájult. Halasztás szüksége állt be, de két nappal később az öregasszony visszavonta a vallomását. Az ügy tovább húzódott 1637 augusztus 1-ig, mire *de vehementi* eskütelre ítélték, hatévi száműzetéssel megtoldva, 20 arany bírságra és arra, hogy Cuenzában végigparádézzon az uccákon. De azért még 1639. év elején, mint foglyot halljuk őt emlegetni. Mindenesetre erős idegzetre volt szükség, hogy a tortúrával való hosszú fenyegetést elviselje.

A feltételek, melyek a tortúrát követték eléggé súlyosak voltak, mert a vádlottnak meg kellett a lelkét a bűnöktől tisztítani, testi erejének megfelelő módon. Az inkvizítor szempontjából ez előnyt jelentett a vádlottra nézve, mert esélyt biztosított neki, ami soktól meg volt tagadva, akiknek elítélését már elhatározták.

Ezt egy igen jellemző eset írja le 1488-ban a toledói törvényszék előtt. Juan de Rio sokáig római lelkész volt, ahol az 1475-i jubileumon is részt vett. Az udvaroncéhoz hasonló modorával megnyernie sikerült IV. Sixtus kegyét, de 1483-ban visszatért Spanyolországba mindenféle kintüntetéssel elhalmozva. Többek közt a toledói egyházi javakkal, irigységet és rosszindulatot keltett. Ám Spanyolországban, mikor ott hagyta még kissé könnyelműek voltak a közállapotok, Rómában még ennél is könnyelműbbek. Visszatérte után sehogysem tudott visszászokni a dolgok új rendjéhez és vakmerő beszédmodora alkalmat nyújtott, hogy különböző kiváltságai megszűnjenek. A vád ellene a lehető legsilányabb volt. A legkomolyabb köztük az, hogy egyszer régen az ördögbe kívánta az inkvizíciót, mert nem tudta a földbérletet kifizetni. Későbbi időben talán a víztortúrával tisztálkodhatott meg bűneitől, de ezt most már nem engedték meg neki, hanem sebtiben a vesztőhelyre hurcolták, hogy mások marakodjanak össze javadalmam.

Általános elfogadott törvénye volt a világi bíróságnak, hogy a kín-

zásnak csak ott van helye, ahol az elkövetett bűn csekélyebb, mint a tortúra alkalmazása.

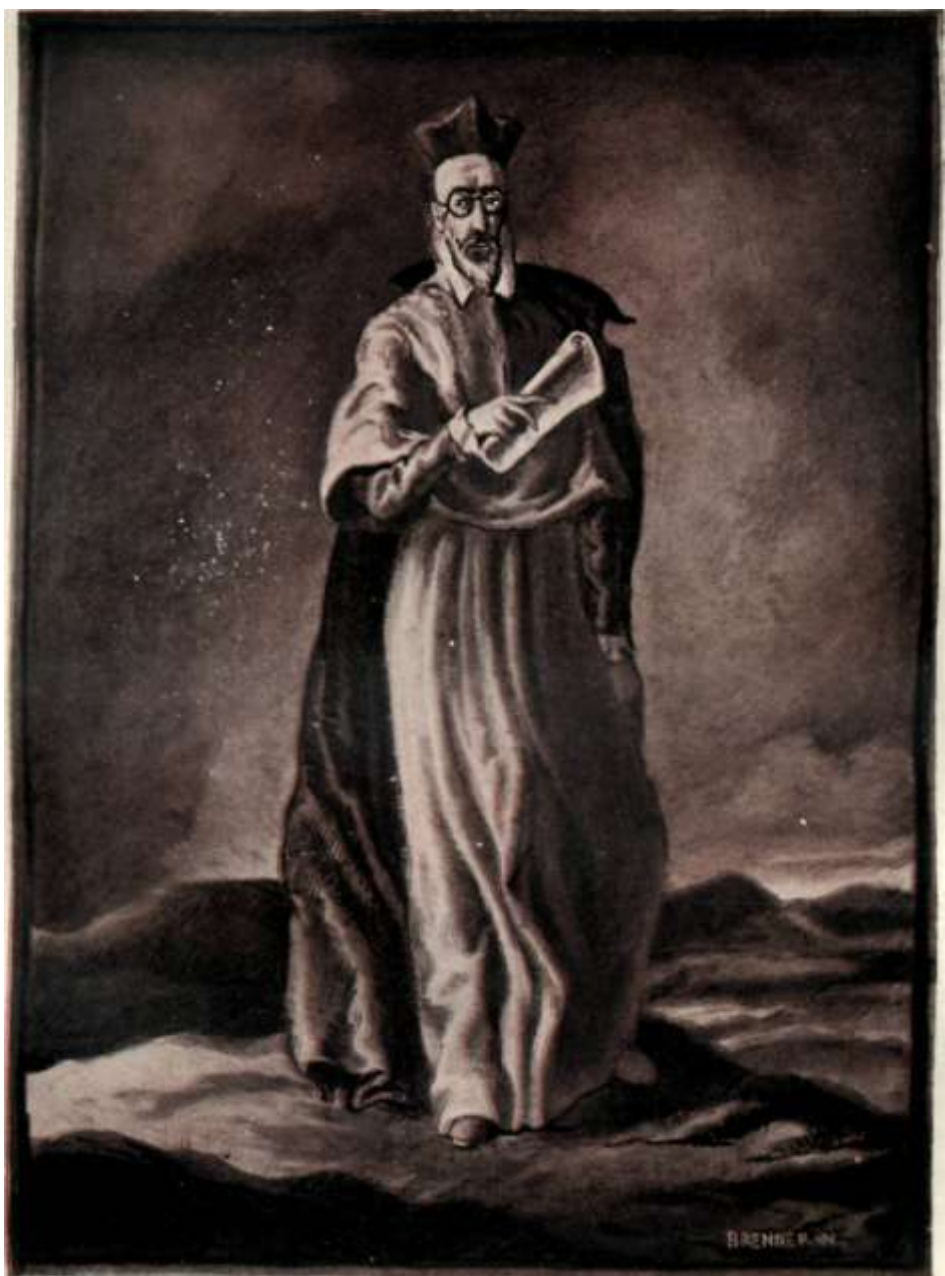
Emellett azonban, mint minden egyébnek, ama felhős régiókban, alapos megvitatás volt a következménye.

Mikor Francisco de Tomamirá-t, Pastrana herceg tizennyolc éves apródját, törvény elé állították, amiért 1592-ben állítólag azt mondta, hogy a zsidókat és a mórokat meg lehetne menteni, ha buzgón hinnének vallásukban. A fiú tagadott, mire addig kínozták, amíg vallott és erre elfogadták bűnének trivializálását és mindössze *Ajuracio de levire* ítélték, továbbá egy mise meghallgatására, mint vezeklő a tárgyaló teremben. De még ennél is jelentősebb a tizenöt éves Juan Pereira esete, akit 1646-ban judaizmusért törvény elé állítottak Valladolidban. Az eljárás késedelmes volt és a fiú lassankint beleőrült. Semmit sem tehettek vele és a vélemények megoszlottak, vajjon tényleg örült-e. A *Supremá-hoz* fordultak, amely bölcsen elrendelte a tortúrát, hogy az majd kideríti. 1648 április 22-én alkalmazták is a fiún, de nem volt sok eredménye, amit ez a bölcs eljárás megérdemelt volna. Pereirát kórházba küldték hét hónapra azzal az utasítással, hogy jól figyeljek meg. Miután neve nem került elő többé a jegyzetekben, valószínű, hogy meghalt a kórházban.

A *diminuto-t*, kinek vallomása sem fedte az ellenkező bizonyítékot, rendszerint tortúrának vetették alá, hogy ennek a fogyatkozásainak eleget tegyen. Ha további beismerés mellett kibírta a kínzást, azon az alapon büntették meg, amelyről vallott, de ha nem tisztította meg ilyenén módon a bizonyítékokat, akkor gályarabságra ítélték. Ezt néha tisztán túlzott buzgalomból tették, hogy az inkvizítorok kíváncsiságát kielégítsék. Mint például Antonio de Andrada esetében 1585-ben Tolledóban, aki csak annyit vallott, amennyi megbüntetéséhez bőven elegendő volt, de minthogy egyet-mást elhallgatott, kínzással vették ki belőle. A vallomás ingadozó és bizonytalan volta szükségkép a tortúra alkalmazására irányult, hogy az ellentéteket kiegyenlítse. Ez főleg félnék személyekkel történt, akiket már a fiskus követelése a tortúrára teljesen elrémített és így olyan beismerésre ösztönözte őket, amiket később vissza kellett vonniok és ezzel azt az eredményt érték el, amit elkerülni kívántak.

Az is lehetséges azonban, hogy némely esetben, mikor a tortúra tisztán túlzott eljárásnak tetszett, az a jólelkű cél *vezette* az inkvizíciót, hogy a szenvedő lelki javáért közreműködjön azáltal, hogy vagy előmozdítja, vagy megrövidítse áttérését. Royas tehát azt mondja, hogy a tortúránál a tétovázásnak nincs helye, mikor a bűnös lelkiüdvé forog kockán, hogy ezzel megbéküljön az Egyházzal és üdvös penitenciát szenvedjen el.

Az, hogy tanúkat is megkínozzanak, hogy vagy kicsikarják, vagy megerősítsék vallomásukat, bármilyen felháborítónak is tessék, úgy

látszik, többé-kevésbé leplezett formában, de mindenütt szokásos volt, ahol a tortúrát alkalmazták.

La question préalable, vagy *definitive*, — amelyben a vádlottat megkínozták, hogy kivallassák, kik a bűntársai) — az inkvizíció befolyása által a bűnvádi eljárás egyrésze lett az összes országokban, ahol a tortúrát alkalmazták. Tulajdonképen csak a tanúk tortúrája volt, mert a vádlott sorsa már eldőlt és így csak arra használták fel, hogy mások ellen tanúskodják.

A spanyol inkvizíció tehát csak az általános szokást követte, amikor *in caput alineum* megkínozták azokat, aki már be is vallották bűnüket. De semmiféle vallomást sem tekintettek teljes gyónásnak, amíg azoknak a neveit fel nem fedte, akiről a vádlott tudta, hogy az eretnokség-mesterkedésben bűnös és ha ok volt arra a gyanúra, hogy e tekintetben sem könnyíti meg teljesen lelkét, akkor a tortúrát vették igénybe.

De az 1561-iki utasítások arra figyelmeztetik az inkvizitorokat, hogy ilyen esetben óvatosságot gyakoroljanak, miután a *caput alineum* tortúra jobbadán szokatlan volt Spanyolországban, hanem inkább Rómában volt népszerű a *negativo* esetében, aki ellen már beszerezték a végleges bizonyítékot és akit eszerint tortúra nélkül ítélték el. Az a módszer, hogy állítólagos bűntársai nevében került a kínpadra, alkalmat szolgáltatott, hogy saját vallomását és ezzel áttérését is biztosítsák. De többször láttuk, hogy ez a módszer nem vált be.

A gazdájuk ellen valló rabszolgákat mindig megkínozták, ha ezzel vádjuk bebizonyult. Juan de la Caballeria bűnügyében, 1488-ban, kit San Pedro Arbués meggyilkolásával vádolt, ellene rabszolganője, Lucia volt a koronatanú, de rávették, hogy visszavonja vádját azzal az eredménnyel, hogy kétszeri tortúra után újra megerősítette.

Miként a felségeknél eretnokség esetén, semmiféle társadalmi osztály sem volt ment a tortúrától. A nemesség alá volt vetve annak, szintűgy a minden rangbéli papság is, mindössze kevésbé szigorúan alkalmazták náluk a tortúrát, mint világi embereknel, kivéve, ha az eset igen súlyos volt és akkor is papi kínozókra volt joguk, feltéve, hogy sikerült ilyen papot találniok.

Szintűgy, mint a letartóztatásoknál, a kínzásnál is az 1633-iki *casta acordada* szerint, ügyüket előbb a Suprémához kellett véleményezésre felterjeszteni.

Ami az életkort illetve, úglátszik, nem volt olyan életkor, amely kivételre szolgáltatott volna okot. *Llorente* leír egy esetet, amelynél egy kilencven éves asszonyt kínoztak meg Cuenzá-ban, de megjegyzi, hogy ez a Supréma akarata ellen történt. 1540-ben a Supréma rendeletet bocsájtott ki, amely szerint kímélet illeti meg a vádlott társadalmi állását és életkorát, míg az 1561-iki utasítások nincsenek kímélettel az életkorra és mindent a vézbíróság belátására bíznak. Egy toledói aufo de fe-n Izabel Canese, egy hetvennyolc éves asszony szerepel,

aki alig hogy megkezdődött a tortúra, rögtön vallott. Továbbá a nyolcvankét éves Isabel de Jean, aki a kötél ötszöri csavarításánál elájult és alig lehetett eszméltre téríteni.

De az ifjúságnak sem jutott ki nagyobb tisztelet. 1607-ben, Valenciában a tizenhároméves Isabel Madelenát kínozták meg, akit holmi homályos mór mesterkedéssel vádoltak, de a lányka kibírta a tortúrát, mire száz korbácsütésre szállították le ítéletét. Ugyanabban az évben a vérszíróság több elnézést mutatott a tízéves Joan de Heredia iránt, akit egy hazug tanú azzal vádolt, hogy olyan házat látogat, ahol mór tanokat tanítanak. Szilárd tagadására *in conspectum tormentorum* helyezték, amit végre is hajtottak rajta, gyámja tiltakozása ellenére.

Gyengeelméjűség avagy téboly nem volt sokszor kivétel és dicséretére válják a valenciai törvényszéknek, hogy amikor a Supréma 1710-ben megparancsolta Joseph Felix ellen a tortúrát, bizonyos indítványok miatt, a Supréma tiltakozott, kijelentvén, hogy a fiú hülye arra, hogy a tortúra lényegét megértse.

Általános szabály volt, hogy a tortúra ne veszélyeztesse a vádlott életét, habár *ezt* nem igen tartották be, mikor már munkába álltak, pedig bizonyos előzetes gondoskodásra lett volna szükség, hogy meggyőződjenek, a delikvens olyan állapotban volt-e, amely a tortúra kibírását feltételezte. Kétely esetén mindig behívták az inkvizíció orvosát, mint például Rodrigo Péter esetében 1600-ban Toledóban. A vádlott gyenge és beteges volt és így az orvosi bizonyítvány elégséges volt, hogy megmentse őt. De 1623-ban a Supréma már nem volt ilyen elnéző, mikor a valenciai törvényszék megparancsolta, hogy vessék alá a tortúrának Joseph Pujalt, mielőtt kórházba szállítanák.

A terhességet mindig elegendőnek tekintették, hogy legalább is elhalasszák a kínzást, de a madridi törvényszék az 1690-iki utasítás szerint csakis azt az engedményt tette, hogy a terhes nőt egy székre ültette le, ahelyett, hogy rákötözné a kámpadra, mielőtt a *garotte*-nek nevezett igen kegyetlen tortúrát alkalmazta, — élesen a testbe vágó köteleket, egy-egy karra kettőt és egy-egy lábszárra is kettőt, melyet hátul a törzshöz kötöttek és egy fogantyúval megcsavartak.

A sérvet, legalább is az első időben, alkalmatlannak tekintették a tortúrára és több esetről tudok, ahol az kivételnek számított, ám 1662-ben már a Supréma hivatalos utasítása úgy rendelí, hogy a sérvvel nem kell kivételt tenni, legfeljebb a *trampazo vigoroso* alkalmazásánál, amely lefelé szorított vérzést okoz, de a többi kínzásnál egy jó erős párna is elegendő, hogy a veszélyt elhárítsa és gondoskodni is kell, hogy ilyen mindig kéznél legyen. Ami a szoptató nőt illeti, úgy látszik, hogy erre nem volt megállapított szabály. 1575-ben a valenciai törvényszék meg akarta kínoztatni Maria Gilot, az odahívott orvos azonban kijelentette, hogy ez a gyermek életébe kerülne, mire megszüntették a kínzást. De 1608-ban Toledóban, mikor ugyanez a kérdés

merült fel Luisa de Narvaz esetében, a consulta különféleképpen szavazott, mire a Supréma elrendelte a tortúrát.

Ezen általánosságok mellett alkalmilag külön okok is voltak, amikor a kínzástól eltekintettek, — szívbjaj vagy gyengeség, ismételt ájulások a procedúra közben és több más ok. — Az orvost és a sebészt mindig behívták, mikor a vádlottat már levetkőztették, hogy megvizsgálja őt és szükség esetén kéznél is tartották. A törvényszék úgylátszik mindig gyengébblelkű volt, mint a Supréma, amely 1662-iki utasításában megdorgálta azt az inkvizítort, aki holmi gyengeség, vagy kar- és lábtörés miatt ellene volt a tortúrának. De még egy más egészségügyi szabály is fennállott: hogy hosszabb idő teljék el a tortúra és az utolsó étkezés között. 1560-ban Cervantes inkvizitor azt javasolja, hogy a delikvensnek ne szabadjon enni, sem inni a tortúrát megelőző este óta, 1722-ben pedig egy bíró nyolc óra előzetes böjtöt rendel el.

A tortúra alkalmazása közben, az összes inkvizitoroknak és a püspöki képviselőknek jelen kellett lenniök, ezenkívül egy jegyzőnek és egy titkárnak, hogy feljegyezze az eljárást. Ezenkívül csak a beteg lehetett még jelen, kivéve, ha az orvost behívták. Kezdetben kissé bajos volt erre az undorító munkára embert keríteni.

Ferdinánd egy 1486-ból kelt levelében Torquemadának panaszkodik, hogy a saragossai inkvizitorok bakót alkalmaztak, mert a küldöncök nem akarták a munkát vállalni és így azt indítványozza, hogy a küldöncöt el kell bocsátani és a bakót kell alkalmazni helyette, de fizetésemelés nélkül. így tehát nem szerepel fizetéses kínzó a fizetési listákon. Egyideig úgy látszik, hogy a börtön *alcaldeja* volt a hivatalos bakó, mert 1536-ban a Supréma azt írja a navarrai inkvizitoroknak, hogy ha az ő *alcaldéjuk* nem ért a munkához, akkor mást kell keresniök, mert nem illő, hogy maguk az inkvizitorok vállalják a munkát, mint ahogy eddig tették.

Esetről-esetre azonban a törvényszék a városi hivatalos bakót vette igénybe, aki jól bele volt gyakorolva a munkába. Amikor 1646-ban, Valladolidban megparancsolták, hogy november 23-án torturának vessék alá Isabel Lopezt, az *alcalde* azt jelentette, hogy a hivatalos bakó elutazott és hazatért bizonytalan. A tortúrát tehát el kellett halasztani. Isabel pedig 27-én fejébe vette, hogy mindent megvall és így meg is menekült a kínzástól.

1681 márciusától augusztusig Madridban negyvennégy aranyat fizettek ki Alonso de Alcela városi bakónak tizenegy tortúráért, négy arannyal számítva. Különösnek tetszik, hogy kifogásolták a bakó álruhában való megjelenését, de 1524-ben a Supréma megtiltotta, hogy maszkot vagy bő köntöst viseljen, csak azt engedte meg, hogy csuklyát viseljen és ruhát változtasson, de a tizenhatodik században a maszkot és az álruhát is megengedték neki, mert jobbnak vélték, ha senki fel nem ismeri.

Az előkészületek minden szakában, az ítélet felolvasása után,

mikor bekísérték a vádlottat a kínzó kamrába, meztelenre vetköztették, behívták a bakót és a karóhoz kötötték a bűnöst, rövid szünetet tartottak a megjelent inkvizítorok, az Isten szent nevében kérték a foglyot, mondja meg az igazat, mert az inkvizítorok nem kívánják szenvedését látni.

A meztelenre vetköztetés nem volt pusztán kéjelgő felfokozása az eljárásnak, hanem szükséges dolog, mert a csípőre és a karokra csavart kötélt és a derékra erősített övet, amely kötélekkel a vállon át a hátra volt rávezetve, a test minden részéhez hozzáférhető volt és a tortúra bevégeztével alig volt olyan felülete, amely el ne szenvedte volna a kegyetlen kínzást. Úgy a nők, mint a férfiak alá voltak ennek vetve, a tisztaságnak azzal az engedelmével, hogy az utóbbiak a zaraquelbert vagy a panol de la perquemát (úszónadrág félét) viselhettek, de a meztelenre vetköztetés úgy látszik megelőzte ezt. A tortúra alatt csak ezt a két szót volt szabad a megkínzottakhoz intézni: — Mondj igazat! — Sem kérdést intézni hozzá, sem neveket felemlíteni nem volt szabad, amint mondják abból az okból, hogy a kínlódók mindent kész voltak vallani, amit indítványoztak nekik és így önmaguk és mások ellen hamis tanúzást követtek el.

A bakónak sem volt szabad egy szót sem intézni vagy jelt adni nekik, az inkvizítoroknak pedig ügyelnie kellett arra, hogy a tortúra állandóan meg ne nyomorítsa az áldozatokat. A munkát lassan kellett végezni, mert különben a *gamucha* vagy *garottes* hatást veszített és a fogoly sikeresen megküzdött a tortúrával.

Általános szabály szerint, csak egyszer lehetett a kínzást alkalmazni, ha csak újabb bizonyíték nem került. De ha a tortúrát nem is lehetett megismételni, folytatni lehetett és mikor befejeződött, gyakran azt mondták a vádlottnak, hogy az inkvizíció nincsen megelégedve, azért egy időre fel kell függeszteni a kínzást és majd máskor megismétlik, ha a vádlott igazat nem mond. Így tehát időnként meg lehetett ismételni azt, ahányszor a *consulta de fe* jónak látta. A titkár híven beszámolt mindenről, ami történt, még az áldozat sikoltozásáról is, kétségbeesett tiltakozásáról és kegyelemért könyörgéséről a haláláért. El sem képzelhető olyasmi, ami a legmélyebb szánalmat keltené, mint ezek a hideg szabatossággal leírt jelenetek.

Ami a tortúra változatosságát illeti, nem kell felednünk, hogy az inkvizíció jobbadán a hivatásos hóhér teendőitől függött és így rendszere szükségkép a világi bíróságok módszereivel volt azonos és annak bevett szokásait követte.

A korai periódusban, csakis kétféle tortúra dívott — a *garrucha* vagy emelő-csiga és a víz-tortúra.

Pablo Garcia csak ezt a kettőt említi, mint az ősrégi és jól bevált alakulatokat. Az első, mely Olaszországban a *strappado* elnevezés alatt volt ismeretes, abból állt, hogy az áldozat kezeit hátra kötötték, majd kötéllal csuklója körül, felemelték a padlóról, nehezékekkel ellátott

lábakkal és addig hagyták a levegőben függni, amennyi ideig kívánatos volt, de néha el-el engedték, hogy egy lóditással a lábára álljon. 1620-ban valaki azt ajánlja, hogy e mozdulatok lassúak legyenek, mert ha sebesek, akkor a fájdalom hamar enyhül. Egyidejűleg lábujjhegyre állítsák a vádlottat, úgyhogy lábai alig érintsék a padlózatot és amíg a levegőben lóg, háromszor ismételjék el előtte csendesen a *Misereret* és ismételten az igazság bevallására intsék. Ha ezzel nem érnek el sikert, akkor az egyik nehezéket kössék fel a lábára és húzzák fel két hüvelyknyire, miközben újra eléneklik a *Misereret*.

A víz-tortúra már körülményesebb volt, az áldozatot egy *escele-rára*, afféle kerítésre ültették fel, melyen éles fogak voltak köröskörül. Rézsútosan állt, hogy a fej lejjebb függjön, mint a lábak, az alsó végében pedig egy üreg volt, amelybe a fej behanyatlott, míg a homlokon átfutó vasabroncs, mozdulatlanra tette azt és a torkát is. Éles kötelek, az úgynevezett *cordeles-ék*, melyek a húsba belevágódtak, a karokat és a lábszárat a kerítéshez erősítették, míg a garrottes-nek nevezett nyers kötelék, a belőlük kiálló karókkal az áldozat körül forogtak, amíg a kötél többé-kevésbé a húsba nem vágott bele. A *costezo*, vagy vas *pecek* széjjel feszítette a száját, míg a *tocát*, egy darab vászonrongyot, mélyen ledugtak a torokba, hogy a *garrunak* nevezett kancsóból odavezesse a vizet. Rendesen több volt egy pintnél. Az áldozat fuldokolt és tátogatott és olykor-olykor levették róla a *tocát*, hogy a lelkére beszéljenek, vallja be az igazat. A tortúra kegyetlensége a lenyelt kancsó víz után igazodott, legtöbbször hét-nyolc pint vizet nyeltek le vele. 1450-ben Diego Garcia pap esetében a inkvizítorok már egyetlen pinnel is beérték és azután felmentették őt. Manuel Diaz mexikói esetében, 1596-ban, már a *cordelesek* alkalmazták. Erre hét *garrottet* csavartak a karjára, a lábára, lenyomták a *tocát* a torkába és tizenhét egy-egy pintes vízes kancsó tartalmát csepegtették bele, miközben négyszer is újra megöltötték a *tocát*.

Toledóban, 1592-ben Maria Rodriguez esetében a műtétet megfelezték, amíg a nő a *bangrillon* ült, a *cordelest* alkalmazták nyolc csavarintással, erre aztán a kerítésre ültették át és ott is a *garrottest* alkalmazták, utána pedig vízzel itatták, a második kancsónál már háynyi kezdett, mire leoldották és erre ájultan a földre rogyott. A bakó fel-emelte és ráadta az ingét, azt mondták neki, ha nem vall, akkor újra kezdik a tortúrát. De esküvel fogadta, hogy igazat vallott, mire fel-függesztették a kínzást. Kilenc hónapig ült cellájában a szerencsétlen nő, erre a *consulta de fe* a szabadonbocsátására *szavazott* és Isten nevében haza is küldték.

Valószínűleg nemsokára azután a tortúrának ez a fajtája megszűnt és mással cserélték fel, amelyet kevésbé kegyetlennek minősítettek. 1616-ban a Supréma a cordovai törvényszékhez fordult utasításért a *garruche* és a *silla* iránt, úgy mint a *trampa* és a *trapezo* leírása iránt, melyeket súlyos esetekben alkalmazni szokott. A törvény-

szék azt felelte, hogy a *sillá-val* már leszámoltak, mert az nem is tekinthető tortúrának, *garruchával* pedig azért, mert ficamodásokat okozott. Már több, mint harminc éve úgy a törvényszék, mint a világi bíróságok beszüntették használatát, szintúgy a tüzes szén-serpenyőt, a tüzesített fémlemezeket, a forró téglát, a hét pintes *tocát*, a depino-nelloét és carobajóét, a taborillasét, a suenoét és a több más kínzó-eszközét. Az újonnan dívó módszerek a *garrottes* és a *cordeles* voltak, amiből három fajtát ismertek, a *vuelta de nanquirt*, a *manicuerdat* és az áldozat kinyújtóztatását a *potrón*.

Az utasítás igen körülményesen írja le ezeket a komplikált részleteket. A vádlottat övénel fogva, amely fellódította őt a padozatról — készítették elő a kínzásra, karját összekötötték mellén, majd vas-karikába erősített kötélt erősítették. A *trampa* vagy *trampodo* céljára kivettek egy karikát a *potroból*, hogy a két láb keresztül férjen rajta. Aztán egy másik kereszt-gerendát helyeztek el alatta, igen éles sarkokkal és ezen a hézagon erőszakkal áthúzták a lábakat egy, a lábujjakra kifeszített vékony kötéllal, még az alsó lábakon is átfutott. Minden egyes *nieltája* vagy csavarintása e kötélnak körülbelül három hüvelykujnyira szorította össze; öt *vuelta* már igen kemény, három pedig a rendes mértéket képviselte még igen erős embereknél is. Miután ebben a helyzetben kinyújtóztatták a szerencsétlent, a következő lépés a *mancuernada* volt, amelynél kötelet fűztek át a karján, melyet a bakó a saját dereka körül csavart, hogy aztán hátradobva egész súlyával a *potrónak* vesse neki magát. Úgy mondják, kinyújtózott a felső és alsó kötélt közt. Az öv a derékon e váltakozó erők közt előre-hátra lóbált nagy erővel és ezzel még jobban hozzájárult az áldozat szenvedésének fokozásához. Ezt az eljárást később hétszer-nyolcszor megismételték a *mancuernadával*, de a vádlott arra ismételtelen elájult, kivált ha nő volt az illető.

Ezután már a *potro* szerepelt. Az áldozatot feloldták a *trampa-ról* és a *mancuernáról*, hogy a *potro* tizenegy szöges karikájára fektessék rá, két lábát mereven az oldalához kötötték, míg feje egy ürességbe hanyatlott bele, ahol mozdulatlanul tartotta a homlokán átfutó drótkötél. Az övet tágították, úgyhogy körül csúszott. Három kötelet húztak egy-egy felsőkarra, a végeit átfűzték a *potron* és *garrottokkal* vagy pálcákkal látták el, hogy szorosra kihúzhassák. Aztán két hasonlót egy-egy csípőre és egyet-egyét a lábszárra erősítettek, összesen tehát tizenkettőt. A kötélt végeit áthúzták a *maestra garrotén*, úgyhogy a bakó az összes kötelek működését egyszerre ellenőrizhette. Mert ezek a kötelek nemcsak nyomásra működtek, hanem úgy, hogy a végtagokon végigfutva a bőrt és a húst is magukkal rántották. Minden félkört *vueltnak* vagy csavarintásnak neveztek, amiből hat-hét volt a maximum, de szokás szerint nem alkalmaztak ötnél többet, még erős embereknél sem. Mindez, — fejezi be a cordovai törvényszék — bizonyára igen erőszakos eljárás, de mindenesetre kevésbé az, mint azok

a módszerek, melyekkel már felhagytak. Ezek maradtak fenn, mint szokásosan alkalmazott tortúrák.

Nem volt, de nem is lehetett a tortúra könyörtelenségének határa. Az 1561-iki útmutatás azt mondja, hogy a törvény bizonytalan eljárásnak bélyegzi, mint a szellemi és testi erő különbségét a férfiak közt, amiért is nem határozható meg a szabály és csak a bírák igazságérzetére bízzák, hogy a törvény, az értelem és a lelkiismeret kormányzására bízzák. Minden, amit Gonzalo Bravo erről a tárgyról mondhat az 1662-iki útmutatásban, az az, hogy itt a saját igazságuk határoz az esetek igazságáról; ezért tehát a bírák diszkréciója és okossága kell, hogy erről az ügyről ítéljen, a Szent Hivatal szokásos könyörületes-ségével tetézve.

Egy másik szakértőnek az a véleménye, hogy a tortúrát legfeljebb fél óráig kell alkalmazni, de azért sok az olyan eset, ahol két, sőt három óráig is eltartott. Antonio Lopez esetében, 1648-ban Valladolidban, például nyolc órakor kezdődött és tizenegy óráig folytatódott, az áldozat jobbkarjának megnyomorításával; két hét múlva Lopez fel akarta magát akasztani és utóbb egy hónapon belül meg is halt.

Hasonló esetek egyáltalán nem voltak ritkák. Gabriel Rodriguezt 1710-ben háromízben megkínozták Valenciában, utána pedig gályarabságra ítélték, de ezt csak azért, mert *la violencia de la tortoura* által teljesen elnyomorodott. De a halál sem volt ott egyáltalán ismeretlen. 1623-ban Diego Enriquezt kínozták meg Valladolidban, december 13-án. A procedura alatt baleset történt, mire Diegot felvitték cellájába. 15-én az orvos jelentette, hogy jobb lenne őt a kórházba szállítatni, amit nagy titokban meg is tettek és az áldozat ott meg is halt.

Az az igen nagyszámú eset, amely arról szól, hogy a vádlott kibírta a tortúrát, arra enged következtetni, hogy az néha nem is volt oly kegyetlen.

Ez kétségtelenül nagyjából így is volt, csakhogy a meglepő túrésí képesség mégis azt mutatja, hogy sokszor nem volt így. Így Thomas de Leont 1638 november 5-én Valladolidban az összes válogatott kínzásoknak vetették alá és mind kibírta, csak a végén derült ki, hogy a balkarja kitört.

Így 1643-ban ugyanannál a törvényszéknél, a hatvan éves Eugracia Rodrigueznek egyik lábujját letépte a balestilla. De azért csak vígan folytatták a tortúrát, amíg a *mancuera* első csavarintásánál az öregasszony balkarja kitört. Erre abbahagyták a kínzást anélkül, hogy vallomást tudtak volna belőle kicsikarni, ám állhatatosságának semmi hasznát sem vette, mert újabb bizonyíték merült fel ellene és így tíz hónappal később be is vallotta zsidó mesterkedéseit. A csoport egy másik tagja Florencia de Leon, elszenvedte a balestillát, majd három fordulóját a *mancuerdának* és a potrot anélkül, hogy vallott volna, de csak a kibéküléssel és a börtönbüntetéssel menekedett meg.

Az eljárást és ennek hatását az áldozatra, legjobban a titkár szenv-

telen és üzleti hangon tartott jelentéséből ismerhetjük meg, amelyben olyan beállításban adta elő az egyes incidenst, hogy a *consulta de fe* értelmesen szavazhasson. A jelentések a borzalmak különféle skáláját ölelik fel, de egy olyant szemeltem ki, amely eltekint az áldozat sikoltozásától, amit rendszeren különösen ki szoktak emelni.

A víztortúra egy igen mérsékelt esetéről lesz szó, amelyben csak egyetlen vizes kancsóval dolgozott a toledói törvényszék, bizonyos Elvira de Campon, akit azzal vádoltak, hogy nem eszik szombaton disznóhúst és szombat este mindig friss fehérmémet ölt fel. A nő *beismerte* a terhére rótt cselekményt, de tagadta, hogy eretnecség lett volna az alapja, mire megátalkodottságáért a kínpadra hurcolták. Április 6-án az inkvizítorok elé vitték és ezek némi habozás után kijelentették, hogy megkínózni van szándékukban, ennek a borzalomnak elkerülése végett vallja be az igazat. Aztán felolvasták előtte az ítéletet és ő térdenállva könyörgött, mondják meg neki mit kell mondani. *A jelentés így folytatódik:*

Az asszonyt a kízókamrába hurcolták és felszólították, hogy vallja be az igazat, mikor pedig nem volt mit *bevallania*, megparancsolták, hogy vetköztessék le és újra a lelkére beszéltek, de ő hallgatott, mikor már meztelen volt, így szólt hozzájuk:

„Mindazt elkövettem, Sennores, amit rámfognak és én hamisan tanúskodtam önmagam ellen, mert nem akarok így megkínlódni! Isten úgy segítjen, de én semmit sem tettem.”

Erre ráriváltak, hogy ne tanúskodjék hamisan önmaga ellen, hanem mondjon igazat. Erre aztán összekötötték karjait, mire ő így kiáltott: „Az igazat mondtam, mi mást is mondhatnék?” Újra rászóltak, mondja meg az „igazat” és ő így felelt: „Igazat mondtam, mi mást mondjak még”. Az egyik kötelet rákötötték a karjára és keményen megcsavarintották, aztán újra a lelkére beszéltek, vallja be az igazat; ám nem volt mit megvallania.

Erre sikoltozni kezdett és így kiáltott:

„Mindazt elkövettem, amit rámfognak”. És mikor ráparancsoltak, mondja meg részletesen az igazat, mire így felelt: „Mindazt megtettem, amit rólam mondanak”. Aztán tovább sikoltzott: „Mondják meg nekem, mit kell vallanom, mert én nem tudok, mit mondani”.

Ráparancsoltak, mondja el mindazt amit tett, mert hiszen *ezért* kínozzák és erre még egyet csavarintottak a kötélén. Kiabálni kezdett: „Engedjete el, Sennores és mondjátok meg, mit kell vallanom, nem tudom, mit követtem el, ó, Istenem, könyörülj meg rajtam, szegény bűnösön!” Újra és szorosabban rácsavarták a kötelet és ő így könyörgött:

„Csak egy kicsit tágítsatok a kötélén, Sennores és mondjátok meg, mit kell vallanom, mert én nem tudom, mit tettem. Nem ettem disznóhúst, mert a gyomrom émelyedett tőle, minden egyebet megtettem;

tágítsatok a kötélen és akkor megmondom”. Újra szorosabbra csavarták rajta a kötelet és ő így szólt:

„Oldjátok el a kötelet és én bevallom az igazat. Engedjete el, az Isten szerelmére — mondjátok meg, mit kell, mit kell vallanom — megtettem — igen, megtettem — de ti megkínoztok, Sennores, — engedjete el és én megmondok mindent”. Erre újra rámentek, mondja meg az igazat és ő így felelt: „De én nem tudom mit kell elmondanom — megtettem, Sennores, igen... megtettem. — Oh, akarom! Engedjete el és én megmondom az igazat!” Megmondták neki, mondjon el mindent, de ő csak így jajgatott:

„Jaj, jaj, engedjete el, Sennores, nem ettem én abból a húsból, nem is kívántam enni.”

Megint csavartak a kötélen, mire a nő így könyörgött:

„Nem ettem belőle, Sennores, azért mert nem kívántam — de engedjete el és én mindent megmondok.”

Megparancsolták neki, vallja be, mit tett a szent katolikus hit ellen, erre így jajgatott: „Vigyete el innen és mondjátok meg mit kell bevallanom — óh a karom, jaj a karom!”

Ezt sokszor ismételte és aztán így folytatta:

„Nem emlékszem semmire — mondjátok meg mit kell vallanom, — ó én nyomorult! Csak egy kicsit engedjete el — mindazt elkövettem, amit ráfognak — kitöritek a karom!” Újra ráparancsoltak, mondjon el mindent részletesen. Erre így felelt: „Mit kell, hogy elmondjak? — engedjete el, hogy emlékezhessem. — Hát nem látjátok, hogy milyen gyenge nő vagyok? Ó, óh, a karom kitörik!” De ők csak annál szorosabbra csavarták a kötelet.

„Hát nincs irgalom egy szegény bűnös asszony iránt? Azt felelték, hogy igenis van, ha igazat beszél és újra szorosabbra hurkolták a kötelet, mire így szólt:

„Hiszen már megmondtam, elkövettem, amit mondtok”, mire újra ráördítottak, részletesen mondjon el mindent. De ő így felelt:

„Nem tudom, hogyan mondjam meg, Sennores, igazán nem tudom.”

Erre megszámozták a kötelet és tizenhét csavarintást állapítottak meg rajta és az utolsónál a köté elszakadt.

Erre megparancsolták, helyezze el a potron. És ő tovább jajgatott:

„Miért nem akarjátok megmondani, Sennores, mit kell vallanom? Tegyetek le a földre, Sennor, nem megmondtam már, hogy mindazt elkövettem, amit mondtok?”

Azt felelték, mondja el részletesen a tanuk mit mondtak és ő így felelt:

„Amit már mondtam, Sennores, biztosat nem tudok. Azt mondtam, hogy mindazt megtettem, amit a tanuk mondanak. Oh, óh, óh, hiszen darabokra téptek! Pedig megmondtam már, hogy én követtem el. Hiszen ti tudjátok az igazat, Sennores, az Isten szerelmére könyö-

rüljetek rajtam! Oldjátok le ezeket a vasakat a karomról — hiszen megöl — óh, Sennor!”

Rákötözték a *potrora* és újra a lelkére beszéltek, vallja be az igazat és erre még szorosabbra húzták rajta a *garrottest*

És ő tovább könyörgött:

„Hát nem látjátok, hogy megöltök engem? Mindent elkövettem, amit rámfognak, csak engedjetelem elmenni az Isten szerelmére! Könyörüljetelem rajtam és én akkor majd jobban emlékszem arra, ami itt eszembe nem jut. Hiszen megmondtam már, hogy nem akartam a disznóhúsból enni, nem akartam, Sennores” — és ezt többször ismételte; megkérdezték, mi okból nem akart a húsból enni és így felelt: — „abból az okból, amit a tanuk mondanak, nem tudom, hogyan magyarázzam meg azt, óh én nyomorult, miért is nem tudom megmagyarázni azt! De ez a nép itt meg akar engem ölni — nem hallgat rám. Oh engedjetelem el és én egészen bizonyosan megmagyarázom, óh engedjetelem el, mert megőrülök. És ha elengedtek, biztosan emlékezni fogok.” Ráparancsoltak, határozott szavakkal, mondja meg, mit vétett, mire így felelt: — „nem tudom újra elmondani — nem vagyok már észnél, Isten rá a tanúm, hogy megmondanám, ha tudnám”. Aztán többszörösen jajgatott: „Sennores, Sennores, senki sem segít már rajtam — a lelkemet tépik ki — mondjátok meg nekik, engedjenek el”, majd így folytatta: „azért tettem, hogy a törvényt betartsam”, mire megkérdezem, miféle törvényt? — „Azt a törvényt — felelte — amire a tanuk esküt tesznek, — de én nem emlékszem már, miféle törvényről beszéltek. Oh nyomorult volt az az anya, aki engem méhében hordott”.

Többször is megkérdezték, milyen törvényt említett és a tanuk milyen törvényre tesznek esküt, de mindig azt felelte, hogy nem tudja és végül egészen elnémult.

Ismét egy újabb csavarintást parancsoltak a *garrottesre* és annyira a lelkére beszéltek, hogy mondja meg, miféle törvényről van szó, mert különben még jobban megszorítják a nyakán. Végre megszólalt: „Ha tudnám, Sennor megmondanám, óh, óh, óh, megölnék — jaj a szívem! Isten rá a tanúm, hogy megölnék engem, aki nem is tud vallani. Oh én nyomorult!”

Erre megmondták neki, ha igazat mond, mielőtt vizet öntenek a torkába, hát könnyítsen most a lelkiismeretén. Azt felelte, hogy nem tudja megmondani és hogy egy szegény bűnös nő. Ekkor a vászon *tocat* torkába illesztették, mire sikoltozni kezdett: „Vegyétek ki onnan, mert megfulladok és a gyomrom émelyeg”. De ők egy kancsó vizet öntöttek a torkába és újra ráparancsoltak, hogy vallja meg az igazat. Erre a nyomorult gyóntatóért könyörgött, mert haldoklik. Az felelték, hogy megismétlik a tortúrát mindaddig, amíg be nem vallja az igazat. De bár többször megismételték, egy szót sem szólt. Erre az inkvizítor belátta, hogy teljesen kimerült a tortúrától és felfüggeszteni parancsolta azt.

Alig érdemes ezeket a szánalmas részleteket elismételni. Négy napot hagytak eltelni ezek után, mert a tapasztalás azt mutatta, hogy ez az időköz, amely alatt a tagok megmerevedtek, még fájdalmasabbá tette a tortúra megismétlését.

Újra lehurcolták a nyomorult nőt a kínzókamrába, de letört, mikor meztelenre vetkőztették és szívtépően könyörgött, fedjék el testét valamivel. A kérdéseket újra kezdték, de a nyomorult a tortúra alatt olyan érthetetlen válaszokat adott, hogy a dicső inkvizíciónak végül is meglett az az elégtétele, hogy a zsidósághoz való szítás bevallását csikarták ki tőle.

Lehetetlen megdöbbenés nélkül elolvasni e gyászos jelentéseket, hogy azt a sok ellentétet, amely a nyomorult fogolynak a kínoktól kicsikart vallomásában előfordult, államférfiak és törvényhozók belsőleg értékesnek tekintették. Az eredmény majdnem mindig a türelem és a kibírás bizonyítéka volt és nem az igazmondásé. Egy esetben egy olyan emberre akadtak rá, akinek idegzete és izmai oly erősek voltak, hogy a bakó minden erőlködése csak tagadást eredményezett. A kötél, akár a fűrész csontig a húsába vághat és a tagok a megszakadásig csavartathatnak, de semmi sem csökkenti a hős állhatatosságát.

Más esetben elég, hogy a vádlott megpillantsa a jellemzően felszerelt kínzó kamarát — azonnal enged a benyomásnak és mindent bevall, ami nemcsak saját magára, hanem összes jópajtásaira vonatkozik, kiknek neveire a fájdalom szülte kábultságában emlékezni képes.

Ám mindezeknek a teljes tudatában, úgy a világi, mint az egyházi törvényszék a keresztény világ nagy részében, szilárdan ragaszkodott ama módszer alkalmazásához, amely az igazságszolgáltatás nevében az atrocitások hosszú sorozatát követte el.

A szükségesnek vélt ratifikációja a vádlott vallomásának rendszerint másnap délután történt, hogy a megkívánt 24 órai időköz betartassék.

Néha azonban hosszabb időköz is eltelt, így Carteline Hernandez esetében aki, miután levetkőztették, 1541 július 13-án már vallott is, de ratifikációját csak július 27-én fogadták el az inkvizítorok, azzal az ürüggyel, hogy egyéb sürgős dolguk volt.

A ratifikációban foglalt kijelentés, hogy nem a tortúrától való rettegés okozta, egyszerűen hazugság volt, mert hiszen az összes igazságszolgáltatásoknál ki volt kötve a tortúra megismétlése, a vallomás visszavonása esetében. — Talán az vezérelte a toledói törvényszéket is, 1528-ban, Diego de Uceda esetében, kit lutheránizmusért állítottak a bíróság elé. A kínzó kamara láttára, Uceda azonnal letört és mindent jóváhagyott, amit a tanúk állítottak, de nem tudott rá emlékezni, mit is mondtak tulajdonképen. Miután ezt, nyilvánvalóan csak a tortúrától való rettegés csikarta ki belőle, tehát folytatták a kínzást, de a garretta első fordulójára a nyomorult már úgy megzavarodott, hogy hamisan, önmaga ellen is vallott. Igazságnak mondta, mire feloldották.

De ilyen esetek nem voltak gyakoriak. A rendes eljárás az volt, hogy megismételték a tortúrát és ha a vallomást egy újabb visszavonás követte, harmadszor is elővették az áldozatot.

Hogy ezt a procedúrát a végtelenségig lehetett-e folytatni, eldöntetlen kérdés maradt. Ez a kérdés foglalkoztatja és néha fel is bosszantotta a különböző törvényszékeket.

Így például a Miguel de Castro esete, kit zsidópártolásért állítottak a törvényszék elé, 1644-ben Valladolidban, mint állandóan tagadót megkínoztak és erre vallott, azután retificálta, majd visszavonta és újból retificálta vallomását. A másodszeri tortúra alatt a karja kificamodott és két újjá odaveszett, mire visszavonta vallomását. Harmadszor is megkínozták volna, de az orvos közbelépett és erre a Supréma börtönbüntetésre, vezeklésre és száz korbácsütésre ítélte.

Mikor a tortúrát alkalmazták, anélkül, hogy az áldozattól vallomást csikartak volna ki — ha a kínzás egyáltalán valami, akkor csak az bizonyította, hogy a vádlott ártatlan. Ez volt ugyan a törvény, de az inkvizíciónak visszatetszett azt követni és így könnyen talált kibúvót az ellenkező esetre.

Egy történetíró azt állítja, hogy ezeket az ügyeket külön bírósággal intézték el, a gyanús eseteket bizonyosság szerint.

Azok a sokszor megisméltető esetek, mikor a tortúrát könnyen kibírták, bizonyára a bakó megvesztegetésének eredményei voltak. Nehéz dolog volt ugyan, a szigorú titoktartást tekintve, mely az inkvizíció minden cselekedetét környezte, de azért mégis lehetséges volt. Egy valenciai auto de fen kilencvenhat morisco bűnbánó jelent meg, ezek közül ötvenhárom megkínoztak, de vallomást nem tudtak belőlük kicsikarni. Lehet, hogy csak azonos véletlen, hogy Luis de Jesust, a Szenthivatal bakóját perbefogták, mert pénzt fogadott el a moriscoktól. Ugyanilyen eset történt a cordovai auto de fen, 1723 július 13-án, ahol Carlos Felipe, a bakó is megjelent, akinek az eretnekek és a zsidók pártolását rótták terhére, de mindössze diszkrétan elcsapták érte állásából.

Kissé különös, hogy bár a tortúra művelete általánosan tudott dolog volt, mégis húzódoztak attól, hogy nyilvánosan felolvassák az auto de fen.

Természetesen lehetetlen volna a kínzó kamarák statisztikájának közzététele, vagy ézszerűen az esetek pontos számát megadni, amikor az inkvizíció alkalmazta a tortúrát. De azért néhány hevenyészett adat rendelkezésünkre áll, mint például a toledói törvényszék évkönyveiben 1575 és 1610 közt. Ezen időszak alatt négyszáz és tizenegy személyt állítottak eretnekségért a vészbíróság elé, a tortúrát pedig ezen a jogcímen egyszáz és kilenc esetben alkalmazták. Két esetben már a kezdetén abbahagyták, mert az áldozat elájult és hét esetben mielőtt még a vallatás megkezdődött. Volt öt olyan eset is, mikor az áldozatot *in conspectum tormentorum* elé helyezték, összesen tehát azt mondhat-

jük, hogy a tortúra közreműködését az esetek 37%-nál vették igénybe. De utóvégre a számok akárhogy hatnak a képzeletre, nem főfontosságúak. És néhány esetben, szinte gyerekes bizakodással ragaszkodnának a tortúrához, mint minden bajnak az orvoslásához.

Mikor az inkvizíció ténykedése a tizennyolcadik század végefelé csökkenni kezdett, ezzel együtt természetesen a kínzás esetei is kevesbedtek.

VII. Fernande legelső tettei egyikének, mikor a trónra jutott, egy királyi kézirat intézése volt az összes törvényhatóságokhoz, amelyből megtudták, hogy még 1798-ban a madridi törvényszék legerősebb nyomást fejtette ki a tortúra alkalmazására, de hogy ez törvényellenes cselekedet, ezért hát 1803 február 5-iki kelettel a király kézírása megtiltja ezeket az üzemeket, kivéve a lábakra alkalmazott láncokat. Együttal a királyság több bíróságnál vizsgálatot folytattak le, hogy az ártatlanokat nem kényszerítik-e, hogy önmaguk ellen hamisan valljanak. Ezzel kapcsolatosan tehát, Fernande parancsot bocsájtott ki, hogy a jövőben semmiféle bíró ne alkalmazzon nyomást vagy kínzást azért, hogy a vádlottól, vagy a tanútól vallomást kényszerítsen ki és egyúttal az ezzel ellenkező ténykedést szigorúan beszünteti.

Llorente, a Gazette de Francéban levelet *tett* közzé 1816 április 14-iki kelettel, amelyben a pápa szigorúan megtiltja a tortúrát az inkvizíció összes törvényszékeinél és hogy parancsot adott ki, hogy ezt a tilalmat Franciaország és Portugália nagyköveteinek tudomására hozza. Nem látott rá okot, hogy ebben a leiratban kételkedjen, habár VII. Pius bullájában nem foglaltatik ilyen brévé, feltehetjük tehát, hogy a spanyol Szent Hivatal végre beszüntette működését e dicstelen téren.

Egy *arancel*, azaz díjszabás szerint a bakó 1553-ban egy reál díjra jogosult a tortúra alkalmazásáért és fél reálra, ha tisztán csak fenyegetésről volt szó. A világi törvényszéknél az áldozat megfizetni kényszerült kínzóját, mert egy rendelet szerint, ha a bakó szegény ember, nem követelheti pénz helyett a vádlott ruháit. Az inkvizíciónál, ahol olyan vétkekért, melyek a tortúrára feljogosítanak, a börtönbe csukás együttjárt az elkobzással és így a törvényszék vállalta magára a fizetéseket, melyek, amint láttuk, 1681-ben, már négy aranyat tettek ki fejkenként. A római inkvizíciónál, ahol még sokkal szabadabban alkalmazták a tortúrát, a kongregációk 1614-iki határozata alapján, felmentette a vádlottat a díjak megfizetése alól.

A vizsgálat.

Mikor a vádlottat belökték a titkos börtönbe, ügyét gyorsan meghallgatta és gyorsan el is intézte a régi inkvizíció. De később már azt vették szokásba az inkvizítorok, hogy belátásuk szerint idéztették a vádlottat maguk elé és látni fogjuk, ez milyen kétségbeejtő huzavoná-

val és hallogatással járt De ezért a vádlott bármikor kérhetett kihallgatást és azt rendszeresen meg is adták neki, mikor első rendes kihallgatásra szólították fel, megeskették, hogy csakis az igazat mondja, úgy jelenleg, mint a jövőben kihallgatása alkalmával és nem szól senkinek arról, amit hallott és látott saját ügyével kapcsolatosan.

Le kellett adni a nevét, életkorát és születésének helyét, foglalkozását és hogy mióta van már a börtönben. Ezek után feltéve, hogy eretnokségi esetről volt szó, kutatás kezdődött egész generációján végig. Ennek a módszernek a pontos alkalmazása kissé nevetségesen hatott, egy *mandingo* néger rabszolga vizsgálatán babonás üzemek miatt, 1763-ban, Limában. A rabszolga 70 éves volt, még gyermekkorában hozták el Guineából és most körülményesen kivallatták szülei, nagyszülei, nagybátyjai és nagynénjei állapotáról és esküvel kellett fogadnia, hogy valamennyien a néger fajhoz tartoztak és egyik sem volt megbüntetve, vagy bírságolva az inkvizíció által.

Ezek után az előzmények után kérdést intéztek hozzá megkereszteléséről és a vallás szertartásairól; keresztet kellett vetnie és végül apróra be kellett számolnia előbbi életéről. Végül megkérdezték, tudja-e, miért tartóztatták le, amire rendszerint nemmel felelt valamennyi hasonló vádlott és erre az úgynevezett figyelmeztetés következett, amely háromféle volt.

A szövege fenyegető. Tudatták a vádlottal, hogy a Szenthivatalban nem tartóztatnak le senkit ok nélkül, sem kellő bizonyíték nélkül. Ezért tehát, az Istennek és a Szent Anyának tartozó tisztelettel figyelmeztetik, hogy vizsgálja meg lelkiismeretét és valljon be mindent arról, amit önmgá ellen és mások ellen mondani tud, ne tagadjon el semmit és ne tanúskodjék hamisan, mert ezzel könnyít lelkiismeretén, mint katolikus keresztény megmenti lelkét és akkor a lehető leggyorsabban, legkíméletesebben letárgyalják ügyét és máskülönben is igazságot tesznek vele.

Ez a figyelmeztetés igen hatásos nyomást gyakorolt a remegő fogolyra, kivált mikor a halogatás módszerével sokszor hónapokig és esetleg évekig cellájában sínylődni hagyták, világtól elzárva, sorsán töprengve, az ítélet esélyével kínlódva, melyeket olyan magátólérthetően ellene kialakulónak tekintettek.

Az a kegyetlen módszer, hogy a fogolytól megtagadták az ellene felhozott vád ismeretét, úgylátszik csak fokként jött divatba, 1530 körül némely esetben még célzást tettek a vád mineműségére, de 1540-ben már teljes tartózkodás volt a szabály. Ám pályafutása végefelé III. Carlos alatt és a restauráció után, az inkvizíció alkalmilag egy *audencia de cargot* engedélyezett, amelyben a vádlottat holmi csekélységekben, az ellene emelt vád természetéről értesítették.

De, hogy a rendszeres tartózkodás néha mennyire bevált, az az Angela Perez esete mutatja, melyet 1680-ban a toledói törvényszéknél folytattak le. Miután tizenegy hónapig börtönben sínylődött, audien-

ciát kért, hogy megtudja tulajdonképen, miért hozták Toledóba. Erre figyelmeztették, hogy már megmondták neki, hogy senkit sem vetnek börtönbe, aki a hit ellen nem vétett és miután azt állította, hogy nincs mit meg vallania, visszaküldték cellájába azzal a figyelmeztetéssel, hogy gondolkozzék arról és könnyítsen lelkiismeretén.

Még ennél is jellemzőbb, másféle módon Joseph Brunon de Vertiz, mexicói pap esete, aki egy-két asszonyt azzal bolondított, hogy látomásai vannak. Valamennyiüket letartóztatták, őt pedig 1649 szeptember 9 én börtönbe vetették. Ismételt audienciákon hasztalan tudakolta, hogy mivel vádolják, valósággal térden csúszott az inkvizítorok előtt és körülményesen beszámolt a saját és a többiek tetteiről, alárendelte magát az egyháznak és kész volt mindent, amit kívántak, bevallani, de ezt is hasztalan ígérte. A feszültség nagyon erős volt a nem éppen jól egyensúlyozott lélekre és az lassankint meghibbant.

Végre 1656 április 30-án meghalt, miután hét és fél évig sínylődött a börtönben anélkül, hogy megtudta volna, hogy tulajdonképen mivel vádolják. Holttestét megszenyeletlen földben ásták el és jóhírneve és családja ellen tovább folytatták a pert.

Mikor a harmadik figyelmeztetésnél a vádlottat óva intették, hogyha nem vall, akkor a fiskus felterjeszti a vádiratot ellene, ami csak ravaszkodás volt, mert akár vallott, akár nem, a vizsgálatot ellene tovább folytatták.

A vádiratnak egy teljesen megokolatlan paragrafusa abban állt, hogy bár bizonyíték volt rá, hogy a vádlott gonosztevő, teljesen az inkvizíció keretén kívül esnek, mégis beiktatták, mert miként az 1561-i utasítás kimondja, arra valók, hogy eretnokségét még jobban kidomborítsák és kimutassák pogány életmódját, amely útmutatással szolgál hite ügyeiben.

Angliában a védőügyvéd alkalmazásának szokása bűnügyekben még oly új keletű volt, hogy ennek elfogadása az inkvizíció által bizonyítéknak tekinthető, hogy igazságot szolgáltatson. A királyi kancelláriában, amint azt Ferdinánd és Izabella megszervezte, két *abogados de los pobres* volt alkalmazva. A középkori inkvizíciónál nem engedélyezték a vádlottnak a védő ügyvédet és így a kánoni törvény kimondta, hogy olyan ügyvéd, aki eretnekek védelmét elvállalja, örökre megaláztattnak tekinthető.

Hogy a veszély, amely a túlbuzgó védőügyvédre várt, nem tisztán hipotézisen alapult, azt Casafranca Ferdinánd, Catalónia legfőbb kincstárnokának esete bizonyítja, akit 1506 január 17-én egy auto de fén élve elégettek, míg feleségét június 23-án. Apósát megkínozták és anyját szintén elítélték, titkos börtönbe vetették, ahol meg is halt. Francisco Franch, királyi fiskus és ügyvéd volt, Casafranca védője és erre az inkvizíció üldözni kezdte, habár, akkor már a királyi kancellária kormányzóságáig emelkedett. Ferdinánd, aki igen melegen érdeklődött iránta, 1505 február 28-án íratott érdekében Deza főinkvizítorral

Francesco Pays de Sotomayornak, de ez nem mentesítette a védőügyvédet a keserű megalázkodástól.

Az abogado de los presos legfőbb kvalifikációja a saját és a felelősége limpezája volt. Az ügyvéd így az inkvizíció alkalmazottja lett, aki megfelelő fizetés fejében, teljes egyetértésben működött az inkvizítorokkal. 1584-ben azt kérte a valenciai törvényszéktől az egyik, bocsássanak rendelkezésére helyet az auto de féken, ahol felismerhetik és mint védőügyvédjük, kedvére tanúja lehet kliensei elítélésének. A kérelmet teljesítették és a fizetéses alkalmazottak közt az utolsó helyet utalták ki neki.

Tényleg, az úgynevezett védőügyvéd, egyszerűen kivételes eszköz volt, aki kliensei ki vallasát vállalta, amire pozíciója, mint baráti tanácsadó, kiváló alkalmat nyújtott.

Az érintkezés közte és kliense közt tilos volt, kivéve az inkvizítorok és titkár jelenlétében, aki mindent feljegyzett, ami köztük történt és így azon őrködött, hogy kötelességét megtegye.

Hogy a legcsekélyebb eltéréssel szemben is hogyan bántak el vele, Benito Ferrer esetéből világlik ki, akit 1621-ben a toledói bíróság elé állítottak. Tanácskozás közben, ügyvédje Argendona, a védelemre való tekintettel néhány részletet javasolt, amit az inkvizítorok helytelenítettek. Erre rögtön visszaküldték Benitot cellájába, hogy ott felfrissítse emlékezőtehetségét és 2 nappal azután Argendona már be is adta írásban a védelmét, minden további tanácskozás nélkül kliensével. A hivatalos értesítés megállapítja, hogy többszörös hiábavaló figyelmeztetés után, hogy valljon be mindent, az ügyvéd véletlenül megkérdezte, hogy van-e ellensége, akit le lehetne fegyverezni. A leány erre több nevet említett fel, de miután az inkvizítorok igen sürgősen elakarták az ügyet intézni, az ügyvéd figyelmeztette Isabelt, hogy ezzel nem megy semmire, mert nincs rá előzmény, hogy az ellenségeskedés hamis tanúzásra vezetett. Tovább faggatta őt tehát, valljon meg többet, mert ügye úgymint már elveszett. Az inkvizítorok türelmetlensége kielégült hát, mert vesztőhelyre küldték a szerencsétlen nőt.

De ha ilyen ellenséges szellem dacára is akadt ügyvéd, aki buzgón vállalta a védelmet, nem engedtek neki arra alkalmat. Amint láttuk, eredetileg a vádlott rokonai és gyermekei szabadon közlekedhettek vele, hogy ezzel a nélkülözhetetlen segítséget és információt megadják és így tanúkat toborozzanak, az ügyvédet is ellátták a tanúvallomások szükséges másolatával.

De igazságosságának fitoktatásában az inkvizíció egyúttal ragaszkodott hozzá, hogy vádlottainak védőügyvédjeik legyenek. Mikor Pedro Hernandezt 1565-ben kálvinizmusért a bíróság elé állították Toledóban, azonnal vallott, a katolikus hitre tért át, kegyelemért könyörgött. Mikor azt mondták neki, válasszon ügyvédet, elutasította azt, amint fel nem világosították, hogy feltétlenül szükséges számára

jogi tanácsadó. Ez persze csak bolondítás volt, mert annak rendje és módja szerint elégették őt a június 17-iki auto de fén.

A védőügyvéden kívül több perben egy másik személy szerepel, akit curatornak, vagy gyámnak neveztek és aki eleven bizonyítékául szolgált az inkvizíció apai gondoskodásának, a tehetetlen bűnösök iránt.

1638-ban Bianca Enriquez, aki Valladolidban zsidópártolás címen került a bíróság elé, huszonkétévesnek adta ki magát és így szokás szerint curádort rendeltek melléje. Azt vallotta, hogy kilenc-tíz évvel ezelőtt áttért Cordovában. Ügye a Supréma elé került, amely felfedezte, hogy a nő előbbeni vizsgálata 1623-ban történt, mikor tizenöt éves volt és hogy ennek folytán jelenleg már harminc éves. A curádor tehát hamis nyomra vezette a vizsgálatot, mire a Supréma megparancsolta, hogy kezdjék újra.

Amint tehát már láttuk, mikor a vádiratot felolvasták, megmondták a fogolynak, válasszon védőügyvédet. Valószínűleg két nevet mondtak be neki, mindkettő egészen ismeretlen előtte. De legtöbbször csak egyet. Miután a vádlottnak nem állt szabadságában a választás, hát amint beleegyezett, beszólították a készenlétben álló ügyvédet az előszobából.

A Simancas által felsorolt felmentésül szolgáló okok közt a kiskorúság nem határozott sokat, mert amint láttuk, mihelyt a vádlott elérte a felelősségrevonás életkorát, azonnali büntetésnek volt helye és nem ismertek irgalmat. Tényleg olyan intézkedés történt, hogy amint a bűnös tizenegyedik életkorát elérte, elhalasztották az ítéletet.

A téboly sokkal fontosabb tényező volt. A tébolyodottat beszámíthatatlannak ismerték el és kórházba küldték. Az inkvizíció által táplált felvilágosult nézetek a boszorkányságot és így a híres boszorkányokat is tébolyodottaknak minősítették. Abban az időben Barcelonában kezeltek egy Juana Rosquells nevű boszorkát, akit az orvosok és a consultorok nem tartottak épelméjűnek, miután nem tudtak vele mit kezdeni, a Suprémához fordultak, aki a boszorka felmentését rendelte el, de némileg megokolatlanul, óvadékot kívánt érte.

Ennél még csábítóbb volt a Juan Garcia, toledói napszámos ügye, aki a legképtelenebb látomásokkal dicsekedett. Az audienciákon értetlen válaszokat adott a kérdésekre és mikor ügye a consulta de fé elé került, azt a kérdést intézték hozzá, mit fogadna szívesebben, száz korbácsütést, vagy elhelyezést a kórházba? Erre ő igen helyesen, mindkettőt elutasította és az ülés azzal a határozattal fejeződött be, hogy a vádlott elméje megvizsgáltassék. Ez meg is történt, de igen felületes módon, mire újra egybeült a consulta de fe és azt a szavazatot adta le, hogyha Garcia továbbra is ilyen esztelenségeket mond, hát mérjenek rá száz korbácsütést, akár tébolyodott, akár nem az. Végül aztán Isten nevében, haza küldték.

Ha a vádlottra rábizonyult, hogy elmebeteg, rendesen kórházba

küldték, de 1570-ben előbb a Supréma véleményét kellett kikérni. A kórházak nem voltak mindig hajlandók ilyen beteget befogadni; de kénytelenek voltak vele a Supréma 1574-ben kiadott parancsa szerint ilyen esetre engedelmeskedni.

Egy kiválóan jellemző eset volt a Benito Ferrer esete, aki papi ruhában járt-kelt és akit Madridban 1621 augusztus 24-én tartóztatott le az érseki rendőrség. Már úgy volt, hogy felmentik, mikor szeptember 20-án a nagymise alatt az oratóriumban odaugrott az oltár elé és a miséző pap kezéből kitépte az úrfelmutatáskor feltartott szent ostyát, összegyúrta és egy részét a földre szórta, miközben így kiáltott: „Ó te áruló Isten, most megfizetsz nekem!”

A szentségtörés természetesen a legmélyebb megbotrányozást és izgalmat váltotta ki. Az érseki udvar tudomásul vette a dolgot és már azon volt, hogy mint örültet, elbocsájtja Benitot. Mikor az inkvizíció magának követelte őt és Toledóba küldte vizsgálatra azzal a parancssal, hogy sürgősen intézzék el az ügyét. Mielőtt Madridból elszállították, az ügyész megvizsgálta. Benito teljesen épelméjűnek vallotta magát és azzal magyarázta meg tettét, hogy az ostya nem is volt megszentelve, mert úgy a miséző pap, mint a többi templomot látogató, valamennyien megbabonázott démonok.

Benito kétségtelenül eszelős volt, mert a többi audiencián, 1623-ban kijelentette, hogy megbabonázták és mindenki, akivel találkozik, egy-egy démon. Ügyvédje elmeállapota megvizsgálását kérte, amit kissé felületesen el is végeztek azzal az eredménnyel, hogy örültsége csak tettetett. Ám a consulta de fe nem adott le egyhangú szavazatot, mire a Supréma Benito múltjának megvizsgálását rendelte el. 20 évvel ezelőtt, mint cataloniai honos, papi pályára készült, de két rendház nem fogadta be, két másik pedig néhány hónapi működés után elbocsájtotta. A valenciai és a barcelonai törvényszék ezen a gyenge nyomon kutatott, de az akkori fráterek, vagy meghaltak, vagy szétszóródtak, csak ketten — hárman emlékeztek még rá, mint meglehetősen buta emberről, aki nyilván az ördögtől volt megszállva. A legközelebbi consulta de fe egyhangúlag kiközösítésre szavazott, de evvel a Supréma nem volt megelégedve, hanem mint végső kísérletet, a tortúrát javasolta. Mikor az ítéletet felolvasták előtte, Benito csak egyszerűen annyit mondott: „hogy mindenre kész, amit a mennyei Felső vele határozott”. Erre három órán át a legkegyetlenebb tortúrának vetették alá, a vér csak úgy csepegett megkínzott testéből, de ordítása és nyögése közepette, nem lehetett mást kivenni belőle, mint: „az Isten fia többet szenvedett és azért vagyok itt, hogy kedvére tegyek”. Majd bibliát kért, amelyből bebizonyította, hogy kínzói valamennyien ördögök.

Ha a tortúrát bizonyítéknak lehetett tekinteni, ezúttal valódinak bizonyította be a padre tébolyodottságát, de a Supréma még most sem volt megelégedve és megparancsolta, hogy két megbízható személyt helyezzenek el cellájában, akik szigorúan megfigyeljék.

1623 február 8-án épelméjűnek jelentették ki, de a Supréma 01-vosa megvizsgálta, s úgy vélte, hogy Benito rögeszmékben szenved. De a Supréma még most is habozott és meghosszabbította a megfigyelés terminusát, amikor is a consulta de fe ismét egyhangúlag ellene szavazott. A Supréma most már ellenkezett és így 1624 január 21-én élve elégetésre ítélte Benitot.

Francisca Garciat március 28-án, mint *alumburada-t* tartóztattak le — mint ama mysticizmusra hajló félkegyelműek egyikét, — akik ellen az inkvizíció ádáz haraggal küzdött. A nő őszintén beismerte sexuális hajlamait, miket őszintén az Isten parancsolatával egyeztetett össze. A hosszú audencia alatt olyan zavarosan beszélt, hogy tébolyodottnak vélték. Behívták az orvosokat, akik azt jelentették, hogy bizonyos gyengeelméjűségben szenved, de az alcade megjegyezte, hogy nem lehet eldönteni gyöngelméjű-e, vagy gonosz. így ment ez két évig, amíg végre elhatározták, hogy fogva tartják a nőt. Újabb vizsgálat következett, amelyről azt jelentették, hogy a vádlott hangosan sírt és jajgatott, nem felelt ugyan a kérdésekre, de szüntelen azt ismételte, hogy az érzékiség az Istennek tetsző dolog. Újabb tizennyolc hónap telt el, mikor végre audenciát kért és zokogva térdre vetette magát a bizottság előtt és azért könyörgött, hogy tanítsák meg az istenes életre. Jól tudja, hogy megkellene elégednie a férjével, de újra sikoltozva és zokogva azt a kijelentést tette, hogy csak az Isten segítségével tud a kísértésnek ellentállni.

Azonnal összehívták a consulta de fet, amely a fogvatartásra szavazott, mert félt, hogy mindenféle aljasságra vetemedik, ha megengedik, hogy másokkal szabadon érintkezzék. Újra két és fél esztendő telt el és a titkár, úgymint az alcade azt jelentették, hogy a nyomorult személy nem mond már fajtalanságokat és így 1655-ben július 1-én arra szavaztak, hogy tartsanak újabb vizsgálatot.

A Supréma azonban megunta már a dolgot és erélyes hangon az ügy azonnali tárgyalását követelte, mert különben a végletekig elhúzódik, itt a jelentés megakad és az eredmény ismeretlen. De nyilvánvaló, hogy mint épelméjűt kezelték a nyomorult nőt, mert a törvényszék ítélete két és fél évi sínylődésre kárhoztatta sötét odúban, ahol, ha még nem is lett volna tébolyodott, a sötétségtől és a végnélküli elzárástól bizonyára azzá lett.

A távollévők és a holtak vád alá helyezése kivált az első periódusban, nagyrésztét foglalta le az inkvizíció munkájának. A rendszeres üldözés kifejlődése természetesen ezernyi converso menekülését eredményezte. És semmikép sem fért össze sem az állam, sem az egyház politikájával, hogy a menekültek és a holtak vétkeit megbocsássa. Ha a hitért nem lehetett példát szolgáltatni azzal, hogy testeiket eléges-sék, legalább a holtak csontjait lehetett exhumáltatni és symbolikusan a tűz által felemésztetni, képmását azoknak, akiknek sem a testüket, sem a csontjaikat megszerezni nem tudták.

Ebben sem a kor szelleme, sem a latin módszerű igazságszolgáltatás nem talált kivetni valót. A szellemi szférákban az Egyház rég megszokta már, hogy ítélkezzenek azok felett, akik Isten ítélőszéke elé kerültek és hogy bármely eretnek csontjait exhumáltassa, akit a megszentelt földben temettek el.

A királyi igazságszolgáltatás ugyancsak ilyen könyörtelen volt a *majetas*, vagy felségárusítás eseteiben, amikor a holtakat vád alá lehetett helyezni és birtokaikat kisajátítani.

Még 1600-ban is Skóciában, Earl of Cowrie és fivére holttesteit a törvényszék elé állították, hogy jelen legyenek a bűnügyi eljáráson, ahol annak rendje és módja szerint, akasztásra, felnégyelésre és keresztre feszítésre ítéltetnek. 1605-ben Robert Logan of Restalrig, három évre halála után a Gowrie összeesküvésben bűnösnek mondták ki, amikor csontjait exhumálták, hogy díszül szolgáljanak az ellene megindított bűnvádi eljárásnak, birtokát pedig kisajátították. Ami a szökevényeket illeti a continens bűnvádi módszere szerint képtelenségnek tekintették, hogy a bűnös távolléte lefegyverezze az igazságot. Aragóniában a távollevőt 15 napi határidővel haza parancsolták, de akkor joga volt, hogy még az ítélet után is visszajöjjön és megfellebbezze a vád felszámított költségeit.

Arról a bőséges aratásról, amely ekként az inkvizíciónak jutott, fogalmat alkothatunk egy akkori író feljegyzéseiből, aki azt állítja, hogy az 1485 július 25-iki *auto de fén* Toledóban, több mint négyszáz személy képmását elégették, 1490 május 25-én pedig ugyanennyit.

A szertartás igen hatásos volt. Fekete lepellel letakart magas építményt állítottak fel, épp szemben az inkvizítorok páholyával. Egyenként felolvasták, — amint neve a listán szóbakerült, — a bűnösök ítéletét, az építmény széjjel nyílt és egy, a zsidók halotti ruhájába öltöztetett képmást hoztak ki, majd mint eretneket elátkozták. Erre hatalmas máglyát építettek a Piazza közepén, amelyen az összes képmásokat, a csontokkal együtt elégették. Ezek után az illetők neveit sorrendben felolvasták a székesegyházban azzal a felszólítással, hogy az örökösök 20 napon belül jelenjenek meg, mert örökségük a királyt illeti meg.

1484-ben egyetlen, az örökösökhöz és a holtak gyermekeihez intézett proklamáció névszerint szólított fel hatvanegy halott személyt, hogy jelenjenek meg a megboldogultak védelmére. Negyvenkét személyt pedig a zsidópártolás vétsége ellen kellett megvédelmezni.

Tulzásnak tekinthetnénk ezeket a számokat, ha egyéb bizonyítéka nem volna annak a nagy arányú munkának, amit az inkvizíció olyan mohó sietséggel végzett.

Ez a vakmerő és illetlen eljárás az 1484-iki utasításon alapult és nyilvánvalóan amellet a bevált szokás mellett bizonyított, hogy még azoknak a halott személyeknek a perbefogását rendelte el, akik, mint

jó katolikusok már vagy ötven éve haltak el. Cindad Real és Toledo ténykedését tekintve, igazán feleslegesnek tetszik, hogy Torquemada 1485-iki újabb utasításával szükségesnek tartotta, hogy az élők vád alá helyezése ne szolgáltasson nekik okot, hogy a holtakat elhanyagolják, így hát exhumálni kell a holtakat és le kell foglalni vagyonukat.

A nagy auto de fén, 1488 március 15-én, felolvasták az ítéletet, amely nagyszámú halott elítéléséről szólt, kiknek birtokait lefoglalták és megparancsolták, hogy ássák ki és égessék el csontjaikat. Ez volt az az eljárás, ahol a holtak ezreit elítélték, tulajdonukat elkobozták a jogos tulajdonosok elől. Az igazságszolgáltatás formalitásai így gondosan megőriztettek, mert sem gyermekei, sem örökösei a holtaknak, nem mertek jelentkezni a védelemre és így az ítéletet akár mindjárt kimondhatták volna.

Ha a holtakat már nem is lehetett megkínózni, de a nyilvános gyónástól sem menekedhettek meg. A halottra kimondott ítélet, még az élőre kimondottnál is hatásosabb volt. Ünnepelesen kijelentették, hogy a halott, mint eretnek élt és úgy is halt meg. „Megparancsoljuk, hogy az auto de fé napján, egy a személyét ábrázoló képmását a kárpadon helyezzenek el, az elítéltek mitrájával a fején és egy sanbenítővel az oldalán, a neve megjelölésével, ezek után pedig ássák ki csontjait, hogy megkülönböztethetők legyenek a hűséges keresztények földi maradványaitól és adják át az igazságszolgáltatásnak, hogy nagy és súlyos bűneiért égesse el. És ha van felirat a sírján vagy ha címere fel van tüntetve, vakarják le sírjáról, hogy a bűnösnek emléke sem maradjon ezen a földön.

Továbbá megparancsoljuk, hogy gyermekei, vagy unokái, férfi ágon örökre megfosztassanak a hivatalok viselésétől, szintúgy a lóháton való lovaglástól, a fegyverek viselésétől” — és sohasem engedték meg nekik a selyem, vagy a finom posztó, arany-, ezüst- és a korál ékszerek viselését; mint minden egyéb a törvénytől tiltott díszruhát.

Ha mindebben némi groteszk jelleg is megnyilvánult, az eljárás legalább mindenkép rendes volt.

A holtak és a távollévők képmásainak elégetése ezután is az auto de fék egyik fő attrakciója lett.

A madridi nagy ünnepélyen 1680-ban, a menet élén harmincnégy bűnös képmását vitték, de csak kettőt égettek el közülük. Lángoló mitra volt a fejükön, mellükön nagy betűkkel táblán a nevük és egy-néhány kis szekrényt vittek, amelyben a csontjaik voltak elzárva.

A granadai nagy ünnepélyen 1721-ben, nem égették el az embert élve, csak hétnek a képmását és az alkalmi krónikás arról biztosít bennünket, hogy a katolikus vallás dicsőséges buzgalma annyira megnyilvánul abban, hogy a holtakat a lángoknak adják át, mint abban, ha eleveneket vinnének oda.

Ez alkalommal az inkvizítorok, az alguazil és a titkárok vitték

őket a menetben. De ezen a példán felbuzdulva, miután felolvastak az ítéleteket, a királyi kancellária miniszterei ujjongva az állványokról a braseróig vitték a holtak képmásait, ahol annak rendje és módja szerint elégették őket. Még 1752-ben is Llerenában hat menekültnek és egy halott asszonynak a képmását vitték körül.

E tények bemutatásából és az inkvizíció pereinek méltatásából ki-világlik, hogy a Szenthivatal, távol attól, hogy az a jóindulatú intézmény lett volna, aminek kortársai, sőt a modern mentegetők felakarják tüntetni; tulajdonképen az igazság elve ellen tört. A vádlott bűnös-ségét már eleve megállapították, a vádat minden tekintetben támogatták, a védelem annyira meg volt nyomorítva, hogy alig volt formalitásnál egyéb, míg a bírót, aki a tulajdonképeni vádló is volt, az áthatolhatlan titoktartás pajzsa védelmezte és mindössze csak a Suprémának tartozott felelősséggel.

Az ítélet.

Az inkvizíciós törvényszék ténykedésének tetőpontja az ítélet volt, amely munkája megtestesülését jelentette és a vádlott sorsáról döntött. Minden egyes esetben, amely a nyilvános *auto de fén* felolvasásra került, sohasem mulasztották el a Szenthivatal dicső hivatását és a vádlott hallatlan gonoszságát hangoztatni, amely ilyen ítéletre rászolgált.

Kétféle alakja volt az ítéletnek — a *con meritis* és a *sin meritis*. Az első hosszasan leírta a vádlott gonosztetteit, míg a második mindössze csak a bűn jellegét említette fel.

Az ítélet felolvasása néha roppant sokáig tartott. Magdalena de la Cruz, a szélhámos beata esetében, például az ítélet felolvasása a cordovai törvényszéken reggeli hat órától délután négyig tartott.

A felolvasást az ítélet követte, *Christi nomine invocato*, amely után, ha az inkvizítorok úgy találták, hogy a fiskus teljesen bebizonyította vádját, az eretnkségben bűnösnek jelentették ki a vádlottat.

A foglyokkal rendszerint nem tudatták az *auto de fe* reggeléig mi sors vár rájuk, csak e célra készült öltözkük jelezte büntetésük fokát, olyan irigyen eltitkoltak mindent előttük, hogy mikor 15 nappal a ceremónia előtt dobpergéssel és harsonával az *auto de fe* előkészületeit jelezték, a mesterembereknek tilos volt az inkvizíció palotáját megközelíteni, nehogy a foglyok a jelzés után válaszoljanak mi készül ellenük.

A limai nagy *auto de fén*, 1639-ben, úgy mondják, hogy mikor a proklamáció megtörtént, a bakó néger segédjét becsukták olyan helyre,

ahol nem hallhatta meg, nehogy bemondja a dolgot a foglyoknak. És a mitrák, a sanbenitok és a feszületek előkészítésével megbízott mes-teremberek részére egy szobát utaltak ki az épületben, ahol eskü alatt észrevétlenül működhettek. A hirtelen revelatio hatása abban a ta-nácsban nyilatkozott meg, hogy *jobb a vádlottaknak saját cellájukba beadni a reggelit*, minthogy megvárják hogy mindannyian egybegyül-jenek a menetre, mert ilyenkor csupa fájdalmas *zavar* támadt, az apák a fiaikat és az anyák a leányaikat a sanbenitokban pillantották meg, amely büntetésük fokát jelezte.

A kétségbeesés, mit a hosszasan elnyújtott bizonytalanság szült, alkalomadtán kifejezésre talált, mint például Diego Gonzalez eseté-ben, 1644-ben, Valladolidban.

A vészes nap reggelén, mikor az őr belépett cellájába, hogy regge-lit vigyen be neki, halványan és félájultan találta vérbefagyva, cellája padozatán fekve. Egy szöggel sebezte meg kezét abban a benyomás-ban, hogy élve elégetik.

Llorente egy hasonló esetet mond el, melynek szemtanuja volt 1781-ben, egy Michel Maffre des Rieux francia nemesember felakasz-totta magát cellájában, sorsa tűrhetetlen bizonytalansága miatt.

A középkori inkvizícióban az inkvizítornak, mikor kimondta az ítéletet, mindig jogában állt azt, az *auto de fé* előtt vagy enyhébbé vagy szigorúbbá módosítani. Ezt pedig azért tehette meg, mert tulaj-donképpen nem tartozott felelősséggel senkinek, az egyetlen távol és jóformán elérhetetlen felettes hatósága a római szentszék volt. A spanyol inkvizíciónak ezzel szemben egész más volt a pozíciója, miután a *Supréma* egyre növekvő fegyelemben tartotta. Ami pedig a kegyetlenséget illeti, lehetetlen általánosítani, hogy amikor az első időben, olyan szabad elbánást engedélyeztek a törvényszéknek és oly sok minden az inkvizítor természetétől és hajlamától függött, ki volt emberibb és ki könyörtelenebb. Annyi bizonyos, hogy az irgalmas-ságra hajló nézetek az inkvizíció lealkonyulása folyamán, mind tágabb teret nyertek. De nem így volt Franciaországban, tehát olyan ország-ban, amely magasan felette állónak tekintette magát civilizáció dolgá-ban a félvad Spanyolországnál.

Duval de Saucourt például, Abbeville udvari tanácsosa, aki ellen-séges lábon állt Villanourt apátnővel, bevádolta unokaöccsét, egy tizenkilenc éves ifjút. Mindössze azt tudta rábizonyítani, hogy egy-ízben körmenet előtt nem vette le a kalapját, hogy kigúnyolta a részt-vevőket és istentelen és fajtalan dalokat énekelt. Kétségtelen, hogy a fiatalember gyenge erkölcsű volt és ez a rossz híre Abbeville apát-ságban elégséges volt arra, hogy nyelvének kimetszésére, jobbkezének megesonkítására és élve elégetésre ítéljék.

Felfolyamodást adtak be a párizsi parlamenthez, amely tizenöt szavazattal tíz ellen, helybenhagyta az ítéletét, de azzal a változtatással,

hogy a megcsönkítást fejeztél előzve meg, ami pontosan meg is történt 1766 július 1-én. A spanyol inkvizíció évkönyvei nem számolnak be ennél undokabb kegyetlenségről.

Az inkvizíció azzal dicsekedett, hogy nem tesz személyi különbséget és tényleg ebben az egy esetben szabályai kedvező ellentétet alkotnak a világi hatóságok szabályai ellen. A spanyol törvény mindenkép tekintettel volt a nemesség privilégiumára és igen sok gonosztett enyhébb büntetéssel büntette, mint a középosztályét. Az inkvizíciónál azonban megfordítva állt ez az eset, ahol az volt a elv, hogy a hit terén elkövetett gonosztettért a nemességnek szigorúbb büntetés jár ki, mint a proletariátusnak, másrészt az egyház tagjai mindig elnézésben részesültek, nehogy az egyház tekintélyén csorba essen.

Ebből az inkvizíciót jellemző esetekből kitűnik, hogy a Szent Hivatalnál mindig volt kéznél formula, amit minden eshetőségre alkalmazni lehetett. Amíg a Supréma hatalma a helyi törvényszékek felett ki nem fejlődött, ezeknek a formuláknak felhasználása az illetékes inkvizítor temperamentumától függött, miután a titoktartás megvédte őket minden felelősség ellen és a fellebbezési jog felfüggesztése csak alantás ügyekben volt jogosult. Nem szabad felednünk továbbá még, ha az inkvizíció ítéletei könyörületesen tetszettek is, mindig ott volt mögöttük a nemes familiák és főúri nemzetségeket gyalázatosan megbélyegző rosszindulat.

A csekélyebb büntetések közt, mint a legelterjedtebb a dorgálás szerepelt. Alig volt vádlott, aki elkerülte volna, bármilyen világos volt ártatlansága. Hogy milyen szabadon bántak vele, azt a toledói törvényszék jelentése mutatja.

Miután vétkességét nem lehetett rábizonyítani, a vádlott megdorgáltatott és a jövőre nézve figyelmeztetett.

Hogy a védőügyvédet összeszidja, ez a főinkvizítor kiváltságai közé tartozott és amitől csak ritkán tekintett el. A büntetés szigorúsága a főinkvizítor természetéhez igazodott, de az állandó gyakorlat leleményessé tette és rögtön meglelte a sebezhető pontot, ahová ostorával lesújthatott. Volt olyan áldozat, aki a dorgálástól jobban irtózott, mint a bírságtól és nem volt csoda, hogy olykor visszavágással enyhített bűnén az illető, amit azonban legott elhallgattatott a bírság kirovása a Szent hivatal költségei számára. A dorgálások szövegéről nem történt említés, de véletlenül akadt egy, amely gondosan ki volt cirkalmazva írásban.

Juan de Menosca jogtudós volt a szerzője, ezelőtt elnöke a grana-dai kancelláriának. Egy szerencsétlen nős emberhez intézte, akit azzal vádoltak, hogy azt mondta volna, hogy a meggyőződés hit dolgában a jóízlés dolga. Ezért a megjegyzésért Menosca tíz sűrűn teleírt lapban dorgálta őt éles gúnnyal. A bűnös kétségtelenül ostoba volt, de illetlensége mégsem érdemelt ilyen szörnyű szóáradatot.

Az eretnekség pusztá gyanúja elegendő volt arra, hogy büntetnek tekintessék.

De akármi más büntetés alá esett a pusztá gyanakvás, az eretnekség elleni gyanú elkerülhetetlen volt, akár a tárgyalóteremben, akár nyilvános *auto de fén* büntették meg az illetőt, mindenkép hatásos szertartás volt. A feszület előtt és félkezét az evangéliumon nyugtatva, a bűnös megesküdütt, hogy elfogadja a katolikus vallást és utál és elítél mindenfajta eretnekséget. Megfogadta, hogy mindenkor hű lesz az egyház vallásához és engedelmes fia a pápának és tiszteletben tartja az összes pápai szabályokat. Továbbá megesküdütt, hogy türelmesen és engedelmesen viseli el a rá mért büntetést és minden erejével azon lesz, hogy levezekelje azt. Ha vehemens megtagadásról volt szó, a vádlott esküt tett, ha nem tartaná be fogadalmát, úgy visszaeső bűnösnek tekintessék, aki türelemmel viseli el az ilyennek járó büntetést.

Már fentebb célzás történt a száműzésre, mint az inkvizíció megszokott büntetési rendszerére. Szokásos alakjában, bizonyos vidékeket és városokat említett fel, mint ahol a vezeklő bűnösnek tilos volt az ott tartózkodás. A tilalom listáján rendszerint Madrid is szerepelt, vagyis inkább a királyi palota, a törvényszék székháza, a vádlott lakóhelye és több más város, számszerint négy-öt, ahol a bűnös üzelmeit ismerték.

Noha a törvényszék számára igen kényelmes büntetőeszköz volt, mégis némileg észszerűtlennek tekinthető, mert amíg némely bűnösnek csak alkalmatlanságot jelentett, az ott letelepült kereskedő vagy iparos számára üzleti tönkrejutás volt. De ilyen tekintetek nem igen befolyásolták a bíróságot és így a toledói beszámolóban százhetvenkét esetben találunk száműzésre ítélt egyéneket.

A száműzés időtartama mindig meg volt határozva és néhány hónapi vagy élethossziglani kiűzetést mutatott ki, de néhány évre szóló volt mégis a leggyakoribb.

Az inkvizíció nem sokszor gyakorolta a Spanyolországból való száműzés büntetését, de mikor szükségesnek látta, nem habozott azt alkalmazni.

A királyi igazságszolgáltatás azt az utasítást adta ki, hogy olyan házak, ahol az eretnekek összejöveteleiket tartották, az egyház tulajdonába mennek át és az a gondoskodás X. Alfonso uralma alatt történt. De mikor a XIII. században a vád alá helyezést rendszeresítették, ez az utasítás úgy változott meg, hogy minden házat, ahol eretnekekre akadnak, le kell rombolni, mert annak még a telkéhez is átok tapad és így nem alkalmas emberi lakóhelyre.

Ezt a rendeletet az egyház elfogadta és így került bele minden ország közigazgatásába, ahová befogadták az inkvizíciót.

Aragónia is elismerte és mikor 1340 körül Bonaneto franciskánus spirituálist elégették, tanítványai pedig szétszóródtak, rendházukat Villafranca de Panadesben, földig lerombolták.

Mikor a lefoglalás joga átment az inkvizítorra, úgy látszik pénzügyi tekintetek túltettek a vallási buzgóságon, mert 1539-ben egy csomó zsidó perbefogása elárulta, hogy a házban, ahol összejöveteleiket tartották, egy feszületet szentségtelenítettek meg. A törvényszék azonnal jogot követelt a ház lerombolására és egy kápolna építésére a telken. De a *Supréma* igen meggondoltan felelt és egy csomó kérdést intézett a ház értéke, fekvése és lakhatása iránt és miután nem rendelkezett elegendő tőkével, azt a házat foglalta le *auto de fêk* és hasonló szertartások céljára.

Egy ilyen életre való rendelkezést a túlbuzgóság ellen, mellyel az eretnekek hajlékát lerombolták, a *Supréma* adott ki 1565-ben, mikor egy értékes ház lerombolását megakadályozta, amely különben nem is volt a vádlottak tulajdona. A madridi nagy *auto de fên*, 1632 július 14-én, melyet IV. Fülöp is megtisztelt jelenlétével, az elégetett áldozatok közt ott volt Miguel Rodriguez is és felesége, Isabel Nunez Alvarez. Házukban nemcsak, hogy gyűléseket tartottak az eretnekek, hanem Krisztusnak egy szobrát is megkorbácsolták, amely vért izzadt utána és háromszor beszélt is hozzájuk, mire elégették. A házat természetesen pusztulásnak szánták és a kivégzés után másnap az inkvizíció árubabocsátotta, hogy a tulajdonosát kártalanítsa. Ez Barquero volt, egy köztiszteletben álló jogtudós, aki tiltakozását jelentette be háza elpusztításáért, amíg jó biztosítékot nem adtak érte. Nem vesztegették hát az időt; 6-án Christoval Ibarra főinkvizítor, Castília tengernagya kíséretében, Medina herceg és más nemes urak, termédek szolganép és kézműves, egy szakasz alabárdossal élükön, lengő zászlókkal és dobpergés mellett a helyszínére vonultak fel, ahol az inkvizíció titkára a toledói törvényszék proklamációját olvasta fel, mely szerint megparancsolták, hogy azt a házat, ahol Jézus Krisztus szobrát megcsönkítették, földig rombolják le. Erre újabb dobpergés mellett a munkások raja nekiment az épületnek és pedig olyan buzgósággal, hogy kilenc órára este nyoma sem maradt. A nép is mohón segített a téglákat széthordani és a falakat ledönteni, míg a háztetőt összeszabdalták. De a telek nem maradt üresen, pénzt gyűjtöttek egy kapucinus rendház felépítésére, melyet *La Paciencia-nak* neveztek el, emlékül arra a türelemre, melyet a megbántott Krisztus-szobor mutatott a reáhalmozott gyalázat alatt.

Megkorbácsolás.

A megkorbácsolás kedvenc fenyítő eszköze volt az inkvizíciónak, mit bőségesen és könyörtelenül alkalmazott. A saragossai *auto de fên*, 1585 június 6-án, az összesen hetvenkilenc vezeklő közül, huszonkettőt korbácsoltak meg. Míg Valenciában, 1607-ben, a negyvenkét vezeklő

közül huszonnégyet büntettek így. Ha eszünkbe jut, hogy az alkalmazottak listáján 1746-ban, Joseph Garcia Bentura, mint *notario de acoteciones*, azaz a korbácsolás jegyzője szerepel, 2500 Real fizetéssel, ráeszmélhetünk, hogy a fenyítésnek ez a módja, milyen kiváló helyet foglalt el az inkvizíció büntetési listáján. Hogy ez a korbácsolás, kivált a nőké, milyen rendkívüli durvító hatással volt a népre, ezt könnyű elképzelni.

Az ütések szokásosan előírt száma, rendszeren kétszáz volt, habár volt eset, mikor száz ütés is elégségesnek tetszett.

Valószínű, hogy kétszáz szám körülbelül az elbírható határát jelentette a legyöngült és a hosszas börtön által kimerült nyomorultakra nézve. Nem volt kegyelem sem az életkornak, sem a nemnek. A valenciai *auto de fért*, 1607 január 7-én, Isabel Madalina Conteri-t, egy tizenhárom éves mór leánykát, a tortúra elszenvedése után még száz korbácsütésre ítélték. Míg a 76 éves mór Jayme Chulayla, akit már szintén megkínoztak, szintén százat kapott. Ugyanannyit mértek a 86 éves Francisco Marquinora is boszorkánykodás és kincskeresés miatt, míg a 60 éves Magdalena Cahetet, aki szívbaja miatt a tortúrától megszabadult, száz korbácsütéssel büntették.

A XVIII. század haladásával már ritkábban alkalmazták a korbácsolást és ezt csakis a főinkvizítor külön rendeletére. A restauráció alatt 1814—1820 közt a *votos secretosben* már nem szerepel olyan eset, ahol a korbácsolást kimondták volna, mert ha a többi ítélet között mégis szerepelt, a *Supréma* mindig megtiltotta.

A papság persze nem volt a nyilvános megkorbácsoltatás gyalázatának alávetve, náluk a fegyelmi fenyítés képében, csak a rendházakban alkalmazták és pedig úgy, hogy egy-egy rendtag szép sorjába» kezelte a korbácsot.

A *vergüenza*, vagyis a *szégyen* ugyanaz volt, mint a korbácsolás, csak hogy a szíj jaktól eltekintettek.

A bűnöst derékig meztelen, parádés menetben körülvezették a városban a *pié de amigo*-val a mellén, amely bűneit jelezte, miközben a városi hírnök fennen hirdette az ítéletet. Természetesen enyhébb fenyítésnek számított a korbácsolásnál, néha azért helyettesítette azt, mert a bűnbánó nagyon idős vagy nagyon gyenge volt arra, hogy a korbácsolást kibírja.

Fiatal nőkre különösen lealázó volt a *vergüenza*, de mindent egybevetve mégis emberiebbnek tetszett, mint elődeiknél a pellengér, mert itt a vezeklő nem volt kiszolgáltatva a durva csöcselék kódobásainak.

A vergüenza aránylag ritkán alkalmazott fenyíték volt. Az igen szigorú 1721. és 1727-iki *auto de fék-nél* az arányszám tizenháromat tesz ki kilencvenhéhoz.

*

A *mordaza*, vagy a *pecek*, amint már láttuk, olyan eszköznek tekintetett, amely nagyban növelte azt a kínzási módszert, amelyhez tartozott, néha a korbácsolással és a vergüenzával együtt járt, mikor az úgynevezett vezeklő elszánt istentagadó volt, vagy másféle botrányt idézett elő. Az *auto de féknél* szintén használatban volt a konok és javíthatatlan eretnekeknél, mikor attól lehetett tartani, hogy útban a vesztőhelyre, rossz benyomást keltenek kevésbé szilárd vallásos emberekre. Nem sokszor használták, noha a protestánizmustól való rettegésben, 1559-ben, a sevillai nagy *auto de fén* tizenkét áldozatnál szerepelt a pecek.

*

A *gályarabság* szinte még összeférhetlenebbnek tetszik, mint a szellemi vétek fenyítéke, a korbácsolásnál is. Spanyol módszer volt ez, még ismeretlen a régebbi inkvizícióban és Ferdinánd takarékoskodó természetének köszönhető eredetét. Azonnal meglátjuk, hogy az uralkodó és a Szenthivatal mennyire egyetértettek ennek a problémának a megoldásában, hogyan lehetne az örökös börtönbüntetésre ítélték élelmezéséről gondoskodni. Ferdinándnak, akinek sicíliai birtokai hatalmas tengerészet fenntartását igényelték, eszébe jutottak az ép, egészséges foglyokat gályái evezésére felhasználni. A gálya-szolgálat oly kegyetlenül szigorú volt, hogy a régi aragoniai fuarok súlyos bírság terhe alatt betiltották. Csak az ősi privilégiumok megnyirbálása után a tarazonai Cortez által, 1552-ben engedték meg a bírácoknak, hogy mint büntetést rablók ellen, alkalmazzák.

Körülbelül ilyen időtáj t történt, hogy Ferdinánd az inkvizícióhoz fordult, mint amely semmiféle törvénynek nem volt alávetve, hogy a zsúfolt börtönök töltelékét a gyéren felszerelt gályákon használhassa fel. Miután az inkvizíció főgondja volt, hogy a bűnösök visszaesését megakadályozza, a király felhatalmazta őket, hogy a börtönbüntetést más állandó büntetéssel cseréljék fel. Úgymint deportálással gyarmatokra, vagy örökös raboskodásra a királyi gályákon, ahol a rájuk erőszakolt szolgálattal jól tehetnek az országnak.

Hogy ezt az előnyös ajánlatot az inkvizíció bőven alkalmazta, ahhoz szó sem fér, ha Nápolynak könnyűszerrel megfejtett meghódítására gondolunk. Sőt a törvényszék mohósága, hogy foglyaitól meg-

szabaduljon, úgy látszik arra a téves felfogásra vezetett, hogy az ilyen szolgálatra teljesen alkalmatlan, gyenge szervezetű egyéneket is besorozta, mert a Supréma 1506-ban kijelenteni kényszerült, hogy a hatvanévesnél idősebb férfiak, papok és a nők nem használhatók fel ilyea szolgálatra.

Már láttuk, hogy az inkvizíció milyen haszonnal kamatoztatta hatalmát, hogy felmentesse ezen utált szolgálat alól vádlottait és egy 1558-ban történt eset is bizonyítja, hogy mennyire féltékenyen őrizte felmentési jogát. II. Fülöp érdeklődni kezdett Andres de Frias ügye iránt, akit gályarabságra ítélték és aki a hátralevő szolgálat alól felmentését kérelmezte. De a Supréma tiltakozott, azt állítván, hogy Frias nyilatkozataiban hazudott, mert Rómában orvul leszúrta az inkvizíció prokurátorát, Puente doktort, miután ebédre hívta meg; továbbá, hogy állítólagos tizenkilenc havi szolgálatát nem is gályarabságban töltötte, mint ahogy az ítélet megkövetelte. De azért, ha eljön és alázatosan megbánja tettét, talán lesz rá alkalom, hogy a király kimutassa iránta való kegyét, de másképp elintézni ezt a dolgot lehetetlen, mert csorbítaná az inkvizíció tekintélyét.

De mindez nem elégítette ki a király szükségletét és ő erre egy megbocsájthatatlan lépésre szánta el magát.

Már láttuk, hogy a késedelmes vagy tökéletlen vallomásért korbácsbüntetés járt ki, sőt néha gályarabság is, míg a *buen confitentet*, aki azonnal és önként vallott, mindenféle ígéretekkel csábították. Am 1573-ban a Supréma *carta acordadát* bocsátott ki, amelyben megparancsolta, még ha *buen confitentesek* is, a gályára küldjék és ezt 1591-ben meg is ismételte, az erőszakos meghurcolással megtoldva.

A vallásosságot nem szennyezték be még ilyen durván, mint ezekkel a rendeletekkel, amelyeknek sikere a saragossai inkvizítorok jelentései után mérlegelhető, mit Fülöphöz intéztek és különös figyelmét hívták fel buzgóságukra, hogy harminckilenc gályarabbal látták el öt hét évre — és ez Aragóniában történt, ahol a gályarabság szolgálata még undok bűnök megtorlásáért is be volt tiltva.

Bizonyára elég sűrűn fordultak elő esetek, ahol olyan embereket is gályarabságra kárhoztattak, akik gyenge természetüknél fogva teljesen alkalmatlanok voltak rá.

Hatvannégy *auto de fén*, 1721. és 1727. közt, amelyről körülményes leírások rendelkezésünkre állanak, kilencvenhét ítélet gályarabságra szólt és csak hét a gyarmati szolgálatra. Bizonyos összefüggés állt fent a kettő közt. A XVII. században pénzverdékben elkövetett visszaélésekért a gályarabság járt ki, míg a gyarmati szolgálat úri embereknek volt fenntartva és mikor a század vége felé járt, az inkvizíció már nem küldött katonai szolgálatra a gályákra, hanem Oranba, Céutába, Badajozba és más királyi munkatelepekre és helyőrségekbe küldte őket. A XVIII. század inkvizíciójában a gályarabságot lassankint a gyarmati szolgálat váltotta fel és pedig minden osztály számára.

A gályák eltűntek a tenger színéről és az inkvizícióban a *bagne* helyettesítette őket a mindenféle alakú kemény munkájával 1742-ben a toledói törvényszék Rafael Nunez Hernándezet bizonyos vétségek miatt nyolc évi száműzésre ítélte, amiből öt évet királyi szolgálatban az egészségtelen higany bányákban, Almadenben kellett leszolgálnia.

Az utolsó gályarabságra szóló ítéletek, melyek felfedezhetők, 1745-ben történtek, amikor is Nicholas Serranot Toledóban bigámiáért 8 évi gályarabságra ítélték, míg Miguel Gutiérrez és Francesco Gardát Valladolidban zsidópártolás miatt, mint visszaeső bűnösöket 10 évre. Ezután már a gályák úgyszólván eltűntek, még kétnejűségért sem ítélték erre a férfiakat, amint az a valenciai törvényszék ítéletéből kitűnik 1781-ben.

Nők számára, mint a gályarabság ekvivalense, az ingyenes ápolás kórházakban és a javító intézetekben szerepelt.

Nem szolgál dicséretére a római inkvizíciónak, hogy a spanyol példát követve, a gályarabságot beiktatta fenyítő eljárásainak listájába. Carena azt állítja, hogy a büntetésnek ez a módja a leggyakoribb volt mindenféle bűnesetre.

*

Hogy az Egyházzal való kibékülés, melyet mint szerető anyát tüntettek fel, aki szeretettel öleli keblére megtévedt gyermekeit, büntetés számba menjen, ellentétes fogalomnak tetszik. De mégis így volt és a Supréma habozás nélkül azok ellen háborodott fel, akik elítélik a kihékülést. Nehéz lenne élelkebb képet alkotni arról a vallási perverzitásról, amit a fentiekben az üldözés kieszelt.

Az *apostata*, vagy az *eretnek*, aki elhagyta egyházát, miután az a keresztvízzel befogadta, csakis azzal csatoltathatott vissza hozzá, hogy megtagadta összes tévedéseit és kibékülésért könyörgött.

Az inkvizíció kezdetén, mikor a kegyelmi ediktum alatt-ezernyi vezeklő jelentkezett, aki bűneit meggyóna és kibékülésért könyörgött, ez a szertartás aránylag egyszerű volt.

Az 1484-iki tudósítások alatt a Joan Andrea által leírt formához ragaszkodtak; az inkvizítorok kijelentették, hogy a vezeklő apostata eretnek volt, aki a zsidók rítusát és szertartásait követte és ezzel a törvényszerű büntetést hívta ki maga ellen. De, amint most kijelenti és vallja, azóta megtért és a szent hithez kíván visszatérni tiszta szívvel és őszinte indulattal és kész arra, hogy a számára kirótt fenyítést elvállalja és azért könyörög, hogy az anyaszentegyházzal kibéküljön.

Mikor az *aujo de fe* véget ért, a bűnös előbbi élete megtagadása következett. Ez hasonló volt a *de vehemti ajuráció*-val és ki kellett jelentenie, hogy visszaesés esetén aláveti magát a kánoni törvények szabta büntetésnek. És végül a bűnös megkapta a rendes absolutiót,

másnap pedig azt a figyelmeztetést olvasták fel előtte, hogy visszaesés esetén élve elégetik.

Amint a madridi *auto de fé* 1632-iki leírásában olvashatjuk, ez a szertartás igen hatásos volt. Az újra befogadott vezeklőket az elnöklő főinkvizítor elé vezették. Mialatt letérdeltek előtte, rövid katekizmust olvasott fel nekik és a vezeklők az összes kérdésekre azzal feleltek: „Igen, hiszek benne”. Erre a titkár elmondta az abszolútiót és ők vele együtt folytatták. A főinkvizítor kimondta a bűnbocsánatot, mit a szokásos imák követtek, a királyi kápolna kara pedig a Misererét énekelte, miközben az inkvizíció káplánjai vesszővel a vezeklők vállára ütöttek. Ezekután a főinkvizítor elmondta a szokásos zsoltárokat és imákat és a kar egy himnuszt énekelt el, miközben leszedték a feszületről a fekete leplet, melyet a gyász jeléül ráborítottak volt és a főinkvizítor ismét egy himnusszal végezte be a szertartást.

Szinte kigúnyolásának tetszik az ünnepélyes szertartásoknak, hogy a holtak képmásaitól sem tagadták meg a kibékülést, de minthogy az inkvizíció ellen a sír sem nyújtott menedéket, az egész módszer logikus eredményének tekinthetjük azt, ha egy elhunyt eretnek magába szállt és az egyház kebelén új életet keresett. És most személyesen már ki sem békülhetett, hát képletesen kellett ezt megtennie, főleg azért, mert erre az ítéletre szükség volt javainak elkobzásánál. Az egyetlen alkalmat erre a bűnös halála adott, mikor megbánta bűneit és megkapta érte a szent abszolútiót a halálos ágyán. Perét természetesen folytatták, mert hisz kibéküléssel kellett, hogy végződjön és az inkvizíció nem látott benne illetlenséget, hogy a halott képmásával végig parádézzon az utcákon a nép előtt és elvégezze vele a kibékülés ünnepélyes komédiáját.

Ügylátszik, a zsenge kor volt a kibékülés egyetlen határa. A madridi *auto de fé-n* 1632-ben egy tizenkét éves gyermeket, Catalina Mendezt békítettek ki, ezenfelül a *sanbenito* viselésére és hét havi börtönre ítélték. Toledóban, 1659-ben Beatriz Jorje és Ana Pereira tíztíz éves portugál zsidó leánykákat békítettek ki; az elsőről azonnal levették a *sanbenitót*, a másodikat vagyónának elkobzására és négy havi börtönre ítélték.

Életfogytiglani börtönnel büntették azt az eretneket, aki rábeszélésnek engedve, a kibékülést kereste az egyházzal. Tényleg úgy rendelte el a pápa és a király, mielőtt még az inkvizíciót megszervezték volt és ez az intézmény is könyörtelenül ragaszkodott a törvényhez. Hogy a spanyol Szentthivatal is elfogadja, az magától értetődött. De az örökös börtön civakodás forrásának bizonyult a XIII. és XIV. században, mert bár a lefoglalások és a bírságok nagy értékűek voltak, olyan gyorsan elpredálódtak, mint ahogy befolytak.

Torquemada 1484. decemberi utasításaiban a kincstárnokokat bízta meg a börtönök fenntartásával, ami azt mutatja, hogy az uralkodók elismerték kötelezettségeiket, de amaz idők krónikus ténybeli

zavarában nem utaltak ki rendes összeget e célra. Igaz, hogy Ferdinánd az inkvizítorok kérelmére megparancsolta kincstárnokának, hogy építtessen egy örökös börtönt, de helyesen azt kell következtetnünk, hogy ő «nagy bölcsen épp annyira mellőzte a választ erre a felszólításra, mint a tudakolást a foglyok fenntartását illetően.

1492-ben, mikor a törvényszék öt évi börtönre ítélte Brianda de Bardaxit, Saliana vártoronyba internálták, amit később a saragossai Santo Sepolcroval cseréltek fel. Tény az, hogy a börtönök hiányában az a szokás kapott lábra, hogy a várakba, kórházakba, rendházakba, sőt a saját házukba zárták el a letartóztatottakat, de ez csak időleges állapotnak számított, mert az uralkodókat megkérték, hogy parancsolják meg valamennyi törvényszéknek, hogy a kincstárnok egy nagy pajtát építtessen, kis kunyhókkal és egy kápolnával ellátva, ahol a foglyok misét hallgathatnának és ki-ki saját mesterségében munkát végezhetne, amit fenntartása fejében értékesíteni lehetne és így lenné az inkvizícióról azt a súlyos terhet, hogy a foglyokat, különkülön a nőket, gondozza és élelmezze. De erre a kérelemre úgylátszik az egyetlen válasz az volt, hogy a börtönöket kiürítették és gályarabokat szállítottak a királynak.

De ott, ahol még ilyen börtönök léteztek, a fegyelem igen gyenge lábon állhatott, mert a *Supréma* 1512-ben általános rendeletet bocsátott ki, amelyben a törvényszékeket felhatalmazza, hogy az örökös börtönök nyomorgó foglyainak felváltva engedje meg a városban a koldulást. De nem szabad a *sanbenitót* levetniök és alkonyatkor vissza kell térniök a börtönbe. Később aztán feladták az erőlködést, mert Ximenes 1514-ben úgy rendelkezett, hogy megengedi a kibékült foglyoknak, hogy saját házaikban végezzék el a bűnbánó vezeklést.

Így tehát az inkvizícióé lett a zsákmány, míg áldozataira olyan nyomorúságot hártott át, amely nagyon megnehezítette számukra életük fenntartását és utálttá tette őket az összes lakosság előtt azzal, hogy a *sanbenitó* viselésére kényszerítette őket. Pedig kötelessége lett volna, hogy börtönökről gondoskodjon, ahová behelyezhette volna a nyomorultakat, hogy meg ne fertőzzék a népet. De az inkvizíció elhanyagolta ezt a kötelességét és világosan meghagyta nekik, hogy menjenek koldulni, ha éhezni nem akarnak. Hogy az éhhalál nem volt szokatlan jelenség, azt V. Károly 1518-iki reformtervezetéből tudjuk.

A *Supréma* 1570-ben hozzá látott, hogy ezt &z annyira szükséges reformot megvalósítsa. Meghagyta a törvényszékeknek, hogy béreijenek házakat addig, amíg megvásárolni tehetségükben áll, de jóra való személyekről is kell gondoskodniok, akik a vezeklők felett öröködnék. De hogy az összes törvényszékek engedtek a nyomásnak és építettek-e penitenciális börtönöket, azt lehetetlen megállapítani, de valószínű, hogy megtették és ezzel együtt a börtönök elnevezése is megváltozott. A *carcel perpetuá-hól* a *casa de la penitencia* vagy *de la misericordia* lett.

Az inkvizíció állhatatosan visszautasította, hogy magára vállalja foglyai eltartásának terhét és hagyta, hogy maguk birkózzanak meg vele. Ahol volt is börtön, csak kevés fogoly volt benne, noha gyakori volt a börtönbüntetésre szóló ítélet, úgy, hogy 1641-ben Fülöp már azzal az eszmével foglalkozott, hogy valamennyit szélnek ereszti.

De a királyi terv megbukott, nem minden börtön volt üres. A foglyok javarészt favágással keresték meg élelmüket, de a fakereskedők utóbb tiltakoztak ellene, mert mindenféle botrányra szolgáltatott okot és ha beférkőzhettek egy házba, illetlenséget követtek el. Tényleg a fakereskedők már elvesztették jövedelmük felét, míg a foglyok, akik majdnem meztelenül sompolyogtak elő titkos börtönükből, meggazdagodtak és mihamar jól is ruházkodtak.

Az ilyen laza fegyelem mellett mégis úgy tett az inkvizíció, mint-ha fenntartotta volna a régi szigort, amely visszaesésnek bélyegezte a börtön elhagyását. De a valódi sérelem nem ebben állt, hanem abban, hogy a menekülők lelőtték magukról a *sanbenitót*. Példával szolgál erre a Juan Gonzales esete, aki a valladolidi *casa de la penitencia-ból* 1645. július 3-án megszökött, azt cselekedte, hogy mikor a börtönből kijött, hogy kikölcsönzött pénzét visszaszerezze, elkártyázta ezt a pénzt, leitta magát és erre a Karmelita kolostor fala tövében feküdt le aludni. De másnap felébredvén, nagyon félt a büntetéstől, tovább barangolt tehát, lelökte magáról a *sanbenitót*, majd munkát keresett. Így jutott el Irunba és az volt a terve, hogy átszökik Franciaországba, de egy pap, aki Valladolidban látta őt, ráismert és rendőr kezére adta. Így került vissza a valladolidi titkos börtönbe.

A fiskus azt vitatta, hogy a szökés és a *sanbenitó* félredobása kőnok hittagadónak bélyegzi őt, akit meg kell fenyíteni, ám ítélete csak száz korbácsütésről és az örökös börtönbe való visszacsukásról szól.

A zsidóüldözés kiújulásával, ebben az időszakban a börtönbüntetésre szóló ítélet nagyban fokozódott. Az 1720. december 21-iki granadai *auto de fért* huszonhetet ítéltek el börtönre és az 1721. és 1727. közötti hatvanegy *auto de fén* hétszáznegyvenet ítéltek örökös börtönre. De hogy *ezt* a temérdek foglyot hogyan helyezték el, azt nehéz volna elképzelni, mert 1750. körül csak három törvényszéknek volt börtöne, a cordovainak, a granadainak és a munciainak. Ebből nem következik, hogy a többieknek nem volt börtönük, csak az, hogy nem volt foglyuk és nem is kívánták, hogy legyen.

Tényleg ebben az időben a penitenciális bebörtönzés már úgyszólván megszűnt. De azért elhamarkodott állítás volna azt mondani, hogy az inkvizíció leáldozásának éveiben a büntetésnek ez a neme már megszűnt. A börtönbüntetés időtartamát ugyanúgy csökkentették, mint annak szigorúságát, valószínűleg szintén ténybeli okokból.

Amint láttuk, a középkorban az egyház csak az élethossziglani börtönt ismerte el méltó büntetésnek az eretnekek számára.

De már nemsokára rájött az igazságszolgáltatás, hogy ennek az

ítéletnek a betűszerinti kieroszakolása fizikai lehetetlenség. Bernaldez írja, hogy magában Sevillában 1488-ig ötezer kibékítés és örökös börtönre ítélt eretnek volt. De négy-öt év múlva *sanbenitó*-val ellátva, valamennyit szabadon bocsátották; de idővel a *sanbenitót* is levették róluk, nehogy a gyalázat látszatát terjessze az országban. Barcelonában alig, hogy a törvényszéket rendszeresítették, már különbséget kezdtek tenni az örökös börtönre ítélés szövegén, néhányat *cum misericordiának*, másokat pedig *absque misericordiának* neveztek el.

Ez az elkerülhetetlen fegyelmezetlenség a szigorúbb elveket valló hatóságok oppozícióját hívta ki és 1590-ben, mialatt Ximenes Oranban tartózkodott, tanácskozást folytattak arról a *Suprémán*, ahol úgymondják, Ximenes ideiglenes helyettese, Royas hercegérsek volt, egymaga képviselte az ellenzékét a többiek ellen.

Hogy a végleges elhatározás milyen természetű volt, arról nem esik szó, de valószínűleg az enyhébb nézeteknek kedvezett, mert Ximenes és a *Suprema* 1516-ban szükségesnek látta, hogy minden börtönbüntetésre és a *sanbenitó* viselésére kötelező ítélet állandó jellegű legyen, a kánoni törvényeknek megfelelően.

A hajlandóság az időtartam megrövidítésére ellenállhatatlan lett és a tizenhatodik század közepén Simancas már arról számol be nekünk, hogy az állandó börtönbüntetést 3 évre rövidítette, feltéve, hogy a vezeklő kellő bünbánatot mutat. A börtönbüntetés időtartamát főként gazdasági okok miatt rövidítették meg, mert az ehhez való jog, miként sok más dispenczió, bő pénzforrásnak mutatkozott.

Így Mayor Garcia, egy Daimiel nevű mór nőt, a toledói *auto de fén* hat havi állandó börtönbüntetésre ítélték, 1551. január 13-án kérvényt nyújtott be szabadonbocsátásáért és — mint másoknál is szokásos — kilátásba helyezte, hogy férje mindent megfizet azért, amit az inkvizítorok kívánnak. Az ügyet rövidesen el is intézték és Alonso Péter inkvizítorral 4 aranyban alkudtak meg, — amit ő egy *auto de fé* munkájára szánt.

Úgylátszik, hogy a börtönbüntetésre nem szabtak korhatárt, a beszámíthatóságig. A toledói törvényszék például zsidópártolásért ítélte el Garcíát, Pedro agudai cserepező tizenegy éves fiát, állandó börtönre. A cuenzai *auto de fén* pedig ugyanezért a vétségért a tizenkétéves Escolastica Gomezt és a tizennégy éves Diaz Jorjet szintén állandó börtönre ítélte, míg az 1701. okt. 30-iki toledói *auto de fén* egy tizenhat éves fiút örökös börtönre.

A *sanbenitó*.

A *sanbenitó*, vagy a *vezeklők öltöne*, minden alkalommal együtt járt a kibéküléssel és a börtönnel és együttesen, mint a *carcel y abito* alkotta az ítéletet. Nem volt a spanyol inkvizíció találmánya, habár

alig járulhatunk hozzá egy spanyol történetíró kijelentéséhez, aki a *sanbenito* eredetét a Bűnbeesésig vezette vissza, mikor a bűnösök Isten parancsára vezeklő öltönyöket készítettek állatbőrből, melynek hasonmásai a mai *saco bendito-nék*, ami a törvényszéknél használatban van.

A vezeklők hamuval teleszórt zsákvászon öltözete, amely az egyház hajnalán szokásban volt, ma már csak közmondássá lett. De elkerülhetetlen volt, hogy az inkvizíció vezeklői ilyen öltönyt viseljenek, míg az intézmény megalakulása óta a XIII. században két sárga kereszt, egyik a mellen, a másik a háton, különböztette meg öltönyeiket a többi bűnösétől. Ez a *sacobendito* később mint a *sanbenito* lett ismeretes és szükségkép az inkvizíció öröke lett.

1486-ban, a december 4-iki toledói *auto de fén* hétszáz vezeklőnek kellett ezt az öltönyt viselnie egy évig, a visszaesés terhe alatt. Az ítélet után a kibékültek számára ez a büntetés sokkal szigorúbb volt. 1490-ben Torquemada megparancsolta, hogy egész életükben egy *sanbenitillót* viseljenek fekete vagy szürke posztóból, mely a mellen és a háton függött le és egy-egy vörös kereszttel volt megjelölve.

Ezt a saját ruhájuk felett tartoztak viselni, mint feltűnő bizonyítékát az illető megszegésének és ezért tekintették roppant szigorú büntetésnek. 1514-ben Ximenes a kereszt helyett egy *aspa de San Adrést*, vagyis Szent András keresztjét alkalmaztatta rá. De végül az 1561-iki útmutatás már sárga posztóból vagy vászomból írja elő az *abito penitenciáit*, két piros aspával díszítve. Míg azok, akik az *auto de fén* megjelentek, fekete *sanbenito* volt, amelyre lányok, sőt néha démonok voltak ráfestve, akik a pokolba lökik le az eretnekeket.

Noha az első periódusban a *sanbenito* állandó viselésére ítélték a vezeklőt, ezt is úgy kell tekintenünk, mint az állandó börtönbüntetést. Sőt, ahol az eretnokség kicsinyes természetű volt, a megtérés pedig őszinte és önkéntes, a *sanbenito* csak szimbólumnak számított, mit csak az *auto de fén* kellett viselni, ám azért örök szégyen tapadt a viselőjéhez.

Az 1722. március 15-iki *auto de fén* két tizennégy éves kislányt, Manuela Diazt és Maria de Mondezát kéthavi börtönre és a *sanbenito* két havi viselésére ítélték.

Abból a tényből, hogy az ítéleten megparancsolták a vezeklőknek, hogy ne merjenek *sanbenito* nélkül az utcára lépni, azt következtetjük, hogy a házon belül nem volt kötelező a viselésük. A *sanbenito* félredobása, mint már láttuk, súlyos véteknek számított, amit mint a penitencia be nem tartását büntették és a hit ediktumában szükséges volt ennek, mint több más gonosztettnek a bevallása.

Volt azonban egy alkalom, ahol ezt a gonosztettet nagy arányokban és büntetlenül követték el. Ugyanis a palermói lázadásban az inkvizíció ellen 1516-ban tömegesen dobálták le magukról a *sanbenitót*. De mikor újra rend lett és a törvényszék ismét működött, sikertelen kísérlet történt a *sanbenitók* visszahelyezésére.

Akármilyen kegyetlenség volt is a *sanbenito* erőszakos viselése, a büntetésnek ezt a fajtáját a régi inkvizíciótoi kapták örökbe, csak-hogy a spanyol leleményesség még kegyetlenebbé tette viselését, hogy ezzel is szítsa az eretnység gyűlöletét. Ez pedig abban állt, hogy templomokban megőrizték és megfelelő felírásokkal látták el a *sanbenitokat*, hogy ezzel és a holtak büntetével és annak megbüntetésével tüntessenek az új generáció előtt.

Ez a szokás csak lassanként terjedt el. 1512-ben a Supréma határozatot hozott, hogy a király és a bíboros akaratából a *Campo de Calatrava* kibékültjeinek és megtörtjeinek *sanbenitóit* a templomokba kell közszemlére kitenni, kivéve azokét, akik a kegyelem időszakában kerültek oda, mert ezeket rögtön el kell távolítani. Ez a hatóságok pártolásával elterjedő szokásra mutat, de azért ezután is kérdéses maradt.

Már Siciliába is átterjedt, ahol az 1516-iki felkelés főincidense a *sanbenitóknak* letépeése volt a templomok faláról. És az általános utálat irántuk olyan méreteket öltött már a század végével, hogy az ősi szokást soha többé nem lehetett visszacsinálni. Mikor a *sanbenitók* elfakultak vagy idővel olvashatatlanokká lettek, másokkal helyettesítették vagy utóbb már sárga vászomból vagy posztóból készítették, amelyen részletesen fel volt tüntetve a bűnös neve, családfája, vétké és a büntetés, melyre ítélték.

Eredetileg az inkvizíció városainak székesegyházaiban voltak kiakasztva, de ezzel nem jutott a szégyen olyan közel az áldozatok leszármazottjaihoz, megparancsolták tehát, hogy a delikvensek plébániatemplomába helyezték, mert így a gyalázatot folyton szem előtt látja az egész szomszédság.

Egyetlen eset festi le ezt a szellemet, amely erre az eljárásra vezetett. 1519-ben a Supréma elrendelte a *sanbenitóknak* Cuenzába való áttételét, de a parancsnak csak vonakodva engedelmeskedtek, így tehát megismételték 1529-ben. Erre Lope de Leon és Alvar Hernandez de Leon leszármazottjai, belmontei lakosok, kérvényt adtak be a Suprémához, melyben feltüntették, hogy Lope és Alvar feleségei már megbékültek az egyházzal. Quintanarban született mind a kettő és így leszármazottjaik azt kérelmezték, hogy a *sanbenitóikat* a quintanarai templomban akasszák ki, nem pedig Belmonteben. A Supréma azt felelte erre 1529. április 15-én, hogy már utasította a törvényszéket, hogy a *sanbenitokat* a leszármazottak palotájában olyan helyen akassza ki, ahol mindenki megláthatja, hogy a nők kibékültek az egyházzal. Igaz, hogy a leszármazottak módját tudták ejteni a hosszas

halogatásnak, de utóbb sürgős utasításra, 1548. november 9-én, a nők *sanbenitóit* mégis csak a belmontei templomba tették ki közszemlére.

De hogy őseinek szégyenét jobban megismertesse a néppel az inkvizíció, a *sanbenitók* mellé kifüggesztette az illetők nevét és egy pergamentre ráíratta bűneiknek összes részleteit. De ez idővel elszakadt és majdnem olvashatatlanná lett, így hát 1563. aug. 23-án ünnepélyesen mással helyettesítették, ahol nagy betűkkel és lemoshatatlan festékkel írták ki a tudnivalókat.

Maguk a templomok, úgylátszik, nem nézték jó szemmel megszentelt hajlékuk ilyenén való megbecstelenítését. Cuenzában kísérlet történt a *sanbenitók* elrejtésére, amit a törvényszék fel is panaszolt a Suprémának, mire a Supréma megparancsolta a templomok gondozóinak, hogy nézzenek utána, hogy semmit se akasszanak a *sanbenitók* elébe, még ünnepnapon sem.

*

A XVII. század előhaladtával, úgy látszik, hogy a törvényszékek buzgósága a *sanbenitók* ügyében, némileg csökkent, miután az utóbbi időben, igen sok *auto de fét* tartottak és feltűnt, hogy némely helyen nem akasztották ki a templomokban a *sanbenitokat*. A Supréma ráparancsolt a törvényszékekre, hogy vezessen jegyzékeket a megbékültekről és akasztasson ki a templomokban ezeknek megfelelő számú *sanbenitot* és cseréltesse fel újakkal a kopottakat.

Tekintve ennek az eljárásnak nagy fontosságát az Isten szolgálátára nézve, teljes listát követelt és pedig négy hónapon belül. Ez a rendelet talán kissé felrázta a törvényszékeket nemtörődömségükből, de csak ideiglenesen, mert 1691-ben újólág figyelmeztette őket a Supréma, megparancsolván, hogy milyen hosszú idő telt el, mióta nem függesztettek ki újabb *sanbenitot* a templomban, a régiek is mind kopottak, a felírások olvashatatlanok.

Ez úgy fest, mintha az ősi szokásnak bealkonyult volna. A székesegyházban tatarozás folyt és ezalatt gondosan félrerakták a *sanbenitokat* az inkvizíció egyik szobájában. Mikor a tatarozás munkája elkészült, a törvényszék azt javasolta Beltran főinkvizitornak, hogy nem lenne a sérelmére az istentiszteletnek, sem a közönségnek, ha nem függesztenék ki többé a *sanbenitókat*, amit Beltran is helybenhagyott. Ha a káptalan nem követeli, akkor a törvényszék ne is feszegetse ezt a kérdést és ne tegyen semmit ebben a dologban.

Egy levél széljegyzeteiből pedig arra következtethetünk, hogy a *sanbenitókat* nyugodtan pihenni hagyták.

Nem tételezhetjük fel, hogy mikor a cadizi Cortes, 1813 február 22-én, eltörölte az inkvizíciót, a *sanbenitoknak* megkegyelmezett volna, amelyekhez olyan sok szörnyű emlék tapadt. Egy ugyanaznap kiadott

dekrétum úgy intézkedett, hogy semmiféle büntetés ne terjedjen túl a bűnösön, családfájáig.

Hogy az a mód, ahogy a nyilvános helyeken megőrzik az inkvizíció által elítéltek büntetéseinek emlékét, szégyent hozott sok családra, sőt rossz hírért állapította meg, ugyanazon nevű ismeretlen embereknek, ezért tehát a hatóság megparancsolja, hogy minden arc-képet és más festményt vagy felírást, melyek a templomokban felhasználhatók és az inkvizíció fenyegető tevékenységét örökítik meg, három napon belül távolítsanak el vagy töröljenek el.

Am a spanyol belállapotok még nem voltak olyanok, hogy tágterű engedelmisséget biztosítottak volna ennek a rendeletnek. Habár alig valószínű, hogy a francia hatóság sok *sanbenitónak* megkegyelmezett volna, olyan városok templomában, ahol a háború alatt táborozott.

Hogy mi történt másutt, azt valószínűleg sejtjük Majorca példájából, mikor a cadizi alkotmányt ujjongva fogadták és a *sanbenitókat* eltávolították a San Domingo székesegyházból. De szerencsére jó helyen elraktározták, mert az 1814-iki restauráció után újra kiakasztották.

De az 1820-iki forradalom alkalmával azonban, mind letépték és elégették őket, míg az inkvizíció épületét pedig lerombolták.

Az a szokás, hogy a templomokban kifüggeszék a *habitellit* vagy *sanbenitót*, úgy látszik Spanyolországból származott át Olaszországba. A római inkvizíció dicséretére válik, hogy helytelenítette azt a barbár szokást, ami egy 1627-ben kiadott dekrétumból is kitűnik, ahol meghagyják az egyháznak, hogy távolítsa el és égesse el titkon a faenzai templomban kifüggesztett *sanbenitókat*.

Papok, mint bűnösök.

Olyan országban, ahol a theokratikus befolyás igen erős volt, elképzelhetetlen, hogy megtévedt egyházi férfiakkal szemben kedvező elnézést mutattak volna. Az egyház mindenha azon erőlködött, hogy eltitkolja a nagyközönség előtt a papok ama gyöngeségeit, melyek a tiszteletet irántuk csökkentenék és így a botránytól sokkal jobban félt, mint magától a bűntől. Az inkvizíció, úgy a világi papokra, mint a szerzetesekre terjesztette ki igazságszolgáltatását, de ezt az igazságszolgáltatást az egyház általános politikájának szempontjából gyakorolta.

Gondosan eltitkolták a közönség előtt a papok eltévelyedéseit, kivéve a bebizonyult eretnokség esetében. Ahelyett, hogy vizsgálati idő alatt valamelyik titkos börtönbe csukták volna el őket, rendszeren egy-egy kényelmes kolostorba szállásolták el, ahol jelenlétük nem keltett meglepetést.

És, mint elítéltek nem voltak a nyilvános *auto de fé* megszégyenítésének kitéve, hanem a tárgyalóteremben csukott ajtók mögött olvasták fel ítéletüket és nem viselték ezalatt a penitenciális ruházatot, amint az a világiakra nézve elengedhetetlen volt. A súlyosabb bűnözésért, rendszeren egy arra a célra kijelölt rendházba való visszavonulás járt ki, amit a végletekig variálni lehetett. Hat hónaptól egy évig egy cellában kellett tartózkodnia, a bűnös utolsónak lépett be a kórusba és a refectóriumba, esetleg felfüggesztették összes funkciói alól és senki sem szavazhatott rá, vagy a *zurra de ruedának* volt alávetve, azaz a büntető fegyelmezésnek, amelyben a rendház összes lakói, még a laikus testvérek is részt vettek.

Míndezeket a súlyosabb vagy enyhébb büntetéseket a bűnösséghez mérten sokféleképp lehetett viselni. A szerzet házában való visszavonulást, részben a rejtőzést, részben mint enyhébb alakú bebörtönzést eszelték ki. De, ha Llorente beszámolójának hihetünk egy szerzetesről, aki a gyónási titoktartás megszegésében volt bűnös és mikor ötévi visszavonulásra ítélték az egyik rendházba, azt kérelmezte, hogy csukják le inkább egy titkos börtönbe, mert mint provinciális és felügyelő, tapasztalta, hogy a testvérek miképp bánnak azokkal, akik könyörületességükre utaltak és ha itt kellene maradnia, bizonyára az életébe kerülne.

Kérelmét visszautasították és sejtelve bevált, mert három év után tényleg elhalálozott.

A nyilvános szóbeli deklaráció igen hatásos szertartás volt. A bűnös legelői ment a menetben, fején a mitra, oldalán a sanbenito, de mindkettőt levették róla, amint a gerendázatra felért, hogy mindenki láthassa papi reverendáját és pansuláját. Fra Joseph Pimiento esetében, aki visszaélással vádolt zsidóbarát volt, amiért a sevillai *auto de fé*n 1720 július 25-én nyilvánosan elégették, azt beszélük, hogy óriási tömeg gyűlt egybe, mert 1623 óta nem láttak deklarációt. Az *auto de fé*t a San Paulo székesegyházban tartották, de amint az ítéletét felolvasták, egy csomó alkalmazott a vérpadra hurcolta, a Plaza de Sanfranciskora, ahol Lycopolis püspöke, a hercegérsek segédje végezte a szertartást. Az elítélt nyelve, tenyerei és ujjainak hegye be volt dörzsölve kóccal, pansulája eltűnt, mert haját leberetválták és egyenként megfoszották rendjeleitől, de fordított rendben, mint ahogy kapta, ezután átadták főnökeinek, akik leszedték róla a ruhát, hogy a fejére tegyék a lángokkal telifestett mitrát és sanbenitót, minek utána bevitték az udvarba és átadták a város hivatalos hóhérjának, hogy az fölvezesse a braserora.

Vértanúhalál a karón.

Egy emberi lénynek tűz általi halálra való elítélése lelkitévedés büntetéseképpen annyira visszatetsző az erkölcsi érzék előtt és annyira ellentétes Krisztus tanításaival, hogy a modern mentegetők természetesen fel akarták szabadítani az egyházat ilyen atrocitás felelősségétől. De színleg eléggé elfogadható érveléssel kell előhozakodnunk. A vallásnak férfiai, a szellemi ítélőszék, sőt maga az inkvizíció sohasem hozott ítéleteket. Az eretnekek kivégzése tisztán a világi törvény alapján történt. Már pedig az élve elégetés semmiféle kánoni vagy más törvényben elő nem fordult, a legelső élve elégetés, amiről tudunk az volt, mikor Robert, a jámborlelkű Franciaországban az Orleansi Catharit égettette el 1017-ben és valóságos törvényes beiktatása nem történt előbb, mint II. Pedro aragoniai király ítélete Waldenses ellen a geronai tanácsban 1197-ben.

1231-ben II. Frigyes beiktatta a szicilai alkotmányban, 1238-ban pedig cremonai dekrétuma által az egész birodalomban elterjesztette, míg Alfonso, a bölcs, Castiliában 1255-ben fogadta el azokra a keresztényekre nézve, akik a zsidók vagy a mórok hitét felvették. így lett a kereszténység nyilvános törvényének egyrésze nem annyira az uralkodók kezdeményezéséből, mint annak felismeréséből, amely a nép fanatikus vadsága révén bevett szokássá lett.

Az inkvizíció, akinek befolyása által az eretnekeket vértanúhalálra ítélték karón, nem maga ítélte őket erre, hanem csak kimondta, hogy eretnekek, akiknek megtérítéséhez nincs már remény, bűnük elvágta őket az egyháztól, amelyik nem akart tudni róluk és átengedte őket a világ igazságszolgáltatásának megfelelő büntetésre. Az inkvizíció azzal a tettetéssel állt elő, hogy ő csak a bűnt ítéli el, de a világi bírót a bűnös és miután megbocsátott neki, arra kérte a bírót, kímélje a bűnös életét és ne ontsa vérére, ezt a módszert III. Innocent pápa eszelte ki, még mielőtt az inkvizíció létezett, hogy megóvja a szellemi törvényszéket minden ballépéstől és a hamisítás bűnében vétkes alsópapságot kiszolgáltassa a világi hatóságnak.

A felelősségnek ez az átutalása a világi hatalomnak, nem abból a felismerésből történt, hogy a törvény, amely élve az elégetéssel bünteti az eretnekséget, kegyetlen és igazságtalan, mert az Egyház azt tanította, hogy az egy kiválóan vallásos aktus és hogy bűnei elengedését helyezte kilátásba azoknak, akik fát hordtak a máglyára és így magára vállalja a felelősséget és eltékozolja Krisztus érdemeinek kincsét a nép vad indulatainak felszítására.

De másutt is így történt, mint Spanyolországban. Az inkvizíció átengedte a konok és visszaeső eretneket a világi bíróság kezébe,

amely kötelessége volt őt elítélni és ki is végeztetni. Akkori kor beszámolója leírja a toledói auto de fét 1486 augusztus hó 14-én, leírja az ítéletek felolvasását és mint hurcolták el őket azonnal a vesztőhelyre, ahol úgy elégették, hogy még egy csontdarabkájuk sem maradt, de célzást sem tesz a világi ítélőbíróság közbelépésének formalitásáról. Ennek az időszaknak az inkvizítori ítéleteiben rendszeren hiányzik a kegyelemért való könyörülés. Mencia Alonso ítéleteiben például Guadalupében, 1485 november 24-én nemcsak, hogy hiányzik, hanem a világi alkalmazottak kötelességét tisztán csak, mint közönséges segédkezést említ fel, mely így végződik:

„Mint az ördög testének része és mint kiátkozott ez a nő a vesztőhelyre vitetik, úgymint ennek a városnak a világi igazságszolgáltatása által igazság tétessék vele, a királyságnak szokása szerint.”

Ilyen rendelkezések 1547-ben III. Pál és 1550-ben III. Gyula pápa által tettek és kétségkívül szokásosak is voltak, továbbá az volt a rend, hogy külön pápai rendelkezést be sem várva, a világi bíró halálra is ítélni az eretneket. Ha ez elérhető, végre is kell hajtania azt, hogy így megmenekedjék a zsidópártolásra kirótt súlyos bírságoktól, miket az inkvizíció beszedett.

No, de nem kellett ilyen vonakodástól a világi bíróság részéről tartani, mert esküje kötelezte, hogy bármilyen ítéletet végrehajtsa, amit kívánnak tőle. Az inkvizíció a hatóságok ítéletét csak afféle lényegtelen formalitásnak tekintette, ezért tehát egy auto de fe előkészületei előtt a törvényszék előre átadta az elítéltek listáját, hogy így az ítéleteket szépen kicirkalmazva leírják és előkészítsék a vesztőhelyet és a garrotest rögtönös kivégzésre, igaz, hogy a kapzsiság rávette a Saragosa királyi alguaziles, hogy részt követeljenek a lefoglalt vagyonokból szolgálataiért, úgymint a fa áráért, de II. Fülöp határozottan visszautasította ezt a követelést, mint példátlant és utána tette, hogy a kivégzések a világi bírák ítéleteiből származnak és nem az inkvizítorok ítélete. De ez csak afféle szóbeszéd volt. Az autos particuláresben, melyeket a templomokban tartottak, mert nem volt szabad azokat véres ítéletekkel bemocskolni, a Supréma kimutatta 1690 április 7-iki tanácskozásában, hogy elégséges, ha a világi bírák előre megjelölt helyen találják, hogy a jegyző írásban tudtukra adja, hogy N. N.-t eretneknek jelentette ki a Szent Hivatal és egyúttal be is szolgáltatja az elítélteket, amikor is el kell fogadniok ezt az utasítást és haladéktalanul végre kell hajtaniok az ítéletet, ha csak azt nem akarják, hogy a Szent Hivatal, mint az eretnekek pártolóit vád alá helyezze őket.

Idővel a római inkvizíció bíborosait valósággal elárasztották hasonló skrupulusokkal, hogy a lelkiismeretükön könnyítsen V. Pius pápa 1567 október 9-én dekrétumot adott ki, amelyben felhatalmazza Őket, hogy a véres ítéleteken részt vegyenek, anélkül, hogy ezzel ellenességre vetemednének, de ez csak Olaszországra vonatkozott, másképp állt azonban a dolog a rettenetes bullával a Si de protegendis,

melyet 1569 április 1-én adott ki a pápa és amelyben a világi igazságszolgáltatásnak átadására utasítja a felségsértés büntetének büntetését vagy az inkvizíció alkalmazottainak bármilyen bántalmazását, sőt megfenyegetését is.

Ezt a bullát a pápa az egész világon köröztetni rendelte; a spanyol inkvizíció látta benne hasznát és új kiadást is rendezett belőle castiliai felfogás szerint minden évben.

Úgy látszik, hogy 1605 körül a bizonytalanságnak újabb érzése támadt. X. Leó brevét majdnem elfelejtették már. V. Pálnál azt kérelmezték tehát, hogy Spanyolországra is terjessze ki V. Piusnak 1567-ben kiadott dekrétumát, melyet 1605-ben és 1607-ben ismételtén kiadott brevéje biztosított.

Abban a munkában, hogy az eretnekséget kiirtsák a szabályok, melyek a spanyol inkvizíciót irányították, sokkal könnyörtelenebbek voltak, mint azok, miket elődjei irányították. A középkori inkvizícióban csak a visszaeső és konok eretnekeket utalták a vérpadra; de azt, aki megtért és még az utolsó percben is kibékülését hirdette az egyházzal, kegyelemre ajánlották. De lassankint, mikor kiderült, hogy ezek a kényszerült áttérések igen gyakran csak színleltek, a visszaesést tekintették a vallástalanság bizonyítékának és ezzel a halálbüntetésre méltónak is. Ennek a bánásmódnak a Fra Bonato esete például szolgált, aki a csekélyszámú franciskánusok szellemi vezére volt Katalóniában. Konokul kitartott tagadása mellett, amíg a lángok az egyik oldalát megsütötték, de akkor letört. Megtérést fogadott és kiszabadult, de néhány évvel később azonban kiderült, hogy még mindig eretnekeskedik, így hát 1335-ben élve elégették.

Az a sok élve elégetés, amely a spanyol inkvizíció létezésének első félszázadában lábra kapott, sohasem túrték volna meg a régi szabályokat.

Ez a szabály kétféle irányt mutat, melyeknek kifejlődése külön áttekintést kíván. Ami a vallomás és az irgalomért való könyörgést illeti, az inkvizíció az ítélet felolvasása előtti időszakra szorított le, idővel az auto de fe felolvasott ítélet idejére bővítették ki.

Szokássá lett tehát, hogy felfüggeszék az eljárást addig, amíg azok, akiknek ítéletét auto de fe felolvasták, bűnbánatukat hirdették. Az inkvizíció hatáskörébe utasították őket vissza és ha teljes gyónást végeztek maguk és mások előtt, megfelelő büntetés mellett visszafogadták őket az Egyház kebelébe. Ilyen eset állandóan előfordult; *n cordovai auto de fén* 1722-ben április 12-én például négy ilyen is volt, még miközben az ítéletet felolvasták, máris a bűnös érdekében működött a gyanú. Épúgy, mint Inez Alvarez Pereira, akit mint zsidópártolót ítélték el, de aki már az ítéletek felolvasása alatt kijelentette, hogy vallani és megtérni óhajt és így vissza is küldték a börtönbe.

Diego Lopez Duro, egy szerény dohányáras, kit zsidópártolásért ítélték el, még a vesztőhely állványán kitért és így börtönbüntetés

mellett be is fogadták, de 1700-ban, egy nap, mialatt misét hallgatott, félrevonult rabtársaitól és hangosan kimondta a pap előtt, hogy hazudott, mert Mózes vallása az egyetlen igaz vallás. Ott helyben agyonverték volna, ha ki nem vezetik, hogy a nép dühe elől megmentésük, de azért nem volt számára kegyelem. Az inkvizítorok sokáig fáradtak, hogy lelkét megmentésük, de ő mindvégig konokul kitartott és így 1703 október hó 28-án a sevillai auto de fén el is égették, mint az állhatatosság mártírját, kinek hithűsége megmagyarázza, miért kipusztíthatatlan a zsidóság.

Az volt az általános eljárás, hogy megfojtsák azokat, akik az ítélet felolvasása után bűnbánatot színleltek és a tűz általi halál szörnyű alternatívája, amely ott lebegett fejük felett, olyan sok kitérést vitt véghez, még útban a brasero felé is, hogy a tényleges élve elégetés aránylag ritkaságszámba ment. Az első három auto de fén, melyet 1488 és 89-ben Barcelonában tartottak, az összes áttértek annak az óhajuknak adtak kifejezést, hogy a keresztény hitben kívánnak meghalni, de valamennyit megfojtották még az elégetés előtt. Az 1559 május 21-iki nagy auto de fén Valladolidban, ahol dr. Cazalla és más protestánsok szenvedtek, tizennégy visszatérő került a katolikus hitre, ezek közül csak egyet, akit konok eretneknek ismert mindenki, égették el élve, a többit mint vezeklő kitérőket megfojtották. Emberi természet gyöngesége, csak ritkán mutatott példát azok közül, akik a tüzes mártírhálál végső bizonyítékát el tudták szenvedni.

1674-ben a Supréma indítatva érezte magát, hogy a granadai törvényszék kételyeit lecsillapítsa, kijelentvén, hogy az a szigorú eljárás mindig így volt szokás a Szent Hivatalnál. Ezért tehát ha az elítélt nem tért meg az ítélet felolvasása előtt, nem volt joga kegyelemre, sem az Egyházba való visszafogadásra, még ha kérelmezte is, hanem a királyi igazságszolgáltatás kötelessége volt, hogy az ítéletet végrehajtsa. Ezzel az elítélt teste örökre elveszett, noha lelke talán még megmenthető volt. A cordovai auto de fén 1722 április 12-én Antonio Gabriel de Torres Zavallos rögtön megtért az ítélet felolvasása után. A vesztőhelyre érve sűrű könnyhullatások és a bűnbánat egyéb jeleivel hangosan hirdette keresztény hitét, Istent és a Szent Hivalt dicsőítve. Maga követelte, hogy égessék el élve, Istennek örömet okozzon és kielégítést nyújtson elkövetett bűneiért. De kívánságát elutasították, annak rendje és módja szerint megfojtották és ő átadta lelkét Istennek a nép épülésére.

Kínos kétség támad bennünk, hogy vajjon előzetes fojtogatás minden egyes esetben, valóban megmentette-e a szenvedőt a tűz általi haláltól. Spanyol hóhérok azt állítják, hogy olyan ügyességgel rendelkeznek a garrote kezelésében, hogy órákig meg tudják hosszabbítani a halálküzdelmet, mikor meg nem vesztegetik őket, hogy gyorsan végezzenek, de sokkal több volt a pusztá ügyesség hiányánál abban az incidensben, amely a cuenzai auto de fén 1654 június 29-én lefolyt és

amely Bartolomé Lopeznek alkalmat nyújtott, hogy bátorságát kimutassa. Az ítélet felolvasása utánra halasztotta megtérésének kijelentését és ennél fogva megfojtásra és élve elégetésre ítélték. A vesztőhelyen, amikor tanúja volt, hogy Pedro de Alcalá, mint ügyetlenkedett Violante Rodriguez és Ana de Guavre garrotálásában, így szólt hozzá:

— Pedro barátom, ha nem bánsz velem jobban, sokkal jobb lesz, ha élve elégetsz.

Az inkvizítori igazságszolgáltatás jelentése szerint több eset volt, amely kitarásból vagy makacsságból apostátát vagy az eretneket rávitte, hogy tévedéseit védelmezze és ellentálljon bírái jóindulatú erőlködésének, hogy lelkét megmentse a színlelt áttérés által. Ez a hősiesszellem, amely inkább elszenvedte a mártírhalált, minthogy megtagadja, amit igaznak tartott, nem volt gyakori, de az inkvizíció évkönyvei az ismeretlen és elfeledett áldozatoknak eseteit jellemzi, akiknek állhatatossága kínzást és rábeszélést megvetve a tüzes halálba vezette őket és ezzel az emberi természet nemességének szolgálta bizonyítékát, akár mozlím, akár zsidó, akár protestáns, akár mystikus volt. Nem egyéb elvakult perverzitásnál, hogy mindebben csak szívtelenséget, mit a sátán sugalmazott, akarnak látni és üres retorikával különbséget akarnak vonni a színlelt és a valódi vértanúság között. Azt mondják nekünk, hogy ne csodálkozzunk, hogy néha azt látjuk, hogy újjongva mennek a tűzhalálba az eretnekek, de aztán vannak olyanok is, akik mindenféle mesterkedéssel úgy megbénítják testüket, hogy nem érzi már a kínt; de olyanok is vannak, akik a tűzhalállal szemben eszüket veszítik és így félelem nélkül mennek elébe, de azt a szelíd nyugalmat, azt a fenséges alázatosságot, amit Jézus Krisztus vértanúiban látott. De hogy igazságot szolgáltatassunk neki, az inkvizíció — legalább is azután, hogy pályafutásának első dühét kitombolta — komolyan kereste áldozatai lelkének megváltását, sokkal inkább, minthogy ideiglenes tűzön keresztül örökös tűzbe kárhozzatná őket. Az 1561-iki Utasítások megparancsolják az inkvizítoroknak, hogy mindent elkövesse, ami hatalmukban áll, hogy az áttérésre rábeszéljék vádlottaikat, úgy hogy ha már több el nem érhető, a bűnös meg ne haljon Isten megismerése nélkül. Ama 2 hét alatt, mely az auto de fét megelőzte, a visszafogadásra ítélteteket ismételtén kihallgatásra rendelték, hol komolyan a lelkükre beszéltek, hogy gyónjanak meg és térjenek át. Egyik tudós inkvizítor 1630-ban 2 protestánszal, egy angollal és franciával tárgyal, akik konokul azt ismételték, hogy a református vallásban nevelkedtek fel és mit sem akarnak tudni a katolicizmusról. Ostobaságuk annyira ment, hogy visszaszállításukat követelték szülőföldjükre, vagy hogy mindkét vallásban jártas tudósok érveljenek velük, hogy így megtanulják, mi lenne jó nekik, mert nem lévén tudományos férfiak, maguk nem disputálhatnak erről.

Az inkvizítor erre tudós teológusokat hozatott, hogy megdolgozzák őket és tekintélyes fáradság árán meg is tértek. Vallásos könyve-

ket adtak nekik, amiket csak úgy faltak, a vizsgálatot elhalasztották és amíg a tanukat beiktatták, a két eretnek jó katolikus lett. Egy különös eset, a sevillai auto de fé 1722 július 5-én kimutatja azonban, hogy a bűnös átadása után a világi bírósághoz az inkvizíció befejezettnek tekintette ténykedését.

Négy konok zsidó, két férfi és két nő volt ott. 9 teológus és 11 alkalmazottja az inkvizíciónak fáradozott velük hasztalan a kijelölt 3 nap alatt. Az ítéletek felolvasása után sem mutattak bünbánatot és így átadták őket a világi hatóságoknak. Ott végre a két férfi és az idősebb nő megtört, kijelentette, hogy áttér, mire megfojtották és elégették. A fiatalabb nő, akit La Almiranta néven ismertek, a vesztőhely előtt kihallgatást kért a hatósági kiküldöttnél és elmondta neki, hogy vallani kíván és tanúságot is tett a többi zsidóra nézve, mire királyi börtönbe internálták. Megizenték ezt a törvényszéknek, amely azt felelte, hogy semmi dolga többé ezzel a nővel, 7.-ig ott tartották és mikor a vesztőhelyre vitték, makacsabb volt, mint valaha, kijelentvén, hogy mivel társai mint katolikusok haltak meg, a zsidók Istene megátkozta őket és hogy ő csak azért színlelt megtérést, hogy hamvai, melyek szentek, össze ne keveredjék az övékkel. Természetesen kijutott neki a vértanú halál, amelyet annyira áhított.

Kivételes esetekben az állhatatosságot, úgy látszik, privilégiumnak tekintették az előzetes megfőj társra. Egy valladolidi auto de fé 1691 május 29-én öt makacsul állhatatos nőt ítéltek el zsidópártolásért. 24 és 27 év közti életkorúaknak mondták őket és igen szépeknek, úgy hogy általános részvétet keltettek. Mikor a hatóságoknak átadták őket, kettő közülök letört, míg három kitartott hite mellett, de azért mind az ötöt megfojtották elégetés előtt.

A megátalkodott hithűség esetei közül a legtöbb a börtönben elszenvedett halál következménye volt. Így a granadai auto de fé 1725 május 13-án a hét elégetett közül hat már a börtönben halt meg. Az öngyikosságot a börtönben szigorúan megbüntették, mert megátalkodott tagadás jelének vették.

A *negativo-t* — az az ember, aki tagadta eretnekségét bebizonyított bűnösségével szemben — a hitetlenek közé sorozták és a halálos ítélet várt rá. Az ilyen emberek, akiket *negativo* név alatt ismertek, voltak az igazi vértanúk, főképp azért, mert a mereven jogaikra támaszkodók megtagadták tőlük utolsó perceikben a vallás vigasztalását. Így tehát a legszélső határidőre halasztották, hogy a haldokló áldozatot a szentségek felvételében részesítsék, úgy hisszük, annak az elvnek az alapján, hogy a vértanú vére a leghatásosabb az összes szentségek közül.

De ott volt még a *diminuto* is, kinek vallomása tökéletlennek szá-

mit. Mert azt a vallomást, amely nem volt teljes, csak színleltnek tekintették.

Mikor a reformáció az Egyházat a létért való küzdelembe vitte bele, amelynek eredményét senki előre nem láthatta, általános követelés támadt, hogy szigorúbb mértéket alkalmazzanak az elnyomásnál. A dogmatikus, (az az ember, aki saját lelkét vitte veszendőbe, de másokat is magával akart rántani utálatos doktrínáival) visszavonhatta ugyan kijelentéseit és megbékülhetett Istennel, de Istennek földi képviselőjével soha. Simancas helyesen ábrázolja a gyűlölettel átítatott félelmet, mit az új doktrínák tanítói keltettek, ki is mondta, hogy a legfőbb eretnek, a tévedések mestere elbocsájtható ugyan, de semmi körülmények között sem fogadható be újra az Egyház kötelékébe, méltatlan a bűnbocsánatra, mert naponta a mások lelke vérént ontja. Az, aki az eretnekséget tanítja, gyilkol, ha nem is karddal, hanem tanításainak mérgével; a lelket öli meg és nem a testet és nem időleges, hanem örök halállal, ezért hát a legsúlyosabb büntetést érdemli, de a többiek közül a lutheránus eretnekség hirdetőinek semmi esetre sem kell megbocsájtani.

Pedig az Egyház mindenha azt hirdette, hogy visszafogadja körébe tévedő gyermekeit, akik megtagadták tévedéseiket és kegyelemért könyörögnek. Mikor 1558-ban a protestánsok letelepedését Valladolidban felfedezték, nagy izgalom fogta el egész Spanyolországot.

De IV. Pál sem maradt el a többiek mögött. 1555-ben kiakarta mutatni, hogy Róma nem tesz túl vallási szigorban Genuán és ha Kálvin 1553-ban elégettette Servetet a Szentháromságnak megtagadása miatt, Ő is mutathat ennyi buzgóságot a hitért. Egy 1559 január 7-ről keltezett brevében a főinkvizítornak és a Suprémának jogot adományozott, hogy minden eretneket, még ha meg is akarják tagadni eretnekségüket, szigorúan büntesse.

Így tehát elvvé lett az inkvizítori igazságszolgáltatásban, hogy a főinkvizítor és a Supréma enyhébben kezelhetik a dogmatikusokat, eltekintve makacsságuktól vagy visszaesésüktől. De ez nem vonatkozott a protestánsokra. A sevillai auto de fény 1722 július 5-én Pedro de Alpuin állandó börtönre és a sanbenito viselésére ítélt vádlottat még ötévi gályarabsággal sújtotta, mert Mózes törvényeit tanította, de büntetése csak azért volt ilyen enyhe, mert testi fogyatkozásait számba vették.

A castíliai mórok által kierőszakolt általános áttérések 1502-ben, úgy, mint az aragonoké 1525-ben, elárasztotta az országot névleges keresztényekkel, akiknek megkeresztelése csak azt a célt szolgálta, hogy az inkvizíció alárendeltjeivé tegye őket. Leginkább nemes emberek jobbágyai voltak, kik nem lehettek el szolgálataik nélkül, így hát az egész népfajnak az erőszakos megtérítése olyan kilátás volt, amely minden államférfiút méltán megdöbbenhetett.

Ez csak egyike volt ama sok kísérletnek, hogy az egyre bonyolul-

tabbá váló mór problémák nehézségeit megoldja. Elképzelhetjük, hogy ilyen törvény alatt milyen tömeges volt a mórok közt a kivégzés. A madridi nagy auto de fén 1680-ban tizennyolc zsidópártoló kérte személyesen büntetése enyhítését, ezek közül tízet visszaesésért, hatot makacs kitartásért és kettőt a gyónás megtagadásáért ítétek el. A granadai auto de fén 1723 január 3-án a tizenegy zsidópártoló közül valamennyi visszaeső volt; míg a cordovai auto de fén 1724 április 23-án hét vagy nyolc visszaeső bűnös találtatott.

Egy eset, amelyre itt már célzás történt, példát szolgáltat erre és már lélektani érdekből megérdemli, hogy részletesen foglalkozzunk vele. Joseph Diaz Pimiento Cubában született, mint régi keresztények gyermeke 1687-ben. Az Egyháznak nevelték ugyan, de élete példát szolgáltatott arról a könnyelmű szellemről, ami ezt a gyarmatot áthatotta. A calibiai tenger partján barangolt és mindenféle tisztességtelen kalandokba keveredett bele. Mexikóban keresztlevelet hamisított, hogy még mint kiskorút, pappá szenteljék. Curacoa holland gyarmatban a zsidó vallásra áttértnek vallotta magát abban a reményben, hogy néhány száz dollárt zsarol ki a zsidóktól. Hihetetlen nélkülözések után a cartagéniai inkvizíció kezei közé került, ahol megtért és mint jó kesesztényt visszaküldték Spanyolországba, hogy egy rendházba vonuljon. A püspöki börtönből azonban megszökött, de Xeresben elfogták és láncra verve egy kolostorba internálták, ahol megkísérelte, hogy néhány új keresztény segítségét megszerezze, akik hamis tanúság alatt álltak. De próbálkozása kudarcra járt, dacára annak, hogy azt írta a főinkvizítornak, hogy részvétét felköltse, hogy a mai napig zsidó maradt. Erre újra megszökött és Lissabonba került, ahol egy holland hajóépítő mesternek dolgozott, aki megígérte, hogy Hollandiából Jamai-kába vitorlázik vele.

Erre egy hirtelen ösztönzés vett erőt rajta, amely Sevillába vezérelte, ahol az inkvizíciónak bemutatkozott. Eleinte azt vallotta, hogy keresztény, de néhány nap múlva már zsidónak vallotta magát és ezen állítása mellett makacsul ki is tartott és nem is védekezett. Így tehát, mint visszaesőt, az 1720 július 25-iki auto de fén elítélték és a három napon át, mely a véres szertartást megelőzte, minden templomban imádkoztak lelkiüdvéért, erre újra átalakulás ment végbe benne; bejelentette, hogy Isten kegyelme megtérítette és hogy most keresztény; ha visszaesése nincs, azzal meg is menekedett volna, de így csak előzetes megfojtást erőszakoltak ki számára. Ezt nem akarta elfogadni, hanem a vesztőhelyen azt a kérelmet adta elő, hogy inkább égessék el élve, hogy így bebizonyuljon, hogy áttérése a meggyőződés eredménye és nem a félelemé, ezt azonban az inkvizítor nem engedhette meg, a bíró tehát megfojtásra és azutáni elégetésre ítélte és hogy hamvait szokás szerint szétszórják. A máglyát 5 órakor délután gyújtották meg; de virradattig eltartott, amíg teste teljesen elhamvadt és megfigyelték, hogy a szokásos égés-szag nem is érzett rajta. Erre a Her-

mandad de la Carridad elkérte hamvait, hogy keresztény temetésben részesítse, miután mint keresztény halt meg, de az inkvizítorok elutasították kérelmét és megparancsolták, hogy a királyi *pragmatica* és az apostoli alkotmány törvénye szerint szántóföldeken szórassanak szét — és mindez állítólag a szent katolikus hit dicsőségére történt.

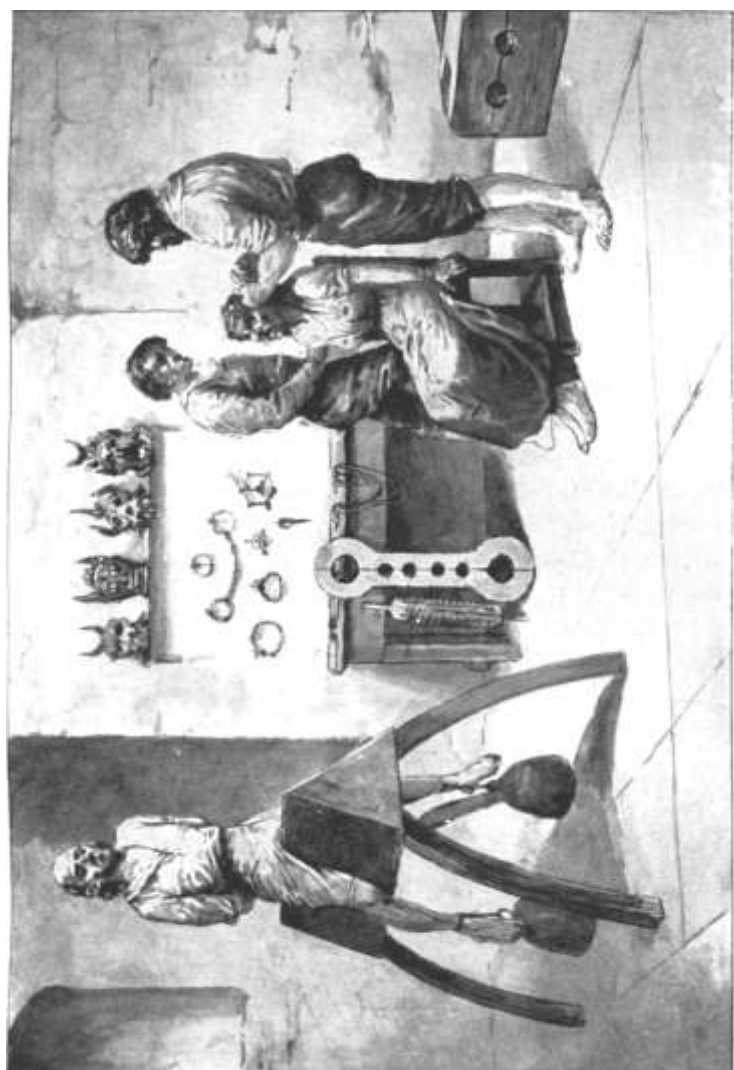
A XVIII. század előhaladásával úgylátszik, hogy az Egyházba visszafogadás kánoni fenyítése csak azokra alkalmaztatott, akik makacsul megtagadták, hogy kegyelemért könyörögjenek. A valladolidi *auto de fé*n 1745 június 13-án három ilyen eset is bizonyítja ezt. Luis de la Vega, akit 1701-ben visszafogadtak, később, mint makacs hittagadót, aki állandón tagadta bűnét, elítéltek. Miguel Gutierrez, akit 1699-ben és Francisco Carcia, akit 1706-ban fogadtak vissza, bűnbánóan megtértek, azonban az elengedhetetlen börtönbüntetést és a *sanbenito* viselését, úgy mint 10 évi gályarabságot és 200 korbácsütést szenvedtek el — kissé kétséges kegyelmi ítélet —, de minthogy a bűntett a kánoni törvények alá tartozott, nem volt megváltoztatható. — A XVIII. század vége már a visszafogadás fokenkénti eltűnésének volt tanúja. Llorente azt mondja nekünk, hogy III. Carlos uralkodása alatt (1759—1788) csak tíz *auto de fe* leírásra talált.

Az *auto de fe*.

A hitvallás cselekménye — az *auto de fé* — volt az az elnevezés, mellyel a spanyol Szenthivatal a régi inkvizíció *sermonak* nevezett szertartását felékesítette; teljes kifejlődésében pompás nyilvános szertartás volt, melyet gondosan megterveztek, hogy félelmet gerjessen az inkvizíció titokzatos autoritásának és hogy túláradó gyűlölettel telítse a lakosság utálatát az eretnokség iránt azzal, amennyire tőle tellett, az Utolsó ítélet napjának világra szóló drámáját jelképezze. Az egészzet elsőrangú vallásos kötelességnek tekintették. Ferdinánd, mikor 1499-ben a saragossai inkvizítoroknak gratulált *auto de fé*-ik kedvező beszámolójához és ennél fogva a nép épüléséhez lelkére beszél az inkvizíciónak, hogy az Isten szolgálatában könnyítsen a saját és az ő lelkiismeretén.

Adrian bíboros 1517-ben ugyanilyen szellemben sürgette a sicíliai törvényszéket, hogy a lehető legrövidebb időn belül ilyen *auto de fé*-t rendezzen, mert amellet, hogy az Istent szolgálja vele, nagy okulására szolgál a népnek.

Hatalma tetőpontján az inkvizíció nem kímél sem munkát, sem költséget, hogy hatásosabbá tegye az *auto publico* generált, mint saját

autoritása demonstrációját és a sikerét, amellyel tevékenységét végzi. A korai és sokkal elfoglaltabb időszakban a szertartás egyszerűbb volt és a kézenfekvő dolgokra szorítkozott. Így az első auto de fén, mit Toledóban 1486 augusztus 16-án tartottak, az áldozatokat gyalog vezették a Plazara, kezeiket kötéllel hátra kötötték és sárga vászon sanbenitokat adtak rájuk, neveik felírásával, fejükre pedig mitrát tettek. A Plazan hármásával sorakoztatták fel őket egy lépcsőzetes állványon, míg az inkvizítorok és alkalmazottai egy szembenlévő lépcsőzetes állványt foglaltak el. Minden egyes bűnösnek felolvasták az ítéletét és noha sokan voltak, az egész dolog, amely reggel 6 órakor kezdődött, délig már be is fejeződött, amikor már az elítélteket felvezették elégettetésre a braserora vagy a quemaderóra. Úgy látszik, hogy a szertartás csak az elégettetésre ítétekből állott, a másképen büntettek kizárásával. Ezenkívül annak az időszaknak az auto de féi nem szorítottak csak a törvényszékekre. A kisebb városokban is már hallunk róluk és Ferdinánd egy leveléből, mit 1498 november 21-én az inkvizícióhoz intézett, azt látjuk, hogy az elítélteket az illetők püspökeinek székhelyén felosztották, ahol a kivégzés szertartása ugyan kisebb méretekben az inkvizíció iránt táplált rettegést és az eretnység elleni gyűlöletet terjeszti közvetlenül a népben. De 1515-ben már felételezhetjük, hogy a központi fekvésű nagyobb városokban vonattak össze, mert egy királyi parancs meghagyja az ursiai törvényszéknek, hogy tisztán ebben a városban tartsa meg auto de fé-it. Nyilvánvaló, hogy hatásosabbá akarták tenni ezt a rémes szertartást és azt el is érték azzal, hogy az összes vezeklőket is arra kötelezték, hogy minden auto de fé-n megjelenjenek. Kegyetlen eljárás volt, mert már maga az auto de fé-n való megjelenés szigorú büntetés számba ment és később majd meglátjuk, hogy lassankint az autos particularis, vagy zártkörű auto de fé-eket rendszeresítették, hogy a csekélyebb vétségekkel vádoltak megmenekedjenek a nyilvános megalázkodástól. Az auto de fé megtartását a törvényszékek belátására bízták, amely akkor rendezte őket, mikor a bevezetett ítéletek a börtönök ritkítását megkívánták. Egybehívták a consulta de fé-t, megegyeztek az ítéletekben, kijelöltek egy napot, lassankint azonban ebben is, mint sok másban, a Supréma gyakorolta az ellenőrzést. Ennek az állapotnak a kezdetén, amint 1537-ben látjuk, mikor azt a parancsot adták ki, hogy akárhol is egy auto de fé megtartását javasolják, mindenekelőtt a Supréma hozzájárulását kérik ki. A Supréma rendesen halogatta a választ, úgy hogy október 14-én Reynoso külön kurírt menesztett érte. Azt írta, hogy az auto de fé megtartása a beteg foglyok miatt szükséges, mert a pestis dühöng, de a kincstár támogatása tekintetében is, mert a kincstár csak külön kérelmére fizette ki a múlt havi költségeket, kijelentvén, hogy több pénze már nincs, erre aztán már gyorsan jött a válasz, amely meghozta a kívánt engedélyt. Miután nyilvános auto de fék idővel ritkábban tartottak meg, az első időszakban kifejtett egyszerű színezetű is hatásos

demonstráció lett az inkvizíció autoritásának kimutatására. Lefoglalták a város pénztárát és két óriási lépcsőzetes állványt emeltek szemben egymással. Az egyiket a vezeklők és kísérteties őrségük számára, a másikat az inkvizítorok, ezeknek alkalmazottjai és az összes egyházi és világi hatóságok számára, míg az utcán a környező házak ablakai a helyi előkelőségek és ezeknek családjai számára voltak fenntartva.

A prelátusok és a hatóságok részvétele a menetben kötelező volt. Habár rendszerint büszkék voltak arra, hogy helyeiket elfoglalhatják, de sokszor összekülönbőzésre adott okot és ilyenkor nem igen voltak hajlandók gögös ellenfeleiket megtisztelni. 1486-ban Valencia helybéli előkelőségei elmaradtak egy auto de fé-n való részvételtől és mikor ezt Ferdinándnak hírül vitték, megfedte őket és megparancsolta nekik, hogy a jövőben mindig jelen legyenek, mert semmi sem olyan fontos, mint az Isten szolgálata. 1588-ban Castília királyi tanácsának elnöke általános parancsot adott ki valamennyi bíró részére, hogy a menetben részt vegyenek. 1598-ban pedig felhatalmazták az inkvizítorokat, hogy excommunicáció terhe alatt minden nyilvános hivatalbelinek kötelességévé tegyék az auto de fé-n való részvételt.

Nagyobb alkalmakkor az állványozás igen díszes és költséges volt és sok szó esett arról, hogy ki viselje a költségeket. 1553-ban úgy döntöttek el a dolgot Cuenzában, hogy a várostól követelte meg az állványok felépítését, úgy mint az Toledóban szokásos volt. A madridi nagy auto de fé-n 1632-ben IV. Fülöp megparancsolta a városi hatóságoknak, hogy a legügyesebb építész tervezete szerint építsék fel az állványozást. Ugyanígy történt 1680-ban is, ahol hosszasan tanácskoztak komplikált építkezésről, amit nagyrangú építészek felügyelete alatt emeltek, akik ezt a kötelességet megtiszteltetésnek vették.

Feltétlen szükséges volt, hogy mindkét inkvizítor jelen legyen, mert ha az egyik hiányzott, tilos volt az auto de fé megtartása. Az erre kiszemelt nap mindig ünnepnap volt, rendszeren vasárnap, hogy nagyobb nézőközönséget vonzzanak oda.

Az inkvizítorok minden tekintetben a helyzet urai voltak. Fel voltak rá hatalmazva, hogy a nyilvános plazakon állványokat építsenek, hogy megszabályozzák a rendőrség intézkedéseit erre a napra, sőt még azt is megtették, hogy úgy a világi, mint az egyházi méltóságoknak ott utaltak ki helyet, ahol jónak látták. De mindennek a netovábbja az volt, mikor II. Fülöp felhatalmazta őket, hogy tetszésük szerint utalják ki a magánházaknak a térre néző ablakait, ez ellen a granadai bírák és a kormányzó 1595-ben tiltakozást jelentettek be és kérvényt nyújtottak be aziránt, hogy ne engedték meg a háztulajdonosoknak, hogy ablakaikat bérbe adják. Fülöp azonban nem engedett, legfeljebb annyiban, hogy utasította az inkvizítorokat, hogy vegyék tekintetbe a bírák és az alcalde házait, de hogy a törvényszék miként gyakorolta a rendőri hatalmat, amely így ráruháztatott, arról az 1559-iki sevillai auto de fé mutatott példát, mikor megtiltották bárkinek, hogy éjféltől

kezdvé a szertartás végéig ne viseljenek fegyvert és ne üljenek lóra a városban, a szegény emberek számára kiszabott 100 korbácsütés büntetése mellett, az úriembereknél pedig 30 napi elzárás és a lovuk vagy öszvérük lefoglalása ellenében.

Temérdek feljegyzést adtak ki nyomtatásban is a nagy autos publicus generálisról, melyben többé-kevésbé részletesen leírták a díszes ceremóniát, amint kibontakozott és azon erőlködött, hogy minél hatásosabbá tegye a vallásosságnak ezt a kinyilatkozását, mit Isten szolgálatában rendezett azoknak a kipusztítására, akik állhatatosn kívánták saját lelkiismeretük szerint imádni Istent.

A madridi nagy auto de fé-n 1632-ben a franciskánusok méltatlankodva azon a helyen, amit nekik a menetben kiutaltak, élénk tiltakozásuk után haragosan visszavonultak rendházukba, amiért a Supréma fel is jelentette őket. Mikor elegendő számú eset gyűlt össze egy auto de fé megtartására, a törvényszék jelentést tett erről a Suprémának, amely kiadta a parancsot, erre az inkvizítorok egy ünnepnapot választottak, de legalább is egy hónappal később, hogy elég idő maradjon az előkészítésre. Erre kellő időben lóháton ülő alkalmazottak és jegyzők trombitaszó és dobszó mellett az inkvizíció lengő zászlójával végig meneteit az utcán, de meghatározott helyeken egy csengős ember csengetni kezdett és a városi hírnök kihirdeti: „tudja meg e város valamennyi lakosa, hogy az inkvizíció szent hivatala Isten dicsőségére és a mi szent katolikus hitünk felmagasztosulására nyilvános auto de fé-t készül ünnepelni, annak megfelelő helyen és egy előre meghatározott napon.”

Serényen folynak az előkészületek, hozzáértő embereket bíznak meg az állványozás felépítésére és díszítésére és temérdek viaszkról történik gondoskodás a Zöld Kereszt menetének gyertyái részére, az auto de fé előtti estén. Valamennyi kolduló szerzetest, úgy mint a helyi plébániákat meghívták, hogy részt vegyenek a menetben, beidéző leveleket küldenek szét az alkalmazottak, a jegyzők, a tanácsosok és a kerületek képviselőinek, birsággal fenyegetve meg őket, ha részt nem vesznek az auto de fé előestéjén rendezett Zöld Kereszt körmenetén, összeírják a frátereket, akik az utolsó szolgálatot teljesítik az elítéltek mellett a földön. Ha elégetésre kiszemelt képmások is vannak, fél-ember nagyságban rajzolják meg őket és rudakon körülhordozzák a zárdák kapusai. Ha kiásott csontok is vannak, azokat fekete ládába rakják, hogy hozzátartozói lábai elé helyezték el, a képmások fején lángokkal kifestett mitrák vannak, oldalukon szintén lángokkal díszített sanbenito, hátsó felén pedig a bűnös neve, lakhelye és a bűn mineműsége van feljegyezve. Zöld zászlókat hordoznak mindenfelé és sárga viasz gyertyákat a vezeklők számára. A közepén egy piros bársony arany rojtos ládában az ítéleteket viszik, melyeknek másolatát átadják a hatóságoknak, hogy készenlétben tartsák őket. Legelői egy nagy zöld keresztet visz a dominikánusok priorja, a cofradia mayor-

domo pedig egy óriási fehér keresztet, a zászló, mit a fiskus visz legelői, piros damasztból készült, egyik felén gazdag hímzéssel a királyi címer, a korona közepéről egy kis zöld kereszt emelkedik ki, jobbról balról pedig egy olajág, Szent Péter jelvényével. A zászló rúdja be van aranyozva és keresztben végződik, amelyről arany és ezüst rojtok függenek le. Az ösvéreken is, amelyekben az inkvizíció alkalmazottai ülnek, díszes szerszám van, a rendezők ezüstözött pálcákkal dirigálják a menetet, rendesen a plébániatemplom szolgáltatja az állványozás feldíszítésére a szent szőnyeget és függönyöket, szintúgy az énekeseket, az előestélyi menethez és a többi szertartáshoz. Kijelölik a prédikátort is, rendesen dominikánust, habár Madridban szokás szerint a királyi gyóntató vállalja el ezt. Az auto de fét megelőző napon az állványon elhelyezett oltárt is feldíszítik és viaszkgyertyákat és fáklyákat rendeznek el ama hely körül, ahol a Zöld Keresztet kitűzik. Az inkvizítorok feljegyeznek a térre néző valamennyi ablakot, beszüntetik a kocsiforgalmat és meghatározzák, hol zárják el korláttal az auto de fé helyét. A városi hatóságok átadják a várost az inkvizíciónak, hogy tetszése szerint rendelkezék vele. Az auto de fét megelőző estén a Zöld Kereszt körmenete zajlik le, amelyben a zászlót egy tömeg alkalmazott és sok úriember viszi felváltva. Utána a Fehér Kereszt következik, az egyházi rendekkel, a plébániatemplom keresztje az összes káplánokkal. A Zöld Keresztet a dominikánusok priorja viszi, mellette a fráterek lépkednek fáklyákkal a Misereret énekelve. A menet előre meghatározott utcákon végig a plazara vonul, ahol a Zöld Keresztet az oltár fölé tűzik ki, mit egész éjjel a dominikánusok őriznek. A Fehér Keresztet a braserora viszik, ahol egy előre meghatározott terület őrizetére bízzák, annak kell a fát is beszolgáltatni a máglyához. Magát az inkvizíció épületét egész éjjel a katonaság őrzi, amely hajnal előtt dobszóval ébreszti fel a lakosságot. Kilenc órakor a legidősebb főinkvizítor titkárával sorra meglátogatja az elítélteket és tudatja velük a rájuk várakozó sorsukat; egy-egynél egy frátert hagy vissza őrizetül.

Még hajnal előtt misét szolgáltatnak a tárgyalóteremben és a Zöld Kereszt oltáránál is. Napkeltekor reggelivel vendégelik meg az összes nézőközönséget. A vádlottakat csak egy órával előbb hozzák ki cellájukból, amikor is a vezeklőket sorba állítják a tárgyalóterem fala mellett, ugyanabban a rendben, ahogy a menetben mennek; valamennyin rajta van a sanbenito, hozzávaló jelvényekkel. A menet elindul, egy szakasz katona áll az élen; utánuk a plébánia keresztje fekete lepellel, mellette egy káplán búsan kongat egy harangot. Ezután a vezeklők jönnek egyenkint, mindegyik mellett egy-egy alkalmazott. Először jönnek a csalók, utánuk az istentagadók, a kétneűek, a zsidópártolók, a protestánsok és végül az elítéltek képmásai és a ládába zárt csontjai. Utánuk szolgálk jönnek lóháton páronként, magasan fel tartva az inkvizíció zászlaját és a menet végén maguk az inkvizítorok.

Így halad át a menet a meghatározott utcákon, ahol sűrű tömeg gyülekezett, a plazáig mennek, ahol a bűnösöket megfelelő rendben leültetik. A csekély gonosztettben vétkeket a legelső padokra.

Az állványon két szószék is van, ahonnan felváltva olvassák fel az ítéleteket. A törvényszéknek fenntartott ülések alatt egy szoba van, ahol frissítőket szolgálnak fel és ahová az inkvizítorok alkalmazottai, a városi tisztviselők és az egyház tagjai időnként betekintenek. Ugyanilyen szoba van fenntartva az előkelőségek számára is. A szentbeszéd elmondása után a titkár felmegy a szószékre és hangosan felolvassa a szokásos esküt, amelyben hosszasan kötelezi az összes jelenlevőket engedelmességre a Szent Hivatal iránt, úgymint az eretnokség üldözésére, amire valamennyien áment mondanak. Mikor az ítéleteket felváltva felolvassák a szószékről, az alguazil mayor előállítja egyenkint a bűnösöket, hogy ítéleteiket meghallgassák. Itt félbeszakításnak nincs helye, mert hisz valamennyi ítéletet fel kell olvasni, mégha éjfélig tart is. Erre a célra a fáklyák és a fáklyavivők készenlétbe helyeztetnek, noha az egyházba visszafogadottak ítéleteit utolsónak hagyják, mégis az éjszakán át meghosszabbítják az auto de fét, mert főfontosságú dolog, hogy a kivégzések világos nappal történjenek. A katonaság feláll, körülveszi az elítélteket, majd a braserohoz kíséri őket, hogy a csőcselék dühe elől védelmezze őket, meg szokott történni, hogy a csőcselék bántalmazza, sőt meg is öli őket, aminek meggátlására külön intézkedik az inkvizíció. A városi hatóság szolgáltatja be a szamarakat, amelyeken az elítéltek ülnek, úgymint a fáklyához a fát. A melléjük beosztott fráterek fáradtságot nem kímélve bűnbánatra és megterésre intik a nyomorultakat.

A nyilvános szertartás a visszafogadás és a megtagadás ceremóniájával végződik, minek utána az alguazil mayor és az alkalmazottak visszavezetik az inkvizíció épületébe a bűnbánókat, ahol vacsorát kapnak és hármásával vagy négyesével egy cellába zárják őket. A plébániatemplom papjai leveszik a fekete fátylat a keresztjükről és visszaviszik a templomba, míg a dominikánusok az inkvizíció épületébe viszik a Zöld Keresztet zsoltár éneklés és a városi tisztviselők kísérete mellett.

Tíz órakor az alguazil mayor a titkárral és az alkalmazottakkal, valamennyien lóháton, a városi hóhér és a hírnök kíséretében elővezetik azokat az *elítélteket*, akiket korbácsolásra és a vergüenzára ítélték és annak rendje és módja szerint el is végzik rajtuk ezt az ítéletet az utcákon végig. Visszatérve, akiknek ítéletében a gályarabság is szerepel, bizonyítványt állítanak ki szolgálati idejük tartamáról és a királyi börtönbe szállítják át őket és ezzel be is fejeződik az a pompás szertartás, amelyben a Szent Hivatal hatalma teljében, rémületet terjesztett szét a lakosság soraiban.

Az elégetés helye — quemadero vagy brasero — rendszerint a városon kívül volt. Ehhez a törvényszéknek már semmi köze sem volt,

kivéve, hogy a titkár és az alguazil kiállította a bizonyítványt arról, hogy az ítéleteket végrehajtották. Ennélfogva az inkvizíció aktái nem tartalmaznak részleteket erről, csak a madridi nagy auto de fe 1632-ben történt leírásából tudunk meg egyetmást. Erre az alkalomra a város a Puerta de Alcalá mögött állíttatta fel a braserot, amely 50 láb nagyságú volt négyszögben és a megfelelő karókkal és fojtogató eszközökkel volt ellátva. Nagy volt a zűrzavar a tömegben, de nagy volt a tűz is, amely éjjeli 11 óráig ki nem aludt, amikor is a holttestek már hamuvá égtek, hogy így a vallástalanok emlékei eltűnjék a földről. A hamvak szétszórása a földeken vagy a rohanó vizekbe, régi keletű előírás volt, hogy megakadályozza heresiarch tanítványait, hogy egyes hamurészecskéket, mint ereklyéket megőrizze. De ez nem volt könnyű feladat, mert egy emberi csontváznak az elszenesedése hosszantartó hőt igényel, amit aligha tartottak fenn olyan helyen, ahol a fa igen költséges volt.

Az auto publico general, mely vészes nagyságában ott lobogott a nép képzelete előtt, valójában csak csekély részét képviselte az inkvizítori tevékenységnek. Nagyszabású szertartás volt, amelyben a Szent Hivatal kifejtette ügye fontosságát, de sokkal több ügyet intéztek el mégis az autos particularesben, miket a templomokban vagy a tárgyalóteremben vagy akárhol, ahol a körülmények engedték, tartottak meg. 1575 és 1610 toledói beszámolóban 12 autos generálisról van szó, amelyben 386 bűnös jelent meg, míg 786 ügyet az autos particularesben végeztek el. Az inkvizíció igazságszolgáltatása tág teret foglalt el, bizonyos értelemben custos morum volt és temérdek, aránylag kicsinyes bűnözést foglalt magában — meggondolatlan beszédeket, káromkodást, különféle ajánlatokat, tisztességtelen írásokat és művészi tárgyakat, boszorkányságot, ördögidézést és többé kevésbé hasonló ártatlan dolgokat, miket elintézt anélkül, hogy az összes lakosságot összecsdítette volna nézőknek.

Az autos particularest vagy magán auto de fét gyakran templomokban tartották, ahová nem hívták meg sem az egyházi, sem a világi előkelőségeket, de ahol a lakosságból annyian, amennyien elfértek, bátran megjelenhettek. De gyakrabban a Sola-ban vagy a tárgyalóteremben tartották, itt is különbséget tettek, hogy nyitott vagy zárt ajtó mögött tartásuk meg. Még a legidősebb inkvizítor lakosztályát is felhasználták néha ilyen célra. Mikor apácák voltak a bűnözők, rendszeren az ő zárdájukban tartották meg az auto de fét. Míg Sor Josefa de Villegas esetében 1658 augusztus 8-án, akit babonával és boszorkánysággal vádoltak és különféle büntetéssel sújtottak, mit az augustinusok női zárdájában San Torquatoban az összes apácák jelenlétében 1685 február 13-án végeztek el rajta.

De amint az anyagi nyomorúság egyre elviselhetlenebb lett, a törvényszékek már visszariadtak a nagy költséget igénylő nyilvános

auto de fék elől, bármennyire jólesett büszkeségüknek. Tényleg a nyilvános auto de fékről már előbb is lemondtak volna, ha az a szigorú tilalom nincs, hogy templomokban nem szabad véres ítéleteket hozni. Mikor a nyilvános auto de féknál súlyos terhet róttak az inkvizícióra, könnyen elképzelhetjük, hogyha elkerülhető volt, nem mondtak ki halálos ítéletet. De később azt a kivezető utat találták, hogy az elítélteket más törvényszékhez utalták át kivégzésre. Így Valenciában, mikor Geronimo Buenaventura mór vezért makacs kitartásáért ítélték el, nem volt auto de fe, ahol az ítéletet végrehajjták. 1635 november 19-én tehát a Supréma parancsára Valladolidba küldték, abban a hitben, hogy ott majd csak elégethetik valahogy. De két évvel később az inkvizíció azt válaszolta, hogy ott sincs nyilvános auto de fe, ahol végezhetnének vele, úgy hát a Supréma 1638-ban átszállítását parancsolta meg Saragossába. Hogy ott gyors halál várt-e rá, azt nem tudjuk, de kiválóan felháborító gondolat, hogy azt a szegény nyomorultat Spanyolország egyik sarkából a másikba küldözgették, hogy olyan helyre találjanak, ahol gazdaságosan elégethetik.

Nem volt rá kilátás, hogy a helyzet javuljon. Végtelenül lealázó volt az inkvizíció számára, hogy nem volt módjában elítélteit elégetni. Hozzá kellett tehát valamiképp szoktatni a Supréma lelkiismeretét ehhez a felforgató módszerhez és a terv majdnem negyed századig nyugodtan el is szenderedett, ám a nyomás, hogy megszabaduljanak a nyilvános auto de fék folyton növekvő terhétől, végre elvei feladására kényszerítette a Suprémát. Ám ez ellen a világi hatóságok tiltakoztak és zokon vették, hogy nem hívják meg őket és nem utalnak ki nekik külön helyet.

Hogy kibékítse őket a Supréma 1690 április 7-én egy kérvényt intézett a királyhoz, amelyben sajnálkozását fejezte ki a lehetetlenségben, hogy a régi dísszel és hatásossággal ünnepelje az auto de fét.

Így lett vége örökre a díszes nyilvános auto de féknek, amikkel jobb napjaiban az inkvizíció oly mély hatást tudott kiváltani az emberek képzeletében. Ezek után már bármennyi élőlény és ezeknek képmása a quemadera itéltettek, a szertartást csak a templom megszentelt területén végezték el sokkal egyszerűbb és gazdaságosabb módon. De nem volna helyes azt következtetni ebből, hogy a vallásos fanatizmus kialudt. Mert az inkvizítorok, akik óriási gyakorlatra tettek szert, mint utolsó próbálkozással a kormányzóhelyettes, Don Manuel de la Founte y Davilához folyamodtak, hogy az auto de fe megtartása magasztos vallási kötelesség, amit büszkén magára vállalhat a legelső nemes ember is. Felajánlották tehát, hogy az inkvizíció alkalmazottai majd a templomba viszik az elítéltek képmásait, ha Don Manuel és még néhány nemesember onnan a brassarora vinni hajlandó. Don Manuel beleegyezett és példáját a kormányzó, marquis Torre Mexia és mások követték. Az alkalmazottakat is rávették, hogy kivegyék részüket a dologból és így amint mondják, az ősi szokást, mely

annyira ellentétes volt, a funkció szentségével eredményesen kiküszöbölték.

Ilyen időnkénti kitörései a buzgóságnak, dacára az inkvizíció dicsőségének, gyorsan hanyatlani kezdett. A toledói törvényszéknél az utolsó auto de fét egy templomban tartották” 1778 március 7-én. Csak egyetlen vezeklő akadt, akit vergüenzára ítétek boszorkányságáért. Ezután a század végével még 9 auto de fét tartottak a tárgyalóteremben, néha nyitott, néha csukott ajtók mögött, de mindegyiken csak egy volt a vezeklő. Egy nézőpontból az auto de fe a spanyol fanatizmust a legélénkebb színekben mutatja be. Mikor a spanyol ünnepnapi mulatságnak tekintette ezt a szertartást, amely előkelő vendégeknek is bizonyára megtetszett, abban a szent meggyőződésben cselekedte, hogy az a vallásosság legmagasabb fokú kinyilatkoztatása Isten szolgálatában, amely dicsőséget hoz arra az országra, amely rendszeresítette és csak fokozza az összes jelenlévők hitét. Mikor 1528-ban V. Károly Valencián átutazott, egy auto de fét rendeztek tiszteletére, ahol 13 nőt és férfit égettek el a képmásaikat nem számítva. 1560-ban a toledói törvényszék II. Fülöp egybekelése tiszteletére Izabella de Valoissal, II. Henrik francia király leányával, pompás auto de fét rendezett. Nagyszerű látvány volt, mert a királyi nász és a cortez egybe gyűlése, hogy az ifjú Don Carlosnak hűséget fogadjon, Toledóba csődítette az egész előkelő Spanyolországot. Mikor Fülöp király 1564-ben a cataláni cortez gyűlésére Barcelonába utazott, díszes auto de fét rendeztek tiszteletére, amelyekben sok volt a gályarabságra ítélt, leginkább franciák Saint Sulpiceből, akiket a francia nagykövet hasztalan akart megvédeni.

III. Fülöp trónraléptét egy auto de fével ünnepelték 1600 március 6-án Toledóban. A király, a királyné, ausztriai Margit, Lerma herceg és az egész udvar jelenlétében, ahol Fülöp esküt tett rá, hogy a Szent Hivatalt védelmezni és pártfogolni kívánja. Toledóban csak csekély számú bűnöző volt, de azért mégis 46-ot összeszedtek, mert Cordovából, Granadából, Guenzából, Valladolidból és Sevilából is toboroztak bűnöst. Madridban a nagy auto de fét 1632-ben a király külön kívánságára tartották, hogy ezzel Izabella de Bourbon, IV. Fülöp feleségének felépülését a gyermekágyból ünnepeljék. A királyi pár és fiuk, Don Carlos is megtisztelte jelenlétével a szertartást. A koronázási ünnepségek méltó befejezésül Madriban 1680 június 30-án, amely méltón fejezte be az autos publicus generales hosszú listáját, az ifjú II. Carlos házasságának tiszteletére történt Louise Marie d'Orleanssal. 67 vezeklőt és 51 visszafogadottat számoltak össze. Katonai kíséret alakult 250 ember részvételével és Francisco de Salcedoval, mint kapitánnyal. Június 28-án a puerta de Alcalához vezényelték őket, ahol minden egyes embert egy fahasábbal láttak el. Onnan a királyi palotához vonultak fel, ahol Salcedo egy különös célra elkészített fahasábot adott át Pastrana hercegnek, aki odavitte a királyhoz. Carlos sajátkezűleg

mutatta be a királynénak és azzal az üzenettel küldte vissza Pastranának, hogy az ő nevében vigyék a braseróra és elsőnek vessék a máglyára. Nyilvánvaló, hogy a fiatal uralkodó vallásoktatását nem hanyagolták el, de jobb jövő előjele volt Spanyolországra nézve, mikor V. Fülöp 1701-ben visszautasította, hogy jelen legyen azon a nagyszabású auto de fén, amit tiszteletére akartak rendezni és így az egész tervet elejtették.

VI. KÖNYV.

A protestantizmus.

A csekélyszámú spanyol protestánsoknak a sorsa természetesen leg a modern történelemkutatók meleg rokonszenvét keltette fel. Sokat írtak már róluk; írásmunkáikat összegyűjtötték és kegyeletes gonddal újra lenyomatták, de a reformáció mozgalmát mégis nagyon túlozták, sohasem volt a legcsekélyebb veszedelem sem arra nézve, hogy a protestantizmus állandó benyomást keltene a XVI. századbeli Spanyolország mélyes és szertelen vallásos meggyőződésében, hogy a politikai életet is megzavarná. A Valladolidban és Sevilleben keltett izgalom 1558 és 1559-ben csak múltó epizódok voltak, melyek a nép hitében mélyebb nyomot nem hagytak, de azért, mintha akkor a Szent Hivatal pályafutása a végét járná. A pánik, melyet egyeseken a felszínre irányítottak a lutheránusok, új életet és új népszerűséget adott neki és ezzel az állam hálóját érdemelte ki, mert lehetségessé tette, hogy az országot a XVII. század alatt tovább uralja. De mindennél fontosabb annak a rémületnek a terjesztése volt, amit az eretnekség keltett és amely okot szolgáltatott arra, hogy Spanyolország külön váljon Európa többi részétől. Kirekessze az idegen ideákat és megállítsa a kultúra és a tudomány haladását és úgyszólván a középkort a modern időkig nyújtsa ki, ez volt a valódi értelme annak a rövidéletű protestáns mozgalomnak és ez érdemli leginkább a modern tudós figyelmét, nem pedig az auto de fék kísérteties drámája.

A lutheránus lázadás előtt a szabadgondolkodás és szabad szó meg volt engedve a katolikus Európában. Sem Erasmus és a többi népszerű író és prédikátor a legcsekélyebb skrupulus nélkül köznevelés és közutalat tárgyává tette a népet, annak erkölcstelenségét, úgymint az egyház kapzsiságát és megvesztegethetőségét. A franciskánus Thomas Murner, aki később Luthernek legelkeseredettebb ellenfele lett, úgy a világi, mint a szerzetes papságot ostorozta, noha több erővel és kevesebb ügyességgel, mint maga Erasmus.

De mikor szükségessé lett, hogy ezeket az általánosan elfogadott bajokat orvosolni kell, mikor Nyugat-Európa majdnem egyöntetűen

Luther támogatására lázadt fel és mikor a római kúria felismerte, hogy nem tisztán tudományos tárgyalásokkal van dolga szerzetesek között, hanem gyorsan kifejlődő forradalommal, az a szabadság, amit eddig jóindulatúan megtiltott, addig amíg nem fenyegette a katolicizmus hatalmát és vagyonát, egyszerre eretnekség lett, amit alaposan meg kellett vizsgálni és könyörtelenül meg kellett büntetni, de a kúria csak 1521-ben ébredt tudatára, hogy tenni kell valamit a Spanyolországban mutatkozó doktrínák ellen, azaz Luther írásai ellen. Komoly figyelemzetést intéztek tehát 1524 április 12-én a grandok gyülekezete által V. Károlynak, amelyben szigorú intézkedéseket követeltek, hogy a lutheranizmus terjedését megakadályozzák, amely Spanyolországba behatolt és ott kifejlődni készült.

Egy ehhez hasonló tipikus eset volt a Diego de Ucedo esete is, amelyre már a könyvben célzás történt. Cordovai hidalgo volt, hamisítatlan régi keresztény nemzetségből, noha udvaronc volt, tudományokkal is foglalkozott és mély vallásos ember letére, már azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a Geronimiták rendjébe lép be. Nagy bámulója lévén Erasmusnak, az a tudat, hogy az összes erőfeszítések, hogy őt az inkvizíciónak kiszolgáltassák, csak annál nagyobb biztosítékot nyújtott műveinek kiválóságáról, többször meg is fedték érte Diegot, hogy állandóan Erasmus mondásait és véleményét idézte és másokra akarta ráerőszakolni. 1528-ban egy februári napon Burgosból Cordovába utazott és estére Corezóba érve beszédbe bocsátkozott egy Rodrigo Duran nevű emberrel, aki szolgájával útban volt Sevillebe, hogy onnan Nyugat-Indiába behajózzon.

Először festményekről beszéltek, ahol Diego ismét Erasmus nézeteit idézte; később a csodákra tértek át, melyekben azonban nem hitt az idegen, Lutherről is beszéltek valamit és a beszédbe belekeveredett Erasmus neve is.

Toledóba érve Duran feladta Diegot az új inkvizíció törvényszékének, szolgája pedig tanúként lépett fel ellene. Diegot Cordováig nyomozták és onnan már mint foglyot küldték vissza Toledóba, ahol hasztalan hangoztatta hithűségét és készséggel felajánlotta minden tudását az egyház szolgálatába. Tanukat állított, hogy szokás szerint négyszer évenként gyónni jár, hogy a többi szentségben is résztvesz és hogy mocsoktalan életű ember, kinek erős a vallásos meggyőződése. De mindez hasztalan volt. Egyszer már leírtuk, hogy megkínózták, mire vallott, de vallomását visszavonta és ezért lealázó büntetésben részesül, amely egész pályafutását tönkretette és családfáján kitörölhetetlen foltot ejtett, Ugyanegy időben ezzel az esettel történt a Pedro de Lerma esete is. Aki Burgos legelőkelőbb családjának feje volt. Kanonoki állást töltött be az alcalai székesegyháznál és mint prédikátor híres volt, 50 évet töltött a párizsi Sorbonne egyetemen, ahol az egyetem dékánjává avatták. Véletlenül Erasmus néhány munkája jutott a kezébe és az olyan befolyással volt reá, hogy még hit-

szónoklataiban is belekeverte. Feladták az inkvizíciónak, amely börtönbe vetette és hosszú vizsgálat után 1537-ben azt kívánták tőle, hogy nyilvánosan tagadja meg szentbeszédeit az összes városokban, ahol prédikált és vallja azt, hogy csak az ördög unszolására mondta el, hogy eretnekséget terjesszen az egyházban. Lermát ez annyira megalázta, hogy otthagyta Spanyolországot és Párizsba költözött, ahol, mint az egyetem dékánját meleg fogadtatásban részesítették. Ott is halt meg 1545-ben. Burgos lakosait, akik a legnagyobb tisztelettel tekintettek reá, annyira meghatotta ez az eljárás, hogy mindazok, akik külföldre küldék tanulmányra fiaikat, azonnal visszahívták őket.

Már láttuk a lutheránus irodalom behatolása 1521-ben milyen rémületet keltett, de úgylátszik nagy keresetnek örvendett vagy pedig csak a német eretnekek igyekeztek keresletet biztosítani számára, mert egy hajót, ami Hollandiából Valenciába tartott, a franciák lefoglaltak, majd San Sebastianba vontatta, ahol 2 mázsa lutheránus irányú könyvet találtak benne és azt nyilvánosan elégették. Nyolc hónappal később három velencei gálya temérdek hasonló irányú könyvet rakott ki Granada kikötőjébe, de a corregidor lefoglalta, majd elégettette őket, aztán az egész hajó személyzetet a kapitánnyal együtt a börtönbe vetette.

Ami az eretnekek személyét illeti, Spanyolország összeköttetése Németalfölddel és Németországgal sokkal bensőbb volt, semhogy az eretnekek behatolását megakadályozná. Legelső eset, amelyről tudomásunk van 1524-ben történt, amikor is egy Blay Esteve nevű németet elítélt a valenciai törvényszék. Ugyanaz a törvényszék 1528-ban egy Cornelis nevű genti festőt is vád alá helyezett, amiért azt merészelte mondani, hogy Luther nem is volt eretnek és hogy tagadta a purgatórium létezését, a misék hasznos voltát, a gyónást, stb. Nem volt meg benne a vértanúság szelleme, hanem ittassággal mentegette magát és azt fogadta, hogy Spanyolországban letett azokról a tévedéseiről, amiket Flandriában gyakorolt, örökös börtönre ítélték ezért és a vizsgálat aktáiban bizonyos Jacob Torres, valószínűleg szintén lutheránus ember vád alá helyezéséről történik említés. De az inkvizíció fáradozásai a lutheránizmus elnyomására még egy jóidőig meddők maradtak és főképp csak idegenekkel foglalkoztak. A legszámottevőbb ilyen ember Hugo de Celso, egy tudós burgundiai doktor és író. 1532-ben úgy látszik Toledóban vád alá helyezték, de minden meggyőződés nélkül, később azonban újra gyanút fogtak ellene és végül 1551-ben el is égették. Igaz, hogy Mária magyar királyné, V. Károly nővére, sem volt ment a gyanútól, de legelső spanyolvérű eretnek, akire rábizonyították bűnét, állítólag a burgosi Francisco de San Roman volt, mint egész fiatalember üzleti ügyekben Németalföldön járt, később pedig Brémába került, ahol megtérítették és olyan buzgó lutheránust faragtak belőle, hogy különféle kalandok után arra is vállalkozott, hogy Ratisbonban megtéríti V. Károlyt, miután nem adta fel

ezt a kísérletet, láncra verve Spanyolországba küldték és mert vonakodott áttérni, nem tehetek vele egyebet, minthogy tűzhalálra ítélték, amellyel annyira kacérkodott, ő volt a legelső spanyol vértanú a protestantizmus szolgálatában. Carranza vezette őt a vesztőhelyre és ott a lelkére beszélt, hogy térjen vissza a katolikus egyházba, de a fel-dühödött tömeg leszúrta kardjaival. Nem éppen ritka eset egy auto de fénél.

Majdnem ugyanabban az időben egy másik férfi is feltűnt, akit a lutheránusok közé soroltak, noha úgy látszik, hogy minden vallástól függetlenül művelte eretnekségeit. Csak annyit tudunk róla, hogy Lebrijába valósi dúsgazdag fiatalember volt, aki megtagadta a földi hiúságokat és a szentírás buzgó tanulásának szentelte magát, abban a meggyőződésben, hogy ő Krisztusnak egy új apostola. Nem sorolják fel külön-külön eretnekségeit, de azok bűnügyi vizsgálatra vezettek a sevillai bíróság által, amely lefoglalta vagyonát és mint tébolyodottat elbocsátotta őt. De azért ernyedetlenül folytatta apostoli szerepét és a második vizsgálatnál már örökös börtönre és a sanbenito viselésére büntették. Azt tette, hogy a köteles vasárnapi mise alatt, mint segédkező pap, meghazudta a pap állítását és erre, hogy elcsöndesítsék, a San Lucar de Barrameda rendházába csukták és haláláig ott is maradt. Az inkvizíció enyhe ítéletei azt mutatták, hogy még eddig nem volt oka azokat megszigorítani. Sokat hallunk a németek és más eretnekek missziós törekvéseiről, de eddig még csak gyenge nyomára akadtunk. Az egyetlen eset és ez is kétséges, amit ilyen próbálkozások felől hallottunk, a Gabriel de Narbonne esete volt a valenciai törvényszék előtt 1537-ben. Mint franciának született, Németországban és Svájcban eltöltött négy év alatt tanult bele az eretnekségbe. Mint vándor kolduló barát Spanyolországban szabadon beszélt hitvallásáról, akárkivel, aki eléje került. Mikor letartóztatták buzgón a lutheránizmus vezető eszméi hirdetőjének vallotta magát és kegyelemért könyörgött. De egy évi raboskodás és a tortúrával való megfenyegetés után, már beismerte, hogy a svájci eretnekek küldték Spanyolországba misszionáriusnak. Azt állította, hogy gyalog járta be az egész félszigetet, Catalóniától Navarráig és útközben elhintette tanait, ott ahol meghallgatták, de legfőképp a papok között. Ha a törvényszék elhite volna ezt a mesét, alapos tortúrának vetette volna alá az illetőt, hogy bűntársai nevét megtudja, de így az inkvizíció megelégedett örökös börtönbüntetéssel.

Úgy látszik, mintha a római szentszék azt óhajtotta volna, hogy felrzza benualságából a spanyol inkvizíciót, hogy ezekkel a veszedelmes újításokkal harcra kelljen, mert 1551-ben III. Gyula pápa egy brévét küldött Valdés főinkvizítornak, melyben felhatalmazta, hogy a lutheránizmust, tekintet nélkül a bűnözők társadalmi állására, szigorúan büntesse. De ha ez buzdítás akart lenni, hát kárba vezett, mert a lutheránizmus esetei egyideig még igen gyéren fordultak elő és legfőképp idegenek között, de az 1558-iki évet fordulópontnak tekint-

hetjük a spanyol protestantizmus történetében, mert addig Ernst Schaffer dr. szorgalmas kutatásai az összes törvényszékek jelentéseiben, csak arra az eredményre vezettek, hogy átlag 105 ilyen esetet talált, amelyek közül 39 a spanyol születésű és 66 az idegen születésű bűnözők közt fordult elő.

Valdez főinkvizítor, aki már majdnem teljesen kegyvesztett volt, ez egyszer megragadta az alkalmat, hogy megmenekedjék. Nem nehéz számunkra annak a félelemnek a képtelenségét felismerni, hogy néhány száz többé-kevésbé buzgó protestáns Sevillában és Valladolidban tényleg veszélyeztette a katolikus hitnek Spanyolországban oly mélyen gyökeret vert és oly hatalmasan organizált létét, de abban az időben senki sem tudhatta még, hogy a mételey mennyire terjedt el. Ésszerű ok ugyan volt az ijedségre, mikor egymástól távoleső helyeken egyszerre felfedezték az egyház apostolai közt lappangó eretnekséget. Hogy ezt az ijedelmet még jobban felszítsa, ez Valdeznek dolga volt, hogy nélkülözhetetlenné tegye magát vele és gondosan terjessze a legképtelenebb híreket. Illescat apát, aki szemtanúja volt a dolognak, a legrémelebb összeesküvésnek mondja, amelynek felfedezése még csak két vagy három hónapot késik, egész Spanyolországot lánggra lobbanította volna, így a legnagyobb szerencsétlenséget idézhette volna elő, amely valaha az országot sújtotta.

Hogy milyen rémes mesék forogtak közszájon, azt Illescas állítása mutatja, amely sokkal szörnyűbb dolgokról tud, mint amit fel- említeni lehetséges: így Cazalla házában éjjeli gyűléseket tartottak, átkos sátán összejöveteleket, ahol lutheránus tanokat hirdettek, ez a legenda sokáig tartotta magát. A venécai kiküldött, Leonardo Donato erre az ügyre utalva 1573-ban azt mondja, hogy ha a gonosz hajtást nem irtották volna ki, egykettőre mindenkinek az a meggyőződése, hogy széjjel terjedt volna és megfertőzi egész Spanyolországot. Pramo inkvizítor a század vége felé szintén azt állítja, hogy senki sem kételkedik, hogy óriási tűzvész keletkezett volna, ha a Szent Hivatal ébersége nincs és hogy az éjjeli összejövetelekben, miket Cazalla házában tartottak, az eretnekek szörnyű gonosszággal egymást mételeyezték meg.

Természetes tehát, hogy a kormánynál élénk aggodalmat keltett ennek az ismeretlen kiterjedésű veszedelemnek a nagyfontosságú felfedezése. V. Károly haldoklott, a justai palotája visszavonultságában. Fülöp pedig Flandriában időzött, ahol a háború Franciaországgal teljesen lekötötte. Nővére, Johanna infánsnő az ideiglenes uralkodó, igen közepes tehetségű nő volt és így ő és tanácsosai a Franciaországban és Németországban készülő vallási nyugtalanságot nem ok nélkül tekintették réműlettel, mert hisz abban az időben a világi széthúzás rendesen vallási zavarokkal járt. A sevillai zavargás nem keltett sok figyelmet, de az, amely most az udvarnál kitört és amelyben igen magasrangú személyiségek is bele voltak keverve, ismeretlen bajokat

sejtetett és ép idején jött, hogy Valdezt megmentse a kegyvesztettség ódiúmatól. 1558 március 23-án Johanna hercegnő már írt az apjának, hogy mikor elhunyt édesanyja holttetemét Granadából elszállíttatni rendelte, ő Johanna, Valdezt rendelte ki a halott hercegnő kíséretéül. V. Károly mentegetőzni akart és későbbre helyezte kilátásba, hogy tenni fog valamit és mikor sürgették, azt felelte, hogy nem nagy különbség, hogy a holttestet, most vagy szeptemberben temetik el. Hogy mindenki már azon mesterkedik, hogy őt elkergesse, hogy a bajoskodás káptalanjával Rómába igényli jelenlétét, ezenfelül pedig bizonyos eretnekségek irtásával van elfoglalva, amelyek Sevillában és Nurciában előfordultak. Világos, hogy V. Károly lekicsinyelte a sevillai eretnekséget, nehogy okot szolgáltatassanak, hogy hazaküldjék őt. És mikor Johanna jelentést tett a levélről az államtanácsban ez azt felelte, hogy Valdezt nem akadályozhatja meg senki, hogy kerületében időzzék.

Elképzelhetjük tehát, hogy milyen mohón kapott az alkalmon a valladolidi zendülés után és hogy mennyire felfújta azt, hogy az udvarnál nagyobb benyomást keltsen. Egy május 12-én Fülöphöz keltezett levélben a Supréma röviden bejelentette a felfedezést, amint látjuk ezzel rögtön célt is ért, mert Fülöp, aki Valdezt püspöki székébe utalta, most már visszavonta ezt a parancsot. V. Károlyt rávették, hogy ugyanerre az álláspontra helyezkedjék. Április 27-én Juan Vazquez már tudatta vele dr. Cazalla letartóztatását és a nyugtalan-ságot, melyet szült, de hozzátette, hogy gyorsan orvosolni kell azt és hogy a főinkvizítor és a Supréma már munkában is állanak. Károly királyt ez roppant felingerelte, életét és erejét az eretnekség leküzdésére szentelte. Az gáncsolta el politikáját és az sorvaszotta el ambícióját, tövis volt a húsában, amely minden mozdulatnál nyomorgatta. Jóformán teljesen kimerült és a lemondásával foglalkozott és most ime, a kísértet már nyugalmát is megzavarja, amelyért pedig fáradt lelke és kimerült teste annyira epedett.

Május 3-án írt tehát Johannának és komolyan megkérte, hogy tartsa vissza Valdezt az udvarnál, ahol jelenléte annyira szükséges. Johanna azonnal elküldött Valdezért és megmutatta neki a levelet, amely arról biztosította, hogy visszanyerte eddigi pozícióját, így hát serényen tovább folyt a munka, letartóztatták az eretnekeket és erről jelentést küldtek Károly királynak. Május 25-én a király nagyítva a veszedelmet, szigorú rendszabályok sürgősségét hangoztatta, példának felhozta saját kegyetlen rendeleteit Németalföldön, melyek folytán a makacsul állhatatoskodókat élve elégették, a bűnbánókat pedig lefejezték. Hasonló politikára sürgette Fülöpöt is, amiket az már Angliában ügyis véghezvitt, mintha csak király volna ott, irgalmatlanul kivégeztette az eretnekeket, még a püspököket is. Itt nincs szükség semmiféle illetékességre, kedves leányom, folytatta levelét Károly, mert hidd meg, hogyha ezt a gonoszságot már eleinte ki nem irtjuk, nem valószínű, hogy én utánam is kerül király, aki megtenné. Kérve kérlek

tehát, tegyél meg minden lehetőt, mert az ügy természete ezt megköveteli. Ezután szerény levelezés folytatódott Valladolid és San Yuste között. Károly csak úgy égett a türelmetlenségtől és minél gyorsabb eljárást sürgetett.

Valdez most már a helyzet ura volt, úgy ebben az ügyben, mint Carranza ügyében, amely nagyjában hozzá tartozott. De hogy tőle lehetőleg kiaknázza, szeptember 9-én IV. Pálhoz levelet intézett, amelyben rövid leírását közli a lutheránizmus kifejlődésének Valladolidban és Sevillában; külön hangsúlyozta a közelgő veszedelmet és az inkvizíció fáradozásait és szegénységét, amely erőlködéseit elgáncsolja. V. Károly érvét felhasználva, rámutatott, hogy a lutheránizmus bizonyos zendülés és zavargás, de miután előkelő és jócsaládbeli emberek közt terjed el, akik vallásosak és gazdagok, úgy még nagyobb bajoktól kell tartani, ha olyan enyhén bánnak el velük, mint az izlám követőivel és a zsidósággal. Nagyon kívánatos volna egy pápai brevé, hogy annak felhatalmazása alapján a bűnösöket üldözzék, akik veszélyesek az országra nézve, jó lenne hát, ha mindettől eltekintve, úgy az egyháznak, mint az államnak, mint az inkvizítoroknak felhatalmazást adnának arra, hogy azzal a szigorral lépjenek fel, amit a helyzet megkíván, még ha az a törvény határait túl is lépné.

Miután felhatalmazást kapott, hogy a törvénytől eltekinthet az inkvizíció, felkészült rá, hogy a népet figyelmeztesse, hogy milyen veszedelemmel jár az igaz hittől való eltérés. Nem kíméltek sem pénzt, sem fáradságot, hogy az 1559. május 20-án, Szentháromság vasárnapján tartott auto de fét minél látványosabbá tegyék, már két héttel előbb ünnepélyesen bejelentették és a két hét alatt száz fegyveres ember őrizte az inkvizíció épületét, mert azt rebesgették, hogy fel akarják robbantani a börtönt és fel akarják gyújtani az állványozást. A menet útján palánkot vertek az utcák közepén, hogy így csak hármásával mehessenek az emberek. Az egész plazan körül minden ház frontja előtt állvány emelkedett. 30—40 mérföldről odaözönlöttek az emberek és a mezőn táboroztak. Az inkvizíció hozzátartozóit kivéve senkinek sem volt megengedve, hogy lóra üljön és fegyvert viseljen, azonnali kivégzés terhe alatt.

A menetben legelői Leonor de Vivero képmását vitték, aki a vizsgálat közben halt meg, özvegyi fátyol takarta, lángokkal befestett mitrát nyomtak a fejébe és utána a koporsója következett, amelyben elégetésre vitték földi maradványait. Mikor a menet a plazara ért, Augustin Cazallát ültették az állvány tetejére, mint az eretnekek vezérét, melléje pedig fivérét, Francisco de Viverot. Melchor Cano azonnal belefogott a prédikációba, mely egy óráig tartott, azután Valdez és a többi püspök, Johanna hercegné és Carlos herceg, akik jelen voltak és felhívta őket, hogy tegyék le a szokásos esküt, hogy mindig oltalmazni fogják az inkvizíciót, amire a tömeg helyeslő ordításba tört ki „a halálba velük!” Cazallát, fivérét és Alonso Pérez

megfosztották papi ruhájuktól, felolvasták nekik az ítéletet, minek bevégeztével átadták őket a világi hatóságoknak. Szamárháton elvezették a Plaza de la Puerta del Campora, ahol már el volt készítve a vesztőhely és ott végeztek is velük. Egynek a kivételével nem voltak vértanuk a szó szoros értelmében, mert csak az egyik mutatott bűnbánatot és kegyelemért könyörgött.

A vizsgálat közben Cazalla először kibúvót keresett és letagadta, hogy dogmákat hirdetett, valamennyi fogoly rendesen nagy hévvel elárulja társait, de lehet, hogy Cazalla eleinte tartózkodó volt, mert in caput alienum tortúrára ítélték, de mikor már levetkőztették, azt fogadta, hogy minden társát megnevezi, beleértve Carranzát, aki tévhitre csábította őt, de a törvényszék nem tágított attól, hogy őt tartsa a mozgalom vezérének és az auto de fén megelőző délután a gerronimiták egyik szerzetesét, Fra Antonio de la Carrerat küldte hozzá, hogy további felvilágosítást csikarjon ki tőle. Amint Fra Antonio hivatalos jelentéséből kitűnik, egy sötét cellában láncra verve és a piéde amigóval a feje körül találták a vádlottat. Melegen köszöntötte őket, de mikor megtudta szándékukat, élénken tiltakozott, hogy nem mondhat többet, mint amit mondott, mert különben saját maga és mások ellen hamis tanúságot tenne. Az inkvizítorok két óra hosszáig hasztalan kínlódtak vele, de aztán megmondták neki, hogy meg kell halnia. Börtönének magányában a szerencsétlen miről sem tudott, azt várta, hogy újra befogadják az egyház kebelébe és így halálának bejelentése úgy érte, mint a villámcsapás. Egyesek szerint elájult és egy óra hosszáig fel sem eszmélt, mások szerint, nem hitte el és folyton azt kérdezte, hogy nem-e menekülhetne meg valamikép. Azt felelték neki, hogy ha kimerítőbb vallomást tesz, akkor esetleg megmenekül, de ő folyton azt ismételte, hogy már mindent elmondott. Erre rendesen meggyónt, meg is kapta az abszolúciót, aztán pedig reggelig imádkozott és hálát mondott Istennek, amiért lelke üdvösségére ezt a ígpróbatatást küldte neki. Dicsérte és áldotta a Szent Hivalt és összes szolgálait, azt állítván, hogy nem emberi kéz alapította, hanem az Ur keze, készséggel elfogadja az ítéletet, amely igazságos és amelyet magérdemelt. Nem kíván tovább élni és nem is fogadná el az életet, mert úgy mint a múltban, a jövőben is csak vesztére fordítaná. Mindezt megismételte, mikor a vádlókat beengedték cellájába és mikor kora reggel a sanbenitót behozták, megcsókolta, mondván, hogy nagyobb örömmel ölti fel, mint azelőtt bármilyen ruháját. Kijelentette, hogyha alkalom kínálkozik az auto de fén, megátkozza Luthert és Utálattal beszél róla és a többieket is rábeszéli hasonlóra és ezzel a feltett szándékkal elfoglalta helyét a menetben.

Felcsigázott vallási egzaltációjában annyira ment, hogy mindent betartott, amit ígért és olyan ékesszólással beszélt az auto de fén, hogy el kellett hallgattatni. Mikor a többi vádlott ítéletét felolvasták, a legalsó lépcsőfokon nővére jött elébe, akit örökös börtönre ítélték. Forró

könnyhullogatások közt megölelték egymást és mikor bátyját elhurcolták, a leány eszméletlenül összeesett. Útban a braseróhoz Cazalla folytatta a nép felbuztatását és főképp a hősi Herrezuelo-hoz beszélt, aki szilárdan megtagadta, hogy elhagyja hitét és ezért elégetésre ítélték. Ez a Herrezuelo volt a csoport egy telén vértanúja, bátran vallotta hitét és rendületlenül kitartott mellette, minden erőfeszítés dacára, hogy megtérítsék és a szörnyű sors ellenére, amely reá várakozott. Útjukban a braseróhoz Cazalla öreá pazarolta összes ékeszölését, de Herrezuelo szájában pecék volt, így nem felelhetett, de stoikus béketűrése kimutatta tántoríthatatlan elhatározását. Mikor hozzá láncolták a karóhoz, egy feléje dobott kő érte, arcáról csak úgy csurgott a vér, de úgy mondják, hogy azért sem engedett. Erre egy jószívű alabárdos a hasába szúrta, ez sem ingatta meg és mikor rágyújtották a máglyát, bátran viselte kínjait és általános meglepetésre ilyen ördögi elszántsággal végezte be életét. Talán a legszánalomra méltóbb eset, Cazalla fiatal felesége, Leonor de Cisneros esete volt. Még csak 23 éves volt és az élet még nyitva állt előtte, olyan gyorsan engedett tehát az inkvizíció módszereinek, hogy örökös börtönnel menekült meg. Ám a hosszú évek alatt, casa de la penitenciában, lelkén még elviselhetetlenebb lett a bánat terhe és vértanú halált halt, férjének emléke, mint fényesebben ragyogott előtte. Utóbb már nem tudta elviselni a titkos kint, sorsának teljes tudatában bevallotta eretnokségét és így 1567-ben újra vizsgálat alá került, mint visszaeső nem remélhetett kegyelmet, de hozzátartozói mindent elkövettek, hogy legalább a tűzhaláltól menekedjék meg, de minden hasztalan volt, a fiatal asszony kijelentette, hogy a szentháromság felvilágosította őt és hogy Krisztusért akar meghalni, úgy amint férje meghalt, semmi sem ingatta meg elhatározásában és 1568 szeptember 28-án megbűnhődött 10 év előtti eretnokségéért és élve elégették, mint makacs visszaesőt. A valladolidi reformátusok maradványa egy másik ünnepélyes alkalomra volt fenntartva, október 8-án. Fülöp jelenléte által megtisztelve, aki engedelmesen letette a szokásos esküt, hajadon fővel és keztyűtlen kézzel ezek kerültek sorra. Ha lehetséges, még ünnepélyesebb ceremónia volt, mint a megelőző, egy flamand tiszt, aki szintén jelen volt, a nézők számát kétszázezerre becsüli és habár hozzászokhatott otthon is hasonló jelenetekhez, nem tudta részvétét elrejtteni a vádlottak iránt. Egy móron és egy zsidón kívül 26 protestáns került a vesztőhelyre, ugyanolyan körülmények közt, mint az előbbi és csak kevés volt köztük az igazi vértanú. Tizenhármán még idején megbékeltek és visszatértek az egyház kebelébe, még Juana Sanchez is, aki valahogy egy ollót csempészett be, hogy torkát elmetssze, megtért a halál előtt, de minthogy gyónását tökéletlennek tekintették, a képmását elégették. Carlos de Seso végig kitartott hite mellett és úgy mondják, hogy két alkalmazott támogatta, mikor felolvasták ítéletét, elképzelhetjük tehát, hogy milyen szörnyű tortúrát szenvedett el.

Juan Sanchez szintén makacsul kitartott, mikor rágyújtották a máglyát a láng elkapta a kötelet, amely őt a karóhoz kötötte, mire leugrott és a lángok között futott tovább; azt hitték, hogy gyónni akar, de mikor elhozták a gyóntatót, oda sem hallgatott. Egyesek szerint az örök visszalökték a lángokra, mások szerint felfelé nézett és mikor nyugodtan égni látta de Sesot, visszaugrott a lángoló máglyára. Fra Dominko de Rojas külsőleg bátornak mutatkozott és lefokozása után megszólította a királyt és összes eretnekségeit vállalta, míg el nem hurcolták és fel nem peckelték száját, de a vesztőhelyre érve megtört, kijelentette, hogy Róma hitében akar meghalni és erre megfojtották. Ugyanez történt Pedro de Cavallával és Pedro de Soteloval, akiknek száját felpeckelték, mert nem mutattak megbánást, akkor azonban megtértek. így irtották ki Valladolidban a lappangó protestantizmust.

A sevillai törvényszék ezalatt tömeges munkával küzdött, amit Julian Hernandes és Don Poncé de Leon elfogatásával rászakadt. Olyan temérdek elfogatas történt, hogy el kellett tekinteni attól a szabálytól, amely 2 bünösnek egy zárkába való elhelyezését megtiltotta és alig várták már, hogy egy auto de fe kiüríti a börtönöket. Hogy a munkát siettesse, 1559 elején Munebrega tarazonai püspököt, régi inkvizitort Sevilleba küldték, hogy a törvényszéket segítse, de roppant kegyetlen volt, mindenkit elégetésre akart ítélni. Nemsokára perlekedésbe keveredett több inkvizitorral, kikre keserűen panaszkodott és miután azok is jobbadán ellene szavaztak, folyton a Suprémának kellett közbelépni és így a munka elhalasztódott. Csak 1559 szeptember 24-én ünnepelhetek egy auto de fét. Úgy mint Valladolidban az egész régi Castília, úgy most Andalúzia is kimutatta vallásos buzgóságát, azzal, hogy tömegesen megrohanta Sevillet, már 3 nappal a szertartás előtt gyülekezni kezdett a nép olyannyira, hogy nem fértek el a vá-Tosban, hanem a földeken kellett aludni. Az álványok nagyméretűek voltak és külön helyet rezerváltak Bejár hercegnőjének és barátnőjének, akik úgy látszik rokonoknak, Juan Ponca de Leon kínlódását jöttek élvezni.

38 fráter és jezsuita szolgálatát vették igénybe, hogy vesztükre készítsék elő a nyomorult áldozatokat. Don Juan Ponce de Leon volt a legelőkelőbb áldozat, aki kétévi börtönét abban a hitben tűrte, hogy az ő rangjabeli embert nem lehet élve elégetni. Buzgó protestáns volt. Birtokán valami templomfélélet építtetett, ahol titokban istentisztelet tartott. Elszántan ment fel a braseróra, égnek emelte karjait és azt kívánta Istentől, hogy bár ott nyomban elégethetnék feleségével és gyermekeivel együtt hite védelmében és utána tette, hogy ha 20 ezer arany jövedelme volna, mindegy szálíg arra költené, hogy Spanyolországot az evangélium hitére térítse. De mikor megtudta, hogy milyen sors vár reá, megtérni színlelt és a vesztőhelyen arra sürgette rabtársait, hogy tegyenek le tévedéseikről és végül példásan végezte be dolgát könnyhullogatas és bünbanat között. A következő áldozat Juan

Gonzalez volt, a híres prédikátor. Mint mór eredetű 12 éves fiút már megbüntették Cordovában mór praktikákért. Vizsgálata alatt határozottan visszautasította, hogy másokat is bevádoljon és egész éjjel Dávid zsoltárának éneklésével felelt a fráterek buzdítására. A vesztőhelyen eretnekeknek való beszélgetést folytatott két nővérével, amíg felpeckelték a száját és mind a hármukat elégették. A legérdekesebb áldozat a 26 éves Maria de Bohorques volt, Pero Garcia de Xeres, egy előkelő sevillai leánya. Cassiodoro de Reina nagyműveltségű hölgy volt és a szentírásban teljes jártassággal bírt. Mikor a gyóntatok aznap este bejöttek cellájába, barátságosan fogadta őket, nem mutatott meglepetést a vészes üzeneten, amit hoztak, hasztalan akarták megtéríteni a fráterek, dominikánusok után a jezsuiták és a franciskánusok után a karmeliták, ő bibliai szöveggel vágott vissza összes érvelésükre és az egyetlen volt az elítéltek között, aki hitét védte. Így töltötte el az éjszakát, amíg a menethez fel nem szólították, még fent az állványokon is Ponce de Leon megtérítésén fáradozott, de ő elhallgattatta, mondván, hogy most itt az ideje, hogy a megváltóról elmélkedjék. Mint kellemetlen tolakodókkal bánt a fráterekkel, akik körülvették. Hajnali 3 órakor mégis engedett rábeszélésüknek, de mihamar visszaesett ismét tévhitébe és erre elégették.

Ezen az auto de fén összesen 18 lutheránust ítéltek el, de le nem számítva a szökevény Francisco de Zafra képmását. Kettő ezek közt idegen honos volt — Carlos de Brujas flammand és Antónia Baldio francia, az Unicornio hajó tulajdonosa. A kivégzetteken kívül 8 lutheránust visszafogadtak a katolikus egyházba. Két házra kimondták, hogy földig le kell rombolni és sóval be kell hinteni, Luis de Abrego és Isabel de Baena házát, ahol titkos összejöveteleket tartottak.

Ernyedetlenül folytatták a munkát, de mégis csak 1560 december 22-én szedtek össze egy csomó gályarabot. Ezen az auto de fén 26 idegen honost, mint ártatlant elbocsátottak és ez a legjobban kimutatja, hogy milyen merészen és milyen válogatás nélkül történtek a letartóztatások. Hogy a végén hányan kegyelmeztek meg és hányat égettek el élve, arról nem esik szó, csak annyit jegyez meg a krónika, hogy nem tartottak lázadó beszédeket, mert az olyanoknak, akiről *ezt* feltételezték, megpeckelték a száját.

Ezek közül két-háromról érdemes külön megemlékezni. Az áldozatok élén Julian Hernandez állott, aki otthagyta békés otthonát Frankfurtban, azzal a hihetetlen elhatározással, hogy megnyeri a szent evangéliumnak Spanyolországot. Három évig börtönben ült és úgy mondják, hogy bátran tűrte a sokféle tortúrát és mikor visszavitték cellájába, állandóan buzdító szövegű dalt énekelt.

Azt állítják, hogy még akkor sem hagyta abba az éneklést, mikor a máglyát már felgyújtották és erre az egyik fráter kivette szájából a pecket abban a reményben, hogy engedni fog majd makacságán,

botránkozva kiabálni kezdett: „Öljetek meg! öljetek meg!” és ekkor az örök beledöfték lándzsáikat.

Az egyetlen, kinek megkegyelmeztek, Donna Juana de Bohorques, Bon Franciscos de Vargas felesége volt és nővére annak a Maria de Bohorquesnek, aki az ezelőtti auto de fén pusztult el. Juana a börtönben halt meg és így csak emlékének és jóhírnevének kegyelmeztek meg. Gonzáles des Montes azt állítja, hogy a szörnyű tortúrába halt bele, így hát ez az eset a legszigorúbb vádnak adta alapját az inkvizíció ellen.

Sevilla, mint Spanyolország főipari központja természetesen sok kereskedőt és tengerészt vont oda. Így hát az ott tartott auto de fe az inkvizítorok módszerének megvilágítása, mikép riasztották el a kereskedelmet. A négy visszafogadott vádlott közül az egyik egy Bartelomé Fabreo francia volt, másik kettő angol. A két elsőnek csak a közös sorsáról tudunk, de a harmadiknak a sorsáról véletlenül több részlet jutott tudomásunkra. Burton hajótulajdonos volt, aki csöppet sem titkolta református hitét, amelyben felnevelkedett, ezért tehát letatóztatták és összes áruit lefoglalták. A többi hajótulajdonos azon igyekezve, hogy tulajdonát megmentse, egy John Frampton nevű fiatalembert küldött oda, hogy visszaköveteljék, több hónapi halogatás után, azt válaszolták neki, hogy okmányai hiányosak, erre visszament Londonba, majd Sevillebe tért vissza a szükséges okmányokkal. Ismét több havi halogatás következett, ezután pedig a titkos börtönbe vetették azzal az ürüggyel, hogy málhái közt egy gyanús könyvet találtak. (Ez a könyv Cato angol fordítása volt.) A fiatalembert vád alá helyezték, noha egyáltalán nem titkolta hitét és olyan szörnyű tortúra alá vetették, hogy elájult és mikor már nem bírta tovább, végre beleegyezett, hogy áttér a katolikus hitre, Burton álhatalosabb volt és így elégették. Frampton 14 havi börtönbüntetés után megúsza a veszedelmet, vagyona elkobzásával és egyévi börtönnel a sanbenitóval súlyosbítva, továbbá örökös kitiltással Spanyolországból. Frampton a saját veszteségét 760 angol fontra tette és így az auto de fén elért összes lefoglalások 50 ezer fontra rúgtak — ez valószínűleg túlzás, de az egész dolog mégis azt mutatja, hogy az inkvizíció nem tévesztette szeme előtt a kirótt büntetések anyagi oldalát.

A sevillei protestánsok kis csapatát tehát, majdnem teljesen kiirtották és a következő auto de féknél mind számosabban tüntetik fel az idegen áldozatokat. Ezzel tehát a végére jutottunk a spanyol benszülött protestantizmus üldözésének, de a valladolidi és a sevillei eretnekek sorsa mélyen megindító volt. II. Fülöp 1563 november 23-án levelet intézett az összes spanyol püspökökhöz, amelyben hosszasan

tárgyalta a lutheránusok erőlködését, hogy Spanyolországban tanítá-
saikat terjesszék. Ilyen nehéz időkben, így szól a levél, mindenképpen
meg kell segíteni az inkvizíciót, azzal, hogy kémeket állítunk fel, akik
a lutheránusok üzelmeit hírül viszik nekünk. A püspök szorosán ügyel-
jen erre és a prédikátorok csak arra szorítkozzanak, hogy előtérbe
állítsák a katolikus hitet és célzásokat se tegyenek az eretnekekre, a
gyóntatókra pedig rá kell parancsolni, hogy a bűnbánókat rávenni
igyekezzenek, hogy minden olyan embert bevádoljanak az inkvizíció-
nál, akiről kifürkészték, hogy ilyen tévhitben él.

De mindezek az erőlködések nem jutalmazták meg újabb fel-
fedezésekkel, mert a spanyol protestantizmus csak pusztá epizód volt,
amelynek nem volt gyakorlati lényege, kivéve azt, hogy elfojtása csak
megerősítette az inkvizíciót és Spanyolországot kirekesztette a követ-
kező századok intellektuális és ipari mozgalmából. Julian Hernandez
pályafutása a bizonyítéka, hogy olyan férfiak, akik nem tekintették
életüket, ha alkalmilag be tudtak csempészni néhány könyvet, ám
végső sorsa nem volt ép biztató. Ha nagy néha egy-egy misszionárius
is vállalkozott ilyen munkára, missziója rendszeren rövid életű volt.

De azért általánosan azt rebesgették, hogy a nagy vonalon meg-
indított propaganda, csak azt a célt szolgálta, hogy az inkvizíció fon-
tosságát előtérbe helyezze és jogosnak mutatta ki a kereskedelembe
való beleszólását. 1566-ban Don Francisco de Alava, a spanyol kikül-
dött Franciaországba, azzal buzgólkodott Montpellierben, hogy ki-
nyomozza, hogy milyen úton-módon kerültek az eretnek irányú
könyvek Catalóniába, ahol nagyszámú francia él és ugyanabban az
évben Margaret de Parma a Németalföldről azt a hihetetlenül ostoba
megállapítást küldte be Fülöpnek, hogy Calvin könyveinek 30 ezer
kötetét csempészték be Sevillebe, amire a Supréma szigorú rendszabá-
lyokat hirdetett a könyvek lefoglalására. 1572-ben a Supréma vala-
mennyi törvényszéknek hírül adta, hogy Béarn hercegnő nemrég össze-
jövotelt tartott a lutheránusokkal, amelyben elhatározták, hogy tagjaik
közül néhányat áruhába küldenek be Spanyolországba, mint misszio-
náriusokat. Az inkvizíció a legéberebb óvintézkedéseket szervezte
meg, hogy ezt az erőlködést ellensúlyozza, valamennyi püspököt és
prelátust arra utasította, hogy az alsó papságnak megparancsolják,
hogy résen legyen. De a protestantizmus bármennyire buzgó szervez-
kedést mutatott ki, az már a XVII. század végével teljesen ellanyhult.
Az utolsó eset, amit erről a dologról tudunk, abban áll, hogy 1603-ban
Anhalt herceg számos másolatát csempészte be Sevillebe Cipriano de
Valera bibliájának és mikor Katalin hercegnő, IV. Henrik nővére,
erről értesült, 300 ilyen másolatot rendelt és egy hugenotta nemes em-
bert küldött ki Po herceghez, hogy meg tudja, mikép lehetne a köny-
veket Spanyolországba behozni. Po herceg meg is jelölt néhány nevet
és családot, akikre rá lehetett bízni a könyvek terjesztését, de a her-
cegnő 1604-ben bekövetkezett halála végetvetett az egész tervnek. A

harminc éves háború bőven gondoskodott a német protestánsok otthoni foglalkoztatásáról és a westfáliai béke után ez a szervezési munka már ki ment a divatból.

De különös epizódja volt a szecessziós háborúnak, hogy mikor, 1706-ban Károly főherceg és angol szövetségesei rövid ideig már-már a diadalt remélték, mikor az arragon korona alá tartozó összes tartományok elismerték őt és ő egyideig még Madridot is megszállta, az osztrákok rögtön megragadták az alkalmat, hogy az anglikán vallás kathekizmusát és más hasonló könyvet terjesszenek Spanyolországban, amely ellentétben állt a katolikus hittel. Az inkvizíció erélyes intézkedései, hogy ennek a támadásnak ellentálljon, még most is erős megszervezésére vallanak. A legéberebb örökösét rendelte el az összes kikötőkre és a határszéli városokra. A spanyol nép fellázadása még abban az évben mihamar hátraszorította a szövetségeseik által elfoglalt területet és már nem is hallunk többé a kard árnyéka alatt végbenő térítési mozgalmakról, mert az erőlködés, hogy Spanyolországot az evangélikus hitre térítsék, sokkal nagyobb figyelmet keltett, mint ahogy jelentősége megérdemelte. Még egészen más súlyú eretnek volt a valenciai Don Gaspar Centellas, előkelő, nagyműveltségű nemes ember. Vizsgálata alatt ügyesen kivédte a vádat, de mikor védőügyvédje átadta neki a védelmi iratot, amelyben ő, Centellas, elismeri a római anyaszentegyházat és a pápát, mint az Isten egyházát, amelyben élni, meghalni kíván, nem akarta azt aláírni. Visszautasított minden védelmet és a teológusok érveit meg sem hallgatta, akiket pedig ismételtelen odarendeltek áttérítése céljából. Nem maradt tehát hátra más, minthogy elégezzék, amit ennekfolytán meg is cselekedtek 1564 szeptember 12-én. Fivére Miguel Centellas, Montésa parancsnoka, szintén hosszantartó vizsgálatot szenvedett el, de 1567-ben végül is felmentették. Don Gaspar egy ismerőse, Sigismondo Arquer dr., aki bár nem volt spanyol születésű, de spanyol alattvaló volt. Vizsgálata Toledóban kilenc évig tartott, de ő végig makacsul tagadott és mikor 1571-ben az auto de fén átadták a vészbíróságnak, furcsa tárgyalás keletkezett. A kivégzéssel megbízott bakó kijelentette, hogy törvény szerint más bűnökben vétkes számára nincs helye az élve elégetésnek, ezért tehát megfojtásra ítélte Arquert. Ám a csöcselék vallásos fanatizmusa nem bírta elviselni ezt a rosszkor kimutatott kegyelmet. Zendülés tört ki, mely közben Arquert átszúrták alabárdokkal és más fegyverekkel és aztán mégis csak felgyújtották a máglyát és a nyomorult embert már félholtan el is égették. A mozgalom utolsó relikviája 1558-ban a Catalan Pedro Gales volt, akit mint Spanyolország legnagyobb tudósát ismerték ama korban és aki olyan tudósok nagyrabecsült levelezője volt, mint Isaac Casaubon, Cujas és Arias Montano. Már 1558-ban visszautasítani kezdett néhány katolikus dogmát, de megmenekedett a gyanúsítástól és benső érintkezést tartott fenn Antonio Agustin hercegérsekkel. 1563-ban elhagyta Spanyolországot

és Olaszországba költözött, ahol haladást mutatott az eretnekségben, ami vád alá helyezését eredményezte a római inkvizíció által, úgymint félszeme elvesztését a tortúra alatt. De megtérése által megmenekedett és 1580-ban visszatért Spanyolországba. 1582-ben ismét Olaszországba kerül, ahol meg is házasodott és a filozófiai tanszéket töltötte be a génuai egyetemen. Calvin tanai közül egynéhányat visszatartat és Genuát elhagyva Nimesbe, Orangeban és Castresban folytatta előadásait. Buzgó disputába bocsátkozva a hugonotta prédikátorral. Feleségével és két kis leányával már útban volt Bordeauxba, mikor 1593-ban Marmondban letartóztatták a szövetségesek, mint hugenottát, gyönyörű kézirat-gyűjteményével és tömérdek könyveivel együtt átadták Pedro Saravia kapitánynak, akit II. Fülöp Villars márki, Guyenne kormányzója szolgálatába állított. Gales nem titkolta hitvallását és így Saravia roppant örvendett rajta, hogy ilyen fontos felvilágosítósokat csikarhat ki tőle hittársait illetően az inkvizíció, de a marmandi kormányzó semmi áron sem akarta őt a határon átkísérni és mikor Villarshoz fordultak ezért, nagy készséggel felajánlotta, hogy megfojtatja vagy a vízbe dobhatja az eretneket, de azért nem vállal felelősséget, hogy kiszolgáltatja őt az inkvizíciónak. A kétségbeesett fiatal asszony sírva könyörgött a katonáknak, hogy szabadítsák ki férjét és Saravia már azon kezdett aggódni, hogy ez sikerül is neki az alatt, amíg ő Fülöp közbenlépését kéri. És ez sikerült is neki, Gales átadták a saragossai törvényszéknek, ahol szabadon vallotta hitét és makacsul megtagadta, hogy áttérjen. De kitartása kiérdemelte az Isten kegyelmét, mert megbetegedett és a harmadik tárgyalás után meg is halt. Ezután csontjait elégették az 1597 április 17-iki auto de fén. Míg a spanyol benszülöttek között csak csekélyszámú egyén akadt, aki a protestantizmushoz szíttott, az 1558-iki oktalan kitörés óta, addig idegenek bő teret szolgáltattak a tisztogatás munkájához. Spanyolország gazdagság hírében állt, ami idegenekre nézve vonzóvá tette. A spanyol nép megvetette az örökös háborúskodást, amelyben a franciák, flamandok és az olaszok annyira ügyeskedtek. Ennélfogva minden nagyobb spanyol városban jelentékeny számú idegen telepedett le, aki csak megélhetést keresett és a lelkiekkel nem is törődött. Egynéhány vizsgálat a toledói törvényszék előtt 1570-ben francia és flamand nyomdászokra tesz célzást, akiket Toledóban, Barcelonában, Salamandraban, Valladolidban és Granadában börtönbe vetettek. Benavente gróf valenciai alkirály 1600-ban 14—15 ezer lélekre becsülte az ott telepedett franciákat és ezenkívül Aragóniában is volt temérdek. Amíg sokan ezek közül kétségtelenül kálvinisták voltak, akik gondosan rejtegették hitüket, a többség többé-kevésbé őszintén katolikus volt. De a hithűségük nem volt elegendő a spanyol mértékhez. Hozzá voltak szokva, hogy szoros összeköttetésben éljenek az eretnekekkel. Nem gyűlölték olyan fanatizmussal, mint ami Spanyolországban általános volt. így hát az összes idegenek már gyanúsak voltak és a katolikus

ép annyira ki volt téve a letartóztatásnak, mint a kálvinista. Jaques Zaharie, aki Burgosban szentképeket és olvasókat árusított, 16J7-ben véletlenül közreadta kalandjait a francia eretnekekkel. Mikor málháját szétbontotta, így szólt: „vigyétek csak ezt az árut be Spanyolországba, hozzatok érte jó pénzt”. Amire egyik körülálló csodálkozását fejezte ki, hogy a legkatholikusabb király megtűri országában az eretnekeket. Jaquesben erre feltámadt a hazafiasság és mint tisztességesen ki-keresztelkedett keresztényeket védelmébe vette az otthoniakat, akik becsületes életmódot folytatnak, ahogy azt a törvény elrendelte. A többiek azzal vágtak vissza, hogyan lehetnek keresztények, ha nem járnak misére és nem gyónnak a papnak. Amire ő a vitatkozás hevében azt felelte, hogy a gyónás nincs is hivatalosan elrendelve. Ezért a szóért bevádolták a valladolídi törvényszéknél, vád alá helyezték, börtönre vetették és összes vagyonát elkobozták. így bántak el több kézművessel és kereskedővel is és mikor Saint Sulpice nagykövet panaszt tett II. Fülöpnél a kegyetlenség ellen, ahogy honfiakkal szemben elbántak, akik békességesen űzik mesterségeiket és semmiféle botrányt nem okoznak; a király hidegen azt felelte, hogy az inkvizíció nem tekinti a személyeket, de azért majd beszél a főinkvizítorral. Egy kissé vidámabb epizódról tudunk. Robert Fitzwilliammal, egy angollal kapcsolatosan, akit a sevillai törvényszék 10 évi gályarabságra és örökös börtönre ítélt. 1578 február 25-én fogadták őt a hajó fedélzetén és 1582-ben felesége, Ellen bemutatkozott a madridi udvarnál Elisabeth királyné levelével II. Fülöphöz, aki felhívta rá figyelmét, hogy a szegény asszony könyörgésére arra kéri a spanyol királyt, hogy szabaddítsa ki Ellen férjét, amit ő, a királyné különös szívesen venne és viszonzná. Minden más igazságszolgáltatásnál egészen természetes dolog lett volna, annak a királyi óhajnak a teljesítése, de itt a Szent Hivatal beleegyezését kellett biztosítani. Sajnos, az erre való akták hiányoznak, de hogy az ügy kedvezően fejeződött be, ahhoz alig fér kétség, mert a hűséges feleség hitvesi szeretete még az inkvizíció kemény szívű tisztviselőit is meghatotta, akik a legnagyobb tisztelet és csodálat hangján emlékeznek meg a szép asszonyról. Ilyen módon minden idegen gyanús volt és az inkvizíció igazságszolgáltatása a lehetőségig kinyújtotta csápjait, hogy a hithű katolikusokat meg ne mételjezzék az idegen eretnekek. 1572-ben a Supréma megparancsolta, nézzenek utána, hogy franciákat ne alkalmazzanak tanítóknak, mert a tapasztalás azt kimutatta, hogy abból csak veszedelem származik. Az érintkezés idegenekkel veszélyes volt és mindenki visszahúzódott tőlük. 1568-ban Moral inkvizítor, mikor San Sebastiani látogatásáról beszámol, azt a kívánságát fejezte ki, hogy büntessék meg mindazokat, akik a francia és angol idegenekkel érintkeznek és barátkoznak, de viszont az a spanyol is, aki hazáját elhagyta, gyanú tárgya volt és szigorún számon tartották minden lépését. A barcelonai auto de fén 1627 július 21-én egy kereskedő jelent meg, aki Franciaországban való tar-

tózkodása alatt meghallgatta a hugenották prédikációját és pénteken húst evett, amiért 1000 arany kifizetésére bírságotlák és három évre lecsukták egy rendházba.

Ilyen befolyások alatt, amelyek az egyre növekvő szegénységgel együtt jártak Spanyolországban, az idegenek létszáma nagyon le-
apadt, ami a protestáns ügyek csökkenését tekintve nagyon érthető. Toledóban a protestáns vallásüldöző esetek 1575—1610 közt összesen negyvenhetet tesznek ki, amelyből a legutolsó 1648-ban történt. Vallado-
lidban 29 év beszámolója 1622—1662 közt csak 18 esetet mutat. A mad-
ridi törvényszéknél 1703—1751-ig csak egyetlen hugenotta eset volt. Az
összes törvényszékeken ünnepelt 64 auto de fén 1721 és 1727 közt csak
három esetről tudunk. Valenciában 1705 és 1726 közt csak egyetlenegy
eset, egy kálvinista szerepelt, aki önként adta fel magát. Akármilyen
tökéletlenek legyenek ezek a statisztikai adatok, mégis bizonyosságot
tesznek arról, hogy 1600 után már az idegen bűnözők száma leapadt,
de hogy ez nem volt a felvilágosítás és béketűrés eredménye, azt csak
ezután látjuk. Egyszerűen abban áll, hogy az inkvizíció erőfeszítései
sikerültek Spanyolország és a szomszéd államok között gátat vonjon
a közlekedés elé és így az európai civilizáció elől izolálja az országot.

Ez a barbár politika szükségkép az idegen kereskedelem kárára
érezte magát, kivált a Németalföldön dúló zavarok után, csak a
Hanzával történt kivétel 1597-ben. A Supréma utasítást adott, hogy
ha a Hanza hajói befutnak áruval megrakodva, ne intézzenek kérdést
vallásuk iránt a legénységhez, de az is tilos, hogy a rakományt lefog-
lalják, kivéve, ha a hajó legénysége a kikötőben való tartózkodása
alkalmával megsértette a katolikus vallást, de ilyen esetben is csak
a vétkesek személyi tulajdonát szabad lefoglalni. Kitiltott könyvek
után azonban kutatni szabad, ami minden katolikus hajón szoká-
sos volt.

A békeszerződést Angliával ebben az ügyben is ratifikálta I. Ja-
mes 1604 augusztus 19-én, III. Fülöp pedig 1605 június 16-án írta alá.
Ezen időközben 1604 november folyamán egy angol hajó 20 emberrel
búzarakományért futott be, Messinát érintette, utána Palermot is,
ebben az utóbbi kikötőben az inkvizíció emberei vizsgálták át, amikor
is a legénység bátran beismerte, hogy protestáns és hogy ebben a val-
lásban akar élni; valamennyiüket letartóztatták, de azok az alkirály-
hoz, Feria herceghez fellebbeztek. Ez azonban mit sem tudott tenni,
csak magánlevelet írt a királynak, figyelmeztetve őt, hogy az ilyen
eljárás oda fog hatni, hogy a megkötött szerződést felbontja, így hát
jó lesz, ha az inkvizíció tisztességes bánásmódban részesíti az eretne-
keket a köz javára. Az inkvizítorok erre tízen összeültek tanácskozni
és arra az elhatározásra jutottak, hogy az angolokat azzal a feltétellel
lehet szabadon bocsátani, ha arra kötelezik magukat, hogy Spanyol-
országban kikötnek és bemutatkoznak a főinkvizitornál. De idege-
neknek tiszta lehetetlenség volt és kétségtelenül annak is bizonyult,

mert 1605-ben már négy angolról esett szó, akiket két évre a sanbenito viselésére és bizonyos távoli kolostorokban való tartózkodásra ítélték, hogy ott kiképzést nyerjenek a katolikus hitben. A négy embernek később sikerült megszökni, de a francia hajón kinyomozták őket, ekkor már nem volt rajtuk a sanbenito. Miután a törvényszéknek egy csöpp kedve sem volt ellátásukról gondoskodni, a hegyekben szétszórta álló rendházakba küldték őket, messze a tengertől, hogy ott 10 évig ingyen munkát végezzenek.

Ott, ahol ilyen észnélküli kegyetlenség szokásos volt úgy a nemzetközi politika, mint a kereskedelmi érdekek egyaránt megkövetelték, hogy meg kell fékezni az inkvizíció felelőtlenségét. Ezt Fülöp meg is tette, 1605 június 15-én azt a parancsot adta ki, hogy az angol honpolgárokat nem lehet felelőssé tenni olyan cselekedetekért, amiket még Spanyolországba való jövetelük előtt műveltek. És amíg az országban tartózkodtak, nem voltak kötelesek a templomokat látogatni, de ha önszántukból megtették, megfelelő mély tiszteletet kell tanúsítania az oltári szentség iránt és ha valahol az utcán vinni látják, le kell térdelniük vagy pedig más utcába kell kanyarodniuk és a legközelebbi házba kell bemenniük, de ha valaki ezeknek a szabályoknak a megszegése miatt vád alá helyeztetik, csak a saját tulajdonát szabad lefoglalni, nem pedig a hajót és a rakományt vagy pedig mások által rábízott árut. Mindezeknek a megtartását a király becsületszavával garantálta.

Mivel a hercegések 1608-ban szintén hozzájárult a király komoly figyelmeztetéséhez és kijelentette, soha nem szűnő bánatot érez, amióta meghallotta, hogy Angliával megkötötték a békét, mert az isten büntetésétől fél, ami temérdek bajt zúdít majd Spanyolországra. Megbotránkozását még növelte az a látvány, amit az angolok Valenciában elkövettek, akik nyíltan saját vallásuk szerint éltek és nagy botrányt okoztak, rossz példát szolgáltatottak a hithű lakosságnak, így tehát hosszasan és körülményesen bebizonyította, hogy a hitetlenekkel kötött béke a szentírás szerint tilos. Mikor a fegyverszünet Hollandiával lejárt 1621-ben, természetesen a hollandusokat megillető kiváltságokat is visszavonták és mikor a háború kiütött Angliával 1624-ben az inkvizíció mohón nekilátott, hogy Spanyolországot megtisztítsa az eretnekek népeitől. Pecheco főinkvizítor tudatta a királlyal, hogy csak a pápa engedélye tette lehetővé III. Fülöpnek, hogy az 1605-iki béketárgyalásba belefogjon. De most, hogy a békét megbontották és a pápai engedély okai megszűntek, ő Pacheco, mint főinkvizítor, lelkiismerete szerint köteles, hogy megtiltsa a katolikusok barátkozását olyan konok és rosszindulatú eretnekekkel, mint az angolok és a skótok és pedig úgy, hogy kitiltja őket őfelsége országának területéről. A főinkvizítor tehát parancsot adott, hogy minden angol és minden skót, aki nem katolikus, húsz napon belül hagyja el Spanyolországot, tudtukra adván, hogy ezután a terminus után a Szent Hiva-

tal által büntetés vár rájuk. Fel kell tételeznünk, hogy Fülöp nem helyeselte a királyi hatalomnak betörését idegen területre, mert csak 1626 április 22-én adott ki egy proklamációt, amely minden érintkezést megtiltott Angliával és minden angol áru lefoglalását rendelte el, amelyet nem az ő parancsára hoztak be. Az inkvizíció persze nyomon követte a saját fenhatósága révén ezt a tilalmat és arra terjesztette ki, hogy minden angol eretneket letartóztat, aki a katolikus hit ellen vétett.

A kereskedelmi szerződés Dániával 1641-ben ugyanolyan álláspontra helyezte a dánokat, mint az angolokat és így a münsteri békekötés alkalmával 1648 január 30-án a hollandusoknak is ugyanazokat a feltételeket adták meg, míg egy külön paragrafus a Hanza városokat ugyanarra az álláspontra helyezte, mint Hollandiát.

Már láttuk, hogy milyen nehéz volt az inkvizíciót rávenni, hogy a városi törvényeket tiszteletben tartsa, így hát nem volt valószínű, hogy a nemzetközi kötelezettségekkel jobban bánik. Űrügy mindig akadt, hogy a gyűlölt idegen eretneket az inkvizíció igazságszolgáltatásának körébe vonja. Annak az időnek krónikus pénztelensége és a dús vagyon lefoglalásra való kilátást semmiesetre sem tévesztette szem előtt. 1625-ben nagyszámú angol honpolgárt tartóztattak le Malagában, miközben összes vagyonukat lefoglalták, ugyanez történt Sevillában is 1622-ben. Egy ilyen esetről véletlenül részleteket is megtudtunk: George Penn, Penn admirális fivére és William Penne, Pennsylvania megalapítójának esetéről. Ez az úriember egyáltalán nem volt bigot protestáns, mert akkor aligha vett volna el Angliában katolikus feleséget. Sevillába vitte el őt, ahol jól jövedmező üzlete volt és itt érte 1643-ban az inkvizíció letartóztatása. Szenvedésének beszámolója aligha túlzott, de azt elhihetjük, hogy addig kínozták, amíg mindent vallott, amit megkívántak tőle, — hogy eretnek, aki katolikus nőt vett el Antwerpenben, azzal a szándékkal, hogy Angliába vigye és eltérítse őt és gyermekeit az igaz hitről. Azt kívánták tőle, hogy nyíltan tagadja meg hitét egy *auto de fén*, három hónapon belül hagyja el Spanyolországot, míg feleségét elragadták tőle és szerinte egy spanyol férfihez adták férjhez. Mindkettőjük lefoglalt vagyona önzetlen becslésük szerint 6000 fontra rúgott, míg a másoké, amit rábíztak, szintén 6000 fontot tett ki. Koldusszegényen és megtört egészséggel visszatérve Angliába, jóvátételt igyekezett kapni és így II. Károly 1664-ben, mint kiküldöttet Spanyolországban alkalmazta, hogy megadja a lehetőséget, hogy jogait ott szorgalmazza, ám mivel már 63 éves volt, nem kockáztatta meg ezt az utat. Az inkvizíció nagyszerű nemtörődömségét a nemzetközi szerződésekkel egy eset bizonyítja, amely nemsokára a münsteri békekötés után történt. Paul Jerome Estagama, hoorni polgárt letartóztatták Alicanteban. A valenciai törvényszék pedig vizsgálatot indított ellene. Befolyásos emberek Hollandiában kiszabadítását sürgették és Anthony Brunn, a

holland nagykövet óva intette a királyt mindenféle túlkapás ellen. A király 1651 szeptember 15-én írt is a Suprémának és az ügy gyors elintézését sürgette és rámutatott arra, hogy a békekötés alatt Estagama, mint az Egyesült németalföldi tartományok honpolgára, nem is tartozik az inkvizíció jogkörébe. Brunn nagykövet szüntelen sürgette a dolgot, mire Fülöp december 16-án megismételte figyelmeztetését a Suprémának, súlyt helyezve rá, hogy a hollandusokat nem lehet elkedvetleníteni. A Supréma végre annyira leereszkedett, hogy a királyi leveleket a törvényszéknek továbbította, ráparancsolva, hogy haladéktalanul intézze el az ügyet, amit könnyen meg is tehetett, mert a vádtanács már szeptember 7-én határozott.

Ebben az időszakban politikai szükséglete, úgy Franciaország, mint Spanyolország számára kívánatosá tették a szövetséget Angliával. Don Alonzo de Cardenas, a spanyol nagykövet megpróbálkozott vele, hogy Cromwellel 1653-ban szövetséget kössön, de Anglia protektora tágabb terű jogokat kért, azt követelte, hogy az angolok, akik üzletet folytatnak Spanyolországban, szabadon bevihessék házaikba saját bibliáikat és saját hitük szerint tartsanak istentiszteletet és hogy emiatt ne tartóztassák le őket, se el ne kobozzák tulajdonaikat. Mikor ezt a szerződést átadták Fülöpnek, ő a Supréma tanácsát kérte ki, váltig hangoztatva, hogy változatlanul el van rá szánva, hogy vesszen oda inkább országa és ő ontsa ki vérének utolsó csöppjét, minthogy olyasmiben engedjen, ami az isteni szolgálat ellen való.

Válaszul erre a Supréma kijelentette, hogy úgy a kánoni, mint a városi törvények szerint az uralkodónak nincsen joga ilyesmit megtűni és XV. Gergely pápa szavait idézte, aki súlyos büntetés terhe alatt arra kötelezte őket, hogy valamennyi eretneket üzzenek ki országukból. Kimutatta továbbá, hogy ezek az eretnekek katolikus cselekedeteket tartanak, akiket megmételtyeznek és hogy így mindenki, aki erről tud, halálos bünt követ el, ha fel nem adja az inkvizíciónak.

Mindezek az érvek az 1605., 1630. és 1646-iki szerződésekre vonatkoztak, már ez is elegendő volt arra, hogy Spanyolország visszatartsa és így Cromwell Franciaországhoz fordult.

A restauráció folyamán 1666-ban béke lett és a régi szerződés tervezetét újra elővették. 1663-ban, mikor egy új szerződésről tárgyaltak, Anglia ismét Cromwell feltételeivel hozakodott elő és Fülöp újra a Supréma tanácsát kérte ki, de ismét eredménytelenül. Fülöp halála után 1665-ben a december 17-iki szerződés megkötött és valamennyi angol lakosra kiterjesztette a már garantált privilégiumokat. Később 1667-ben a május 23-iki szerződés már világosabban körülírta, hogy lelkiismereti beavatkozások ürügye alatt tilos az angolokat bántalmazni, vagy bármiféle zavargást előidézni, ameddig azok mindenféle nyilvános botránytól tartózkodnak. Ilyen alakban folytatódott a két királyság közt az érintkezés.

Franciaországgal persze teljesen eltérő volt a helyzet. Mikor a huge-

nottákat otthon is csak ép, hogy megtúrték, nem várhatta másutt válasza védelmét, kivált mert Spanyolországban csak azon az alapon tartózkodhatott, hogy katolikusnak adta ki magát. Ez a politika később is folytatódott, 1784-ben már egyenlő listákat követeltek. A Valenciába érkező válasz már megmutatta, hogy milyen eredményesen irtották ki a protestánsokat és milyen veszedelmes volt azoknak a helyzete, akik még Spanyolországban tartózkodni merészkedtek. Csak a francia forradalom kitörésével azt a kívánságot, hogy az eretnekeket kiűzzék, valamennyi idegenre nézve kiterjesztette a Supréma azzal a szándékkal, hogy teljesen izolálja Spanyolországot. 1791-ben IV. Carlos egy dekrétuma szerint lajstromot vezettek minden idegenről; azok, akik honosítani akarták magukat, feltétlenül katolikusoknak kellett, hogy legyenek és hogy letegyék a hűségesküt. Csak időleges időt adott az ott tartózkodónak, engedélyt kellett kiváltani, amelyben többek közt a vallásokat is nyilvántartották. Tilos volt nekik akár hivatalt vállalni, akár mesterséget űzni. Sőt még cselédnek sem mehettek, mert valamennyit, aki ilyesmivel próbálkozott, kéthónapi határidővel kiutasította az országból. Mikor azonban az 1795-iki békekötés véget vetett a kegyetlen háborúnak a francia köztársasággal és általános aggodalom támadt, hogy a legközelebb szakításra kerül a dolog Angliával, lázas kívánság ébredt a népben, hogy Franciaországot kiengesztelje, de úgy a többi törvényszék, mint az inkvizíció, csak azokat ismerte el franciáknak, kik a háromszínű kokárdát viselték. Mikor a háború kitört Angliával, újabb előhaladást tettek. Carlos megparancsolta külföldi képviselőinek, hogy adják tudtára a külföldi hatalmaknak, hogy Spanyolországban az idegenek teljes vallási szabadságot élveznek. 1797 augusztusban már pedig szigorúan megtiltotta az inkvizíciónak, hogy vallásuk miatt bármely idegennek alkalmatlankodjanak, szíves engedelmséggel azonban kételkedünk ennek a parancsnak az őszinteségében. Az inkvizíció területe a tengerpart hosszú sávját foglalta magában, beleértve a kereskedelmet űző városokat, mint Valencia és Alicante, ám azért a nem katolikus idegen jóformán ismeretlen volt, úgy mint akkor, mikor 1785-ben listát vezettek róluk. Spanyolország olyan ország volt, amif mindenki elkerült, nehogy az inkvizíció belekössön és így magára maradt és azok számára, akik megpróbálkoztak vele, az eretnokség eltitkolása rosszabb volt, mint annak nyílt bevallása. David Boronan francia protestáns Bilbauban lakott és véghez tudta vinni, hogy jó katolikusnak tartsák, de mikor megtért, a logronnói törvényszékhez fordult, hogy megtagadja tévelygéseit és újra az egyház kötelékeibe vételessék fel. De 1791-ben rögtön vád alá helyezték, mert jó katolikusnak tetette magát. Az inkvizíció állandó rettegését az eretnekektől, élénken visszasugározza a Supréma utolsó ténykedésének egyike, feloszlataása előtt. 1819-ben körülményesen kicirkalmazott utasítást adott ki a tengeri kikötők komisszáriusai számára, akik minden hajót

átvizsgáltak, mikor befutott, ez főleg azt a célt szolgálta, hogy a ki-tiltott könyveket becsempésszék. Idegen eretnekeket nem üldöztek már a külföldön elkövetett cselekményeikért, de ha Spanyolországban követtek el valamit és ott botrányt okoztak, letartóztatták őket és átadták vizsgálatra a törvényszéknek.

Volt azonban egy kivétel az idegen eretnekek utált jelenlétének a megakadályozására Spanyolország földjén. Az állandóan megismétlődő háborúk szükségessé tették akármilyen zsoldos seregek toborzását, vallásuktól teljesen eltekintve. A lutheránusok német bandája Georg Fronsberg parancsnoksága alatt fosztotta ki Rómát 1527-ben V. Károly szolgálatában. A portugáliai és a catalóniai zendülések 1640-ben valóságos háborús területté tették Spanyolországot és így a rekruta, akárhonnan jött is, lelkes fogadtatásra talált. Mert természetesen nem lehetett az inkvizíció közbelépését igénybe venni, akármilyen vallásúnak lett légyen is. Az inkvizíció hasztalan mutatott rá, az ebből származó veszedelemre. Egy tanácskozáson 1647 november 13-án a Supréma bánattal jelentette, hogy 400 német katona, aki San Sebastiánban patraszállt, útban van Catalónia felé, szinte fitoktatta vallási eltévelyedését. Eretnek szellemű könyveket osztogatott és megcsúfolta a szentképeket. De ezen már nem lehetett segíteni és mikor spanyol területen megszűnt a háború, az idegen ezredek alkalmazása, tovább is izgatta az inkvizíció érzékenységét. Így a Supréma szükségesnek látta 1605 április 22-én figyelmeztetni a törvényszékeket, hogy azokat az idegeneket, akik önként előállanak, hogy bevallják tévelygéseiket, ne csukassák be börtönbe, hanem inkább szívesen fogadják őket, kibékülésük szertartása tartassék meg a tárgyalóteremben, sanbenito és lefoglalás nélkül és csak lelkibüntetések alkalmazására; de az eretnokség, mégha veleszületett is, halálos bűn, amit illően le kell vezetelni.

Ennéfogva ezeknek a formalitásoknak a szigorát enyhítették, az egész eljárást megkönnyítették, noha még így is elég ijesztő volt. Nyomatott utasítások az alkalmazottak számára, melyek valószínűleg a XVIII. században nyomattattak, alapos vizsgálatra rendelik el a megtért bűnös élettörténetének és megtérésének okait, hogy az inkvizíció meggyőződjék, hogy célja tényleg az üdvözülés. Az áttértek közt különösebb eset, amely a beszámolóban szerepel, a Johann Henrik Hortsmanné Borgenstreichből, aki úgy tartotta fenn magát egy hosszú életen át, hogy a protestantizmus és a katolicizmus versengéséből kereskedelmet űzött. 1663-ban született és a prágai jezsuitáknál katolikusnak neveltetett, 25 éves korában Drezdában vallást változtatott és a wittenbergi egyetemet látogatta, sok éven keresztül barangolt Németországban és jólelkű emberek adományyaiból élt, akik mint megtérten segítettek rajta. Angliába is átkerült, ahol a canterbury-i és yorki érsekek támogatták, erre Svájc protestáns kantonjaiban azzal tartotta el magát, hogy mint katolikus kész az áttérésre.

A katolikus kantonokban viszont lutheránusnak adta ki magát, aki az egyházban keresi boldogulását. Végül ebben az utóbbi minőségében, arra az igen jövedelmező mesterkedésre vetemedett, hogy azt beszélte, hogy lutheránus módon keresztelték meg, amihez az egyik személy az anyagot és a másik az alakot szolgáltatta. Teológusok azonban érvénytelennek mondták ki ezt és hogy újra kell keresztelkedni, fel is csípett tehát valami előkelő személyiséget, akit rávett, hogy a keresztapai tisztet vállalja és 30 arany ajándékozásával bátorítsa őt pályáján, de valószínű, hogy még további gyűjtést is indítottak a hűséges lutheránusok. Ebből élt a jó ember élete végéig. Lisszabonból Párizsba és Nápolyba utazott, ahol a hithű katolikusok hiszékenységét használta ki és általános becslés szerint azt állították, hogy huszonegyszer keresztelkedett. Ellátogatott Spanyolországba is, de itt kalandos pályafutása véget ért 89-ik életévében. Ismételt keresztelkedései Madridban és Valenciában gyanúsak tetszett, az összes törvényszékeket utasították, hogy lessenek rá és egyévi kutatás után le is tartóztatták Valenciában 1751-ben. Önként és őszintén elmondta élete történetét; eleinte azt állította, hogy ismételt keresztelkedéseit csak kenyérkeresetnek számította, de míg ő azt vallotta, hogy ördög szállotta meg és azt reméli, hogy azt az ismételt keresztséggel kiűzi magából. A consulta de fe azt a szavazatot adta le, hogy mint apostata és visszaeső eretneknek, nincs joga többé az élethez, de azért erőfeszítéseket kell tenni, hogy a lelkét mentse meg.

Ezen ítélet hatása alatt Hortsmann halálos beteg lett, beszélni sem akart azokkal, akik lelki üdvéről akartak gondoskodni és mikor egyikük azt mondta neki, ha kálvinistának akar meghalni, úgy csak szorítsa meg jól a kezét, erre olyan vasmarokkal szorongatta az inkvizítor kezét, hogy csak mások segítségével lehetett kiszabadítani, így fejezte be életét, mint eretnek 1752 február 2-án. Testét meg nem szentelt földben temették el, oltatlan mésszel töltött ládában és az 1753 augusztus 20-án tartott auto de fe alkalmával csontját porrá égették és szerte-széjjel hordta a szél.

Könyv-cenzúra.

A sajtócenzúra nem volt leglényegtlenebb ténykedése az inkvizíciónak, hogy a spanyol intelligencia kifejlődését megállítsa. És hogy az eretnekség megszólalását úgy nyomtatásban, mint szóban elnyomja, szinte elkerülhetetlennek tetszik, de azért ilyen hatalommal nem rendelkeztek a legelső főinkvizítorok, sőt még kötelességüknek sem tekintették. Igaz, hogy az inkvizíció már 1490-ben nagyszámú héber bibliát és más zsidó vallásos könyvet elégettetett és nemsokára azután Salamancában egy auto de fe alkalmával máglyára vettetett

6000 kötetet a zsidóságot és a boszorkányságot tárgyaló munkákból. Azt is tudjuk, hogy Ximenes Granadában temérdek mór kéziratot elégetett. De ezek törvényen kívüálló cselekmények voltak, amiket senki sem kért számon.

VI. Sándor pápa 1501-ben püspöki funkciónak mondta ki, mikor a német püspököket felszólította, hogy éberem ügyeljenek a sajtótermékekre. De Ferdinánd és Izabella alatt már törvényt bocsátottak ki, hogy semmiféle könyvet nem szabad kinyomtatni, az országba behozni, vagy elárusítani előzetes vizsgálat, vagy engedély nélkül. Valladolidban ez a kötelesség a királyi törvényszék bírúira hárult; Toledóban, Sevillában és Granadában az érsekek végezték, Burgosban pedig a püspök, aki külön könyvvizsgálót tartott, igen szerény fizetés mellett.

Ennek a szigorú és előrelátó könyvvizsgálatnak okát csak sejtethetjük. A reformáció előtt nem nagy kereset volt a cenzor szolgálataira, de másképp fordult a dolog, mikor a lutheránus lázadás a latin kereszténységet elgáncsolással fenyegette és olyan gyorsan terjedt el, hogy emberfia nem sejtette hol fog megállni. Már láttuk, hogy 1521-ben Róma figyelmeztette Spanyolországot, akadályozza meg a lutheránus írások becsempészését az országba és hogy Adrian bíboros rögtön kijelentette, hogy ez a ténykedés az inkvizíciót illeti meg. Így tehát az inkvizíció egy ugrással megkövetelte és gyakorolta is a hatalmat a kitiltott könyvek behozatalának meggátolására. 1530 és 1531-ben a különféle ediktum mutatta ki az inkvizíció ténykedését, hogy ezt az új teret alaposan kihasználja. Az eretnekek álnév alatt nyomatták ki könyveiket, vagy pedig eretnek szellemű ismertetőt csatoltak a behozatalra engedélyezett könyvekhez. De hogy ezeket az ismertetések felfedezzék, az inkvizíciós törvényszékek legéberebb örökődése kívántatott meg. Mikor a valenciai törvényszék 1535-ben bevallotta, hogy elhanyagolta ennek a parancsnak a végrehajtását, arra utasították, hogy utólagosan tegyenek arról, hogy az összes kitiltott könyveket foglalják le. Ezenkívül kötelességévé tétetett minden jó katolikusnak, hogy olyan könyveket bejelentsen, amelyek a katolikus bittel ellenkeznek. Volt is teológiai kritikus elég, akiknél kellemes kötelességszámba ment, hogy minden olyan szóra, vagy mondatra rámutasson, ami ebből a szempontból kifogásolható volt. Az első formális indexet 1546-ban a Louvain egyetem nyomatta ki. Ennek egy másolatát 1547-ben Valdez főinkvizítornak küldték be, aki a Suprémának továbbította. A Supréma újra lenyomatta és függelékkel mellékelte hozzá, amelyben a kitiltott könyvek listája szerepelt, ezt aztán szíjjelküldte szeptember 1-én az összes spanyol törvényszékeknek tudomásvétel végett. Ez volt a legelső spanyol index, de annak nyoma sem maradt, mert a Suprémára egy más kötelesség várakozott, az, hogy átvizsgálta a könyveket, a figyelmeztetést be sem várva, mert 1545-iki fizetési listán egy rendelet szerepel, hogy

üzessenek ki dr. Alvaro de Moscosonak 40 aranyat ilyenemű munkáért.

A Supréma erélye most már a szentírás felé fordult. Nagy tömegben adtak ki ugyanis latin szövegű bibliát, melyeknek szövege telyes volt ugyan, de melyek alattomban veszélyesek voltak az eretnek szellemű széljegyzeteik és ismertetések révén.

Nyilvánvaló azokról a könyvekről volt szó, melyekről Julian Hernandez egy új listát bocsátott a törvényszékek rendelkezésére 1557 október 22-én. Ezeket a munkákat úgy írta le, mint Velencében kinyomattattakat, miket Flandriából és Németországból egy sevillai csempészett be az országba. Mindenütt a városban felhívásokat függesztettek ki tehát és szorgosan átkutatták az összes könyvesboltokat és ha egynél is találkozott egy ilyen kötet, azt irgalmatlanul megbüntették. Ezután pótlásul 1558-ban ama könyveknek a listája következett, amelyek elégtetésre voltak ítélve. A Supréma így szerezte be tehát az anyagot egy független indexhez.

Ennek az indexnek az elkészítése igen fáradságos munkát igényelt. Többek között a tudós Francisco Sancho doktor évekig fáradozott azon, hogy a Supréma megbízására átvizsgálja és lefoglalja az indexre szánt könyveket és már 1559-ben azt írta, hogy bő anyagot gyűjtött kötelessége teljesítése közben, miket egy-egy paragrafusba azedett kérdésekkel ismertetett is.

Az indexnek az eredményét erélyes kutatás követte Spanyolország összes könyvesboltjaiban és könyvtáraiban. Mindenütt revizorokat alkalmaz azzal az utasítással, hogy minden könyv-gyűjteményt akár a boltokban, akár a klastromokban, egyetemeken vagy magán-könyvtárakban, hogy olyanokat fedezzenek fel, melyek az indexben már fel vannak említve. Az összes könyvtulajdonosoknak megparancsolták, hogy könyveiket hagyják átvizsgálni 200 arany birság ellenében. De nemcsak a kitiltott könyveket kellett beszolgáltatniok, hanem a gyanúsakat is, tulajdonosaik nevének felemlítésével a Suprémanak, amely az igazságot szolgáltatja ezen a téren. Mindezt pedig egy dühös pragmática ösztönzésére történt, amit nyilvánvalóan a lutheránusoktól való rémület sugallt. Johanna infánsnő adta ki 1558 szeptember 4-én II. Fülöp nevében és ez is azt mutatja, hogy a világi hatalom együtt dolgozott az inkvizícióval, hogy egy jól működő gépezetet teremtsen meg az állami censura bevezetésére.

Miután a spanyol eredetű és az idegen könyvek már így elintéztettek, szigorú sajtó-cenzurát szerveztek meg. Halál és javainak lefoglalása járt ki annak, aki egy könyvet merészelt nyomtatásra kiadni anélkül, hogy előzőleg bemutatná a királyi tanácsnak vizsgálat védett, amelv, ha a könv ellen nincs kifogása, engedélyt bocsátott ki annak' terjesztésére, de hogy változtatásoknak elébe vágjanak, a kézirat minden egyes lapját a királyi kamara egyik titkára kell, hogy aláírja, aki aztán rubrikába szedi az összes korrekturát és a könyv végén leközli

annak oldalszámát. Új kiadványok ugyanennek a szabálynak voltak alávetve, de az inkvizíció hivatala okiratai kivételt alkottak. Ezt az esztelen törvényt IV. Fülöp is megerősítette 1627-ben, amíg a forradalom alatt IV. Carlos 1804-ben szigorúan megtiltotta annak végrehajtását, de hogy akárki is halállal lakolt volna a törvény megszegéséért, az egyáltalán nem valószínű. És a teológusok inkvizítori vizsgálata kimutatja, hogy temérdek vallásos irányú írást halmoztak fel anélkül, hogy eszébe is jutott volna a királyi tanácsnál bemutatni. Ám azokat a nehézségeket, miket a szerzői jog iránt támasztott, szigorúan végre is hajtotta az inkvizíció és ezzel nagyfokú visszaesését idézte *elő* Spanyolország intellektuális előrehaladásának.

Nem volt nehéz a pápa segítségét is biztosítani ennek a cenzúrának a hathatóságára. A Supréma 1558 szeptember 9-éről keltezett levelében felhívta IV. Pál pápa figyelmét a lutheránus eszme térfoglalására és bevádolta a gyóntatókat, hogy elmulasztják híveiket felszólítani a tilos könyvek átadására, mire Pál 1559 január 5-én egy brevében megparancsolta az összes gyóntatóknak Spanyolország területén, hogy híveikhez kérdést intézzenek, hogy elolvastak-e egy ilyet, vagy tudnak-e valakiről, aki kinyomatta és árusítja.

Így tehát a pápai, a királyi és az inkvizítori hatalom egyesült abban az igyekezetben, hogy az eretnek szellemű irodalomtól megtisztítja az országot. De az inkvizítori cenzúra, amint látjuk, nem elégedett meg azzal, hogy az idegen eretnekek műveit betiltsa, amire tulajdonképpen megbízást kapott. Mert ha így *tett* volna, eléggé bénító befolyással járt volna a spanyol intelligenciára nézve, mert hisz több munkát inkább az írója miatt selejtezett ki, mint a tartalma miatt és sohasem volt képes azt a bonyolult kérdést eldönteni, hogy nagy tudományos becsű munkák érdemeit miért kell letagadnia, csak azért, mert néhány mondat esetleg megsértené a Szenthivatal túlzott érzékenységét, amelyet annyira dédelgetett. De hogy igazságot szolgál-tassunk a spanyol inkvizíciónak, e tekintetben mégis elnézőbb volt a római cenzúránál. 1564-ben jelent meg IV. Pius indexe, amit a tridenti index néven ismerünk. Ez volt az alapja az összes további indexeknek, amely szigorúan kitiltott könyvek listáját tartalmazta, azaz minden olyan könyvét, amely ellen valamilyen kifogást lehetett emelni, egy szálíg mind kitiltották, eltekintve attól, hogy tévedéseik rendszeresek-e vagy csak alkalmiak. A spanyol inkvizíció szorgalmasabb volt, mert megtisztításra szánt indexeket készítettett, melyekben a könyvek nem voltak végleg kitiltva, aláhúzták a kifogásolható részleteket, avagy kitörülték és így a könyv kiadásra kerülhetett.

A sajtó ténykedését és az eretnek szellemű irodalom tágabb körű ismeretét, úgy, mint érzékenyebb kritikát tekintve, az új index elkészítése végnélküli munkának tetszett és nem is volt könnyű feladat. Az összes törvényszékeket, prelátusokat és az egyetemeket felszólították újabb információ adására és amint ez megérkezett, Maestro

Francisco Sanchonak küldték el, aki a salamancai egyetem könyvtárából egy mintát választott ki, hogy annak alapján új index anyagát elkészítse. De Sancho rövidesen elhagyta Salamancát és mint utódát Diego de Vera dr. asszisztent ajánlotta, de a Supréma már türelmetlenkedett és 1572 december 6-ról kelt levelében huzavonával vádolta az egyetem teológusait mert nem tettek félre minden egyéb munkát, hogy sürgősen elkészítsék az indexet. 1574-ben végre azt halljuk, hogy az index nemsokára elkészül. 1575-ben pedig Licenciado Velardet, aki ezt az ügyet vállalta, sürgősen felszólították, hogy végezze be. De még mindig késett a dolog, mert ennek a gondos és hosszantartó munkának az eredménye nagy szaporodást mutatott az előző indexek anyagával szemben. Két kötetben jelent meg, mint Quiroga, a főinkvizítor új indexe.

A hosszú időköz alatt, amelyben az egyes indexek megjelentek, azt várták a törvényszékektől, hogy jegyzeteket készítsenek a listán előforduló könyvek címéről, melyek, mint kitiltásra ítélt szerepeltek. 1781-ben jól megszidták a valenciai törvényszéket, mert nem tudta, hogy Robinson Cruso francia fordítását egy 1755 január 16-án keltezett dekrétum alapján kitiltották. A könyvárusoktól szintén elkívánták, hogy az indexen előforduló összes kitiltott könyvek címeit feljegyezzék. Fel is hatalmazták a törvényszéket, hogy olyan másolatokkal lássa el az árusokat, melyek révén már nem adhatták a tudatlant, hogy minden büntetéstől megmenekedjenek.

A megtisztítás művelete abban állt, hogy egy nyomdafestékebe mártott kefével minden kifogásolható szót vagy mondatot áthúzzanak, hogy így teljesen olvashatatlanná tegyék. Mikor a mexikói törvényszék azt vette a fejébe, hogy kitiltásra ítélje a szentéletű Juan de Palafox, Puebla püspökének összes arcképeit, fejét szintén nyomdafestékes kefével húzta át. De könyvalakban a sérelmes mondat hosszúsága igen bajosnak minősítette ezt az ártatlan procedúrát, mert a lapok összeragadtak és a könyv olvashatatlanná lett. Az irodalommal nem sokat törődött a könyvek hóhérja.

A könyvárusok és a könyvvevők állandóan a legdurvább modorban tartott vizsgálatnak voltak alávetve, melynek befolyása csak nyomasztóan hatott. A könyves boltok és a nyilvános és magánkönyvtárak átvizsgálása, amelyben, amint láttuk, már 1530-ban belefogtak és 1559-ig erélyesen folytattak, megállapított politika lett és minden újabb index megjelenésével különös eréllyel folytatódott. A Supréma leveles ládája tele van levekkel és utasításokkal, melyek a lankadatlan buzgóságról tesznek tanúságot, amellyel ezt a munkát folytatták. 1660-ban arra utasították a valenciai, barceloniai és a murcinai törvényszékeket, hogy küldjék be a Suprémának a castíliai kormányzó könyvgyűjteményét. Később a sevillai törvényszéket utasították, hogy vizsgálja meg a Fra Diego Darina könyveit, szemelje ki azokat, amiket Montoya megjelölt. Erre aztán a murciai törvényszéknek meg-

parancsolták, küldjék be Montoyo doktornak a Don Juan de Morcé» könyveit, de még a király gyóntatójának könyvgyűjteményeit is bekövetelte a Supréma. Mindezek magángyűjtők voltak, akiknek jóízlése és a tudomány iránti lelkesedése vetette őket alá ezeknek a bosszantásoknak és lealázásoknak, melyek folytán a legkedvesebb könyveiket elszedték tőlük, vagy jóvá nem tehető kárt okoztak a művészi kötésükben. Már maga a könyvnek a birtokosa gyanút keltő lény lett, aki megérett a vizsgálatra és ha már úgy állt az eset mindenféle rangú magángyűjtővel szemben, könnyen elképzelhető, hogy ez örökös bosszantásnak milyen kárát vallották a könyvárusok.

De ez csak egy célzás arra az állandó, kultúra és a tudomány ellen folytatott harcra, amely alól senkisémm volt mentes. 1627-ben egy dekrétum megparancsolta az összes könyvárusoknak, hogy 40 arany birság és exkommunikáció veszélye mellett küldjék be az összes kitiltott könyveik jegyzékét, amelyek megtisztítást igényelnek. Az 1618-ban a sevillai törvényszéknek megparancsolták, hogy minden könyvet foglaljon le, amely Arias Montano tulajdona volt. Még a királyi *Escorial* is alá volt vetve ennek a végtelenül megalázó szabályoknak. Mikor az 1612-iki index megjelent, San Lorenzo priorja kérvényt nyújtott be a Suprémához, hogy a király azt kívánja, hogy a királyi könyvtár kitiltott könyveit ne vigyék el, mert hisz egyenesen a klastrom könyvtárából származnak, melynek kulcsát ő maga és a főkönyvtáros őrzi. Erre fel a főinkvizítor Fra Francesco de Jesust küldte ki, hogy megvizsgálja és jelentést tegyen a könyvtár elrendezéséről. És mikor ez megtörtént 1613 november 13-án, a következőt rendelte el: Valamennyi könyv, amely csupán irodalmi értékű és a vallásra nézve nem sértő, külön választandó és piros jellel megjelölendő, ha szerzője kitiltásra ítéltetett. Megengedtetik azonban, hogy a könyvek ott maradjanak, ahol a prior és a főkönyvtáros és az egyetemi tanárok elolvashatják. Minden olyan szerzőnek a könyve, amely a vallást tárgyalja és hozzá hasonló dolgokat, mint például a klanogoliákat, a szentek történetét, tekintve, hogy a király nem óhajtja, hogy eltávolítsák, egy külön szobában halmoztassék fel, amely mindig zárva legyen, hogy senki el ne olvashassa, csak a prior és a főkönyvtáros, de az is a Supréma és a főinkvizítor engedélyével. Ennek a szobának 2 kulcsa legyen, melyek közül az egyiket a főkönyvtáros, a másikat a Supréma őrzi és kétféle lajstrom készüljön róluk, melyek egyiket a bezárt szobában, a másikat a Suprémán helyeztessék el. A fráter, aki a kolostor gyógyszerárát ellátja, de egyedül csak ő, elsőrangú szerzőknek gyógytudományokat tárgyaló könyveit elolvashatja. A legveszedelmesebb ragály ellen sem lehetett volna gondosabban kieszelt tilalmat kitalálni.

Egy kis enyhülés mutatkozott ebben az ügyben, mikor 1616-ban Sandoval főinkvizítor az *Escorial-ban* látogatást tett és engedelmet adott az összes egyetemi tanároknak, hogy a vallást tárgyaló elsőrangú könyveket elolvashatják. Miután a Zapata-féle index megjelent

1632-ben, újra felvetődött ez a kérdés és Sotomayor főinkvizítor jóváhagyta az 1613-iki intézkedést, de mikor az ő indexe is megjelent 1640-ben, San Lorenzo fráterei azt kérvényezték a Suprémától, hogy a könyvtárat, miután a király tulajdona, ne tisztítsák meg az új index szerint. A Supréma erre azt felelte a királyhoz intézett levelében, hogy miután az a könyvtár a legnagyobb a világon és a király tulajdona, különösen fontos, hogy példát szolgáltasson és semmit se tartalmazzon, ami a katolicizmus ellen szól, de lehet ott egy külön szoba, ahol az eretnek szellemű írók és a gonosz tanokat hirdető tudósok könyveit elzárják; a kulcsot ehhez a szobához a főinkvizítornak szolgáltassák be, azzal a kikötéssel, hogy az kiválogathatja a könyvtárból az egyes könyveket, amire szüksége lehet. Az előre látott elégedetlenség ez intézkedés ellen csakugyan bekövetkezett. A revizoroknak megadott hatalom olyan bő alkalmat szolgáltatott az elnyomásra és a zsarolásra, hogy ez az állás igen keresett lett. A kommissiók banda módra szaporodtak, amíg ezen irodalmi kémek és zsarolók ellen általános lázadás tört ki. A magán- és a nyilvános könyvtáraknak ez a felügyelete az inkvizíció elnyomatásáig tartott. Mert azt látjuk, hogy a sevillai törvényszék a madridihoz egy könyv-listát küldött be a Juan Gualberto Gonzales tulajdonát képező könyvekről. Augusztus 18-án pedig a fiskus egy másik törvényszéktől a Marguis de Narros tulajdonát képező könyvek listáját kéri. Az inkvizíció anyagi leromlása miatt ezt a munkát most már alkalmazottai végzik, kétségtelenül azért, hogy díjakat számíthassanak fel.

A halál is arra szolgáltatott alkalmat, amit el nem mulasztottak, hogy a magánkönyvtárakat megtisztítsák. Mikor a tulajdonos meghalt, rögtön közbelépett az inkvizíció, hogy vizsgálatot tartson könyvei felett. 1655-ben már úgy látszik, hogy valamennyi könyvnek a Supréma kezén kellett átmenni, mert Don Alonso de la Torre esetében a Szent hivatal megparancsolta a valenciai törvényszéknek, hogy valamennyi, az örökösök által kiadott csomagot küldjön el neki, a kitiltott könyveket külön a megengedettekétől. Az 1707-iki utasítás nyilvánvalóan az eladás esetére korlátozta ezt a beavatkozást, mert elrendeli, hogy ha halál vagy más ok esetére egy könyvtár eladásra kerül, a könyvárusítók a revizort lássák el az összes könyvek lajstromával és árával, úgy, hogy a gyanús könyveket ki lehessen selejtezni, melyekért a könyvárusok később elismervényt kapnak. Miközben ez az eset elhúzódott, a tilos könyvek utáni hajsza egy idegen állammal való komplikációval fenyegetett. Leonard Schuck, a holland konzul Alicanteban meghalt és a francia alkonzult bizta meg végrendeleti végrehajtójának. A házat és az ingóságokat a királyi pecséttel lepecsételték, miközben egynéhány törvényes formát el kellett intézni, de az inkvizíció megbízottja felkereste a kormányzót és azt követelte, hogy törjék le a pecsétet és szolgáltassák be neki a kulcsokat, hogy lajstromot készíthessen a könyvekről, írásokról és a nyomtatványokról, mert

ő úgy értesült, hogy mind a három fajtából kitiltott példányokat tartogatott. A kormányzó elutasította a kérelmet addig, amíg a királlyal nem beszélt, de a megbízott éjnek idején letörte a pecséteket, behatolt a házba, hamarjában lajstromot készített a könyvekről és úgyahogy visszahelyezte a pecséteket. A holland nagykövet panaszt tett IV. Carlosnál és Urquijo miniszter, aki ellenséges lábon állt az inkvizícióval, megragadta az alkalmat, hogy 1799 október 11-én szigorúan rendre utasítsa ezért és más hasonló eljárásokért a Szenthivatalt, amely ilyen eljárással csak a rossz híret keltette a külföldön.

Az elhaltak könyvtárainak ez a vizsgálata még a restauráció után is folytatódott, de az inkvizíció szüntelen vigyázata ellenére a könyvbúvárok megkockáztatták, hogy a kitiltott irodalommal kielégítsék vágyaikat. Ez a kitiltott irodalom természetsszerűleg idegen szerzők munkája volt, mert hisz a Supréma szüntelen áskálódása miatt, amely állandóan minden új könyvre vadászott és kivonatot készített belőle anélkül, hogy bárki másnak átengedte volna, lehetetlenség volt, hogy a veszedelmes irányú hazai könyvek a közönséghez eljussanak. Egyetlen valódi veszedelem tehát, amely ellen védekezni kellett, külföldről áradt be. És ha gyors intézkedés nem történt, akkor már minden hiába volt. A funkció tehát, hogy az országot megvédje minden eretnek szellemű anyag mételyétől, természetsszerűleg az inkvizíció kezébe került, mert csak annak volt meg a tehetsége, hogy határozzon, hogy melyik irányú könyv ártatlan és melyik a veszedelmes.

Hogy milyen időtájt vállalta magára ezt a kötelezettséget az inkvizíció, lehetetlen volna meghatározni, de ilyen irányú tevékenysége valószínűleg a lutheránusok behatolásától számít 1557 és 58 közt. A Supréma levelében V. Károly királyhoz kijelenti, hogy valamennyi inkvizítort utasította, hogy különösen a kikötőknél gyakoroljanak szigorú vizsgálatot, úgy a francia határ mentén. Ám az eretnekek mérészsége annyira ment, hogy még ez sem volt elégséges, amit az a sok könyv is bizonyít, amit naponta elkoboznak a legszigorúbb büntetés terhe mellett.

Ezzel tehát Spanyolország egész behozatali kereskedelme az inkvizíció kezein ment keresztül, aki fizetés nélküli alkalmazottaival végeztette ezt a munkát, legfeljebb a kereskedőktől zsaroltak ki némi díjazást, ami végtelenségig kinyújtott késedelmet okozott és komolyan gáncsolta a nemzet kereskedelmi ténykedését.

Különösen a könyvkereskedés szenvedett. Nyilvánvalóan olyan dolognak tekintették, amit meg lehet nyirbálni és amely a hatóságok minden szeszélyének alá van vetve. A XVI. században rendeletet küldtek az arra alkalmas kikötőknek, hogy valamennyi könyvcsomagot felbontatlanul szolgáltatasson ki. így tehát az egész külföldi könyvkereskedés a Supréma kezei közé került.

Hogy ez a tudatlan szörszálhasogatás mennyire érintette a kereskedelmet, azt egy incidensből láthatjuk, ami 1666-ban Barceloná-

ban történt. A város egyik könyvkereskedője egy újonnan megjelent könyvből rendelt több példányt. Az 1641-iki indexben az inkvizítorok meglelték a szerző nevét, aki mint német filozófus és teológus szerepelt és erre valamennyi könyvét vád alá helyezték. Az egész ügyet annak rendje és módja szerint átadták a könyvbírálóknak és 5 hónappal azután a törvényszék azt a jelentést kapta, hogy csak szók gáltassák ki a könyveket a tulajdonosnak.

A francia forradalom kitörése újabb tevékenységre és kettőzött vigyázatra serkentette az inkvizíciót a veszedelmes irodalom kiküszöbölése iránt. A politika és a vallás teljesen össze volt bonyolítva és a? inkvizíció csak úgy irtózott a forradalmi propagandától, mint ahogy a XVI. században a vallási propagandától irtózott volt. 1792-ben a Supréma ráparancsolt az összes törvényszékekre, hogy különösen figyelemmel legyenek a francia könyvek behozatalára, mert a franciák azért hintik el ezt a mérges magot, hogy lázadást szítsanak és a válást és a királyságot veszélyeztessék. Mindenütt, ahol vámhivatal volt, két revizort is alkalmaztak, az egyiket a világi törvényszék, a másikat az inkvizíció, hogy együtt vizsgáljanak át valamennyi beérkező könyvet és írást. Ezeket aztán három részre osztották. Olyanokra, melyek ismeretlen szerzők művei voltak, történelemtől és tudományokról, ezeket visszaadták a tulajdonosaiknak, de azokat, amelyeket már az indexen szerepeltek, az inkvizíció revizora visszatartotta, míg a gyanúsakat és az ismeretleneket a királyi revizor tartotta vissza, amíg a királynak jelentést tett. Így vonultak fel az állam és az inkvizíció együttes erői, a hit és a korona védelmében, de sajnos, nem mindig dolgoztak összhangban. Hasztalan fáradság lenne a következő évek részletes figyelemzetéseit követni a szigorú ellenőrzés terén, mert ám minden elővigyázat ellenére idegen szellem áradt be a vámházakból és tetet öltött az 1812-iki alkotmányban és mikor a restauráció alatt a reakció beütött, a behozatal felügyelete kizáróan az inkvizícióra volt bízva. Mikor egy hajó horgonyt vetett, de mielőtt még a rakományt kiadhatta, már különféle kommissziók képviselői lepték el, — az egészségügyi, a háborús és a behozatali vám kommissziói —. Később aztán az egészségügyi és a háborús kommissziót egybe foglalták *almirantazgo* elnevezés alatt, amelyhez az inkvizíció kommisszárusának látogatása is járult jegyzőjével együtt. Miután ezeket az alkalmazottakat nem fizették, a hajótulajdonosoktól követelték idejük és fáradságuk díjazását. Erre, miután a legénység és az utasok holmiját átkutatták és könyveiket esetleg megvizsgálták, őrt állítottak a hajó elé, hogy a gyanús könyveket ki ne rakhassák. Mikor a hajórakományt kirakták, a kommisszió valamennyi csomagot felbontotta és átnézte és ha tartalma véletlenül könyv volt, természetesen egyenkint összehasonlította azokat az indexen szereplőkkel. Végre a király figyelmét is felhívták arra a káros következményekre, amit ez a rendszer a spanyol kereskedelemre nézve jelentett. És erre 1632-ben királyi kézirat

érkezett a tengeri kikötőkhöz, amelyben a király kijelenti, hogy úgy értesült, hogy ezek az állandó bosszantások minden hajót elriasztanak, amely a kereskedelmet lebonyolítani érkezett a spanyol kikötőkbe. És hogy ennek nemcsak a kereskedelem hanyatlása lett a következménye, hanem annak teljes tönkretétele is, mert hisz minden hajón annyi kommisszió tart vizsgálatot, hogy a zsarolás már nagy arányokat öltött.

Elkerülhetetlen volt, hogy a kommissziók tagjainak kihívó viselkedése gyakori viaskodásra ne vezessen. Így például 1616-ban Sardiniában történt ilyen, amelynek folyamán az inkvizíció kiátkozta a kormányzót, amire az alkirály azzal duplázott rá, hogy kiűzte a szigetről az inkvizítort. Dobbal és trombitaszó mellett közölték a néppel ezt a kitiltást, ami annyira megijesztette az inkvizíció tagjait, hogy nem mertek összegyülekezni, hanem a hegyekben kerestek menekülést. De a legelszántabb viaskodás e téren több, mint száz évig Bilbaóban történt. Mint Spanyolország leglátogatottabb kikötőinek egyike, természetesen tiltakozott a sokféle megterhelés ellen, amit az inkvizíció a kikötő forgalmára rótt. Még alig rendszeresítették a könyvvizsgálat módszerét, mikor 1560-ban már temérdek panasz érkezett a Suprémához a törvényellenesen kizsarolt díjak miatt. Bartalomé de Robres könyvkereskedő Alcalában bejelentette, hogy Bilbaun át 40 bála könyvet hozott be, amit 10 öszvérhajcsár szállított a városba. Valamennyi könyvet megvizsgáltak és lepecsételtek, amiért a kommisszió minden pecsét után 1 real díjat követelt és aztán ahelyett, hogy az egész szállítmányért egy bizonyítványt állított volna ki, a 40 bálért külön egy-egy bizonyítványt íratott, 4 realért minden darabot. A Supréma ezt a panaszt a logronoi törvényszéknek továbbította díjtáblázzal együtt és megparancsolta, hogy minden túlhajtott követelést a sérelmes félnek szolgáltatassanak vissza. De nemcsak a könyvkereskedők, hanem általában a kereskedők is csomagjaik felbontása által kárt szenvedtek. De ennek baj lett a vége. A Supréma ismételt figyelemztetése ellenére tovább folytatták a díjak behajtását minden csomag és minden hordós áru után. De a királyi kézirat 1607-ben beszüntette valamennyi díjazást. Ám senki még ügyet sem vetett rá és erre Bilbao városa 1609-ben erélyes tiltakozást jelentett be a királynál, amire a logronoi törvényszék azt felelte, hogy minden szava hazugság, hogy a végzett munka fáradságos és mindig fizettek és most is fizetni kell a díjakat. Ezt egy újabb királyi leírat követte, amely újra betiltotta a díjszedést, de azzal sem törődtek többet, mint az előbbivel. Ezután már mindkét fél végső intézkedésre szánta el magát. A törvényszék 1667-ben arra utasította a kereskedőket, hogy ne fizessék a díjakat, míg a Supréma viszont megparancsolta képviselőjének, hogy szedje be a díjakat. Erre a Supréma embere lefoglalta az árut és árverésen eladta, aztán vád alá helyezett néhány kereskedőt, de pénzért elengedte őket. Úgy az angol, mint a holland nagykövet

közbelépett, hogy a kereskedelmi szerződés semmibe vétele iránt tiltakozzon. Erre a castíliai királyi tanács 1669 május 15-én azzal a paranccsal lépett fel, hogy ne merészeljenek a hajók látogatásáért díjakat beszedni. Ezt az eljárást valószínűleg az angol nagykövet erélyes tiltakozása eredményezte, amelyben az 1665. és 1667-iki kereskedelmi szerződés megsértését jelentette ki.

Nagyon unalmas lenne tovább is részletesen foglalkozni ezekkel a jelentéktelen civakodásokkal, miket mindkét fél egyenlő makacssággal folytatott. A Supréma nem hagyta magát és inkább fél-Európával kész volt összegabalyítani Spanyolországot, minthogy néhány száz aranyat alkalmazottainak díjazására költsön. És kijelentése a könyvkereskedelem jogairól Bilbaoban épp oly merész volt. Mikor 1648-ban jelentést követelt valamennyi északi kikötőből, Villareal tengernagy kijelentette, hogy 8 év óta egyetlen könyv sem érkezett Bilbauba. A többi kikötőben nem történt célzás könyvekre. San Sebastiant kivéve, ahol szintén azt felelték, hogy igen ritkán hoznak be könyveket.

De azért tovább folyt a harc, mit az angol és francia nagykövetek újabb tiltakozása szított fel és amelyre a Supréma azzal a dühös kijelentéssel felelt, hogy milyen temérdek eretnek szellemű irodalmat csempésznek be Spanyolországba. Ez hadüzenet volt, melyet azonban titkos utasítások kísértek, hogy a megbízott ezután ne foglalja le az árut, hanem későbbi használatra jegyzéket vezessen róla. Amikor majd olyan formában hajthatja be egy összegben a pénzt, melynek aa egyes hajók tonna-tartalma megfelel.

Barcelona szerencsésebb volt, mint Bilbao. Az alkirály ellentállása és a Bango Regio közbelépése győzedelmeskedett a Szenthivatal erőlködései felett. 1719-ben már azt jelenthette, hogy nyoma sincs, hogy a kommisszió valaha átvizsgálta volna a hajókat és egy 1677-ből keltezett levél kimutatta, hogy ezek a hajólátogatások nem azért történtek, hogy a hajótulajdonosok nem akarták megfizetni a díjakat. De más városokban csak úgy virultak a visszaélések. Cadisban a tengert járó emberek Santo Ladronciónak nevezték maguk között a Santo Officiót, noha ott úgy, mint Malagában, már teljesen kidolgozott megvesztegetési rendszer volt megállapítva, amely hatályon kívül helyezte a behozatalt és a kereskedelem örökös bosszantásait és vele együtt a tilos könyvek behozatala elleni akadályokat. Valenciában és Alicanteban, úgy mint más kikötőkben, sűrűn panaszkodtak. És a hivatalos megvesztegethetőséget tekintve feltehető, hogy az inkvizíció emberei között nem egy busás haszonnal használta fel felelőtlen hatalmát, vagy azzal, hogy eltekintett a hajó átvizsgálásától, vagy azzal, hogy céltalanul húzta-halasztotta azt. 1705-ben az összes megelőző utasításokat egybefoglaló kimerítő felszólítást küldött a Supréma a törvényszékeknek az állandó vigyázat szükségességéről a kitiltott könyvek becsempészése iránt. Nemcsak a bálákba csomagolt áruk,

hordók, üvegek és akármilyen más podgyászt és főleg a játék-kártyákat és a tengerészeknek az ágját, fiókos szekrényét is kutassák át, de azt a legnagyobb tapintattal és ügyességgel cselekedjék, hogy elkerüljék az ilyen látogatások iránti visszatetszést. Ha valami vita támadna, a kommisszió ne lásson ebben jogsérelmet, hanem tegyen jelentést a tárgyról a Suprémának.

1801-ben a Supréma értesítést követelt a törvényszékektől a részletek és a beszedett díjak iránt. A válasz erre, amely Valenciából érkezett, kimutatja, hogy a kommisszió kizáróan pénzügyi okokból kezelte az egész ügyet. Tényleg a legnagyobb részben egyszerűen adózás képében kell tekinteni az idegen vidékekről befutó hajóktól beszedett díjazást az inkvizíció javára. Az inkvizíció elnyomását 1813-ban a cadizi Cortes által egy dekrétum követte, hogy Spanyolországnak majdnem minden tengeri kikötőjében díjakat szednek be az inkvizíció számára, valamennyi idegen hajótól, sőt néhány helyen az egyes rakományokon ért könyvekért, más árukért újabb díjakat szednek be, amit a Cortes ezennel mindörökre beszüntet. Az inkvizíció újabb életrekeltségével a restauráció alatt természetesen újra felvették a hajó látogatásokat ott, ahol a hajótulajdonos ellenszegülése és az idegen konzulok közbelépése megengedte. Azon igyekezve, hogy átszervezze ezt a módszert, a Supréma 1816 június 17-én utasításért fordult a hajótulajdonosokhoz, akiknek válaszaiból kitűnik, hogy az északi tengerpart kikötőiben nagyobb részt fenntartották a díjak beszedését, amennyire lehetett, míg a közép tengeri partokon Malagát és Majorcát kivéve, ez a rendszer már teljesen elzüllött. Nem látogatták már többé a hajókat, ahol lehetett, a kommisszió ott is beszedte a díjakat a befutó hajóktól, de a konzulok tiltakoztak ellene, és mikor erre a Supréma ráparancsolt a cádisi kommisszióra, hogy erőszakolja ki a fizetést, ez nem tudta rávenni a konzulokat, hogy beleegyezzenek, mert egyszerűen ki-ki a saját nagykövetéhez utasította őket. Az ügy egy ideig szunnyadt, amíg 1811 januárban a tengerészeti miniszter panaszt emelt a főinkvizítornál, hogy kénytelen volt a kommisszióknak 8 reált kifizetni két láda átvizsgálásáért. Ez a levél újra utat nyitott a Suprémának, amely egy hosszú consultát juttatott a királyhoz az eddigi rendszer átszervezése iránt és egyúttal alaposan kidolgozott módszereket ajánlott a király megtekintésére, miután ez a dolog óriási kihatással van úgy a vallásra, mint az államra. Ez a terv újra felélesztette a legszigorúbb alakjában az összes régi utasításokat, sőt ami a könyveket illeti, megkövetelte, hogy a könyvcsomagokat pecsétviaszkaival pecsételjék le, a díjakat pedig és az átvizsgálendő könyvcsomagokat egy megbízható személy által küldjék be a Suprémának. Hathatósbab tervet nem is eszelhettek volna ki, hogy megvédjék Spanyolországot az idegen szellem mételye ellen, de enélkül is gondoskodás történt, hogy az inkvizíciót felhatalmazzák arra, hogy az ország egész idegen kereskedelmét minden tekintetben összekuszálja. Ez a

terv azért érdekes, mert felfedi az inkvizíció céljait, kimúlása küszöbén. Hogy az udvar hogy vélekedett róla, azt nem tudjuk, mert mielőtt még állást foglalhatott volna, az 1820-iki forradalom véget vetett a Szenthivatal aktív létezésének.

A korlátozások, amelyeket a cenzúra a tudományra és a kultúrára ráerőszakolt, kissé megenyhültek az engedélyek által, miket az inkvizíció kiutalt azoknak, akik a kitiltott könyveket elolvasni vágyták. Az örökös harcban az eretnekséggel már a cáfolat is megkívánta, hogy csak olyan személy olvashassa el ezeket a műveket, aki érti a nyelvet, amelyen írártak, és így szokásban volt tehát, hogy csak azoknak adják meg ezt az előjogot, akiknek hithűségéhez nem fér kétség. III. Pál bullája 1536-ban mindenkit kiátkoz, aki pápai engedély nélkül lutheránus könyveket olvas. Ebből láthatjuk, hogy már akkor is adtak ki engedélyeket és hogy ez a jog a pápának volt fenntartva. A jog igen értékes volt és a curia alkalmazottai, akikre kiadását bízták, sok kísértésnek voltak kitéve, amelyek ellen abban a megvesztegethető időszakban nem is igen tiltakoztak, sőt még több, az inkvizítorok is kijelentették, ennek a jognak a kiadása apostoli teendőikhez tartozik. És így mindjobban elszaporodott az engedéllyel bíró személyek száma, ami némileg ellensúlyozta a tilalmak kiadását. Az első ilyen írásba foglalt engedélyt a spanyol inkvizíció V. Pál pápa alatt adta meg a XVII. század elején, de azért már sokkal előbb is gyakorolta. Egy-két példából arra következtethetünk, hogy csak részleges és nem általános engedélyeket adtak ki és hogy nagy óvatossággal jártak el ebben. Még IV. Fülöpnek sem volt általános engedélye, amíg 1640-ben levelet nem írt Sotomayer főinkvizítornak, hogy nyári pihenője alatt Guircciardini történelmével szórakozott, de rögtön figyelmeztették, hogy ez a könyv a tilos listán szerepel. Ezért tehát engedélyt kért, hogy elolvashassa ezt és más könyveket, amelyek nem foglalkoznak a vallással, mert akkor el sem fogadná az ilyen engedélyt. Különös részleges engedélyt adtak ki 1614-ben Padre Gullo Savellnek, hogy angol nyelven írt katolikus könyveket elolvashasson, — úgy látszik, már maga a nyelv is elegendő volt arra, hogy a könyvet kitiltsák. — A XVIII. század végével Llorente azt állítja, hogy az engedélyeket megszerezni nehéz dolog volt. Mikor valaki kérelmezte, a főinkvizítor titokban tudakozódott a kérelmező jelleme iránt és ha az eredmény kedvező volt, a kérelmezőnek ki kellett jelentenie, hogy a kérelem milyen célból történt és hogy milyen természetű műveket kíván elolvasni. Ha az engedélyeket megadták, azt csak bizonyos számú könyvre és az irodalom előre megjelölt ágára vonatkozott. Olyan engedélyt, hogy az illető meg is tarthassa a könyveket, igen ritkán adtak ki. Ez a szigorú eljárás kétségtelenül igaz volt bizonyos időben, de annak alkalmazása a főinkvizítor és a Supréma kedve után igazodott. Néha igen enyhén bíralták el az engedély beszerzésére való jogot, amint Cuesta 1747-ben leszögezte, hogy utána-

járással megtudta, hogy az ilyen könyveket nem a tudomány emberei keresik, hanem a mindkét nembeli frivol kíváncsiak. Sokan csak szóbeli kérelmet adtak elő egy bizonyos könyv elolvasására, míg mások, akik azt látták, hogy ostoba embereknek is engedélyt adnak, azt mondták magukban, hogy ez az engedély általános és kérelem nélkül is felhasználták. A temérdek kérelmet tekintve, melyet ebben az időben a Suprémához intéztek, az következik, hogy a Supréma megfelelő törvényszékhez utasította a kérelmezőket, ahol életkorukat, tudásukat és alkalmazásukat kellett bizonyítani. A restauráció alatt ezt a kérdést még a kérelmezők erkölcsi és politikai viselkedésére is kiterjesztették. Amiből kitűnik, hogy inkább a konzervatív irányú kérelmezőknek kedveztek. A törvényszegés esetei nem voltak gyakoriak, miután a reformáció izgalmait elnyomták, úgy látszik, hogy Spanyolországban az intellektuális tevékenység annyira megbénult, hogy a tiltott gyümölcsöt, azaz a könyveket sem igen keresték. Abban a gondolkodási zavarban, amely a forradalmi időszak előtt és alatt észlelhető volt, a vád alá helyezés a tiltott könyvek esete miatt gyakoribb lett. Még sem hallunk olyan számos esetről, mint ahogy az inkvizíció fontoskodása után el lehetett volna várni. 1780—1820-ig egész Spanyolországban a könyvkitiltások összes esetei 300-ra tehető, mert 1808—1815-ig bezárólag az inkvizíció úgyszólván elalélt állapotban tespedt. Azzal, hogy 101 esetet 6 évre tömörítettek össze 1801—1806-ig, azt a sürgősséget sugározza ki, melyei IV. Carlos kormánya a sajtót el akarta nyomni. Ez a sovány eredmény azt a mértéket mutatja, amelyet az állam és az inkvizíció együttes akciója elért abban, hogy majdnem három évszázadon át megbénította a spanyol intellektuális életet. A XIII. századtól a XVI-ig nem történt bibliai tilalom. Az időleges okok, amelyek erre vezethettek volna, megszűntek. És így több bibliai fordítást eszközöltek, kiváltkép Németországban. Természetes volt, hogy a reformátusok által átdolgozott biblia ez az idejét multa tilalmat feléleszti. Még mielőtt az indexeket behozták, Tavera főinkvizítor engedélyt adott Soma hercegnőnek, a nápolyi admirális feleségének, hogy egy olasz nyelvű bibliát elolvasson és házában tartson, de az engedély csak egy évre szorítkozott, amiből kitűnik, hogy milyen gondosan megválogatták a tulajdonosát. A bibliával történt bánásmód, úgy látszik, ingerelte az intelligencia kíváncsiságát. 1747-ben Cuesta főinkvizítor arról a szertelen kívánságról panaszkodik, hogy a bibliát ki-ki az anyanyelvén olvashassa, csak a közönséges népnél hozta létre a tilalom az óhajtott benyomást. 1791-ben Villanueva azt állítja, hogy azok, akik eleinte mohón keresték a bibliát, most már utálattal és gyűlölettel tekintenek rá, a legtöbbben nem is törődnek vele és sokan a létezéséről is alig tudnak. Ám 10 év múlva az Egyház politikája megváltozott, noha XI. Kelemen bulláiban elítélte a világiaknak a biblia használatát, csak 44 évvel később engedélyezte az index congregációja az anyanyelven tartott és a Szent-

szék által helyeselt biblia használatát Ugyanaz a féltékenység, ne-hogy a köznép nagyon is otthonos legyen a szellemi dolgokban, az egyéb vallási irodalom munkái iránt is megnyilvánult. 1570-ben a Supréma nagy tanácsa azt ajánlotta a főinkvizítornak, hogy ne engedje versben kinyomatni a katekizmust. Tényleg kevés olyan tér volt, ahová az inkvizíció ki ne tudta volna terjeszteni cenzúrájának igazságszolgáltatását. A nagy tanácskozás a lateránban célzást tett arra a veszedelemre, hogy a közbékét háborítva a rágalom hadjáratát *indította* egyes személyek ellen, abból az okból, hogy megvizsgálják még kinyomatásuk előtt a kitiltandó könyveket. Ám VII. Kelemen pápa 1596-iki indexében ezt a tiltakozást a vallás és néhány főnemes és herceg emléke iránt intézett rágalom ellen is kiterjesztette. Igaz, hogy egy tapasztalt író arról biztosít bennünket, hogy bár egy ediktummal el lehet nyomni ilyen silány írásokat, az egyházi átok nem alkalmazható a szerzőre, hanem csak a betiltó parancs, mintegy halálos bűn elkövetője ellen.

1687-ben a toledói törvényszék, amely pereskedésben állt az el Paular főnemesi házzal, ellenfelének négy feliratát a királyhoz is elkobozta és Lukás Antonio Bedmart, a nyomdászt, aki kinyomatta, 4 évi száműzetéssel büntette meg. Az alap, amelyre a törvényszék hivatkozott, az volt, hogy ezek a feliratok botrányosak, sértők, hazugok és rágalmozók azokkal szemben, akiket felemlítenek benne. Arról nem is esett szó, hogy a vallás is bele volna keverve, hanem csak hathatós módszer volt, hogy egy ellenfél kitiltson a bíróság.

De még kevesebb köze volt az eretnekségnek ahhoz a fontos területhez, amelyen a korona gyakoribb harcaival a szentszékkal, az inkvizíció munkásságát igénybe vette. A középkorban a pápai uralom többféle módon beleavatkozott a korona időleges tulajdonosának elő-¹ jogaiba. Amit a többé-kevésbé ellentálló és csak lazán szervezett monarchiák el is tűrtek. De mikor a XVI. században ezek a monarchiák az abszolutizmus kormányformáját választották, igen természetes volt, hogy makacsok lettek és a reformáció, mely két ellenséges táborba osztotta Európát, azoknak az uralkodóknak, akik hűségesek maradtak Rómához, alkalmat adott, hogy követeléseiket, mint támogatásuk árát, előbbre vigyék. A spanyol királyok mindig azzal tűntek ki, hogy ellentálltak a pápai követelésnek és noha a *XVT. század folyamán szigorúan a római engedelmesség nyűge alá* szorították népeiket, emellett határozottan megkövetelték a néptől a királyi felségjogok elismerését, amelyek sok tekintetben összeütközésbe kerültek azzal, amit Róma saját jogának tartott.

Mikor Melchor Cano 1555-ben V. Károly kívánságára emlékiratot szerkesztett, melyben a legcsipősebb szavakkal ostromozta a római curia követeléseit és IV. Pál pápa, mint a pokol szülöttjét parancsolta Rómába vizsgálatra, a spanyol inkvizíció az uralkodó pártjára állt és nem vette fel az indexbe a gyűlöletet szító írást. Róma soha-

sem habozott, hogy az index hathatós segítségét az ultramontanizmus támogatására igénybe vegye és így különös gonddal válogatta ki, hogy eltilthassa a felségjogra vonatkozó könyveket. Lehetetlen volt az uralkodóra nézve, hogy elfogadja olyan munkák elnyomását, amelyek az uralkodót védelmezték és az inkvizíció legalább is egyideig késszéggel támogatta a koronát ebben, ha nem is loyaltásból, hanem mert alkalmat szolgáltatott, hogy kimutassa és fitogtassa függetlenségét az utált congregációval szemben.

Miután így megalapozta függetlenségét, az inkvizíció vonakodott, hogy Róma ítéletét bármiféle könyvvel szemben elfogadja. Mikor egy ilyen ítélet bekövetkezett, a saját könyvvizsgálójával nézetté át a könyvet és annak az ítéletére hivatkozott, hogy elutasítsa-e avagy elfogadja-e, de bármit tett is, ez a saját akaratából történt, nem pedig Róma akaratából.

A curia hasztalan tiltakozott. A megállapított szokás, amely ezekből a civakodásokból kisarjadt, abban állt, hogy mikor a nuncius egy brevét kapott a congregációtól, beküldte azt a Suprémának, amely a könyvet a saját könyvbírálójával vizsgálhatta meg és ha azt kifogásolhatónak találta, a Supréma ilyen értelemben bocsátott ki egy ediktumot. A nuncius panaszt tett arról, hogy miután elébe akart vágni ezeknek a szabályoknak, a palotája udvarán függesztette ki ezt az ediktumot, de a Supréma leszedette, megbüntette azt, aki kifüggesztette és a király elé vitte az ügyet, hogy figyelmeztesse a nunciust, hogy máskor a rendes szabályokhoz tartsa magát. Néha azonban egyenesen a pápa küldött ilyen brevét. Ilyenkor az ügy a király kezeibe került, aki magánál tartotta és kérve-kérte a pápát, hogy engedje meg, hogy az inkvizíció adhassa ki. Siciliában például semmiféle brevét sem publikáltak anélkül, hogy az alkirály aláírásával engedélyezte volna. Miután a Szenthivatalnak így elvették a kedvét, egyáltalán nem meglepő, hogy mikor saját függetlenségét Rómától biztosította, a korona nem számíthatott többé pártfogására, a felségjog velemében. Már láttuk, hogy az inkvizíció a XVIII. században Macanaz, Barclay, Le Vayer munkáinak esetében a felségjog ellen foglalt állást. Habár az első esetben V. Fülöp, mint gyenge uralkodó, engedett, III. Carlos az utóbbi két esetben nemcsak, hogy időegesen felfüggesztette Bonifác főinkvizítort, hanem lépéseket tett, hogy hathatósabban megvédje a koronát a pápa beavatkozása ellen és hogy határt vonjon az inkvizíció cenzúrai intézkedésének. Ezért tehát a Pragmatica del Exequator 1762. január 18-án azt a parancsot adta ki, hogy semmiféle pápai bulla, brevé vagy levél, amely bármely törvényszéknek, bíróságnak vagy káptalannak van címezve, ki ne nyomattassék, mielőtt a királynak be nem mutatta a nuncius.

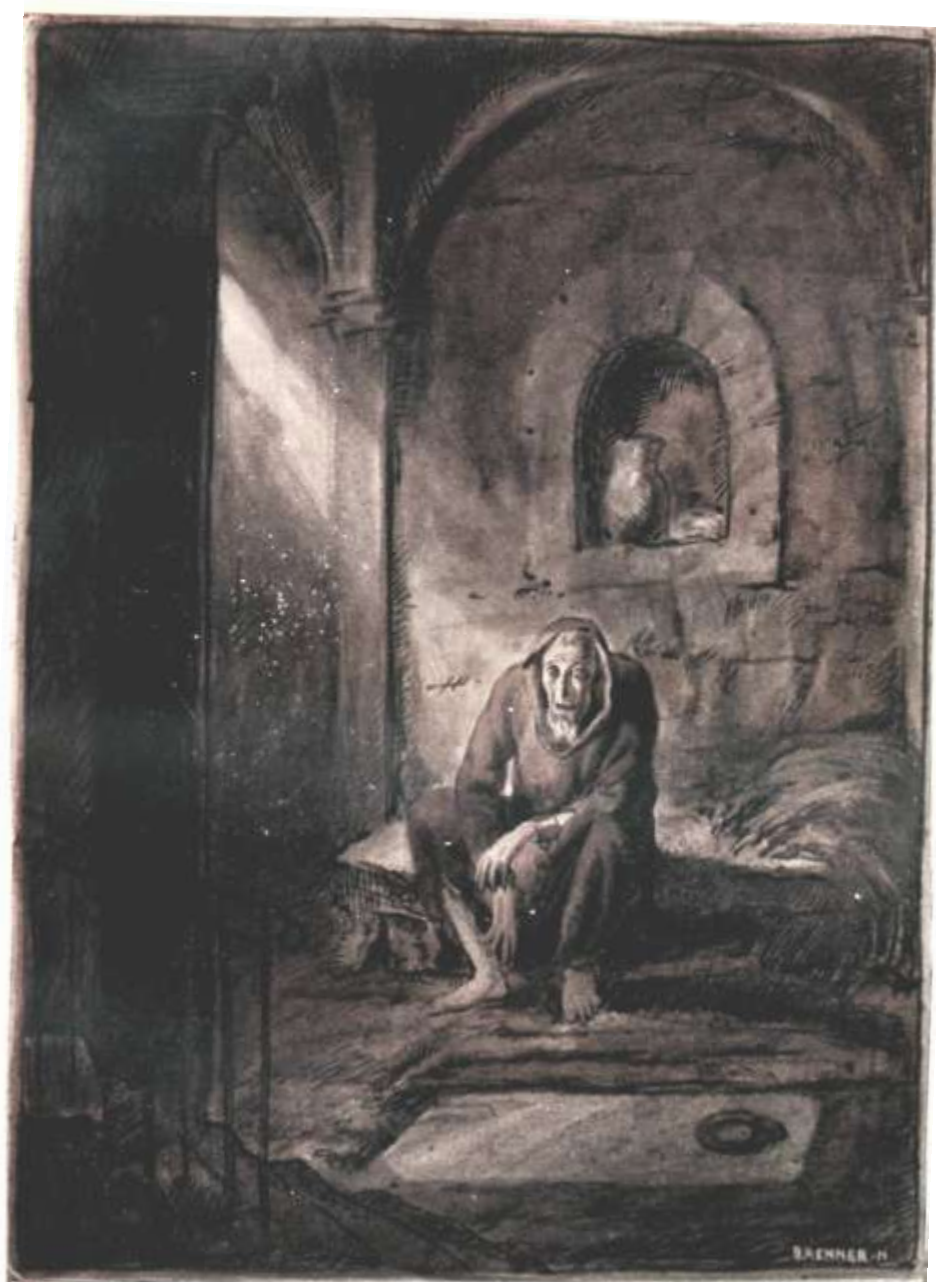
Ezt egy királyi kézirat követte augusztus 18-án, amely megnyírálta az inkvizítori cenzúrákat. Ám mindkét dekrétumot 1763-ban visszavonta a király gyóntatója, Padre Eleta befolyására, aki a király babo-

nás hajlamaira épített és Havanna elvesztését, mint a mennyei harag bizonyítékát tüntette fel.

A későbbi időszakban az inkvizíció és az állam ismét szilárd szövetséget kötött a közös ellenségük, a forradalom ellen és az állam kellőképp fel is használta az inkvizíciót politikai eszköznek, noha neki is meg volt a saját kiterjesztett és jól működő cenzúrája. Az inkvizíciónak ez a felhasználása új esemény számba ment, mert a korábbi időkben meglepően kevés olyan eset akadt, mikor az inkvizítori cenzúrát politikai célból igénybe vették.

De másképp alakult a dolog, mikor az a földrengés beütött, amely minden monarchikus intézmény alapját veszélyeztette és semmitől sem irtóztak jobban, mint a közvéleménytől, amely esetleg tette fajulhatna. Úgy érezték, hogy minden tényezőre szükség volt, amellyel a kormány rendelkezett. És így IV. Carlos sietett utat törni az inkvizíciónak azzal a kijelentésével, hogy minden, ami hozzájárul, hogy a forradalmi eszméket terjessze, nem egyéb eretnokségnél, mert hisz dogmai tévedés, amely Péter és Pál tanításaival ellenkezik. Ezt az intelmet az inkvizíció sietve gyakorlatban alkalmazta, azzal az ediktummal, amely mindenfajta nyomtatott papiros behozatalát megtiltotta Franciaországból, mint a forradalmi ideák megfertőző terjesztőit. Megkettőztetett gonddal vigyázott úgy az állam, mint az inkvizíció alkalmazottai a könyvek behozatalára, kivált Franciaországból és évekig újabb és újabb módszert eszeltek ki a célból, hogy a népet tudatlanságban tartsák a Pireneusokon túl történt eseményektől.

De minden hiábavaló volt. Francia újságokat és könyveket átcsempésztek a határon és széles körben terjesztették a tilos elméleteket a természeti és az emberi jogokról. Mikor a krízis elérkezett a királyi család száműzetésével és a Napóleoni csapatok behatolásával, elegendő erjesztő anyagra talált, amely a dolgok új rendjének követelésében sarjadt ki. Külön egybehívott cortex behozta az általános szavazati jogot 1810-ben és Cadizban nem mulasztották el, hogy a sajtószabadságot kihirdessék. De a cenzúra szükségességének tradíciója még olyan erőteljes volt, hogy az az ediktum, amellyel 1813 február 22-én eltörölték az inkvizíciót, a püspökökre és a törvényhatóságokra bízta az ügyek vezetését. A sajtótörvény az állam felügyeletét állapította meg, minden nyomtatásban megjelent írásért, még ha vallási dolgokkal foglalkozott is. És még a püspöki könyvvizsgálónak teljhatalmat adott annak elintézése és elnyomása iránt. De ez a hátráltató tervezet sohasem volt életképes. De az 1814-iki restauráció visszaadta az inkvizíciónak bíraskodását a sajtó felett. Amint ez lélegzethez tudott jutni az újjáépítés zavarában, rögtön a forradalmi irodalom elnyomásának szentelte magát. A Supréma 1814 október 28-án felhívást intézett a törvényszékekhez, hogy lehetőleg gyorsan közöljék a Suprémával valamennyi kifogásolható könyvnek, gúnyiratnak és másféle írásnak címét, amelyet az ő kerületükben nyomattak ki, a

szerző és a kiadási hely megjelölésével. Ebből aztán 183 betiltott közlemény listáját számították össze, beleértve 35 napilapét is. De az 1815 július 15-én kibocsájtott ediktum hézagossá minősítette ezt a jelentést.

A Supréma levélváltása ebben az időszakban megmutatja, hogy állandóan és szigorúan figyelték a sajtót és az inkvizíció munkáinak nagy része rövid feltámadása alatt a cenzúrának volt szentelve, főképp a politikai irányú cenzúrának. Az alkotmányhű menekültek, akik a reakció bosszúja elől menekültek el, tőlük telhető gyenge eszközökkel azon buzgólkodtak, hogy propagandát indítsanak eszméiknek, épp úgy, amint azt a református menekülők tettek a XVI. században és ugyanaz az aggodalmas erőfeszítés nyilatkozott meg, hogy erőlködésüket ellensúlyozzák, mert a veszedelem ezúttal sokkal nagyobb volt, mert a nép nagyrésze titokban az alkotmányhű menekülők nézeteit vallotta. Noha az inkvizíció gondosan elkerülte, hogy az erkölcs területére behatoljon, cenzúrája mégis magára vállalta, hogy a közönséget megóvja mindattól, ami az erényt megmételjezi és a hitet támadja. Erre a tridenti index szabályai jogosították fel, épp úgy, mint VIII. Kelemen 1896-ból keltezett brevéje, melynek nyomán az erkölcs-telen könyveket, illusztrációkat és festményeket ki kellett tiltani vagy meg kellett tisztítani. De az irodalom nagyrészt kijátszotta ezt a tilalmat, legalább is a későbbi periódusig. Francisko de Royas *Celestinája*, amelyből 30 kiadást nyomattak a XVI. században, mert népszerűsége olyan nagy volt, hogy kissé durván sikamlós szövege dacára iskolakönyvnek is elfogadták, elkerülte a figyelmet, amint az 1640-iki index körülbelül 50 sornak a kitisztítását elrendelte, de az egész könyvet csak 1790-ben helyezte tilalom alá.

A művészet már korábban figyelmet keltett, kivált mikor a lefestett szent személyekről hiányzott a kellő méltóság, akármilyen ajtatósságra serkentő volt is az olvasni nem tudó közönség jámborlelkűségére. Az első célzás, amely az inkvizíciónak eme funkciója iránt fellelhető, 1568-ban történt, mikor Moral főinkvizítor a San Sebastiani kolostor megvizsgálásáról adott számot, felemlítette, hogy meg is büntette Grácia de Caldieret, amiért egy tisztességtelen festményt vallott a tulajonának. Amire a Supréma azt a megjegyzést tette, hogy jobb lett volna azt a képet azonnal beküldeni, valószínűleg, mint cenzúrának érdemes anyagot és hogy magának tartja fenn, hogy határozzon róla. Ezután 1571-ben egy carta accordada következett, amely néhány alaknak az eltávolítását parancsolta meg egy vászonterítőn, amely a keresztrefeszítést és a szentháromságot ábrázolja és amelyen a könyvbíráló lutheránus doktrínák simbolumát fedezte fel. Szintúgy kitiltottak 12 fametszetet a passióról, egy latin és francia nyelven tartott széljegyzettel. A spanyol vallásosság tényleg mintha kicsit furcsa formában nyilatkozott volna. 1649-ben a Supréma mélyen megbotránkozott azon a tiszteletlenségen és ördögi trágárságon, mely már az Isten-

tagadáshoz járt közel, hogy bizonyos szalagokat tűzdeltek fel a szentek szobraira, miket angyal-szárnyaknak vagy apostolok szívének neveztek el. A szokásos büntetés mellett megtiltotta tehát, hogy bárki eladjon vagy vásároljon ilyen néven megjelölt szalagokat. Néhány héttel később minden borotvát és kést kitiltott, amelynek nyelén Krisztus és a Szent szűz képmása volt kifaragva, minden ilyen példányt lefoglaltatott és a vámhivatalokat megbízta, hogy őrkdjenek, hogy ilyet be ne hozzanak.

Miután az inkvizíció elvégezte a komolyabb munkáját a protestánum, az izlám és a zsidó irodalom kiirtásával, energiáját más irányba fordította. 1787-ben a valenciai törvényszék erkölcstelen dalokért vád alá helyezte Franciska Lazarust, 1803-ban *Caprichos of Goya*, az akkori időszak vezető festőművésze már az inkvizítori érzékenységét sértette. Előállították és vád alá helyezték, de IV. Carlos közbenjárására szabadon bocsájtották. A valenciai törvényszék utolsó tetteinek egyike volt 1820-ban, eljárást indított Rime e Prose del Doctor Tomaso Crudili miatt, amit erkölcstelennek és vallástalan-nak nyilvánított ki. Ezenkívül indexre tett egy *Il Zibaldone* című könyvet fajtalan tartalma miatt. Az inkvizítori cenzúra a színházakat sem kímélte. 1817-ben egy *La Obstinacion de un Padre* című tragédiát adtak elő egy valenciai színházban október 9-én és 10-én, de úgylát-szik, a darab az inkvizíció rosszállását vívta ki, mert 13-án a kéziratot már be is szolgáltatották a cenzúrának. Madridban a Supréma, mint előzetes cenzor működött. 1815-ben megparancsolta a városi törvényszéknek, hogy vizsgálja meg *El hombre de mal genio y buen corazo* című opera szövegét és csak akkor engedte meg az előadását, mikor a fiskus nem talált rajta kifogásolni valót.

De a képzőművészeti tárgyak szolgáltatták az inkvizíció puritánizmusának legfőbb kifogásolás alá eső tárgyát. 1793-ban a valenciai törvényszék pert indított egy bizonyos tubákos doboz miatt, melyre egy botrányos kép volt ráfestve és amely állítólag Don Jacinto de Castro sala del Crimen kormányzójának tulajdona volt. A közerkölcs iránti aggály annyira ment, hogy 1815 október 2-án a Supréma a madridi törvényszékkel egyetértve egy dekrétumot bocsájtott ki, amelyben a város fodrászainak megparancsolta, hogy a kirakatokból távolítsák el azokat a viaszk-babákat, amiket mint művészetük példányait kiállítottak, állítólag azért, mert igen feltűnően mutatták bájaikat. A művészeket és a képerkeskedőket szigorú ellenőrzés alatt tartották, de egy héttel az utolsó eset előtt a Supréma a sevillai törvényszék által megejtendő vizsgálaton törte a fejét Juan Rodriguez és Dominco Alvarez de Cadiz ellen, az első ellen azért, mert egy képet festett, amelynek a Diana címet adta, a második ellen azért, mert kiállította a festményt, amely mozdulatával és meztelenségével általános botrányozást vívott ki. Rájuk parancsoltak, jelenjenek meg Cadizban a törvényszék előtt, amely majd megfeddi őket, de megóvjá az egyházi

átok ellen azzal a kikötéssel, hogy ennek a kihágásnak a megismétléséért számúzetéssel és 500 arany bírsággal sújtja őket. Hat hónappal később Pasquál Francinit bírságolták meg 2 pinturas obseras miatt 100—100 arannyal és mert felemlítik, hogy szabadon bocsájtották, tehát nyilvánvaló, hogy be is volt csukva. Szegénységével mentegette magát és erre nagylelkűen csökkentették a reá kivetett bírságot. Három hónappal később Santiago Schmidet és fiát, Józsefet ítélte el a madridi törvényszék, mert a porosz nagykövetnek indecens képet adtak el 8000 reálért.

Kétségtelen, hogy ebben az esetben a nagyköveti privilégium mentette meg a vád alá helyezéstől a festmény vevőit. Mert az erkölcs[^] telennek bélyegzett tárgyak birtoklása calidad de oficio volt és a jegyzékek tele vannak oly esetekkel, akik tubák-szelencéket, órákat és játék-kártya csomagokat vásároltak indecens alakokkal vagy felírásokkal ellátva. Szintúgy a festmények és porcellánok tulajdonosait említik fel, amelyek a cenzor tisztesség-érzetét sértették. Kétségtelen, hogy a sok lefoglalásra ítélt holmi közt sok volt a gonosz és tisztességtelen irányú gyártmány. Az ebből származó megtisztítás aligha nyújtott kárpótlást az otthonokba való betolakodásért és a kémkedés utálatos szokásának ösztönzése miatt, mert csakis ezzel juthattak az ilyen dolgok a törvényszékek tudomására. De viszont az is kétségtelen, hogy sok kiváló művészeti tárgyat áldoztak fel a tudatlan cenzorok irigy kapzsiságának, akik állítólag elpusztították azokat. 1805-ben Valenciában Vénus elcsábításának rézkarcára kimondták, hogy le kell törülni és mikor ezt megtették, a rézlemezt átadták az alcaidénak, hogy visszaszolgáltassa a tulajdonosnak. Ehhez hasonlítható volt a kifogásolható illusztrációk kitépése a könyvekből, amit véletlenül 1819-ben említettek fel Don Luis Monfort tüzérkapitány esetében.

Az inkvizíció cenzúrája tehát mindent átölelt. Luther és Kálvin legveszedelmesebb eretnek szellemű könyveitől a szentírás népszerűsítéséig. Az egyház és az állam egymásközi viszonyától és a modern aera liberalizmusától egészen le a legcsekélyebb értéktelen tárgyig. Ez a cenzúra hatalmas erejű gépezet volt, amit állandóan alkalmaztak a sötétség fejlesztésére, gondolatok elnyomására, az idegen eszmék kiküszöbölésére és a haladás megakasztására. Együtt járt vele az állami cenzúra, amely az 1558-iki törvényen alapult és amely a rendszabályok véget nem érő hosszú sora által tökéletesített addig, amíg a legnagyobb mértékben bosszantó és zavart okozó lett a szerzőre nézve, mert ez a kettős cenzúra a legsajnálatosabb lehangoló befolyást eredményezett a kultúrára és az irodalomra. A szerzőt azzal a bizonytalansággal kedvetlenítették el, hogy vájjon műve, melynek megírása hosszú évek munkája volt, engedélyt nyer-e a kinyomtatásra, míg a könyvkiadást különösen kockázatos üzletté tette az a tény, hogy a könyvet, amit az állam engedelmével kinyomtatott a kiadó, bármely percben lefoglalhatta és kitilthatta az inkvizíció és az

egész kiadmányt elpusztíthatta, még pedig mindennemű kárpótlás nélkül. így tehát az állam és az inkvizíció között, akár egyetértésben, akár egymás ellen munkálkodtak, az intellektuális fejlődést, amely a XVI. században azt ígérte, hogy a spanyol irodalmat és tudományt a leghíresebbé teszi egész Európában, megbénították és kiéhezették. A művészetet és tudományt elhanyagolták, a kereskedelmi és az ipari haladást lehetetlenné tették és ezzel Spanyolország azt a jellemzést nyerte el a többi nemzetek között, hogy Afrika már a Pireneusoknál kezdődik.

Miszticizmus.

Az a hit, hogy hosszas elmélkedéssel és magábamélyedéssel a lélek felemelkedhet a Teremtőhöz, sőt még összeköttetést is létesíthet Istennel, már ősidők óta létezett a különböző emberfajok között. Az exiázisból az önkívületi állapotba átmenve, a lélek Isten titkaiba beavatott és a láthatatlan mindenségből revelációkban gyönyörködhetett. A túlvilágot előzetesen megismerhette és természetfeletti hatalommal rendelkezett. Szent Pál saját tapasztalataival szentesítette ezt a hitet. Tertullius a Szentlélek befolyását az áhítatos emberre olyan kinyilatkoztatásokban állapítja meg, amelyek különös hasonlósággal bírnak azokkal a kinyilatkoztatásokkal, melyekkel Spanyolországban találkozunk. Ezek a mennyei örömök azoknak adtak jutalmul, akik testi fegyelmezővel érdemelték ki. És a buzgó imádság erényeit, amelyben a lélek minden földi dolog iránt érzéketlenné lesz, a misztikusok egész hosszú sora tanította, többek közt Richard Saint Victor, Joachim Flora, Saint Bonaventura, John Tauler, John Rysbrock, Henry Suso, Henry Herp, John Gerson; ha Jaques de Vietry bíborosnak hihetünk, úgy a liége-i apácák a XIII. században nagy mértékben átadták magukat a mystikus gyönyöröknek. Egyikről azt írja, hogy gyakran huszonöt extázison is keresztülment naponta, míg mások éveket töltöttek ágyban fekvve a mennyei szeretetben feloldódva és Richard Rolle, a ham puli remete, akit majdnem szentté avattak, teljesen megismerte az Isten egyesülésével járó gyönyöröket. Ezeket a lelki csodákat manapság már a pszichológiai modern kutatásokkal a hipnotizmusban és az autosugescióban keresi.

A bécsi nagytanácsnak 1312-ben történt határozatát, az úgynevezett Begghardt-féle halhatatlansági tanok ügyében, már belevitték a kánoni törvény szövegébe és így ismertté tették a jogászok előtt. Amikor a misticizmust egyszerre veszedelmesnek tekintették, alávetették az inkvizíció ítéletének.

Hogy ez így történt, az elkerülhetetlen volt. Az a misztikus, aki úgy tekintette magát, mintha egyenesen összeköttetésben állna Isten-

nel és aki a lelki elmélkedést és az imádságot, a vallásos aktusok leg-szentségesebbének tekintette, hajlandó volt arra, hogy közönnyel, sőt megvetéssel tekintse az Egyház előírásait, mint az üdvösséghez el-kerülhetetlent. Ahogy a belső világosság az Istennek egyenes inspirá-ciója, úgy a Szentszék parancsait is áthatja, ilyen ösztönzésre tehát a magánvéleményt kell követni, teljesen eltekintve attól, amit az Egy-ház előír. Ennek a kijelentésnek bizonyos lutheránus íze volt, ám az inkvizíció csak akkor ébredt ennek a veszedelemnek a tudatára, mely ebben a szellemben leleskedett, és amely a vallásos embert felszaba-dította a hatóságoknak köteles engedelmesség alól, mint az *alumbrado* vagy felvilágosultságban történt, aki csak a belső világosság fen-sőbbiségét ismerte el, szintúgy a *dejado*, vagy csendes elmélkedő, ki teljesen átadta magát az Istennek és szabad folyást engedett azoknak az impulzusoknak, miket az elmélkedő abstrakció kiváltott és azt val-lotta, hogy abban, ami Istentől jön, bűn nem lehet. A valódi értelme annak, ami már oly sok század alatt az Egyházban végbe ment, nem keltett figyelmet mindaddig, amíg a protestanizmus fenyegető réme meg nem jelent. És mikor e kettőt összehasonlították, inkább a pro-tesztánizmust tekintették a miszticizmus valódi kifejlődésének.

Az a megkülönböztetés, amivel eleinte a miszticizmusban a di-cséterest a veszedelmestől külön választották, az az elismert tény még komplikálta, hogy addig, amíg a víziók és a revelációk és az extációk esetleg Istennek külön ajándékai, viszont a démonok munkái is lehetnek. És nem is volt rá bizonyíték, amit megkülönböztetésükre felhozni lehetett volna.

Az Egyház abban a szerencsétlen helyzetben volt, hogy a túlvilági hatalom időleges kinyilatkoztatásának hitéhez volt kötve. Mikor pe-dig bevallotta, nem tudta elhatározni, hogy ezek a revelációk a mennyekből vagy a poklokból származnak-e. Az áldott életű Juan de Avila komolyan figyelmezteti az istenfélő embereket, hogy őrizkedjenek az eféle tévedésektől. Azt azonban elmulasztja, hogy útmutatással szolgáljon nekik a démoni illúziók és a mennyei kegyek hatása iránt. Arbiol viszont ezeknek a kinyilatkozásoknak bizonytalan forrását mint a legnagyobb veszedelmet állítja oda a tökéletesedés útján, amely megszámlálhatatlan lélek pusztulását okozza. A vízióktól és a kinyilat-koztatásoktól eltekintve a miszticizmusnak még egy más sajátossága is volt, amely különösen veszedelmessé tette azt az Egyházra nézve és visszataszítóvá a teológusokra nézve. A misztikus teológia — mondja Osuna —, sokkal magasabbrendű, mint az elméleti és tudom-ányos teológia. Nem kell hozzá sem tanulmányozás, sem tudás, csak hit és szeretet és Isten kegyelme.

A Maria Cazalla elleni vádban egyik vád abban állt, hogy ő és fivére, Cazalla püspök nevetségessé tették Aquinast és Scotust és a tudós teológusok egész tömegét. Mikor Geronimo de la Madre de Diost kihallgatták, egy írását mutatták elő, mint bizonyítékot, mely-

ben összehasonlítja a misztikus teológiával a tudományos teológiát, utóbbinak hátrányára. A tudományos teológiának tanai — így mondja — teljesen összeférhető a bűnnel, mert mesterei az erényt hirdetik, de nem gyakorolják azt. Maguk henteregnek a bűnben, amit folyton másokra fognak. Farizeusok ők és ez olyan általános métely, hogy alig találkozik egy is közülök, aki nem lenne megragályozva.

*

A középkorú Spanyolországot nem igen zavarták a misztikus képzelődések. A lelki exaltáció azonban kísérője lett a vakbuzgóság kifejlődésének, mit az inkvizíció rendszeresítésével és a mórok és a zsidók üldözésével szított együtt. Osuna 1527-ben egy szent embert említ, aki már 50 éve átadta magát az elmélkedésnek, sok imádsággal egybekötött önmegtágadásnak. És már 1499-ben Francisco de Villalobos az illuminizátorokra panaszodik, akik Olaszországból származtak Spanyolországba, akiket korbáccsal, éheztetéssel és börtönnel kellene észretéríteni. Ez azt mutatja, hogy a miszticizmus lábrakapott, hogy elterjedését a beaták könnyítették meg, — olyan nők, akik valóságos életre szánták rá magukat, anélkül, hogy valamely rendbe léptek volna és akik rendszeresen alamizsnából éltek és mint földöntúli tehetséggel és jósnői tulajdonokkal megáldottaknak tekintették őket. Ezek közt elsősorban Beata de Piedrachita szerepelt. Az övéhez hasonló pályafutás később már eléggé mindennapi lett. De tulajdonainak megtárgyalása mutatja, hogy akkor még egészen újszerű fenomén számba ment. Egy fanatikus parasztnak leánya, gondosan gyakorolta a miszticizmust és teljesen átadta magát az elmélkedő elvontságnak, amelyben legbensőbb érintkezést élvezte Istennel, akinek karjai közt felolvadt mennyei szeretetben. Némelykor azt állította, hogy Krisztus vele van, máskor meg, hogy ő maga Jézus Krisztus vagy annak menyasszonya. Sokszor beszélgetést folytatott a Szent Szűzzel, miközben ő maga is helyette beszélt. Hírneve minél jobban terjedt, víziói, revelációi révén jósnőnek tekintették. Sokan babonának mondták az egészet és a nő letartóztatását követelték. De Ximenes, akinek mint főinkvizítornak döntő szava volt a dologban, azt állította, hogy a beatát besugározta a mennyei bölcsesség; sőt Ferdinánd is, aki meglátogatta őt, beismerte, hogy hisz a nő inspirációiban. Ebben az esetben még nyoma sincs az érzékiségnek, de volt a miszticizmusnak egy másik hajtása, amely különösen veszedelmessé *tette* az egyházra és utáltak a theológusok előtt. Nemsokára ezután 1512-ben Ximenes értesíti Fra Antonio de Pastranat, hogy egy nővel találkozott, akit á sátán sötétsége világított meg. ő maga csak a lelkiekkel foglalkozó ember, aki ártatlanságában nem is törődik a nőekkel. Azonnal írt tehát Madre Juana de la Cruznak, hogy hozzájárulását kérje egy jó ügyben.

Guadalajara és Pastrana most már a misztikusok egy csoportjának központja lett, ami 1521 körül az inkvizíció figyelmét is felkeltette, amikor is tanukat keresett ellenük. A miszticizmus tanainak legelső terjesztője úgylátszik, egy Izabella de la Cruz nevű varrónő volt, aki nagy tehetségével kivált a szentírás magyarázataiban, és aki 1512 körül kezdte meg cselekvését és addig a mozgalom vezetője volt, amíg Francisca Hernandez nem helyettesítette.

Szent Ferenc rendje már több beavatottat bocsátott a misztikusok rendelkezésére. Az ocalonai franciskánus gvardián, Juan de Olmillos állandóan lelki extázisban volt, mikor a szentséget kiszolgáltatta és mikor prédikált, mert prédikációja teli volt érthetetlen túlzásokkal. Mikor Madridba áthelyezték, egész tömeget vonzott a templomba, akik rángatózásait lestek és mindenki szentnek tekintette. Castília provinciuzásának nevezték ki 1529-ben meghalt. Következő vizsgálatoknál, miket a szokásos inkvizítori alapossággal végeztek, a szokásos eltévelygések nem csekély zavart okoztak. Hogy a spanyol misztikusok többsége teljesen tiszta szívű volt, ahhoz kétség sem fér. De a két nemmel együttesen átélt lelki exaltáció örökké azt a kockázatot idézte elő, hogy önkéntelenül érzékiséggé fajult és hogy azok, akik azt képzeltek magukról, hogy a tökéletesség felé vezető úton előrehaladnak, egyszerre arra eszmélnek rá, hogy a test megcsúfolta a lelket. Az a tapasztalás oly régi keletű volt, mint maga a miszticizmus és az az ékesszólású figyelmeztetés, amit szent Bonaventura testvéreihez intéz, élénk színezése által azt mutatja, hogy tanúja kellett, hogy legyen több ilyen bukásnak a mennybéli kegyelemből.

Ama bűnügyi vizsgálatok közül, amelyek napfényre kerültek, sok a Francisca Hernandez különös személyisége körül forog, aki utódja lett Izabell de la Grúznak, a misztikus hit tanítványainak vezetésében. Úgylátszik, igen csábos tulajdonokkal bírt, amelyeket a legkülönfélébb jellegű bámulóival szemben érvényesített. Francisco de Osuna a legelső spanyol író, aki a miszticizmust ismerteti és a Santa Terézia-iskola tanítója követői közé tartozott.

Szintúgy Francisco Ortiz is, a legtisztább szívű franciskánus barát. Egész más jellegű bámulója volt Antoni de Medránó, aki 1516-ban ismerkedett össze vele, mikor a salamancai egyetemen tanult. Francisca Hernandez szép volt és koldus szegény, de hosszú pályafutása alatt mindig módját tudta ejteni, hogy bámulói eltartsák, noha Krisztus menyasszonyának adta ki magát. Egyáltalán nem viselkedett aszkéta módra, kényes volt étkezésében és puha ágyban aludt, amelyet minden skrupulus nélkül osztott meg férfinembeli bámulóival. Ehhez pénz kellett, így tehát ő és Medrano, egy Calero nevű szerencsétlen fiatalembert rábeszélt, hogy adja el apai jussát és osztogassa szét a befolyt összeget a misztikusok körében, akiket Francisca magaköré gyűjtött. A püspöki hatóság vizsgálatot indított, amelynek az lett a vége, hogy Medranot számúzték Franciscával együtt. Mikor a jeles

pár Valladolidban telepedett meg, az inkvizíció szintén vád alá helyezte őket 1519-ben. Az inkvizíciót még nem rázta fel annyira a miszticizmus, hogy keményen bánjon el az ájtatosságnak ezzel az excentrikus formájával; ezért tehát megtiltotta Medranónak, hogy továbbra is érintkezzen Francescival, — de ők ezt ravaszul elkerülték. A törvényszék azonban ragaszkodott az ítélethez és így Medranót Navarrete-ba küldte. Francescot felügyelet alatt tartották, de olyan szentéletűnek volt elhíresztelve, hogy Adrian kardinális pápának való a szent nő imáit kérje az ő és az egész anyaszentegyház boldogulására. 1525-ben az inkvizíció újra letartóztatta őt, gyanús ismeretségekkel vádolták férfiakkal és mikor elbocsátották, eskü alatt kellett ígéretet tennie, hogy semmiféle illetlen bizalmaskodást meg nem enged. Medrano azalatt Navarretben folytatta pályafutását, mint misztikus, Beszélgetésbe bocsátkozott a Szentlélekkel és csalhatatlannak vallotta magát. 1526-ban a logronai törvényszék őt is letartóztatta, de tizenyolc havi börtönbüntetés után igen enyhe fenyítéssel szabadon bocsátotta. Ez a szerencsés megmenekülés még nagyobb merészségre buzdította és újra Francesca bámulói sorába tolaodott, aminek egy újabb vád alá helyezés a következménye 1530-ban a toledói törvényszék által. Bizonyíték volt rá, hogy érintkezésük a legnagyobb mértékben fajtalan jellegű. A férfi azonban határozottan letagadta ezt, kijelentvén, hogy ő Istennek olyan kegyeltje, hogy minden gonosz nő a világon és a poklok minden ördöge sem bírhatja rá erkölcstelenség elkövetésére. De az isteni kegy, csak akkor jutott neki, miután Franciskát megismerte. Egy ágyban tudott feküdni egy nővel, anélkül, hogy vágyakat érezne, ezért hát egész ártatlan módon enyeleg Franciskával és ölelgeti őt, amit az nagyon élvez. Szentül azt hiszi, hogy az a nő minden földi és érzeki büntől ment és magasabbrendű szentnek tartja, mint akármelyik szentet a mennyekben, a Szűzanyát kivéve. Ám mikor tortúrára került a sor, a jó ember mindent bevallott, amit kívántak tőle, hogy csak azért híresztelte a nép közt, hogy Franciska nem vétkezhet és így a Szentlélek által van megvilágítva, hogy annál nagyobb hírnevet és pénzt szerezzen mindkettőjük eltarására. Bevallotta, hogy féltékeny Franciska többi követőire, akik közt Valderrama, Diego de Villareal, Munoz, Cabrera, Gumiéi, Ortiz és Sayavedra és ennek fivére nevét említette, ezzel ki akarván mutatni, hogy mennyi bámulója van. Beismerte, hogy az tanította, hogy az ájtatos nő és férfi meztelenül megölelheti egymást, mert hisz nem a ruha határoz, hanem a szándék. Ám ekkor az inkvizíció már keményen nekiment ezeknek az eltévélygéseknek és 1532 április 21-én azt az ítéletet hozta: Medránó nem javítható eretnek, hanem csak képmutató szélhámós, akinek az volt a célja, hogy élvezetes életre pénzt szerezessen, ezért tehát ismételve nyilvánosan az auto de fén összes bűneit, aztán életfogytiglan vonuljon vissza egy kolostorba és soha többé ne érintkezzen Franciskával, visszaesés bűne terhe alatt.

Francisca lebilincselő személyisége abban a befolyásban is kifejezésre jutott, amit egy végtelenül magasabbrendű jellemre gyakorolt, mint Medrano volt. Francisko Ortiz, a legtöbbet ígérő tagja volt a nagy franciskánus rendnek, akit már, mint Spanyolország legelsőrangú prédikátorának emlegettek. Nem volt ugyan misztikus, de kijelentései a szószékről, miket az Isten szeretete áthatott, már igen közeljárónak tüntette fel a veszedelmes határt. 1523-ban ismerkedett össze Franciskával és érzéseit írta az a dacos kijelentés jellemzi, mit vizsgálata alatt az inkvizíció előtt tett:

— Nincs olyan szava a szeretetnek, bármilyen izzó is, ami a század-résznyire is kifejezné azt a szent szeretetet, amely oly tiszta és édes, erős és hatalmas és annyira telítve van az isteni kegyelemmel, hogy minden lélek és minden szív felolvad iránta. Igazi anyámnak és szívem hölgyének nevezhetem őt, aki által, úgy remélem, hogy az ítélet szörnyű napján, majdan a hivatottak közé sorozhatok. Szerelmemnek is nevezhetem őt, mert őt szeretve, csak magát Istent szeretem. —

Ortiz tisztaságához Franciskával való viszonyában kétség sem férhet, mert hisz annyira tisztelte őt, ám azért fellebbvalói rossz szemmel és egyre növekvő nyugtalansággal nézték, annak az embernek az eltévelyedését, akit a rend a legértékesebb tagjának tekintettek. Hasztalan parancsolták meg neki, hogy szüntessen be minden összeköttetést ezzel a nővel, ő hevesen azzal felelt, hogy inkább Istennek kell engedelmeskednie, mint az embernek és hogy ha megtiltják neki, hogy a szeretet nőt láthassa, inkább áthelyezteti magát a karthauziakhoz. Hogy szétvállásukat elintézhessék, franciskánus prelátusok rávették az inkvizíciót, hogy tartóztassa le Francescat. De ennek csak az lett a váratlan következménye, hogy Ortiz egy prédikációjában a város egybegyűlt nemessége előtt bevádolta az inkvizíciót azért a nagy bűnért, amit e nő letartóztatásával elkövetett. Az ilyen lázító beszéd példátlan volt és Ortizt azonnal vád alá is helyezték, de nem azért, hogy megbüntessék, hanem hogy javulását, engedelmességét biztosítsák. De ő majdnem három esztendeig makacsul kitartott véleménye mellett. Izabella királynő kétszer is hasztalan hirdette szabadonbocsátását és ügyének gyors elintézését és szintén hasztalan volt, hogy VII. Kelemen pápa 1531 július 1-én Manrique bíboroshoz címzett levelében Ortiz szabadonbocsátását követelte, mert nem volt egyéb bűne, minthogy annak a szent nőnek a letartóztatása ellen tiltakozott. De végre 1532 áprilisban Ortiz lelkében érzelmi átalakulás ment végbe és ugyanaz a heves ösztönzés, amely előbbi tiltakozására vezetett, most arra a kijelentésre utalta, hogy Isten megadta neki a kegyet, hogy tévedéseit belássa és hogy lelki békéjére *vezetett*, hogy így visszavonhatja azokat. Az ítélet őt évre felfüggesztette papi funkcióját, továbbá két évre a torrelagunai kolostorba internálta és így teljesen elzárta Franciscától. Az elítélt azonnal jelentkezett is visszavonulásának helyén és noha több pápai bulla felmentette őt minden-

nemű korlátozás alól és főnökei ismételte sürgették, hogy hagyja ott magányát, úgylátszik, ő azt nem tette meg, mert azt állította, hogy a magány kedvessé lett számára. 1546-ban bekövetkezett haláláig tehát ott maradt a kolostorban, mint paptársai túláradó tiszteletének tárgya.

Úgy látszik, hogy Franciskát is feltűnően enyhén kezelték. Előbbi vizsgálatai és Medrano tanúvallomása dacára. Csakis azért csukták le, hogy elválasszák Ortiztól és ez az elzárás sem volt börtön, mert 1532-ben csak szobafogságban élt, Gutierre Perez de Montalvo házában Medina de Calpo, ahol komornája, Maria Ramirez szolgálta ki. Valószínű, hogy ezt a kedvezményt azzal a készségével nyerte el, hogy régi barátait bevádolta, mint bűntársait, akik közt két nővér és egy fivér is volt: Juan Cazalla troyi püspöke, Pedro Cazalla és Maria Cazalla, Lope de Ruida felesége. Az utóbbinak vizsgálata érdemes a felemlítésre, mert annak az időnek zavaros fogalmait ecseteli az illuminizmus és a protestantizmus közt.

Maria Cazalla guadaljarai lakos volt, aki Pastranat látogatta, ahol a nők összegyűltek, hogy a szentírás magyarázatát hallgassák. Mikor az eljárás megindult e csoport ellen 1524-ben, őt is letartóztatták, de mihamar elbocsátották. Hat évig nem is háborgatták, de ekkor Franciska Hernandez vallomása második vizsgálati tárgyalásra vezetett. Maria Cazalla lutheránus volt, aki Luthert magasztalta, letagadta a szabad akaratot, nevetségessé tette a gyónást, leszólta a tudományos teológiát és értékteleneknek mondta a bűnbocsánatot. Misztikus volt, aki Izabell de la Cruzt többnek tartotta szent Pálnál, aki a házasságot a szüzesség fölé helyezte, aki illuminizmussal telített leveleket írt és a szentírásból magyarázott tanítványainak. 1532 május 1-én tartóztatták le és ügye szokás szerint a végtelenségig elhúzódott. Mint az Istenben kételkedés szószólóját, alaposan megkínózták és 1537 december 12-én azt az ítéletet mondták ki rá, hogy a fiskus ugyan nem bizonyította rá az eretnekséget, de hogy a vizsgálat gyanús részletei miatt, ünnepélyesen vonja vissza állításait a plébániatemplomban és örökre szüntesse be összeköttetéseit a többi gyanús misztikussal, ezenkívül 100 arany bírságot fizessen le. Ezek az esetek azt mutatják, hogy az illuminizmus és a lutheránizmus egyesült eretnekségeinek túlsúlya már elnyomást követelt, de ez nem szorítkozott csupán Castíliára. 1533-ban Miguel Gálba, a leridai törvényszék fiskusa egy Manrique, bíborshoz intézett levelében kijelentette, hogy csak az inkvizíció ébersége akadályozta meg, hogy az egyesült spanyol királyságok tiltva ne legyenek a kétféle eretnekség követőitől. Az éleseszű Melchor Cano többféle magábanálló szentírási szöveget tudott idézni, hogy bebizonyítsa, hogy az alombrado tanokat a csalhatatlanságról, a belső megvilágításról és a magábanmélyedés nagyfokú érdemeiről mit tartott, egyszerűen védelmezte Begghardt tévelygéseit, szintúgy Pedro Luis Arcarazét és az alonbradosokét, akik a toledói auto de fén szerepeltek.

Az inkvizíciónak ebben a hangulatában csak a véletlen dolga volt, hogy szentté avassanak-e valamely ájtatos íróembert, vagy hogy elítéljék-e őt és olyan eset is adódott, amely San Francisco de Bor javai megtörtént, kinek Obras del Christiano című munkája 1559-ben indexre került. Maga Santa Tereza, a spanyol misztikusok királynője, Santiago, Spanyolország védőszentjével egyesülve egy kolostorban volt Nuncio Soga őrizete alatt, akit mint nyugtalan csavargót vádoltak be, ki a vallásosság ürügye alatt fajtalanágban tobzódik és meg is kísérelték, hogy Indiába szállítsák el, ami akkor afféle bűnösöknek fenntartott gyarmat volt. Ám II. Fülöp véletlenül érdeklődni kezdett utána és ha ez nincs, Santa Tereza, mint az úgynevezett *beatas revelanderas* egyike maradt volna reánk, aki, hogy elnyomjon és elhallgattasson, az inkvizíció különleges missziója volt. Mikor 1575-ben a mezítlábas karmeliták kolostorát alapította meg Sevillában, az összes apácákat alombradosoknak bélyegezték meg. És az inkvizíció rémes botrányt idézett elő, mikor fegyveres öröktől kísérve átvizsgálni jött a rendházat, de semmi lényegeset nem talált, ami a vád alá helyezésre feljogosította volna. Így tehát, mikor 1574-ben Santa Tereza lelki önéleírását becsempészték az inkvizícióhoz, ügye 10 évig függőben maradt, úgyhogy Alva hercegnő, aki a kézirat másolatával rendelkezett, engedélyt szerezni kényszerült, hogy bizalmasan elolvashassa az ítélet meghozatala előtt.

A tiszteletreméltó Luis de Granadát nem avatták szentté, mert az eljárást nem tudták befejezni. Melchor Cano kijelentette, hogy Luis könyvei telítve vannak az alumbrados tanokkal és hitellenes dolgokkal, amíg Alonso de La Fuente, aki erélyes üldözője volt az illuminizmusnak, vád alá helyezni próbálta őt, kijelentvén, hogy könyvei olyan ravaszul terjesztik az alumbrando tanokat, hogy csak a beavatottak veszik észre. Ez jelzi a különbséget a spanyol és római nézőpont között. Luis de Granada írásait szabadon fordították mindenféle nyelven és hogy XIII. Gergely pápa 1582-ben a legnagyobb dicséret hangján írt neki és biztatta őt, hogy folytassa munkálkodását a nyomorékok meggyógyítására, a gyöngék megerősítésére, az erők örömeire és mindkét egyház a harcoló és a diadalmas egyház dicsőségére. Mikor 1588-ban meghalt, szentéletűnek minősítették és állítólag meg is jelent egy ájtatos hívőnek a dicsőség köpenyében, melyen megszámlálhatatlan csillag ragyogott, mint az ő írásai által megmentettek lelkei.

Ignatius Loyola a miszticizmusra hajlott és az ima, amit tanított immáron vagy az emlékezés, értelem vagy akarat gyakorlása és csak kevésbé különbözött a misztikusok elmélkedésétől.

Valószínűleg a megkülönböztetés lehetetlensége az eretnokség és a szentesség közt magyarázza meg az inkvizíció tétovázását. A toledói törvényszék tényleges eljárása idején a Supréma 1530-ban általános utasításokat adott ki, hogy mindenütt kifüggeszék a tilos könyvek

listáját, beleértve az illuminizmus és a miszticizmusról szóló munkákat. De a figyelmeztetésre senki sem vetett ügyet, hogy 10 évvel később másik dominikánus Allonso de la Fuente halálos harcba keveredett az illuminizmussal a Jézus-társaság tagjainak alapján. Egy II. Fülöp-höz intézett hosszú és zavaros memoárban elmondja, hogy 1570-ben véletlenül ellátogatott szülőfalujába, La Fuente de Maestrebe, Ciudad Rodrigo mellett és hogy ott egy Gaspar Santos nevű jezsuitát talált, akit szentes életéért nagyrabecsültek, de azért szemére vetették, hogy naponta meggyóntatott bizonyos beatákat és naponta megáldoztatja őket. Sanchez Fuentezhez fordult segítségért és az ő szellemében prédikált, amivel számos beatát csalt magához, akiknek extázisairól leadott revelációk és más lelki tapasztalások végtelenül meglepték.

Fra Alonso tehát bátran megtámadhatta Spanyolországban Loyola gyermekeit, de sajnálatos tévedést követett el, mikor buzgó-sága arra ösztönözte, hogy Portugáliába vigye át a harcot. A következő évben 1576-ban emlékiratokat küldözgetett a portugál egyházi hatóságoknak, melyekben a jezsuitáknak tudta be az illuminizmus kóros állapotát, amely Spanyolországot meglátogatta. A jezsuiták — így mond — azt tanítják, hogy Krisztus kínszenvedésének szemlélete mindig a legmagasztosabb lelki adományok által jutalmaztatik, beleértve a csalhatatlanságot azzal az állítással, hogy az érzéki élvezet nem bűn, pedig a valóságban a jezsuitáknak ezek a víziói és reverenciái nem egyebek, mint a démonok műve, akik felett avatottságukkal, a boszorkánysággal ellenőriznek. Ám a jezsuita-rend abban az időben nagy hatalom volt Portugáliában. Henry bíboros-főinkvizítor továbbította ezt a memorandumot a spanyol inkvizíciónak, azzal a kéréssel, hogy példásan büntesse meg az arcátlan Fra Alonsot. De hogy még kevésbé képzeltek a szakadárok magukról, hogy tévedésben vannak, az abból a tényből világlik ki, hogy egy Juan Bernal nevű cipész egy reverenciára engedelmessé II. Fülöp királyhoz fordult, hogy tudtára adja a Llerennában elkövetett igazságtalanságot és hogy megkérdezze, miért nem lépett közbe és miért nem vette kezébe a dolgot. Ez a merészsége a jó cipésmesternek hatévi gályarabságot és kétszáz korbácsütést eredményezett. A vizsgálatokból kivont bizonyíték rendszeren mind az illuminizmusnak tudta be a tévelygéseket, beleértve az önkívületi állapotot, a revelációkat és a szexuális gyalázatosságokat, miket nem lehet írásba foglalni. Miután három évet eltöltöttek ezzel a munkával, 1579 július 11-én auto de fét tartottak, ahol több más bűnös között tizenöt alumbrandos is megjelent, tíz férfi és öt nő. A férfiak közt — a szerencsétlen cipészt kivéve —, valamennyi pap volt és köztük felismerjük Hernando Alvarezt is, aki ellen nem kevesebb, mint 146 tanú vonult fel. Tényleg fordulópontot jelent az inkvizíció viszonyában a spanyol miszticizmushoz, hogy ennek működése most már rendes és elismert kötelességévé lett. Figyelemreméltó, hogy ezúttal nem történt célzás az önkívületi állapotra, vagy a szexuális el-

tévelyedésre, úgy mint ezelőtt, noha Páramo körülbelül húsz évvel később ismételt célzásával alumbrandokra, különösen az utóbbi bűnről beszél nyomatékkal, azokról a veszedelmekről, melyekre az a gyónatószékekben vezetett. Hogy ez a veszedelem nem volt tisztán képzelt, azt Fra Juan de la Cruz esete mutatja. Egy kicsapott franciskánus baráté, aki annyira meg volt győződve az alumbrando-tanok igazságáról, hogy 1605-ben egy memorandummal jelent meg a toledói törvényszék előtt, amelyben azt vitatta, hogy az illetlen érintkezés a lelkiileg kiváló személyek között, csak megtisztítja és felemeli a lelket és hogy a legnagyobb szellemi jótéteményben részesül, ha nem jár vele a bűnrevágás. Azonnal vád alá helyezték a papok és hat tanú is akadt, akik a doktrínák tanítását rábizonyították. A közönséges elcsábítással a gyónatószékekben, feltéve, hogy a bűnös véteknek elismeri, aránylag enyhén bántak el. Ám a téves doktrínák dolga már sokkal komolyabb valami volt és így a szerencsétlen Juan de la Cruz, aki mindvégig megmaradt elméleteinek igazsága mellett, súlyos büntetés érte. Csak úgy özönlött rá a sok megaláztatás és lefokozás. Zárt ajtók mögött a rendházban megkorbácsolták, majd hatévi magánzárkára ítélték el.

Mindebben nem volt több, mint a Spanyolországban szokásos vallási fanatizmus megnyilatkozása. Padre Geronimo ellen azonban 1615 szeptember 20-án vád emeltetett, hogy a lélek a tökéletesség olyan állapotát érheti el, amelyben már a tökéletlenség tényének számít, ha Istent valamire kérjük. De azért a törvényszék akkor még nem cselekedett egyebet, minthogy néhány tanút kihallgatott és Geronimot valószínűleg nem zavarta meg hasznos pályafutásában, ha könyvet nem ír. Misztikus buzgóságában, belső sugallatnak vélt engedni, mikor ezt a könyvet megírta, melyet bírálatalul több tudós teológusnak szolgáltatott ki, akiknek ítéletét el is fogadta. Már kéziratban jelentékeny kelendőse volt, mindenütt a lenyomatását kérték, így hát Geronimo a királyi tanács elé terjesztette az engedély elnyerése végett. Vagy hét hónapig várakozott, de aztán 1616-ban kérdéssel merészelt fordulni a Suprémához. De már egy hónappal ezelőtt három könyvbíráló kedvezőtlenül ítélte meg ezt a munkát és így a Supréma megparancsolta a toledói törvényszéknek, hogy cselekedjék és így május 28-án el is rendelték a letartóztatását és munkájának elkobzását.

Öreg édesapja könyörgése dacára a vizsgálat 1618 szeptemberig eltartott, azaz huszonhét havi elzárást kellett elszenvednie, amely egészségét nagyon megviselte. De eközben lankadatlanul kitartott nézőpontja mellett, noha alázatos könyörgéssel és keserves sírással; és büntetését kérte, miután inkább a poklok kínjait szenvedni el, mint-hogy azt a bűnt elkövetné, hogy az ájtatos füleket sértő kijelentéseket tegye. De mindez semmit sem használt. Arra ítélték, hogy 1618 szeptember 2-án tartott auto de fén, mint vezeklő megjelenjen és nyilván-

nosan elismerje a könyvében található 61 tévedést. Egész életére eltiltották a prédikálástól és a vallásos irányú munkák írásától. Egy évre egy távoli kolostorba internálták és további öt évre kitiltották Madridból és Toledóból. Míg egy nyilvánosan kifüggesztett ediktum megparancsolta összes írásainak kiszolgáltatását. Ezzel tehát nyilvánosan nemcsak eretneknek tekintették, de pályafutása is tönkre ment és a szó szoros értelmében megfosztották a kenyérkereset lehetőségétől. De azért első dolga az volt, mikor fogsága helyére ért, hogy alázatosan megköszönje az inkvizítorok jóságát. Hét hónappal később újra hozzájuk fordult és tudatta velük, hogy legyengült és beteg, hogy négy-szer eret vágtak rajta és az Isten szerelmére arra kéri a Suprémát, hogy engedje el a hátralévő büntetését, hogy ősz apját támogathassa. Am erre senki sem vetett ügyet és nem is hallunk többé Padre Geronimoról. Ha Franciska de Osunát, Luis de Granadát, San Pedro de Alcántarát, Santa Terazát, San Juan de la Cruzt ugyanazzal a mértékkel mérték volna, ők is bizonyára Padre Geronimo sorsában osztoznak, feltéve, hogy meggyőződésük nem engedi a megalázkodást, amely esetben élve elégették volna őket. Így történt Valladolidban is 1620-ban, mikor Juan de Gabanát, San Martin de Valverri plébánosát és Geronima Gonzalest, egy előkelő özvegyet vád alá helyeztek miszticizmusért. A pap a börtönben halt meg, mert mindvégig kitartott hite mellett és így képmását elégették. A nő kevésbé volt szilárd, így hát a Supréma megparancsolta, hogy tortúrának vessék alá. Ettől azonban megmenekedett, mert időközben meghalt.

De azért a miszticizmus kultusza már túlságosan erős gyökeret vert Spanyolország vallásos szokásaiban, hogy egykönnyen kiirthassák. De az inkvizíció sem készült fel rá, hogy teljes meggyőződéssel járjon el vele szemben. Ezalatt viharfelhők gyülekeztek Sevilla fölött, ami lehetővé tette az inkvizíció számára, hogy végleges politikáját a miszticizmusra hajlandókra rákényszerítse. Már láttuk, hogy Sevillában a miszticizmus mennyire virult Royas hercegérsek pártfogása alatt. Amíg Padre Geronimo Toledóban elítéltetését várta, sokkal merészebb játékos élvezte az ájtatosok kultuszát Sevillában. Egy Fernando Mendez nevű pap híres volt szentes életéről, mikor misét mondott, önkívületbe esett és rettenetes ordításokat hallatott, arra tanította követőit, hogy közbelépését könyöröggjék, mintha már mennyei szent lett volna. Papi palástjának egyes darabjait úgy őrizték, mint valami szent reliquiát. A beáták gyülekezetét szedte össze maga köré, akik mise után az oratóriumban levetették ruháikat és illetlen merészséggel táncra perdültek, megittasulva Isten szeretetétől; és egynémely női vezeklőre azt a büntetést róta ki ilyenkor a pap, hogy emeljék fel szoknyáikat és így mutogassák magukat neki. Tanítványai nemcsak az alacsony néposztályból kerültek ki, mert azt mondják, hogy vagy 30 kocsi várakozott reggelenként a franciskánus rendház előtt, ahová Fernando Mendez visszavonult

Ez a hisztériás mételey egész Sevillában elterjedt és a lakosság to kintélyes része behódolt neki. De semmiféle nagytanács sem tehetett többet ellene, mint amit a főinkvizítor tett azzal, hogy 76[^] éle eltévelyedést állapított meg és kijelentette, hogy a tévelygések széles körben előfordultak Sevillában, főképp azok hibájából, akik eleinte megengedték anélkül, hogy a hercegérseknek megmagyarázták volna, milyen állapotban van a nyája. Ez a 76. kitétel mind a hithez tartozó anyagnak számít, noha sok közte inkább fegyelmi anyag volt, ami a hatóságra tartozott, de azért valamennyit az inkvizíciónak tartották fenn. Porto Carero egyenként megvizsgálta ennek a halálra ítélt anyagnak nagyrészét és kimutatta, hogy egyrésze az Egyház elfogadott tanaival azonos, míg sok más az inkvizíció szerint közel sem volt a hithez, a legtöbb pedig egyáltalán érthetetlen. Porto Carero arra kérte a hercegérseket, hogy nyugodtan végezze igazságszolgáltatását, anélkül, hogy botrányt okozna vele és hogy az egész ediktumot tudós és tudományosan kvalifikált férfiak vizsgálják meg, de nem dominikánusok, mert hisz eredetileg ők kezdték, már pedig az az igazság, hogy a bevádolt misztikusok, leginkább franciskánusok vagy jezsuiták vezetése alatt állottak és hogy az állandó gyűlölködésben a rendek közt a dominikánusok piszkálták fel a dolgot, hogy lesújtsanak vetélytársukra.

A szegény öreg hercegérsek, aki még ugyanazon év decemberében halt meg, természetesen mit sem *tett*. Az ediktumot június 4-én hozták nyilvánosságra és ezzel Sevilla legvallásosabb körei egyszerre az eretnokség vádjával illetve látták magukat. A miszticizmus divat lett, főleg a nők között, a legelőkelőbb osztálytól a legalsóbbig, így tehát valamennyien odarohantak, hogy a 30 napon belül megígért általános bűnbocsánatban részesüljenek. Egy július 15-ről keltezett sevillai levél arról számol be, hogy az inkvizítor a titkárával a San Pablo templomban telepedett le, ott aludt, ott evett és reggel 5 órától este 10 óráig hivatalos kötelességét teljesítette, de azért egy huszadát sem tudta ellátni a kérelmezőknek és így újabb 30 napi engedélyre lett szükség. Az ediktum célja inkább nyilvánvalóan figyelmeztetés volt sem mint büntetés, de erre csak kevés esetben volt szükség, és ott is igen enyhe volt az ítélet, elegendőnek látszott, hogy a miszticizmust megfedjék minden különösebb szigorúság nélkül.

Sevilla azonban még nem tisztult meg a mételeytől. Egy-két évvel azután tartott *auto de fén* 1627 február 28-án két közismert misztikus is szerepelt, Maestro Juan de Villapando, egyik városi plébánia papja és Madre Catalina de Jesus karmelita beata. Az 1623. évi ediktummal mit sem törődve, Villapando tovább is kongregációt tartott mindkét nemből, akik feltétlenül engedelmeskedtek neki, úgy világi, mint lelki értelemben. Nem kevesebb, mint 275 eltévelyedéssel vádolták 200 arany bírság mellett. Maria Catalina már 38 esztendeje beteőe funkcióitól, 4 évre elzárták egy kolostorba, utána Sevillába internálták 200 arany bírság mellett. Maria Catalina már 38 esztendeje beteg

volt az isteni szeretetnek és csodaszámba ment, hogy még élt. Illetlen összeköttetésekkel vádolták egy pappal, valószínűleg Villapandóval, akit mint lelkipályát és tanítóját tisztelt. 148 tanú vallomásra 6 évi visszavonulásra ítélték egy kórházba, ahol magának kellett a kenyerét megkeresni. Ez már a szigorúság növekvését mutatja, de egy még elriasztóbb példát szolgáltatott 1630-ban egy auto de fé, ahol nyolc alumbradot elégettek, hatot pedig képmásban. Erről az auto de férői nem tudunk további részleteket, kivéve, hogy Bermينو makacsoknak jellemzi az áldozatokat, de akárhogy legyen is, ez a dolog arról tanúskodik, hogy az illuminizmust most már valóságos eretnkségnek tekintették, nemcsak gyanúsak és hogy a mellette való kitartás a veszthelyre vezetett. A makacsság tényleg valóságos eretnkséggé változtatja át azt, ami másképp csak gyenge gyanúsításnak látszott, minthogy engedetlenséget jelent az Egyház elhatározásai ellen. Ezt a tárgyat az inkvizíció által 1640-ben kiadott rendkívül érdekes áttekin-tésből ismerhetjük meg. Leírja a szokásosan előhozott bizonyítékokat az alumbrando gyóntató és prédikátorok ellen. Hogy az önsanyargatás leple alatt érzékiséget tanítanak, némelyek azt állítják, hogy az illetlen bánásmód ez az együttalvás egy nővel érdemes cselekedet, mellyel mintha az ördögöt gázolnák le és a csábítást legyőznék, szintúgy van azzal, ha egy bűnbánót meztelenre levetkőztetnek és a falnak állítja kiterjesztett karokkal, — egyéb részleteket az olvasó elengedhet. — Ebből a megállapításból azt a következtetést vonjuk le, hogy az egy-szerű miszticizmust eltűrték, feltéve, hogy nem volt az illuminizmus örültségeivel komplikálva, főleg ami a két nem közti viszonyt illeti. Az inkvizíció politikája nem volt egyöntetű, egydeig tűrte, hogy sok ártatlan misztikus békésen élvezze tanítványainak hódolatát, de ha valami botrány vagy szemfényvesztés, vagy más alacsony indító ok szolgált neki alapul, a vád alá helyezés már könnyű volt. Egy ilyen hasonló eset a Fra Francisco Garcia Calderon esete volt, akit már ismerünk a San Piacida apácákkal folytatott eljárása révén. Egyik kortársa volt Donna Luisa de Colmanares, népszerűen csak mint Madre Luisa de Cárion volt ismeretes, a Santa Clara kolostor apácája, 73 éves koráig 53 évet zárdában töltött el. Nem volt szigorúan véve alumbrando, de a Santa Tereza típusához hasonló misztikus. Nincs rá okunk a feltevésre, hogy Madre Luisa öntudatosan csalódott, mert csak egy szegény tudatlan öreg asszony volt, aki hipnotikus állapotban víziókat látott, mint sok más hozzája hasonló. IV. Fülöp nagyrabecsülte őt és a pápák leveleztek vele. Az általa megáldott tárgyaknak roppant nagy keleté volt, úgymint kereszteteknek, olvasóknak, a gyermek Jézus ké-pének és hasonló apróságoknak, melyeknek eladása nagy haszonnal járt. De 1635-ben az inkvizíciónak egyszerre eszébe jutott vizsgálatot indítani ellene. Az indító oka ennek az eljárásnak kissé homályos, de a legvalószínűbb feltevés az, hogy Olivares herceg ellenfelei, amint az abban az időben divat volt, politikai célokra akarták kihasználni ezt

az általános tiszteletet, melynek az öreg asszony tárgya volt. De azért az előkészületekben jellemző óvatosság nyilvánult meg. Juan Santos, a valladolidi inkvizítorok seniorja parancsot kapott, hogy vizsgálja meg őt. Nem volt nehéz a tudatlan apácát téves teológiai vitatkozásba belevonni és ennek letartóztatási végzés lett a következménye. Az egyik inkvizítor egy nőrokonával kocsiba ültették, de útja Valladolidban inkább diadalmenetnek volt mondható. Fény jelent meg az égbolton, amely a feszület formáját Öltötte fel, a lakosság mindenütt nagy tömegben verődött össze és az az óvintézkedés, hogy az öreg asszonyt éjnek idején szállították Valladolidba, mit sem ért, mert a tömeg olyan nagy volt, hogy alig tudták a dühöngő csöcselék közt tovább szállítani, amely körülötte tolongott, hogy ruhájának egy foszlányát megkerítse talizmánnak. Az Augustinok zárdájába szállásolták el, ahol az apácák mély tisztelettel fogadták be, kijelentvén, hogy Madre Luisa arra hivatott, hogy az Egyház analeseiben a leghatalmasabb szent legyen. Megfigyelték azonban, hogy most már nincsenek önkívületi állapotai, mint azelőtt naponta. Mikor orgona szóval hirdették ki ezt a templomban, mindenki odarohant, hogy megbámulja őt.

*

A franciskánusok hivatalosan elvállalták védelmét és a valladolidi lakosság, élén a püspökkel, olyan demonstrációt rendezett tiszteletére, hogy a törvényszék már tétovázni kezdett és a Suprémának egy másik külön komisszáriust kellett oda küldeni. Könnyű volt az öreg asszonyt rávenni, hogy eretnekséggel vádolja önmagát, mert gyenge elméjű és tudatlan volt. Telve hiúsággal, mint a kapzsi fráterek eszköze, akik kiszarolták őt.

Az előre megrendelt elítélést egy ediktum előzte meg 1636 október 23-án, amely azt követelte, hogy Madre Luisa szolgáltatssa ki összes leveleit, arcképeit, keresztjeit, olvasóit, stb., amelyekből olyan tömeggel bírt, hogy néhány nap múlva a San Miguel plébániában külön szobát kellett átengedni befogadásukra. A szegény öreg banya vak volt, fogatlan és a hisztériás élettől teljesen kimerült, ezek a ta[^] pasztái árok annyira megrendítették tehát gyöngye vitalitását, hogy novemberben meghalt. Ez természetesen nem akadályozta meg a vád folytatását és a törvényszék méltán feldühödött, mikor tudomására jutott, hogy a püspök engedély nélkül temettette el. Mikor kérdőre vonták emiatt, a köznép fellazításával fenyegetőzött, de a törvényszék nem engedett, exhumáltatta a holttestet és azonosságáról bizonyítványt állított ki. Mire a Supréma saját felelősségére másodszer is eltemettette.

Úgylátszik, hogy nem is adtak le formális ítéletet. A franciskánusok azt beszélték, hogy a pápához fordulnak panasszal, de csak ki-

nevették őket. Madre Luisa személyiségének fontossága megszűnt, de hogy hódolói még most is tiszteletben tartották őt, azt az inkvizíció tilalma mutatta, amely 1638-ban megtiltotta az eset bárminemű tárgyalását. Ha nincs ez a megállapított politikai okozat, amely vád alá helyezésére vezetett, bátran feltételezhetjük, hogy Madre Luisa, mint boldoggá avatott nő szerepel a szentek naptárában. Pályafutása nem volt szertelenebb, mint kortársáé, a szentséges Maria Anna de Jesusé, egy madrilénáé, aki 1565-ben született és 1624-ben halt meg. A mercedes rend tagja volt és élettörténetét IV. Fülöp hivatalos történetírója írta meg, aki arról értesít bennünket, hogy már mint csecsemő jelét adta jövőbeni szentességének. 4 éves korában már állandóan imádkozott, 6 éves korában víziói és revelációi voltak. Ő azt állítja magáról, hogy lelke állandóan meg volt világítva Isten által, aki félreismerhetetlenül kijelentette előtte szent akaratát.

Ezek a szentéletű misztikusok, kik egyenes, összeköttetésben álltak Istennel, olyan befolyásra tettek szert, amit mi el sem képzelhetünk. Annyian voltak és revelációikat minden tétovázás nélkül lefogadták és Spanyolország már a miszticizmus atmoszférájába volt beburkolva és inkább a mennyei útmutatást áhította, mint az emberi bölcsesség tanácsait. Mikor a spanyol monarchia ügye ugyancsak csehül állt, furcsa reveláció ját mutatja azoknak az ösztönöknek, melyek kormányozták, hogy IV. Fülöp folyton arról panaszkodott, milyen zavarba ejtik őt ama víziók leírásai, miket a dominikánus fráterek hoztak eléje. Ezek a revelációk — úgy mondja a király —, nagy figyelmet érdemelnek, kivált mikor arról volt szó, hogy Isten megparancsolja neki, büntesse meg azokat, akik híven szolgálták, emelje fel amazokat, akiknek módszere nem biztosított számára jóhírnevet. De ennek az oktan babonának magyarázatát abban a tényben találjuk meg, hogy egy más misztikussal tanácskozott útmutatás végett és arra kérte őt, járjon közbe Istennél, hogy megvilágítsa elméjét.

Maria de Jesus rendszeren mint Sor Maria de Agreda ismeretes, akihez Fülöp akkor tanácsért fordult, annyira biztos volt a király kegyében, hogy nem kellett az inkvizíciótól tartania. Ez a nő már attól az időtől fogva lelki elmélyedésben élt, amikor még alig tudta értelmét felhasználni és állandó összeköttetésben volt Istennel, a *Szentszűzzel* és angyalokkal. Hírneve betöltötte az egész országot és írásai, melyekről azt állította, hogy inspirációk, még most is egyrészt alkotják a hithű katolikusok vallásos irodalmának. Annyira bele tudta magát fészkelni Fülöp bizalmába, hogy ő lett a főtanácsadó, 22 esztendőn át, e nő haláláig, amely 4 hónappal megelőzte az övét, a király állandóan levelezett vele. Befolyása tehát szinte határtalan volt, de úgy látszik, sohasem élt vissza vele. Tanácsai rendszeren értelmesek voltak és sohasem kívánta az agredai elszegényedett kolostort gazdagítani, amelynek a főnök-asszonya volt.

Amíg, miként látni fogjuk, a beatas revelendares és a többé-

kevésbé öntudatos csalók raja ellepte az országot, az alum-brandoknak ismert esetek aránylag csekély számban fordultak elő a XVII. században. Amíg Spanyolország ilyképen hadat viselt a miszticizmussal, Róma aránylag közönyös maradt, mert Olaszországban ez a tünet nem fejlődött ki általános mániává, melyet el kellett nyomni az erkölcstelen szertelenségek miatt, melyekre néha vezetett. Scabria bíboros, az inkvizíció kongregációjának egyik tagja, mikor egy kéziratban az apáca kolostorok szokott bajait tárgyalja, azt mondja, hogy a megzavarodott elme vagy a túlzott hiúság, a szertelen illúziók nyomán az apácáknak állítólag mennyei víziói és revelációi vannak Istennel és a szentekkel folytatott érintkezésük közben és ha gyóntatójuk oktanul átadja magát a túlzó áhítatnak, úgy könyvben írja le e nők kijelentéseit, amelyeket mint tudós ember, gyakran anynyira védelmez, hogy ez már az inkvizíció által büntetésszámba megy. Néha az érzékiség közbejátszik, ami, azt vitatja, hogy az érzéki cselekmények nem bűnösök, hanem ellenkezőleg, értékesek. Ilyenfajta esetek már előfordultak a Szentshivatalnál is, sőt nők közt is, akik azt állítják, hogy csak szellemileg érintkeznek, míg gyóntatójuk azt tanítja nekik, hogy mindez az érdem és az önsanyargatás munkája.

Bernino azt mondja nekünk, hogy a XVII. század elején az illuminizmus széleskörben ellepte Olaszországot. Egy megfigyelésre méltó eset Firenzét is megriasztotta, mikor 1640-ben Pandolfo Ricasoli kanonokot, a Trappola bárói ház nagytiszteletben álló tagját, aki tudományosan képzett ember és nagy vagyonnal rendelkezett, letartóztatták főcinkosával, Faustina Mainardival együtt. Úgy látszik, hogy többekkel az illuministák társaságát alapították, kiknek Ricasoli azt tanította, hogy mindenféle illetlen cselekedet a tisztaságra vezet, ha az Istenre összpontosított lélekkel végezik. Ez a társaság különleges viszonyal kérkedett, mennyei hatalmakkal és Isten dicsőségére minden bűntől mentesnek mondta magát. Ez 8 esztendeig így tartott, de végül az inkvizíció hírvíi vette a dolgot, mire Ricasoli előállt és önmagát vádolta be. Nagy auto de fét tartottak 1641 november 28-án a Santa Croce kolostor nagy refektoriumában, amelyen egy nagyherceg, Medici bíboros, a nuncius és más notabilitások is megjelentek. A bűnösök egyike Serafino de Servi már meghalt a börtönben, a többiek pedig megtagadták előbbi életüket. Racasolit és Faustínát örökös börtönre ítélték, míg két másikat egy földalatti börtönbe csuktak annyi időre, amennyit az inkvizíció jónak látott. A csilók nem voltak ismeretlenek, amint az Francesco Giueseppe Borri pályafutásából kitűnik. Két nemes milánói háznak fajtalan hajtása. Róma nemsokára veszedelmes lett az új prófétára nézve, így hát 1655-ben Milánóba származtatta át progandáját, ahol titkos misztikus rendet alapított, amelynek tagjait az elmélkedésre és a lelki imákra tanította meg és akik megfogadták, hogy vérüket áldozzák a nagy munkáért, sőt ami sokkal célravezetőbb volt, összes vagyonukat is a

közös célra szolgáltatták be. A milánói inkvizítor neszét vette ennek az új szektának, letartóztatta egyes tagjait. Borri eleinte lázadást akart szítani, de utóbb a szökés sokkal biztosabb alternatíváját választotta. Ezalatt új pályafutásba kezdett északi Európában, mint olyan ember, aki az alchemia és az orvostudomány összes titkaiba be van avatva és utóbb olyan sikert ért el, amit még Cagliostro is megirigyelhetett volna. Strassburgnak és Amsterdammak oka volt rá, hogy megbánja csábításait. Hamburgban Svéd Krisztina látta el őt eszközökkel, hogy nagy munkáját befejezhesse. III. Frigyes, Dánia királya óriási összeget költött rá, sőt még politikai tanácsadójának is megtette, amivel a trónörökös gyűlöletét keltette fel, kinek trónraléptekor Borri menekülni volt kénytelen az országból.

De a sok szekta nem terjedhetett el a végtelenségig anélkül, hogy fel ne fedezték volna. 1682-ben az inkvizíció egyszerre arra a szükséges teendőjére ébredt, hogy minden nyilvános szónoklást és gyülekezést megtilt. A híres Pelaginit annak rendje és módja szerint vád alá helyezték, de úgylátszik, hogy enyhén bántak el vele, mert úgy halljuk, hogy Belleri, a vezetők egyike, Valcamonicába költözött át, ahol a püspök az egész területre kinevezte misszionáriusnak. Csakis akkor jött Rómából szigorú parancs ezeknek az örültségeknek az elnyomására, mikor másféle veszedelemre lettek figyelmesek, Molinos esetében. Miguel de Molinos spanyol volt, miután Coimbrában a teológiai doktori diplomát elnyerte, Rómába jött 1665-ben, egy boldoggá avatás alkalmával. Ott gyorsan kivált, mint gyóntató és lelkivezető. XI. Innocent pápa olyan nagyrabecsülte őt, hogy palotájában utalta ki neki lakást. A főnemesség hölgyei ő reá bízták lelkük gondozását, hírneve egész Olaszországban elterjedt és levelezése óriási módon felszaporodott. Elfogatásakor állítólag húszezer levelet találtak nála, ezek közül kétszázat Krisztina svéd királynő írt neki, kétezer pedig Borghese hercegnő. Igaz, hogy Molinos elejtette az extációk és víziók mahinációját és inkább a brahman ideálhoz közeledett, amely az érzékek és értelem megsemmisülését hirdeti a halál misztikus csöndjében, amelyben a szó és a gondolkodás és vágy nem létezik többé és amelyben Isten a lélekkel társalog és a legnagyobb bölcseségre oktatja. Mindezt megengedték Molinosnak és éveken át általános helyeslés közt a városban tanította, noha Pelaginit kiűldözték miatta. Ám olyan pályafutás, mint Molinosé, nem folytatódhatott a végtelenségig anélkül, hogy ellenséges érzelmeket nem ébresztett volna, melyek annál vésze delmesebbek voltak, mert bölcsen leplezték őket. Óriási sikere az irigységet vívta ki és ha a misztikus elmélkedést már széles körben, mint a legbiztosabb utat az üdvözüléshez, elfogadták, milyen eredménye lehetett akkor a külső munkásság ama végtelen változatainak, amelyeknek az Egyház oly nagy mértékben köszönheti hatalmát és vagyonát? Rájöttek, hogy Rómának több apáca-zárdájában — ame-

lyeknek gyóntatói elfogadták Molinos nézeteit —, a bentlakók félrelökték olvasóikat és tisztán lelkielmélkedéssel foglalkoztak.

Hogy mint eretneket támadjanak egy olyan általános tiszteletnek örvendő, szilárd alapon álló embert, mint Molinost, joggal vakmerőnek tetszhet. Nem meglepő tehát, hogy azt a munkát a jezsuitáknak tudták be, mint az egyetlen merész és hatalmas testületnek. A hadjárat azzal kezdődött, hogy Gottardo Bell' Uomo jezsuita 1678-ban egy munkát adott ki a közönséges és a misztikus ima értékéről. Amit aztán sikeresen elárult az inkvizíciónak. Molinost már többféle úton figyelmeztették a közelgő viharra és ő olyan módon igyekezett azt elhárítani, amely tudatos gyöngeségét mutatta ki. 1680 február 16-án Oliva jezsuita generálishoz hosszú bocsánatkérő levelet intézett, hogy ő sohasem támadta a jezsuita rendet, hanem mindenha a legnagyobb tiszteletben tartotta és mikor Valenciába az egyetemen megtiltották a jezsuitáknak a teológia tanítását, ő volt az egyetlen, aki nem engedelmeskedett a rendeletnek, hanem a rend segítségére jött. Jól tudja, hogy már néhány év óta, mint eretneket üldözik, úgy írásai, mint prédikációi révén, a jezsuita társaság legelőkelőbb tagjai, de ő csak örvendene ennek és csak arra kéri Istent, hogy oltalmazza meg azokat, akik megvádolták. Úgy látszik, hogy a harcos felek egyideig egyformán voltak ellensúlyozva, mert nyolc hónap telt el, amíg annyi bizonyítékot össze lehetett gyűjteni, ami Molinos letartóztatására feljogosítaná az inkvizíciót. Azt mondják, hogy Krisztina királyné minden befolyását latba vetette hogy jobb bánásmódot biztosítson Molinosnak, mint a foglyoknál szokásos volt. A vizsgálat részleteiről nem sokat tudott, de miután a római inkvizíciónál szokásos volt a tortúra, nem valószínű, hogy megmenekedett volna tőle. A vizsgálat csak egyféleképp végződhetett be, minden lehető vádat összehordtak Molinos ellen, de egyiket ostoba ráfogásnak mondta, azt, hogy egy bizonyos személynek ajándékba adta azt a bizonyos inget, amiben Spanyolországból Rómába jött, azzal, hogy az halála után szent ereklye lesz. Elítélése elkerülhetetlen volt. 1687 augusztus 20-án fogalmazták meg az *ítéletet* és 28-án az inkvizíció egy dekrétumát írták alá, amely hatvan-nyolcféle vétkes cselekedetet foglalt magában és amelyikben mint eretneket, gyanús embert, a hitben eltévelygőt, botrányt okozó Isten-tagadót jellemezték Molinost. Molinos összes írásait, bármely nyelven íródtak, eltiltották a kinyomatástól és valamennyi példányát kiszolgáltatni rendelték el az inkvizítoroknak és püspököknek, akik majd elégetik. Ezt a dekrétumot szokásos helyen függesztették ki, aznap, mikor az auto de fét megtartották, amelyen Molinosnak, mint vádlottnak meg kellett jelenni. Egy csapat ór őrizete alatt előző este az inkvizítori börtönből a Santa Maria sopra Minerva templomba vitték, ahol az aut ode fét kellett megtartani. Reggel a sekrestye mellett egy szobában néhány kíváncsiskodó előkelő személynek mutogatták, ami ellen ő botránkozva tiltakozott, így jelezvén, hogy mily kevésbé

érez bűnbánatot. Ezt a következők is megerősítik, melyek valószínűleg a spanyol higgadtságban lelik magyarázatukat, de még inkább ama lelki nyugodtságban, amely arra vezette, hogy bármi történjék is vele, könnyel fogadja azt, mindaddig, míg lelke a misztikus halál örömeiben kéjeleg, amit, mint a legfőbb jót tanított tanítványainak. Mikor felszólították, hogy rendelje meg ebédjét, gondosan kiválasztott egy olyan menüt, amely úgy mennyiségben, mint minőségben a legfalánkabb gourmandot is kielégítette volna. Azután, miután jóllakott, ledőlt egy felüdítő siestára, addig, amíg felébresztették, hogy foglalja el helyét az állványon, ahol bilincsei dacára viselkedése inkább egy bíróhoz, mint vádlotthoz hasonlított.

A nagy templom az utolsó zugig megtelt. Mindenki ott volt, aki előkelőnek számított Rómában, beleértve 23 bíborost, és a nagy Piazzát az állványozás előtt, úgymint a szomszédos utcákat nagy tömeg lepte el. A 15 napi bűnbocsánat, melyet a jelenlevőknek megadtak, nem igen számított Rómában, ahol évente majdnem minden nap bűnbocsánatot osztogattak bizonyos templomok látogatása révén. Annyi bizonyos, hogy semmikép sem okolta meg azt a mohóságot, amellyel a meghívottak félrelökték a kapu előtt felállított svájci gárdistákat, olyanannyira, hogy a csapatok megerősítését kellett igénybe venni, ami vérontásra vezetett.

Mikor a hosszú ítéletet felolvasták, a Molinos által elkövetett szörnyűségek minden részletével, a felolvasást ismételten félbeszakította a nép: édessétek el, édessétek el, ordítózással, amelyben egy lelkesült bíboros volt a vezető. De úgy mondják, hogy mindennek dacára Molinost nem hagyta el orcátlan vakmerősége, amit a makacs perverzitás halhatatlan jelének vettek. Az ítélet azzal végződött, hogy bűnösnek mondta ki őt, mint hamis dogmákat hirdető eretneket. De miután bűnbánatot mutatott és kegyelemért s bocsánatért könyörgött, megparancsolták, hogy tagadja meg eretnokségét, szigorú börtönbüntetés és a sanbenito életfogytiglanig tartó viselése mellett, a szabadonbocsájtás minden reménye nélkül. Ezt az ítéletet végre is hajtották és úgy mondják, hogy Molinos 1696 december 28-án bekövetkezett halála napjáig állandóan betegeskedett.

De a molinizmus üldözése új ösztönzésre talált, mikor Ottoboni bíboros, mint VIII. Sándor, Innocent pápa utódja lett. Bernino azt mondja nekünk, hogy ez az ember külsőleg angyalnak tetszett és kijelentései apostolra vallottak. Mikor azt állította, hogy nincs a világnak olyan teremtése, aki olyan esztelen volna, mint az eretnek, mert mikor hitét elvetette, akkor józan esztől is megfosztotta a sors. Első gondja az volt, hogy elbocsájtja a szolgálatából és börtönbe vessen mindenkit, akire a legcsekélyebb gyanú volt a molinizmusra. Pápasága szerencsére csak 16 hónapig tartott, úgy, hogy csak korlátolt alkalmat nyílt lángoló fanatizmusának a kielégítésére.

De mindennek dacára sok olyan híve találkozott még a moliniz-

musnak, akik érzéki ösztönökben kéjelegtek a fenkölt-lelkiség leple alatt. 1698-ban Pietro Paolo di San Giov. evangélista papnak egy esetét említik Rómában, aki már vizsgálati fogságban volt Nápolyban és Tolledóban, úgy hogy pályafutása hosszúra nyúlt, míg bizonyos Padre Benigno és Padre Philipo del Rióra való utalás azt mutatja, hogy nem ő volt az egyedüli ilyen, önkívületben kéjelgett és a hódolók csapata követte. Azt tanította, hogy előzetes gyónás nélkül is lehet áldozni és olyankor, mikor a lélek Istennel egyesül, ha a test alantasabb részei bármit követnek is el, az nem számít bűnnek, őszintén bevallotta, hogy kimondhatatlanul erkölcstelen cselekedeteket művel nőnemű bűnbánóival, akikről aztán azt bizonyította, hogy emellett olyan tiszták, akár a Szent szűz. Állandó börtönbüntetésre ítélték és egy csomó szigorú lelkigyakorlatra.

Molinos elítéltetése és a 68 vallási tétel, amit neki betudtak, természetesen nagy figyelmet keltett a miszticizmus hívei közt, de valószínű, hogy Franciaországban még sem vezetett volna az ügy tényleges letárgyalására, ha egy valaki, aki akkor, mint az ilyen tanok legkiválóbb képviselője szerepelt, személyi okok miatt nem hívta volna ki a vád alá helyezést. Ez az igen különös személy Jeanne Marie Bouvières de la Mothe Guyon volt, akinek önélet-leírása eleven képét mutatja annak az önként vállalt mártíriumnak, mit el kellett szenvednie abban a harcban, hogy lelkét a földi kötelékek alól felszabadítsa. Ez a nő arra a képességre tett szert, hogy csodálatos gyógyulásokat hozzon létre és hatalma a démonok felett akkora volt, hogy ha lemenne a pokolba közéjük, valamennyien otthagynák azt. Volt idő, mikor az isteni kegy olyan mértékben árasztotta el és annyira szorongatta őt, hogy csak némán az ágyban feketett és csak úgy könnyebbült meg, hogy az isteni kegy feleslegét mással osztotta meg.

Nem a mi dolgunk, hogy üldöztetésének nyomorult történetét fejtegetjük, amit rokonai kezdeményeztek, Bossuet pedig tovább folytatott mindaddig, amíg Jeanne Marie-t szerzetesi visszavonultságra íteltette, végül pedig Vincennesben és Bastileban lecsukatta. Nekünk elegendő annyi, hogy az ő befolyása ösztönözte Fénelont a miszticizmus követésére és hogy halálos ellenségeskedést szított a két jóbarát, Fénelon és Bossuet között. Egy kommisszió, akit arra rendeltek ki, hogy a tanukat megvizsgálja Bossuettel az élén, 1694-ben 34 tévedését a miszticizmusnak állapította meg, amit Fénelon is készséggel aláírt. Noailles, az akkori párisi hercegérsek szintén aláírta és felszólította Fénelont, hogy vegyen részt a Madame Guyon üldöztetésében, mert hisz mindennel vádolták őt, ami az illuminizmusban leginkább kifogásolható volt.

Noailles a jezsuiták támogatását is megnyerte, akik megígérték neki, hogy a legnagyobb eréllyel pártjára szegődnek.

A spanyol inkvizíció, amely egymaga oly soká folytatta a harcot a miszticizmus ellen, most már elégedetten figyelte Róma eljárását

Molinos ellen. Amint látjuk, Molinos letartóztatását nyomon követte 1685-ben a *Guida* című vallásos irat betiltása, amely pedig 9 éven át szabadon forgalomban volt egész Spanyolországban. A betiltó ediktum azt fogta rá, hogy gyanús tételeket tartalmaz, melyek a vallásos embert sértik és hogy az alumbrandok eretnekségeivel telített és hogy a címe megtévesztő, mert csak a belső életről szól.

A sevillai törvényszék nem várta be ezt, mert hisz már 1687 április 24-én letartóztatta a San Salvador káptalan egyik kanonokját, Joseph Luis Navarro de Luna Medinát, aki élénk levélváltást folytatott Molinossal és önéletrajzát küldte be neki, hogy szellemi vezetésére nézve utasítást nyerjen tőle. Navarrot már előzőleg megfosztották gyóntatói engedélyétől, illetlen magaviselet ürügye alatt, mint igazgatóját a kolostornak. De Jaime de Palafox, sevillai érsek, aki feltétlen bámulója volt Molinosnak, visszaszerezte Navarro engedélyét, bevezette az összes apáca kolostorokba, mint gyóntatót, sőt maga és családja is erre a tisztségre alkalmazták. Navarro később négy évi börtönbüntetést szenvedett el, de a tortúrát sem kímélték tőle, úgy, hogy végül letört, mindent bevallott és újra felvételét kérte az Egyház kebelébe. Nemsokára ezután az 1692 május 8-án tartott auto de fén egy Ana Raguza nevű nőt vádoltak be, mint alumbradot és molinistát. Palermóból jött, mint misszionárius, hogy a gonoszakat megtérítse, Krisztus menyasszonyának mondta magát, víziói és revelációi voltak, ezenkívül az a tehetsége, hogy a szag után ismerte a mások lelkiismeretének állapotát. Két évi börtönnel menekedett meg és utána 6 évre kitiltották Spanyolországból.

Molinizmus.

Molinos elítéltetése úgylátszik, élénkebb tevékenységre serkentette az inkvizíciót a miszticizmus elnyomásában, mert most már sok eset jelent meg erről az évkönyvekben és ezek után a molinizmus elnevezés nagy mértékben az illuminizmus helyét foglalta el. Ebben az időszakban egy esetről számolhatunk be, amely a bővebb tárgyalást megérdemli. Nemcsak a bűnös előkelő állása révén, hanem azért mert tisztábban láttatja velünk az érzékiségnek és a lelki felemelkedésnek azt a furcsa keverékét, amely a molinizmus elnevezés alatt volt ismeretes, úgy, mint az önámítást, mely képessé tette a nőket és férfiakat, hogy aljas szenvedélyeikben tobzódjanak, abban a hitben, hogy az Istennel való egyesülés a miszticizmus fenségében él. Ezt talán a lazább erkölcsi felfogás magyarázza még meg, amely a XVI. századot jellemezte. A szakadárok ügyes kezében a határ a jó és rossz között veszedelmesen eltolódott és érvekben nem volt hiány, melyekkel az

emberek meggyőzhették önmagukat, hogy bármit tegyenek is, az jó és törvényes cselekedet.

Llorente részletesen beszámol egy molinista mozgalomról, amely nemsokára ezután sok dolgot adott a logronoi és valladolidi Törvényszékeknek. Juan de Causadas tudelai kanonok, lelkes híve Molinosnak és szeltében hirdette tanait. Logronoban elégették, de hogy Isten tagadás miatt-e vagy hogy makacsság miatt, arról nem tudunk. Unokaöccse, Juan de Longas mezítlábos karmelita, szintén szakadár volt és ezért 1729-ben 200 korbácsütésre és tíz évi gályarabságra ítélték. De ez a szigorú ítélet úgylátszik, nem bántortalanította el tanítványait. A legkiválóbb köztük Donna Agueda de Luna volt, aki 1712-ben lépett be a karmelita apácák közé, miután már a szentéletűség hírében állott, önkívületi állapotai és a csodák, amiket művelt, úgy a lermai kolostor priorja, mint annak a rendnek a provinciánusa, szeltében közre adták a nép közt, szintúgy a fráterek is, akiknek jó üzlet volt a szentéletű nő tömeges hódolóinak kérelme közbelépéséért. Juan de la Vega maga az *el extático* elnevezést nyerte el és mint a legbuzgóbb misztikus szerepelt Juan de la Cruz óta. Madre Agueda számára Korellában egy kolostort alapítottak, aminek ő lett a főnöknője és az összes apácákkal alaposan megismertették a molinismus tanait és szabályait. Juan de la Vega igazgatónak öt gyermeke született Madro Aguedától, akiket születésük után azonnal megfojtottak. És az ott uralkodó szabadélet többi időelőtti gyümölcseivel együtt a kolostor tőszomszédságában temették el. Az erkölcstelenség és a tettetés hosszú sora után Madre Aguedát végre feljelentették a logronoi törvényszéknél, büntársaival és követőivel együtt letartóztatták és a legszigorúbban sietteték vizsgálatukat, A nő a tortúra alatt meghalt 1743-ban, a frátereket különféle szigorú rendházakban helyezték el, szintúgy a többi apácát a saját rendházaikban. Madre Agueda ügyét már néhány évvel ezelőtt eldöntötték, mert az 1707. évi index első lapján ez áll: ez annak a kéteshírű nőnek a története, akinek tulajdonából kövek, ruhaneműek, érmek, írások, mind megannyi relikviák közkézen forognak. Azok a kövek, amelyekre célzás történik, valószínűleg ugyanazok, miket Llorente felemlít, hogy téglaporból készültek, egyik felén kereszttel, a másik felén egy csillaggal ékesítve és állítólag azzal a hatalommal bírtak, hogy a gyermekszülés kínjait enyhítsék, ezért tehát általános tiszteletben örvendő amuletként viselték a nők. Noha az inkvizíció már rendszeresítette ezekkel az esetekkel szemben az elbánást, lehetetlen volt az általános hiszékenységet kiirtani, melyet rendszerint a csábítás, a kizsákmányolás kísért. A cordovai törvényszék utolsó esetén a Supréma 1818 június 19-én titkos börtönre ítélte a beaták egyikét, Francisca de Paula Caballero y Garrida de Lucanet, míg nővére, Maria Dominga csak a *carceles medias-ra* ítéltetett. A beata itt is csodákat művelt és revelációi voltak és úgy látszik, hitelre is talált ebben, mert a Supréma későbbi

vizsgálata után nemcsak a két nővér ellen, hanem 7 másik személy ellen is elrendelte a vizsgálatot, de szerencsére ezekre a misztikusokra nézve 1820-ban beütött a forradalom, amely minden ilyen eljárásnak véget vetett, úgyhogy mikor a cordovai törvényszéket feloszlatták, csak két foglyot találtak börtöneikben, a lucenai két beatát.

Amíg az inkvizíció könyörületes volt azok iránt, akiket csak megtévesztettnek tekintett, kellő szigorral lépett fel azokkal szemben, akik a nép hiszékenységét kihasználták. Ez a hiszékenység annyira általános és határtalan volt, hogy a beata mestersége igen könnyű és igen jövedelmező volt. A nép szinte vágyott rá, hogy megtévezzék és nem volt az az otromba hazugság, amit el nem hitt volna. A csalónak a megbüntetése és csalásainak nyilvános kihirdetése nem akadályozta meg sem a hiszékenységét, sem a csalást, úgyhogy egy idő múlva az egész országot ellepte ez a gyanús horda, melynek tagjai leginkább nők voltak. A leglealázóbb jellegű szellemi pestis volt, amely minden osztályra ráragadt, azzal a lesújtó megállapítással, hogy a legvakmerőbb esetek némelyike a Szentszék jóváhagyását élvezte. Az inkvizíció jó munkát végzett, véget nem érő erőlködéseivel, hogy a miszticizmusnak *ezt* a prostitúcióját elnyomja és ha ez nem is sikerült neki teljesen, legalább gátat vetett annak, ami egyidőben azzal a veszéllyel fenyegette Spanyolországot, hogy vallásossága a hisztériás nők martaléka lett.

A további felsorolása ezeknek a csúf eseteknek, alig érdemes, de egyike mégis felkelti érdeklődésünket. Maria de los Dolores Lopez, akit a beata Dolores néven ismertek, 15 éven át botrányos, de igen eredményes pályafutást végzett, amely tizenkét éves korában kezdődött, amikor is elhagyta apja házát. Rossz híre már széles körben elterjedt és 10 éven át az inkvizíciót alkalmilag értesítették feslett életéről, amíg 1779-ben gyóntatóinak egyike, hogy a saját lelkiismeretén könnyítsen, bevádolta önmagát a sevillai törvényszék előtt. Vizsgálata közben Maria Dolores elszántan kitartott amellett, hogy már négyéves korában Isten kegyeiben volt része. Bizalmas érintkezésben állt a Szent Szűzzel és a mennyben a gyermek Jézussal eskették össze, miközben Szent József és Szent Ágoston szerepeltek, mint tanúk. Később milliónyi lelket szabadított ki a purgatóriumból és több hasonló örültséget, amit már ismerünk, de utána tette, hogy a gonosztett nem büntett többé, ha Isten is úgy akarja. Ez a nő tehát nemcsak csaló volt, hanem elszánt eretnek is. De az elégettetés már, sajnos, kiment a divatból, noha a törvényszék mindent elkövetett, hogy ne kímélje meg őt a vesztőhelytől. Kiváló theológusok pazarolták el erre a nőre tudományukat és ékesszólásukat. Fra Diego de Cadiz az akkori idők legelső szónoka két hónapig kínlódott vele, de végül azt jelentette, Kogy nem lehet vele egyebet tenni, minthogy elégessék. De mindez hasztalan volt, Dolores azt állította, hogy Isten vértanúhalálra szánta őt, minekutána három nap alatt majd bebizonyítja ártatlanságát. Az

auto de fe alatt pecket kellett tenni a szájába, hogy hangos istenkáromlását megakadályozzák, amint már sokszor megtörtént, idegei felmondták a szolgálatot útban a braseróhoz. Könnyekben tört ki és gyóntatót kívánt és ezzel el is nyerte az előjogot, hogy megfojtották, mielőtt rágyújtották a máglyát.

Mialatt ez a komédia Cuenzában tovább folytatódott, hasonlóról veszünk hírt Madridból, a legmagasabb társadalmi körökből. Sor Maria Clara Rosa de Jesus, akít a beata Clara néven ismertek, nagy hírnévre tett szert vízióival és csodatételeivel. Állítólag benuult volt és képtelen az ágyából kikelni és mikor bejelentette, hogy a Szentlélek egy külön parancsa arra kötelezi, hogy a kapucinus-rendbe belépjen, VI. Pius felmentést adott neki, hogy az esküt otthon is letehesse. Atanasio de Puyal, későbbi calahorrai püspök engedélyt kért arra, hogy oltárt emelhessen szobájában, ahol naponta miséztek, míg a betegek kiszolgáltatták az oltári szentséget azon ürügy alatt, hogy mással úgysem táplálkozik. Az udvar összes nagy dámái közbenjárását könyörögték bajaikban és nagy összeget áldoztak rá. Az inkvizíció dicséretére legyen mondva, hogy ezt a szélhámós zsarolást felrobbantotta azzal, hogy 1801-ben letartóztatta Sor Mariát édesanyjával, gyóntató jávai és többi cinkosaival együtt. Nem volt nehéz vétkecsüket rájuk bizonyítani és így 1803-ban valamennyit irgalmatlanul házi fogságra ítélték.

Háromszáz éven át — felosztása idejéig — az inkvizíció hasztalan erőlködött, hogy végetvessen a hithű emberek hiszékenységre épített spekulációnak. Megtett minden tőle telhetőt, de az általános vágy a csodálatos dolgok iránt, a mennyei beavatkozás valósággal kimutathatósága iránt az emberi dolgokban, annyira el volt terjedve és olyan mély gyökeret vert, hogy lehetetlen volt ellenőrizni, még az inkvizíciónak is. A Szent Hivatal bukása után a hírhedt Sor Patrocinio pályafutása is amellet bizonyít, hogy mennyire kiirthatatlan volt a népből ez a balhit.

Maria Rafaela Quiroga, aki Sor Maria Cipriana néven volt ismert, 1829-ben felvette a fátyolt a San Jose kolostorban, mihamar bejelentette, hogy víziói és revelációi vannak, melyet égési foltok követnek. Hírneve terjedni kezdett és sebeinek vérével itatott ruhái igen keresettek voltak, mint gyógyító amulett. Mikor VII. Fernando halála után 1833-ban a karlista háború kitört, a krelikálisok, akik Don Carlos párthívei voltak, hasznos eszközt fedeztek fel Rafaelában. Rávetették, hogy a trónkövetelő sikerét megjósolja és hogy bizonyítékot szolgáltatson a fiatal Izabella királynő törvénytelen születéséről. Mint a portugál Mária esetében történt, ez veszedelmesen betolakodott a politikai helyzetbe, állami közbelépést igényelt és így némi ellentállás után 1835 novemberben a Sor Maria Cipriana-t eltávolították a kolostorból és egy magánháza vitték, ahol édesanyjának és egy papnak a gondjaira bízták, mialatt három orvost is odarendeltek, hogy vérző

sebeit megvizsgálják. Mind a három műsebnek mondta és gyors kúrát ígért, ha senki bele nem avatkozik. Ezt be is tartották és a sebek már december 17-ig egymás után begyógyultak. 1836 január 21-én hivatalos inspekció megerősítette a tényt, amihez végre Cipriana is hozzájárult és teljes vallomást tett arról, hogy egy Padre Firmin de Alcalaz nevű kapucinus barát, valami marószert adott neki azzal az utasítással, hogy kenje be vele kezeit, lábait, oldalát és fejét, hogy az ebből származó fájdalom üdvös penitencia lesz számára. Vizsgálat indult a nő és a vikárius ellen, mert Padre Firmin nagybölcsen eltűnt. Ítéletet hoztak, amelyben a kolostort feloszlatták, a vikáriust nyolc évre száműzték Madridból és a három szélhámos nőt a saját szerzetük celláiban internálták.

Évek múltak el és Maria Rafaelát már majdnem elfelejtették, mikor az 1841-iki reakció azt sugalmazta, hogy most újra hasznát vehetik. 1845-ben a Jézus kolostort építették fel számára, ahová vérző sebeinek kiújulásával és a szentes élet hírével ünnepélyesen bevonult, egy baldachin alatt, mint valami királyi személyiség. Padre Fulgencióval egyetértve, aki Don Francisco Assisi, a királyi férj gyóntatója volt és fivérével, Manuel Quirogával, akit lovaggá ültetett, ő lett a trónus függönye mögött rejtőző hatalom. Argumoza dr.-t, aki vérző sebeit gyógyította, vád alá helyezték, Fra Firmin Alcalaz pedig bűvőhelyéből előkerült és cuenzai püspökké szentelték fel. 1849-ben azt fogták rá, hogy rákényszerítette Izabella királynét, hogy Narvaezt és kabinetjét elbocsássa. De 1849-ben visszahívták Narvaezt, aki azonnal egy távoli kolostorba internálta Rafaela fivérét, Padre Fulgenciót, és még néhány szövetséges társát.

Am a nőt mihamar visszaszólították ismét és befolyása annyira megnövekedett, hogy Narvaez mit sem tudott tenni ellene. Utóda Bravó Murillo, hogy némi lélekzethez jusson, rávette Brunelli nunciust, hogy küldje el a nőt Rómába, de ez nem sokat ért, mert mihamar visszajött, hatalmasabban mint valaha, mert IX. Pius megáldotta. Az ő vezetése alatt II. Izabella uralkodása végével valósággal a kamarilla uralta az országot és így előidézte az 1868-iki forradalmat, amely egy időre köztársasággá változtatta át a monarchiát.

Izabella bukásával Maria Rafaela eltűnt a színtérről, hogy egy kolostorba *vonuljon* vissza, amelynek ő volt az apátnője. *Ott éledgelt* a csendes magányban 1891 január 27-ig, amikor boldogan halt meg. mert utolsó perceiben XIII. Leó pápa táviratilag megáldotta.

Az inkvizíció tehát elnyomhatta a zsidóságot, elpusztíthatta a protestantizmust és szükségessé tehetette a mórok kiüldöztetését, de csődöt mondott akkor, mikor a miszticizmus visszaéléseit akarta gyökeresen megszüntetni, amely pedig nemcsak a spanyol hit buzgóságából élt, hanem az egyház által régóta elismert hitvallás annyira bonyolult megkülönböztetéséből.

Az átlagos emberi lélekben úgy látszik kiolthatatlan vágy létezik

a természetfeletti dolgok kinyilatkoztatására. A modern tudomány az ő materializmusával talán gyöngítheti, sőt a többségből ki is írhatja ezt és pszichologikus magyarázatát adhatja a csodásnak tetsző dolgoknak, de annak a sikere, ami a mi országunkban is, mint a keresztény tudományos világ furcsa babonájának számít, megmutatja nekünk, mennyire felületes a legújabb kor felvilágosítása és arra taníthat bennünket, hogy inkább rokonszenvezzünk, minthogy megvessük a hiszékenységnek azt a fantasztikus megnyilvánulását, melyet ebben az ismertetésben bemutattunk.

Azt a szörszálhasogató kicsinyes kritikát, amely az inkvizíció rémségeinek tette ki a legkiválóbb férfiakat, legjobban megérthetjük két-három eset felsorolásában. Ezek közül legfigyelemreméltóbb a Luis de Leon fráter esete, aki nemcsak amaz idők legkiválóbb theológusa volt, hanem aki mint prédikátor felülmúlhatatlan és mint a castíliai klasszikus irodalomban számottevő író volt.

Fényes tehetségéhez Luis de Leon természetes tevékenysége is hozzájárult, amely arra vezette, hogy az iskolák lázas életében kiváló buzgóságban résztvegyen. De nemcsak a disputációkban és a pályázatokban, amik a hivatalos szabadságidőt betöltötték, mert Salamancában csak négyévi időtartamra választották meg a professzorokat az összes jelöltek disputációja után. 34 éves korában már Thomas Aquinas tanári székét töltötte be, később pedig Duranduszét. A theológiai disputációkban csak ritkán hiányzott a rosszindulat, teljesen eltekintve attól, hogy milyen aprólékos tételekről vitatkoztak. Kedvezőbb tere aligha nyílt tehát a közbelépésre az inkvizíciónak, mert egy szent pontból kifogásolás alá esett a tanárok ékesszólásában megnyilvánuló lelkesedés és sajnálatos tény volt, hogy minden tanárnak azt kellett éreznie, hogy szakadék szélén áll, amelybe bármikor belezuhanhat. De ez a félelem nem is volt oknélküli, mert amíg Luis de Leon vallatása tartott, már három más salamancai professzor ugyanabba a helyzetbe került. Könnyű módszer volt a leszavazott jelölt számára, hogy egy vigyázatlan kijelentést, amely a disputáló hevében elhangzott és amit az talán meg sem értett, mint vádanyagot, per tárgyává tegyen az inkvizíció. Luis de Leon elleni hajsza két főmozgatója Leon de Castro és Bartalomé de Medina volt. De Castro idős ember volt, a nyelvtan jubilált tanára, aki gyakran szövitába keveredett Luis de Leonnal, de gyakran vereséget szenvedett. Bartalomé de Medina fiatalabb ember volt, aki nagy ambícióval felfelé törtetett, de ebben ismételtelen rendreutasításra talált Luis de Leon által, amit a hagyományos ellenségeskedés a dominikánusok és jezsuiták közt még jobban kiélezett. Az ilyen ellenségeskedések számára nem volt nehéz kielégülést találni. A Robert Stephen latinnyelvű biblia kiadása már végnélküli disputákba vonta bele a kiadót a Sorbonneval, amely ráfogta, hogy eretnek szellemű magyarázatokkal látta el az eredeti kiadást. Több gyűlést tartottak, amelyben hevesen megvitat-

tak minden egyes pontot. Medina, aki még nem volt doktorrá avatva, nem vett részt ezeken a gyűléseken, de Leon Castro és Luis de Leon ismételten összecsaptak. 1571 decemberben de Castro és Medina már formális feljelentést adtak be Luis de Leon ellen a valladolidi törvényszéknél, amelyben eretnek szellemű magyarázatok megejtésével vádolták a biblia szövegében. Több vádló is akadt, összesen tizenhárom. Luis de Leon, akit előre figyelmeztettek a veszedelemre, 1572 március 6-án megjelent Diego Gonzales, Carranza egykori inkvizitora előtt egy másolatával a kifogásolt kiadásnak, arra kérte őt, vizsgál-tassa meg és emellett kijelentette, hogy teljesen aláveti magát az egyház ítéletének, szívesen helyreigazít olyan tétéleket, amit az kifogásolhatónak talál.

Unalmas lenne, hogy részletesen kövessük ezt a hosszan elhúzódó ügyet, még több tanú jelentkezett, akiknek vallomását a szokásos formalitásokkal kellett átvenni. Némi közbeeső huzavona után Luis de Leonnak megmondták, válasszon védelmére egy patrónus theológust, aki azonnal Sebastian Perrez dr.-t nevezte meg, a királyi egyetem egyik professzorát, de a törvényszék ahelyett, hogy elfogadta volna, más védőhöz utasította, akit nem is ismert. Mikor Luis de Leon megtudta, hogy immár öt új eretnek szellemű vallási tétel sarjadzott ki a régiek hydra fejéből, teljesen le volt sújtva. Beteg és kimerült volt és a felszabadulás reménye a végtelenig kitolódott. De noha testi ép-sége hanyatlott, szellemi frissesége érintetlen maradt. Erre január 27-én újabb gyűlést tartottak, amely apróra megvitatta az isteni segítség bonyolult kérdését az emberi gyarlóságokkal szemben. Hosszszantartó vitatkozás volt a jezsuiták és dominikánusok közt, amely századig eltartott, amíg mindkét felet elhallgattatta a Szentszék anélkül, hogy az egyiket, mint győztest elismerte volna.

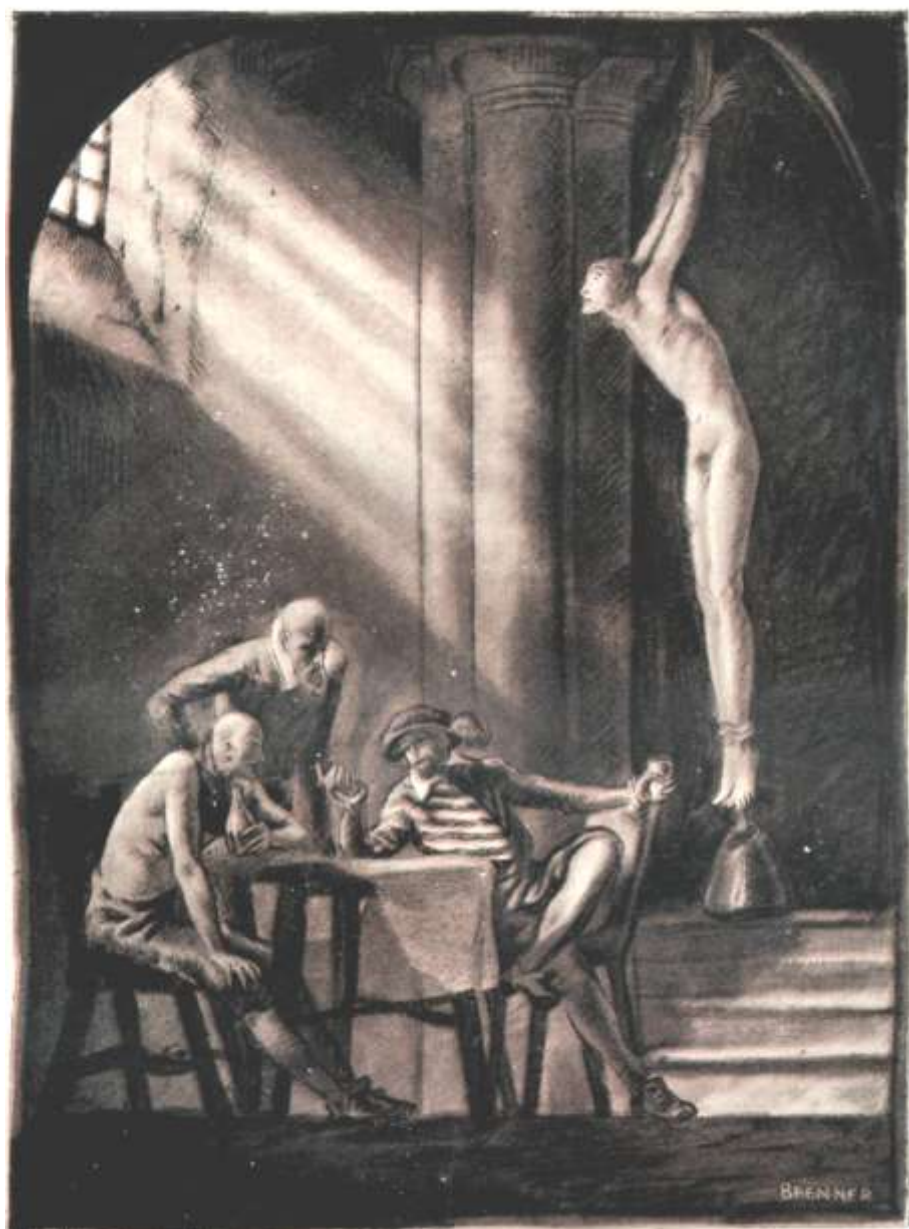
1575 március 12-én Luis de Leon már a halotti szentségek kiszolgáltatását kérte, mert soha nem volt eretnek. Három éven át megtagadták tőle a katolikus egyház szentségeit. Ezt a kérvényt a Suprémához továbbították, amely szárazon csak annyit felelt rá, hogy a törvényszék végezze be már egyszer a Luis de Leon esetét. A szerencsétlen professzor augusztus 20-án audienciát kért, de csak a cellájában beszéltek vele, ott aztán elpanaszolta, hogy miként azt az inkvizítorok is tudják, már régóta lázas beteg, hogy nincs senkije, aki gondját viselné, csak egy fiatal gyerek, aki fogolytársa. Egy nap már elájult az éhségtől, mert nem volt ott senki, aki enni adott volna neki, arra kéri most az inkvizítort, engedje be hozzá a saját rendházának egy fráterét, aki támogassa és meghalni segítse, ha csak azt nem akarják, hogy egyedül pusztuljon el éhen cellájában. Ezt a kérelmét ugyan nem utasították el, de csak azzal a kikötéssel, hogy társa élte végéig vele naradjon. Így hát ez a kérelem is hasztalan volt. És Luis de Leon ugyanaz év novemberében nyomorultul elpusztult.

A prédikátorok épúgy alá voltak vetve az üldöztetésnek, beszéd-

jük egy-egy részlete miatt a szószékről, mint a professzorok. A hallgatónak, aki kifogásolta a szentbeszéd egy-egy részletét, csak egyszerűen fel kellett jelenteni a szónokot és ha a feljelentés elfogadható volt, nyomban követte azt a vád alá helyezés. így történt 1580-ban, mikor Juan de Toledo frátert, a madridi gerronimita kolostor egy tagját feljelentették a toledói törvényszéknél, hogy egy prédikációjában, amit II. Fülöp előtt elmondott, azt állította, hogy a királyi hatalom olyan teljes, hogy a király elveheti jobbágyainak összes tulajdonát, elveheti fiaikat és leányaikat saját szórakozására. Lehetséges, hogy ez a túlhajtott loyaltásnak kijelentése észrevétlenül elhangzott volna, ha a szónok rá nem mutat, hogy a püspökök mekkora jövedelmet élveznek és hogy eltékozzák azt a maguk fajtájára és utána azt sürgette, hogy legjobb lenne, ha a király és a pápa összefogna, hogy apostoli szegénységre szorítsa rá a gazdag püspököket. A vizsgálata alatt Juan fráter kissé letompította ezeket a sértő megjegyzéseit, de nem sok eredménnyel. A consulta de fe ellene szavazott. A Supréma, elveinek visszavonására és megtagadására ítélte őt ünnepnapon, nyilvánosan a szószékről, továbbá kétévi internálásra egy kolostorba, ahol bizonyos lelki sanyargatásokat végzett.

Ennek az ítéletnek a szigora azt mutatja, hogy milyen kevés ceremóniákat tettek arra nézve, hogy a spanyol szószék túlkapásait megnyirbálják, még akkor is, amikor nehéz lett volna megállapítani, hogy hol kezdődött az eretnek szellem. A visszavonás előírt alakja igen lealázóvá tette ezt a ceremóniát. Voltak ott már két formulárék, különböző jellegűek, amelyek egyes esetekre alkalmazhatók voltak. De mindegyikben ott volt a fő okozat: a bűnös a szószékben elismeri, hogy ezeket a kárhozatos kifejezéseket használta és az inkvizítorok megparancsolták, vonja vissza őket, és ő is elismeri, hogy vissza kell vonnia, mint az egyház engedelmes fiának és ezt a parancsot teljesítve szabad akaratából kijelenti, hogy tényleg tett is a szentírással ellenkező kijelentéseket, de visszavonja azokat, bevallja, hogy akkor nem tudta, hogy mit mond, nem tudta, hogy beszédje milyen rossz következményekkel jár, de most, hogy megértették vele, hogy tényleg eretnekség volt, amit állított, mélyen szánja és bánja bűnét és Istentől és a szent római egyháztól bocsánatot kér és az inkvizíció irgalmaért könyörög. Egy jegyző, aki jelen volt ennél a visszavonásnál, megjegyzett minden egyes szót és hivatalosan nyugtát adott róla, hogy az eljárás megfelelő volt. A valenciában felhalmozott aktákban az összes ilyenű ügyekről Spanyolországban 1780 után, mielőtt az inkvizíciót 1820-ban elnyomták, ezeknek az eseteknek a fele indítvány néven szerepel. Ennek a dolognak ez az osztálya erőse felszaporodott, ami természetes volt, tekintve a vallástalan filozófia és a liberális ideák beszivárgását a XVII. században, melyek a cenzúra éberségét elkerülték a kikötőkben. A napóleoni háború valósággal elárasztotta ezzel az országot, mert méltán minden részében francia

csapatok meneteltek keresztül, akik vagy ellenséges érzelműek voltak vagy pedig eretnek szelleműek, mint az angolok. A restauráció után az inkvizíció kötelessége leginkább ennek a gonosz hajtásnak a kiirtására összpontosult, úgy politikai, mint vallási értelemben. A kiszabott büntetések nem voltak ugyan szigorúak, de maga a vizsgálat is elég büntetés volt, mert a vádlottat ezalatt a titkos börtönökbe vették, tulajdonát lefoglalták, pályája tönkrement és ő maga legtöbb esetben később is állandó felügyelet *alatt maradt, amiről az* inkvizíció külön szervei által gondoskodott. Mint tipikus esetre elég lesz két ilyen ügyre rámutatni, amely két cadizi kereskedőt, Julian Bolego és Miguel Villaviciose 1818-ban a sevillai törvényszék által istentagadásért tízévi száműzetésre ítéltetett Sevillából és Madridból, beleértve az ingyenes szolgálatot a kikötőben. Abban az időben már gyakran úgy fordult a dolog, hogy a Supréma közbelépett és enyhébbre változtatta az ítéletet és tíz évről két évre csökkentette a száműzetés idejét. Mindkét kereskedő házas ember volt és így a vizsgálat és ez az ítélet a szó szoros értelmében a csődöt jelentette számukra, de valószínű, hogy minden befolyásukat megmozgatták, mert a Supréma hat hónap múlva megengedte, hogy visszatérjenek Spanyolországba családjaik eltartására. így tehát az inkvizíció végesvégig úgy apró, mint nagy dolgokban, minden embernek la gondolatát és beszédét ellenőrizni kívánta, hogy megéreztesse minden spanyollal, hogy egy láthatatlan hatalom kénye-kedvének van kiszolgáltatva, amely bármely percben elszámolásra hívhatja fel őt és egész életét tönkreteheti.

VII. KÖNYV

Boszorkányság és okkultizmus.

Az ember erőfeszítése, hogy hatalmának korlátozását lelki tényező által kiegészítse, a legrégebb időkől származik, mint minden emberfajnak a karakterisztikuma. Mikor ez a próbálkozás egy megállapított vallási rendszer által történik, ájtatos cselekedetnek veszik azt, de mikor a természet titkainak felhasználásával történik ez a kísérlet, azt egyidőben teljesen ártatlannak tekintik, de később már a boszorkánysággal helyezték egyszínbe és az erőfeszítés, hogy elnyomják, nem család vétségén alapult, hanem valóságos bűnnek minősítették.

Az egyház azonban nem járult hozzá az elnézésnek ehhez a szelleméhez, hanem erősen felkészült rá, hogy szigorúan bánni kell ezzel az ármánykodással. Különböfélé bullák, de főleg az, amelyet 1326-ban bocsátott ki XXII. János pápa, bánatának ad kifejezést a szellemidézés, a démonok imádásának gyarapodása iránt az egész kereszténységen végig. Meg is parancsolta tehát, hogy mindenkit, aki ilyen szolgálatokat vesz igénybe, nyilvánosan eretneknek bélyegezzék és nyilvánosan megbüntessenek és valamennyi könyv, amely erről a tárgyról szól, haladéktalanul elégettessék. A hithű katolikusokat figyelmeztette, hogy ne kössenek szövetséget a pokollal és tegyenek le arról a titkos manipulációról, hogy a démonokat tükrökbe és gyűrűkbe bujtassák el, hogy jövendőt mondjanak. Az egyház tehát saját tekintélyével valóságnak jelentette ki azt a hatalmat, amit a boszorkánymesterek maguk számára követeltek. Ez volt a hasonló kijelentések hosszú sorozatának egyike, amely talán többet tett arra nézve, mint bármi más, hogy a boszorkányságban való hitet táplálja és így ennek a gonoszságnak a kifejlődését előmozdítsa.

De az inkvizíció ellenállhatatlannak találta, hogy az eretneki boszorkányság tendenciáit kibővítse és így mindent a saját hatáskörébe vonjon. 1552-ben Simancas püspök azzal érvel, hogy a démon mindenféle babonás praktikába és bűbájosságba belopódzik, az illető

ember szándéka ellenére is, továbbá elismeri, hogy több jogásznak az a véleménye, hogy bizonytalan, vajjon a divináció és a boszorkányságok az eretnokség szellemében történnek-e. Ezért tehát az inkvizítorok nem ismerhetik fel őket.

De a törvényszék nyilvánvalóan kevésbé volt kétkedő, mint a Supréma a boszorkányság hatalmát illetően. Azok közt a szélhámosok közt, kik a nép hiszékenységével spekuláltak, egynémelyt *zahori* néven ismertek, akik külön tehetséggel dicsekedtek, hogy a tárgyak felszíne alá is beláthatnak, feltéve, ha az illető tárgy nincsen kék posztóval letakarva. Felhasználták őket a hatóságok, hogy a vízforrás eredetét, a nemes érc eredetét a fémekben és elásott kincseket és holttesteket felfedezzenek. Ebben nem volt semmi, ami mágikus befolyást tettene, de 1567-ben Juan de Mateba, egy tizennégy éves fiú, aki többek közt azzal dicsekedett, hogy ő is a zahorikhoz tartozik, ötven korbácsütésre ítéltetett a salamancai törvényszék által és ráadásul hatévi visszavonulásra a kolostorba, ahol oktatásban részesül és emellett 200 korbácsütés veszélye mellett az utcákon végig arra figyelmeztették, hogy szüntesse be a betegeknek ráolvasással való gyógyítását és a jövőbelátást és mindenféle elásott, rejtett kincsek felkutatását.

Bármiféle kétség létezett is, az épp oly gyorsan megszűnt. Nehéz lenne például megállapítani, hogy miben állt az eretnokség, amely a saragossai törvényszéket rávitte, hogy nyilvánosan megkorbácsol-tassa Grácia Melerot, mert egy akasztott embernek egyik ujját a nyaka körül kötve hordta, abban a hiszemben, hogy az szerencsét hoz számára. Annyi tény, hogy abban az időben már a mindenütt jelenlevő démont tették felelőssé minden bajért. Elvira de Cespedes, akit a toledo-i törvényszék vád alá helyezett, mint rabszolganő már tizenhat éves korában a Cristoval Lombardo felesége lett és egy fiút szült neki, aki akkor is vele lakott Sevilleben. De később San Lucarban beleszeretett gazdájának feleségébe és elcsábította őt, úgy mint több más nőt is. Onnan aztán megszökött és egy férfi ruhát öltött fel és a granadai lázadás alatt katonai szolgálatot teljesített Don Luis Ponce ezredében. Madridban kórházban működött és sebészi bizonyítványt is szerzett és gyakorolta ezt a hivatást. Yepesben megkért egy leányt, de mivel nem volt bajusza, sem szakálla, külseje pedig igen nőies volt, így hát kétségbe vonták nemét. Orvosilag megvizsgálták és az orvosok férfinak mondták, úgy hogy a madridi vikárius engedélyt adott, hogy a házasságot megkössék, de azért még mindig lappangó kételyek merültek fel. Elvirát feljelentették az ocanai hatóságnál, aki letartóztatta őt és átadta az inkvizíciónak. A vizsgálata alatt szokás szerint megnézték az orvossal, aki kijelentette, hogy ez nem férfi, hanem nő és pályafutása csak a démonok mesterkedésére vezethető vissza. Ez aztán mindenkit kielégített, elítélték egy *auto de fén* való megjelenésre, ahol száz korbácsütést mértek rá, továbbá 10 évi ingyen szolgálatra egy kórházban.

Így tehát minden tudós asszony és minden csaló az inkvizíció igazságszolgáltatása alá került és a népszokások tanulmányozóira nézve bizonyára nem került gazdagabb terület, mint annak a sok részletes és kicsinyes ármánykodásnak, démoni befolyásnak és megígészésnek a felsorolása, melyet az inkvizíció hosszasan megtárgyalt. Kötelességévé tétetett, hogy kiirtsa az ország népéből a babonát és lehetséges is, hogy némileg sikerült volna, ha az összes ilyenekben mesterkedőket csalóknak minősíthetik, de sajnos, az inkvizíció igazságszolgáltatása ezekkel a személyekkel szemben azon alapult, hogy valóságnak vette démoni hatalmuk kifejtését és így üldöztetésük csak arra volt jó, hogy a nép meggyőződését megerősítse az ilyen manipulációk hathatóságában.

Talán a leghatározottabb kifejtését az inkvizíció tekintélyének mégis ott látjuk, ahogy a csillagászzal bánt. Minden felfedezés, amely a jövő titkairól a leplet letépte, már régóta csak mint eretnekség szerepelt, mert hisz megtagadta az ember szabad akaratát sorsának intézésében. Ez főképp a csillagászokra vonatkozott a temérdek horoszkópjaival, azzal a kijelentésével, hogy az emberek sorsát a csillagok intézik. Ezen az alapon vetették börtönbe Pietro de D'Abanot, az akkori idők legkiválóbb fizikusát is, aki csak úgy menekedett meg a megszegyenítéstől, hogy épp a legalkalmasabb percben meghalt. Míg Cecco D'Ascoli, amaz idők legelső csillagásztát Firenzében 1327-ben élve elégették.

Az előttünk fekvő okiratok nem állapítják meg, milyen eljárást követett a Supréma a csillagászztan tanáraival és néptanítókkal szemben. De hogy Spanyolország legelső főiskoláján, a salamancai egyetemen betiltatta a csillagászat tanítását, az határozottan megállapított tény. Csak annyiban helyeselte a csillagok befolyásának megállapítását, amennyiben az az időjárásra és a gazdasági életre kihatott, de annyiban is, hogy a gyermek születésekor annak tulajdonságaira befolyást gyakorol.

A boszorkányság ügyeinek elintézése nem igen különbözött a közönséges eretnekség eseteinek letárgyalásától, kivéve, hogy rendszerint nem alkalmazták a tortúrát. Egy forrás szerint, noha Olaszországban állandóan alkalmazták az eretnek-boszorkánysággal szemben a tortúrát, Spanyolországban ez sohasem történt, legfeljebb a törvényszék kívánságára. De hogy azt gyakran kívánták, az Izabel de Montoya, egy nyomorult öregasszony esetéből láthatjuk Mexikóban 1652-ben, aki őszintén bevallotta különféle praktikáit, hogy pénzt szerezzen velük, — bájítalt, ráolvasást és szellemidézést. De az által a bolonddá tartott nép más bűne mellett is tanúskodott, amelyben sűrűn szerepeltek összeköttetései a démonokkal, meg is kínozták érte, hogy többet csikarjanak ki belőle. Azután száz korbácsütésre ítélték és három évi ingyenszolgálatra egy kórházban.

Noha ezeknek az ítéleteknek némelyike túlszigorúnak tetszik,

ahhoz szó sem fér, hogy a bűnös legtöbb esetben szerencsésnek vallhatta magát, hogy az inkvizíció bíraskodása alá került, semmint a világi törvényszékekhez, amelyek mind könyörteleneknek mutatkoztak, ahol boszorkányságról volt szó. Néhány esettel bizonyítjuk, hogy a törvényszék jó- vagy rosszkedve mennyire befolyásolta az ítéleteket. 1604-ben Valenciában úgylászik, kivételesen elnéző inkvizítorok működtek. Alonso Verlango, aki erővel egy esetet kívánt előidézni, egy nőt bérelt fel, hogy az *ampolletas* művészetét bemutassa. A nő bort, ként és más egyebet öntött egy edénybe, aztán a tűzbe dobta azzal a könyörgéssel, hogy bár így égnének el ama férfiak szívei, akik nem tudnak összetartani. A narancsok szellemidézése is létezett, azzal, hogy kilencfelé vágtak egy narancsot és aztán olajat, szappant, sőt és más egyebet öntöttek rá azzal a könyörgéssel, miként az olaj zamatot ad a narancsoknak, az emberek is jóillatú szavakkal társalognának egymással. Szöveget is vertek be egy deszkába azzal a kijelentéssel, hogy ezeket a szöveget az emberek szívébe verik be. Mindkét idézésnél Belzebub, Satanas és más démonokat idéztek, a nagyokat és a kicsiket Szent Péterrel és Szent Pállal és más szentekkel egyetemben. Hosszú szellemidézése is szerepelt egy szűz leánykának, akitől az ember mindent kitudott, amit tudni óhajtott.

Más eset volt a Fra Miguel de Rexaque esete, a Montéza rend papjáé, aki önmaga jelentette fel magát, hogy egy olasz fráterrel, egy szűz leánykával és még másokkal együtt elindult kincset keresni. Lyukat ástak a földbe, amely köré az olasz egy olajfa-gallyal kört vont, aminek közepébe égő gyertyát helyezett el, tömjént égettek és segítségül hívták az angyalokat, hogy űzzék a kincset őrző démonokat és egy démon válaszolt is rá, mikor a leányka tükörbe pillantott.

A gyarmatokon történt ügyek is szerepelnek, amelyek kimutatják ezeknek az ítéleteknek szeszélyes jellegét. 1760-ban egy guineai néger rabszolga, a 70 éves Manuel Galiano vád alá került. Többféle esetről tanúskodtak, amelyekben ő a rosszindulatú daganatokat, ahol az orvosi tudomány már csődöt mondott, meggyógyított azzal, hogy egy kis bevágást eszközölt a testbe, amelybe egy kivájt botot illesztett bele, azzal kiszívta a vért, amelyben békákat, scorpíókat, kígyókat és hasonlókat talált, utána aztán a kezében összezúzott gyógyfüvekkel gyógyította a sebet. Általánosan kijelenti, hogy ez a dolog csak a démonok hozzájárulásával történhetett. Letartóztatták a négert és őszintén bevallotta kúráit. Megmagyarázta, hogy a csúszómászókat az üres botban rejtette el, oly ügyesen fújta bele a daganatba, mintha onnan jöttek volna elő, ezután pedig megboszorkányozottnak jelentette ki a páciens, 4—5 pesot kapott ezért. Az eset elég egyszerű volt ugyan, de azért három esztendeig elhúzódott, miközben a bűnös a börtönben sínylődött és végül arra ítéltetett, hogy a boszorkányság jelvényeivel felékesítve egy auto de fén megjelenjen.

De a spanyol inkvizíció nagyon is elvhu volt arra, hogy a boszor-

kányságot ilyen egyszerű szempontból tekintse. Mint valóságot üldözte tehát. 1787-ben egész Madridot izgalomban tartotta egy auto de fé, amelyen 200 korbácsütésre és 10 évi gályarabságra ítélték egy Coxo nevű csalót. Azzal gazdagodott meg, hogy bájitalt árusított, mely a szerelmet felkölti és amely undok módon egy nő és egy férfi csontjából és bőréből volt összeállítva. Temérdek vevője akadt rá, beleértve az előkelő dámákat is. Az egész ügy tele volt fajtalan részletekkel, amelyek leírása, mikor a templom ajtóra kiakasztották, óriási botrányt okozott. 1807-ben történt vizsgálata Valenciában Rosa Conejosnak példát mutat a falánk köznép hiszékenységről. A nő útmutatással szolgált nekik, hogyan szerezhetik be a természetfeletti hatalmat, melyből egy példa idézése is elegendő. Éjjeli 11 óra után tegyél a tűzhöz egy olajjal csordultig telt edényt, mikor forni kezd, dobjál bele eleven macskát, helyezz rá fedőt, mikor az óra éjfél üt, vedd le a fedőt és a macska csontváza mellett egy kis csontdarabkát találsz, amelyet aki a nyakán viseli, láthatatlanná teszi és abba a helyzetbe juttatja, hogy mindent megtehet, amit kíván. Mit kívánsz, kérdi a macska csontja, de ha folyóvíz felett viseled, elveszti minden bővölését, A restauráció alatt az esetek gyérülnek ugyan, de azért az inkvizíció magatartása nem változik. Könnyen érthető, hogy a boszorkányság üldözése az inkvizíció kötelességeinek egy tekintélyes hányadát tette ki, legalább is pályafutásának utolsó éveiben. A boszorkányságban való hit olyan erős gyökeret vert, hogy nem tűnt el azonnal üldöztetése megszűnésével. Egy író arról biztosít bennünket, hogy az összes ősrégi babonák tovább virultak. A tehetség leimádkozása, hogy valakit megöljünk, vagy meggyógyítsunk, hogy tetszésünk szerint szerelmet vagy gyűlöletet fakasszon, hogy tehetetlenné tegyük a férfit és meddővé a nőt. Hogy a nyáját és a csordát elpusztítsa a vihar és jég verje el a termést. A tudós nő most is olyan hatalommal rendelkezik, mint hajdan, hogy a természeti erőket és a férfiak szenvedélyét ellenőrizze és ezt a tehetségét csak olyan jól megfizetik, mint a XVII. században. De van még ennek a hitnek egy további fejleménye, hogy hogyan működött emberi közreműködéssel a démoni hatalom és ezzel a spanyol inkvizíció nem csekély szolgálatot tett az emberiségnek.

*

A varázslás tetőfoka a boszorkányság volt, de még sem volt ugyanaz, mert abban már nem esik szó a démonokkal kötött egyezségről bizonyos célok elérésére, azzal a reménnyel, hogy ezt a bűnt lemossák a gyóntatószékben és így megcsalják az ördögöt. A boszorkány elhagyta a kereszténységet, megtagadta a keresztet, a sátánt imádja mint Istenét, testét, lelkét átengedi neki. És csak azért létezik, hogy mint az ő eszköze, embertársainak kárára működjön, amit a

sátán emberi közreműködés nélkül nem tudta megtenni. Hogy egy ilyen lény általános gyűlöletet ébresszen, az elkerülhetetlen volt és hogy semmiféle fáradságot ne sajnáljanak kiirtására, az a törvényhozó és a bíró lelegelemeibb kötelessége volt. Nincs lapja Európa történelmének, ami annyira tele volna rémségekkel, mint az, mely a boszorkány örületnek három századon keresztül, a XV.-től a XVIII.-ig szörnyűségeiről számol be. De nem volt ország, amely jobban ki lett volna téve az örütség eme mételyének, mint Spanyolország, ahol több, mint száz éven keresztül állandóan a kitörés veszedelmével fenyegette az egyesült királyságot és hogy utóbb mégis csak elnyomták és ártalmatlanná tették, az csak az inkvizíció bölcseségének és kitartásának köszönhető.

Ez a boszorkány-örület voltaképp a képzelet betegsége volt, amit a boszorkányság üldözése csak növelt és fokozott. Az inkvizítor vagy a világi törvényhozó akárhová lépett is, hogy tüzzel pusztítsa el azt, lábai nyomán a boszorkányok újabb csapata sarjadt ki. Ha valami vén boszorka átokkal fizetett a rossz bánásmódért és a bűnösnek a tehene véletlenül kimúlt és a gyermeke megbetegedett, azonnal boszorkánynak bélyegezték a vén asszonyt és a bírónak igen könnyű volt olyan vallomást kicsikarni belőle, amellyel büntársainak hosszú listáját szolgáltatta ki, mert akárki, akit a balsors üldözött, előre sietett most, hogy gyanúját és vádjait leadja. Minden üldözéssel kibővült a kör, amíg már-már az egész lakosság belekerült, hogy ennek kivégzés legyen a vége, de nem tucatszám, hanem száz és száz, vakon engedelmeskedve a Szentírás eme tételének: „Ne tórd, hogy egy boszorka is élve maradjon.” Mindenféle elemi csapást, szárazságot vagy áradást, vihart vagy jégverést, éhséget vagy döghalált boszorkányságnak tudtak be és nem szüntek meg áldozatokat keresni, mintha a pokol osteoneit akarnák kibékíteni velük.

A boszorkányságban való hit aránylag új keletű, mert csak a XIV. század közepétől számít. Rosszindulatú bűvészkedés már azelőtt is ismeretes volt. De arról az éjféli gyülekezetről, mikor a sátán hódolói a levegőn keresztül repültek, ahol megtagadták Krisztust és csak a mesterüket imádták, rendszeren egy kecskének az alakjában, de máskor egy szép vagy igen rút férfi alakjában, még nem ismerte senki. Nem tudtak arról, hogy a boszorkányok hogy járják a táncot éjféli idején és hogy lakmároznak az ördögökkel, hogy fajtalan kéjlegéssel szórakozva, mesterüket tisztelik. És hogy vitték haza őket később otthonukba, ahol más démonok, akik az ő alakjukat vették fel, palástolták távollétüket. Amíg a legtöbb esetben a boszorkányok úgynevezett vallomásai a vád alatt leginkább a könnyörtelenül alkalmazott tortúra

eredménye volt, ahhoz sem fér kétség, hogy legalább is egy része a valósággal átélt illúzióknak beszámolója volt.

Hogy a spanyol inkvizíció magatartását ebben a mythos eredetét tárgyaló vitatkozásban méltányolni tudjuk, legelőször is meg kell azt a mythost ismerni. A női boszorkányok éjféli repülése gyülekezeti helyükre, ősrégi hagyomány volt, amit a hinduk, a zsidók és a klasszikus nemzetek átvettek. A középkor folyamán a keresztény egyház is átvette tőlük, de mint a pogányság egy relikviáját, elnyomatásra ítélte.

Spanyolország a XV. században kissé távol feküdt az európai gondolkodás áramlatától és így az új tant, a boszorkányok szabbathját illetően, csak lassankint fogadták el. Alfonso Tostado, Avila püspöke amaz idők teológusai közt a legkiválóbb, 1436-ban, mint mindenféle altató italok által előidézett hallucinációknak mondja a boszorkányok szabbathját. Az üldözés Biscájában, úgylátszik, sokkal tevékenyebb volt, mert egy régi kézirat arról számol be, hogy 1507-ben 30 boszorkányt égettek el. De éppen az ottani törvényszékeknek volt fenntartva, hogy engedélyt adjon az agitációra, amely tisztább felfogását célozta az eddigi boszorkány-örületnek és ezzel lehetetlenné tette, hogy Spanyolország tömeggyilkossággal bemocskoltassék, amelyek másutt a XVII. század évkönyveit besötétítik. A szokásos pánik Navarrában tört ki. A világi hatóságok gyorskezüek voltak, természetük letartóztatás történt, vallomást csikartak ki és sietve végeztek áldozataikkal, hogy elébe vágjanak az inkvizíciónak. De nem ez volt az egyetlen lépés visszafelé. 75 éven át a Supréma állhatatosan lecsillapította az üldözés hevét és anélkül, hogy bevallaná, az illúzió theóriáját pártolta, de minthogy tagjai folyton változtak, abban az időben úgylátszik, a vakon bízók kerekedtek felül. 1610 augusztus 3-án beadványt intéztek III. Fülöp-höz, amelyben mélységes szomorúsággal mutattak rá a navarrai hegyekben már célba vett lépésekről. Sok esetről tudunk, amely a bűnügy ülőzríkus jellegéről tanúskodik és amelyben a bűnbánó tényleg elhitte, amit vallott. A 80 éves Maria de Echverria, a visszaesők egyike, körülményes vallomást tett sűrű könnyhullatás és szívfájdalom közepette, mert az inkvizíció által kívánta lelkét megmentetni. Azt beszélte, hogy beleegyezése nélkül, minden éjjel elhurcolják a boszorkányok és csak akkor ébred fel bódító álmából, mikor vissza-hozzák. Senki sem látja jövését, menését, még a lánya sem, aki szintűgy boszorkány volt és vele egy ágyban aludt. Az összes jelenlevő fráterek hosszú vitatkozásba bocsájtkoztak vele és egyetértve, azt a meggyőződésüket fejezték ki, hogy az, amit ez a jó asszony boszorkányságról fecseg, álomnál nem egyéb. Egy másik anya amellet tanúskodott, hogy a leánya bevallotta neki, hogy a boszorkányok gyülekezeti helyére szokott járni, így tehát szigorú megfigyelés alatt tartotta és le nem vette róla a kezét. Mindezek dacára nem bír tudomással eltávozásáról. A fizikai vizsgálat több esetben kimutatta, hogy az

olyan leányok még szüzek voltak, akik a démonokkal való érintkezésükkel dicsekedtek.

Mikor összehasonlítjuk ezeket az eseteket a büntetéssel, amivel megtorolták a közönséges boszorkányokon és holmi szegény öreg kuruzslónőkön az ördöggel való paktálás miatt, nyilvánvalóan kitűnik, hogy az inkvizíció már arra a következtetésre jutott, hogy a boszorkányság tulajdonképpen csak szemfényvesztés, de ezt nyíltan be nem vallhatta, mert az a tévhit már oly régóta fenn állt és olyan mélyen gyökeret vert, hogy az egyház sem mondhatta csalásnak. Így hát a boszorkányság most is bűnnek számított, amiért büntetés járt, mert a bizonyítás itt lehetetlen volt, a vallomások pedig csak a képzelet születtei. Volt ugyan rá bizonyíték bőven, hogy olyan személyek, akik a levegőn át közlekedni akartak, mindenféle kenőcsöket használtak, szintúgy azok, akik a falon át tudtak menni, hogy másokat megrontsanak és beteggé tegyenek, és ez is azt mutatja, hogy az alsóbb osztályban ez a babona még mindig fennállt. Mikor 1765-ben Alicanteban néhány fiatal gyerek eltűnt, Angela Pierat tették felelőssé azért, aki boszorkány hírében állott, mert állítólag Tortozából ide-oda tudott repülni, akiről feltételezték, hogy ő ölte meg a gyermekeket szellemidézés céljából. De ezek az esetek egyre gyérültek. 1780—1820-ig a spanyol törvényszékeken csak négy eset fordult elő.

Mikor gyilkossággal vádoltak valakit, az volt a szabály, hogy a bűnös a világi törvényszéktől megfelelő büntetését az inkvizícióra bízzák. Hogy ez a gyakorlatban hogy vált be, azt egy esetből látjuk Páduában 1629-ben, ahol három boszorkány le volt csukva a törvényszék börtönében, de onnan az inkvizíciónak szolgáltatták ki, aki megeskette őket, hogy megtérnek, aztán visszaküldte a törvényszékhez, amely elégettette őket. Idővel a kétkedés mindjobban felütötte fejét és az inkvizíció azon volt, hogy a népet megfossza ettől a babonás hittől. Novarra inkvizítor azt jelentette, hogy vikáriusa megindította az eljárást boszorkánysága miatt egy nő ellen, mire az felakasztotta magát a börtönben és most utasítást kér, folytassa-e a vizsgálatot a holttest ellen, vagy hogy a nőt talán a démonok és más boszorkányok fojtották meg. Olaszországban is fokenként megszűntek a boszorkány-perек, de ez nem érintette a nép hitét a boszorkányokban. Ezzel tehát a kereszténységnek az a két osztálya, ahol az inkvizíciót tökéletesen rendszeresítették, megmenekedett a boszorkány-örület legszörnyűbb eseteitől. Az a szolgálat, amit főleg a spanyol Senthivatal tett aziránt, hogy ennek a folyton fel-fel bukkanó epidémiának gátat vetett, csak úgy becsülhető meg igazán, ha a más, protestánsok lakta országokban tekintjük azt a pusztulást, amit a boszorkányhit végzett, mert ott noha nem szolgált mentségül a pápai tekintély, mégis oly kegyetlenül folytatták a halált okozó munkát, mint a katolikus országokban.

Politikai tevékenység.

Fontos politikai esetekben az inkvizíció közbelépését csak a legszembeszökőbb eseteknél vették igénybe, a Szenthivatal befolyását csak a végső esetre tartották fenn, mikor már minden más módszer csődöt mondott. De mikor ráhivatkoztak, távol attól, hogy a királyi akarat engedelmes eszközének adta volna oda magát, teljes eréllyel a saját érdekeit igyekezett érvényesíteni, tekintet nélkül az uralkodó politikára.

A Bourbon-dinasztia trónra jutásával mindez megváltozott. XIV. Lajos annak a teóriának volt a híve, hogy az egyház csak egy része az államnak és így az uralkodó akaratának van alávetve. A szecessziós háború kétségbeesett küzdelmeivel az ifjú V. Fülöp nem habozott, hogy minden segítő forrást felhasználjon, amellyel az inkvizíció rendelkezett és amelytől elvárták, hogy kiveszi részét a küzdelemből. A Supréma tehát széjjel küldte a parancsot az összes törvényszékeknek, hogy komolyan a lelkére kössék összes alkalmazottaiknak, hogy hűséggel tartoznak a királyi háznak, amely ezzel a misszionáriusok egy jól elosztott hadseregét nyerte az ország összes részeiben. 1706 október 9-én a Supréma rámutatott, hogy XI. Kelemen büntetéssel fenyegette meg azokat a papokat, akik csak tétovázva teljesítik kötelességüket a király után. De ennek dacára is sok olyan pap akadt, aki a szószéken engedetlenségre csábította híveit és felmentette őket a hűség esküje alól.

Az inkvizíció a háború folyamán különösen jó szolgálatokat tett azzal, ahogy az egyház férfiai kezelte, akikhez a világi és a katonai törvényszék hozzá nem férhetett. Az 1706-ban lezajlott események, Madrid elfoglalása és újra elvesztése a szövetségesek által, úgy mint a valenciai és a cataloniai forradalmak, nagyszámú feljelentést eredményeztek a hazaárulás miatt. A Supréma még Burgosban székelt, mikor V. Fülöp arról étesítette Vidal Marin főinkvizítort, hogy megparancsolta, hogy tartóztassák le Juan Fernando Frias nevű klerikust, szolgáltassák ki az inkvizíciónak, hogy az lehetőleg gyorsabban vád alá helyezze hazaárulás miatt. A Supréma augusztus 13-án azt felelte, hogy már is börtönre vetette Friast és a főinkvizítor azt az utasítást adta ki a Santa Maria kolostor priorjának, hogy sűrűsse a vádlott vizsgálatát és ne kímélje tőle a büntetést. Egyben arról biztosította a királyt, hogy mindig számíthat kívánságainak leggyorsabb teljesítésére, mert a Supréma apostoli igazságszolgáltatása a halálbüntetést is elrendelheti.

Szabdkömvesség.

Kevés dolog volt olyan termékenyítő hatással a legenda és a mythos növekedésére, mint a szabdkömvesség. Ha néhány túlságosan lelkesedő tagjának hitelt adhatunk, akkor Mihály arkangyal volt

az első nagymestere a legelső szabadkőműves páholynak. Szintúgy a Babel tornyának építői gonosz szabadkőművesek voltak, de azok is, akik e pogány munkától távol tartották magukat, szintén azok voltak. Mások a szabadkőművesség eredetét Lamechre vezetik vissza és ismét mások azt állítják, hogy Angliában az első szabadkőműves páholyt 287-ben alapították St. Albánban, már ellenségei is csak ilyen túlságokban leledzenek. Ha szavaiknak hihetünk, a szabadkőművesség az Antikrisztus előhírnöke volt és a Machineizmust is túlélte. Az európai kabinetekben feltétlen befolyással rendelkezik, irányítja a civilizált világ politikáját az Egyházzal ellentétben. A XIX. század összes pápai egyházi átokkal sújtották. Vannak buzgó szabadkőművesek, akik arról biztosítanak bennünket, hogy a castíliai Comunidades és a valenciai Germania szintén a szabadkőművesek munkái. Augustin és Pedro Cazalla, úgy mint az 1559 május 21-én tartott auto de fé többi áldozatai is, szabadkőművesek voltak és hogy a szerencsétlen Don Carlost is szabadkőművessége miatt áldozták fel.

A szabadkőművesség csak lassan terjedt és Spanyolországban 1726-ban jelent meg először; mikor a londoni nagypáholy Gibraltár számára is oklevelet engedélyezett. Azt állítják, hogy Lord Wharton alapította 1727-ben Madridban az első páholyt, nemsokára ezután Cádizban is. E páholyok eleinte csak az angol otllakók javát szolgálták, noha spanyol benszülötteket is megválaszthattak tagnak, akkor még nem volt egyházi átok alatt, de mikor Toscanába bevezették, Gian Gastone herceg megtiltotta letelepedését. Nemsokára ezután bekövetkezett Luther halála, semmissé tette ezt a rendeletét, de a papság XII. Kelemen pápa elé terjesztette a dolgot, aki egy inkvizítort küldött ki Firenzébe. Az inkvizitor nagy csomó embert letartóztatott, de az új nagyherceg, Lotharingiai Ferenc, aki a rend patrónusának vallotta magát és több páholy rendszeresítésében is közreműködött, szabadon bocsátotta a letartóztatottakat. De Kelemen ott marasztotta inkvizítort és 1738 április 28-án egy bullát adott ki, amelyben felhívja a figyelmet a páholyok eskü alatt történő titoktartására, ami gyanúnak épp elég volt, mert hisz, ha jóban vizsgálódnának, nem rejtegetnék cselekedeteiket. Ezért tehát, miután a közrend, úgymint a lelkek üdvösségét veszélyezteti ez az alapítás, ezért tehát szigorúan megtiltja a hithű keresztényeknek, egyházi átok veszélye alatt, ne csatlakozzanak hozzá. Az összes prelátusokat, főnököket és inkvizitorokat arra utasították, hogy vizsgálatot folytassanak a szabadkőművesség intézménye ellen, és ha arra okot találnak, mint az eretnokségben gyanúsakat, szigorúan büntesse meg őket. így tehát az egyetlen vád, amit a szabadkőművesség ellen felhoztak, az a titkolódzása volt, de ez is elég volt arra, hogy egy újabb eretnokséget lássanak benne és így az inkvizíció tevékenységének egy új irányát jelöljék ki.

Annak a büntetésnek a minemőségét, amivel a szabadkőművességet megfenyegették, a helyi törvényszékek belátására bízták. De a

pápai bíboros államtitkár 1739 január 14-én kimondta a halálos ítéletet nemcsak azokra a tagokra, akik másokat is közéjük akarnak csalni, hanem mindazokra is, akik házukat bérbeadják a szabadkőművességnek, vagy másképen támogatják azt. Úgy mondják, hogy ennek a kegyetlen dekrétumnak egy francia író volt az egyetlen áldozata, aki a szabadkőművességről könyvet írt. És igaz ugyan, hogy ugyanabban az évben a firenzei inkvizítor megkínóztatott egy Cru-deli nevű szabadkőművest és hozzá még fogva tartotta, de halálos ítéletét mégsem merte végrehajtani. Sőt, amikor a szemfényvesztők királya, Cagliostro 1789-ben arra vetemedett, hogy Rómában is páholyt alakítson és ezzel az inkvizíció vádтанácsa elé került, az kimondta, hogy noha jól megérdemelné a halálbüntetést, könyörületből életfogytiglan tartó börtönre változtatja azt. Így hát a San Leone kastélyban börtönözték be, ahol állítólag meg is halt 1791-ben. Amíg a pápai parancsokra ügyet sem vetettek Franciaországban, addig Spanyolországban mohón üdvözölték azokat és Orbe főinkvizítor erre fel 1738 október 11-én egy ediktumot bocsájtott ki, amelyben rámutatott, hogy az inkvizíció az egyetlen illetékes fórum ebben az ügyben. Megígérte, hogy a legnagyobb szigorral bünteti az engedetlenséget a bullával szemben és hat nap leforgása alatt feljelenteni parancsolta az egyházi átok és 260 arany fizetése terhe mellett a szabadkőművesség összes pártolóit. Ezt az ediktumot a templomokban is fel kellett olvasni, majd a templom kapujára kellett kifüggeszteni, hogy tudomására juttassák a népnek az új intézmény létezését, amely eddig boldog tudatlanságban volt eziránt.

Az inkvizíció eközben nem maradt tétlen, noha nem utánozta a pápai kormány, vagy a királyi ediktumok szigorát. 1744-ben a madridi törvényszök örökös száműzetésre ítélte Spanyolországból Don Francisco Roscobelt, quintanari kanonokot szabadkőművesség miatt. Egy másik eset furcsa közönyről tesz tanúságot, amely valószínűleg annak a habozásnak tudható be, hogy egy hatalmas miniszter hozzátartozóját támadják. Egy Joachim Paréj a nevű pap bemutatkozott a toledói törvényszéknél és elmondta, hogy mikor 1742-ben Fülöp infánst Olaszországba elkísérte, néhány hónapig Antibes-ben tartózkodott, ahol egy Antonio Rosella nevű úriemberrel ismerkedett össze, aki egész szabadon beszélt neki a szabadkőművességről, amelynek ő is tagja volt. Azóta megtudta, hogy a szabadkőművesek pokoli szerzet, akiket a pápai bulla kiátkozott, ezért hát sietett feljelenteni Rosellot. 18 hónapig nem történt semmi, de 1747 október 13-án a Szenthivatal felszólította a madridi inkvizítor okát, hogy vizsgálják meg Rosellot, miután a Supréma véleményét kikérték. A Supréma azonnal összehívta őket késlekedésükért és a szokásos kérdezősködések megindultak, de negatív eredménnyel. 20 hónap múlt el, mikor a Supréma 1751 szeptember 7-én egyszerre rátért a dologra és Toledóba írt értesítés iránt. Toledó egy hónapig várakozott és október 16-án azt felelte,

hogy az egész ügy a madridi törvényszékhez tartozik, mert úgy Rosello, mint Paréj a ottani lakosok, ezzel a dolognak vége is szakadt.

A szabadkőművesség folyton növekedett, már a legelőkelőbbje is bejutott. 1760-ban megszervezték a *Gran Logia espanola-t*, melyet függetlenítettek Londontól. 1780-ban a Grand Orient címet adták neki, mert a symbolikus szabadkőművesség a skót ritusnak vetette magát alá és ebben olyan emberek működtek közre, mint Aranda, Campomanes, Rodriguez, Nava del Rio, Salazar y Valle, Jovellanos, Alva herceg, Valdelirias marquis, Montijo gróf és többen mások. Bebizonyított dolog, hogy III. Carlos minisztereinek legtöbbje szabadkőműves volt és hogy azoknak tudható be az erélyes eljárás a jezsuiták és az ultramontanizmus ellen. Hogy ez mennyiben igaz, azt határozottan nem lehet tudni, de kétségtelen, hogy a szabadkőművesség menhelyet nyújtott a modern szellemnek, amelyben szabadon kifejlődhetett az inkvizíció elnyomó obscurantizmusa ellen.

A zavaró elemeket Cagliostro szolgáltatta ehhez, aki két látogatása alkalmával Spanyolországban az Espana páholyt alapította, vetélytársul a Grand Orienttel szemben. Ide csoportosultak a kalandosabb szellemű tagok és a páholy lassanként forradalmi jelleget öltött. Az volt az 1796-iki ostoba forradalmi összeesküvésnek a központja, melyet a San Blas összeesküvésnek neveztek el. Fegyvereket gyűjtöttek a páholyban, de valaki elárulta a rendőrségnek az összeesküvést, amelynek három tagját halálra ítélték, de a francia nagykövet közbenjárására életfogytiglani börtönre változtatták át az ítéletet. 1797-ben újra összeesküvést szöttek Caragazban, de azt is felfedezték és hatot a vezetők közül ki is végeztek.

A zavaros időkben, melyek erre következtek, a szabadkőművesség forradalmi osztálya természetesen kifejlődött a konzervatív osztály rovására. A háború kedvező volt a rend növekedésére nézve. A francia hadseregek mindenütt páholyokat létesítettek, az angol haderőkkel egyetértve.

Napoleon bukása és a pápaság felszabadulásával VII. Pius sietett feljelenteni a szabadkőművességet. Dekrétumot bocsájtott ki 1814 augusztus 15-én az átkozott gyülekezés ellen, melyen a trónokat és a vallást akarták megdönteni. Felpanaszolta továbbá, hogy az utóbbi évek zavaros idejében elődeinek jótékony ediktumairól megfeledkeztek és hogy a szabadkőművesség mindenütt elterjedt. Ezt a dekrétumot VII. Fernando is jóvá hagyta és az inkvizíció egyik ediktumába kebelezték be 1815 január 2-án, amelyben 15 napi kegyelmi időt ajánlottak fel a bűnbánóknak, akikre később már csak úgy a világi, mint a kánoni törvények teljes szigorát alkalmazzák. Ez a felhívás úgylátszik, jelentéktelen eredménnyel járt, mert február 10-én meghosszabbították a jelentkezési időt pünkösdi napjáig, egyúttal teljes titoktartást ígértek a feljelentőnek. De Ferdinánd nem várta be ezt, hanem már ki is tiltotta országából a szabadkőműveseket, olyan elbánást

ígérve nekik, mint amilyennel az állam ellen vétőket szokták sújtani, erre 1814 szeptember 14-én már huszonöt letartóztatás történt a tagsággal meggyanúsítottak körében.

De annak az időnek minden hatósága megegyezik abban, hogy a restauráció alatt a szabadkőművesség felvirágzott és elterjedt, kiváltkép a hadsereg közt, hogy az volt a különböző összeesküvéseknek a tápláló forrása, amelyek Fernando nyugalját megzavarták és hogy az 1820-iki forradalom is annak a műve volt. Mikor 1820 januárban a mozgalom megindult az Amerikába szánt csapatok között, a Cádiz melletti táborban minden egyes ezrednek meg volt a saját páholya. Riego, a felkelés vezére, szintén szabadkőműves volt, szintúgy Bisbal gróf is, amely a felkelés sikerét biztosította azzal, hogy Ocanában, ahová a csapatok parancsnokának küldték ki, kikiáltatta velük az alkotmányt. Santiagóban a forradalmároknak az volt az első műve, hogy kifosszák az inkvizíciót és kiszabadítsák Montio grófot, a szabadkőművesek nagymesterét, aki a titkos börtönben szenved. Később még alkalmunk lesz betekintést nyerni abba a pusztításba, mit a szabadkőművesség és annak egy hajtása, a kommunizmus művelt a rövid alkotmányos időszak alatt 1820—1823-ig. Az abszolutizmus visszaállítással a kommunisták eltűntek és a szabadkőművesek sokkal szigorúbb üldöztetések tárgyai lettek, mint az inkvizíció alatt. A katonai parancsnokságoknak voltak alávetve Spanyolország egész területén, akik azt, aki nem jelentkezett, 1824 október 9-iki parancs nyomán halálos ítélettel és vagyonának lefoglalásával büntették.

Vegyes ügyekről.

Az inkvizíció meg nem állapított széleskörű igazságszolgáltatásában számos olyan ügy szerepel, amely összefüggésben volt a hittel és utólagos megismertetése ezeknek az ügyeknek elengedhetetlen, helyesebb, ha összefoglalásban adjuk.

A papok házassága, a katolikus papságra rótt cölibátus káplántól felfelé, magában foglalja úgy a világi papokat, mint a szerzeteseket, akik máskülönben is lekötötték magukat a tisztaság, szerénység és az engedelmesség fogadalmával és a papi rendből való degradáció sem szabadítja fel e fogadások alól az egyház embereit; bármennyire szigorú volt a kánoni törvény alkalmazása a XII. század óta, a test gyöngesége minden időben ennek a szabálynak alkalmilag való megszegéséhez vezetett, amit degradációval vagy rendházba való visszavonulással és több más fenítéssel büntettek. Hogy a kánoni törvénynek ez a megszegése megokolt volt az inkvizíció szempontjából, az már temérdek vitatkozásra szolgáltatott okot, mert amíg egyes teológusok azt tartották, hogy az esetben, ha a házasságkötés nyilván-

nosan történik, az az eretnokséget is magában foglalja. De ha titokban tartották, ez azt mutatta, hogy nem szolgált alapjául a hitetlenség és a bűnös csak abban vétkezett, hogy megszegte a törvényt, ezért tehát a világi pap a világi törvényszékhez utaltatott, ha szerzetes, úgy a saját rendjének prelátusa ítélte felette.

A reformáció, amely szentesítette a papi házasságot, egy új ellenőrzőt állított be, amely fokenként megváltoztatta a helyzetet. De azért tekintélyes időtartamon át hatalmas mozgalom keletkezett, különösen a német katolikusoknál, hogy visszavonják a házasság tilalmát, abban a reményben, hogy az összes keresztények közt létrejön az egyesülés. Ezt a kérdést a vitatkozásra megéreztnek tekintették, míg mások tisztán fegyelmi ügynek; Arnaldo Albertino azzal érvelt, hogy a pápa megadhatja a dispencziót papi házasságokra, erre például VI. Sándor pápa dispenczióját hozza fel, amit Borgia Cézár, akkori bíborosnak kiadott, hogy elvehesse Valentinois dúsgazdag örökösnyőjét. De a reakció befolyása a trenti nagytanácsban mindezt megváltoztatta, és 1563-ban a papi cölibátust a hit egy kellékének degradálták, amellyel a papság házasságkötését feltétlen eretnokségnek jelentette ki.

De az inkvizíció nem várta be, hogy saját igazságszolgáltatását alkalmazza ez ügyben, habár úgylászik, hogy csak a reformáció kitörése tette igazán vita tárgyává az egyházi emberek celibátusát. A legkorábbi eset, amely előkerült, Miguel Comez, a saragossai pap esete, akit a toledói törvényszék 1529-ben, amikor még vélt vétségre nem is volt precedens, szigorúan megbüntette. Három napon át egy létrára kötve a székesegyház kapuja előtt kellett állnia, ingujjban és alsóruhában. A két kezét hátrakötötték, a két lábára láncot raktak, fejére pedig mitrát helyeztek. Ezek után egész életére megfosztották papi funkcióitól, örökre száműzték vidékre. Toledóban nem fordult elő 1562-ig több ilyen eset, amikor is Fra Juan Ramirez kissé komplikált bűnesete költötte fel az általános figyelmet. Aki már mint házasember lépett be egy vallásos rendbe, de kétszer is otthagytá, meg újra visszament, miközben két nőt is elvett feleségül.

Miután ezt a vétséget a trenti tanács világosan, mint eretnokséget állította be, a vádirat úgy írja le a bűnöst, mint könyörületre méltatlant, akit összes egyházi előjogaitól meg kell fosztani, majd a világi törvényszéknek kell átadni a tortúra szabad alkalmazása mellett. A gyakorlatban azonban kissé másképp festett a dolog, igaz, hogy az írók az illető bűnösnek auto de féhez való elhurcolásáról beszélnek és néhány évi gályarabságra való ítéletről, de úgylászik, itt még nem állapították meg a rendes eljárást. 1629-ben Fra Lorenzo de Avalue, egy benedekrendi pap saját magát jelentette fel a valladolidi törvényszék előtt, hogy már nyolc éve házas ember és nyolc évig a zenei tehetségéből élt Aragóniában. Annak dacára, hogy önmaga jelentette fel magát, degradációra ítélték minden fokon és utána négy évi cella-

fogságra egy kolostorban, ahol naponta fegyelmeznie kellett magát, míg a nőnek tudtára adták, hogy újra férjhez mehet, ha jönak látja. 1700-ban a toledói törvényszéknek egy üggyel volt dolga, melyet „con circunstancias gravisimas”-nak jelentett, úgy, hogy az ítéletet, mint ennek a véteknek a legszigorúbb büntetését tekinthetjük. A bűnöst nem utasították ugyan arra, hogy az auto de fén megjelenjen, de ítéletét a tárgyaló teremben olvasták fel huszonnégy egyházi férfiú jelenlétében. Ez az ítélet örökre megfosztotta a bűnöst papi funkcióitól, életfogytiglani letartóztatásra ítélte egy kolostor cellájában, melyet csak a kóruson és a refektóriumban való megjelenéssel szakíthatott meg, továbbá négy évi böjttel, pénteken vízen és kenyéren szigorított böjttel és hajnalig való imádkozással toldotta meg.

A papi hivatás megszemélyesítése.

Az a mélységes tisztelet, mellyel a szentségeket tekintették és az a főfontosságú tényező, amit az üdvösség szempontjából tulajdonítottak neki, elkerülhetetlennek tüntették fel, hogy a leggondosabban őrizték azokat. A keresztség kivételével csakis azok szolgáltatathatják ki, akik teljes papi ornátusban teszik azt és ha olyan emberek merészkednek megtenni, akiknek nincs ehhez kvalifikációjuk, akkor gonosz-tettet követnek el, nemcsak a hithű katolikusokkal szemben, hanem a Teremtővel szemben is, aki teremtményeinek vigasztalására, üdvözlésére rendelte el azokat. A szentségek kiszolgáltatása után járó díjazás a papságnak értékes privilégiuma volt, erős kísértés állt fenn tehát olyan, még fel nem szentelt klerikusokra nézve, akik hazug állítással a szükséges tulajdonokkal tüntettek és így a gyanútlan híveket rávették, hogy az ő kezükből fogadják el az értéktelen utánzatokat.

Az igazságszolgáltatás ismételten kimutatta annak a gonosz kinnövésnek makacsságát és a pápa elhatározását, hogy minden áron elnyomja azt, de még a bűnpártolást is szigorúan büntették 1619-ben, amikor is egy világi ember segédkezett egy állítólagos áldozó papnak, akiről tudta, hogy nincs rá kvalifikációja, kegyetlen tortúrának vetették alá és örökre eltiltották attól, hogy misén segédkezzék. 1711 július 18-án Spallacino, egy javíthatatlan bűnös 5 éven át abból élt, hogy Rómában, Toledóban és más helyeken misét mondott, akasztásra és élve elégetésre ítéltetett. A Piazza di Campo de Fiorin akasztották fel, úgy, hogy testét vasrúdra kötötték és máglyát raktak lábai alá, amely hamuvá égette, minekutána összeszedték és eltemették hamvait, hamvait.

Nyilvánvaló, hogy a spanyol inkvizíció nem osztozott abban az elszörnyedésben, amit Rómában ilyen bűn keltett, mert ezt aránylag enyhe büntetések mutatják ki. Hasztalan lenne példákkal bizonyítani

ezeket az enyhe ítéleteket. Egyetlen esettel találkoztunk, amely Mexikóban történt 1606-ban, ahol a pápai előírásnak engedelmeskedtek. Amikor is Fernando Rodriguez de Castrot, egy mulattot elégettetésre ítélték, mert felszentelés nélkül szolgáltatotta ki a szentségeket. De ez az eset nem volt precedens arra a másokra, amikor is 1648-ban Gaspar de los Rayest egy ünnepélyes *auto de fén* kétszáz korbácsütésre ítélték, utána pedig életfogytiglani gályarabságra. Ezzel a tárggyal összefüggésben felemlíthetjük, hogy az inkvizíció tudomást szerzett hasonló ügyek sorozatáról, amikor világi férfiak addig meszterkedtek, amíg meggyóntatták a nőket, de nem azzal a szándékkal, hogy a bűnbocsánati szentségeket kiszolgáltassák, hanem féltékenységből, hogy alkalmuk legyen rá, illetlen kérdéseket intézni a nőkhöz abban a reményben, hogy csiklandós részleteket fognak hallani. Az ilyen esetek egyáltalán nem voltak ritkák. 1785-ben három is szerepelt a valenciai törvényszék előtt. 1796-ban pedig Joseph Herranz ellen azért folytattak vizsgálatot Madridban, mert ilyet tett, hogy a saját felesége gyónását kihallgassa.

Az inkvizíció alkalmazottainak megszemélyesítése.

Abban az általános rémületben, amit a Szenthivatal keltett, erős volt a kísértés, hogy alkalmazottait megszemélyesítsék és így pénzt zsaroljanak ki, mint az elnézés díját, mert hisz senkisémmé merészelt egy idegen cselekedeteinek jogosultságát kérdőre vonni, aki mint az inkvizíció alkalmazottja mutatkozott be. Az ilyen felkínálkozó alkalmakat mihamar felismerték és ki is használták. 1487-ben Saragossában csak azért tartottak egy *auto de fét*, hogy azt a klerikust pellengérré állítsák, aki inkvizítornak hazudta magát és mint ilyen, letartóztatásokat eszközölt. A büntetés mineműségét nem jegyezték fel, de nyilvánvaló, hogy felhasználták az alkalmat a hathatós figyelmeztetésre.

A sevillai *auto de fén* 1559 szeptember 24-én három ilyen eset fordult elő. Alonso de Hontiveros, aki az inkvizíció alkalmazottjának mondta magát és zsarolás céljából több embert letartóztatott, mindenféle kínzó eszközzel jelent meg az illetőknél. Szülőhelyére, Xeresbe küldték, hogy ráolvassák a neki ítélt korbácsütést. Toledóban, 1881-ben, Francisco de la Bastidával a legnagyobb szigorral jártak el. Az erre kiszemelt embereknél, mint alguazil mutatkozott be, akit *vara de justicia* tartott a kezében és arcátlanságában annyira ment, hogy a „főinkvizítor” nevet vette fel. Letartóztatásokat eszközölt és foglyait elhurcolta a város külső részébe, ahol teljesen kifosztotta, aztán otthagya őket és eltűnt. Ilyenmódon ide-oda járt Fuenteből Almadenba és Madridba és onnan Saragossába, ahol megcsípték. Azonnal

vallott és azért állítólag enyhe büntetésben részesült, mert *hatszáz* korbácsütést róttak ki rá, melyek közül kétszázat Toledóban és két-kétszázat Fuenteben és Almadenben alkalmaztak és végül életfogytiglani gályarabságra ítélték.

Az ördög által való megszállás.

Hogy a gonoszlelkeknek hatalmukban állt, hogy birtokukba vegyenek egy emberi lényt, megfosszák szabad akaratától és szörnyű testi, lelki kínoknak vessék alá, ez a hit már ösidők óta szállott reánk és még most is tartja magát. Ezen az állapoton csak egy ördögűző segíthet, akit, mint az alsó papság tagját, felhatalmaztak erre. Ez is olyan meggyőződés, mint a másik, mert ezt az egyént annyira előkészítették, hogy hatalmat gyakorolhatott a démonok felett. Sem az ördögtől való megszállásban, sem az ördögűzésben nincsen eretnokség és normális esetekben nem is kellett az inkvizíció közbelépését igénybe venni. De mikor bármely oknál fogva az ilyen közbelépés kívánatosnak mutatkozott, semmi nehézségbe nem ütközött annak megszerzése. Már láttuk, milyen eszközöket alkalmaztak 1628-ban a San Placido apácáknál, akiknek ördögsugallta revelációi kissé forradalmi szelleműek voltak. De ennél nagyobb önmehtagadást mutatott a valladolidi törvényszék hasonló esetnél, amikor egy jezsuita gyóntató arról számolt be, hogy Donna Filipa és Donna Ana de Mercado, szentbernáti apácák a gyónás és az áldozás alkalmával olyan illetlen kézmozdulatokat tettek, amelyek megbotránkoztatták a híveket, de neki az a véleménye, hogy mindez az ördögsugallta megszállásokból ered. Hosszas vizsgálatok folytak. Több más apácát is beidéztek, akik mind azt bizonyították, hogy a két vádlott rendkívüli erényük és jámborságuk által kiváló nők. Az ügy tízesztendeig húzódott el és azzal a meggyőződéssel végződött, hogy itt kétségtelenül ördögtől való megszállás forog fenn és így a két apáca teljesen ártatlan. Ez a hisztériás epidémia, mit az ördögtől való megszállás eredményezett, a Pyreneusok völgyeiben már valóságos járvánnyá vált, úgy, hogy az aragóniai kormány titkára, Jacinto de Robrez, azt jelentette a saragossai törvényszéknek, hogy a Valle de Tenaban vagy hatvan, ördögtől megszállott személyre akadt és hogy a betegség terjedőben van. Az egész bajt Pedro de Arrecibonak és barátjának, Miguel Guillennek tudták be, akiket le is tartóztattak. Guillenot már ki is végezték, míg Arrecibo vizsgálata már majdnem befejeződött. Azt vallotta, hogy egy francia egy darab papírt adott neki, amely mindenféle ákom-bákommal volt teleírva, amikkel a nőt meghódíthatja, de az eredmény az volt, hogy csak az ördög szállta meg. Ezt a két embert a démonok jelentették fel, de haláluk nem vetett gátat a ragálynak, mert még több

büntársuk is akadt; ördögtől megszállott nők a legjobb családok tagjai voltak, életkoruk 7 évtől 18 évig. Egynéhányan közöttük áldott állapotban voltak, mások a gyermekeket szoptatták, mert a démonok erényes nőknél is ilyen eredményt tudtak produkálni. A püspökök és a jezsuiták már minden eszközt igénybe vettek, hogy kiűzzék belőlük az ördögöt és így nagy szükség volt egy inkvizítorra is. De hogy ettől az inkvizítortól mit vártak, arról nem szól a hír. De a Suprémában való tanácskozás után a királyhoz fordultak segítségért.

A szeplőtlen fogantatás.

A Szent szűz szeplőtlen fogantatásának dogmája hat évszázadon át küzdött az elismerésért, amíg végre IX. Pius 1854-ben a hitvallás egy tétele által elismertette. Spanyolországban, ahol a nép imádata a Szent szűz iránt különösen buzgó és lángoló volt, már a tizenhetedik században általánosan elfogadták, a dominikánusokat kivéve, akiket mély tiszteletük főnökük, San Thomas Aquinas iránt, e vallási tétel megtagadására ösztönzött.

Véletlenül alkalmunk van néhány esetnek a tanulmányozására, amely megtagadta a szeplőtlen fogantatás dogmáját, de ilyenek csak elvétve fordultak elő. Így 1782-ben Don Antonio Pornest, egy tengeri hajó tulajdonosát Sevillában törvény elé állították, mert makacsul tagadta ezt a tételt. 1785-ben pedig Don Isidro Morenot, egy orvost és fiát, Joaquinot a saragossai törvényszék ítélte el ugyanezért.

Természetellenes bűnök.

Mint a klasszikus ókor öröke, a természetes bűn az egész középkoron át állhatatosan előfordult az egyház és az állam egyesült erőfeszítése ellenére. Igaz ugyan, hogy az egyházi bűnök iránt szokásos elnézéssel a lateráni tanács 1179-ben csak a degradációval és a kolostorba való visszavonulással büntette a vétkeket, amit a kánoni törvények közé is beiktatott, de a világi igazságszolgáltatás már szigorúbban ítél és rendesen az élve elégetéssel végzett velük. Spanyolországban a XIII. században az előírt büntetés megcsonkításból és megkövezésből állt. 1497-ben Ferdinánd és Izabella úgy intézkedett, hogy az ilyen bűnt az élve elégetéssel és a vagyonuk elkobzásával lehet büntetni, tekintet nélkül a bűnös társadalmi állására. Aragóniában úgylátszik, a kezdetleges inkvizíció nem törődött a dologgal. 1519-ben Valencia városában járványos betegség pusztított, amely elűzte onnan a legtöbb nemes embert és magasrangú hivatalnokokat, mire Fra Luis Castelloti Szent Magdolna napján lángoló szónok-

latot mondott, amelyben Isten haragjával okolta meg a pestis terjedését az ismételen előforduló természetellenes bűnökért. A csöcselék fellázadt és négy bűnöst hajszolt fel, akik vallottak is és annak rendje és módja szerint élve elégettettek. Volt egy ötödik bűnös is, egy tonzúrás pékmester, akit a püspöki igazságszolgáltatás vergüenzára ítelt. Ezzel az ítélettel a nép nem volt megelégedve, kiszabadította őt az egyházi hatóságok kezéből, aztán megfojtotta és elégette. Előhívták a kormányzót és a csöcselék vezetői megijedtek a büntetéstől. De már rebesgettek a mórok támadásáról, amely ellen a céhek katonai alakulattal védekeztek. Ezt a katonai alakulatot tovább fejlesztették, ezért választottak és bajtársi hűséget esküdtek neki. De aztán ereik tudatában megragadták az alkalmat a nemesség iránt táplált gyűlöletük kielégítésére és erre kitört a lázadás.

Dr. Martin Real, ezeknek az eseményeknek a leírója 1638-ból arról tudósít bennünket, hogy egész Olaszországon végig ezt a gyalázatos bünt olyan enyheséggel kezelték, amely egyáltalán nem felelt meg undorító jellegének. Sőt a római inkvizíció ügyet sem vetett rá. Mikor 1644-ben néhány franciskánus barát azzal tette magát gyanússá, hogy feldicsérte ezt az undok szokást, a kongregáció megelégedett azzal, hogy főnökükre bízta az eljárást.

A tortúrát bőven alkalmazták még egyetlen egy bűntárs bizonyítására is. Ez rossz vért szült Aragóniában, ahol a tortúra alkalmazása tilos volt, de az inkvizíció azt felelte, hogy VII. Kelemen bulláját átadták véleményezés végett a világi bírának, akik nem tudtak ítéletet hozni a tortúra alkalmazása nélkül.

Az egyház papjait úgy látszik különös elnézéssel kezelték. 1684-ben a Supréma elszámolásra szólította fel a valenciai törvényszéket ítéleteinek enyhése miatt hasonló esetekben. De sok olyan törvényszék akadt, amely azt tartotta, hogy a törvény teljes szigora nem alkalmazható a papokra az efajta bűnökért és az volt az általános vélemény, hogy javíthatatlanságra van szükség, hogy a szokásos büntetésre feljogosítsák a bírakat. Ez volt a szokás Valenciában is, kivált 1615 óta, mikor egy papot, egyetlen ilyen cselekedetért jelentettek fel, akit aztán a Supréma parancsára rendkívüli büntetéssel sújtottak.

Az elnézésre való hajlam idővel még fokozódott és világiakkal szemben szintúgy, mint az egyháziakkal szemben mutatkozott. 1717-ben a barcelonai törvényszék négyévi elzárásra és utána örökös száműzetésre ítélte Spanyolországból a francia Guillaume Amielt. A Supréma száz korbácsütésre szállította le a büntetést, amikor az Ítéletet felolvasták előtte, Amiel tiltakozott, hogy apja nemes ember, ő maga pedig egy pátenssel igazolja, hogy „teniente del Rey Christianísimo” alattvalója és ezért nem fogadja el ezt a lealázó testi büntetést. Az eljárást felfüggesztették és a Supréma tanácsát kérték ki, amely eltekintett a korbácsütésektől.

A legfeltűnőbb ilyen természetű eset, amely az inkvizíció analéiseiben előfordul, Don Pedro Luis Galceran de Borja, a monteza rendjel nagymesterének esete volt. Nemcsak, hogy mint spanyol grand rokonságot tartott a királyi házzal, de féltestvére volt Francisco de Borjesnak, Grandia hercegének, a későbbi jezsuiták generálisának. Letartóztatásához tehát II. Fülöp beleegyezésére volt szükség. A titkos börtönbe csukták ugyan, de kényelmes lakosztályt jelöltek ki neki, ahol előre folytatott vizsgálat alatt is a rend ügyeit intézte. Kivételes elbánást követelt a rend nagymesterének címén és erről a kérdésről két éven át vitakoztak, de végül rámutattak, hogy másokat, nagyobb rangúakat ítélték már el ugyanazért a bűnért, ezenfelül Borja nem is volt klerikus, hanem házasember és több gyermek atyja. Felfolyamodását tehát elutasították és az ügy lassan tovább haladt. A bizonyítás két tanura szorítkozott, akik csábításról és erőszakról tanúskodtak. De minden oldalról megmozgatták a leghatalmasabb befolyást, hogy az elítéltet megmentse és így az utolsó consulta de fe már nem ítélte egyöntetűen. Két inkvizítor a szabadonbocsátásra szavazott, a harmadik, Juan de Royas írásos véleményben négyévi száműzetést és súlyos bírságot követelt. Hosszas levélváltás után a törvényszékkel, a Supréma végül az utóbbit fogadta el. De a hatévi száműzetést a monteza kolostorba való visszavonulással helyettesítette. Llorenti azt sejteti, hogy az inkvizítorok püspöki kinevezéseket reméltek vagy legalább is tagságot a Suprémahoz és hogy alkut is kötöttek, amely szerint Borja halálával a monteza rendet királyi birtokokba kebelezzék be, amint az a legtöbb katonai renddel történt Castíliában Ferdinánd alatt. Ennek a csúf alknak némi színezetet kölcsönöz a tény, hogy Fülöp király, Borja természetes fiát v nevezte ki a rend kormányzójává, ahonnan később a bíborosságig emelkedett.

Erkölc.

Az inkvizíció célja a hit tisztaságának megőrzése volt és nem az erkölcsök megjavítása. Clemens, ripolli apátot vád alá helyezték, mert egyízben azt mondta, hogy az isteni könyörület olyan mindennek felett való, hogy annak a bűnösöknek is megbocsát, aki megvallja bűneit, még ha nincs is meg benne a szilárd elhatározás, hogy a bűntől a jövőben tartózkodni fog, sőt még azt is megbocsátja, ha egy pap egy apácát tart szeretőül. Ezért a beszédért 400 arannyal megbírságolták és megparancsolták neki, hogy szakítson meg minden összeköttetést az apácával, mert különben 100 aranyat kell fizetnie. De a Supréma szigorúan megfedte Padilla inkvizítort, amiért ilyen szigorú büntetést szabott ki. Így tehát, mikor az inkvizítorok tizenkét arannyal marasztalták el Jaime Boccat, egy nőtlen alkalmazottat, mert férjes asszonyt tartott szeretőnek, a Supréma rájuk szólt, hogy az nem az ő dolguk.

Az erkölcsi kérdést teljesen kikapcsolták, mint az inkvizíció hatáskörét teljesen meghaladót, ugyanez a megjegyzés alkalmazandó azokra is, akik az egyszerű paráználkodást nem tartották bűnnek. Meg sem kísérelték magát a bűnt elfojtani, mert ez már túlment az inkvizíció hatáskörén, csak annyit akartak megállapítani, hogy a bűnös lelki magatartása büntetendő.

De az idő multával az eretnekek, akik a Szent Hivatal törvényes célját alkották, mind ritkábban fordultak elő, mozgalom indult meg, hogy az inkvizíció tevékenységének hatáskörét kibővítsék. Ezt már a cenzúránál is láttuk, amelyet később már nemcsak az erkölcstelen irodalom ellen alkalmazták, hanem minden művészi munka ellen is, amely nem ütötte meg a cenzor fogalmának mértékét a tisztességet illetőleg.

Innen már csak egy lépés volt, hogy az egyének magánéletébe beavatkozás történjék és erről már több példával szolgálhatunk az inkvizíció alkonyán. Így 1784-ben azért állították bíróság elé Josef Mast, mert Valenciában egy táncmulatság alkalmával erkölcstelen dalokat énekelt. 1792-ben a barcelonai törvényszék elfogadta a bizonyítást Ramon Seroles de Loctól a helybeli plébános botrányos viselkedése tekintetében és a megszentelt olajakkal való kufárkodás miatt. 1810-ben a valenciai törvényszék vizsgálatot indított Rosa Avinent, egy dohánytőzsde tulajdonosa ellen, egynéhány gyermeknek gyanús bántalmazása miatt. 1816-ban a santiagoói törvényszék arra ítéli a posta főtisztjét, hogy hagyja el azonnal a várost, hol olyan rendetlen és botrányos életet folytatott és béküljön ki a feleségével és vele éljen együtt.

Ezekben és hasonló esetekben feltehetjük, hogy a vádlott felek bőven megérdemelték ezt a büntetést, de az erkölcsnek ez a szörvényszerű véde és az erkölcstelenségnek megbüntetése sokkal inkább arra szolgált, hogy a rosszindulatú emberek örömet leljék benne, minthogy a közerkölcs mértékét emelné és az inkvizíció óriási gépezetének igénybevétele ilyen csekély ügyeknél már sejteti, hogy előbb elfoglalt magas polcáról lebukott.

Mexico.

A legszembetűnőbb tárgya a spanyol hódításoknak az újvilágban a hit propagandája. Ez az egyetlen cél, amit VI. Sándor pápa 1493-ból keltezett híres bullájában elismer és ezzel a spanyol uralkodóknak juttatja a Kolumbus által felfedezett territóriumokat. Ezt Izabella királynő végrendeletének kodiciliumában megerősíti és figyelmezteti férjét és gyermekeit, hogy soha ne tévesszék szem elől ezt a célt és ezt adták tudtul az összes kommissziók utasításaikban ama kalandoroknak, akik a carimbai tenger partjait az elnyomatás és a vereng-

zés színhelyévé tették, ahogy II. Fülöp gondosan ügyelt arra, hogy a saját országában megőrizze a hit tisztaságát, nem kevésbé igyekezett azon, hogy ezt a buzgalmát a tengerentúlra is kiterjessze, összes tisztjeinek legelső kötelességévé tette a spanyol uralom alatt, amelyhez képest a haszon és az előny kérdését csak másodrendűnek tekintette.

De be kell vallanunk, hogy a hitvallás terjesztése nagyon is elmaradt azon erőlködések mögött, hogy az értékes ércet eltulajdonítsák. Igaz ugyan, hogy Kolumbus második utazása alkalmával 1493-ban az uralkodó társak Fra Buillt küldték ki egy tucat pappal és teljes pápai felhatalmazással, de Kolumbus inkább azzal foglalkozott, hogy az admirálissal perlekedjék, minthogy a pogányokat megtérítse.

Az igyekezet, hogy templomot építsenek és egyházat létesítsenek, igen lassú haladást mutatott eleinte. Hispanola két püspökségre, San Domingóra és La Végara oszlott fel. Az első püspökének Garcia de Padilla franciskánust neveztek ki, de meghalt, mielőtt püspöki székét elfoglalhatta volna. A másodikra Pero Suárez Dézát, Déza főinkvizítor unokatestvérét szemelték ki és azt állítják, hogy néhány évig kormányozta püspöki székét. Akárhogy volt is, az első püspök, aki Hispanola egyházi listáján szerepelt, Alessandro Geraldino volt.

Cortez, aki arra kérte a pápát, hogy állítson fel püspökségeket az újonnan meghódított területeken, mihamar véleményt változtatott és arra kérte V. Károlyt, hogy csak szerzeteseket küldjön ki. Az indiánusok papjai, — így mondta — olyan szerények és olyan szemérmesek, hogy ha az ottani nép meglátná a spanyol papság pompaszeretettét és rendetlen életmódját, csak komédiának tekintené a kereszténységet és így a térítés munkája lehetetlen lenne.

Károly király megszívlelte a figyelmeztetést és a püspököknek a vallási rendek tagjait nevezte ki, míg a világi papságnak csak ritkán engedte meg a kivándorlást és azok, akiknek sikerült csapatostul kivándorolni, kevés irigylendő hírnévre tettek szert. Az így megindított egyház alapítása gyorsan haladt és így a század végével Padre Mendieta arról értesít bennünket, hogy új-Spanyolországnak — beleértve Mexicot és Közép-Amerikát —, már tíz püspöksége van. Nem számítva a fővárosban létesített püspöki székét. Ezenkívül négyszáz kolostora és ugyanannyi egyházkerülete. És hogy ez a nyolcszáz alapítás egyenkint több templomról is gondoskodik.

Különösnek tetszik, hogy a spanyol uralkodók, akik a hitnek buzgó terjesztését annak tisztaságával egyesítették, oly sokára halasztották a Szenthivatal megalapítását gyarmataikban. Igaz, hogy az indián új-keresztényeknek nem volt szükségük az eféle intézményre, de az európai leteleplőknél annál inkább.

Nyilvánvaló, hogy az állhatatos és az új keresztények eleinte kitértek ezen újabb rendszabályozás elől és hosszú ideig tartott, amíg a hitet meg tudták őrizni megmételyező befolyásoktól. Az is igaz,

hogy mikor a püspökségeket felállították az eretnokség igazságszolgáltatását, melyet eddig a püspökségek tartottak fenn maguknak, velük szemben is lehetett volna gyakorolni, ha az inkvizíció mérhetetlen gögijében nem saját magának tartotta volna fenn irigyen minden intézkedést a hit dolgában. Erről egy eset is példát szolgáltat. Pedro de Leon feleségével és leányával Hispanolában keresett menedéket, de ott a püspöki provizor letartóztatta őket és terhelő vallomást csikart ki tőlük saját magukra és másokra. De ahelyett, hogy a püspököt felhatalmazták volna a vizsgálat befejezésére és vádlottak megbüntetésére, a Supréma tudatta, hogy a főinkvizítor már egy külön hírnököt küldött ki, aki visszahozza a családot Sevillába több más szökevényvel együtt.

Ez az eljárás mindenesetre igen költséges és körülményes volt, de nem találunk bizonyíték nyomára, hogy a Szenthivatal tényleg meg is tette volna, hogy 1519-ben kiküldje Mexicoba meghatalmazottait. Mindaddig, amíg V. Károly a királyi leirattal megerősítette Adrián bíborost a főinkvizítori állásban, szintúgy Alfonso Mansot portolicoi püspököt és Pedro de Cordova dominikánust mint inkvizítorokat Indiába küldötte ki és minden papot arra figyelmeztetett, hogy engedelmességgel és támogatással tartoznak neki.

Érdemes feljegyezni, hogy úgylátszik, Rómában nem történt nyomás, hogy az inkvizíciót az új világban is kiterjesszék. V. Pius fanatikus tevékenysége dacára az inkvizíció terén Olaszországban, II. Fülöpnek igen józan tanácsokat adott a gyarmatokat illetőleg, miután megtudta, hogy a király gondosan kiválogatta azokat az inkvizítorokat, akiket 1568-ban Mexicoba kiküldött. Sajátkezűleg írt Espinoza főinkvizítornak, hogy őt a jó ügyben biztassa. A legbiztosabb útja a hit terjesztésének abban áll, — így szól a levél, — hogy úgy bánjunk az ottani néppel, hogy idővel örömmel tagadja meg a bálványimádást és Krisztus szelíd jármába hajtsa fejét. A keresztények, akik kíváncsiak, olyan magaviseletűek legyenek, hogy életmódjuk és erkölcsaik példát szolgáltassanak az ottani népnek és így a pogányokat átérésre csábítsák.

Ha igazságot szolgáltatunk Fülöpnek, el kell ismernünk, hogy komolyan igyekezett ezen az úton haladni, de a spanyol rossz gazdálkodás olyan gyökeret vert már, hogy nem érhetett el sikert. De ha nem is tehetette csábítóvá a hitet, legalább is megőrizhette annak tisztaságát, mert a telepések annyira elszaporodtak, hogy a püspöki igazságszolgáltatás már nem bírt velük. Az egyetlen biztos mód abban állott, hogy a gyarmatokra is kiterjesszék az inkvizíciót, amelynek egyéb dolga se legyen, mint az eretnokség üldözése.

De miután a közlekedés a törvényszék és a Supréma tanácsa közt Madridban igen lassú és rendetlen volt, szükségesnek mutatkozott, hogy az inkvizíció a gyarmatokon tágabb hatáskörrel rendelkezék, mint Spanyolországban. Ha például az ítélet a tortúra alkalmazására

szólt, vagy akár enyhébb büntetésre is, akkor a két kiküldött inkvizitor véleménye volt a döntő. Felfolyamodásokat a Suprémához a tortúra alkalmazása vagy más súlyos büntetés ellen egyszerűen azzal helyettesítették, hogy még egyszer kihallgatták a vádlottat és a *consulta de fén* újra tárgyalták ítéletét.

A hit ediktumának publikálása számos feljelentést eredményezett, sűrűn folytak a letartóztatások és a foglyok mihamar nem fértek el a hevenyészetten épült börtönökben, köztük körülbelül 36 angol, ama száz embernek a maradványa, akik Sir John Hawkins vezetése alatt 1568-ban a San Juan de Uluai pusztulása után partra igyekeztek jutni. Ennek az erélynek a gyümölcse az első nagy *auto de fe* megünneplésén nyilvánult meg, amely szemtanúk állítása szerint a királyi személyek jelenlététől eltekintve, semmivel sem maradt el a valladolidi *auto de fe* mögött, ahol 1559 május 21-én a spanyol lutheránusok szenvedtek. Már két héttel azelőtt dobpergéssel, trombitaszóval hirdették a városon végig és az inkvizíció belefogott az állványok felállításába, míg a városi hatóságok ugyanazt cselekedték a saját és feleségeik számára és meghívták a nagy ünnepségre a bírakat és feleségeiket is. A népesség csak úgy özönlött a vidékről és az utcák zsúfolásig megteltek. Az előző éjszakát az áldozatok kiképzésének szentelték az inkvizíció udvarában, ahol a szerencsétleneket összecsiszították, hogy reggelre borral és mézes kenyérral vendégléjék meg.

Ennek az *auto de fene*k a leírását kissé zavarosan adja elő Sennor Medina. De amint látjuk, összesen hetvennégy áldozatról volt szó. Harminchat lutheránus is volt köztük, akik közül George Ripley-t és Marin Cornut élve elégették. Mindezek különböző nemzetiségű idegenek voltak, de leginkább angolok, Hawkins embereinek maradványai. Egyik ezek közül, egy Miles Philips nevű, az egész dologról beszámolót hagyott hátra, melyekben azt mondja, hogy honfitársait, Georg Ripleyt, Peter Monfriet és az ír származású Cornéliust elégették, hatvanat megkorbácsoltak és gályarabságra küldtek, hetet pedig, akiknek is egyike volt, ingyenes szolgálatra a kórházakba osztottak be. Az általános korbácsolást másnap végezték a zsúfolt utcákon végig. Legelői egy kikiáltó haladt ordítózva: „Nézzétek az angol lutheránus kutyákat, Isten ellenségeit!”, míg az inkvizítorok és alkalmazottaik biztatták a pribékeket: „keményebben, keményebben üssétek ezeket az angol lutheránusokat.”

Miles Phillips azt mondja, hogy az *auto de fe* befejeztével a visszaeső bűnösöket a plazan, a vesztőhelyhez közel égették el, ez azt mutatja, hogy erre az ünnepélyes alkalomra még nem történt megfelelő intézkedés és a városi hatóság csak 1596-ban építtetett fel 400 pezeto költséggel quemaderot, vagy elégető helyet, ahol tisztességesen és rendszeren el lehetett végezni ezt a dolgot. Hátborzongató véletlen, hogy ez az építmény nyilvános sétatér mellé került. Fenn is maradt,

amíg az állványok már korhadozni kezdtek és csak 1775-ben távolították el, hogy kiszélesítsék a sétateret.

Alonso de Perata inkvizítor megjelenésével 1594-ben a törvényszék úgylátszik buzgóbb tevékenységet fejtett ki. Az 1596 december 8-án megtartott *auto de fé* igen emlékezetes volt, miután hatvanhat vezeklőt, beleszámítva huszonkét zsidópártolót, égettek el. De még ennél is különb volt az 1601 március 26-án ünnepelt nagyszabású *auto de fé*, ahol szintén Perata elnökölt, mert százhuszonnégy vezeklő jelent meg és ezek közül húszat elégettek.

Az inkvizíció tehát ezzel bizonyította be fennállásának szükségét az ország megtisztításában az eretnekségtől és az istentagadástól.

Figyelmet keltő tény, hogy ezeken az alkalmakon egyetlen indián áldozat sem szerepelt. De Zumárraga püspök hithű buzgóságában már 1536-ban máglyán elégette Tezcoco legelölkelőbb emberét. A bennszülött lakosság tényleg kivétel volt az inkvizíció igazságszolgáltatása alól. Ezt a kivételt eredetileg annak tulajdonították a hódítók, hogy az indián nép nagyon is alantas helyet foglal el az emberiség mérlegében, semhogy hinni képes legyen. Ez a teória nagyban hozzájárult a rajtuk elkövetett kegyetlenségek megmagyarázásában.

Az első püspök Tlaxcalában azt írta III. Pál pápának ebben a tárgyban, miközben elítélte a fehér emberek kapzsi pénzvágtyát, hogy az indiánusok csak olyanok, mint a barmok, akiket igába lehet hajtani és semmiképen sem alkalmas arra, hogy a hit áldásaiban és a szentségek élvezésében részük legyen. így tehát az indiánok megmenekedtek az inkvizíció üldöztetésétől azon az alapon, hogy nem voltak *genfe de rason*, azaz eléggé felelős emberek, amely ráfogás csak arra szolgált, hogy leplezze az ellenük elkövetett kegyetlenségeket.

Egy további, de teljesen törvénytelen könnyítés abban állt, hogy meglazították a korlátokat, amelyeket az indiánok engedélyeztek a spanyoloknak, akik az ő kényszermunkájukból éltek; ennek a kegyetlen módszernek tulajdonítja Las Casas, Mendieta és Torquemada a bennszülöttek gyors kipusztulását és azt a gyűlöletet, amit a spanyolok iránt tápláltak. Többféle kísérlettől eltekintve, hogy ennek a rendszernek a rossz oldalát csökkentsék, ismételten kiadtak törvényeket 1530-ban, amelyek tiltották az indiánoknak járó jutalékok felhasználását a prelátusok, a papok, a rendházak, a kórházak és az egyesületek által. Ennek dacára, amint az inkvizíció megalakult, rögtön követelte a jutalék egy neki járó hányadát. De mint több más hasznos rendelet Spanyolországban, annak a keresztülvitele is lehetetlennek bizonyult és így az inkvizíció továbbra is élvezte indián jobbágysági ingyenes szolgálatát.

Ha a sanbenitok listájának hihetünk, amelyek Mexico székes-egyháza falán függtek az 1601-iki nagy *auto de fé* után, ezután egy fél-századon át aránylag nyugodt periódus következett, amely alatt a protestánsok majdnem teljesen eltűntek, hogy a zsidók csekély számá-

nak adjanak helyet. De a sanbenitók csak a súlyos esetekről tanúskodnak, míg a törvényszék ezután is aratást tartott a bigamisták, az istentagadók, a boszorkánymesterek, a bűnpártolók és más csekélyebb bűnösöknél, akik közül jó csomó konfiskációt is beszedett. A függőben levő esetek száma 1625-ben hatvanhárom ügyre rúg, ami eléggé tekintélyes szám, amely azt mutatja, hogy mégis csak volt üzleti forgalom, mit több vagy kevesebb buzgósággal folytattak. De azután már a törvényszék tevékenysége annyira leapadt, hogy 1639 július 12-én arról számol be, hogy nincs egyetlen egy függőben levő ügye, sőt egy évvel később is csak egy ilyen került, egy papnak a szeméjében, akit a gyóntatószékben elkövetett csábítással vádoltak.

Egy 1634 február 13-ról keltezett levélben az inkvizítorok arról tesznek jelentést, hogy az esetek közzététele már *tíz* éve szünetelt, ami csak annak az illetlenségnek köszönhető, hogy az illető alkirályok vonakodtak jelen lenni a szertartásokkal járó veszekedések miatt, arra kéri tehát a királyt, adjon le külön parancsot, amellyel India tanácsának jelenlétét a publikációknál megköveteli.

De majdnem további *tíz év* telt el, amíg végleg megalapították az etikett kérdéseit és így 1643 március 1-én ünnepélyesen felolvasták a mexicói székesegyházban az ediktumot, amit a feljelentések özöne követett. Hogy ezeknek tömegéről fogalmunk legyen, megjegyezzük, hogy ezek a feljelentések nyolc kötetet töltöttek be, körülbelül kétszáznegyvennégy különböző bűnesetek felsorolásával.

A legjellemzőbb vonás a bizonyításoknak ebben az úgynevezett tömegében az a mód volt, ahogy a legkicsinyesebb cselekményeket gyanúsnak minősítették, megfigyelték és feljelentették, úgy, hogy minden ember általános kémszolgálat hálózatában élt, mert az inkvizíció készséggel meghallgatta a szájról-szájra járó ostoba pletykákat is.

Eközben a törvényszék csendesebb periódusa alatt az új keresztények, akik titokban ősi hitükhöz ragaszkodtak, nagy vagyont szereztek a gyarmati kereskedelemmel, amit a szó szoros értelmében ők monopolizáltak. De képzelt biztosságuk már vége felé közeledett. A Spanyolország által létesített erőteljes eljárások a portugál zsidók kiirtására, több hitsor sósna a nevét nyilvánosságra hozták, akik az újvilágban találtak menedéket, ezeket most pontosan összegyűjtötték és a gyarmati törvényszékeknek továbbították. Sőt, mi több, 1634-től 1639-ig a limai inkvizíció azon buzgólkodott, hogy a legelőkelőbb kereskedőkre a hitehagyás *vádját* ráfogja, akik összeköttetésben *álltak* mexicói testvéreikkel. 1642-ben meg is nyílt a könyörtelen üldözés cselekvésének érája, amely úgy a kincstárra nézve hasznothajtó volt, mint a hitet megtisztítani igyekezett. Hogy áldozatainak szökését meggátolja, a limai inkvizíció parancsot küldött Vera-Cruzba, amely minden portugál behajózását megtiltotta, aki nem tud felmutatni külön felhatalmazást. Egy Manuel Alvarez nevű dúsgazdag kereskedő már útra is kelt Spanyolország felé, de hajója Santo Domingo alatt

hajótörést szenvedett és így kénytelen volt Havanába visszatérni. A törvényszék már résen állt és december 1-én parancsot adott havanai ügynökének, hogy tartóztassa le, kobozza el összes tulajdonát és árverésen adja el, azután vasraverve küldje őt vissza Vera-Cruzba.

A bűnösök megmenekülésére nem sok kilátás volt, az új keresztények családi összetartásban, vallási és üzleti összeköttetésben növekedtek fel. De most minden újabb foglyot rákényszerítettek, hogy barátait és rokonait feljelentsen. Gabriel de Granada, egy tizenhároméves fiú, akit 1642 júliusban tartóztattak le, erőszakkal rákényszerítettek, hogy száznyolc személy ellen tanúskodjék, beleértve az egész családját. Akkoriban három inkvizítor működött Mexicóban, névszerint Francisco de Estrada y Escobedo, Bernabé de la Higuera y Amarilla és Juan Saenz de Manozca, akiknek nevei rémületet keltettek úgy az ártatlanok, mint a bűnösök előtt. Kegyetlen buzgóságukról az a levél is tanúskodik, amit a Suprémához intéztek, amelyben felhatalmazást kértek tíz ember elégetésére, noha vallottak és bűnbocsánatért esedeztek. Az egész országban az üldözés és az elítélés vad orgiákat ült. Medina Rico felügyelő, aki 1654-ben érkezett oda, arról számol be, hogy egyetlenegyszer sem engedték a vádlottak által igénybevenni a védőket, noha joguk lett volna hozzá. Egyetlen eset is kimutatja a törvényszék hirtelenségét. 1646 október 24-én Donna Catalina de Campo kihallgatást kért, hogy nagyon betegnek érzi magát és közelinek érzi halálát és így a katolikus hitben akar meghalni, amelyben eddig is élt. De ügyet sem vetettek rá, hanem visszaküldték cellájába, ahol néhány nappal később holtan találták meg, testét már kikezdték a patkányok.

Az 1649 április 11-iki auto de fé general a mexicói inkvizíció tetőpontját jelképezi és erről egy igen színes leírás maradt egy alkalmazottja tollából. Már egy hónappal előbb ünnepélyesen bejelentették március 11-én Mexicóban díszes processióval és trombita harsogás és dobpergés mellett az elkövetkezendő eseményt és ezt a bejelentést Új-Spanyolország valamennyi városában köröztették, hogy ugyanabban az órában hirdessék ki mindenütt. Ennek folytán két héttel a megjelölt nap előtt már a távoli vidékekről tömegesen érkeztek a nézők. Szinte úgy tetszett, hogy az egész vidék elnéptelenedett. A tudósító kimeríti ékesszólását a Zöld Kereszt processió pompájának leírásában az auto de fét megelőző délután, amelyben a város összes nemessége pompás ünnepi ruhában vesz részt. Az inkvizíció zászlóját Santiago gróf vitte, kinek nagyapja ugyanezt cselekedte az 1574-iki nagy auto de fé alkalmával. Kettős sorokban vonultak végig a fogatok az inkvizíciótól a plazuela del Voladorhoz, ahol a szertartást megtartották és az előkelő urak és hölgyek annyira aggódtak, nehogy előlük elvegyék a kilátást, hogy az egész éjszakát a kocsiiban töltötték másnapig, amíg a szertartás véget ért. Úgy látszik, hogy egész Mexico, a legelőkelőbb lakosságtól a legalsóbbrendűig

összegyűlt, hogy hitének buzgósága felől tanúságot tegyen és hogy Krisztus vikáriusának bűnbocsánatát elnyerjék, akik a földi Egyház diadalának ezt a látványát végignézték. Bent az inkvizíció épületében úgy telt el az éjszaka, hogy a rájuk váró sorsról értesítették a halálraszántakat, hogy a halálra előkészítsék őket. A százkilenc rab közt csak egy protestáns és egy Francois Razon nevű francia akadt, akiket az eretnység erős gyanúja miatt két esztendeig ingyenes szolgálatra ítélték egy kolostorban és mert egy fillérjük sem volt, nem is bírságolták meg. Továbbá kilenc zsidó is volt köztük, akiket szintén eretnység gyanúja miatt Spanyolországba száműztek, hármat közülük, mert elszegényedtek, nem bírságoltak meg, de a másik hatra fejenként 1000-tól 6000 aranyat róttak ki, ezenfelül 200 korbácsütést. Tizenkilenc megbékült is volt köztük, akiknek a birtokát természetesen lefoglalták, szintúgy a többi hetvennyolcét is, ezek közt tizenöt a holtak képmása volt, akik közül tízen a börtönben haltak meg, kettő pedig öngyilkos lett. Tizenháromnak a száját felpeckelték az elégetés előtt, mert bűnbánatot mutattak és egyúttal megtérést is. Csak egyet égettek el elevenen, a nap hőjét, sombremontei Thomas Trevinot, édesanyját még otthon Valladolidban égették el, szintúgy valamennyi rokonát és felesége rokonait is, akik az inkvizíció börtöneinek lakosai voltak. Trevinot az 1625-iki auto de fé alkalmával végezték ki, noha megmenekedett volna a tűzhaláltól, ha újra megtérést mutatott volna. Vizsgálati fogsága alatt öt évig a börtönben sínylődött, de folyton ártatlanságát hangoztatta. Ám mikor az auto de fe előestéjén megtudta elítélését, egyszerre zsidónak vallotta magát és kijelentette, hogy mint zsidó akar meghalni és ettől az elhatározásától az egybegyűlt gyóntatok sem tudták eltéríteni. Hogy úgynevezett istenkáromlásait elnémissák, pecekkel a szájában vezették az auto de féhez, ám ő ennek dacára egész érthetően hirdette hitét és megvetését a kereszténység iránt. Azt beszélik, hogy az ítélet felolvasása után, mikor egy öszvér hátára ültették, hogy a quedamerohoz vigye, a türelmes állat nem akart ilyen nagy bűnöst elvállalni, hat más öszvérrel próbálkoztak meg, de ugyanazon eredménnyel, utóbb is egy. félig döglött lóra póckolták fel, amelyben már nem volt annyi élet, hogy levesse szentségtelen terhét. Egy indiánt ültettek fel mögéje, aki mindenáron megakarta őt térítem, de kudarcán feldühödve a szájára ütött, hogy állítólagos istentagadását elnémissa. Véges-végig töretlenül Thomas Trevino a lábaival magafelé húzta a lángoló fahasábokat és utolsó érthető szavai ezek voltak: „csak rakjátok jól magasan fel a fát, azt is én fizettem meg.”

Arcé y Reynoso főinkvizítor 1649 október 15-én gratulált V. Fülöpnek a hitnek eme diadalához, amely minden istenfélő kereszténynek az erőforrása volt, amire a jámborlelkű uralkodó elhárította magáról a dicséretet és azt mondta, hogy ezt az ő nevében az inkvizíciónak köszönjék meg. Arcé y Reynoso számítása szerint a négy auto de

fé eredménye kétszázhetven vezeklő volt, akik közül százkilencven zsidó volt, majdnem valamennyi portugál honos.

Tekintélyének e nagyszerű kimutatása után az inkvizíció ismét kissé ellankadt, mert azzal volt elfoglalva, hogy a foglалások részleteit, amelyek a mexicói kereskedelem nagyobb részét felemésztették, igazságosan elossza. De már 1659 november 19-én újra egy nyilvános auto de fét tartottak, amelyen bár csak kevés volt az áldozat, mégis figyelmet érdemel szigorúsága által. Az összes delikvensek harmincketten voltak — tizenkét istenkáromló, két bigamista, egy hamisító, egy hamis tanú és egy, aki a börtön titkait elárulta. De volt ott egy asszony is, akit zsidó vallásban gyanúsnak találtak, továbbá egy misztikus, akinek víziói és revelációi voltak, végül a két Romero nővér, akiket szélhámuskodásért ítétek el kétszáz korbácsütésre és tízévi ingyen szolgálatra kolostorban. Egy Diego Diaz nevű portugált 1649-ben hitének megtagadására és állandó száműzetésre ítétek, de azért nem hagyta el Mexicót, miután 1652 február 26-án letartóztatták, a börtönben várta be az auto de fét, amelyen élve elégettetésre ítélték, mint konokul visszaeső bűnöst, de a bakó tévedésből fojtogatni kezdte, mire az alguazil mayor leintette és megparancsolta, hogy gyűjtsák fel a tüzet, úgyhogy a szerencsétlennek kétféle büntetésben is volt része.

Egy másik elítéltet, Francisco Lopez de Apontet azzal vádolták, hogy az ördöggel cimborál, mire örülnek tetette magát, de az orvosok kijelentették, hogy épeszű. A kínos tortúra alatt is teljesen mozdulatlan maradt és úgy látszik, semmi fájdalmat nem érzett, amit szintén az ördög segítségének tudtak be, így tehát teljesen leborotváltak és gondosan megvizsgálták egész testét, nem találják-e rajta az ördög varázsképét, de hasztalan. A második tortúrát is ugyanazzal a közzönnyel tűrte az elítélt és az auto de fe előestéjén így szólt a gyóntatóhoz, aki meg akarta őt téríteni: „Nincsen sem Isten, sem pokol, sem dicsőség, az egész csak hazugság, csak születés van és halál”. Az auto de fe alatt nem mutatott megindulást és így, mint makacs visszaesőt élve elégették.

Juan Gomezt 1658 május 28-án tartóztatták le, amiért a katolikus hittel ellenkező tanokat hirdetett. A börtönben folyton hangoztatta eretnokségét, de az auto de fe alatt letört és bűnbánatot mutatott, de ennek dacára élve elégették. Pedro Garcia de Arjas vándorló remete, aki noha teljesen műveletlen volt, három könyvet írt az inkvizícióról, telve téves tanokkal. A vizsgálata alatt azt hangoztatta, hogy sohasem követett el bűnt és hangosan szidalmazta az inkvizíciót, amiért kétszáz korbácsütést mértek rá és az utcákon végigkergették. Amikor megtudta, hogy elítélték, tiltakozott, hogy ő nem könyörög kegyelemért, de fent a braseron kihallgatást kért, amelyben újra azt hangoztatta, hogy ő csak az igazat írta meg. Ennek dacára

megfojtották elégetés előtt és könyveit egy szalagra fűzve a nyaka köré akasztották és vele együtt égették el.

Az excentrikus emberiségnek ebben a furcsa gyülekezetében a legfeltűnőbb alak az ír származású Guillem Lombardo de Guzman volt. 1642 október 20-án történt letartóztatása óta börtönben sínylődött, amiatt jelentették fel, hogy el akarja szakítani Mexicót Spanyolországtól, ő akar ott független uralkodó lenni, azon az alapon, hogy III. Fülöpnek törvénytelen fia (ír származású az anyja), így tehát féltestvére IV. Fülöpnek. Ez volt az igazi vétke, de az inkvizíció azért szolgáltatta ki az igazságszolgáltatásnak, mert egy indián bűvésszel és több más csillagvizsgálóval tanácskozást folytatott, hogy vállalkozása sikerrel jár-e.

A tragédia utolsó felvonása Joseph Brunon de Vertiz áldozópap képmásának elégetése volt, aki ellen csak annyit tudtak felhozni, hogy a Romero nővérek szélhámosságának bedőlt és leírta vízióikat és revelációikat. Mikor 1649 szeptember 19-én letartóztatták, azonnal beismerte, hogy megtévesztették és az inkvizíció könyörületére apellált, mert hasztalan igyekezett valamiképp kitudni, hogy tulajdonképpen milyen bűnnel vádolják, ez azonban nem tartozott az inkvizíció stílusához, hogy más egyebet is mondjon az elítéltnak, hogy erőltesse meg emlékezőtehetségét és könnyítsen lelkiismeretén. E tizennyolc hónapi bizonytalanság alatt tehát Brunon-on az örület jelei mutatkoztak. Otthagyták cellájában és meg is feledkeztek róla, amíg írószerszámot nem kért, amellyel támadást intézett a törvényszék ellen és pedig olyan jellegűet, amely világosan kimutatja, hogy a kétségbeeséstől megtévelyodott. Ezekre az érzelmi kitörésekre ügyet sem vetettek és így Brunon hat és félévi elzárás után a szentségek felvétele nélkül halt meg, eközben azonban egy szóval sem adták tudtára, hogy tulajdonképpen mit vétett. Rokonai, halála után is hasztalan akartak rajta segíteni, annak rendje és módja szerint elítélték, képmását felöltöztették papi ruhába és a degradáció hatásos jelenetét végezték el vele, aztán a lángokba vetették csontjaival együtt, amit külön e célra exhumáltak.

Amilyen kegyetlennek tetszik ez az eljárás, teljes összhangban állt ama kor meggyőződésével, de ezzel az utolsó auto de fével a vész-törvényszék gyilkos tevékenysége egyszersmindenkorra véget ért.

Az auto de fék leírásán nyoma sincs az inkvizíció egyik legfőbb kötelességének, azaz a nők elcsábításának gyóntatóik által a gyóntatószékben. Mikor végre IV. Pál pápa felismerte, hogy a világi törvényszékek hasztalan igyekeznek ennek a gyalázatos szokásnak gátat vetni, akkor e bűnnek az elnyomását a spanyol gyarmatokon az inkvizícióra bízta és IV. Gergely pápa pedig 1622-ben az összes országokra kiterjesztette ezt az előjogot, ahol a Szent Hivatal létezett. De a papok a nyilvános botrány elkerülése végett sohasem hurcoltattak a nyilvános auto de fék elé. Ítéletüket csukott ajtóknak mellett a

nagy tárgyalóteremben olvasták fel, paptársaiknak jelentéktelen számú jelenlétében, hogy ők is megszívleljék, mi vár az ilyen bűnösre. Amíg tehát az ilyenfajta bűnöket gondosan eltitkolták a község előtt, temérdek munkát róttak vele a törvényszékekre. A gyarmati papság erkölceiről mindenki tudta, hogy igen lazák és hogy a magányos missziókban és a benszülöttek közti paróchiákban szabadon garázdálkodik a rossz erkölcs. És ezt még megkönnyítette, hogy úgyszólván teljes büntetlenségre volt kilátás, mert hisz az elcsábított nők lettek volna az egyetlen vádlók, de azt mindenkor roppant nehéz volt elérni, hogy azok feljelentsék csábítóikat. Igen természetes tehát, hogy az inkvizíció rendszeresítése után, mihamar felszólították, hogy az ilyen bűnösöket üldözzék és 1577-ig már volt is öt ilyen esete. De úgy látszik, hogy nem kellő eréllyel lépett fel az ilyen bűnök kiirtására, amint azt Fra Juan de Saldana esetéből is láthatjuk 1583-ban, mert mikor a vizsgálat megindult ellene, ő már hathónapi elzárásra volt ítélve fellebbvalói által, mert Tequitatlanban erőszakot követett el egy indián lányon és mikor az megtagadta, hogy viszonyt folytasson vele, letartóztatta és megkorbácsoltatta őt, amire aztán engedett. Noha még csak harmincnégy éves volt, Saldanát már tekintélyes személyiségnek ismerték a franciskánus rendben, aki már öt számottevő pozícióban működött és jelenleg, mint a Sucnipila kolostor gondnoka három hívét, Diego Florez leányait elcsábította és úgy látszik nem is tagadta a dolgot, mert nyíltan azzal dicsekedett, hogy spanyol és indián nőt elcsábított már és úgy látszik sejtelve sem volt arról, hogy az inkvizíció figyelmét felkelti vele. Mikor vizsgálat elé bocsátották, már két évvel ezelőtt megfosztották attól az előjogtól, hogy spanyol nőket gyóntasson, de most, mint a kolostor gondnoka engedélyt szerzett ehhez. Fel is említett hát hét indián nőt, akiket gyónás közben elcsábított, nemkülönben egy mesticet és több spanyol asszonyt. Ezekben az esetekben a fiskus vádja igen ékesszóló retorikai teljesítmény, amely azt a gyalázatos bünt megbélyegzi, amit az illető, a papság szörnyű hatalmával visszaélve elkövetett azzal, hogy azokat a lelkeket, akik üdvözülésüket keresni jöttek hozzá, rossz útra *vezette*. Ám mikor az ítélet kimondására került sor, kitűnt, hogy az inkvizíció az ilyesmit sokkal kevésbé büntetendő cselekménynek tekinti, bármely csekély eltérésnél a hit gyakorlásában.

Az ilyen eljárás pedig éppenséggel nem volt alkalmas arra, hogy az érzéki természetű papokat a kísértéstől megóvja és így az erkölcs-telenség vígan tovább virult.

Hogy ez az elnéző kezelése az ügynek idővel még enyhült, arról Fra Francisco Diego de Zarate franciskánus esete tanúskodik, aki igen tekintélyes állást foglalt el. A vizsgálat alkalmával összegyűjtött bizonyítékok alapján már huszonhatszor követett el csábítást ötvenhat asszonyon és az volt a szokása, hogy minden nőnek, aki gyónni jött hozzá, erkölcstelen ajánlatot tett. Lehetetlen brutálisabb fajtalanságot

elképzeln, mint ezeknek a bizonyítékoknak egynéhány részletét. A vétek egynémely esetben majdnem nyilvánosan történt és ez végletekig így ment volna tovább, ha Francisco Diego nem üzött volna ki Rio Blancoból családostól egy férjes nőt, amiért ellentállt neki. De az asszony nem hallgatott és nagy botrányt rendezett, amely szükségessé tette az inkvizíció közbelépését. Az elcsábított nők közül huszonegy indián nő volt, nyolc spanyol (ezek közt egy közeli rokona), továbbá nyolc mulat, négy mestic és tizenöt, akinek származását nem lehetett megállapítani. Mikor az összes részleteket felölelő vádiratot felolvasták a franciskánus előtt, elismerte annak helyességét, sőt már előzőleg egy írott vallomásban több olyan esetet megnevezett, amely a vizsgálatot elkerülte. Dacára, hogy ez az eset ugyancsak súlyos volt, Fra Francisco bűneinek második felsorolásával menekült meg a franciskánusok kolostorába, ahol eltiltották tőle a gyóntatást és nem volt szavazati joga többé a rendben és ezenfelül a pénteki és a szombati napokat kópadozatú cellájában vízen és kenyéren kellett töltenie.

A privilégiumok közt, miket az inkvizíció megkövetelt, a katonai szolgálat alól való felmentés is szerepelt. A főinkvizítor alkalmazottai kivétettek az általános szemlén való megjelenésben, de ha ellenség mutatkozott a láthatáron, mindenki hadköteles volt, kivéve azokat, akik a törvényszékek aktáit őrizték és ezeket bizonyítvánnyal látták el. De amint el lehetett várni, nem nagy foganatja volt ennek a kivételezésnek, 1681-ben a pueblai szemlére hívta fel a lakosokat, hogy a Campeachy erőd felmentésére siessenek. Hipolito del Castillo alguazil, mint az inkvizíció alkalmazottja, kivételes elbánást követelt, amihez pedig semmi joga sem volt. Az alcalde megfenyegette, hogy öszvérháton Campeachyba küldi és tényleg börtönbe vetette, fejét kalodába helyezte és százhusz pezot fizetteti meg vele. De a pueblai comissio vezetője védelmébe vette Castillot és miután az inkvizícióhoz folyamodott, az megparancsolta, adják neki vissza a pénzét.

A Bourbon-dinasztia uralomrajutásával úgy Mexicóban, mint Spanyolországban az a hajlandóság mutatkozott a világi hatóságok részéről, hogy gátat vessenek a Szent Hivatal örökös házsártoskodásának. Valdes la Vandra, a Valle la Santa Barbara gondnoka például minden temetés után díjat szedett, még olyanok után is, amelyre meg sem hívták, sőt azt is megkövetelte, hogy Úrnapiján, San Pedro és más ünnepnapokon az övé legyen az első hely a templomban, gondnoki minőségénél fogva. A papság panaszt tett ellene a törvényszéknél, amely elutasította követeléseit és szerényebb viselkedést parancsolt reá.

III. Carlos felvilágosult despotizmusa fokozott mértékben kívánta az inkvizíció privilégiumait letörni és merészségét megzabolázni. Az

BRENNER
M.

ideiglenes liberalizmus abban az időben nagyban hozzájárult, hogy azt a hagyományos rettegést enyhítse, amit az inkvizíció felkeltett. 1767 körül komoly konfliktusba keveredett az Audenciával bizonyos Bechi dr. ügyében, amikor is a királyi fiskus vita közben igen csekély tisztelettel bánt el az inkvizícióval, felsorolván, hogy V. Károly miként kényszerült az inkvizíció igazságszolgáltatásának határt szabni Sziciliában és hogy az uralkodó mikép száműzte udvarából Quintano Bonifaz főinkvizitort és nyíltan célzást tett arra, hogy az esetben, ha az inkvizíciót feloszlatnák, igen könnyen akadna helyettesítő — mindezt pedig keserűen, látszólag teljesen eredménytelenül panaszolta fel a Supréma a királynak 1768 február 29-én egy consulta alkalmával. Ez a példátlanul merész beszéd felfedi valamely fenyegető változásnak a létezését és ezt még fokozta a jezsuiták váratlan kiutasítása, mit az alkirály, marquis de Croix 1767 június 25-én igen ügyesen véghezvitt. Az egyházi építmény alapján megrendült és ehhez az az általánosan hiteltérdemlő hír is hozzájárult, hogy a legközelebbi szenvedő fél az inkvizíció lesz és olyan határozottan állították ezt, hogy még a napját is megjelölték szeptember 3-ra és az alkirálynak az az intézkedése, hogy mindenféle zavargásnak elejét véve, fegyverben tartotta egész éjjel a csapatokat, főleg azokban a negyedekben, ahol az inkvizíció székel, még csak megerősítette *ezt* a tévedést és az olyan mélyen gyökeret vert már, hogy mikor az éjszaka a várt esemény nélkül múlt el, a hercegérsek meglátogatta az alkirályt, hogy tőle tudja meg, milyen alapja van ennek a balhiedelemnek és hogy az inkvizíció elnyomása csak ideiglenes, amíg bizonyos ügyeket elintézett.

Az inkvizíció által teljesített politikai funkciók világosan meghatározható a szabadságharc főmártírjának, Miguel Hidalgo y Castilla esetéből. Hidalgo Dolores község plébánosa volt, aki először emelte fel a lázadás zászlaját és akit a lázadó hadsereg főparancsnokának neveztek ki. Ez az ember kiválóan érdekes jellem volt. 1753-ban született és kiképzését a San Nikolas királyi egyetemen nyerte el Mechoacában, ahol utóbb rektor és teológiai tanár lett. A vizsgálat alkalmával azt fogták rá legelőbb, hogy amiatt bocsátották el az egyetemről, mert hogy botrányos kalandba keveredett bele, amelynek folyamán éjjel a kápolna ablakán keresztül kellett elmenekülnie. Ezután világi pap lett és végleg a Los Dolores zárdában telepedett e, ahol nagy jövedelme dacára adósságokba keveredett. Szerette a zenét, a táncot és a kártyát, viszonya nőekkel szemben olyan természetű volt, ami abban az időben adósságokba keveredett. Szerette a zenét, a táncot és a kártyát, viszonya nőekkel szemben olyan természetű volt, ami abban az időben elég gyakori volt a papság körében. Nagy erélye nem hagyta nyugodni és rávitte, hogy fazekasműhelyt és betegsegélyzót alapítson, ami talán megokolja adósságba való jutását. Elsőrangú tudósnek tekintették és azzal tartotta fenn intellektuális szórakozásait, hogy Racine tragédiáit és Molière komédiáit fordította le, az utóbbiakat elő is

adatta házában, kedvenc hőse Tartuffe volt. Egy Garcia de Garrasqueda nevű pap, aki 10—12 esztendeig élvezte bizalmas barátságát, mikor az inkvizíció vizsgálata alá került, feljelentette őt, hogy együtt olvasták Cicerót, Serrit, Fleury egyháztörténetét, Rollin Az ókor történetét és egy olasz művet Genovesiről és hogy Hidalgo egyaránt magasztalta Demosthenes és Bossuet ékesszólását, úgymint Buffon természettörténetét és Pitaval híres esetei és még több hasonló történeti művet.

Az ilyen jellemről nem valószínű, hogy a Szent Hivatal figyelmét elkerüli. 1800 július 16-án Fra Joaquin Huesca, a filozófia tanára feljelentette őt különböző vallástalan kijelentésért, amiket Fra Manuel Estrada szintén megerősített és kibővített. Mikor ezt a feljelentést tette, a három ember kijelentette, hogy Hidalgo nagynevű tudós, aki kártyával és nőekkel tette tönkre magát és hogy betiltott könyveket olvasott, amíg a teológiát tanította az egyetemen.

A törvényszék természetesen vizsgálatot indított, amely egy év-nél tovább eltartott, tizenhárom tanút idézett be, akik annyi mindenféle eretnek kijelentéseket fogtak rá, amiket, ha állandóan fenntartottak volna, elégséges lett volna arra, hogy Hidalgot máglyára juttassák.

Az ügy 1807 július 22-ig pihent, amikor egy Jósé Maria Castilblane nevű pap állt elő és kijelentette, hogy Estrada mindenféle botrányos dolgokat mondott el neki Hidalgoról. Ennél komolyabb tanú volt Maria Manuela Herrera, akit jó magaviseletű nőnek ismertek. Gyóntatójának parancsára azt vallotta, hogy egyideig Hidalgo szeretője volt, amikor is az olyanokat mondott neki, hogy nem Krisztus halt meg a keresztfán, hanem egészen más ember és hogy nem is létezik pokol, ezzel az utóbbi állítással Hidalgo a lelkiismeretét akarta megnyugtatni, mert közös megegyezés szerint ő látta el nőekkel, míg amaz férfi ismerősöket szerzett neki. De azért különös önmérsékléssel az inkvizíció semmit sem tett arra, hogy Hidalgo merészségét le-törje és nem is bántotta volna, ha békén hagyja a politikát.

Mikor azonban 1810 szeptember 16-án ő indította meg a forradalmat, a Szent Hivatal letargiáját azonnal a legbuzgóbb tevékenység váltotta fel. Azok a bizonyítékok, melyek oly régóta az akták között szunnyadtak, előkerültek ismét, még pedig olyan értelemben, hogy Hidalgóra most már ráfogták, hogy feslett életű eretnek, lutheránus és kálvinista, erős a gyanú, hogy emellett ateista is. Ugyanaznap a törvényszék megállapította, hogy miután a lázadó csapatok védelme alatt áll, hát nem lehetett letartóztatni és ediktumot bocsátott ki, amely szerint 30 napon belül az inkvizíciónál jelentkezni tartozik.

De a kreolok és az indiánok gyűlölete a spanyolok iránt olyan lángoló volt, hogy a bennszülött papoknak négyötöde a lázadókhöz

szegődött és így a hitnek a kérdése annyira összebonyolódott a pártviszályal, hogy az inkvizíció nem tudta, hogy mihez fogjon; a végzetes szeptember 16-án, mikor Hidalgo, San Miguel el Grande ellen vult, kis csapata élén, véletlenül a gualdelupeai Szent Szűz képét fedezte fel egy vászondarabon, amit zászlónak adott a lázadóknak, a többi banda elfogadta és az összes felkelők most már VII. Fernando képmása mellett a mexicói sas alá ezt írták ki jelszólul: „Viva nuestra Senora de Guadalupe Viva Fernando VIII Viva la America y muere el mal gobierno!”

Az inkvizíció komolyan hozzálátott, hogy bizonyítékot kerítsen a lázadók istentelen cselekedeteiről és mikor visszaverték őket, már nyomukban voltak ügynökeik, hogy bizonyítékokat gyűjtsenek olyan egyének ellen, kik rokonszenveztek a mozgalommal.

Hidalgót természetesen letartóztatták és börtönbe vetették és az a kérelem, amit az inkvizícióhoz intézett 1811 január 26-án, hosszú és férfias kijelentése volt, hogy aláveti magát a Szent Hivatal ítéletének. Az a lelkiállapot, amely ebben a dokumentumban megnyilatkozik, határozottan megcáfolja Hidalgónak május 18-án állítólag a néphez intézett hamisított manifesztumát, melyet csak azért közöltek, hogy a népet lecsendesítsék, isten is elhagyta ügyét, így kiált fel szokott hevesvérűségével. Mint menekültöt fogták el néhány hónappal azután, hogy nyolcvanezer ember élén vezette lázadásra a népet, most már a sir tátong előtte és nincsen menekvése az örökös kintól, mert hisz, mint lázadója az egyháznak, végezte be életét. Hogy ilyen nyomás alatt elhárítani igyekezett magától az örökéletű büntetést, mindenestre természetes volt, bármilyen különösnek tetszhetik ez, a más hitet valló előtt, akik rokonszenvezni tudtak a szabadság szeretetével, de nem értették meg azokat az érzelmeket, amiket vallásos meggyőződése lobbantott lángra.

A cadizi cortex dekrétuma, amely 1813 február 22-én feloszlatta az inkvizíciót és csak június 8-án terjedt el Mexicóban, e dekrétum alapján a törvényszék összes tulajdona a kincstárra száll, hogy a kormány adósságát lefizetni segítse és azonnal le is foglaltatott. Fogoly már nem volt, mert azt a néhány politikai foglyot már jóelőre különféle kolostorokban helyezték el. Erről a megegyezésről autentikus leírással rendelkezünk, melyet 1814 december 20-án a restauráció után a titkos börtön alcaldéja hagyott reánk. Azt állítja, hogy már alig várták ennek a dekrétumnak a megjelenését, hogy a nép megvetéssel tekintett a törvényszékre és hogy semmibe sem vette annak privilégiumait. Rögtön a publicatio után Calléja alkirály bejelentette a legidősebb inkvizítor működésének beszüntetését és másnap egy meg-

hatalmazott közeg jelent meg, hogy birtokába vegye az inkvizíció vagyonát és leltárt vegyen fel róla. Kitárták a nagy tölgyfa kaput a báméskodó tömeg előtt, aki szabad folyást engedett az intézmény ellen táplált utálatának.

Augusztus 31-én az érsek jelentést tett a kormánynak, hogy három egymásután következő vasárnap felolvastatta a székesegyházban az inkvizíció feloszlatásáról szóló dekrétumot. Azonnal leszedték a falon függő összes sanbenitókat, a San Jósé kórház priorja az örültek számára kérte el őket ruházatnak, de az alkirály a csapatok részére foglalta le. Az érsek azután elkérte a kitiltott könyveket, amelyek saját palotájának négy szobájában voltak felhalmozva, azonnal kiutalták neki.

Ám Ferdinándnak trónra visszahelyezésekor az volt az első dolga, hogy feloszlatta a cadizi alkotmányt és érvénytelennek jelentette ki az összes törvényeket, amit az kiadott és megfenyegette mindazokat, akik a kitiltott könyveket maguknál rejtegetik. Ez a rendelet már egymagában elegendő volt arra, hogy újra feltámassza az inkvizíciót. De azért az igazságszolgáltatás elhatározását kellett bevárni, amely újra szervezne azt.

Csak december 23-án utasította Calléja alkirály az érseket, hogy állítsa fel újra a szent törvényszéket, a királyi parancs nyomán. Ám a törvényszéket igen megviselte ez az állapot. Az alcalde 1814 december 30-án arról értesít bennünket, hogy az inkvizíció vagyona államkötvényekből és adósságlevelekből állt, de hogy csak 773 pezo térült meg ebből a pénzből az inkvizíció kasszájába. A bútorok vevője, melyeket árverésen adtak el júliusban, hamis néven kereskedőnek mondta be magát, de tulajdonképpen Cortina gróf volt, akitől ugyanazért az árért akarták visszaszerezni, amelyen megvette, de ő már a bútor nagyrészét továbbadta. Az épület is tatarozásra szorult és így az inkvizíció tényleg sanyarú helyzetbe került. De még az is fokozta bajait, hogy a törvényszék annyira hitelét veszítette, hogy az igazságszolgáltatás minden oldalról támadólag lépett fel ellene és pedig olyan módon, hogy az általános megvetés kimutassa, amellyel a nép ellene viseltetett. Caléja alkirály proklamációt bocsátott ki, amelyben tűzhalálra ítélte az 1814-iki, a lázadók által létesített alkotmányt, különféle más irattal és aktával együtt.

Ilyen körülmények közt könnyen érthető, hogy Flores tábornok a kormánycsapatok nevében megragadta az alkalmat, hogy magának tulajdonítsa a lázadók vezérének Jósé Maria Morelosnak az elfogatását, aki immár Hidalgóval együtt a legelső helyet foglalja el a mexicói Valhallában.

Flores azt sem halasztotta el soká, hogy a szent törvényszék jogait érvényesítse és parancsára a fiskus egy körülményes iratban kimutatta, hogy az egész ügy az igazságszolgáltatás alá tartozik. 23-án egy-

begyűlt a consulta de fe, amely a mechoacani püspöki helynök és az inkvizíció consultureseiből állt, amely arra figyelmeztette az alkirályt, hogy ámbár Morelos úgy a világi, mint az egyházi törvényszék alá tartozik, a consulta de fe úgy határozott, hogy más egyéb bűnei miatt, inkább az inkvizíció illetékes vád alá helyezni, Isten dicsőségére és az állam javára. Ezenfelül azt ígérték, hogy négy napon belül befejezik a vizsgálatot Calléja kissé kelletlenül ugyan, de teljesítette a kérelmet és így egynapi időt sem vesztegettek el, hogy a Szent Hivatal analeseiben előforduló leggyorsabban lefolytatott vizsgálatot megkezdjék. Flores, miközben ezzel a tetteivel dicsekedett, utána teszi, hogy az inkvizíciót nagyon megzavarta az a tény, hogy Morelost többször is kikérték más törvényszékek, amiből az tűnik ki, hogy azok csak afféle üres hengecsnek tekintették az inkvizíció eljárását. A törvényszék újra felvette most *ezt* a funkciót. 1817-ben Don Jósé Xavier de Tribarren ellen folytatott vizsgálat, kitiltott könyvek olvasása miatt; leleplezte, hogy Don Cayetano Romero de Guetaria, Guipuzcoából, szintén olyan bűnös ebben és így a Supréma, Madridból legott parancsot küldött, hogy vád alá helyezték őt. A legutolsó feljegyzésre méltó áldozat Fra Servando Tereza de Mier Noriega y Guerra volt, miután egyideig börtönben tartották, a törvényszék előre megsejtve közelgő feloszlását, az alkirályhoz küldte őt, mint az állam ellenségét, aki szívből gyűlöli a királyt, a cortezt és az összes törvényes kormányzatot, sőt a Szentszéket sem tartja tiszteletben, mert fő szenvedélye a forradalmi függetlenség megteremtése, melyet úgy Észak-, mint Dél-Amerikában szenvedélyes gyűlölettel megírt írásaival elősegített.

De az inkvizíció létezésének ez a haszontalan meghosszabbítása nem volt hosszú életű. Az 1820-iki forradalom legelső intézkedése, amely

az 1812-iki alkotmányt visszahelyezte, a március 9-ről keltezett királyi dekrétum volt az inkvizíció feloszlása. Mielőtt ez a rendelet hivatalos úton Mexicóba ért, Venadita gróf alkirály már elolvasta a *Gaceta de Madrid*-ban és mindent elrendezett a szent törvényszék megsemmisítésére. Az alkalmazottak május 31-én beszüntették működésüket, úgymint ezelőtt, már átküldték politikai foglyaikat az állami börtönbe. A hit ellen vétőket pedig különféle kolostorokba internálták. Az irattárt átadták az érsek gondnokának és az inkvizíció tagjai pedig siettek más otthont keresni. Erre július 14-én az alkirály parancsot adott ki a dekrétum elfogadására és 16-án pedig Antonio de Pereda inkvizitor tudatta, hogy a törvényszék beszüntette összes funkcióit és a teljes tétlenség állapotában maradt. Az iratokat a függőben levő vizsgálatokról az arra illetékes hivataloknak osztották ki és az intendáns birtokába vette az inkvizíció tulajdonát. Az alkalmazottak visszaszállingóztak Spanyolországba, ahol a többiekkel együtt látták el őket. Így halt meg elhagyatottan és sikerét veszve az inkvizíció, amely viruló korában rémületet árasztott a két óceán kö-

zötti tartományokban, ám a benyomás, amit keltett, nem tűnt el vele együtt. 1821-ben Don Celestino de la Torre, egy dühös támadást nyomtatott ki Spanyolországban a Szent inkvizíció cím alatt, amelyről bevezetésében kijelenti, hogy nem szolgálkúék kiábrándítására szolgál, akik még most is a Szent Hivatal visszaállításáért sóhajtoznak. De még ennél is jellemzőbb, hogy az 1833-ban megindult agitáció alatt, amikor a kormány azon erőlködött, hogy az új rend belenyugvásába kényszerítse az egyházat, névtelenül egy kis füzet jelent meg *Mientras no haya Inquisicion se acaba la Religion* (Az inkvizíció nélkül a vallás elpusztul) cím alatt és azzal érvel, hogy az eretnekséget sohasem lehet kiirtani, csakis erőszakkl. Az excomunicato, a cenzúra és a vitatkozás mit sem használ és Krisztus hitét csak úgy lehet megőrizni, ha az összes püspököket az inkvizíció teljes hatalmával és minden módszerével ruházzák fel és az ellene vétőket az állam bünteti. A püspökök természetesen valamennyien készek arra, hogy amennyire tőlük telik, elvállalják ezeket a funkciókat egész 1850-ig, amikor Féréals *Mysféres de L'Inquisition* című munkáját lefordították Don Manuel de Cuendias jegyzeteivel és erre püspöki junta de censurát tartottak, amelyben mégsem hallgatva a vádlottat, egyházi átokkal sújtották mindazokat, akik ezt a könyvet elolvassák.

Peru.

Amikor 1570 január 9-én Servan de Cerezuella Limába megérkezett, hogy az inkvizíció törvényszékét megnyissa, a spanyol Dél-Amerikában olyanok voltak az állapotok, melyek teljes közbelépést tettek szükségessé, hogy ez a telepítmény megfelelhessen azok reményeinek, akik olyan buzgón szorgalmazták az Új-Világ keresztényítését. A Szent Hivatal rendszeresítését sokan követelték, akik aggodva nézték az ott lábrakapott demoralizációt és mi látni fogjuk, hogy az inkvizíció befolyása jónak vagy rossznak bizonyult-e. Perut az arany-éhes kalandorok hódították meg, akik a mohó vagyongerésben levetkőzték a civilizált élet korlátjait. Az egyház majdnem semmi erkölcsi hatalmat sem gyakorolt, amint azt az akkori alkirály, Francisco de Toledo tudatja, mert az országba érkezésekor arra ébredt rá, hogy a klerikusok és a fráterek, a püspökök és a prelátusok, — a lelkiek parancsolói nem ismertek el fensőbbiségét maguk felett. A királyt állandóan költségbe verte a minden beérkező hajón való szabad átkelése annak a temérdek klerikusnak és frátereknek, akik azzal az ürüggyel jöttek be az országba, hogy az indiánokat megtérítsék, de tulajdonképpen annak a célnak szentelték minden igyekezetüket, hogy kifosszák az indiánokat és hogy aztán vagyonnal megrakodva térjenek vissza Spanyolországba. Ezek a papok börtönöket és börtönőröket, valamint láncokat tartottak készen, mindenkit

letartóztattak, aki megsértette őket és nem akadt senki, aki felelőségre vonja érte őket. A püspökök azt állították, hogy királyi engedélyük van arra, hogy visszatérjenek az országba ama temérdek ezüsttel megrakodva, amit már előre el nem küldtek és így állt a dolog a fráterekkel is. Ezt a sajnálatos jelentést megerősíti Toledo utóda, Villar gróf alkirály 1588-ban. A világi papok — úgymond — a püspököktől lefelé az alsópapságig nem azért jönnek Peruba, hogy az indiánok lelkét megmentsek, hanem azért, hogy pénzt szerezve visszatérjenek Spanyolországba, míg azok, akiket a királyi parancs az országhoz köt, leginkább rossz magaviseletért elcsapott katonák vagy más egyéb gyanús alakok. A világi rendek tagjai sem különbek, kivéve talán a franciskánusokat, de főképp a jezsuitákat. A királyi tisztviselők arra használják fel állásukat, hogy a népet elnyomják és pénzt csikarjanak ki tőle. Igen kevés az olyan bevándorló, aki becsületos munkáért jön be, a legtöbbje csavargó, azoknak a vendégszeretete után él, akik befogadják házukba. Mindezzel pedig az indiánok keresztényítése igen csekély haladást mutat fel. Villar gróf kijelentése szerint úgy a világi, mint az egyházi bevándorlás teljesen korrupt állapotokat teremt, de a kreolok és a bennszülött fehérek sem különbek náluknál.

Ami a hit-ügyet illeti, minthogy még nincs inkvizíció, a püspöki hivatal alá tartozó igazságszolgáltatás ítél az eretnokségről. Már 1532-ben a dominikánus Gaspar de Carvayal, mint inkvizítor működött. De az inkvizíció legnagyobb hatalmát akkor fejtette ki, mikor 1548-ban az első hercegérsek, Geronimo de Loaisa auto de fét tartott Limában, ahol a flamand Jan Millart égették el protestantizmusáért. 1560-ban a cuscoi püspöki helynök egy auto de fét tartott a városban, ahol a mulatt Luis Suranot, mint Mohamed dogmáit hirdetőt végezték ki.

A püspöki inkvizíció tehát igen tevékeny volt, nem akart egykönnyen saját igazságszolgáltatásáról lemondani, amíg Mexicóval így történt és a Supréma rá nem parancsolt 1570-ben, hogy adja ki összes ügyeit a szent törvényszéknek.

Az átadás megtörténtekor Limában négy függő ügy volt, Cusco-ban pedig kilencvenhat, amit illetőleg a fiskus úgy jelentett be, hogy az alkalmazottak sok olyan embert tartóztattak le, akik semmit sem vétettek a hit ellen, de szokás szerint busás borraivalóért szabadon bocsátották őket. Az inkvizítor, Cerezuella jó példát mutatott, hogy három ilyen törvényszéket felfüggesztett, a többieket pedig tettük megisméltése esetén bírsággal fenyegette meg.

Ilyen volt a talaj, amelyben II. Fülöp elhatározta, hogy az inkvizíciót beülteti, hogy az Új-Világra is kiterjessze áldásos működését. A beiktatás majdnem ugyanaz volt, mint Mexicóban. 1569 január 28-án Espinosa főinkvizítor megírta az oropesai püspöknek, hogy a

király úgy határozott, hogy Peruban is állít fel törvényszéket és hogy őt szemelte ki inkvizítornak háromezer pezo fizetéssel, amelynek egy-részét a limai egyház jövedelméből fedezzék. Megparancsolta, hogy azonnal utazzék Sevilleba, Francisco de Toledo alkirály hajóján, aki beavatja teendőibe. Hasonló utasítást küld egy másik inkvizítornak, Andres de Bustamentinek és ötszáz aranyat utaltak ki nekik fejenként, amivel költségeiket fedezzék. Peruban az összes püspökökhöz parancs ment, hogy valamennyi ügyet adjanak át nekik, melyek a törvényszékhez tartoznak. Az alkirályhoz is azt a parancsot menesztették, hogy mindenképpen támogassa a Szent Hivatalt és megfelelő épületről gondoskodjék befogadására és börtönökről.

Igen korán kezdődött meg az ellenségeskedés az inkvizíció és a püspökség közt, amely az előbbinek az egész pályafutása alatt zavaró elemévé lett a spanyol dominiumoknak. 1584-ben Ulloá inkvizitor panaszt tett a Suprémánál a legutóbb lefolytatott tanács ellen Limában, amely titokban Íratott a királynak, hogy milyen jellemtelen embereket választott ki a tanács tagjainak. Ez pedig abból a visszautasításból ered, hogy a cuscoi, a la platai és thukománi püspökök összevesztek, hogy maguk nevezhessenek ki saját egyházmegyéikbe megfelelő tanácstagokat. A püspökök ugyanis — így folytatja a levél — nagy ellenségei az inkvizíció behozatalának, mert ez határt szab a saját igazságszolgáltatásuknak és így ők, úgymint a királyi törvényszékek, állandóan bajt okoznak a Spanyolországból küldött alkalmazottak végtelen szerénysége dacára.

Noha Cerezuelát bevádolta a Suprémánál Arrieta jegyző, mint teljesen járatlant az inkvizítori gyakorlatban és mint igen könnyen befolyásolható. De Cerezuela egyszerre olyan erélyről tett tanúságot, amely rémülettel töltötte el az összes társadalmi osztályokat, mert alighogy az ediktumot publikálták, már megkezdődött a sok le-tartóztatás, börtönbe vetették a bigámistákat, az istenkáromlókat és azokat a személyeket, akik nem tudták nyelvüket kellőképp megzabolázni. Alcedo, a fiskus három ilyen esetről számol be naponta. A székesegyház káptalanját és annak ügyvédjét hamis tanúzás miatt helyezték vád alá az egyházi bíróság előtt, amit a teológusok eretnekségnek minősítettek ugyan, de az érsek közbelépése dacára Cerezuela kivallatta őket és fejenként 800 pezóval bírságolta meg a törvényszék javára. Azután két királyi tisztviselőt helyezett vád alá, amiért nehézségeket támasztottak az inkvizíció szegény foglyainak ellátása iránt és ezeket is fejenként 60 arannyal bírságolta meg, úgy látszik, hogy mély benyomást akart kelteni a közönség között, ezért tehát egy ünnepélyes auto de fe megtartása elengedhetetlen volt. De miután itt még nem alkalmazhatták a szokásos előrebejelentést, tehát már 1573 november 15-én tartották meg a főtéren az összes jelenlévő szokásos megesketésével és szónoklat megtartásával. A különféle testületek természetesen hajbakaptak a számukra kijelölt helyekért,

de Cerezuela hamarosan elintézte ellentétes követeléseiket és a szörnyű szertartás hatásosan le is zajlott. Nem volt sok vezeklő, a korszikai Joan Bautistát protestantizmusáért ítélte el még az érsek és a charcassi püspök újra elítélte életfogytiglani börtönre. Most tehát, mint konok javíthatatlant kétszáz korbácsütésre ítélték az utcákon végig, utána pedig életfogytiglani gályarabságra. A francia Jean de Liont ugyanezért az eretnokségért tízévi börtönre ítélték Limában, úgymint ezer pezo hozzájárulásra az állványok felállításának költségéhez. Ynes de los Angeles száz korbácsütést kapott kétnejűségért és Andres de Campos ugyanennyit, mert elárulta az inkvizíció titkait. De mint a szertartásnak főattrakciója, egy másik francia szerepelt, bizonyos Mathieu Salado, akit általánosan tébolyodottnak tartottak. Lutheránizmusért jelentettek fel 1570 májusban, de miután megvizsgálták, mint beszámíthatatlant elbocsátották. De 1571 novemberben újabb bizonyíték került elő és újabb vizsgálati fogságba került. Azt állította, hogy Erasmus és Luther szentek, becsmérelte a pápát, a katolikus papságot és az egész inkvizíciót. Tagadta, hogy purgatórium létezik és semmit sem tartott a miséről és a szentképekről. Ezúttal már ráfogták, hogy épelméjű és csak konok istentagadó. Tortúrának vetették alá és hogy ezután élve elégették-e vagy előbb megfojtották, arról nem tudunk. A nagy távolság és a közlekedési nehézségek szükségkép függetlenebbé tették tetteiben az inkvizíciót, mint ahogy Spanyolországban megengedett, de a Supréma amennyire lehetett, felügyeletet gyakorolt felette. Elkerülhetetlen volt, hogy a törvényszéknek meg ne engedjék jelentéktlenebb és fizetés nélküli állásokra való kinevezését, de erről mindig jelentést kellett tenni a Suprémának, amely ilyenkor komissiót küldött ki és néha maga végezte a kinevezést.

Úgymint Mexicóban, Peruban is kivétel volt az indiánok az igazságszolgáltatás alkalmazásánál és a hitre vonatkozó ügyekben a püspökök alá tartoztak, de ennek senki sem örült. Fra Juan de Vivero fölírta Fülöp királyhoz, hogy az inkvizíció büntesse meg az indiánokat, noha nem is olyan szigorúan, mint a spanyolokat szokta. Arrieta jegyző azt ajánlotta Cerezuelának, hogy ne vegye figyelembe *ezt az* utasítást, hanem igenis üldözze a rézbőrűeket épúgy, mint ahogy ő látta Sevillában, hogy ott meg nem keresztelt rabszolgákat megbüntetik, mert megrontják keresztény társaikat. Cerezuela bejelentette erre, hogy a megkeresztelt indiánok nyilvánosan kioktatják társaikat, hogy azt, amit a misszionáriusok mondanak nekik, hazugságnál nem egyéb. De a Supréma szilárdan kitartott véleménye mellett és ráparancsolt Cerezuelára, hogy ne avatkozzék bele.

Cerezuela buzgóságát akkor is letörték, mikor bejelentette, hogy azok az idegenek, akik Peruba jönnek, azonnal az ország belsejébe igyekeznek jutni, ő tehát azt ajánlja, hogy a kartagénai és a panamai comissio űzze őket vissza és ne engedje őket az ország belsejébe be-

jutni. Ám a Supréma azt felelte, Hogy az idegeneket senki sem gátolhatja meg abban, hogy az ország belsejébe behatoljanak, ha nem követnek el kihágást a Szent Hivatal ellen és nem hoznak be tiltott könyveket.

A fő akadály a inkvizíció teljes megszervezésének az az óriási terület volt, amely egyetlen törvényszék alá tartozott. Amíg az új Granada királyságot 1610-ben el nem vágta az anyaországtól, addig a kartagénai törvényszék működött, beleértve a nyugatindiai szigeteket és egész Dél-Amerikát, a portugál Brazília végtelen határai nélkül. A három központ Lima, Santiago de Chile és Buenos Ayres, oly óriási távolságra voltak egymáshoz, ezenkívül a közbeeső terület jellege még nem alakult ki, sőt voltak még teljesen felderítetlen részei is, amelyeken az indiánokat csak félig-meddig hódították meg. Igaz, hogy Chilét a tengerről is el lehetett volna érni két-három heti hajóúttal, de a belső tartományokkal való közlekedés csak nagy nehézségek árán volt lebonyolítható. Mikor a törvényszék a Supréma tanácsát kérte ki erről, az csak annyit mondhatott, hogy a Paraguayban és a la Platában előforduló eseteket, úgy ahogy, el kell intézni. A távol lakó vádlottaknak meg kell parancsolni, hogy mutatkozzanak be a törvényszék előtt, de nem kell őket letartóztatni addig, amíg eretnekséget nem lehet rájuk bizonyítani — ezt az indítványt különben a pénzhőség sugalmazta, semmint a könyörület. Az a módszer, ami *otthon*, Spanyolországban hathatósan bizonyult, hogy ugyanis a lakosság központjaiban comissiókat állítsanak fel, csak részben orvosolta ezt a nehézséget. A comissio hatalma, amint már láttuk, féltékenyen volt korlátozva, az illetők elfogadhatták ugyan a tanúvallomást és továbbíthatták a parancsokat, de a letartóztatás tilos volt számukra, csak ha közvetlen veszély forgott fenn, hogy valamelyik vádlott megszökik. Az inkvizíció által letárgyalt esetek legnagyobb része kicsinyes bűnökből álltak — istenkáromlásból, tiszteletlen megjegyzésekből és abból a többé-kevésbé káros babonából, amit boszorkányságnak neveztek — és az ilyen ügyeknek a továbbítása és feljelentése sokszáz mérföldnyi erdőségen és hegyvidéken át, nyilvánvalóan olyan bonyolult művelet volt, hogy alig volt megvalósítható. Az a félvér vén banya, csavargó katona vagy vándor házaló, akik ilyen esetekben, mint bűnösök szerepeltek, akár meg is halhattak, mielőtt a letartóztatási rendeletet kézhezvették.

Az egyetlen komoly erőfeszítés ezeknek a bajoknak az orvoslására akkor történt, amikor Juan Ruiz de Pradot 1587-ben Limába küldték ki, mint vizitádort, teljhatalommal ellátva, hogy azokat a visszaéléseket megszüntesse, amelyek általános panaszra adtak okot. De ez az önmagában álló időleges erőlködés, amit Prado tehetett, nem vezetett állandó eredményre és a népnek nehezére esett, akit ezek a kicsinyes helyi despoták uraltak, hogy ismertesse a rajta elkövetett igazságtalanságot. De a limai törvényszékre nézve szintúgy nehéz

volt, hogy ily óriási területeken gyakorolja hatalmát. A kegyetlenség és az igazságtalanság, ami ezzel a vádlottnak kijutott, szinte ember-telen volt. Egyetlen feljelentésre, valószínűleg valami csekély hibáért és minden előzetes vizsgálat nélkül, megtehették azt, hogy vasraverve Buenos Ayresből Limába küldjék és ez a hosszú út egész vagyonát felemésztette. Ennek az állításnak a gyakorlati oldalát a Francisco de Benavente esete mutatja be, akit 1582-ben a tukumáni comissionál feljelentettek azért, mert valaki azt találta megjegyezni, hogy az egyház állandó intézmény, ő pedig azt felelte rá, hogy azt nem jól mondják. A comissio tanukat kezdett gyűjteni erre az állítására, ami annyira elrémítette Benaventet, hogy hatszáz mérföldnyi utat *tett* meg, hogy a limai törvényszék előtt bemutatkozzék, amely felfüggesztette esetét és ő így újra haza utazhatott.

Némi enyhülés mutatkozott ezeknél a nehézségeknél, mikor 1611-ben a kartagénai törvényszéket felállították a tengerpart vidéke és a szigetek számára. Ez úgy látszik a kezdete volt ennek az óriási területnek a rendszeres kettéválasztására, amely később be is következett, amikor is a Supréma előterjesztésére III. Fülöp 1620-ban a buenos-ayresi püspökséget állította fel.

Ezekből az erőfeszítésekből, hogy a törvényszékek számát szaporítsák azt a következtetést lehet levonni, hogy a pénzügyi kérdés annyira fontos volt Dél-Amerikában, amint azt Mexicóban láttuk. Mikor Cerezuella és kollégája Limába érkezett, már a királyi kincstárnak azzal az utasításával jöttek, hogy a lefoglalások után fennmaradó összegből tízezer pezo fizetést utalványozzanak ki évenként a két inkvizitornak, a fiskusnak és a jegyzőnek. Limában világosabban, mint Mexicóban Fülöp ismételtén kijelentette, hogy ezt a királyi szubvenciót csak addig fogadja el, amíg a többi jövedelmi forrásból nem folyik be elegendő pénz. De a lefoglalásokon kívül volt még egyéb jövedelmi forrás is. Az egyik különösen jó eredménnyel kecsgetett. A szerencsejáték és kártya majdnem állandóan divatban volt és a vesztesek gyakran káromkodni kezdtek, amit az ott leleselkedő jegyző rögtön feljegyzett. A bankot rendszeren felrobbantották és a lefoglalt összeget az inkvizíció kegyes céljaira fordították.

A vagyonosodás is feltétlenül a költekezésre és az ezzel járó bűnökre vezetett. 1674-ben a kincstárnok hasztalan panaszkodott, hogy sikerül a törvényszék ügyeit rendbe szedni, a bevétel 35.951 pezora süllyedt alá, de a költségek sokkal többre rúgtak, de azért azt találja, hogy a Suprémának kiutalt összegek és a megnövekedett fizetési lista, mégis csak elegendő tőkemaradványt juttathatna a püspökségeknek, ha az inkvizítorok nem költenének annyit házaik tatarozására.

Azok az emberek, akik a törvényszékek élén állottak, bármilyen lett legyen hírük is otthon, rendszeren nem tudtak a demoralizáció befolyásának ellentállni, amit az állásukkal járó felelőtlen autokrata hatalom még jobban kiélezett. Az egyetlen hathatós felügyelet, ami a

Supréma számára fennmaradt, az úgynevezett vizitádor vagy inspektor kiküldése volt, felettes hatalommal volt felruházva, de ehhez a segítő eszközhöz csak ritkán folyamodott, minthogy a kiküldött inspektor hamarosan ugyanazoknak a kísértéseknek hódolt be, amiket ellenőrizni jött. A Supréma jól tudta, hogy kiküldöttei megbízhatatlanok, mert hisz az inkvizítorok csak ritkán működtek a kellő egyetértséssel. Halálos veszekedések támadtak és a jelentéseikben a főhadiszállásra tartózkodás nélkül ócsárolták egymást, míg alantasaik hasonlóképpen felfedték a náluk magasabbrangúak üzelmeit.

A második inkvizítor, Bustamente, meghalt Panamában és így Cerezuela egyedül nyitotta meg a törvényszéket. Alcedo, a fiskus és Arriéta, a jegyző, halálos ellenségek voltak és mindketten felírtak a Suprémának Cerezuela tapasztalatlanságát és önuralmának hiányát kritizálva és azt a kérést vetették fel, hogy erősebb kezű embert küldjenek Limába inkvizítornak. Kívánságuk teljesült, amikor Antonio Gutierrez de Ulloa 1571 március 31-én megérkezett, de nem tartott soká, önkényes és zsarnoki, botrányos viselkedése általános megütközést váltott ki, de azok, akik panaszkodni mertek ellene, ugyancsak megszenvedték, de azért titokban értesítést küldtek a Suprémának, Villar gróf alkirály pedig tartózkodás nélkül megírta a királynak, hogy Ulloa kémeket tart az alkirályi palotában, akik mindenféle okmányt és Íratott eltulajdonítanak, ezenkívül a más neve alatt üzembe hozta a guancavelicai higganybányákat és azokból a király kárára óriási jövedelmet húz. Gaspar Zapata de Mendoza nevű klerikus, mint a perui papság képviselője, többféle sikertelen próbálkozás után, végre Braziliába menekült. Ott a franciák elfogták és Dieppe-be vitték, ahonnan Spanyolországba hajózott át. De csak 1592-ben volt módjában, hogy Quiroga főinkvizítornak Toledóban egy memorandumot átadni, amelyben apróra leírta Ulloa viselt dolgait, fajtalan szeretkezései lányokkal és férjes asszonyokkal közszájon forogtak. Nyíltan szeretőt tartott Catalina Morejon, egy férjes nő személyében, aki arra használta fel befolyását, hogy kinevezéseket eszközölt és az ítéleteket megmásította. Ulloa állandó torzsalkodásban élt a bírakkal és a királyi tisztviselőkkel, akikkel kénye-kedve szerint bánt el. Belekötött hivatalos teendőikbe, amire nézve Zapata például is szolgálhat. Mindez, ha nem túlzás, úgy az ország az inkvizítorok alkalmazottainak kegyelmére volt utalva, akik gyilkoltak, raboltak és nőket szöktettek el és mindazokat, akik panaszt tettek ellenük .vagy megbírságotlák vagy lánrcraverve börtönbe vetették.

Ez alatt a megürült inkvizítori állást Antonio Ordonez y Flores-szel töltötték be 1594 február 4-én. Ulloa azonnal bejelentette, hogy meglátogatja a kerületét, amit meg is tett kollégája tiltakozása ellenére és aki arra kérte, hogy halassa el látogatását addig, amíg ő a törvényszék kezelésébe beleszokott.

Mikor Ulloa Charcas felé való útjában megállapodott Cuscoban

és megszállt Francisco de Coayse házában, akinek szolgája bejött azzal, hogy Vanegaz és néhány barátja az uccán beszélgettek és le-kicsinylően nyilatkoztak az inkvizítor hatalmáról. Ezek közül Párra, koncessziós bérlő néhány szót váltott Ulloa szolgájával, aminek következtében letartóztatták. Ulloa elé vitték, aki gazembernek, indiánnak, kutyának és hasonló szidalmakkal illette. Erre előhívatta összes szolgálait, körülbelül húszat, rárohantak Vanegazra, hogy megölik. Az egyik súlyos ütést mért a fejére, míg a többiek jól elverték. Donna Marianna, a házigazda felesége belépett és közbevetette magát érte. Ulloa kijelentette, hogy ötszáz korbácsütést méret le a gazemberre, de az asszony könyörgésére háromszázra, majd kétszázra csökkentette le az ütések számát.

Ulloa másnap elhagyta a várost, mert fülébe jutott, hogy útközben Vanegaz kijelentette, hogy panaszra megy Spanyolországba, amire újra lefogatta őt. Vanegazt az ágyából hurcolták el, ahol sebesülése után lábbadozott és vasraverve börtönbe vetették, másnap pedig Siguanába hurcolták, ahol Ulloa megeskette a feszületre, hogy senki sem bántotta őt. Innen aztán kétszáz mérföldre Santa Cruz de la Sierrába küldték, mint katonát, aki hét évig az ország határán köteles szolgálatot teljesíteni vagy pedig gályarabságra. További ötven mérföldre vitték megláncolva, de azért sikerült megmenekülnie és sok viszontagság és négyszáz mérföld utazás után végre elérte Limát, ahol mindezt bejelentette az alkirálynak és annak engedelmével Spanyolországba hajózott be, hogy ott tegyen panaszt.

Ulloa pedig a saját módjára folytatta az úgynevezett ellenőrzését, amíg parancs nem érkezett 1596 októberben Cepedához, a la Platai audencia elnökéhez, hogy tudassa vele, hogy megbízatása négy hónapon belül lejár. Ulloa az alkirályhoz fordult, hogy szóljon mellette, de az csak azt felelte, hogy engedelmeskednie kell és meg is parancsolta, hogy azonnal hagyja el Potosit. 1597 július 7-én, hat nappal azután meghalt Limában 63 éves korában. 1626 októberben Juan Gutiérrez Flores érkezett meg, hogy Verdugo helyét elfoglalja. Manosca püspök utasítására titkos jelentést készített, ami elődjére szintúgy kedvezőtlen volt. De Flores 1631 szeptember 22-én meghalt és a törvényszék. Juan de Manoscát nevezte ki helyettesül.

Több mint egy negyed századig a helyzet nem változott. Amilyen csekély volt az üzleti forgalma a törvényszéknek a hit dolgában, annál jobban elmaradt tartozásai lerovásában. Ezt talán megmagyarázza, mikor Calderon és Unda újonnan kinevezett inkvizítorok beküldték hivatalos jelentéseiket az esetekről, a Supréma azt felelte, hogy nagy szomorúsággal és botránkozással látja, hogy milyen elbánásban van részük a vallás dolgainak, úgy a vallás, mint az igazság és a Szent Hivatal becsületének sérelmére és azzal a fenyegetéssel végezte be, hogy a jövőben semmisnek tekintik a törvényeket és az összes inkvizítorokat elbocsátja. Calderon és Unda ezenfelül igen rossz hírben áll-

tak feslett életük miatt. Két nővért tartottak szeretőnek, Magdalena és Bartola Romot, a börtönőr leányait. Magdalénának három leánya született Calderontól, akiket a las Catalinas kolostorban neveltetett, ahol csak, mint *las inquisidoras* néven szerepeltek. Romo bűntársa volt Ilarduy inkvizitornak. Ezek a botrányok, úgy mint Calderon üzleti vállalkozásai, mindmegannyi fegyver volt Ilarduy kezében, aki egy komisszárust küldött ki Limába százezer pezóval, hogy Calderon bukását elősegítse. Ilarduy veje eltávozása előtt nyíltan azzal dicsekedett, hogy nem jön haza addig, amíg Calderon elbocsátását keresztül nem viszik és mikor visszajött, mindenki előtt azt beszélte, hogy megvesztegette a főinkvizítort és a Suprémát, amíg apja azt vallotta, hogy ez a dolog negyvenezer pezójába került. Ha Calderon szavának hitelt adhatunk, úgy Ilarduy kiküldöttje, Altolaquire azt mondta neki, hogy busás jövedelemre tehet szert azokból a bírságokból, amiket az inkvizitorra kirótt, hogy nagy haszonnal adhat túl azon az árun, amit magával elvihet és hogy 36 ezer pezo áráig megfizettetik kinevezésükért Piura és el Cercado corregidorokat, hogy útiköltségei megtérülnek és ha visszatér Spanyolországba, csak úgy kaphat tagságot a Suprémánál, ha százezer pezot fizet le érte. Tapasztalásai úgy látszik megismertették Arezana vizitáddal a Madridban uralkodó korrupció feneketlen örvényeit. Ennek a benyomását egész különös módon erősíti meg a vizitádor utazásának kereskedelmi oldala, amely egészen távol állt attól a céltól, amelyért odajött, hogy tudniillik a visszaküldéseket beszünteti. Hogy az angol cirkálók el ne fogják őket, Unda szokás szerint kápolnába ment misét hallgatni, Arenaza vizitádor nagy választékban árut is vitt magával eladásra. 1744 közepén érkeztek meg Rióba novemberben pedig Buenos Ayresbe, ahonnan Santiago mellett elhaladva 1745 március elején megérkeztek Limába. Arenaza megmutatta megbízóleveleit és azonnal hozzálátott, hogy megvizsgálja a páncélszekrényben őrzött pénzt. Két héttel azután, mikor Unda szokás szerint kápolnába ment misét hallgatni. Arenaza vizitádor arra utasította, hogy menjen el Amusquibar inkvizitor házába. Mikor éppen belépni készült az ajtón, a vizitádor betuszkolta, egy a kapu előtt várakozó kocsiba, amely a szomszédos franciskánus kolostorba vitte el azzal a paranccsal, hogy senkihez se merjen szót intézni, összes tulajdonát azonnal hajóra rakták, házát becsukták és őrt állítottak elébe. Calderont még ennél egyszerűbb módon tartóztatták le. Már három napja betegen feküdt ágyában, mikor az alguazil mayor behatolt lakosztályába, a káplánt és az orvost, aki vele voltak, elbocsátotta és felolvasott előtte egy rendeletet, amely őt hivatalából felfüggesztette és Limatambába küldte el összes tulajdonával együtt. Az alguazil összeszedte a kulcsokat és azonnal leltárt készített, amely két napig eltartott. Calderon az ágyban maradt, azzal a paranccsal, hogy senkivel se beszéljen és senki el ne távozzék házából. Másnap kocsin Limatambába küldték, ahol két dominikánus már felkészült őrizetére. Onnan

aztán május 3-án továbbvitték Guaurába. Egy hónapig buzgón átkutattak minden lefoglalható holmit, Calderon kijelentette, hogy azt csak őrizetbe adták neki, később pedig azt állította, hogy ötvenezet pezo biztosítékot követeltek tőle, Undától pedig húszezret, hogy akkor visszahelyezik őt állásába.

Francisco de Toledo, az első alkirály, akinek az inkvizícióval dolga akadt, igen határozott jellemű férfi volt, aki mivel ő őrizte a pénzes erszényt, megfelelő határok közé szorította Cerezuelát, aki engedékeny természetű volt, de azért nem tudott megegyezni a Szent Hivatallal, amiért Alonso de Arceo la platai kanonok azt híresztelte róla, hogy hamisító és eretnek, akit a törvényszék nem mer vád alá helyezni. Ám amikor Toledo követelte a vizsgálatot, az inkvizíció kitért kívánsága előtt. A legközelebbi alkirály, Villar gróf már gyöngébb jellem volt, amíg viszont Ulloa, amint már láttuk, parancsolólag lépett fel a Szent Hivatal nevében. Ezt aztán hosszú és bonyolult civakodás követte, a vége pedig az lett, hogy az alkirály tekintélyét mélyen megalázták. Villar gróf száműzte Catarina Moreyont, hogy végetvessen botrányos összeköttetéseknek Ulloá inkvizítorral és talán ez magyarázza meg köztük a kölcsönös rosszindulatot.

1587 május 30-án az angolok rajtaütöttek Paytan, ahol egynéhány templomot fel is gyújtottak és néhány szentképet megszentelteltettek. Bizonyos Geronimo de Rivas kalauzolta őket a kikötőbe, mint Payta régi lakosa, akit ők a tengeren elfogtak. A corregidor természetesen letartóztatta Rivast és Villar megparancsolta, hogy a szárazföldön át szállítsák be Limába vizsgálatra. De az inkvizíció komisszáriusa, a pénzre éhes Fra Pedro Martinez valamikép érdeklődött iránta és így mint eretneket, aki az inkvizíció igazságszolgáltatása alá tartozik, kikérte őt a corrigidortól, erre aztán a tengeren át szállították Limába és távollattartották az alkirálytól.

Az alkirály tettei annyira közismertek voltak, hogy fölösleges azokat elismételni, de mielőtt megadhatták volna neki az abszolúciót, elégtétellel tartozott bizonyos Diego de Salinaz dr.-nak, aki a Suprémahoz utasította ügyét. A törvényszék diadala és az alkirály megaláztatása ezzel teljes volt, mikor az inkvizítorok elolvasták kérvényét, Antonio de Balcazarnak, az érseki szék helynökének adták ki elbírálás végett és egyúttal ráparancsoltak az alkirályra, hogy jelenjék meg minél előbb Supréma előtt. Összes okmányait kézbesítették neki, hogy felkészülhessen védelmére a Supréma előtt. Villar alázatosan és megelégedetten fogadta az abszolúciót, mint az inkvizítorok iránta tanúsított kegyét. De azért oly kevéssé bízott hozzájuk, hogy útban hazafelé, Havanából levelet írt a királynak, amelyben védelmét kérte Salinaz ellenséges viselkedése miatt. Felsorolta az ősei által az országnak tett nagy szolgálatokat és elmondta, hogy őt fia halt meg a királyért, egy pedig nyomorékká lett a háborúban, amíg két másik fia most is a katonaságnál szolgál, két másik viszont papi hivatása köz-

ben halt meg. Aggodalma úgy látszik megokolatlan volt, mert a Supréma szigorúan megfedte őt, hogy amiért egyenetlenséget támasztott a törvényszék tagjai közt.

*

A XVIII. század tényleg majdnem állandó torzsalkodás képét mutatja a különböző igazságszolgáltatások között, amelynek létezése annyira meggyöngítette a spanyol gyarmati rendszer organizációját és ezek a veszekedések olyan elkeseredéssel folytak, hogy már erőszakossággá fajultak, ami a legvégsőkig igénybevette az illető alkirályok, mint békebírók türelmét.

Az inkvizíciók kudarcait mihamar még egy szélesebbkörű betörése követte: az inkvizítori alkalmazott privilégiuma. Egy limai lakos az egyik fizetett alkalmazott házában üldözött egy rabszolgát, amiért a törvényszék azonnal elrendelte az illető letartóztatását. A királyi audencia közbelépett és felvilágosította az új alkirályt, Marquis Castell Fuertet, hogy az inkvizíció alkalmazottai csak a passzív és nem az aktív fuerot élvezik és hogy az inkvizíció túlkapásai, ha gátat nem szabnak neki, idővel majd az egész világi igazságszolgáltatást kipurítottják. Ezt a véleményt az alkirály továbbította a törvényszéknek azzal a kéréssel, hogy tekintsen el követeléseitől. A törvényszék azt felelte, hogy alkalmazottja máris visszavonta panaszát, mert bocsánatot kérték tőle, de hogy a törvényszék nem azonosíthatja magát az audencia helyzetével anélkül, hogy komolyan ne csorbítaná saját hatalmát.

Eközben Arenaza eltávozott Peruból és most csak Amusquibar és Rodrigiez voltak az inkvizítorok. Az utóbbi hajlandó volt elfogadni a királyi utasítást, de Amusquibar visszautasította, hogy engedelmessédjék azon az alapon, hogy nem a Supréma jóváhagyásával érkezett. Ebből hosszas viaskodás támadt, de végül 1760 február 29-én egy újabb királyi leirat érkezett, amely elrendelte az elsőnek elfogadását a Supréma jóváhagyásával kísérvé.

Mindeddig, csak abból a nézőpontból tekintettük az inkvizíció tevékenységét, amely eredeti céljától távol esett. De ami a tulajdonképpeni funkcióját illeti, azaz a hit tisztaságának megőrzését, legfőbb dolga úgy Peruban, mint Spanyolországban olyan természetű ügyekkel volt kapcsolatos, amelyeket csak mint eretnekséget lehetett a vádtanács elé vinni. A kétnejűség nagyrészt szolgáltatta a bűnösöknek — a kalandor, aki otthagytott egy feleséget Andalúziában, erősen hajlandó volt rá, hogy újat válasszon Tucumanban, ahol a véletlen mindig felfedezésére vezetett, amíg magában Peruban a távolságok oly óriási méretűek voltak és a közlekedés oly nehézséggel járt, hogy a szerencsét kereső férfi igen könnyen abba a kísértésbe esett, hogy vándorlásai közben megkészserezze a házasság szentségét. Az istenkáromlás

egy másik forrása volt az üldöztetésnek, mert a kártyázás általános szokássá lett és mit sem veszített kihívó jellegéből azzal, hogy az óceánon átkelt. A boszorkányság is, beleértve azt a megszámlálhatatlan babonát, amely szerelmet vagy gyűlölséget fakasztani, gyógyítani, vagy betegséget terjeszteni volt hivatott, avagy jószerencsét a szerencsétlenségben hozott és megjövendölte a jövő sorsot, ami mindent összevéve odacsúcsosodott ki, hogy ez világosan csak az ördöggel kötött paktum révén történhetik, jó csomó bűnöst liferált a törvényszéknek. A spanyolok által hazulról magukkal hozott babonás ijedelemhez mihamar a benszülött bölcs asszonyok működése is járult, amit a guinei néger rabszolgák terjesztettek. Az ellene vétkezők közt, csak kevés fehér embert találunk, de minden más emberfaj képviselve volt: négerek, mulattok, meszticek és olykor indiánok is, mert ebben az esetben, úgy látszik az indiánok is az inkvizíció igazságszolgáltatása alá kerültek. Az indián babona egyik folyton megisméltendő képe a *coca* nevű kábítószer élvezete volt, amely mindenféle csodálatos hatással dicsekedett, hasonlókkal, mint a *peyote*, amely Mexicóban volt használatos, a gyönyörteljes álmok és a revelációk előidézésére. Ezt a két kábítószer élvezését szigorúan megtiltotta az inkvizíció.

De sokkal közelebb állt az inkvizíció tulajdonképpeni ügyköréhez annak az osztálynak a kezelése, akiket *beatas revelanderas* néven ismertek. Ama nőké, akik állítólag szentes életet éltek és mennyei hatalmak által abban a kegyben részesültek, hogy revelációkban és víziókban volt részük és emellett mindenféle kiváltságos szellemi tulajnodokkal rendelkeztek. A nép babonás hite igen jövedelmező üzleté avatta ezt Spanyolországban, ahol a Szent Hivatal állandóan azzal volt elfoglalva, hogy leleplezze és megbüntesse a csalókat. Peru hasonlóképpen szenvedett a babonák alatt, sőt a népre gyakorolt vaskos és vakmerő csalások az anyaországét is meghaladták.

Majdnem a legelső ügye az új törvényszéknek hasonló természetű eset volt. 1568 körül Limában egy Maria Pizarro nevű fiatal állandóan Gábor arkangyallal érintkezett, mialatt sok mindent megtudott, beleértve a Szeplőtlen Fogantatást. Különféle fráter kiűzte belőle az ördögöt, akik elfogadták revelációit és levonták belőlük a végső következtetést. Ezek közül a leggyanúsabb viselkedésűek Luis Lopez és Geronimo Ruiz Portillo páterek voltak. Kettő közülök jezsuita, akiket annakidején Francisco de Borja szemelt ki, mint első misszionáriusokat Peruban, ahol mint az ég angyalait üdvözölték őket. Különböző dominikánus is volt köztük — Fra Francisco de la Cruz, akit olyan nagy tudású theológus, mint a limai érsek alkalmazott coadjutornak —, továbbá Fra Pedro de Torro, Fra Alonso Gasco, a quitói kolostor priorja és több más jelentéktelenebb ember.

1571-ben Gasco feljelentette saját magát a quitói püspöknél és átadott neki többféle tárgyat, amit az ördög megáldott, köztük egy üres jegyzőkönyvet, két író tollal és egy papírlapot. A papírlapnak az

volt a tulajdonsága, hogy minden igaz volt, amit felírtak rá, míg a vászondarab gyógyító erejű volt. A püspök a törvényszékhez küldte Gascot, ahol 1572-ben május 8-án letartóztatták, míg a többieket Maria Pizarroval egyetemben különféle időközben tartóztattak le.

Úgy látszik, hogy egyik sem tagadta, hogy hisz a revelációkban. Mária megbetegedett, miután meggyónt, vallomásában azzal vádolta önmagát, hogy a démonnak áldozata volt. Padre Lopezt pedig azzal vádolta, hogy az rontotta meg és erről körülményes leírással szolgált. Már többször azt hitték, hogy haldoklik, mikor felolvasták előtte vallomásait, melyen többször változtatásokat eszközölt és végül is kiementette Lopezt és szűznek mondta magát, amit különben — a vizsgálat megcáfolt. 1573 december 14-én meghalt és titokban eltemették a *la Merced* kolostorban. A leggyanúsabb alak valamennyi közt Francisco de la Cruz volt. Állhatatosan azt vallotta, hogy hite szerint az angyaloktól származik a reveláció. A vizsgálóbírák a legnagyobb mértékben eretnek szelleműnek mondták, aki Luthernél is sokkal veszedelmesebb, mert tanításai szerint a papoknak is meg volt engedve a nősülés, világi embereknek pedig a soknejűség. A gyónás eltörlését hirdette és semmibe sem vette az egyházi átkot. A párbajt megengedhetőnek mondta és helyeselte, hogy a katonák rabszolgaságban tartják az indiánokat. Az olyan ember, aki ilyen tanokat és elveket vall, bizonyára forradalmat idéz elő és halomra dönti a spanyol fennhatóságot, sőt mi több, gyermeke is volt egy férjes nőtől, akinek a Graverico nevet adta és előre megjövendölte, hogy az lesz az új keresztelő Szent János. Már most is arról beszélt, hogy Isten az ő apja és Szent Szűz az anyja. Olyan veszedelmes fickó volt, hogy nem lehetett szabadon engedni, a törvényszék tehát nagy bölcsen elcsípte és titokban Panamába hajózta be. Onnan pedig Trujilloba továbbította és Don Juan de Sandovanál helyezte el. Maga a fráter a vizsgálat közben makacsul tagadott, úgyhogy ügyvédje lemondott védelméről, aminek nagyon megörült. Kétségbevonták épeszét, de olyan ügyesen védte ki véleményét, hogy el kellett ettől tekinteni. Erre négy teológust uszítottak rá, hogy megtérítését véghezvigyék, de ő egy szemernyit sem engedett elveiből. Nem maradt tehát egyéb hátra, minthogy ötévi vizsgálati fogság után, mint konok istentagadó eretneket elítéljék. 1577 május 18-án tortúrának vetették alá, de eredménytelenül. Még egy évet kellett tehát várnia, hogy a tragédia utolsó felvonása, az 1578 április 1-i auto de fé elkövetkezzék. Azt állítják, hogy végül is megtört és valószínűleg megfojtották elégetése előtt.

Donna Luiza Melgarejo merészebb csaló volt, mint Mária Pizarro. Juan de Sota dr. szeretője volt, akit utóbb rávett, hogy feleségül vegye őt. Tizenkét éven át igen jövedelmező üzletet folytatott extációkban, revelációkban és más hasonló kinyilatkoztatásokban és igen sokan kérték ki tanácsát házasságuk előtt, amit busásan megfizetett velük. Mikor 1623 november 11-én letartóztatták, összes írásait,

amelyek 57 kötetet töltöttek be, lefoglalták a jezsuiták. Az 1625-iki auto de féken nem szerepelt, ahol pedig hozzá hasonló négy embustarast elítéltek, akik úgy mint ő, extációkkal és revelációkkal üzérkedtek. Az 1693. március 16-án tartott auto de fén bizonyos Angela de Olivitos is szerepelt, mint *embusteras hipocrita*. Hivatásánál fogva varrónő volt és nem valami erkölcsös életet élt, mert gyermeke is születet egyik hódolójától, arra ítélték, hogy öt éven át egy távoli helyen teljes visszavonultságban éljen és se ne beszéljen, se ne írjon revelációiról. Valószínűleg egy szerény utánczója volt a csalók királynőjének, Angela Carranzának. Ez a csodálatos nő 1638-ban Tucumanban született. 1665-ben Limába jött és önkívületi állapotot szimulált, de mindig nyilvános helyeken, legtöbbször templomokban. 1673-ban belekezdett revelációi leírásába és tudós férfiak lettek a segítő társai, amíg az összes írások tizenöt sűrűn teleírt kötetre nem terjedtek. Ennek a nőnek egyetlen kvalifikációja a kimeríthetetlen képzelőtehetsége és a megdöbbenő merészsége volt. Fiatal korában közismert volt botrányos magaviseletéről és ezt be is vallotta a vizsgálaton. Mértéktelenül evett, ivott és aludt. Beszédjében orcátlan és illetlen volt, egy csepp sem szégyellte meztelen testét mutogatni. Ilyen volt az a csaló, aki tizenöt éven át tisztára önérzetes fellépése révén rettegésben tartotta nemcsak Limát, hanem egész Perut. Valera inkvizítor beszámolójában azt mondja: „Közönséges varrónő létére a tökély paradicsomának tekintették. A férfiak téves felfogásában ő volt az akkori kor angyala, a világ csodája, a miszticizmus papnője, a nép védelmezője. Olyan gyakoriak voltak az elfogadott csodák extázisai, revelációi, hogy a mennyei hatalom összetételének tekintették őt... Olvasókat és gyöngyöket hordtak házába, de nem egyenkint, hanem egész ládákkal, amik aztán Spanyolországban és Rómában hirdették hírnevét... Az egész királyság véleménye szerint csak az hiányzott nála, hogy az oltár előtt szentté avassák. Hogy mindenféle tárgyat, amit megérintett, olyan becsben tartottak, hogy általános hit szerint nemsokára ereklyék lettek, ő bolondította ebben az országban az egész emberiséget, — alkirályokat, érsekeket, püspököket és prelátusokat...” Azokat akik nem tetszettek neki, korai halállal fenyegette meg és kevés olyan ember akadt, aki ellent tudott állni annak a babonás terrornak, amivel ezeket a vészes jövendöléseket tette. Akik nem hittek neki, azok ellen bosszút forralt és azt mondják, hogy bosszúállásával nemcsak a köznépet, hanem a böles és tudós férfiakat is üőy el tudta bolondítani, hogy azok mennybéli orákulumnak vették szavait. Azt a mélységes hitet, amit kelteni tudott, egy incidens jellemzi, mely az 1687-iki földrengés után történt. A tenger kiáradt és azt híresztelték, hogy éjjel az egész vidéket elborítja az ár. Általános pánik támadt és mindenki a helyek közé menekült, de egy ember, aki azt a szekrényét őrizte, amelyben Angela Carranza írásait tartotta, váltig azt erősítette, hogy nincsen veszedelem, hogy a tenger olyan magasra

áradjon, hogy ennek az angyalnak az írásait elérje, még ha az egész földet elárasztja is a víz. Így hát ketten ott álltak a szekrénykével, amíg a pánik megszűnt.

Tizenöt évi jó eredmény után nem volt rá ok, hogy ennek a nőnek a pályafutása ne folytatódott volna haláláig. Lehet, hogy igaz az a történet, mely szerint egy esős napon a calle del Rastron félrelökött a járdáról egy franciskánus frátert, aki erre durván a sárba lökte őt. Ez a merénylet olyan felháborodást szült, hogy a bűnös 2 havi börtönnel vezekelt érte, miközben, hogy bosszúját kielégítse, megfigyelés alatt tartotta Angélát és így bizonyítékokat szerzett arra nézve, hogy bűnös nőnél nem egyéb és erre fel is jelentette őt az inkvizíciónál. Ka ez tényleg így volt, úgy ez a feljelentés kapóra jött, dacára, hogy megbotránkozttatta az egész közvéleményt. Valera inkvizítort, akinek harcias erélye már közmondásossá lett Cartagénában, épp akkor helyezték át Limába és így kétségtelenül mohón kapott az alkalmon, hogy új állásában megfelelő benyomást keltsen. Angela de Diezt, amint önmagát nevezte, 1688 december 21-én letartóztatták. Vizsgálati fogsága hat éven át tartott, amit kétségtelenül írásainak óriási halmaza okozott. Hosszas bebörtönzése alatt most is azt hangoztatta folyton, hogy a Krisztus és a Szent Szűz megvigasztalják látogatásaikkal. Különben jó kedvvel tűrte büntetését és jó étvágyal fogyasztotta el a napi három adag ételt és mikor beléptek cellájába, rendesen horkolva találták.

Védekezésének jellege igen ravasz volt, mert letagadta, hogy elhitte azt, amit műveiben leírt. Mindössze csak azt ismételte el, amit önkívületi állapotban hallott és látott és ezt az anyagot átadta ama tudós embereknek, akik gyóntatói voltak.

1694 december 20-án nyilvános auto de fét rendeztek, de olyan nagymérvű volt a nők ellenszenvé Angela iránt, hogy nem látszott tanácsosnak őt a körmenetben az inkvizíciótól a San Domingo templomig szerepeltetni. Csak titokban szállították oda kocsin hajnali két órakor és a szertartás után nem is vitték vissza a többi vezeklővel a törvényszékhez. Késő délutánig bentartották az épületben és aztán egy hátsó ajtón át, kocsin, két előkelő személy kíséretében szállították el. De ezen óvóintézkedések dacára néhány gyerkőc felismerte őt és elkezdte kövekkel dobálni a kocsit. Rögtön nagy tömeg verődött össze és a katonaságot szólították elő. De nem sok eredménnyel, mert a kövek mind sűrűbben zuhogtak Angela kocsijára. A bent ülők egyike komolyan megsérült és szinte a csodával volt határos, hogy a kocsi ép állapotban az inkvizíció palotájához ért. Ugyanilyen óvóintézkedéseket tettek, amikor egy hónapig elzárva tartották őt. Eközben Lima összes gyerkőcei auto de féknek csúfolt szertartásokat rendeztek, miközben körmenetben vitték körül Angela képmását, melyet összekorbácsolnak vagy elégettek. Valószínűleg magasrangú tisztelőinek köszönhetette, hogy az általános üldöztetéstől megmenekült, mert csak három gyóntatóját, Ignacio Ixar San-marceloi papot és Fra José de

Pradot és Fra Augustin Románt, szent ágostoni szerzeteseket tartóztattak le és helyezték vizsgálat alá.

Angela revelációi közt egynéhány Nicolas de Aillon indián szabómesterre is vonatkozott, aki 1677 november 7-én halt meg ama hírnév alatt, hogy mint Isten buzgó szolgáját, azonnal mennyekbe vitték az angyalok.

Az általános utálat, amit Angela Carranza keltett, úgy látszik elijesztette a többi szélhámost az ilyen kísérletektől, mert 1720-ig nem fordult elő hasonló eset, akkor is egy Maria Josepha de la Encarnacion nevű félvér-indián nőt helyeztek vád alá revelációi miatt. Nem bántak el vele oly enyhén, mint Angélával, mert noha senkiben sem tett kárt és nem zsarolta a könnyen hívő embereket és noha a vizsgálati fogság alatt oly beteg volt, hogy kórházba kellett szállítani, mégis arra a kegyetlen büntetésre ítélték, hogy 200 korbácsütéssel végigkergessék Lima utcáin. A misztikus illuminizmus és nyugalom, amely olyan érelyes rendszabályokat tett szükségessé Spanyolországban, úgylátszik nem igen fordult elő Peru trespedő szellemi életében. Csak egyetlen hasonló eset csoportja szerepel a beszámolóban, de ezek annyira megvilágítják az inkvizitori rendszert, hogy megérdemlik, hogy bővebben foglalkozzunk vele. 1709 novemberben Santiago de Chilében a jezsuita páter, Francisco de Ulloa meghalt. Nem volt ugyan nagyműveltségű ember, de nagy szellemi tehetséggel megáldott és Tauler miszticizmusán nevelkedett fel. A lelkiismeret irányítására szentelte tehetségét és vagy harminc tanítványa vette körül, ezek között egy apáca, akik mint szentet tisztelték. Halálos ágyán egy másik jezsuitára, Padre Manuel de Ovallera bízta nyája gondozását, aki azonban nem tudott tanítványainak lelki titkaiba behatolni, de arra gyanakodott, hogy azok Molinos, Madame Guyon és Fenelon tiltott tanait követik. Egy sorozat vallási tételt állított fel tehát, amelyek közt az elítélteké is szerepelt, aztán átadta a szellemi vezetőknek, akik el is fogadták és ezzel mindenféle veszedelmes tanokba keveredtek bele. A léleknek teljes átadásáról, Istennek a kísértésnek ellent nem állásáról, külső vallási formák hasztalan követéséről és a rokonlelkeknek elismert egyének csalhatatlanságáról. Miután hat hónapot ebben a jámbor árulásban *töltött* el, megszerezte Jósé Solis és Pedro Ubau írásos bizonyítékát az általuk elkövetett eretnokségek iránt, 1710 június 14-én feljelentette őket a limai törvényszéknél a többiekkel együtt, akiknek neveit megtudnia sikerült.

Minden, a molinizmussal rokon vallási tételt a legnagyobb mértékben veszedelmesnek tartottak. De a limai törvényszék olyan enyhe volt, hogy csak 1712 december 10-én idézte be Ovallet, hogy feljelentését igazolja. Ugyancsak december 10-én egy másik jezsuita, Antonio Maria Fanelli, felírt a törvényszékhez és Solis néhány írásait mellékelte leveléhez és azt ajánlotta, hogy inkább Santiagóban vizsgálják meg az ügyet, ahol minden vádlottnak házasság és barátság révén jó

összeköttetése volt. Mint külön kiküldöttet Santiagóba menesztették tehát Fra Antonio Urracat, hogy a bizonyítékokat felülvizsgálja és újakat szerezzen be.

Urraca azonnal el is utazott Santiagóba, ahol 1718-ig ezzel a munkával foglalkozott és csak 1719 február 10-én jelent meg újra a törvényszék előtt, hogy beszámoljon arról, amit végzett. Solist, Ubaut és Velazcot már le is tartóztatták 1718 novemberben és Barona kommisszárius megállapította, hogy Solis nagy szegénysége miatt a bányákban keresett munkát és ott is tartóztatták le. Velasco viszont már két éve eszelős volt és egy ranchoban akadtak rá, ahol egyéb tulajdona nem volt, mint egy nyomorult ágy. Ubau négyezer pezo vagyonnal rendelkezett és letartóztatása nagy izgalmat keltett, mert ő volt az apácák, a fráterek és a város kereskedőinek pénzbeszedője, akit általánosan tiszteltek becsületességéért és vallásosságáért.

Amennyiben az élőről volt szó, az ügyeket már 1725-re ítéletre készen befejezték. De ezután egy megmagyarázhatatlan halasztás következett, amely 1736-ig eltartott, ameddig Calderon és Unda a törvényszék felügyelői voltak.

Az utolsó auto de fét Peruban december 23-ra hirdették és a nagy plazán tartották meg kivételesen hatásos ceremóniákkal. Az alkirály, Villegacia márki és az összes mágnások jelenlétében Ulloa és Velasco képmásait előhozták, elítélték és elégették, a Solisének megbocsájtottak, tekintve, hogy megalázkodott. A szerencsétlen Uboát, eszelőssége dacára, december 1-én elítélték, mint megrögzött eretneket. Váltig tagadta bűnét és ha lelkiállapota megengedte volna, hát élve elégetik, de valami oknál fogva kórházba szállították, ahol 1747-ben halt meg.

De még mielőtt ez történt, a Supréma már megkezdte működését. A jezsuitákat mélyen elkésérítette Uboa elítélése és a sanbenitoknak kifüggesztése a templomokban. Kétségtelen, hogy az ő befolyásukra történt, hogy a Supréma 1738 március 10-én megparancsolta, hogy a molinisták ügyeire vonatkozó összes okmányokat Spanyolországba küldjék el és hogy távolítsák el a limai és santiagói templomokból Uboa sanbenitóit. Ennek az utolsó parancsnak csak kelletlenül engedelmeskedtek és mikor a jezsuiták 1739 január 10-én jelentést tettek róla, a törvényszék keserűen felpanaszolta azt a vészes eredményt, amit az inkvizíció tekintélye a hitre gyakorolt.

Ulloanak ezenkívül még hat tanítványa volt, akikkel szintén ilyen megbocsájthatatlan módon bántak el. Addig nem tettek velük semmit, amíg ügyük az auto de fé elé került, de akkor Limába vitték őket és vád alá helyezték. — Alig érdemes ezekkel az ügyekkel részletesebben foglalkozni. Elég annyi, hogy kettő közülük meghalt, és a Supréma mint megokolatlanokat, félre tette a többi ítéleteket.

Ama ideál tekintetében, amely miatt az inkvizíció tulajdonkép megalakult — hogy megvédje a spanyol gyarmatot a protestánsok térfoglalása ellen —, nem sok tennivalója akadt.

Furcsán jellemzi az akkori spanyol elmélet az eretnekséget illetően és különös felfogásra vall, hogy míg azokat az eretnekeket, akik mint hadifoglyok nem önként jöttek be az országba, a saját igazságszolgáltatás alá tartozóknak tekintette és a limai törvényszéknek sokkal több dolgot adtak ezek az egyének, mint amazok, akik szántsándékkal a karmai közé merészkedtek.

1578-ban a limai törvényszék jelentést tett Juan Constantino, panamai komisszáriusnak, hogy véleménye szerint a Peru partjain megjelent angol kalózok valamennyien eretnekek és hogy ennek megfelelően is fog elbánni velük, ha valamelyiket elfognia sikerül.

Kirabolták a komisszáriust és nem hagytak rajta az ingénél egyebet, összetörték a templomi kegyszereket és a tengerbe lökték őket. A komisszárius most már az *armada de Mar* kapitányát jelentette fel, hogy kalózokat tart szolgálatában, amire az együttes törvényszék rémes ítéletet hozott ellenük.

1851-ben például négy angol hadifoglyot szolgáltatott ki az inkvizíciónak, amely súlyos tortúrát alkalmazott rajtuk. Oxenham kapitányt, mint a Ballano tengeri rablók parancsnokát, vezeklésre, javainak elkobzására és életfogytiglani gályarabságra ítélte. John Butlert, a hajó kapitányát tízévi gályarabságra és utána örökös börtönre ítélte, míg Thomas Xervelt, a hajótulajdonost hasonló büntetésre, de a fiatal Henry Butlert szabadon bocsátotta.

Mint valami háborzongató tréfa, úgy hat az értesülés, hogy az alcaldék már előbb akasztásra ítélték a három idősebb férfit és mint-hogy újra a világi törvényszék elé utalták őket, hát derekasan végre is hajtották rajtuk ezt az ítéletet. No, de miután valamennyien áttértek a katolikus hitre, hát az inkvizíciónak meglett az a szatisfakciója, hogy megmentette a lelküket.

A legközelebbi kalandorok, akik így megszenvedtek már, az 1587 november 30-iki auto de fén jelentek meg. John Drake, a híres Sir Francis fivére, átkelven a Magellán-szoroson, eltévedt a Pacific partjain. Legénysége közül tizenhármán megmaradtak és indián kannibálok közé kerültek, akikkel egy évet maradtak együtt. Drake és két másik hajós egy kanoóban menekültek a Plate Riveren Buenos-Ayresbe, de egyikük még Paraguayban elpusztult.

Draket és társát elfogták és Limába küldték, hogy az inkvizíció ítéljezzék felettük. Mindketten áttértek, erre Draket három évi magánzárkára ítélték azzal a paranccsal, hogy ne merészelje az országot elhagyni. Társa úgy látszik, konokabb volt, mert megkínózták és négyévi gályarabságra ítélték.

Az 1592 április 5-iki auto de fén egy csapat angol bűnös is ékeskedett. Négyet közülök a Puná-szigeteken fogtak el és öt éven át börtönben tartották.

tönben tartották. A Walter és Ednest Tillert fivéreket, mint megrögzött eretnekeket megfojtották elégetésük előtt. Henry Axil mindvégig tagadott, tehát élve égették el. Andrew Marle-t, egy 18 éves ifjút, mert bűnbánatot mutatott és áttért a katolikus hitre, két évre a jezsuitákhoz adták be.

A másik csoport három kalózból állt, a Thomas Cavendis emberei közül, akik 1586 július hó 21-én indultak útra Plymouthból. 1587 január 3-án érték el a Magellán-szorost és ott Quinteróban, Valparaisótól északra horgonyt vetettek. Santiagóból már katonaságot mozgósítottak ellenük és mikor az angolok víz- és szélhiány miatt partraléptek, körülvették őket és Santiagóba hurcolták el.

Kilencet közülük azonnal felakasztottak lelkiüdvösségük javára, mivel kijelentették eretnokságukat. A másik hármat Limába szállították és átadták az inkvizíciónak, amely három évig húzta-halasztotta elítélésüket. Az angolok közül William Stephens kijelentette, hogy szülei katolikusok és hogy anyja a börtönben halt meg, mert szentképeket és olvasókat találtak nála. Ő maga Anglia hitében nevelkedett fel, de szívében mindig katolikusnak vallotta magát. Ezért négyévi börtönre és a sanbenitók viselésére ítélték. Thomas Lucasnak az apja protestáns volt ugyan, de anyja katolikus, hatévi gályarabságra ítélték és örökre megtiltották neki, hogy Limából eltávozzék. William Hilest, aki még csak 17 éves volt, hatévi gályarabságra és a sanbenitók állandó viselésére ítélték.

Felemlítjük, hogy Cavendis megszökött, egy kincsekkel megrakott hajót fogott el és Draket utánozva körülhajózta a világot, mire Angliába visszatért, ahol Erzsébet királyné lovaggá avatta.

Rosszabbul járt az az expedíció, amely Richard Hawkins parancsnoksága alatt 1593 júliusban Plymouthból indult el három hajóval, melyek közül az egyik hajótörést szenvedett. Hawkins 1594 április 24-én horgonyt vetett Valparaiso alatt, ahol négy kisebb és nagyobb hajót zsákmányolt. Mikor tovább hajózott, a corregidor azonnal felszerelt egy bárkát és Callaoba indította őket, hogy a kalózok közeledését hírül vigyék.

A bárka 15 nap alatt tette meg az utat és lehetővé tette, hogy Huisado de Mandoza alkirály tüstént egy hajórajt mozgósítson unokaöccse parancsnoksága alatt. Aito mellett az átellenes öbölben ütköztek meg Hawkins-szal.

Kétségbeesett küzdelem után Hawkins megadta magát, miután az ellenfél ígéretét vette, hogy mint hadifogollyal bánnak vele.

Azt az általános ujjongást, mit a győzelem híre Limában keltett, fokmérőnek tekinthetjük, hogy menyire rettegtek a bátor tengereket járóktól. De a kapituláció feltételeit botránnyosan meghamisították. A hetvennyolc foglyul ejtett tengerész közül hatvanötöt gályarabságra küldtek Cartagénába, míg tizenháromat Limába szállítottak, ahol az Inkvizíció magának követelte őket azzal az ürüggyel, hogy valameny-

nyien eretnekek és 1594 december 4-én a titkos börtönbe vetette. Lehet, hogy a megadás zavaros feltételei siettették a vádat, mert az 1595 december 17-iki *auto de fén* két más angollal egyetemben a foglyok közül már nyolc megjelent, valamennyien megfogadták, hogy áttérnek a katolikus hitre, ezért hát eléggé enyhe büntetéssel menekültek meg, az egy William Leigh kivételével, aki kétévi gályarabságot kapott és utána örökös börtönbüntetést.

Richard Hawkins, kinek vizsgálata csak 1595 július 17-én ért véget, olyan beteg volt, hogy nem jelenhetett meg az *auto de fén* és ezért a jezsuita kollégiumba szállították. Lovagias viselkedésével általános jóindulatot keltett, úgyhogy mikor meggyógyult, az alkirály rendelkezésére bocsátották, aki megkívánta, hogy a megadás feltételeit teljesítsék.

Idővel aztán elismerték a hadifoglyokat megillető jogokat, még akkor is, ha mint eretnekeket az inkvizíció magának követelte őket. Az 1625 december 21-én megtartott *auto de fén* bizonyos Pieter Jan de Delft megjelent, akit elfogtak volt és mint kalózt halálra ítélték, ezt az ítéletet azonban sohasem hajtották rajta végre. Megtagadta az áttérést és ezért gályarabságra ítélték, de egy királyi leirat nyomán, mint hadifoglyot szabadon bocsátották. A fanatizmust azonban igen nehéz volt kiölni a népből. Mikor a hollandok 1650 körül megkísérelték Valdisében a telepedést, Mancera alkirály egy jól felszerelt hajóhadat küldött ellenük, mely kiűzte őket. Az első hajó kapitánya, aki odaért és megtudta, hogy a holland hajó parancsnoka meghalt, kiásatta és elégettette holttestét. De az ilyenfajta bevándorlók elmaradásából biztosra vehetjük, hogy ezúttal már megszűnt az a barbár eljárás, mely választást engedett a hadifoglyoknak az áttérés vagy a vesztőhelyre hurcoltatás között.

A büntetések kiszabásánál követett megmagyarázhatatlan következetlenséget legjobban néhány itt idézett esetből ismerhetjük meg. Az elnézést a gyóntatószékben elkövetett csábítások iránt már szóváltottuk. Szintúgy a súlyosabb bűnesetekkel szemben is. Így történt például, hogy az 1735 július 22-iki *auto de fén* bizonyos Sebastiana Fiugerosat, egy hetven éves matrónát, akit az ördöggel szövetkezéssel és a pestis ragály terjesztésével vádoltak, noha a világi törvényszéknél bizonytalanság halálbüntetés vár rá, mindössze vezeklésre és vagyona felelő részének elkobzására és négyévi magányra egy előre megjelölt helyen ítélték. Az 1736. évi *auto de fén* pedig Maria Josepha Canga, felszabadított néger asszonyt, aki mindenféle mérges füvekkel és boszorkánysággal tébolyodottá tette férjét, hogy így feslett életmódot folytathasson, mindössze négy évi ingyenes szolgálatra ítélték a San Bartoloméi kórházba. Ugyanazon *auto de fén* Juan Gonzalez de Ribera felett ítélték, ki az indiánokkal szövetkezett, az ő életmódjukat és vallásukat követte, de ami a legrosszabb, rávett több spanyolt, hogy ugyanazt tegyék. Ilyképpen tehát Juan Gonzalez de Ribérát, akit többnejűségért

bálványimádásért mint boszorkánymestert ítétek el, de mindössze három évi kényszermunkára Calleo szigetén.

Ezzel a rosszul alkalmazott könyörülettel szembeállíthatjuk a sokféle tehetséggel megáldott és széles kultúrájú Francois Moyent akit elsőrangú zenész létére Amusquibar rideg vidékére sodort a balsors. 1726-ban született és kissé kalandos életet élt, de hogy hithű katolikus volt, az abból látszik, hogy vallásos fogadalomból Compostelába zarándokolt. 1746-ban hajózott be Rio de Janeiróból Las Torres gróffal, aki fontos üzleti ügyekben Chilébe utazott. Buenos-Ayresben elváltak, a gróf a pampákon sietett tovább, míg Moyen, akit általánosan kedvelt mindenki, még kissé ott késlekedett.

Mint afféle könnyűvérű francia, szabadon nyilatkozott egyről-másról, amit jobb lett volna elhallgatnia. Titokban már gyanakodva vigyáztak reá, kivált egy Jósé Antonio Soto nevű férfiú. Két nappal megérkezése után már feljelentette őt az inkvizíciónál, de nem bizonyíthatott rá egyebet, mint meggondolatlan megjegyzéseket. A predesztinációt hirdette teljes egészében, megengedhetőnek tartotta a többnejűséget, minthogy tagadta, hogy a házasság szentség legyen. A misékről, imákról és búcsúkról azt állította, hogy a purgatóriumra ítélt lelkek ennek semmi hasznát sem veszik. A pápa nem feje az egyháznak és nincs rá hatalma, hogy a bűnöst feloldozza és így tovább. A calificederesek eretnokséget szimatoltak legegyszerűbb mondásában is és amikor megfedett egy öszvérhajcsárt, amiért állatját bántalmazta, amely pedig szintén az Isten teremtménye, manitheusnak mondták őt. És mikor egy ragyogó éjjelen a csillagokat nézte, kijelentvén, hogy ez igazán felesleges, ezt egyenesen eretnokségnek tudták be, mert hiszen a teremtő munkáját ócsárolta. Mikor viszont az apostolok szerénységére utalással a papság fényűző életét kritizálta, ezt már istenkáromlásnak vették tőle.

Ligaraza komisszárius egybehívta a konzultát, amely arra szavazott, hogy-le kell tartóztatni ilyen veszedelmes eretneket. Epilepszia támadta meg, nedves földalatti börtönében rettenetes nehezére esett megláncolva lenni. A komisszáriusnak nem állt rendelkezésére tőke, amin eltartha és így a francia festőművészekkel próbálkozott meg, hogy kellő táplálékot szerezzen be. De ez nem volt elegendő, egyetlen vigasztától, imádot hegédűjétől pedig megrabolta a szent inkvizíció.

1750 május 4-én a komisszárius Limába szállítását rendelte el.

Ez az utazás két évig tartott. Moyen egészségét már úgyis megtörte a nedves börtön és most naponta megismétlődő epileptikus rohamai. Többször közel járt a halálhoz, de Chuquitóban gyógyszerrel adtak be neki. Csak 1751 április havában értek Cuzcoba, ahol egy jólelkű angol kalaposmester a hegyekben álló házáat ajánlotta fel neki üdülésre.

Jó katolikus volt ez a kalapos, aki naponta misét hallgatott, de óvatlanul hallgatást és képmutatást ajánlott a franciának vallási dolgokban ott, ahol az inkvizíció működik. Moyen véletlenül felemlítette

vallatása közben ezt a megjegyzést, mire az angol kalapost letartóztatták és tönkretették.

És mindebben nem volt különös rosszindulat. Egyszerűen a szokásos rendszer alkalmazása volt a legteljesebb közönnyel, a vádlottat érintő eredményre. A tizenharmadik század turbulens levegőjében az inkvizíció tekintélye természetszerűen alásüllyedt, mert az inkvizítorok jellege oly kevés tiszteletet gerjesztett.

Az inkvizíció felosztatását a cadizi Cortes 1813 február 22-iki dekrétumával már, mint elkerülhetetlen tény, előre látták. Rövidesen mielőtt ez a dekrétum megszületet, W. B. Stevenson* elbeszélése szerint a törvényszék elé citálták őt bizonyos fráter Burtamentével együtt, akivel egy kávéházban vitatkozást folytatott a szent olvasó Madonnájáról. Ha szavainak hitelt adhatunk, úgy nem valami nagy tisztelettel bánt az inkvizícióval, amiért azonban csak rendreutasításban részesült, hogy ne feledje, miszerint a legkatholikusabb király összes domíniumaiban mindenki az inkvizíció hatásköre alá tartozk.

Mikor a felosztatás dekrétuma megjelent, Stevenson volt az első ember, aki az oly régóta félelmetes épületbe behatolt. Az összes cellák üresek voltak, gyakran tárva-nyitva. A tárgyalóteremben Krisztus életnagyságú képe függött a bírák emelvénye felett. A kép feje úgy volt elrendezve, hogy a főinkvizítor egy kézmozdulatára mozgatható legyen és ezzel mélységes megdöbbenést keltsen a vétkét tagadó bűnös előtt.

A kínzókamra leírásából azt következtetjük, hogy nem volt olyan kegyetlen kínzóeszközökkel felszerelve, mint régente. De azért ott volt még a *jarras de auga*, ott voltak a *cordalesek*, a *mancuer*, a *trampazo* és a *garrucha*. Az egyik sarokban pad állt, amely a karok és a lábak kinyújtására szolgált, továbbá egy párnaféle a korbácsütések számára, többnyire láncalakú és éles szögekben végződő.

Kínzószerszámok szeges drótból a csuklókra és a derékra vagy a lábakra alkalmazhatók. Hátborzongató gyötrellem valóban, de mégsem oly veszedelmes az emberi tagokra, mint a régi kínzások bizonyítékai. A tömeg, melyet beengedtek, emlékül vitt el egyet-mást, de az érsek már másnap egyházi átokkal fenyegetett meg mindenkit, aki e tárgyak közül elvitt valamit és erre sokan vissza is szolgáltatták ezeket.

Az inkvizíció felosztatása igen rövidéletű volt, mert az 1814 július hó 21-iki dekrétum újra visszahelyezte előbbi hatáskörébe, amikor a három inkvizítort, Abarcát, Zalduelgot és Sobrinót újra kinevezte, ám a régi tekintélyt nem lehetet már feltámasztani.

Keserűen panaszkodtak az alkirály ellen, akiről azt állították, hogy ellenzi visszahelyezésüket.

Ráfogták, hogy folyton halasztgatta a dekrétum publikálását és

* Lord Cochrane titkára.

hogy udvariatlanul bánik velük, sőt a pénzüket sem hajlandó visszaszolgáltatni.

Ékes szavakkal festették le a törvényszék sajnálatos állapotát, amelynek annyi pénze sincs, hogy alkalmazottait fizethesse, sőt letartóztatásokat sem eszközölhet, mert összes épületei piszkosak és rászorultak a tatarozásra.

Elképzelhetjük, hogy a szabadságharcban nem volt a hatóságoknak sem kedvük, sem idejük, hogy az inkvizíció panaszkodásaival törődjenek. Rég elmúltak már azok az idők, mikor Francois Moyent oly embertelenül üldözték néhány meggondolatlan szava miatt.

De azért még most is fennmaradt tekintélyük némi maradványa. A limai egyetem feliratot intézett a cadizi Corteshez, melyben szerencsét kíván neki az inkvizíció elnyomásához.

Az alkalmazottakat továbbra is fizették, de ténykedésüknek semmi nyoma sem maradt.

Ugyanebben az évben önkéntes gyűjtést rendeztek a kormány reorganizációjára, amihez Sobrinó, az inkvizíció titkára oly neveltségesen csekély összeggel járult hozzá, hogy Madridból összeszidták miatta. Abarca, az inkvizítorok senior ja meghalt és így Zalduegui lépett helyébe, őt és Sobrinót a díjak egy negyed részére utalták és így a törvényszék senior ja Cristóval de Ortegon lett, Anselmo de la Canal a juniora, és Mariano de Larreat pedig fiskusnak nevezték ki.

Hivatalos ténykedésük rövid életű volt. A végleges feloszlatás dekrétuma csak nagy sokára ért Peruba, 1820 március 9-én, de csak szeptember 9-én vált ténnyé. Az egyházkerület összes érsekeihez parancs ment, hogy az egész papság körében hirdessék ki és a megfelelő lépéseket tegyék meg a vagyon elkobzására. Mindezt tisztességgel és rendesen hajtották végre.

Szeptember 18-án Pezuela alkirály megparancsolta a tartomány intendánsának, hogy két limai regidoresszal egyetértve, az 1813 február 22-én kibocsátott dekrétum szerint járjon el és foglalja le az inkvizíció összes vagyonát a vallásos alapítványokkal együtt és pontos leltárt készítsen róla.

Szombaton kilenc órakor reggel az intendáns és a két regidores tehát az inkvizíció épületében találkozott és ott mindenről pontos leltárt vett fel. Majd a dekrétum kilenc paragrafusa szerint a hármasság 1813 szeptember 28-án parancsot adott ki, melyben felszólította Carlos Lison volt kincstárnokát, hogy az összes alkalmazottak fizetéséről jegyzéket bocsásson ki, hogy kifizethessék őket. De ez teljesen felesleges volt, mert emberemlékezet óta az volt a szokás, hogy négy hónapra előre fizessék az alkalmazottakat.

Az inkvizítorok nagy bölcsen saját magukról gondoskodtak és előre meghagyták Lison kincstárnoknak, hogy fizesse ki járandóságukat.

Néha a törvényszék munkája majdnem semmivé zsugorodott

össze, az összes állásokat fentartották, csakúgy, mint a legnagyobb forgalom idejében. Valószínű, hogy az inkvizítorok, mint Mexikóban tették, Peruból is hazamentek Spanyolországba, ahol gondoskodás történt róluk.

A kétszázötven évi fenállásukat számítva, összes ügyeik évente háromezer esetre rúgtak, de a hanyatlás korszakának beálltával valószínűen nem volt 3—4 ügynél több évente.

És e silány eredmény miatt, nem is szólva a nagy költségekről, Perut állandóan nyugtalanságban tartották, a kormányzás rendes folyamatát majdnem lehetetlenné tették. Minden ipari és kereskedelmi haladást elgáncsoltak, az emberek csupa óvatosságból nem bíztak egymásban, mert az összes lakosság feje felett állandóan ott lebegett a veszedelem érzete. De az, hogy Peruban veszélyeztetve lett volna a hit, képtelen ráfogás.

Ami a boszorkányságot és a babonát illette, amely oly sokféle elemből táplálkozott, a lakosságnak európaiakból, négerekből, indiánokból és félvéreből összetett rétegeiből, az esetek száma meglepően kevés, főleg, mert többen ebben az esetben az indiánokat is belevonták. Ami pedig az ördöggel való szövetkezés eseteit illeti, az inkvizíció ezen a téren jóformán semmit sem tett.

Nehéz lenne tehát az emberiség téves kormányzásában ehhez hasonló esetre találnunk, ahol olyan nagy költséggel, aránylag oly csekély eredményt produkáltak, mint a spanyol inkvizíció történetében.

Új-Granada.

Habár a *Nuevo Reino de Granada* eredetileg a perui alkirályság egy részét alkotta, legelső települése volt a délamerikai kontinensnek.

Mikor Balboa 1514-ben gazdag felfedezéseiről beszámolt Domjen' ben, a spanyol kormány egy percig sem késlekedett, hogy Pedro Arias Dávila személyében kormányzót küldjön oda, aki Santa Martában ki is kötött. 1532-ben megalapították a cartagénai püspökséget, 1547-ben pedig a popayami-t. 1553-ban Fra Juan Barrios franciskánus jött oda III. Gyula pápa egy bullájával, mellyel a limai főváros egyházi székhelyétől külön választotta a Santa Fé érsekséget.

Mikor a limai törvényszék 1570-ben létesült, hatásköre Panamától délre az összes spanyol tartományokra kiterjedt, ilyen óriási területnek a megszervezése sok időt igényelt, kivált, mert anyaga a legrosszabb volt. Cerezuella inkvizítor csak 1577-ben nevezett ki egy kommisszáriust Santa Fé számára és választása Lope Clavijóra, a főváros nagyprépostjára esett. Új hatáskörében természetesen Clavijo is elkeseredett civakodást folytatott az érsekkel, Luis Zapata de Candenessel. Jelleme nem vált díszére a Szent Hivatalnak. Mert ha igaz, úgy

palotája a ledér nők gyűlhelye lett, akik ellen több ízben erkölcstelen merényletet követett el, míg a tunjai apácák kitiltották őt kolostorukból, nehogy fajtalan beszélgetéseit hallgatni kényszerüljenek.

De a popayami kommisszárius, Gonzalo de Torres sem volt nála különb és végtelen bajt és bosszúságot okozott a püspöknek, amíg a vizitádor, Juan Ruiz de Prado a limai törvényszék elé nem citálta, amely el is ítélte őt húszrendbeli visszaélésért. Fajtalanságairól, melyeket lányokkal, özvegyekkel és í érz es nőekkel elkövetett, az egész ország tudott, de azt is tudták, hogy ő okozta legalább is száz indiánnak megkeresztelés nélküli halálát.

Ilyen dicső alakok működése alatt nagyon is érthető, hogy senki ügyet sem vetett a hitélet megtisztítására a gyarmatokban.

Nyilvánvaló lett tehát, hogyha tényleg örködni akarnak a hit felett, egy Mexikónál vagy Limánál közelebb fekvő törvényszéket kell alapítani, amely az óriási területet az Antilláktól és a Terra Inkognitától, Panamától Guineáig, hatásköre alá vonja. Cerezuella inkvizitor tehát már 1580 április 8-án felírt a Suprémához, hogy Granada népe a távolságot tekintve, amely Limától elválasztja, erélyesen követel egy ilyen törvényszéket. De Lobo Guerrero érsek már 1559-ben hasonló szellemben tartott kérvényt intézett a királyhoz. Úgy írta le az országot, mint a spanyol domíniumok közt a legromlottabb és legbűnösebb területet, ahol a hitélet pusztulóban van. A távolság Limától olyan óriási, hogy a bűnösök vagy útközben pusztultak el, vagy megszöktek, pénz pedig nem áll rendelkezésre, hogy felkutassák őket.

Ugyanez a panasz hangzott fel a szigetekről. 1594-ben az indiai Tanács azt indítványozta a királynak, hogy minden erőfeszítés kudarcát tekintve, vessenek véget San Domingo népének a francia és az angol kalózzokkal való cimborálásának és utasítsa öfelsége a Sandomingói érsekséget, hogy a főinkvizitori állást vállalja ott el.

Mikor ezt a Suprémának előadták, ez azt felelte, hogy sokkal célszerűbb lesz magán a szigeten törvényszéket felállítani, ami egyúttal kevesebb költséggel is jár. De nem történt semmi. A király húzódozott egy új törvényszék költségeitől, a Supréma viszont féltette hatalmát az érseknek kiszolgáltatni.

De végül az egyháztanács mégis csak keresztülvitte 1608-ban a törvényszék felállítását San Domingo szigetén. De bármilyen nagy kiterjedésű volt is ennek a törvényszéknek a kerülete, még tovább is akart terjeszkedni, egész Floridáig. Már 1606-ban Juan Cabaros, Cuba püspökének egy különös levelére akadunk, amely szerint a mexikói törvényszék Fra Francisco Cawarcot nevezte ki Havanába megbízottnak. Ennek a hírére a jó püspök elmenekült és a St. Augustino kolostorba vonult vissza, ahonnan tiltakozást jelentett be Cawarco tervei ellen, hogy Floridát is bekapcsolja igazságszolgáltatásába.

De mindez hasztalan volt, mert a floridai törvényszéket ennek dacára felállították, noha oly kevés munkája akadt, hogy alig volt lét-

joga. Csak 1614 február 2-án tartotta meg az első *auto de fét*, ahol körülbelül harminc vezeklő felett ítélezett.

Ezenkívül tizenhét esetet intéztek el a nagy tárgyalóteremben, melyek közül, mint ennek a szellemnek példáját, egyiket érdemes fel- említeni.

Valami csekélység miatt Donna Lorenzo de Aceretót, egy nemes embernek a feleségét, bírsággal sújtotta a püspöki helynök. De valószínűleg magánbosszú alapján önmagát kellett feljelentenie Manozca előtt, aki 8 hónapig börtönben tartotta és utána 4000 arany birságra és két évi száműzésre ítélte őt. Mikor felolvasták előtte az ítéletet, kérvényt nyújtott be a főinkvizítorhoz, de mikor a teremből kiment, valaki figyelmeztette, hogy ezért életfogytiglani titkos börtönre ítélik, mire rémületében visszavonta kérvényét.

Cartagénának mindössze 500 spanyol lakosa volt, a többi néger rabszolga és indián, akik nem tartoztak az inkvizíció igazságszolgáltatása alá. Manozca egy 1622 március 17-éről keltezett levelében úgy írja le őket, mint akik tisztán haszonlesésből élnek és semmibe se veték a becsületet és a tisztas hírnevet.

Az országot teljesen ellepték a három kontinensből összejött okkultizmus hívei, akiket az inkvizíció mint az ördöggel szövetkezett bűnösöket tekintett. A törvényszék komolyan igyekezett ezt a fekélyt kiirtani, lett volna dolga bőven, de minthogy a bűnösök leginkább rabszolgák és koldusok voltak, nem vált dicsőségére az üldözésük és ennek folytán abba is maradt.

Manozca rémes beszámolóját adja azoknak a boszorkányos műveleteknek, amiket a néger rabszolgák a saragossai bányákban elkövetnek, akik asszonyokat, gyermekeket megcsonkítanak és a föld termő gyümölcsét kipusztítják. Vagy négyezer volt köztük, akiket Guineából hoztak és noha megkeresztelték őket, teljesen híjján vannak a hit legelemibb fogalmairól és inkább barmok, mint emberek.

A Supréma a királynak továbbította ezt a levelet és sürgősen azt javasolta, hogy Új-Granadában is létesítsék a Hit Ediktumát.

Fülöp erre hidegen csak annyit felelt, hogy majd az indiai tanács olyan rendeletekkel látja el az alkirályokat, amiket célravezetőknak tart. Mindegyik fél tehát mosta kezeit a sok bajt okozó dologtól és a boszorkányság csak vígan virult tovább.

De az örület nem szorítkozott tisztán az antioquiai bányákra, mert tíz évvel később olyan eszeveszett boszorkányság fejlődött ki, melynek letörése már hasznothajtóbbnak mutatkozott. A boszorkánvok egy nagy gyülekezetére akadtak rá Tolu néger faluban, eev könnyen hozzáférhető tengeri kikötőben, körülbelül hatvan mértföldre Cartagénától, ahol a tagok a szokásos boszorkánvtáncról tanakodtak, a levegőben repülésről, egy kecskének a körül táncolásáról, a csókoltságáról és a többi. A nagy *auto de fén* szereplő boszorkányok ideié óta a Supréma gyanakodva fogadta ezeket a babonákat és óvatosságra in-

tette a törvényszéket is. Mikor tehát a törvényszék beszámolt ezekről a dolgokról, nem tudott egyebet elérni, minthogy letartóztatott egy mulatt és egy néger nőt, akik váltig tagadták bűnüket.

De azért a tanúvallomások mindjobban elterjedtek egész Cartagénában, hurcolva a mételyt és belekeverve a tekintélyes és vagyonos spanyolokat is, mert a tanúk szabadon ráfoghatták bárkire, hogy a boszorkánytáncon jelen volt és ez a körülmény magyarázza meg a bűntársak felszaporodását, mikor ez a bűnügy kezdetét vette.

A tevékenységnek némi felfrissülése mutatkozott, amikor a szabadgondolkodás rohamosan előrehaladt és a forradalom szele érezhető lett, az inkvizíció főtevékenységét a könyvcenzúra szolgáltatta. De a gyarmatokon a szellemi tespedés akkora volt, hogy nem fenyegette a tiltott irodalom beözönlése. 1777-ben Cartagénában egy kis arányú nyomda sem tudott megélni és az inkvizítorok arról panaszkodtak, hogy kézzel kell a betiltott könyveket lemásolniok, de a szegény ember eladni kényszerült portékáját és azóta nem akadt helyére vállalkozó.

1774-ben egy nehezen megoldható téma került az inkvizíció elé. Jósé Celestino Mutis, aki mint orvos kiváló ember volt, mint a Colegio Mayor de Santa Fé professzora, bizonyos tanácskozásokon elnökölt, gyanússá vált Copernicus naprendszer-teóriája miatt, melyet melegen pártolt.

1774 júniusában az *Universidad Tomistica* dominikánusai négy-féle, Szt. Ágoston tanaival ellenkező következtetéseket celebráltak, melyek végül odacsúcsosodtak ki, hogy Copernicus elmélete tűrhetetlen a katolikusokra nézve, semmivel sem menthető és tilos az inkvizíció szempontjából.

Mutis egy védiratot terjesztett fel az alkirályhoz Copernicusról, aki egy példányt küldött belőle a megbízottnak. Ez viszont a törvényszékhez származtatta át, amely véleményezés végett két *calaficadornek* adta tovább. Az egyik nem találta teológiai vitatkozásra alkalmasnak a tárgyat, melyről azt tartotta, hogy Copernicus rendszere egyenesen ellenkezik a katholicizmussal.

Az ügy most már az inkvizíció fiskusának a kezébe került, aki azt vitatta, hogy a legnevesebb egyházi írók utálták a rendszert, melyet merőben ellenkezőnek ítélték a Szentírással és amelyet a római inkvizíció is ismételten elvetett, noha az a hír járta be az országot, hogy a király különösen botránkozott Mutis állítása felett és az összes spanyol egyetemeknek megparancsolta, hogy Newton munkáit tanítsák, melyeknek az alapját Copernicus tanai szolgáltatják. De Mutis után a király volt talán az egyetlen ember az országban, aki a pap rendszerét pártolta. Ezért tehát, miután nem tudott mit tenni, a király az összes erre vonatkozó iratokat a Suprémának küldte, aki azokat el-sikkasztotta és nem is válaszolt rá.

Ha a törvényszék munkálkodása ilyképpen nagyon sovány volt

is a hit védelme tekintetében, valódi hivatása, hogy botrányt okozzon, annál eredményesebb volt, amennyiben szüntelenül civakodott úgy az az egyházi, mint a világi hatóságokkal és így belső viszálykodást okozott.

A húsvéti ünnepek alkalmával a püspökök sohasem tudtak meg-egyezni az etikett kérdésében, mert a püspökök, akik hozzá voltak szokva, hogy ők gyakorolják az igazságszolgáltatást, folyton ellenségeskedtek a Szent Hivatallal, amely viszont keserűen felpanaszolta ezt a Suprémánál.

Fra Juan Gonzalez de Mendoza, Popayan püspöke, megérkezésekor Cartagénába 1610-ben bevezette a botok által történő divinációt, amelyről kijelentette, hogy az inkvizíció helybenhagyta, sőt a királyné és Lerma herceg is rendszeren használatba vette. Ez a machináció gyorsan elterjedt az összes társadalmi osztályokban és miután minden divinációt az ördöggel való cimborálásnak tekintettek, az inkvizítorokat roppant izgatta a dolog és azonnal a Suprémához fordultak miheztartás iránt, de onnan úgylátszik, nem válaszoltak nekik.

A gögös és lelkiismeretlen Manozca vitte a törvényszéknél a vezetőszerepet. Mihamar ki is nyilatkoztatta tehát, hogy a törvényszék a közéletet uraló hatalom, melynek rémes uralmát semmiféle törvény, sem igazságszolgáltatás nem korlátozta.

A kormányzó, Diego Fernandez de Velasco viszont olyan jóindulatú ember volt és mindent elkövetett, hogy jóba legyen az inkvizítorokkal, de mértékletességéért csak szemtelenséggel fizettek, úgyhogy végül is a király előtt, 1613 július 14-én engedett szabad folyást sérelmének. Egy akkori író sorolja fel azt a sokféle esetet, amelyekből kitűnik, hogy Manozca a helyi törvényszékeket és azok alkalmazottait is felügyelet alatt tartotta, hogy ő ellenezte az ítéleteket és pártoltjai eseteit, bármily igazságtalanok voltak is, mindig irányította.

De emellett a csempészet is vígan folyt uralma alatt és mindenfélével megvesztegették az inkvizítorokat, néger rabszolgákkal és ha*sonlókkal.

A város a teljes felháborodás állapotában volt a krónikussá vált civakodások miatt a helyi és a katonai hatóságok közt. Martin Real, az új inkvizítor nem volt békülékeny természetű ember és így könnyű volt oly helyzetet teremtenie, amely a rettegett vizsgálat előjele volt.

1643 július vége felé érkezett meg Real Cartagénába, Juan Bautista de Villadiego, egy majdnem hetven éves férfi és Pedro Triunfo de Socaya kíséretében.

Real első dolga volt, hogy eltiltsa Uriartet és Ortizt a *secretó-ba*, lépéstől, nyilvánvalóan azon célból, hogy zavartalanul átvizsgálhassa számadásaikat. De Villadiego nem engedte meg, hogy Real a pénzesláda kulcsait magához vegye, így hát kudarc érte vizitáció ját és ő azzal bosszulta meg magát, hogy túllépte megbízatását és lemondott a felügyeletről. De hogy a láda kulcsait még is megszerezze, zavargó tö-

meget vezetett Villadiego háza elé, betörte kapuját, személyesen rá támadt és lefoglalta összes kulcsait, hogy árverésen adja el, amelynek összegéből a bírságot fizesse ki, amit ő kirótt reá. Reál továbbá a kormányzó pártjára kelt és kiszabadította börtönéből titkárát, hogy ezzel megtudja, ki szavazott ellene.

Erre Villadiego versenyezve egy más törvényszéket állított fel saját házában és felhatalmazott rá alkalmazottakat, hogy ki s be járjanak ott és ez a skizma addig tartott, amíg Real törvényileg arra ítélte őt, hogy börtönnek tekintse saját házát.

Villadiego sajátkezűleg hirdetést ragasztott ki a városházán, melyben az egyházi átok alatt állónak jelentette ki Reált, mire ez azzal vágott vissza, hogy menten letartóztatta őt.

A Supremát nem kevésbé döböntette meg a dolgok ilyen fordulása. Megparancsolta, helyezték vissza helyére a törvényszékhez Villadiegót, de egyúttal 1645 február 17-én azt is meghagyta neki, hogy négy hónap leforgása alatt jelenjék meg a Szent Hivatal előtt. De Villadiego nem engedelmeskedett, sőt újra a saját házában állított fel törvényszéket azzal a céllal, — amint ezt Pereira még 1646 februárban megírta, — hogy elterelje a figyelmet botrányos életmódjáról. Villadiego azzal vágott vissza, hogy Pereira a börtönört pártolja bűnös életmódjában, aki vele és titkárával tisztességtelen nőekkel dözsol.

A bajok egyetlen orvoslása Real visszahívásában mutatkozott.

A király nem tiltakozott tovább és így Reált 1643-ban annak rendje és módja szerint hazaküldte.

Az egész város forrongott az évente visszatérő civakodások miatt a világi és egyházi hatóságok közt. És ez a veszekedés már odafajult, hogy Real letartóztatta Ortiz de la Mását, egy nagyállású egyházi jezsuitát, s azt indítványozta, hogy tortúrának vessék alá, ami óriási botrányt idézett elő úgy a világi, mint az egyházi körökben.

Néhány nappal később Pereira, Socaya, a fiskus és a jegyző, de Vega már bezárkóztak házukba a letartóztatás félelme miatt, és hét hónapon át ott maradtak és lakomákkal és kártyázással szórakoztak önkéntes rabságuk alatt.

De az inkvizítorok nem voltak annyira elfoglalva civakodásukkal, hogy egyenlenséget ne támasztottak volna a világi hatóságok közt. Elkeseredett viaskodás támadt a Szent Hivatal és az indiai Junta közt, amiatt, hogy ez ne sürgesse a kormányzó egyházi átok alá helyezését, ama bajok miatt, amelyek ebből támadnak. A királyi tanács tehát megparancsolta a törvényszéknek, hogy a világi ügyek tárgyalásától tartózkodjék és hogy végleg rendezze hovatarozását a Santa féi, panamai és Santa domingói audenciákkal.

De erre a kérvényre a király nem is felelt, mert a választ valószínűleg a Supremának utalta át, ahol nyilván eltemették.

De az évente megisméltendő civakodás a hatóságok közt vígan folytatódott, amiről az indiai tanács panaszt tett a királynál 1652 május

14-én. Az állapot azonban nem javult vele, mert egy új inkvizítor, Diego del Corro Carrascal következett, akit viszont rövidesen Pedro de Salas y Pedroso váltott fel, mint fiskus s akit mihamar főinkvizítornak neveztek ki.

Ezt az embert annyira uralta elődje, hogy a Supréma kérdőre vonta emiatt, mert annyira tüntetett függetlenségével, hogy éveken át a börtönben hagyta sorvadni a vádlottakat, vagy pedig bevárta Spanyolország lassúmenetű elhatározását. De Corro Carrascalt kegyetlensége miatt is megfedte a Supréma, de főleg azért, mert a törvényszék működésével is kufárkodott és a nyilvános árveréseken csekély árban szerezte meg a lefoglalt portékát. Erkölcstelen élete annyira köztudomású volt, hogy Zapata kormányzó azt a megjegyzést tette, hogy éjjenre véghezvitt kalandozása álruhában és szeretkezései férjes nőkkel már, valósággal közmondásos lett.

A Supréma már többször figyelmeztette a törvényszéket Guerra de Latrás rendcsinálására, amit az inkvizítorok gyerekes eljárásnak minősítettek. 1660-ban Geurrát baleset érte és így Corro Carrascalt nevezték ki Új-Granada elnökévé, mert Salas betegeskedett és hetekig távol volt. Jó alkalom volt ez, hogy a világi hatalom újra előtérbe kerüljön és Benito de Figueroa y Barrantes alaposan ki is használta. Mikor 1666 augusztus 26-án egy pribéket kapott rajta, hogy két vezeklőt végigkorbácsol az utcán, három katonát küldött kiszabadításukra. A törvényszék üldözőbe vette a katonákat és löfegyverét is használta egyikkel szemben. Figueroa erre örökkel vétette körül az inkvizíció épületét, hogy a bentlévőket kiéheztesse.

Guerra megbeszélni óhajtotta az ügyet és beleegyezett, hogy a foglyokat kiszolgáltassa, de négy nappal ezután a kormányzó letartóztatta Guerra kedvesét, Caneát és láncraerve börtönbe vetette, lefoglaltatta vagyonát és a kínzókamrában kivallatta. De a püspök közbelépett és levétette Caneáról a láncokat, aki azonban továbbra is a börtönben maradt.

Ez az ügy teljesen diszkreditálta az inkvizíciót és nem volt az az alsórendű alkalmazott, aki jogosultnak ne érezte volna a törvényszéknek parancsokat osztogatni.

De az inkvizíció még nem érte el teljes degradációját. Salas meghalt 1667 dec. 28-án. Guerra, kit néhány hónappal azelőtt neveztek ki inkvizítornak, 1671-ben szintén meghalt és a választás Luis de Bruna Ricora esett, mint Sevilla főinkvizitorára. 1673 augusztus 19-én érkezett meg Cartagénába, ahol mindent a legnagyobb rendetlenségben talált. A foglyok ott rothadtak a börtönökben, egyesek már évek óta. Az alkalmazottak elkésve jöttek hivatalba. Ez főleg Pereirára és titkárára vonatkozott, aki semmibe sem vette hivatalát, úgyhogy Rico kérvényt menesztett a Suprémához, hogy alkalmasabb embert küldjön ki Pereiránál, mert ez súlyos büntetést érdemel és semmi áron sem maradhat helyén.

Új inkvizítort neveztek ki tehát Juan Gomez de Mier személyében, mert Don Ricot Limába helyezték át. A kollégák mihamar összevesztek és Jósé de Padillo inkvizítor csatlakozott Mierhez, hogy Bernardo de Quiros-szal kerüljön szembe. Az utóbbi értesült a száj-ról-szájra járó szándékról a rabszolgák és az indiai áru-behozatalát illetőleg és azonnal jelentést is tett róla a tanácsnak. A kormányzó, aki úgy nyerte meg őt, hogy legtöbb idejét az ő házában töltötte kártyázással és így visszavonta vádjait. De már későn, mert Juan Segenari di Salinost, a Santa Fé egyik bíróját bízták meg azzal, hogy az ügyben vizsgálatot tartson, el is jött hát Cartagénába, ahol nagybátyja, Mier inkvizítor házában szállott meg. A kettő letartóztatásokat rendelt eszközölni és a gyanúval terhelt férfi a templomban talált menedékre.

A dolgok illetően állása évekig eltartott, miért Manicóba helyezték át, Quirost pedig Limába, mint Andreas de Torres érsek utódát.

1681-ben Manuel de Benavides y Piedrolát nevezték ki püspöknek, aki heves természetű, meggondolatlan férfiú volt. Castillo de la Concha, Új-Granda elnöke azonnal állást foglalt ellene, akit száműzésre ítélték, mert gátat akart vetni az apácák és fráterek közti érintkezésnek. Cartagénába visszatérve, merészen misét mondott és ezzel nagyon felbátorította a püspökellenes frakciót. De ez mintha lecsillapodott volna, mikor Castille elnök Cartagénába érkezett és felmentette őt az egyházi átok alól. A két püspök közt kiélesedett a civakodás és bonyolultabbá tette a helyzetet. Castille ráparancsolt Benaides püspökre, hogy hagyja el azonnal az egyházi területet, de ez megtagadta és egyházi átokkal sújtotta a kormányzót és az összes hatóságokat.

Az ügyek más fordulatot vettek az új inkvizítor, Franceso Valera megérkezésével, aki azonnal elbocsájtotta Torrest és Cevernit nevezte ki fiskusnak. Naponta öt órát szentelt a törvényszéken a hit ügyeinek és három órát saját ügyeinek a tulajdon házában. Befejezésre szorította a függő ügyeket és már öt hónap múlva, augusztus 29-én megtartotta az első auto de fét. Ilyen ember vezetése alatt a törvényszék mihamar kiemelkedett degradációjából, de heves természete époly hamar belekeverte egy olyan botrányba, amelyhez eddig még nem volt fogható.

A szenvedélyek még nem csillapultak és az elsőség iránti viaskodás még nem határozott el. A széthúzás egy új eleme köszöntött be Juan Ottiz de Yrente megérkeztével 1684 novemberében, aki túlszerénynek minősítette Valerát. Nem volt hiány a civakodás okaiban és nyíltan kitört a háború, mikor Benavides felesleges erőszakkal eltávolította az ülőhelyeket, miket az inkvizíció helyezett el a templomban és ennek okául a templom látogatóinak felesleges fecsegését hozta fel. De a püspök letépette a hirdetések és erővel misét celebrált, de egyúttal letartóztatásra ítélte a papságot, amely nem akart neki asszisz-

tálni, ami arra indította a törvényszéket, hogy ráparancsolt, tekintse börtönnek a saját házát és a kormányzótól öröket rendeltetett, akik tényleg fogollyá tették őt. Könnyű elképzelni a lakosság állapotát, melyet az inkvizíció így terrorizált.

Ekkor három hajó érkezett Spanyolországból és azt mesélték, hogy üzenetet hoznak, mellyel véget vetnek a bajoknak. Semmiféle hírt nem hoztak, azonban megfigyelték, hogy a püspöki palota előtt csökken-tették az örök számát, amíg teljesen visszavonták őket és Benavides kiszabadult 1687 április 22-ig tartó rabságából. Ugyanekkor Gomez Suárez de Figuera érkezett meg, mint inkvizítor, hogy Valerát helyettesítse, akit Limába helyeztek át.

Suárez eleinte hajlandónak mutatkozott elődje kilengéseit jóvá-tenni, de az inkvizíció tradíciói nagyon erősnek mutatkoztak ehhez és ő csakhamar engedett.

A limai földrengés híre 1687 március 9-én, amit a papság és a prédikátorok apróra leírtak, vallási buzgalom hullámát idézte elő és sokan lettek botrányos életmódjukról és Benavideshez fordultak házassági engedélyért. De mikor a házassági engedélyt kihirdették, az inkvizítorok egyházi átokkal sújtották az illető papot. Sőt ki is jelentették, hogy csakis ők adhatják meg az abszolúciót.

Mikor a forradalom megjött, az inkvizíció már nyilvánvalóan elvesztette a nép tiszteletét, minden jogosultságot és ez lett a legelső tárgyak egyike, mely ellen a közutálat fordult és pályafutása ama zavaros időkben mindenben különbözött testvérintézményétől.

Még mielőtt Hidalgo 1810-ben kitűzte a lázadás lobogóját, már ki is tört a lázadás Santa Fében és egy forradalmi Junta alakult Cartagénában, noha még nem vették tervbe a teljes függetlenséget Spanyolországtól. A dolgok ilyen bizonytalan állapotban maradtak egy évig, amely időközben a törvényszék védekezni igyekezett magát a forradalom egyre növekvő erejével azáltal, hogy a kegyes érzelmű Juan de Ertévez, akit a Santa féi kormány küldött oda, hogy börtönbüntetést szenvedjen el egy lázítónak jellemzett prédikációjáért, elbocsájtotta. Továbbá elbocsájtotta kommisszáriusát és de Larsot, aki az üldözések vezetője volt. Ennek a szolgálatnak pedig meleg elismeréssel adózott a Supréma Junta egy 1810 szeptember 25-én kibocsátott ediktumában.

Spanyolországban a liberálisoknak gondjuk volt arra, hogy a függetlenség elveihez ragaszkodjanak. A cadizi kormány kijelentette 1812-ben, hogy a római katolikus apostoli hitvallás az állam vallása és semmiféle hitvallás sem engedhető meg, amíg Új-Granada provinciája kötelességévé teszi, hogy a katolikus vallást ősi tisztaságában fenntartsa.

De mikor a forradalom Cartagénában a nép általános fellázadásában elérte csúcspontját, a Junta egyik követelése abban állt, hogy nyomják el az inkvizíciót és adják ki az inkvizítoroknak útleveleiket.

Ugyanez nap dekrétumot bocsátott ki, mely szerint mindazok, akik pártolják az inkvizíciót, nyolc napon belül elhagyni tartoznak az országot és felhívta a különféle testületeket, jelentkezzenek eskütelé iránt.

Erre az inkvizíció másnap azt felelte, hogy elnyomását egy fegyveres csőcselék vitte véghez és hogy mindazok, akik nem azonosítják magukat vele, tizenöt napon belül elhagyni kötelesek az országot, mert amint az általános lázadás lecsillapul, mit egy fegyveres csőcselék erőszakolt ki, az inkvizíció el van rá határozva, hogy folytatja az Isteni Gondviselés által reá ruházott szent funkciót.

De a kitartás meghozta eredményét és az inkvizíció kijelentette készségét a távozásra, ha nem is Spanyolországba. A hatóságok lefoglalták összes vagyonát, de eltartott december 17-ig, amíg útleveleiket kiadták.

A spanyol függetlenségi háború diadala és VII. Fernandez újból trónrajutása gyökeresen megváltoztatta a helyzetet 1814 tavaszán. A monarchia teljes hatalmát a fellázadt gyarmatok meghódításának lehetett szentelni és 1815-ben erős fegyveres csapatokat küldtek ki Don Pablo Morico főparancsnoksága alatt, hogy ezt Új-Granadában is megvalósítsa.

Noha az inkvizíció a spanyol királyságban újjá született 1814 július 21-én, Santa Martába csak március 31-én ért az örvendetes hír, amit az inkvizítorok ünnepélyes Te Deummal celebráltak és azzal a bejelentéssel, hogy ők újra felvették kötelességük teljesítését.

Morillo július 24-én érkezett meg Santa Martába és már augusztus 15-én megbízta, mint *teniente vicario general-t*, Jósé Oderizt, az inkvizítorok seniorát. Száznapos ostrom után, mely alatt a lakosság majdnem éhenveszett, Cartagena elesett december 16-án és Oderiz azonnal intézkedett hatalma biztosítására.

Nemsokára aztán Columbia Egyesült Államainak kongresszusa határozatot fogadott el, hogy az inkvizíció örökre megszűnt és soha többé fel nem támad, összes tulajdonát az állam foglalta le és püspökeiket visszahelyezték régi igazságszolgáltatásukba, a hit ügyébe. De ez kivételesen csak katolikusokra vonatkozott.

Miután Columbia Egyesült Államai magukba foglalták az összes délamerikai tulajdont Perutól északnak, ezek a liberális elvek egy óriási kiterjedésű területre vonatkoztak és mikor az ayacuchói diadal végül is megsemmisítette Peru hatalmát és evvel együtt felszabadította ezt a gyarmatot, az utolsó hely is eltűnt arra nézve, hogy Spanyolország reakcionárius kormánya még megpróbálkozzék az inkvizíció felélesztésével.

Hogy mi lett Új-Granada sorsa a különféle spanyol politikai áramlatok alatt, azt egy 1772-ben kiadott beszámolóval mutatja nekünk Francesco Antonio Moreno y Escandon, amelyben roppant ínségesnek írja le az ország állapotát az általános tönk és pusztulás közepette.

Mindennemű ipar hiányában mindenki csak a kormánytól remélt támogatást valamely hivatal elvállalásával.

A határterületen milliók éltek fráterek gondozása alatt, míg a kormány vállalta magára az összes költségeket és szállította a katonai erőt, ami sok költséggel, de kevés haszonnal járt. Már egy évszázad óta működtek, de a hit terjesztése nem sikerült nekik, mert az állítólagosán megtérített és *pueblói-ba*. (falu) terelt indiánok első szóra a hegyek közé menekültek.

Ám az egyháznak ez a lealacsonyító inváziója nem csak Új-Granada területére terjedt ki. Mikor Don Jósé Jüant és Don Antonio Mivet Fritoba küldték ki a francia mórok kíséretében, hogy a földnek equatori területén méréseket eszközöljenek, azzal bízták meg őket, hogy a gyarmat különböző állapotai iránt tudósítsák a kormányt.

Nyilvános szabad személyeket alig ismertek a városban, mert a fajtalanság és a prostitúció olyan általános volt a városban, hogy nem volt szükség hivatalos prostituáltakra.

Ezt a rémes demoralizációt figyelemre sem méltatta az inkvizíció. Ennek a lélekmentés volt a teendője, a lelki üdvösség és az erkölcs megőrzése. Ha azt a fáradtságot vette volna magának, hogy a nagy gonddal megírt leírásokat elolvassa, joggal azt kérdezhetné volna magától, hogy a rendszer, amely ilyen eredményre vezetett, alkalmas-e annak a népnek az égi és lelki szükségletét kielégíteni, amely a spanyol monarchia uralma alá került.

A portugál zsidóság.

Ahogy az erőszakosan megtérített zsidók hitehagyása volt a spanyol Szent Hivatal létesítésének tulajdonképeni oka, ugyanúgy ők maradtak a Szent Hivatal működésének úgyszólván egyetlen tárgya is, amíg a mórok, illetve megtért mórok még kegyetlenebb kínzása meg nem kezdődött. De amikor ezeket a tizenhetedik század elején teljesen kiirtották és a szó legszorosabb értelmében eltűntek a bíróságok tárgyalásairól, egyedül a zsidó új-keresztények maradtak továbbra is a vádlottak, több mint egy egész századig.

Könnyű volt 1391 óta kicsikarni a megkeresztelkedést olyan alternatívákat, mint vagy a számkivetés, vagy halál, de soha senki sem látta szükségesnek *ezt* az új hit oktatásával, illetve az igazi megtérés külső jeleinek megértetésével támogatni.

Mikor azonban Ferdinánd és Izabella tudatára ébredtek annak, hogy a megtértek csak névleg keresztények, egyedül a terrorizmust látták az egyetlen helyes módszernek arra, hogy a hit megkívánt egységét meg lehessen teremteni. Így mikor az 1492-iki nagy száműzés megkezdődött, az ország újra nagy neofita-tömegekkel telt meg, a hit-oktatás és a megtérítés problémája ugyanolyan elhanyagoltnak látszott, mint azelőtt. Ezek addig egyedül abban nyilatkoztak meg, hogy a

megtérítettek saját magukat oktassák és erősítsék a hitben. Mikor 1496-ban királyi rendelet három évre megtiltotta nekik, hogy a királyi birtokokon gazdálkodjanak, hamarosan rájöttek arra, hogy így még kevésbé lesz alkalmuk részesülni a keresztény hit tanaiban.

1499-ben a Supréma elrendelte, hogy az 1492 előtt megtérteknek elszótan kell élniök a régi keresztények között, a többieket pedig el kell különíteni rabbiaiktól, külön kell élniök a városokban és az istentiszteletek pontos látogatásával kell bizonyosságot adniök szigorú valóságosságukról.

1500 után újabb rendelet kötelezővé tette, hogy ha a száműzött zsidók visszatértek és megkereszteltetésüket kérték, nemcsak a sajátmaguk, hanem gyermekeik számára is kellett keresztlevelet kiállíttaniuk. Továbbá meg kellett tartaniök a böjtöket, látogatniök kellett a miséket és a hat éven felüli gyermekeknek hat hónapon belül tudniök kellett a négy könyörgést, a hét főbünt és a Hiszekegyet. Mikor a mórok erőltetett megtérítése csak növelte az álkeresztények számát, ismét megpróbálták néhány eredménytelen rendelettel sújtani mind a két osztályt, de ezek ügyet se vetettek rájuk.

Eközben az inkvizíció rendületlenül tovább dolgozott. Ahol nagy volt a buzgóság, ott bizony nem volt sok a skrupulus. Ez a többi között kiderül abból a levélből is, amelyet a ilerennai bíróság 1540 körül intézett valamennyi spanyolországi és portugáliai bírósághoz. Ez a bíróság letartóztatott huszonegy személyt, azonkívül keresett három szökevényt. Most arra kérte a többi bíróságot, hogy kutassák át a félsziget valamennyi névjegyzékét és tegyenek meg mindent a szökevények üldözésére.

Már volt alkalmunk látni, hogy milyen alapon állították össze ezeket a névjegyzékeket. Feljegyezték mindenkiről mindent, főképen azt, hogy szokásaikban nincs-e hasonlatosság a régi zsidó szokásokhoz vagy szertatásokhoz, vallási és világi tekintetben egyaránt. Az ilyen megfigyeléseket azután pontosan közölték az inkvizítorokkal.

Ilyen szokások voltak: a sertéshús nem evése, a tejes és a húskételek elválasztása, a szombat megtartása fehérműváltással, gyertyagyújtással és a munka pihentetésével, a baromfi lenyakazása, a súlyos böjtök megtartása, húskételek fogyasztása böjt alatt és más hasonlók, amelyeket mindenki ismer és amelyeket a régi keresztények állandóan figyeltek a megtértek háztartásaiban, hogy azután a legkisebb hibát nagysietve jelenthessék a bíróságoknak, ahogyan a vallási rendeletek megkövetelték. Ez persze bőséges teret nyújtott a vádaskodásra és denunciálásra, letartóztatásokra és büntetésekre, különösen, mikor az inkvizítorius módszerek lehetlenné tették az ilyen zsidóskodás titokban maradását.

Erre a legeklatásabb példa Elvira del Campo esete volt Toledóban, 1567-ben.* Ez az asszony egy megtérített zsidó családból száрма-

*Lásd 200. oldalt.

zott és Alonso de Moya, madridejosi jegyzőnek, egy régi keresztény embernek volt a felesége.

A tanúk szerint, akik részben mint cselédek, részben mint közeli szomszédok figyelhették meg, eljárta a misére és a gyónásra és külsőleg mindenben tanújelét adta annak, hogy jó keresztény. Szívélyes volt mindenkihez és jótékony, de nem akart disznóhúst enni, ha pedig a házanépének főzött belőle, akkor rongyba bugyolálta a kezét, hogy hozzá ne érjen és ezt azzal okolta meg, hogy a torokbaja miatt nem bírja a disznóhúst és emiatt már attól is rosszul lesz, ha a kezén érzi a szagát. Volt valami zavaros vallomás arról is, hogy tiszta fehérneműt láttak rajta szombaton és hogy ezen a napon nem dolgozott, de erre nem volt elég bizonyíték és így a port pusztán a disznóhús-nemevésre alapították.

A perben két főtanú szerepelt, az asszony férjének két segédje, Pedro de Liano és Alonso Collados, akik a házában éltek és akik nyilván sokat leskelődhetnek ki a konyhába, belekukkantottak a fazekekba és általában figyelték a háztartásnak minden kis részletét.

Liano azt vallotta, hogy egyszer ő meg Collados arról beszéltek, hogy az asszony egy birkacombot tett vízbe, hogy egész éjszaka ázzék, mikor Collados megjegyezte, hogy véleménye szerint emögött zsidó ceremónia rejlik és nagyon szeretné biztosan tudni, mert akkor bevádolná az asszonyt az inkvizíciónál, hiszen rossz viszonyban van vele.

Ellenben Collados a bíróság előtt azzal fejezte be a vallomását, hogy csak jót akar az asszonnak, mert az jól bánik vele, továbbá, hogy jó kereszténynek tartja, mert az asszony misére jár és senkiről sem mond rosszat, visszavonultan él, mindenkihez kedves és csak kevesekkel érintkezik.

Elvira del Campót július elején tartóztatták le, az első tárgyalást gyorsan megtartották, mert áldott állapotban volt, de a lebetegedése augusztus 31-én három hónapos halasztást jelentett a pörben.

Bevallotta, hogy nem eszik disznóhúst, hogy ezt orvosi tanácsra teszi, mert valami betegséget kapott az urától, ezt azonban titokban szeretne volna tartani.

A tizenkét tanú közül, akik ellene vallottak, hatot ismert, de nem volt annyi ereje, hogy rájuk bizonyítsa azt, hogy ellenséges érzülettel viseltetnek iránta, kivéve a két legkellemetlenebb tanúra, Coiladosra és Diego Hernándezre. Tizenhárom más tanú — részben egyházi személyek, részben a közvetlen szomszédai —, egyetlen egynek a kivételével, aki teljes tájékozatlanságot árult el, valamennyi azt vallotta, hogy Elvira jó keresztény, szabályszerűen végzi vallási kötelezettségeit, engedelmeskedik egyházi főhatóságainak és semmilyen tekintetben nem eshetik kifogás alá. Kétségtelen volt tehát, hogy ilyen ellentétes vallomások mellett nem maradhatott más mód az igazság kiderítésére, mint a kínzás. Ezt kétszer foganatosították és az lett az eredménye, hogy Elvira bevallotta a következőket:

Tizenegy éves volt, mikor az édesanyja azt mondta neki, hogy ne egyék disznóhúst és tartsa meg a szombatot, s ő tudta, hogy ez ellentétben áll a keresztényi törvényekkel.

Mivel pedig Elvira édesanyja valóban akkor halt meg, amikor a lány tizenegy éves volt, nem kételkedhetünk abban, hogy ez a vallo-más megfelel az igazságnak.

Másnap a bíróság megállapította, hogy a disznóhús nem evése, a szombat megtartása és a fehérműváltás ezen a napon teljesen a Mózes törvénye szerint való, ahogyan Elvira édesanyja meg is mondta volt. Csakhogy Elvira azért nem említette ezt senkinek, mert az apja megölte volna és félt a férjétől is.

A consulta de fé szigorúsága ellenére is volt egy a bírák között, aki az asszony szabadonbocsátása mellett szavazott, a többi azonban makacsul ragaszkodott az asszony személyi jogainak megfosztásához és a bebörtönzéshez. Három évre ítélték, azonban 1568 június 3-án, tehát miután alig raboskodott tovább hat hónapnál, egy rendelet lelki vezeklésre változtatta a börtönbüntetést és Elvirának megmondták, hogy mehet, ahova akar. Azonban a kínzás rémségei megnyomorították és egész életére tönkretették és lemoshatatlan mocskot vetettek egész rokonságára és minden leszármazottjára. Hogy mi lett abból a csecsemőből, aki a vizsgálat alatt látta meg a napvilágot, senki sem tudja, de remélhetőleg volt olyan szerencsés, hogy meghalhatott. Bármiilyen triviálisnak látszanak is az ilyen kínzásnak a részletei, mégis fontosak abból a szempontból, hogy mi foglalkoztatta akkoriban Spanyolország valamennyi bíróságát és önként felvetődik az a kérdés, vajjon ezek a bírák komolyan hittek-e abban, hogy működésük közérdekből történik és hogy ezzel megmentik Elvirát az eltévelyedéstől és megmentik a lelkét is. Annyi bizonyos, hogy a vádlott sorsát attól tették függővé, hogy tartózkodott-e a disznóhúsevéstől, evett-e vajaspogácsát, használt-e kétféle tepsit, mikor váltott tiszta fehérműt és hogyan sütötte kenyerét.

A zsidóság hősies kitartása, amely a szétszórtság határtalan nyomorúságain is diadalmaskodott, részben a cselédség és a szomszédság illetén kémkedése, részben a bíróságok szánamegcsökkentése következtében, lassanként alkalmazkodott ehhez a szakadatlan üldözé-téshez. Amint egyik nemzedék a másikat követte anélkül, hogy nyugalomra csak a legcsekélyebb reménysege lehetett volna, ez a folytonos nyomás lassanként, legalább látszólag elérte a célját. A zsidóság üldözése észrevehetően csökkent. Valenciának megtért lakossága volt és a tizenhatodik század elején a kínzások száma évenként harminc és negyven között váltakozott. Azután jött a mórok erőszakos megtérítése és ez egy időre alaposan megszorította a bíróságok működését. 1540 és 1543 között nem volt egyetlen pör sem. 1546-ban az inkvizíció megint megkezdte működését és 1562-ig, szóval 16 évig a vallási pörök száma összesen 48 volt, 1550 és 1560 között pedig mind-

össze kettő, ami azt mutatja, hogy a zsidók úgyszólván teljesen megszűntek az inkvizíció működésének tárgyai lenni. A toledói kerületben, beleértve Madridot is, 1575 és 1590 között mindössze 23 eset volt. 1565-ben egy sevillai bírósági tárgyalás 74 vádlottat ítél el és nem volt közöttük egyetlen zsidó sem, a cuenzai bírósági tárgyalás pedig 1585-ben 21 megtért mórt ítél el. A Supréma már 1558-ban elismerte, hogy néhány év óta alig találnak zsidóskodókat, csak Murciában akadt egy-néhány, de ezeket is hamarosan megbüntetik. És valóban nem sokkal ezután le is tartóztattak Murciában néhány zsidót.

Az üldözések anyagának ilyen csökkenése úgylátszik magával hozta a módszerek enyhülését is, ami talán annak a reménységnek volt a megnyilatkozása, hogy a zsidóság lassankint eltűnik. 1567-ben V. Pius pápa II. Fülöp kérésére felhatalmazta Espinoza főinkvizítort, hogy a murciai és alcarazi zsidóskodó új keresztények büntetését enyhítse, de természetesen nem pénzügyi alapon.

Don Joso Soares, coimbriai püspök a tridenti zsinat után Palesztinába zarándokolt és útközben Ciprusban talált egy csomó spanyol és portugál emigránst. Ezekről olyan információt kapott, amelyeket rögtön jelentett a ilerrenai bíróságnak és amelyeknek alapján nagytömegű zsidóskodót lepleztek le Extremadurában. Ezek ugyanolyan elbánásban részesültek, mint a murciaiak, mert Fülöp 1573-ban rávette XIII. Gergelyt, hogy egy, az 1567-ikihez hasonló felhatalmazást adjon ki a llerrenai kerületben elítélt zsidóskodók javára, ez azonban nem vonatkozott három évre, csak egyre.

Még nagyobb kedvezésben részesültek az ecijai zsidóskodók 1597-ben, amikor Fülöp közbenjárására egy pápai átirat nemcsak egyhítést rendelt el a murciaihoz hasonlóan, hanem minden vizsgálati fogoly szabadonbocsátását is azzal, hogy nemcsak az ő személyüket, de még leszármazottaikat se érhesse gáncs. Ez a kedvezés négyévi időtartamra vonatkozott. Hogy az inkvizíció szerencsés befejezésében eredménykedtek, az kiderül a Suprema 1595.-i jelentéséből is, amelyben Juan Bautista Perez, Segorbe püspöke jogosultnak érezte magát annak kijelentésére, hogy a Spanyolországban maradt megtért zsidók az 1492.-i száműzés után mint jó keresztényekké váltak egy-kettő kivételével, és már mind elfelejtették törvényeiket.

Ezt a kijelentését persze a jó püspök jónak látta azoknak a leszármazottáira korlátozni, akiket az előző században térítettek meg, mert hiszen három teljes generáció haladt át ezalatt a Szent Hivatal szigorú keze alatt. Úgylátszik a püspök belátta, hogy új tényező vetődött fel a vallási problémában, olyan tényező, amely később több mint másfél századig adott új alapot az inkvizíció működésének. Ez az új tényező Portugália meghódítása volt 1580-ban. Bár a két királyság egyesülése inkább dinasztikus volt és mindegyik megőrizte külön szervezetét, az érintkezés könnyűsége azt idézte elő, hogy a szegényebb országból rengeteg emigráns vándorolt át a gazdagabbikba.

Ezek nem szenvedtek annyit az inkvizíció rigorozitásától, mint spanyol testvéreik és legnagyobbbrészt titokban zsidók voltak. Minthogy ezek újabb működésre adtak alapot az inkvizíciónak, főképpen a protestantizmus elnyomása és a megtérített mókók kiűzése után és mivel úgylátszik nagy szerepet játszottak a spanyol zsidóság között, érdekes röviden áttekintenünk, a korábbi portugál inkvizíció furcsa történetét. Ez pedig szükségessé teszi azt is, hogy tisztában legyünk az újkeresztények és a Szentszék viszonyával.

Láttuk már II. János recepciójának idején, hogy nagy tömegek özönlöttek Portugáliába a Spanyolországból való kiűzetés egész ideje alatt és hogy ezekkel Manoel király is barátságosan bánt, mikor 1495-ben trónra került. Mikor azonban feleségül vette Izabellát, Ferdinándnak és Izabellának a leányát, a házassági szerződésben volt egy feltétel, amely kötelességévé tette, hogy űzze ki mindazokat a menekülteket, akiket elítélt a spanyol inkvizíció és ebben a kiűzési munkában, amelyben gyóntató atyja, Frade Jorje Vogado is segítségére volt, kiadott egy általános kiűzési parancsot, amely éppen csak a tizennégyéven aluli gyermekeket tekintette kivételnek, de rájuk vonatkozóan kimondta, hogy el kell választani őket szüleiktől. Ez a rendelkezés a legnagyobb zűrzavart idézte elő, mert a zsidók szívesebben agyonütötték volna sarjadékaikat, semhogy megengedjék, hogy keresztényeknek neveljék fel őket. Különböző okokkal a száműzöttek távozását késleltették egészen addig, amíg a rabszolgaság alternatíváját nem állították elébük, ami természetesen magával hozta a köteles megtérést is. Ennek enyhítésére Manoel 1497 május 30-án megengedte, hogy húsz évre mentesítik őket az üldözés alól, továbbá hogy a zsidóság ellen intézet minden vádat húsz nappal a feljelentés megérkezése után le kell tárgyalni, mégpedig szabályszerű eljárás alapján, végül hogy a vagyon elkobzásnak nem szabad megrövidítenie az örökösöket. Ezenkívül azt is megígérte, hogy a törvényhozásban nem fogja őket külön fajnak tekinteni.

Ezek a kedvezések hamarosan megszűntek, mert az 1499 április 21-én és 22-én kiadott ediktumok megtiltották nekik, hogy a királyságot, a király engedélye nélkül elhagyják és hogy lakhelyet cseréljenek, vagy földet adjanak el. Ez nagy izgalmat keltett és az izgalom a hírhedt lisszaboni mézszárlásban hágott tetőfokára 1506-ban. 1507-ben azután megismételték az 1499-es enyhítő törvényeket. Az újkeresztényeknek megengedték, hogy bármilyen ipart szabadon űzhessenek, szabadon utazhassanak, hiszen teljesen asszimilálódtak a bennszülöttekhez és az országnak minden köztörvénye rájuk is vonatkozott. 1512-ben a kedvezéseket meghosszabbították 1534-ig, de ennek ellenére 1515-ben Don Manoel kérte X. Leo pápától az inkvizíció bevezetését. Manoel haláláig 1521-ig az újkeresztények a legjobb virágzásnak örvendhettek. Meggazdagodtak, megsaporodtak, beházasodtak a legelőkelőbb házakba és megtöltötték a templomokat. Külsőleg vallásos-

ságuk kifogástalan volt és Portugália természetszerűen konverziók menyországa lett.

Manoel utóda III. János, egy húszéves fanatikus és korlátolt intelligenciájú ifjú, Manoel tanácsadójának befolyása alatt 1522 és 1524 között megszigorította azokat privilégiumokat és előjogokat, amelyeket a néhai király engedélyezett. A papság nyomása és a népi előítélet hamarosan érezhetővé vált és 1524-ben a papok titkos nyomozása kiderítette, hogy az új keresztények állítólag csak névleg keresztények. János vallási politikájára nagy hatással volt a házassága Katalinnal, V. Károly testvérével 1525-ben. Egyébként ez volt az egyetlen portugál királyné, akinek szabad volt az államtanácsban helyet foglalnia. Az ilyen katolizáló tendenciák lassanként erőteljesebben nyilatkoztak meg és 1531-ben dr. Brás Neto, a római portugál követ VII. Kelemen-től azt a titkos utasítást kapta, hogy Portugáliában, spanyol mintára szervezze meg az inkvizíciót. Láttuk Spanyolországban a Szentszék ellenőrzését, továbbá részesedését a vagyonek Kobzásokból és talán ez magyarázza meg a portugál uralkodó ellenkezését egészen december 17-ig, amikor egy rövid leirat Frade Diogo de Silvát nevezte ki főinkvizítorrá. Ezt a leiratot 1532 január 13-án egy másik követte, amely felszólította a főpapot, hogy foglalja el ezt a hivatalát. Mind a két rendelet februárban érkezett Lisszabonba, de úgylátszik féltek attól, hogy ha nyilvánosságra kerülnek, akkor az újkeresztények nagytömegű kivándorlását fogja előidézni, s ezért titokban is tartották őket, amíg néhány törvénnyel újra megerősítették az 1499. évi ediktumot, amely megtiltja, hogy bárki elhagyhassa a királyság területét, földet adjon el és lakhelyet változtasson. Ezek a törvények csak június 14-én kerültek nyilvánosságra és utánuk hosszabb szünet következett, ami csak azzal magyarázható, hogy a pénz ez alatt nem maradt tétlen, sem Lisszabonban, sem Rómában. Az újkeresztények ugyanis megszimatozták, hogy milyen csapás vár rájuk. Hiszen a királyságban minden aktív tőke az ő kezükben volt és a jövedelmező munkát szék szerint veszedelem fenyegette. Volt egy portugál királyi kiküldött Rómában, Duarte da Paz, egy rendkívül művelt, merész és energikus konverzó, aki több mint tíz évig volt hitsorsosainak ügynöke Rómában. Szeptemberben Marco della Roveré sinigagliai püspököt nunciusként Portugáliába küldték, de őt is gyorsan megvásárolták az újkeresztények és valószínűleg hasonló módon megnyerték a maguk ügyének Frade Diogo da Silvát is, aki csak komplikálta az ügyüket azzal, hogy nem fogadta el a főinkvizítori tisztséget. Duarte da Paz tehát nem volt tétlen. A zavar csak növekedett, amikor VII. Kelemen október 17-én hirtelen felfüggesztette nemcsak Silvát, hanem a többi püspököt is és megtiltotta neki, hogy az inkvizícióval járjanak el az újkeresztények ellen.

Ahogy Spanyolországban észrevehettük, a Szentszék belátta, hogy itt nagyszámú és jómódú eretnek osztályról van szó, amelynek

pénzért adhatná a védelmet, azután pedig cserbenhagyhatná őket, amíg a félelmük a szenvedésektől újabb hasznot nem hajtanak. Ez a spekuláció az emberi félelemmel annál is jövedelmezőbb volt, mert Portugália gyöngé királyság lévén nem érdemelt meg olyan előzékeny bánásmódot mint Spanyolország és III. János, aki egészen más ember volt, mint Ferdinánd és V. Károly, ő maga is makacsul ragaszkodott az inkvizíció meghonosításához és így fölöslegessé tette a kétkulacos játékot. Sőt akkoriban a Szentszék már sokkal enyhébben kezelte a kérdést és János nem egyszer tett szemrehányást VII. Kelemennek meg a bíbornok bizottságának, amely az inkvizíciót, ha az vérontással járt, a sátán munkájának tartotta.

János szemrehányásai annál is jogosultabbak voltak, mert hiszen Kelemen pápa 1533-ban egy átiratában kegyelmet ígért az összes elítélteknek. János mindent megtett, hogy ennek az átiratnak a végrehajtását megakadályozza. Nyíltan meg is tagadta a végrehajtást, de ekkor Pucci bíbornak, Portugália „védnöke” megígérte, hogy a rendeletet módosítani fogja, ha 20 vagy 30.000 dukátot zsarolnak ki az újkeresztényektől és ezt megosztják a pápával. Az efölötti bosszúságot csak fokozta, hogy a római portugál követ, Henrique de Menesses arról értesítette a királyt, hogy a Szentszéktől semmit se lehet elérni pénz nélkül, ott csak arra van szükség és hogy Kelemen elégedetlen Jánossal, mert eddig semmit se kapott tőle. Kelemen, aki már rohamosan közeledett életének végéhez, július 26-án elrendelte, hogy a nunciusa győzzön le minden ellenállást a kegyelmi rendelettel szemben és tiltson meg minden eretnek üldözést.

Kelemen 1534 szeptember 25-én meghalt és a küzdelem kiújult III. Pál pápasága alatt, aki az ügyet egy bizottságra bízta, addig is felfüggesztette a kegyelmi rendeletet, de elrendelte, hogy minden üldözésnek szüntetni kell, mert már a szabályos egyházi inkvizíció szervezés alatt áll. A bizottság a kegyelmi átirat mellett és a korlátozott inkvizíció mellett döntött. János ezt nem fogadta el és hosszabb vitatkozás kezdődött, amelynek folyamán della Roveré nuncius szerződést kötött az új keresztényekkel 1535 április 24-én. A szerződés szerint az új keresztények harmincezer dukátot fizetnek III. Pálnak, aki viszont ennek ellenében megtiltja az inkvizíciót, a pörindítás jogát csak a püspökökre korlátozza és ezek is csak a szabályszerű büntetőeljárás határain belül folytathatják le a vizsgálatot. Az új keresztények ezenkívül még kisebb összegeket is helyeztek kilátásba bizonyos koncessziókért. A Szentszék becsületesen igyekezett megszolgálni a pénzt és több javaslatot tett Jánosnak, aki azonban ezeket visszautasította. Erre november 13.-án egy bullát hoztak nagy ünnepélyesen nyilvánosságra Rómában. A bulla megújította a kegyelmi átiratot, megsemmisített minden vizsgálatot, szabadonbocsátott minden foglyot, visszahívta a száműzötteket, visszaadta az ingóságokat, felfüggesztette a vagyonek kobzást és megtiltott minden üldözést múltbeli kihágásokért

és ezeket a rendelkezéseket azzal erőszakolta keresztül, hogy az országban szerteszét nyilvánosságra hozta.

Róma úgy vélte, hogy ezzel megtette a megállapodásból reávonatkozó kötelezettségeket. Az újkeresztények azonban másképpen vettek. Megtagadták a teljes összeg megfizetését és végül della Roveré nem tudott, — vagy legalább is azt mondta, hogy nem tud — többet a Szentszékhez eljuttatni, mint ötezer dukátot. Ez a szűkmarkúság nagyon sokszor nyilatkozott meg. V. Károly éppen Rómában tartózkodott, a tuniszi győzelem dicsőségének ragyogása közepette és melegen pártolta sógorának kéréseit. Ennek aztán az volt az eredménye, hogy 1536 május 23.-án egy pápai bulla elrendelte az inkvizíció meghonosítását spanyol mintára azzal a kivétellel, hogy három évig a világi törvények rendelkezései alapján kell ítélni és tíz évig a vagyonekbeztársoknál nem szabad megrövidíteni az egyeneságú örökösöket. Diego de Silvia lett a főinkvizítor, a király pedig jogot kapott arra, hogy társat rendeljen melléje. Diegot október 5.-én avatták fel ünnepélyesen új hivatalában, a bullát pedig 22.-én hozták nyilvánosságra.

Ezt úglátszik csak leckéül szánták az új keresztényeknek a rosszul alkalmazott takarékoság miatt, mert egy pásztorlevél, amelyet a pápa 1537 január 9.-én Girolamo Recanati Capodiferrohoz, az új portugáliai nunciushoz címezett, fellebbezési jogot adott a nunciusnak, továbbá jogot arra, hogy a vizsgálatokat egyik bíróság kezéből kivegye és másoknak adja át, esetleg meg is szüntesse, míg egy pótátirat február 7.-én arra is feljogosította, hogy az inkvizíciót függesse fel. Ezek az utasítások tehát erős munkára készítették abban az irányban, hogy csikarja ki a kivándorlást tiltó törvény felfüggesztését és ezt még támogatta az augusztus 31-i pásztorlevél, amely felszólított mindenkit, aki el akarta hagyni az országot, hogy forduljon panaszával és fellebbezésével Rómához. Ezek a fellebbezések nagy jövedelmet jelentettek a Szentszék számára, mert ez kerek összegekért abszolúciót és felmentést adott a kérelmezőknek. A bíróságok persze minden igyekezetükkel azon voltak, hogy ezt a nagy forgalmat megakadályozzák, viszont Romának érdekében állt továbbra is egyengetni az aranyáradat útját. Capodiferro éppen olyan megvesztegethető volt, mint az elődje és a legnagyobb mértékben kihasználta hatalmát, és más csekély eszközért is adott abszolúciót meg kegyelmet. János egy 1539 augusztus 4.-én írott levelében azt írja, hogy az a botránys viselkedés olyan biztonságban ringatta a zsidókat, hogy a legvakmerőbben mertek bűnözni. Ugyanakkor, amikor a nuncius visszahívását kérte, pártfogón terjesztette a pápa elé a testvérét. Dom Henriquet, egy huszonhét éves fiatalembert társként a főinkvizítor mellé. Henrique bragai hercegérsek volt, erről a rangjáról lemondott Diogo da Silvia javára, aki viszont lemondott a főinkvizítori tisztségről és így Henrique maradt egészen az 1580-ban bekövetkezett haláláig az inkvizíció vezetője. Ez azonban nem sokat használt, mert Capodiferro a legnagyobb

arroganciával kezelte Henriquet, sőt kétségbe vonta a jogait is, amit csak betetőzött az, hogy 111. Pál megtagadta Henriquetól azt, hogy az állásában megerősítse.

A pápa azonban ugyanakkor kedvezni akart Jánosnak is és megígérte neki, hogy Capodiferrot november 1-ére visszahívja, ugyanakkor, mivel már a végéhez közeledett az a három év, amely alatt az inkvizíciós üldözéseket a világi törvények korlátozták, meghallgatta az újkeresztények kérését és a *Pastoris aeterni* kezdetű bullában 1539 október 12-én sok tekintetben módosította az inkvizíciós eljárást, így korlátozta azokat az eshetőségeket, hogy igazságtalanságok történjenek és ugyanakkor még szélesebb körben tette lehetővé, hogy Rómában fellebbezzenek. Ebben a bullában azonban volt egy pont, amely szerint a tanúk neveit csak akkor volt szabad elárulni, ha nem fenyegethette őket veszedelem. A kurírt az újkeresztények megvesztegették és így ez a bulla csak december 1-én érkezett Lisszabonba. Capodiferro december 15-éig késleltette elutazását, aztán hirtelen távozott Lisszabonból, anélkül, hogy ezt előzőleg hírül adta volna, mert mint Mascaranhas, a portugál követ jelentette, az újkeresztények nem voltak hajlandók megfizetni azt a pénzt, amit az ottmaradásáért kért. Mascarenhas azt is leírja, hogy a pápának is része van ebben, ami nem is valószínűtlen, mert a pápa Capodiferrot nagyon szívélyesen fogadta, őt és Delia Roverét kinevezte a portugál inkvizíciós ügyek referenseiül, később Capodiferrot előléptette és ez az ember talán még elérte a bíbornoki rangot is. Nunciatúrája nem volt olyan eredményes, mint amilyennek a pápa várta, mert útközben a tengeren elveszített 15.000 cruzadost és alig vitt magával ennél többet Rómába. Mikor megérkezett Portugáliába, kezdetben kétezer cruzadost kért a keresztényektől, ottléte alatt évenként ezernyolcszázat fizettetett velük a kegyelmi levelek díjain kívül. Az ilyen működés nem volt egészen haszon nélkül való. 1554-ben Gyula egy meggondolatlan pillanatában kijelentette a portugál követ előtt, hogy a nunciosokat azért küldik Portugáliába, hogy előző érdemeik jutalmául vagyont szerezhessenek.

Capodiferro visszatérése után III. Pál majdnem két évig szüneteltette a kérdést. János egészen nyugodt volt. A három évi korlátozás megszűnt, a *Pastoris aeterni* bulla nem került nyilvánosságra, az inkvizíció teljes lendületet vett és aktivitása kezdett vetélkedni a Spanyolországgal. Az első auto de fé t Lisszabonban tartották meg 1540 szeptember 20.-án a legnagyobb kíméletlenséggel huszonhárom vádlott fölött és ezeket gyors tempóban követte a többi. 1541 december 2.-án jelenti Christovao de Sousa akkori követ, hogy az újkeresztények buzgón munkálkodnak, hogy új nuncius kiküldését érik el és ő többször is vitába szállt a pápával, amiért ez már ilyen irányban döntött is, miután annyi embert elégettek már és ezerannyi szenvedett rabságban. Az újkeresztények felajánlották, hogy nyolc vagy tízezer cruzadost fizetnek a pápának és havonta kétszázötvenet a nunciának. Egy

audencián Pál azt mondta, hogy a nuncius havi száz cruzoda fizetést kér, amihez az új keresztények százötvenet adjanak hozzá és ez meg fogja menteni minden vesztegetési kísértéstől. Nem sokkal ezután a király olyan gorombahangú levelet küldött a pápának, hogy a pápa magából kikelten járkált föl és alá, keresztet vetett és azt mondta, hogy ez csak az ördög műve lehet.

A további tárgyalásokat hirtelen kirobbanás szakította meg. Miguel de Silva, Viseu püspöke s János minisztere művelt ember volt, Rómában ő volt a portugál követ X. Leó pápasága idején és tartós barátságot kötött a későbbi VII. Kelemennel és III. Pállal. Azonban elvesztette az udvar kegyét és majdnem letartóztatták, amikor sikerült megszöknie és Itáliában menedéket találnia. János hízelgő levelekkel igyekezett visszacsalogatni, de Silva azt mondta, hogy közben a király kiadta a parancsot, hogy brávók kövessék nyomon és öljék meg. Pál semmivel se bánthatta volna meg érzékenyebben a királyt, mint azzal, hogy 1541 december 2.-án közölte vele Silvának bíbornokká történt ki-neveztetését. János dühe nem ismert határokat. Rögtön megfosztotta az új kardinálist nemcsak az ottani tisztségeitől és jövedelmeitől, hanem a polgárságától is, azonkívül 1542 január 24.én külön futárral parancsot küldött Sousának, hogy rögtön térjen haza, amint visszahívó levelét bemutatta. Ezek a jelek már azt a gyanút keltették a pápai udvarban, hogy Portugália ki akarja magát vonni Róma hatalmi köréből.

Ez persze megfosztotta az újkeresztényeket attól a segítségtől, amit Rómától várhattak és abba a helyzetbe juttatta Henriquet, hogy teljes mértékben kihasználja inkvizítori hatalmát. Henrique nem sokáig késlekedett, hanem rögtön főállított hat vérbírósgot Lisszabonban, Evorában, Loimbrában, Lamegoban, Portóban és Thomarban, amelyek közül az első három permanens maradt, a többi azonban lassanként fölöslegessé vált. III. Pál azonban makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy másik nunciust küld Portugáliába és erre a tisztségre Luigi Lippomano, bergamio püspökhelyettest nevezte ki. Diogo Fernandeznek, az újkeresztények római kiküldöttjének 1542 május 18,-i leveléből kiderül, hogy milyen rettegéssel várták az új nuncius jövetelét és ez egyúttal élénk világot vet a Szentszékkal való viszonyukra. Fernandez várja a pénzt, amiből kifizethetné az ezer cruzadost a nunciusnak, bár határozott parancsa van arra, hogy addig ne fizessen, amíg a nuncius el nem indult Rómából. Mindenki pénzért lármázik, Fernandez szinte már elveszti az esztét. Hozzájárul ahhoz, hogy fejenként száznegyven cruzadost fizessenek Pero de Noronha és Maria Thomas megkegyelmeztetéséért, leveléhez mellékeli a kegyelmi iratot és haladéktalanul kéri érte a pénzt. Aztán 15.-én azt írja, hogy felszólították, hogy az ezer cruzadost fizesse meg a nunciusnak. Garancia adással megszerezte a pénzt és bár a kapott parancs ellen cselekedett, esdekel, hogy küldjék el neki az összeget, mert anélkül, minden fáradtságuk és kiadásuk hiábavaló lenne. A 20.-ról kelt pótlevél utal a pápa

általános kegyelmi rendeletére, amelyet a Szentatya a jövőre helyezett kilátásba. Azt mondja, hogy az emberek csak a pénzüket szórják külön kegyelmi levelekért és a pápa is helyesebbnek találna egy nagyobb átalányt, amelyet valamennyien összeadnának és Fernandez is ezt tartja a legfontosabbnak. A coimbrai Antonio Fernandez esetéből kiderül, hogy ha kivételes kegyelmi levelek érkeznek, akkor a király rögtön számúzi az illetőket s így ezek újabb könyörgő iratokat kénytelenek küldeni a királynak, hogy adjon nekik *salvus conductus*, hogy eladhassák javaikat.

János azt írta Lippomanonak, hogy ne jöjjön. Ennek ellenére a nuncius elindult és augusztusban már arról értesülünk, hogy Aragóniában van, ahol összekapott a portugál kincstárnokkal, akit a feltartóztatására küldtek elébe. A kincstárnok nagyon jól tudott az ezer dukát megfizetéséről és a nagy havi salláriumról, amiről a nuncius mind a legnagyobb tájékozatlanságot színlelte. A kincstárnok azt is hangoztatta, hogy bizonyos elkobzott levelekből megállapították, hogy Suva bíbornok havonta kétszázötven cruzadost kap mint a zsidók „védnöke”. A kincstárnok végül is kénytelen volt írni a királynak, Lippomano pedig folytatta útját Valladolid felé. János nem volt hajlandó békülni. Mikor megtudta, hogy a nuncius már Castíliába érkezett, írt neki, hogy ne folytassa az útját, amíg utasítást nem kap a pápától, akinek viszont szeptember 18.-án írt egy szigorú hangú levelet és azt kérte, hogy ne küldjenek újabb nunciust az inkvizíció ügyében. Azt írta, hogy nem fősvénységből mondja ezt, mert hiszen vagyonelkobzások nem történnek és valóban más forrásokból megtudhatjuk, hogy az inkvizíció fentartása évi tíz- vagy tizenegyezer dukátjába került.

Lippomano bizonygatta a portugál kincstárnok előtt, hogy nem az inkvizíció megakadályozása végett jött, s hogy az ő feladata mindössze annak megfigyelése, hogy a bírák az igazság szerint járnak-e el, mert ha nem, akkor kérnie kell a pápát, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket. A titkos utasításai azonban egészen másképpen szóltak. Megmondták neki, hogy habozás nélkül energikusan lépjen föl, persze a legnagyobb udvariasság mellett, mert Portugália végzetesen fölébredt és a romlás útjára került; a király teljesen tehetetlen, tele van nyomasztó adósságokkal belföldön és külföldön egyaránt, a népe gyűlöli és teljesen a kalandorok befolyása alá került, a Franciaországgal és a császárral való viszonya pedig barátságtalan. Ami viszont Henrique infánst illeti, ha nem lehet megfosztani a főinkvizítori tisztségtől, legalább nagykorúsítani kell, azután fölmentést kell kérnie a múltbeli bűneiért és megsemmisíteni az eddigi vizsgálatokat. Ami az inkvizíciót illeti, ezt szent dolognak kell tartani és az igazságszolgáltatást kizárólag a püspökökre kell bízni. A nuncius felhatalmazást kapott mindezekre és ezt nyíltan kellett mutatnia, hogy az illetékesek is tudomást szerezhessenek róla. Ezalatt azonban kiadhatott kegyelmi

leveleket megfelelő díjazás ellenében és bár egyes díjak csekélyek voltak is, az összeg mégis nagyra rúgott, hiszen a nuncius ötvenezer kegyelmi levelet adott ki. A Capodiferro sürgetésére 1539 november 13.-án kelt deklarációs bullát a király megkérdezése nélkül kell közzétenni, de nem kell minden templomajtón kifüggeszteni, hanem egy-egy másolata mindenkinek kiadandó, aki kéri, hogy vizsgálat folyamán arra hivatkozassék, Henriquenek pedig értésére kell adni, hogy az eljárásokat annak értelmében folytassa le. Lippomanonak megmondták, hogy mindenfajta nyomást kell majd eltűrnie, de viszont éreztetnie kell velük, hogy módjában áll felfüggeszteni az egész intézményt.

Bármiképpen vélekedjünk is János vak fanatizmusáról, nem csodálkozhatunk semmin sem, amikor látnia kellett, hogy olyan kiküldött érkezik az országába, aki csak az ő tekintélyét fogja aláásni és a legbensőbb terveit fogja keresztetni.

Ezzel szemben egy decemberi levélből, amelyet az újkeresztények szóvivője küldött a római ügynöküknek kétezer cruzados kíséretében, kiderül, hogy ők a legnagyobb aggodalommal várják a nuncius jövetelét. Hiszen ez a megmentésüket jelenti, a távozása pedig a pusztulásukat. Mert hiába szórják a pénzt kegyelmi levelekre, ha nincs, aki ezeknek érvényt szerezzen. Bizonyára nagyon kétségbeesettek lehetnek, mert az inkvizíció kíméletlenül működött. 1542 október 14-én Lisszabonban tartottak egy auto de fét több, mint száz vádlottal, ezek közül húszat fölmentettek, a többit pedig Joao de Mello felterjesztése szerint tovább is vizsgálati fogságban tartották és kínozták. Ez azonban még nem elég, mert Herculano vérlázító részleteket írt le a mindenütt tapasztalt atrocitásokról, amelyeket annakidején a lerenai és a jaeni vizsgálatoknál láttunk.

Bár János nem tudott azokról az utasításokról, amelyeket a nuncius kapott, még mindig elutasította a beutazási engedélyt mindaddig, amíg választ nem kap a szeptember 18.-i levelére. Ez azonban nagyon sokáig tartott és Lippomano hiába hivatkozott arra, hogy ez sérti a Szentszék tekintélyét, amikor neki kocsmáról kocsmára kell vándorolnia. Egy darabig Salamancában maradt, azután arra az álhírre, hogy beeresztik, Badajozba ment, de ott a kapukat zárva találta és kénytelen volt hónapokig reménytelenül ott vesztegelni. Ezalatt Francisco Botelho, aki János levelét elvitte a pápának, tárgyalt a Szentatyával. A pápa azt bizonyítgatta előtte, hogy Lippomano küldetése pusztán arra szolgál, hogy figyelmeztesse a királyt a küszöbönálló tridenti zsinat összehívására. Végül is úgy rendezték a dolgot, hogy a nuncius valóban csak erre korlátozza feladatát. Erre vonakozóan pásztorlevelet is adtak ki és november 3.-án küldték el Rómából. Ez aligha érhetett előbb Portugáliába, mint 1543 elején, mert János egyik március 2.-iki levelében tesz csak megemlítést az érkezéséről és megelégedését fejezi ki a dolgok ilyenén való rendezése fölött és azt a reményét fejezi ki, hogy a pápa cselekedetei majd meg is felelnek a sza-

vainak. Lippomano, akit így megfosztottak a hatalmától és akinek most már nem volt reménye anyagi előnyökre sem, aggódva várta, hogy mikor hívják már vissza, de 1544 vége előtt nem engedték meg neki a visszatérést, Engedelmeskednie kellett az utasításoknak és tartózkodott az újkeresztények támogatásától.

Talán Pálnak az engedékenysége egy 1543-iki alkunak az eredménye. Burgos bíbornoka útján azt az ajánlatot tették Jánosnak, hogy a pápa megengedi Portugáliában az inkvizíciót a castíliai mintára néhány évre, ha a vagyonekbevételek eredményének fele a Szentszéknek jut. Az újkeresztényeknek ez a hidegvérű feláldozása azt mutatja, hogy mennyire üzleti ügy volt az a védelem, amiben eddig részesítették őket és ez teljesen megfelelt János gondolkodásának. János azt mondta, hogy hozzájárul éhez, de csak akkor, ha a pápai részesedést leszállítják negyedrésze és ezt is csak három évig hajlandó fizetni. Az üzletből nem lett semmi, de Rómában nagy volt az aggodalom, hogy Portugália követni fogja Anglia példáját és Jánost úgy akarták kibékíteni, hogy újra felajánlották a bíbornoki kalapot Henrique infánsnak. Erre a király kelletlenül azzal válaszolt, hogy amikor ezt ő kérte, akkor a bíbornoki kalapot Silvának adták, most pedig, amikor nem kérte, nem is érdemes elfogadni. Azonban ennek ellenére is hozzájárult és 1545 decemberében Henrique megkapta a bíbornoki rangot.

Az inkvizíciót más módon támogatták. Balthasar de Faria portugál követnek a párisi érsek révén módjában állt beletekinteni mindazokba a levelekbe, amelyeket a pápai udvarból küldtek az újkeresztényeknek. A követnek egy 1544 február 18-án kelt leveléből kiderül, hogy a pápa milyen szerencsétlen, amiért két oldalról szorongatják és minduntalan meg kell változtatnia elhatározásait aszerint, hogy milyen sorrendben jönnek az ellentétes célú kérelmek. Természetesen erről informálták Henriquet is, hogy módjában legyen a pápai kegyelmeket kellő értékükre leszállítani és azokat eredménytelenné tenni. Valóságos guerilla harc volt ez.

Hamarosan akadt olyan konfliktus, amely nyílt erő kifejtésre vezetett. III. Pál elhatározta, hogy megint nunciust küld Portugáliába azzal a feladattal, hogy a királlyal adassa vissza Silva bíbornoknak a járandóságait és egyúttal mérsékelje az inkvizíció heveségét. Erre a kiküldetésre Giovanni Ricci da Montepulcianot választotta ki, de ugyanakkor Siponto érsekévé nevezte ki. Farria azzal büszkélkedett, hogy sikerült a nuncius elutazását addig halasztatnia, amíg a király nem értesült erről, de ennek ellenére Ricci elutazott 1544 július 17.-én. Ricci kényelmesen és lassan utazott és csak november 5.-én érkezett Valladolidba, ahol Christovao de Castro várta a király levelével, melyben a király megtiltja neki a határ átlépését. Riccinek sikerült elhitetnie Castroval, hogy utasításaiban szó sincs Silváról, vagy az inkvizícióról, tehát az ő feladata egyáltalán nem sértheti a királyt. Erre a király november 28.-án megengedte, hogy a nuncius ilyen feltételek

mellett beutazhassák az országba. Mielőtt azonban a kurír elindulhatott volna evvel a levéllel, Lippomano, aki még mindig nuncius volt, megkapta és a templomok kapujára kifüggesztette a pápa szeptember 22-én kelt levelét, amelyben megtiltja minden inkvizítornak és egyházi bírónak, hogy az újkeresztények ellen hozott ítéleteket végrehajtsák, vagy hogy más esetben újabb ítéleteket hozzanak, addig, amíg Ricci meg nem érkezik. Ennek a levélnek egy másolatát elküldték de Castro-nak, hogy a spanyol udvar előtt igazolja, miért nem akarják beengedni az országba Riccit mindaddig, amíg János választ nem kap azokra a levelekre, amelyekben magyarázatot és reparációt követel. A pápai levélnek azonban mégis engedelmességek, mert 1544 júniusától 1548-ig nem volt egyetlen auto de fê sem.

János még ugyanabban a hónapban megkapta a választ Sforza bíbornoktól, aki megígérte, hogy ha a király beengedi országába a nunciust, a pápa hajlandó minden kívánságot teljesíteni az inkvizícióval kapcsolatban. A király augusztusban kapta meg ezt a levelet és rögtön azt felelte, hogy a bíbornok Ígéretének értelmében beengedi Riccit Portugáliába. Riccit azonban a betegsége megakadályozta a további utazásában és csak szeptember 9-én érkezett meg.

A pápa kompromisszumot keresett és felajánlotta, hogy visszavonja az 1544 szeptember 22-iki levelet és hogy mindent a királyra bíz. A nuncius azonban nem volt hajlandó tudomásul venni Sforza bíbornok ígéretét. Nem is szálltak vele vitába, hanem 1546 január 18-án elküldték neki a visszahívó levelet és egyúttal megfosztották attól a hatalomtól, hogy az inkvizíció ellen akciót folytathasson. Ennek ellenében János hajlandó volt megengedni neki, hogy átvizsgálja négy vagy öt inkvizíciós esetnek az iratait és felelősségre vonja az illető inkvizitorokat. Az első eset az volt, hogy néhány évvel ezelőtt máglyán elégettek egy *septuagenariust*. Ezt az embert annak idején erőszakkal megtérítették volt és amikor megvádolták, akkor a kínzás hatása alatt még többet is hajlandó volt bevallani, mint amennyit a vád tartalmazott. Persze vallomásaival egyidejűleg kegyelemért könyörgött. Ricci megkérdezte az inkvizítort, Joao de Mellot, hogy miért égették meg ezt az embert, hiszen ez nem volt visszaesés esete, mire Mello azt felelte, hogy a vádlott megbánása csak színlelés volt. Ricci kérte, hogy az esetre vonatkozó iratok egy másolatát Rómába küldhesse, *ezt* meg is ígérték neki, de nem kapta meg. Ricci természetesen az inkvizíció ellen irányuló jelentést küldött Rómába és a pápa az 1536. évi pásztorlevélre hivatkozott, amely tíz évre létesítette az inkvizíciót és figyelmeztette Jánost, hogy ez a határidő letelt. Előzékenységből egy évvel meghosszabbította ezt, de ezalatt véglegesen rendezni kell az újkeresztények kérdését. Vagy általános kegyelmet kell adni vagy pedig a király számúzza valamennyit országából.

Elgondolhatjuk, hogy ilyen válságban az újkeresztények aranyát nem kímélték, sem Lisszabonban, sem Rómában. János nyilván érezte,

hogy elérkezett a fordulópont, ő nem volt földve, amikor követei sürgették, hogy legyen bőkezű a bíbornokkal szemben. Farnese bíbornok, III. Pál kedvenc unokája és a Szent Kollégium legbefolyásosabb tagja 3200 cruzados járadékot kapott tőle.

III. Gyula éppen olyan pénzvágyó volt, mint az elődje, János 1551-ben arra a figyelmeztetésre, hogy jó lenne ajándékot küldenie az új pápának, küldött egy gyémántot, amit a római ékszerészek 100.000 cruzadosra értékelték. Gyulának nagyon tetszett az ajándék és kijelentette, hogy a gyémántot örökös családi ékszeréül teszi meg, de amikor a következő évben arról értesült, hogy esetleg újabb ajándékot is kaphat. János, aki akkoriban éppen elégedetlen volt vele, nem is válaszolt neki, hanem azt mondta, hogy ha a pápa teljesíti azt a kérését, hogy Henriquet örökös pápai követté nevezze ki, akkor majd gondolkodik valami alkalmas ajándékon. Ez észretérítette a pápát, 1553-ban megtörtént a kinevezés és 1554-ben János küldött neki egy násfát.

Ilyen ügyekben nehéz volt az alattvalóknak szembeszállniuk az uralkodójukkal. Jánosnak nagyszerű ötlete támadt és egy 1546 február 20-án kelt levelében azt írta Balthazar de Fariának, hogy ha megengedik a szabad inkvizíció visszatérését, akkor ő átengedi Farnese bíbornoknak a viseui érseki stallum adminisztrálását és jövedelmét, mert hiszen ezeket elvette Silva bíbornoktól. Ez a csábító ajánlat elhallgattatta Pál skrupulusait a Mindenhatóval szemben fennálló felelőssége és a Silva iránti barátsága szempontjából egyaránt. A Szentszék már eléggé megfertőzte a nepotizmus és a kapzsiság, de történetében kevés olyan szégyenteljes szentségárulás szerepel, mint ez. Pál még mindig igyekezett fentartani a tisztesség látszatát az újkeresztények kiszolgáltatásában és hozzájárult egy kéréshez, amelyben a már elkövetett bűnökért általános kegyelmet kértek, továbbá, hogy adjon egy bizonyos időpontot, ameddig elhagyhatják Portugáliát azok, akik emigrálni akarnak. János elhatározta, hogy kihasználja a helyzetet amennyire csak lehet és hosszabb huzavona kezdődött, amely elfoglalta az egész 1546. és 1547. éveket és ezalatt az idő alatt mind a két fél igyekezett túljárni a másik eszén. Az ügyeket még csak komplikálta a viseui lefoglalt jövedelmek kérdése, mert ezeket János késlekedett visszatenni Pál többszöri sürgetése ellenére is. Ignatius Loyola is beleszólt a dologba, továbbá a tridenti zsinat két tagja, Frade Jorje de Santiago, az egyik inkvizítor és egy karmelita, Balthazar Limpo, Porto püspöke, egy becsületes fanatikus, aki nagyon felháborodott, amikor arról értesült, hogy titokban *salvus conductust* adtak ki abból a célból, hogy a portugál újkeresztények Itáliába mehessenek és ebben még az is benne volt, hogy teljesen szabadon gyakorolhatják vallásukat. Ezek, a püspök szerint, bár a születésük után megkeresztelték őket, Itáliába érkezésük után rögtön körümetéltették magukat és a pápa szemeláttára megtöltötték a zsinagógákat és talán a pápa azért kívánt szabad emigrációt Portugáliába, hogy a hitehagyot-

tak intelligenciája és szorgalma Itáliának hasznára válják. Ezt az érvet többször is hangoztatták és nem volt könnyű válaszolni reá.

1547 tavaszán az ügyek mintha megoldásukhoz közeledtek volna, mert kiadták lassanként a megfelelő pástörleveleket. Május 11-én megjelent az általános kegyelemről szóló rendelet, amely szerint a foglyokat szabadon kell bocsájtani, az elkobzott vagyonokat vissza kell adni, az elvett jogokat ugyancsak, ellenben július 1-én egy pástörlevél közölte Henrique bíborossal, hogy a pápa megengedte az inkvizíciót és neki teljes felhatalmazást ad, mindennemű eljárásra. Egy július 5-én kelt levél közölte Jánossal, hogy a levél átadója, Giovanni Ugolino, a néhai Santiquatro bíboros unokaöccse magával viszi az inkvizíciós bullát, de egyúttal köteles ellenőrizni, hogy az inkvizítorok mérsékelten élnek a hatalmukkal. Ugolinónak arra is felhatalmazása volt, hogy Farnesse részére birtokába vegye a viseui érseki széket és Silva egyéb beneficiumait. Július 15-én két pástörlevél jelent meg, az egyik Farneset életfogytig kinevezte az érseki szék és a beneficiumok adminisztrátorává. A másik visszavonta és megsemmisítette mindazokat a leveleket, amelyek kivételeket teremtettek az inkvizíció alól és amelyeket az újkeresztények éveken át annyi költség árán kaphattak csak meg. Végül július 16-án megjelent a már régen várt bulla, a *M e d i t a t i o c o r d i s*, amely szabad és korlátlan inkvizíciót létesít Portugáliában. Ebben az foglaltatik, hogy a pápa szigorúan meg akarja büntetni a hit elhagyás bűnét, visszavonja az eddigi korlátozásokat és teljes joggal ruhazza fel az inkvizítorokat. Hogy a kivételező levelek visszavonását még hatásosabbá tegye, a függőben levő ügyek iratait mind eljuttatta Henrique bíboroshoz. Hogy Pál nem minden lelkiismeretfurdalás nélkül szolgáltatta ki az újkeresztényeket, akik olyan bőkezűek voltak a Szentszékkal szemben, az kiderül egy november 15-iki levélből, amelyben azt írja a királynak, hogy ha már korlátlan inkvizíciót létesített Portugáliában, gondoskodjék róla, hogy az inkvizítorok könyörülettel működjenek, nem pedig jogászi buzgósággal.

Hogy a pápa igyekezett megőrizni a látszatot, az látható azokból az utasításokból is, amelyeket Ugolinónak adott. Ezekben a pápának az a kívánsága fejeződött ki, hogy a kegyelmi levél értelmében minden foglyot bocsássonak szabadon, azok pedig, akiknek esküvel kell megfogadni a vallás iránti hűséget, jegyző előtt tegyék ezt, nem pedig *auto de fe előtt*. Egy évre nem szabad senkit se letartóztatni, a jogi eljárást a rendes polgári törvények értelmében kell lefolytatni. Azok az instrukciók, amelyeket Ugolino Farnesetől kapott, sokkal cinikusabbak voltak. János bizalmatlanságának a lefegyverzésére a bíbornok hozzájárul ahhoz, hogy nem veszi át Silva jövedelmeit, amíg az inkvizíció ügye el nem intéződik. Egyidejűleg Faria követ és a portói érsek biztatták Jánost, hogy ne támasszon nehézségeket. Jánost rábeszélték, hogy engedje meg az általános kegyelmet és engedje meg az emigrációt, mert ez módot nyújt a pápának arra, hogy válaszolhasson az új-

keresztények panaszaira és föllebbezéseire és megmondja nekik, hogy már ezeket megelégette. Ugolinonak és Ricci nunciusnak egyaránt a lelkekre kötötték, hogy semmit se fogadjanak el az új keresztényektől

1547 májusától kezdve Ugolino mindennap várta az indulási parancsot, de csak december 1-én hagyhatta el Rómát azokkal a bullákkal, amelyek Portugália végzetét eltöltötték. Valószínűleg 1548 januárjában ért Lisszabonba, ahol újabb késleltető körülmények vártak reá és csak május 24-én írták alá a Silva jövedelmeinek átadására vonatkozó írást. A kegyelmi pástorlevelet Lisszabonban június 10-én hozták nyilvánosságra és megürültek a fegyintézetek. De azután 17 éven át egyfolytában a legszigorúbban folytatódott az inkvizíció.

Az újkeresztények rögtön igyekeztek menteni a menthetőt és megszerezték és nyilvánosságra hozták a tanuk neveit, hogy azután a nagyobb hatalmú vádlottak bosszút állhassanak vádlóikon. Mikor III. Pál ezt látta, 1549 január 8-án kibocsátott egy pástorlevelet, mely szerint újkeresztényeket és másokat csak nagyhatalmú emberek ítélnének el, ellenben a tanuk neveit mindenesetre közzé kell tenni, különösen, ha azok közhivatalnokok vagy a királyi palota tisztjei. Úgy látszik, ennek a pástorlevélnek a közzététele sokáig késett, de amikor a királynak tudomására jutott, 1550 augusztus 13-án elküldte egy másolatát III. Gyulának azzal a sürgős kéréssel, hogy vonja vissza, mert hiszen ez teljesen destruálná az egész inkvizíciót.

Ezután hosszú vita kezdődött a portugál követek és az új-keresztények megbízottjai között, amelyek részleteibe nem érdemes belebocsátkozni, de az utolsó epizódokat mindenesetre megemlíjtük, mert ezek illusztrálják legjobban, hogy a pápai udvar mennyire az üzleti szempontot tátotta legfontosabbnak az egész kérdésben.

III. Pált IV. Pál követte a pápai trónon 1555 május 23-án. Bíbornok korában még nagy ellenzője volt a legutolsó pástorlevélnek, de Alfonso de Lencastro követnek és a Grand Inquisitornak, Alessandrino bíbornoknak, a későbbi V. Pius pápának mégis sikerült megnyernie őt. Megszövegezték a visszavonó pástorlevelet, aztán elküldték a datáriának továbbítás végett. Ott egy castíliai új-keresztényt választottak ki kurírnak és mikor a követ titkára eljött a pástorlevélért, azt mondták neki, hogy III. Pál szent és igazságos dolgot cselekedett és hogy Portugáliában az inkvizítorok meg akarnak égetni mindenkit. A pástorlevelet visszatartották és amikor panasszal fordultak a pápához, azért, hogy a datária nem akar engedelmeskedni a parancsnak, megígérte, hogy majd utána néz. Ettől az időtől kezdve nem lehetett tőle semmit se kapni és a hosszú küzdelme II. Fülöppel jó néhány évig elfoglalta. Ez alatt azonban Lencastro folytatta a munkát egészen a visszahívásáig, 1559 áprilisáig, amikor Lourenco Pirez de Tavora, az utóda vette át a szerepét és titokban egyre azon munkálkodott, hogy végre kiadják a visszavonó pástorlevelet. A békét Fülöppel 1559 április 5-én proklamálták, de IV. Pál akkor már 84 éves, megtört

ember volt. Lencastro és később Pirez annyira eredményesen agitáltak az inkvizíciós kongregációban, hogy ez július 22-én megszövegezte a visszavonó pásztorlevelet. Rögtön a pápa elé terjesztették és Alessandrino bíboros segítségével meg is kapták az ígétét, hogy aláírja. Nagy bosszúságukra azonban másnap azt kellett látniok, hogy a pásztorlevél még mindig nincs aláírva. Pál behozatta a pecsétgyűrűjét, kivette a tokjából és már rá akarta nyomni a pecsétre, amikor belepillantott a levélbe. Már a bevezetés sem tetszett neki és rögtön megállapította, hogy így a pásztorlevelet visszavonni blamázs nélkül nem lehet. Félretette és bizony ez volt az utolsó cselekedete, mert augusztus 18-án meghalt és ezután három hétig senki sem adhatott ki pásztorlevelet. A konklávét meghosszabbították és IV. Piust csak december 26-án választották meg pápává. Pirez egy pillanatot se vesztegetett el és a gratulációs látogatásán, 1560 január 2-án, a koronázás előtt megsürgette az ügyet a pápánál. Aragónia titkár utasítást kapott a pásztorlevél megszövegezésére és a koronázás után a pápa valóban *ezt írta alá* legelsőnek. Az új-keresztények hiába tettek meg minden lépést a pásztorlevél visszavonása érdekében.

Az archívumok úgy látszik hiányosak az ezt követő időben, mert se Lisszabonban, se Coimbrában 1567-ig nem volt egyetlen auto de fe sem, viszont Evorában már előzőleg, 1551-ben, 1552-ben, 1555-ben és 1560-ban is voltak. Ettől kezdve sokkal nagyobb a buzgalom és 1580-ig, vagyis amikor Portugáliát II. Fülöp meghódította, a fenti három városban harmincnégy auto de fét tartottak és 169 embert kivégeztek, ötvenegyet in effigie halálra ítélték, ezerkilencszázkilencvennyolcat pedig más büntetésekkel sújtottak. Az in effigie halálraítéltek nagy száma arra vall, hogy ezek vagy megszöktek a fogságból vagy már a vizsgálat alatt meghaltak.

A vagyonekobbzás jogát III. Pál tudvalevően teljesen a királyra ruházta és ebben a király bizony jó pénzforrást talált kiürült kincstára számára. Voltak ugyan tízéves megszorítási korszakok is. 1568-ban, amikor az új-keresztények nem voltak hajlandók megfizetni azt a nagy összeget, amelyet tőlük követeltek, V. Pius pápa a július 10-én kelt levelében felhívja a figyelmet arra, hogy a legutolsó határidő június 7-én lejárt és Sebestyén király nem hosszabbította meg. Erre a király sürgősen kérte a pápát, hogy ne adjon hitelt az új-keresztények panaszainak és fellebbezéseinek, hanem automatikusan hosszabbítsa meg a szabad inkvizícióra adott időszakot. Pius készséggel megígérte ezt és visszavont minden kedvezményt az új-keresztényektől. Mikor a sikertelen afrikai expedíció után Henrique váltotta fel Sebestyént a trónon, ez hasonló megegyezést kötött XIII. Gergellyel és mikor a következő évben II. Fülöp meghódította Portugáliát, nem is hallunk többé kivételezést a vagyonekobbzás alól.

Érdekes, hogy János király az inkvizíció áldásait egyáltalán nem terjesztette ki a gyarmatokra. Az új-keresztények siettek fölhasználni

a gyarmati ipar és kereskedelem nyújtotta kedvező alkalmakat és Goában meg a körülötte levő tartományokban helyezkedtek el. A nagyobb szabadság következtében úgy látszik megfélemltek minden óvatosságról, mert mikor Szent Ferenc Xavér megkezdte ott missziós munkáját, felháborodott azon, amit ott látott és 1545 november 30-án sürgősen írt a királynak, hogy ott is állítson fel inkvizíciós bíróságokat. Választ nem kapott. János meghalt 1557 június 11-én és utóda a három éves Dom Sebastian lett Catalina királyné régenssége mellett, aki ezt a tisztséget 1562-ben átengedte Henrique bíbornoknak. Ez a régensség inkább India minél fokozottabb kihasználására fordította a figyelmét, mint a kis királyra és 1560 márciusában Henrique Aleixo Dias Falcaot küldte inkvizítorként Goába, ahol ez létesített is egy bíróságot. Ez hamarosan nagy hírnévre tett szert, mint a kereszténység történetének egyik legszánalmasabb megnyilatkozása. Mikor Lourenco Pirez, a római követ tudomást szerzett róla, azt írta haza, hogy ez többet fog ártani a kereszténységnek és a királyságnak, mint amennyit a vallási buzgalom használhat, mert ez Bassorahba és Cairóba fog üzni sokakat, akik azután pénzügyi tekintetben és esetleges háborúban egyaránt az ellenségnek lesznek a segítségére. Ez a jóslata sokkal hamarabb *vált* be, mint ahogy ő maga is hitte, mert a bíróság valóssággal elsenyvesztette Portugáliának valamikor virágzó indiai birtokait. Az új-keresztények kiirtása után a született keresztényekre vetette rá magát, akik bőségesen megfizették a jezsuiták missziós munkáját, mert Portugália nem követte Spanyolország példáját és nem vonta ki a benszülött keresztényeket az inkvizíció alól. Ennek helytelenségét azután II. Fülöp maga is belátta és VIII. Kelemen pápával kiadatott egy pásztorlevelet, amely az inkvizitorokat mérséklésre inti.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy Braziliában nem létesítettek inkvizíciós vérbíróságot, bár itt az új-keresztények meglehetősen sok zavart okoztak. Mindössze egy kormányzó foglalkozott velük, aki összegyűjtötte a reájuk vonatkozó adatokat és néhány vádlottal együtt Lisszabonba küldte őket, ahol aztán a szerencsétleneket megbüntették. Portugália az Angliával 1810-ben kötött szerződésében később kötelezte magát arra, hogy amerikai birtokain semmiesetre sem rendez inkvizíciót.

Általában joggal mondhatjuk, hogy a portugáliai inkvizíció teljesen a castíliai mintára készült. Az inkvizíció szervezetében a két ország között mindössze az volt a különbség, hogy a portugál hivatalnokoknak deputados volt a nevük és ezek közül választott ki a főinkvizítor legalább négyet ülnökül a három inkvizítor mellé, akiből minden bíróságnak állania kellett. Az ítélet jogerősségéhez legalább öt hozzájáruló szavazat volt szükséges.

Bár az inkvizíció tárgya tulajdonképpen az országnak a zsidóságtól való megszabadítása volt, mégsem erre korlátozódott és bizony

hamarosan kiderült, hogy károsan befolyásolja Portugáliának szellemi és anyagi fejlődését egyaránt.

Azok között a külföldi tudósok között, akiket André de Gouvea III. János kérésére Portugáliába hozott, hogy betöltse velük a coimbrai egyetem tanszékeit, volt George Buchanan, a görög nyelv és irodalom professzora is. Gouvea egy év múlva meghalt és hamarosan kiűzték a külföldieket, hogy jezsuitákkal töltsék be a helyüket, akik ettől kezdve a domináló erőt jelentették Portugáliában. Az eljárás igen egyszerű volt. Buchanant és két másikat az inkvizíció üldözöbe vette és börtönbe zárta. Buchanan ellen az volt a vád, hogy gúnyverset írt a franciskánusok ellen, tiszteletlenül beszélt a szerzetesekről, húst evett bojt idején, továbbá azt mondta, hogy Szent Ágoston véleménye az Urvacsoráról rokon azokkal, amelyeket Róma elitélendőknek tart és általában rosszul nyilatkozott a Szentszékről. Tizennyolc hónapi fogság után kolostorba zárták, hogy ott oktatásban részesüljön a szerzetesektől, akiket jóindulatúaknak, de tudatlanoknak ír le. Kiszabadulásakor János marasztalta, de ő felhasználta az első alkalmat, hogy Angliába szökjék.

Ennél sokkal jellemzőbb Damiao de Goes esete. Damiao de Goes Portugália egyik legkiválóbb tudósa volt a XVI. században. Huszonkét éves korában Flandriába küldték egy portugál kereskedelmi telepre. Csak 1528-ban, huszonhét éves korában ébredt fel benne a tudás-szomj, megtanult latinul, elment Páduába és hamarosan korának egyik ismert tudósává vált. 1545-ben János visszahívta Portugáliába és itt vetélkedés indult meg közötté és Simon Rodriguez jezsuita tartományfőnök között, aki már Páduában találkozott vele és most azzal vádolta meg az inkvizíció előtt, hogy eretnek kijelentéseket tett Páduában kilenc évvel ezelőtt, hogy miket mondott, arra pontosan nem emlékszik, de az volt az általános benyomása, hogy lutheránus jellegűek voltak a kijelentései. Ebből a pörből nem lett semmi és 1550-ben Rodriguez ugyanilyen eredménytelenül ismételte meg vádjait. Goes irodalmi munkásságával ellenségeket szerzett magának és 1571-ben Rodrigueznak huszonhat év előtti denunciálása újra felszínre került. Ekkor Goes hetven éves volt, már húsz év óta nyomorék rokant, még a lábán se tudott megállni, de 1571 április 4-én mégis börtönbe vetették és megindították ellene a vizsgálatot. Nem akadt ellene semmi bizonyíték, de ő maga vallotta be, hogy amikor Flandriába került, abba a tévedésbe esett, hogy a kegyes megbocsátást csekély értékűnek tartotta és hogy az általános gyónás elegendő. Mikor később megtanult latinul és folytatta tanulmányait, belátta tévedéseit és attól kezdve szigorúan orthodox maradt. Sadoleto bíboros kérésére írt egy levelet Melanchtonnak abban a reményben, hogy megnyeri és adott egy ajánlólevelet Luthernek Frei Roque de Almeidának, akinek az volt a célja, hogy megismerje az eretneket, hogy azután küzdhessen ellene. Az ítéletet pusztán erre a vallomásra alapozták, Goest lutherá-

nus eretneknek bélyegezték meg, de elismerték, hogy eltévedése tudatlan ifjúságának idején, huszonegy éves korában történt és hogy amikor megtanult latinul, ő maga látta be tévedéseit, kegyesen csak penitenciát szabtak ki reá, továbbá vagyonekbobzást és örökös rab-ságot. A da Batalha kolostort jelölték ki börtönéül és az oda való száműzetését elrendelő írás 1572 december 16-ról kelt, de a juez de fisco már 9-én megkapta a vagyonekbobzásról szóló értesítést. Az örökös fogság a portugál inkvizícióban nagyon enyhe lehetett, akár-csak Spanyolországban, mert azt mondják, hogy Goes a saját házában halt meg, még pedig vagy szélütés következtében, vagy pedig a saját szolgálai ölték meg. Halálának napját nem tudjuk. Ha orthodoxyában eltöltött negyven év nem volt elegendő arra, hogy kiengeszteljen egy-két fiatalkori ingadozást, akkor meg kell hajolnunk a Szent Hivatal gépezetének hatalma előtt, amellyel elfojtotta Portugália szellemi fejlődését.

Mikor 1578 augusztusában Henrique bíbornok váltotta fel unoka-öccsét, Sebestyént a trónon, tizenöt hónapig nem volt hajlandó lemondani a főinkvizítorságról. Azonban megelőzőleg 1578 február 24-én, a kora és a gyengesége miatt utódlási joggal maga mellé vette helyettesnek Manoel coimbrai érseket, de ez hamarosan eltűnt és XIII. Gergely csak 1579 december 27-én volt hajlandó Henrique kérésére kinevezni utódjául Jorje de Almida, lisszaboni érseket.

Henrique hamarosan meghalt 1580 január 31-én általános gyűlölet közepette és halálát csak azért sajnálták, mert a sok trónkövetelő vetélkedése és a nagy éhínség, meg a járványok pusztításai után az út nyitva állt II. Fülöp számára az ország meghódítására.

Az országnak a spanyol korona alatt történt reorganizációjánál az inkvizíciót nem egyesítették a castíliaival, hanem meghagyták önálló intézménynek a lisszaboni érsek vezetése alatt. XIII. Gergely nem akarta teljesíteni II. Fülöpnek azt a kérését, hogy egy pásztorlevéllel ezt is utalja a spanyol főinkvizítor hatáskörébe. 1586-ban azonban Almeida halála után ezt a tisztséget átadta Albrecht bíbornok, ausztriai hercegérseknek, aki egyúttal Portugália kormányzója is volt. Az ő megérkezésével fokozódott az inkvizíció működése 20 év alatt, 1581 és 1600 között a három bíróság összesen 50 auto de fét tartott. Ebből öt auto de fenek a jegyzőkönyvei elvesztek, de a többi negyvenötön 162 embert kivégeztek, 54-et in effigie halálra ítélték, 1979-et pedig egyéb büntetésekkel sújtotta. Az utóbbiak közül a legtöbbszörnek a vagyonát is elkobozták.

Nem nehéz megérteni azokat az okokat, amelyek a nagyszabású kivándorlást okozták Spanyolország felett. A spanyol uralom alatt Portugália helyzete siralmas volt, ahogyan Francesco Vendramini, velencei követ 1595-ben leírta. Lisszabon, amely azelőtt gazdag és nénes város volt, egészen lakatlanná vált. Azelőtt 700 hajója volt, de ebből 500-at elfogott az ellenség (legnagyobb részét az angolok) és

maradt összesen 200. Ez azonban a királynak nem volt ellenére, írja a követ, mert ő szántszándékkal erőtlenségben akarta tartani őket. Ilymódon a kereskedelmi vállalkozás sokkal többet ígért Spanyolországban és a kivándorló remélhette, hogy mivel nem ismerik az előéletét, az üldözés veszedelme kisebb lesz. Így aztán nagy volt a bevándorlás és ennek hatása alatt nemsokára meg is mutatkozott a spanyol inkvizíció jegyzőkönyveiben. A bűnössé nyilvánítás a zsidóság miatt, amely lassanként jelentéktelenné csökkent, hirtelen fokozódni kezdett és ahol a származást is kutatták, ott egyre többször szerepel a portugál szó. 1593-ban hét portugál állt vizsgálat alatt Toledóban, de mivel csak egy tanú volt ellenük, pörüket fölfüggesztették. A következő évben ugyanaz a bíróság auto de fét tartott, amelyen öt portugált elégették, kilencet in effidie halálra ítélték, mert ez utóbbiak vagy megszöktek vagy a vizsgálat alatt meghaltak. 1595-ben Sevillában auto de fét rendeztek, ahol 89 zsidót büntettek meg, továbbá négyet halálra ítélték in effigie és nemsokára Quintanar del Rey-ban (Cuenca) 30-at lepleztek le, akik közül a makacsokat elégették, a többieknek pedig vezekléssel kellett bűnhődniük.

A portugál új-keresztények otthon és Spanyolországban egyaránt csökönnyössé váltak a növekvő elnyomatás alatt. Jómódúak voltak és tudtak fizetni, ha kaptak feloldást a múltban elkövetett bűneikre. 1602-ben alkudozás indult meg III. Fülöppel, hogy a pápa ilyen irányú pásztorlevelet bocsáthasson ki. A portugál orthodox keresztények nagy hűhót csaptak és a lisszaboni, bragai és evorai érsekek Valladolidba siettek, ahol az udvar székelte, hogy bejelentsék tiltkozásukat. A spanyol jámborok, akik számára az ilyen tranzakció újság volt, ugyancsak felháborodtak és már véstjósító nyilatkozatok hangzottak el azokról a csapásokról, amelyeket ez majd az országra hoz. Azonban Fülöp és kedvenc Lermája borzasztó pénzsűkében voltak és minden skrupulusukat elhallgattatták azzal a csábító ajánlattal, hogy a király 1,860.000 dukátot, Lerma 50.000 cruzadost, a legfelsőbb tanács tagjai Joao de Borja 40.000, Pedro Alvarez Pereira 30.000, a tanács titkára Fernao de Mattos pedig 30.000 cruzadost kapnak. A pápai pásztorlevelet megszővegezték, azonban az üzlet az utolsó pillanatban maidenem meghiúsult, amikor az új-keresztények nyolcévi haladékat kértek az összeg előteremtésére, de az a fenyegetés, hogy ebben az esetben a pásztorlevél nem is kerül nyilvánosságra, észretéritette őket.

Ez a pásztorlevél megfosztotta hatalmától a portuóál főinkvizítort, a lisszaboni érseket, meg az alantasait, hogy mással is büntethessék a portugál zsidókat, mint lelki vezekléssel. Ez vonatkozott mindazokra, akik akkor vizsgálat alatt álltak vagy akiknek ítéletét még nem hozták nyilvánosságra, megszüntettek minden vagyoneklobzást, amennyiben az erre vonatkozó végzés még nem jutott el a kincstárhoz és az európai portugáloknak egy, az Európán kívülieknek két évet adtak arra, hogy eljöjjenek és átvegyék birtokaikat.

A pásztorlevél 1604 október 1-én érkezett meg Valladolidba, de Lisszabonban nem hozták előbb nyilvánosságra, csak 1605 január 16-án. Közben azonban királyi rendelet jelent meg, amely megtiltotta bármilyen *ítélet* közzétételét vagy végrehajtását, ennek a pásztorlevélnek az életbelépéséig. Ennek a rendeletnek drámai hatása volt. Október 20-án a sevillai bíróság nagy auto de fét hirdetett november 7-re. Már az előkészületek is szokatlan látványosságra vallottak. 6-án este a Zöld Kereszt tüntető felvonulást hirdetett, amelyben több mint 500 családtag vett részt. A vidékiek olyan számban özönlöttek el a várost, hogy nem is lehetett őket teljesen elhelyezni. Éjszaka a vádlottakat azokba a cellákba vitték, ahol az elítélteket szokták tartani és az ünnepség előkészületeinek befejezése után Fernando de Acebedo másodinkvizítor 11 óra tájban feküdt le. Egyszerre csak futár érkezett azzal a paranccsal, hogy rögtön bocsássák be valamennyi inkvizítorhoz, — akár alusznak már, akár a tanácsházban vannak, akár az auto de fe előkészületeinek színhelyén. Ez a futár 3-án éjszaka indult el Valladolidból és nyaktörő tempóban 72 óra alatt érkezett meg Sevillába, éppen idejében, hogy az inkvizítoroknak átadhassa a királyi rendeletét, amely megtiltja az auto de fe megtartását. Voltak ugyan, akik úgy vélekedtek, hogy a királyi dekrétumnak nem kell engedelmeskedni a legfelső tanács ellenjegyzése nélkül, de rövid tanácskozás után mégis határoztak, hogy felfüggesztik az ünnepséget Sevilla legnagyobb bámulatára. Volt azután nagy találgatás. Egyesek azzal igyekeztek magyarázni a dolgot, hogy bizonyára Anglia fenyegette meg az országot, nehogy a spanyolországi angolokat eretnokség miatt bántalmazzák, mások a planétákban keresték a magyarázatot, ismét mások pedig azt rebesgették, hogy az elítéltek között van egy magasállású, befolyásos személyiség, akinek barátai el tudták érni, hogy megkíméljék, de az a feltevés nyert leginkább hitelt, hogy a rengeteg számú és jómódú portugál új-keresztények óriási összegeket, állítólag 600.000 dukátot áldoztak, hogy megakadályozzák az auto de fe megtartását és ezt megerősítette az éjszakai lovas is, aki mielőtt felkereste volna az inkvizítorokat, megállt Etor Autunez jómódú portugál kereskedő háza előtt és ez 50 dukátot adott neki a jó hírért.

Ezalatt az általános kegyelem alatt a három portugáliai bíróság egyszerre 410 foglyot bocsátott szabadon 1605 január 16-án és kétségtelen, hogy a spanyolországi portugál zsidók nagyrésze értékes feloldást kapott minden múltbeli bűnéért *ezalatt az egy év alatt*, bár az inkvizíció mindent megtett, hogy ezt megakadályozza. 1605-ben egy Antonio Fernandez Paredes nevű, vizsgálat alatt levő portugál, aki ellen három tanú is vallott, kénytelen volt ragaszkodni az általános kegyelemadta jogához és hivatkozott arra, hogy a feleségét, Isabel Diaz-t Coimbrában ugyancsak ennek értelmében bocsátották szabadon. A bíróság jelentette a dolgot a legfelsőbb tanácsnak, amely elrendelte a szabadonbocsátását, holott ugyanabban az évben hat másik

portugál ellen indították meg a vizsgálatot és el is ítélték őket, anélkül, hogy a kegyelmi rendeletre hivatkozás történt volna. Azonban az inkvizíció keze mégis meg volt kötve és energiáját csak arra fordíthatta, hogy újabb portugál bűnösöket fedezzen fel. 1606 április 15-én és 20-án körleveleket küldött a bíróságokhoz és felhívta figyelmüket arra, hogy az egyévi időszak január 16-án lejárt és ezért vizsgálják át valamennyi jegyzőkönyvüket minden olyan portugálra vonatkozóan, akit a pástorlevél értelmében bocsátottak szabadon és járjanak el mindazok ellen, akik az erre való hivatkozással bújtak ki a büntetés alól, valamint azok ellen is, akik az időszak lejáta után eretnekségbe estek. Ettől eltekintve, mégis hosszabb szünet állhatott be az üldözésekbe. Egy egykorú napló szerint 1611-ben a sevillai Triana-kastély, amelyet börtönnek használtak, üres volt, mert nem voltak vizsgálati foglyok, hiszen a zsidók mind kegyelmet kaptak, a mórokat kiűzték, a protestánsokat elnyomták.

Ugyanabban az évben és 1612-ben a legfelsőbb tanács eljuttatott egy királyi leiratot a goai alkirályhoz. A dekrétum felszólítja az alkirályt, hogy a gyarmatról üzzön ki minden zsidó származásút. Az alkirály azonban megtagadta az engedelmességet és azt mondta, hogy a kereskedelem az ő kezükben van és kiűzésük következtében a gyarmatok teljesen tönkremennének.

III. Fülöp 1619 április 20-án felhívta a főinkvizítor figyelmét azokra a visszasságokra, amelyeket az okozott, hogy nagyon sok portugál családotól, vagyonostól Franciaországba vándorolt. Mindazokat, akik nem tudnak felmutatni királyi pecsétes engedélyt az ország elhagyására, fel kell tartóztatni és a vagyonukat le kell foglalni. A Supréma ennek értelmében küldött utasítást a kikötőknek és a határvárosoknak. Ez kétségtelenül a portugál kivándorlás korlátozására vezetett és valószínűleg ennek kell tulajdonítanunk ezt a kelet nélküli ékesen szóló memorandumot, amelyben az új-keresztények a korlátozások megszüntetését kérik. Hivatkoztak arra, hogy a legelőkelőbb családokból való urak házasodtak be az ő családjaikba, Portugáliában és a gyarmatokon egyaránt és megtették a kötelességüket templomok és kápolnák alapításával és egyéb jótékonyág gyakorlásával. Az új-keresztények kereskedelmi működésükkel felvirágoztatták a királyságot. Braziliában, ahol saját birtokuk lehetett, majdnem minden cukornád-ültetvény az ő kezükben volt és ezek egyre növekedtek, a gyarmat jövedelmezőségének nagy hasznára. Mivel pedig a törvény tiltja, hogy hivatalt vagy más tisztséget vállaljanak, a kereskedelem az egyetlen forrásuk. Valószínűleg ezek az érvek olyan meggyőzőek lehettek, hogy a tilalmat visszavonták, hogy azután mint később látni fogjuk, újra életbelépessék.

Ha a zsidók mindenáron szabadulni akartak Portugáliából, a portugálok egyáltalán nem tartóztatták őket, sőt kiűzéssel vagy más eszközökkel még nógatták is erre. A vallásos túlbuzgóság és az irántuk

való gyűlölet 1621-ben Vicente da Costa Mattos borzalmas művében jut kifejezésre, amelynek az volt a célja, hogy kiűzzék őket az országból. Minden koholt mesét, amely arra vonatkozott, hogy a zsidók a keresztények ellenségei, összegyűjtöttek és közreadtak, mint ellentmondást nem tűrő igazságokat. Ők az emberiség ellenségei és mint a cigányok, vándorolnak országról országra és abból élnek, hogy másokat kiszipolyoznak. Kisajátítanak minden ipart, övék a föld és a király kegye, pedig nincs tőkéjük, csak a szorgalmuk és a lelkiismeretlenségük. Csak azért élnek, hogy elpusztítsák a világot, régebben az Isten megbüntette azokat, akik rosszul bántak velük, ma pedig megbünteti azokat, akik megtűrik őket. A spanyol királyságok hanyatlása is Isten büntetése, amiért megtűrik a zsidókat. Hiszen valamennyien bálványimádók és szodomiták és ahová beteszik a lábukat, megfertőzik az országot gyalázatosságaikkal és örökösen azon fáradoznak, hogy a keresztényeket a maguk téves hitére térítsék. Luther is zsidóskodással kezdte, minden eretnek vagy zsidó vagy zsidó származású, ahogyan Angliában, Németországban és más olyan országokban láttuk, amelyek azelőtt virágzottak. Calvin a zsidók atyjának nevezte magát, mint sokan mások a szentháromság tagadói közül, Bucer pedig kijelentette, hogy Krisztus nem volt a beígért Messiás. Perverz nyakasságuknak az a legjobb bizonyítéka, hogy rengeteget égettek el közülök és mégis növekszik a számuk. A beteges gyűlöletnek ez a megnyilatkozása annyira megfelelt az akkori előítéleteknek, hogy a könyvből 1633-ban második kiadást kellett kiadni. 1629-ben lefordították spanyol nyelvre és ezt 1680-ban újra nyomtatták.

Ez a gyűlölet azonban nem volt megelégedve az inkvizíció munkájával. 1623-ban az evorai bíróság letartóztatott 100 új-keresztényt Montemor o Novo városkában. Az auto de féket olyan gyakran tartották meg, hogy ez a templom még az egykorú castíliai inkvizícióban is ismeretlen. A coimbrai bíróság 1626 augusztus 16-án tartott egy auto de fék 247 bűnösrel, egy másikat 1629 május 6-án 218 bűnösrel és egy harmadikat 1631 augusztus 17-én 247 bűnösrel. A statisztikák 1620 és 1640 között nem tökéletesek, mert 10 auto de fe is volt ezalatt az idő alatt, anélkül, hogy a jegyzőkönyveiket megőrizték volna, de a jegyzőkönyvek nélkül is tudhatjuk, hogy a kivégzettek száma 230, az in effigie elítéltek száma 161, a büntettek száma pedig 4995. Ehhez járul még több száz megszökött rab és ismét több száz másik, akiket az 1627. és 1630. évi kegyelmi rendeletek alapján szabadon bocsátottak. Elképzelhetjük, hogy ez a két kegyelmi rendelet mennyi pénzbe kerülhetett. Luis de Meló jelentése szerint ebben a korszakban az inkvizíció a szó szoros értelmében elnéptelénítette Coimbra, Oporto, Braga, Lamego, Braganza, Evora, Beja, Santa rem, Tomar, Trancoso, Avero, Guimaraens, Vinais, Villafior, Fundn, Montemer o Velho és Montemor o Novo városokat, valamint Lisszabon egyes részeit. Ellenben a börtönök tele voltak és az auto de fék olyan gyakoriak, hogy minden bíróság

majdnem évenként rendezett legalább egyet. Az egyik coimbrai auto de fe két napig tartott, elítélteinek száma meghaladja a kétszázat és ezek között professzorok, kanonokok, lelkészek, papok, szerzetesek, apácák, lovagok, magasrangú katonák is akadtak, sőt volt közöttük egy ferencrcndi barát is, akit elevenen elégettek. Ettől az emberfölötti munkától eltekintve, az inkvizítorok folyton panaszkodtak, hogy működésük hiábavaló és hogy a zsidóság egyre növekszik. A legfelsőbb tanács 1619 január 17-én felirattal fordult III. Fülöphöz és kérte, hogy engedje meg működésének szélesebb körre való kiterjesztését. Azt írta, hogy a királynak nemcsak alattvalókra, hanem *jó* alattvalókra van szüksége, tehát, ha a bűnöst vagyonek Kobzásra ítélik, akkor száműzni is kellene. így legalább megfosztanák őket mindenüktől és vagyonukkal nem gyarapíthatnák az ellenség erejét, mint eddig. A tanács egyik tagja, Mendo de la Mota, még tovább is ment és minden elítélte ki akarta mondani a száműzetést.

1620 április 30-án a lissaboni és evorai bíróságok elküldték Fülöpnek a megelőző szeptember 29-én tartott auto de fék jelentéseit, hogy láthassa a megbüntetettek nagy számát és felismerje a nagyobb aktivitás szükségességét. Ezek között volt 3 coimbrai kanonok, 3 szerzetes és több ügyvéd. 6 coimbrai kanonokot letartóztattak, valamennyi új keresztény volt, a pápa kinevezettje és megkérték a királyt, járjon el a pápánál, hogy az ne adjon javadamakat az efajtaból származottaknak, továbbá, adja ki a parancsot, hogy közülök egyet se engedjenek az egyházba, akár egyháziakat, akár világiakat, egy se juthasson közhivatalhoz, — ami arra vall, hogy a tiltó törvényeket milyen kevésé tartották tiszteletben.

IV. Fülöp, az ifjú király, alig jutott a trónra, mikor 1622-ben Fernando Mascarenhas faroi püspök sürgette, hogy tegyen valamit az ellen a politikai veszedelem ellen, amit az új keresztények jelentettek az országra nézve. Azt mondta, hogy ezek kétségtelenül titokban mind zsidók és az államot nagy veszedelem fenyegeti nagy számuk miatt. Nem volt város, ahol jómódjukkal ne ők szerezték volna meg a hatalmat és a fontosabb állásokat, míg a fölfedeztetés és a büntetés veszedelme arra bírhatja őket, hogy az ellenséggel szövetkezzen. Kiderült, hogy tőkéjüket titokban hollandi vállalkozásokba fektették, és ha bajba kerülnek, össze fognak esküdni ezekkel a rebellis emberekkel.

A püspökök azt is ajánlották a királynak, hogy aki ki akar menni az országból, egy éven belül visszavonhatatlanul megszüntetheti a honosságát, eladhatja a birtokát és magával viheti a vagyonát, de nem ékszerekben, vagy értékes fémekben.

Erre a király azt felelte, hogy mivel már egyszer engedélyt adott a kivándorlásra, ezt nem vonhatja vissza, mivel pedig a veszedelmek éppen a kivándorlottak visszatéréséből származnak, ezt kell megtiltani.

Ezután a másik zsidó fertőzésnek, a beházasodásnak a megakadályozására akarták rábírní a királyt. Azt mondták, hogy ilyen egye-

süléseket nem szabad engedélyezni 2000 crusados lefizetése nélkül és a férjet meg kell fosztani attól a jogtól, hogy bármilyen tisztséget vagy méltóságot viselhessen. A kérés első részéhez a király hozzájárult, a második részére azonban azt mondta, hogy a nemesi kiváltságokról szóló törvényeket tiszteletben kell tartani. A szentségek profanizálásának megelőzésére azt ajánlották, hogy a pápának pásztorlevelet kellene kibocsátania, amely az új keresztényeknek még tizedízigen is megtiltja, hogy betegyék a lábukat a templomba. A király megígérte, hogy ilyen irányban előterjesztést tesz a pápának. Mikor azonban a püspökök azt ajánlották, hogy az újkeresztényeket egészen el kell tiltani a ipartól, a kereskedelemtől és a királyi birtokok bérlésétől, Fülöp röviden azt felelte, hogy ez már nem az ő dolguk.

Az újkeresztények féltek a következményektől és 80.000 dukátot fizettek Fülöp királynak engedélyekért, hogy elhagyhassák Portugáliát és ennek kapcsán 5.000 család vándorolt Spanyolországba és így nem csoda, ha nem volt község Spanyolországban, amelyet ne töltöttek volna meg a portugál zsidók. Itt teljes biztonságban érezhették magukat, mert a castíliai bíróságok visszautasították a portugáliai bíróságok kiadatási átiratait.

A Franciaországba való kivándorlás kérdése 1632-ben megint felszínre került, amikor a Supréma értesítette Fülöpöt, hogy a pampelunai biztos jelentése szerint portugál családok egész csapatai vonulnak át Franciaországba, közöttük jómódú emberek, kocsikkal és társzekerekkel. Ezeket meg kellene akadályozni. Ennek az volt az eredménye, hogy megismételték az 1619. évi rendeleteket.

1636-ban a castíliai tengernagy elfoglalta Saint Jean de Luzt és már abban reménykedtek, hogy meghódítják Geuiennet. Az inkvizíció rögtön lépéseket *tett*, hogy a menekülőket odavigyék, még ha nincs is bizonyíték arra, hogy zsidók. Föltehető, hogy hitehagyottak és ezért a király azt az ajánlatot kapta, hogy adjon parancsot a tengernagynak arra, hogy küldjön a fegyenctelepre mindenkit, akit ügynökei erre kijelölnek és így az illetőket feltűnés nélkül ártalmatlanná lehet tenni.

A menekülők erre rögtön Hollandiához fordultak, ahol teljesen szabadon megtűrték őket és ahol dolgozhattak a saját vagyoni gyarapodásuk és elnyomóiknak elpusztítása érdekében. Ez volt a főoka annak, hogy lépések történtek a fokozott kivándorlás megakadályozására és ez bizony sok akadállyal járt. Luis de Melo azt mondta, hogy több, mint 2000 család ment át Hollandiába és azokba a rebellis államokba, ahol szabad volt zsinagógát tartaniok.

Sokan, akik Portugáliában nyomorogtak, Hollandiában vagyont szereztek és adót fizettek ezeknek a rebellis államoknak, hogy azok fönn tarthassák flottáikat és hadseregeiket. Sok tőkét fektettek be keletindiai társaságokba és ezzel megkárosították a spanyol kereskedelmet. Egyszóval kereskedelmi működésük megfosztotta erejétől Spanyolországot és gazdagította annak ellenségeit.

De nemcsak ez növelte ellenséges magatartásukat azzal az országgal szemben, amely elűzte őket. 1834-ben Esteban de Ares Fonseca kapitány memorandumot terjeszt a Supréma elé és azt írja, hogy a hollandiai menekültek aktíve segítik Spanyolország ellenségeit és állandó levelezésben állnak itthoni kémeikkel, akik a kereskedelmi világban helyezkedtek el. A Holland Keletindiai Társaság teljesen a zsidók kezében van, ők a főrészesek és főjövendelmük a gyarmatok kifosztásából származik, különösen a brazíliai portugál gyarmatokból, ahol a újkeresztények nagy számban vannak és állandóan leveleznek az ellenséggel. — Két zsidó, Nuno Alvare Franco és Manuel Fernandez Drago, bahiaí lakosok tervet kovácsoltak, hogy a hollandok kezére játsszák 1825-ben a tartományt. Azt írja továbbá a kapitány, hogy Franco most Lissabonban él, mint a hollandok kéme és az öccse, Jacob Franco végzi a futárszolgálatot, közte és Antwerpen között. Drago még mindig Bahiában él mint főrabbi és a zsidók oktatója és azonkívül kém is, aki egy évvel azelőtt írt a hollandoknak, hogy jöjjenek vissza. Pernambuco elfoglalása az amsterdami zsidók műve volt, akiknek főembere egy Antonio Vaez Henriquez nevű kohanita. Ez az ember valamikor Pernambucoban élt, ő rendezte meg a hadjáratot és maga is részt vett benne. Most Sevilában kereskedő, de a valóságban kém. Egy évvel ezelőtt Havana elfoglalásának tervével Amsterdamba utazott. Havannában van egy Manuel de Torres nevű társa. Ebben a pillanatban egy 18 vitorlásból álló nagy flotta indul Pernambuco megvédésére egy David Peixoto nevű zsidó vezetésével, aki azt ajánlja, hogy menjenek el Buarcosba és Coimbrába, égessék el az inkvizitorokat és szabadítsák ki a foglyokat. Fernando de Noronha szigetét is egy Francisco de Campos nevű amsterdami zsidó vette el. Ezt könnyű volna visszafoglalni, mert a helyőrsége csak 34 emberből áll és mindössze 4 ágyúja van. San Sebastianban él egy Abraham Ger nevű zsidó, aki Juan Gillesnek nevezi magát és ez is titokban Hollandiát szolgálja, örökösen Spanyolország ellen dolgozik és van egy Rafael Mendez nevű embere, aki hol északra utazik, hol meg vissza.

Ezeket a vádakot természetesen nem szabad betű szerint elfogadnunk, de kétségtelenül meg volt a hatásuk. 1640-ben a limai és a cartagena de las indias bíróságok jelentik, hogy az ott megtartott auto de féken kiderült, hogy a gyarmati zsidó portugálok levelezésben állnak a hollandi és levantei zsinagógákkal és a hollandokat meg a törököket információkkal és pénzzel támogatják. Ennek beigazolására kiadták a parancsot, hogy egy bizonyos napon fel kell bontani minden levelet, amit a spanyolországi portugálok kapnak. Az információ igaznak bizonyult. Fölfedeztek egy titkos írást, ami a hollandi zsinagógával való levelezésben használtak, továbbá kiderült az is, hogy másfél millió dukátot csempésztek ki Spanyolországból. Persze a dolgot rögtön jelentették a főinkvizitornak és a két inkvizitornak. Hogy mi volt az eredmény, azt nem tudjuk, de nagyon valószínű, hogy nem alap-

talán az a híresztelés, amely szerint a portugál új keresztények résztvettek az 1640. évi forradalomban.

1642-ben és 1645-ben két auto de fé volt visszavonva és ezekben összesen 117 kivégzés, 6 in effigie halálos ítélet és 136 más büntetés történt. Ettől eltekintve azonban IV. János meglehetősen sok szabadságot engedélyezett a zsidóknak. A többi között alkudozni kezdett Rómával, a vagyonelkobzások végleges megszüntetése céljából és igyekezett rávenni az újkeresztényeket, hogy vagyonukat az ország javára gyümölcsöztessék. így például a kereskedők iparvállalatot létesítettek, amely az országot a gyarmati kereskedelemmel és iparral gazdagította volna, 36 hadihajót állított a kereskedők szolgálatába. A főinkvizitor parancsot kapott, hogy ezt a dekrétumot titokban juttassa el a bíróságokhoz és János egyúttal kötelezte magát, hogy sohase vonja vissza.

Mikor János 1655-ben meghalt és az özvegye, Lucia de Guzman vette át az uralmat VI. Alfonzo nagykorúságáig, meglehetősen hosszú szünet támadt az inkvizíció aktivitásában. Ellenben amikor a Szent-szék 1672-ben Don Pedro de Lencastre sidei érseket nevezte ki főinkvizítorrá, megkezdődtek az auto de fék, minden bíróság majdnem minden évben tartott egyet és ezeken annyi volt a szerencsétlen elítéltek száma, hogy némelyik auto de fé két napig is eltartott, sőt az 1677. évi combriai három napig, amikor is 9 embert kivégeztek és 264-et más büntetéssel sújtottak. Az auto de fék megtartásában nem játszott szerepet, hogy béke van-e vagy háború. 1663 június 23-án auto de fék tartottak 142 bűnössel, pedig ugyanakkor Don Juan de Austria nagy spanyol hadsereggel megszállás alatt tartotta a várost.

Hogy az auto de fék számára kimeríthetetlen anyaganyagot tartalmaztak, annak magyarázatát föllelhetjük abban a szigorúságban, amellyel a vérkeveredés fennállását kutatták nemzedékeken át. Ha valakiről kiderült, hogy csak oldalágról is az ősei újkeresztényekkel álltak rokonságban, az illetőről kimondták, hogy a szívében zsidó. A vegyesházasságok olyan gyakoriak voltak, hogy a külföldiek általában a portugáliaiakat zsidóknak tartották. így az inkvizíció működési tere korlátlan volt.

1671-ben nagy katasztrófa fenyegette az új keresztényeket. Az orivellasi templomban elloptak egy kelyhet a szentelt ostyával. A római inkvizíció közömbösen fogadta ezt a szentségtörést, ellenben az egész portugál királyság felháborodott. Pedro érsek és az udvar gyászt öltött. Egy ediktumban elrendelték, hogy néhány napig senkinek sem szabad elhagynia a házat, úgy, hogy mindenki felvilágosítást adhasson, hogy mit csinált azon a végzetes éjszakán. A szentségtörő tolvaj kiletének a megállapítására minden erőfeszítés hiábavaló volt, kimondták, hogy az újkeresztények között kell keresni a bűnöst és a régens aláírt egy ediktumot, amely valamennyit számúzi Portugáliából. Mielőtt azonban a kiűzésre sor kerülhetett volna, Coimbra közelében véletlenül elfogtak egy Antonio Ferreira nevű fiatal tolvajt, akinél meg-

találták a kelyhet. A legnagyobb erőfeszítés mellett sem sikerült kideríteni róla, hogy zsidó vér folyik az ereiben. Hamarosan elégették és az újkeresztények megmenekültek.

Ezután az incidens után az újkeresztények számára felragyogott a reménység csillaga. Antonio Vieira, akit a történelem Brazília Apostola néven ismer, már régen rokonszenvvel kezelte az újkeresztényeket és sürgette IV. Jánost, hogy ne csak a vagyonek kobzást szüntesse meg, hanem vessen véget minden megkülönböztetésnek közöttük és az újkeresztények között. Ezzel Vieira sok ellenséget szerzett magának és az inkvizíció rögtön elhatározta, hogy megbünteti. Írásait az elnyomottak érdekében megbotránkoztatnak, tévelygésnek, tudatlanságnak és eretnekségnek bélyegezték meg. Három évi raboskodás után a coimbrai tárgyalóteremben megkínózták és ezzel csak még inkább növekedett a szimpátiája a Szent Hivatal áldozatai iránt. Mikor már biztosságban volt Rómában, fölemelte szavát az elnyomottak érdekében és számtalan írásában úgy jellemezte a portugál Szent Hivalt, mint egy bíróságot, amely csak arra szolgál, hogy megfossa az embereket a vagyontól, a méltóságaiktól és az életüktől, ellenben nem tud különbséget tenni a bűn és ártatlanság között. Csak a neve szent, a működése ellenben kegyetlen és igazságtalan.

1764-ben az újkeresztények ügyvédei panasszal fordultak az inkvizíció ellen és azt állították, hogy az áldozatok nagy részét hamis vallomások alapján ítélték el. Hivatkoztak az 1673. évi evorai esetre, ahol elégették két apácát. Ezek közül az egyik 40 évig volt apáca, mindenki tisztelte és szerette és a gyóntató atyák, akik az auto de fé előtt kihallgatták, maguk is bámulattal nyilatkoztak kegyességéről. Mikor megalakult a menet az auto de fé felé, az apáca a bűnösök között felismerte a saját hűgát és unokahűgát, akik azzal mentették meg az életüket, hogy őt denúciálták. Megbocsátotta nekik és példásan halt meg, Krisztust hívta tanúul az ártatlansága mellett. Valóban, a gyóntató atyák nagy része belátta, hogy az auto de féken nem egy igaz és hithű keresztény szenved vértanúhalált és ezt Padre Manoel Dijaz, S. X, a trónörökös gyóntató-atyja, nyíltan hirdette az evorai egyetemen is. Hasonlóképpen nyilatkoztak más, magasállású papok is.

A hamistanúzás ipara akkor nagyon virágzott, részben hasznos is volt az illetőre, részben pedig így tehetett el láb alól az ellenségeit is. Voltak spicliszövevények, amelyek abból éltek, hogy megzsarolták a gazdag újkeresztényeket és bevádolták őket, ha nem voltak hajlandók teljesíteni a követeléseiket és így ez a szerencsétlen osztály örökös rémületben élt. Az ügyet nagyon könnyen intézték el. A vádlott tanú álnevet és hamis címet mondott be és így a szerencsétlen vádlott sohasem ismerte meg és nem tehetett ártalmatlanná. Néha azonban, amikor a szembesítés szükségessé vált, a tanú megváltoztatta a nevét, álruhát öltött magára és úgy tette meg vallomását.

Ennek a visszásságnak az illusztrálására megemlíjtük az 1643-iki

evorai esetet. A szokás szerint a jezsuita kollégium egyik diákját küldték vidékre, hogy segédkezzék az egyik inkvizítornak. Az inkvizítor szolgálja egy köcsög mézet akart venni, ki is választotta magának, de a diák azt mondta, hogy az már a kollégiumé és csak annyit adhat belőle, amennyi a gazdájának a vacsorájához szükséges. Emiatt a diákot elfogták, vizsgálatot indítottak ellene és megbüntették. Mikor felolvasták az ítéletet több egyházi férfiú előtt, a teológia professzora, egy magasállású jezsuita fellebbezett a Szentszékhez, amire az inkvizítorok azzal feleltek, hogy a szentbíróság ítéletei csak a Szentháromságához fellebbezhető és a szerencsétlen elítéltet fegyenctelepre küldték. A jezsuiták azonban nem szokták meg az ilyen bánásmódot, az ügyet felterjesztették VIII. Urbán pápához, aki felszólította az inkvizítorokat, hogy jelenjenek meg a színe előtt, de a háborús zavarok miatt az ügy feledésbe ment.

A vagyonelkobzások nagy száma magyarázza meg, hogy az inkvizíció olyan sokáig maradhatott a helyén. Az uralkodó támogatta az inkvizíciót és annak működése tulajdonképpen azt a célt szolgálta, hogy a korona vagyona gyarapodjék. Az elkobzott vagyonok a vizsgálat idején a bíróságok kezében maradtak, már pedig az ilyen vizsgálat néha elhúzódott 5, 10 vagy 12 évig. Ezalatt az idő alatt persze a vagyonkezelésért senki sem volt felelős. A számadással nem törődött senki, nem vezettek könyvet az átvett összegekről és csak ritkán juttattak alkalmoszerű fizetéseket az államnak. A főinkvizítornak jogában állt adományokat adni az inkvizítoroknak és ezzel a jogával elég bőkezűen élt, mert néha hat vagy nyolc, sőt tizennégy ezer dukátot adott nekik egyszerre. A kereskedelmet alapjaiban rendítette meg az, ha egy külföldi összeköttetésekkel rendelkező kereskedőt letartóztattak és a vagyonát lefoglalták, a külföld ügyfelei és hitelezői hiába követelték a nekik járó árut vagy pénzt. Röviden: ha nem is kell szó szerint vennünk azt, hogy az inkvizíció helyrehozhatatlanul romlásba döntötte Portugáliát, el kell ismernünk, hogy ez is nagy mértékben járult hozzá a királyság gyors dekadenciájához.

Közben az új keresztények szorgalmasan dolgoztak Rómában az inkvizíció ellen. X. Kelemen 1674 októberében egy pásztorlevélben foglalta össze a panaszait és ebben magához kérette valamennyi függőben levő ügynek az iratait, azokat átutalta a római inkvizícióhoz, megtiltott minden további akciót Portugáliában. Coimbra ezt úgy kezelte, mint egy általános kegyelmet és november 18-án kiszabadította a vizsgálat alatt levő összes foglyokat, de a többi bíróság továbbra is fogvatartotta a foglyait. Valószínűleg ezeknek a szabadonbocsátása érdekében utasította XI. Innocent a nunciusát 1676-ban, hogy engedje meg az inkvizítoroknak a vizsgálatok befejezését, de egyúttal hasson oda, hogy ne legyen se halálos ítélet, se vagyonelkobzás, sem pedig örökös gályarabság.

A római inkvizíció-ügynökök tagadták azt a vádat, hogy az el-

járásukban bármi igazságtalanság lenne, vagy hogy a jó keresztényeket halálbüntetés térne mellett kényszerítenek annak bevallására, hogy zsidóskodnak. Az eltérő adatok miatt azt ajánlotta valaki a pápának, hogy az igazságot a jegyzőkönyvek átvizsgálásával lehetne a legjobban megállapítani és ezért Innocent elrendelte, hogy az ilyen esetek iratait küldjék át Rómába. Verissimo de Lencastre, bragai érsek, főinkvizítor azonban megtagadta az engedelmességet azzal a megokolással, hogy ez az eljárás titkait kiszolgáltatná. A pápa természetesen ezt a megokolást frivolnak tartotta. Miután a főinkvizítor többször is visszautasította a pápa kérését, Innocent 1678 december 24-én kelt pásztorlevelében egyszerűen elrendelte, hogy 4 vagy 5 ilyen eset iratait adják át Marcello nunciának, mert ellenkező esetben felfüggeszti a főinkvizítort és minden alárendeltjét. Ha folytatják az akciót, akkor a főinkvizítornak még azt is megtiltja, hogy belépjen a templomba, a többit pedig kiátkozza. De még ez se törte meg az inkvizítorok macacsságát és 1679 május 27-én egy másik pásztorlevél formálisan felfüggesztette őket, míg a nuncius utasítást kapott arra, hogy vádolja be őket és küldjön a pápának jelentést. Ennek aztán meg lett az eredménye, két pörnek az iratait elküldték a portugál követnek, hogy szolgáltassa át a pápának, akit azonban ez nem elégíthetett ki, mert a felfüggesztést nem vonta vissza 1681-ig, amikor egy augusztus 22-én kelt pásztorlevél azzal okolta meg a dolgot, hogy az egyházi hatóságok a saját rendszabályaik következtében nem gyakorolhatják az igazságszolgáltatást és a foglyok csak szenvednek a nagy késlekedés miatt. A felfüggesztés megszüntetése azonban azzal a feltétellel járt, hogy a jövőben az eljárást mérsékelni kell. Lehet, hogy az inkvizíció belátta, hogy nem húzhat ujjat a pápával, de lehet az is, hogy az anyag már kimerülőben volt, de annyi bizonyos, hogy 1681-től kezdve az áldozatok száma kezdett csökkenni. 1682-től 1700-ig, tehát 19 évig összesen 59 halálos ítélet történt és 1351 egyéb büntetés.

Eddig röviden vázoltuk a portugál inkvizíciót és láthattuk, hogy ez bőségesen kiegészítette a spanyol testvérintézményt, továbbá rengeteg anyagot szolgáltatott neki arra, hogy nagy tömegeket elkeresztényesítsen. Az inkvizíciónak egyik szerencsétlen hatása volt az előítéletek életbentartása is, amelyek egyaránt sújtották a fajt és a vallást. Az a csíra, amelyet da Costa Mattos művében láttunk, még erősebben virágzott ki Padre Fra Francisco de Torrejoncillos *Cenümelá contra Judios* című művében, amely 1673-ban jelent meg először, de amelyet 1728-ban és 1731-ben újra kinyomattak. Az elvakultság ebben nem talált semmilyen mesét elég természetellenesnek és hihetetlennek, ha az a zsidók hihetetlen romlottságát és a keresztények elleni alattomos munkáját akarta illusztrálni. A Fortalicium Fidei meséit mint megdönthetetlen igazságokat ismételte meg és még újakat is talált föl hozzá, hogy a méreg még jobban hasson. Ez nem tesz különbséget akkor sem, ha a zsidó kikeresztelkedett, mert szerinte ez nem változ-

tatja meg a természetét és a hitét és ugyanolyan könyörtelen ellenség marad. Ugyanezt a hangot használja egy memorandum is, amelyet körülbelül ugyanabban az időben írt egy inkvizítor válaszképpen arra a javaslatra, hogy mérsékelni kell az inkvizíciós eljárást. Az emlékirat írója kétségtelenül tanult és művelt ember, de ez az írás keserű tiráda a zsidók ellen, boncolgatja ördögi természetüket és azt állítja róluk, hogy most még sokkal gonoszabbak, mint akkor, amikor Krisztust megfeszítették. A gonoszság a vérükben van, az bírja rá őket arra, hogy gyűlöljenek és aknamunkát folytassanak Krisztus, a Szűz és mindazok ellen, akik a keresztény hitet vallják. Ugyancsak a népi gyűlöletnek a kinövésai voltak azok a hiedelmek, hogy a zsidóknak farkuk van, kellemetlen bűz a legjobb ismertetőjelük és hogy mint orvosok, minden öt keresztény páciensük közül egyet megölnek. Az inkvizíció előtt már az is elég vád-ok volt, ha valakire azt mondták, hogy zsidó, mert például 1646-ban valaki tréfásan zsidónak mondta Padre Boilt, a királyi prédikátorba toledói bíróság rögtön elküldött érte, 6 hónapig fogságban tartotta, két évre számúzta az udvarból és ezalatt az idő alatt megtiltották, hogy prédikáljon.

Mikor 1632 körül az újkeresztények erőfeszítéseket tettek a viszásságok megszüntetésére, Juan Adan de la Parra inkvizítor, bár költő és művelt ember volt, részletes értekezést dolgozott ki, de óvatosságból latinul, mert az ügy sokkal kényesebb volt, semhogy a nép is megvitatás tárgyává tehetné volna. Ő nem a népi előítélet alapján ítélte meg a dolgot, hanem statisztikai adatokkal igyekezett megvilágítani, de ez az írás furcsa illusztrációja annak, hogy még egy intelligens művelt ember is milyen elfogult lehet a következtetéseiben. A népeség, a földművelés, a hajózás és a kézművesség hanyatlását a zsidók praktikáinak, a kézimunkától való idegenkedésüknek és az uzsoráskodásuknak tulajdonítja. Nézzétek Portugáliát — mondja —, ahol ez az árulófajta előkészítette az országot a külföld meghódítására, aztán rávetette magát a Keletre és Nyugat-Indiára, ott corumpálta jólétével és luxusával a bennszülöttek erényeit és ezeknek a példáknek az alapján tiltakozik az ellen, hogy az újkeresztényeknek visszaadják régi jogaikat, mert akkor olyan hatalomra jutnak, hogy ki fogják szorítani a régi keresztényeket.

Volt elég ok arra a félelemre, hogy a korlátokat a különböző fajok között esetleg megszüntetik. Mikor a spanyol kincstár 1634-ben kiürült, Olivares tárgyalásokba bocsátkozott az afrikai és a levantei zsidókkal és királyi engedélyeket helyezett nekik kilátásba. 1641-ben ezek el is küldték hozzá képviselőiket és ő fogadta is őket. A Supréma tiltakozását pedig azzal hallgattatta el, hogy ez a királyi szolgálatában történik. Azt ajánlották a zsidóknak, hogy megengedik nekik, hogy Madrid külvárosaiban lakjanak, külön negyedben és saját zsinagógát is tarthatnak, akárcsak Rómában. Olivares megnyerte tervei számára a királyi tanács több tagját és néhány teológust is, de az inkvizíció kér-

telhetetlen volt és Monti bíbornok nuncius azt mondta a királynak, hogy Olivarest meneszteni kell, ha az országot meg akarják szabadítani a fölösleges piócáktól és ha meg akarják akadályozni, hogy Spanyolország hite tönkre menjen. Azonban Olivares belekötött az inkvizícióba és követelte néhány inkvizíciós esetnek az iratait. Sotomayor főinkvizítor visszautasította ezt a kérést, de végül is belátta, hogy nincs elég ereje a ellentálláshoz, az iratokat egy keresztnek a lábánál helyezte el, ahonnan Olivareshez kerültek. Olivares elégette azokat és kiszabadította a foglyokat. Azt is mondta még, hogy meg akarja szüntetni az inkvizíciót, de IV. Fülöp nagyon is meg volt győződve az inkvizíció hasznosságáról az egyház és az állam szempontjából és így ellenkezéssel fogadta a tervet. Egyébként van valami igazság abban az állításban, hogy Olivaresnek és a Szent Hivatalnak a harca nagyban hozzájárult ennek az államférfiúnak a bukásához. Ez aztán végetvetett minden alkudozásnak és a Supréma 1643-ban utasítást adott a valenciai bíróságnak, akadályozza meg, hogy oráni zsidók partraszállhaspanak. Nagy zűrzavar keletkezett 1645-ben amikor két zsidó, Salamon Zaportas és Bale Zaportas megjelentek Valenciában 1634-ből kelt királyi engedéllyel és Marquis de Viananak, Órán kormányzójának ajánlólevelével. Engedélyt kértek a bíróságtól, hogy elvégezhesék üzleti dolgaikat a városban, továbbá, hogy keresztény ruhát hordhassanak, nehogy a csöcselék megtámadja őket. A bíróság meglepődött és kiadta a parancsot, hogy ne hagyják el a várost, amíg kérdést intéz a Suprémához. A Supréma kifejtette a király előtt, hogy milyen veszedelmet jelent a hitre, ha nem vonja vissza azokat az engedélyeket, amelyeket a miniszterei adtak, mire a király azzal az utasítással válaszolt, hogy az illetőket rögtön küldjék vissza Oránba. Hiszen azok az okok, amelyek az 1634. évi engedély kiadására vezettek, már nem álltak fenn. Ha pedig a jövőben a zsidók jövedele szükségesnek látszik, akkor az oráni kormányzónak jelentést kell tennie és meg kell várnia a királyi határozatot, meg az engedélyiratot.

Az inkvizíció létesítésére és fentartására irányuló mozgalom egyik főoka a zsidó hitre tért prozeliták buzgalma volt és az a veszedelem, amelyet ők a hit tisztaságára nézve jelentettek. Ez az argumentum alaposan diszkreditálta a spanyolok hitének szilárdságát. Ilyen esetekre azonban sohase hivatkoztak, mint példákra, mert a judaizmus faji kérdés, nem pedig dogmatikai. Hiszen a zsidók sohase térítettek meg pogányokat és valamennyi ország közül éppen Spanyolországban látszott bizonyosnak, hogy esztelen emberek, akik csak úgy élhettek, ha titokban tartották a vallásukat, a biztos fölfedeztetést és a környékkel büntetést hívták volna ki magukra azzal a megbocsáthatatlan kockázattal, hogy szomszédaikat a keresztény hit elhagyására akarták volna rábírní. Ami megtérés volt, az mind spontán lehetett és ezek csak még jobban megerősítették a zsidók félelmét és ébren tartották az érteket az iránt a veszedelem iránt, amely olyanok felől háramolhatott

rájuk, akik a régi hitet ápolgatták. Fra Diogo de Assumpcaot Lissabonban elégették 1603-ban, mint olyant, aki áttért Mózes vallására, őt állítólag az az elszántság bírta rá erre a végzetes lépésre, hogy mártírhalált haljon azokért, akiknek a hitük miatt szenvedniük kellett.

Ennél is sokkal érdekesebb volt Lope de Vera esete, amely egész Spanyolországban nagy feltűnést keltett és amely annak az erkölcsi felfogásnak a helyességére vall, hogy a vallás biztonsága a hívők tudatlanságában rejlik és ez igazolja Valdésnak azt az előrelátását is, amelyvel a spanyol indexre tette Josephus Flavius zsidó régiségeinek fordítását.

Lope de Vera egy san clementei nemes úrnak volt a fia. Tizenkilenc éves korában diák lett Salamancában és olyan buzgón tanulmányozta a héber és az arab nyelveket, hogy 1638 júliusában a héber tanszékre pályázott. Tanulmányai oda vezettek, hogy megszerette a zsidóságot és egy megtért ember buzgóságával igyekezett megnyerni egy diáktársát is, aki azután denunciálta az inkvizíciónál. Akadt egy másik tanú is és a valladolidi consulta de fe nem késlekedett letartóztatását javasolni. Ezt a Supréma el is rendelte és 1639 június 24-én le is tartóztatták. Önként és nyíltan beismerte a vádban foglalt állításokat, sőt még többet is, de tagadta a szándékosságot és hangoztatta, hogy amit mondott, azt inkább érvelésképpen mondta és kijelentette, hogy azért eljár gyónni, áldozni és hord rózsafüzért. A következő kihallgatásain azonban eltérőek voltak a vallomásai. A dolog hosszúra nyúlt és 1641 április 16-án meg május 23-án visszavonta minden addigi vallomását, aztán május 29-én hirtelen kijelentette, hogy zsidó akar lenni és hiszi mindazt, amit a zsidók hisznek, mert hiszen ezeket az igazságokat Isten közölte velük. Eddig hitt abban, amit az egyház hitt, de belátta, hogy Izraelnek az Isten adta a törvényt. A római vallás és a többi vallások hamisak. Eddig még sohase végezte el a zsidó szertartásokat, de a jövőben meg akarja tenni ezt. Tudós embereket hívtak, hogy ezek felvilágosítsák tévedéseiről, de ezek kijelentették, hogy az állhatatossága rettenetes és hogy a nagy héber tudása miatt nagyon veszedelmes. Augusztus 8-án a börtönőre jelentette, hogy egy csonttal körülmetélte magát és a megvizsgálására kiküldött orvos is igazolta ezt, továbbá jelentette, hogy a fogoly reméli, hogy elevenen elégetik, mert mártírhalált akar halni és a Paradicsomba akar jutni.

Komoly erőfeszítések történtek, hogy észretérjen, de hiába. Azután megkérték, hogy írja le azokat a héber szövegeket, amelyekre meggyőződését alapítja, hogy a calificadorok megcáfolhassák azokat. Ebből a célból december 23-án adtak neki egy bibliát, papírost, tintát és egy libatollat, de ez utóbbit visszautasította, mert azt mondta, hogy Mózes törvénye tiltja annak használatát és ekkor bronztollat adtak neki. Több kihallgatást is tartottak még és általában nagy türelmet tanúsítottak vele szemben, de ő végül egyszerűen megtagadta a választ a kihallgatásokon. A megdöbbsent bíróság jelentette ezt a Suprémának, amely el-

rendelte, hogy ötven korbácsütést mérjenek rá. Ezt is szó nélkül tűrte el 1642 június 17-én és továbbra is megőrizte némaságát. Ez annál is kellemetlenebb volt, mert szükségessé vált, hogy vallomásait alá írja, de amikor azokat felolvasták előtte, bedugta a fülét és nem volt hajlandó végighallgatni. Ekkor az a javaslat történt, hogy kínozzák meg, de a Supréma humanusan eltekintett a formalitásoktól és elrendelte, hogy az ügyet végleg zárják le és hozzák meg az ítéletet. Az ítélet 1643 január 27-én hangzott el, máglyahalált és vagyonekbobzást foglalt magában, de ennek megerősítésére a Supréma elrendelte, hogy további erőfeszítések is történjenek az elítélt megtérítésére. Az ítélet végrehajtásával nem siettek. 1644 januárjában még mindig megőrizte némaságát, kivéve azt, hogy amikor az inkvizítorok hetenként egyszer meglátogatták a börtönében, ennyit kiáltott: „Viva la ley de Moisen”, éljen Mózes törvénye, de ezen túl egy szót se lehetett belőle kivenni. Végül 1644 június 25-én elevenen elégették és ő utolsó pillanatáig megmaradt állhatatosan a meggyőződése mellett. Moscosco inkvizítor egy levélben azt írja Monterey grófnénak, hogy még sohase volt tanúja ilyen erős halálvágynak, ilyen tökéletes meggyőződésnek az üdvözlésben és ilyen rendíthetetlen szilárdságnak. Sorsa mély benyomást kellett hitsorsosaiban. Néhány évvel később Juan Pereira egy vizsgálat alatt levő ifjú a valladolidi bíróság előtt többször is hivatkozott rá és kijelentette, hogy látta a halála után, amint öszvéren lovagolt és a verejték úgy csillogott rajta, mint mikor a quemaderohoz vezették.

Lope de Vera esete fokozott aktivitásra bírta az inkvizíciót, de persze nem mutattak nagy lelkiismeretességet, ha a gyanúsított nyomának felkutatásáról volt szó. Erre a legjellemzőbb példa az 1642 szeptemberi, amikor a galíciai bíróság írt a valladolidinak, hogy egy vizsgálat alatt levő fogoly azt vallotta, hogy Antonio Lopez Manzaneda de Tribesben zsidóskodik és kérték letartóztatását. Hamarosan találtak egy Antonio Lopezt Valladolidban és ezt szeptember 16-án letartóztatták. Tagadta a vádat. Bizonyítékot nem találtak ellene és a vizsgálat elhúzódott 1644 február 3-ig, amikor ítéletet hoztak fölötte: in discordia. Az ügy a Supréma elé jutott, amely elrendelte, hogy a galíciai bíróság folytassa le a nyomozást, ekkor azonban kiderült, hogy a *vádlott* nem is volt soha Manzanedában. Ez elég meggyőző lett volna, azonban amikor másodszor is in discordia ítéletet hoztak fölötte augusztus 13-án, a Supréma újabb nyomozást rendelt el, de ez is eredménytelen maradt. Egy harmadik határozatlan döntést 1645-ben történt és ekkor a Supréma elrendelte egy másik Antonio Lopez letartóztatását, egy sanabriai festőét. 1645 decemberében letartóztatták, könnyű volt rábizonyítani, hogy új keresztény, de ettől eltekintve a *conulta de fe in discordia* ítéletet hozott 1646 április 30-án, de a Supréma elrendelte a megkínóztatását, megkorbácsolták és cölöphöz kötötték, de erősek voltak az idegei és makacsul megmaradt amellett, hogy hithű keresztény. A bíróság tehetetlennek látszott és a Supréma július 14-én

végül is elrendelte a két fogoly szabadonbocsátását, miután az egyik négy évig raboskodott, a másik pedig elszenvedte a kínpad minden kínjait, csak azért, mert mind a kettőnek ugyanolyan neve volt, amilyen néven egy másik terület bírósága véletlenül gyanúba fogott valakit zsidóság miatt. Nem volt ilyen szigorú Gaspar Rodriguez esete, akit a valladolidi bíróság a cuencai bíróság utasítására 1648 október 4-én letartóztatott, de aztán 1649 október 2-án szabadonbocsátották, mert nem felelt meg az igazi gyanúsított személyleírásának.

Hogy milyen gyöngye bizonyítékokat követeltek, ha portugál vádlottról volt szó, azt egy másik valladolidi esetből láthatjuk a legjobban. Mikor Pedro Munoz látogatást tett Oviedóban 1619-ben és 1620-ban, két nő azt állította, hogy egy Lucia Nunez nevű Benaventében letelepedett portugál nő tiszta inget váltott szombatoként. Mikor a bíróság 1620 március 5-én a Munoz által hozott ügyekben döntött, ezt fölfüggesztette, de a Supréma elrendelte, hogy az iratokat küldjék el hozzá és 1621 augusztus 17-én utasította a bíróságot, hogy tartóztassa le Luciát és kobozza el a vagyonát. A vádlottat Valladolidba vitték 1621 október 30-án és a titkos börtönbe vetették. Első kihallgatásán arra a kérdésre, vajjon tudja-e, hogy miért tartóztatták le, azt felelte, hogy azért, mert pénteken és szombaton tiszta fehérneműt váltott, ahogyan mindennap megtette a tisztaság kedvéért, különösen amikor a csecsemőjét szoptatta és nem is tudta, hogy ezzel bünt követ el. Igaz, hogy Portugáliában született, de szülei mind a ketten kasztíliaiak és régi keresztények. A vizsgálat a maga rendes medrébe terelődött, hiszen semmit se találhattak a vádlott ellen és a consulta de fe 1622 március 15-én fölmentette és vagyonát visszaadta, majdnem öthónapos raboskodás után.

Könnyen elképzelhető ezek után, hogy a portugálok milyen szerencsétlenül érezhették magukat Spanyolországban, hiszen csöbörből vödörbe estek és az otthoni inkvizícióból egy sokkal kiterjedtebb és fejlettebb inkvizíció karjaiba futottak.

Gyakran megtörtént, hogy az inkvizíció egyszerre járt el egész családok ellen.

Például utazás közben 1660-ban fogták el Diego Rodriguez Sillvát, a feleségét, Ana Enriquezt, az asszony apját, Antonio Enriquez franciát, továbbá a bátyját és sógornőjét, Diego Enriquezt és Isabel Rodriguezt. Megállás nélkül jutottak el Rio Secoba, ahol négy napig vesztegeltek, azután felfogadtak egy vezetőt és átvágtak a Portugál hegyeken, de csak éjszaka utaztak. Amikor Villa Pinhellbe értek, megpróbálták megmenteni elvesztett vagyonukat, mégpedig azzal, hogy Ana Enriquez üzletet nyitott, Diego Enriquez pedig mindenféle munkát vállalt, ami csak akadt. így például egyszer azt halljuk, hogy ezer juhot hajtott Lissabonba eladásra. Kétségtelenül óvatosságból maguk jelentkeztek a coimbrai bíróság előtt, amely könyörületesen bánt velők, nem rendelt el büntetést, csak megtiltotta, hogy Pinhellbe enge-

dély nélkül elhagyják. Azonban a balsors üldözte Diegot és 1671-ben visszatért Spanyolországba, megszállt Talavera de la Reinában, oda hozatta a feleségét, a gyermekeit és az apósát, a többit pedig hátrahagyta Pinhellben. A maga számára fölvette az Aguila nevet, a feleségének pedig a de Los Rios nevet, két évre letelepedett Sevillában, ahol az apósa meghalt. Onnan Daimielbe költöztek, ahol az inkvizíció megtalálta őket és 1677 február 18-án letartóztatta, tizenhét évvel azután, hogy Sevillában in effigie máglyahalált szenvedtek.

Abban a korszakban, amikor a törvények megtiltották az új keresztények kivándorlását, nagy zűrzavart idézett elő 1666-ban egy ál-Messiás, Zabathia Tzevi, aki a zsidók nagy tömegeit vonzotta Palesztinába. Mikor Portugáliából is nagy tömegek igyekeztek kiszökdösni, a Supréma riadót fújt, a tengeri kikötők bíróságait figyelmeztették, hogy ha portugál érkeznék a városba és igyekeznék följutni valamelyik hajóra, tartóztassák le, vegyék el mindenét, hallgassák ki és küldjenek jelentést a legfelsőbb tanácsnak. 1672-ben másik hasonló eset fordult elő. A Supréma értesítette a bíróságokat, hogy sok portugál család készül Franciaországba menni. Az utakat és az ösvényeket alaposan őriztek és valamennyi portugált, akiről úgy látszott, hogy el akarja hagyni a királyság területét, letartóztatták és mindenét elvették. Minden egyént alaposan megvizsgáltak, különösen a származását és a múltját illetően, meg kellett okolnia, hogy miért utazik és azután ezeket az adatokat fölterjesztették a Suprémahoz a bíróság véleményével együtt.

Bár a portugál bevándorlás szállította a legtöbb anyagot a spanyol inkvizítoroknak a XVIII. században, mégis volt Spanyolországban egy szöglete, ahova az inkvizíció hatalma csak nagyon nehezen, vagy egyáltalán nem jutott el és ahol a régi megtértek zavartalanul gyakorolhatták vallásukat. Az 1391-iki mézszárlás után a majorosi zsidók nagyrésze megszökött, de a többségük ottmaradt. Francisco Sgariga kormányzó a védelmébe vette őket. Terrorral és halálbüntetéssel megtérítették őket, de azután a hatóságok húszezer librát ígértek nekik, hogy adósságaikat megfizethessék, ezt az ígéretet azonban nem teljesítette senki. 1490-ben honosították meg itt is az inkvizíciót, természetesen azzal az ürüggyel, hogy a megtértek kétségtelenül a szívük mélyen ma is zsidók, volt egy-két bírósági tárgyalás, de a legszigorúbb csak 1535-ben következett el, amikor 99 embert kivégeztek, 461-et in effigie halálra ítélték, legtöbbször zsidókat, mindössze öt móor akadt közöttük. Ezután az üldözés vesztett az erejéből, a kivégzések megszűnnek és talán ez feltűnhetett a legfelső tanácsnak is, amely 1549-ben leiratot intézett az itteni bírósághoz, hogy a kincstár üres és valahogyan meg kellene tölteni. Ennek ellenére csak 1552-ben és 1567-ben tartottak bírósági tárgyalásokat, de vagyonekobjás egy sem történt. 1567-től az évszázad végéig összesen harminc tárgyalás volt és ezek közül csak egyetlen egy hozott egy esetben halálos ítéletet. A XVII.

században csak 1675-ben hallunk először súlyos ítéletről. Állítólag hamarosan megteltek, de az auto de fét csak 1679-ben tartották meg, amikor is 219 ember fölött ítéleztek. Ez inkább a vagyonokra fordította a figyelmét, az áldozatok legnagyobb része kereskedő, iparos és bankár volt, akiknek házait, birtokait, üzleteit, áruit és künnlevőségeit lefoglalták 1,496.276 pezó értékben. Ettől kezdve jó darabig semmit se hallunk zsidóüldözésről Majorcaban. Csak 1722-ben és 1724-ben tartottak két auto de fét, de ennek elítéltei között nem volt egyetlen zsidó sem. Az új keresztények szép csöndben megmaradtak a maguk kijelölt helyén és jó katolikusok lettek belőlük. Az inkvizíció intézménye 1822-ig megmaradt ugyan Majorcaban, de több dolga nem akadt.

A XVIII. század elején ügylátszott, hogy a zsidóság fölött teljes győzelmet arattak. Az örökösödési háború természetesen megzavarta az inkvizíció működését, de ez még nem magyarázza meg, hogy az auto de fét-en miért szerepel olyan kevés zsidó. Cataloniában, amely sokáig ragaszkodott ehhez az intézményhez akkor, amikor Spanyolország többi részét már pacifikálták, az inkvizíciót 1715-ben újra életbe léptették, a barcelonai bíróság három év alatt összesen huszonöt esetben hozott ítéletet, de ezek között csak három volt a zsidó, egy anya és két lánya, akik megszöktek Sevillából és Cataloniában akartak letelepedni. Cordovában a jegyzőkönyvek hiányosak, de ezekből kiderül, hogy 1700 és 1720 között mindössze öt esetben hoztak ítéletet. Toledóban ugyan ezalatt az idő alatt 88 vizsgálat volt és ezek közül csak huszonhárom zsidóság miatt.

Az üldözés tüze azonban csak szunnyadt és újra nagy erővel lobbant fel. Valószínűleg az robbantotta ki, hogy mintegy húsz család Madridban zsinagógát alapított, rabbit választott és 1707-től 1714-ig szép csöndesen és észrevétlenül maradhattak, de ekkor valaki rajtakapta őket, amint keresztény böjtnapon gitárszóra táncoltak, ötöt közülök az 1720 április hetedik auto de fén kivégeztek. Ez a fölfedezés nagyobb aktivitásra készítette a többi bíróságot is. 1721 március 19-én a toledói bíróság elítélte Sebastian Antonio de Paz-t, aki foglalkozása szerint administrador del tabaco volt. Az volt a vád ellen, hogy Mózes törvénye szerint vette el a mostohalányát feleségül.

1721 és 1727 között hatvannégy auto de fét tartottak. A 868 vádlott közül 820 zsidó volt, akik ellen a bíróságok a legkönyörtelenebbül járt el, 75-öt kivégeztek, 74-et in effigie halálra ítélték, a többit pedig gályára, vagy börtönbe küldték.

A földrajzi elosztás az áldozatok származása szempontjából szintén érdekes adatokat tár elénk. Az aragoniai tartományban alig bukkanunk zsidóság nyomára. Valencia mindössze húsz esetben ítélezik, Barcelona ötben, Saragossa egyetlen egyben, Majorca pedig egyetlen egyben sem. A castíliai bíróságok közül a longronoi nem tartott auto de fét, Santiago négy ítéletet hozott, Sevilla százhatvanhatet és Cordova hetvennyolcat. 1728-ban, 1730-ban és 1731-ben a cordovai bíróság hu-

szonhat esetben hozott ítéletet zsidóság miatt, azután 1745-ig mindössze két eset fordult elő. Toledóban 1726 után 1738-ig nincs egyetlen egy eset sem, akkor azonban tizennégyet ítélnék el. Úgylátszik, az üldözési anyag kimerült, mert a toledói jegyzőkönyvek 1794-ben végződnek és összesen egy esetről számolnak be 1756-ban.

Az inkvizíciós eljárásnak ez a hanyatlása arra vall, hogy úgyszólván teljesen sikerült kiirtani a zsidóságot a spanyol korona tartományok területéről. 1780-tól 1820-ig mindössze tizenhat embert ítélnék el zsidóság miatt, ezek közül azonban tíz külföldi volt. A legutolsó ítélet 1818-ban hangzik el, amikor egy Manuel Santiago Vivar nevű embert ítélték el zsidóság miatt. A hosszú tragédiának ez volt az utolsó jelenete.

Ebben az utolsó korszakban a külföldi zsidók kiűzése sokkal több munkát adott a szent hivatalnak, mint a bennszülöttek fölfedezése. Emlékezhetünk rá, hogy 1499-ben Ferdinánd és Izabella megtiltották a kiűzött zsidók visszatérését, továbbá az idegenek beözönlését halálbüntetés és vagyonok elkobzása mellett. Elrendelték mindazoknak a hajóknak az átvizsgálását, amelyek spanyol kikötőbe értek, hogy kivülartsák az országból a zsidókat, később pedig a lutheránus eretnekeket és könyveket. Ha zsidót találtak a hajón, kihallgatták. Ha azt mondta, hogy megtért, akkor letartóztatták és a vagyonát elkobozták, ha nem keresztelkedett meg és nem volt szándékában partra szállni, akkor megengedték, hogy szabadon folytathassa az útját a hajóval.

Érdekes, hogy mily a különbség a spanyolországi portugál zsidók és olasz testvéreik között. A spanyolországiak a tengeren át Nizzába jártak, vagy egyéb helyekre, hogy szabadon gyakorolhassák vallásukat, az olasz zsidók pedig Spanyolországba jártak dolgozni és ügyet se vetettek az inkvizítorok éberségére. A kincstár jövedelme szempontjából több beutazási engedélyt adtak ki.

1713-ban az utrechti szerződésben, amikor Gibraltárt átadták az angoloknak, az átadás azzal a feltétellel történt, hogy ott zsidóknak vagy móroknak nem szabad lakniuk. Ezzel a szabállyal az angolok nem sokat törődtek, amivel sok okot adtak a spanyoloknak a panaszra, mert a spanyolok attól féltek, hogy a külföldi zsidók Gibraltáron keresztül fognak beözönlenni a királyságba. Az inkvizíció veszedelme azonban magábanvéve is visszatartotta a külföldi zsidókat és a XVII. században mindössze egy elítéltről tudunk, Abraham Rodriguez-ről, aki Franciaországból Portugáliába utazott Antonio Mazedo név alatt, Ledesmánál letartóztatták, a valladolidi bíróság elé állították. Két évig húzódtott a vizsgálata, anélkül, hogy valami eredményt tudott volna felmutatni.

1756-ban egy Abraham Salusox nevű jeruzsálemi zsidó Valenciába utazott egy oroszánt eladni. A hajóskapitány jelentést tett róla, elrendelték, hogy egy őr kísérelje éjjel-nappal a hajón és a szárazföldön egyaránt, sohase távozzék mellőle és ne engedje meg, hogy valakivel

érintkezzék. Almenara gróf megvette az oroszánt és Salusoxnak megengedték, hogy néhány napig a gróf házában maradjon, míg megfelelő ketrecet készítenek az állatnak, azután újra hajóra szállt és hazatért. Hasonlóképpen járt 1759-ben egy másik zsidó, aki árut vitt be Gibraltárból Spanyolországba. Az őt nem távozott mellőle, amíg az áruját el nem adta, elutazásakor pedig a könyveit és a papírjait alaposan átvizsgálták, hogy nincs-e bennük valami, ami ellenkezhethet a törvényekkel. 1761-ben és 1762-ben két másik zsidóval ugyanígy bántak. 1795-ben egy királyi rendelet érkezett a Supremához. A rendelet arról értesítette a legfelsőbb tanácsot, hogy a marokkói bey egyik zsidó alattvalója érkezik majd Valenciába és ott maradt nyolc napig, nerq. szabad zaklatni. A bíróság ügyet se vetett az érkezésére és a távozására.

1645 és 1800 között azt láthatjuk a jegyzőkönyvekből, hogy a zsidók ritkán szálltak szembe azokkal a veszedelmekkel, amelyek a spanyolországi utazásokkal jártak. Akik mégis oda utaztak titokban, megkockáztathatták a fölfedeztetést. 1781-ben Jacobo Pereire hamis név alatt partraszállt Cadixban, de ráakadtak és a sevillai bíróság kitasította. 1786 április 25-én egy királyi rendelet megengedi a zsidók beutazását különös alkalmakkor, ha királyi engedélyt tudtak fölmutatni. Még nagyobb engedékenységet tanúsítottak ezen a téren 1797-ben, amikor don Pedro de Varela pénzügyminiszter a spanyolországi ipar és kereskedelem föllendítése céljából, azt ajánlotta, hogy engedjék meg a zsidókban, hogy üzleteket nyissanak Cadixban és más kikötőkben, de a minisztertanács visszautasította ezt a javaslatot azzal, hogy ellenkezik a törvénnyel. Kétségtelenül ez a vita folytatódott és 1800-ban a Suprema fölszólította az összes bíróságokat, hogy tegyenek jelentést arról, hogy hogyan bánnak a zsidókkal, ha azok beutazási engedélyt kérnek és ennek eredménye volt úgylátszik az 1802 június 8-iki királyi rendelet, amely a régi törvények fokozott megtartására és & büntetések szigorú kirovására inti a bíróságokat.

A napóleoni háborúk zavara szükségessé tette a zsidók alaposabb kordában tartását és VII. Fernando 1816-ban kiadott egy decretumot, amely megújítja és megerősíti az 1802-ik évi királyi leiratot. Azonban könnyebb volt ezt nyilvánosságra hozni, mint végrehajtani. A sevillai bíróság 1819 június 12-én jelentést tett a legfelsőbb tanácsnak több algecirasi, cadixi és sevillai zsidóról, akik engedélyt kértek, hogy fölvehessenek a keresztény hitet. Valamennyien vagy koldusok voltak, vagy szökött rabok. Ennek eredménye a főinkvizitor parancsa volt július 10-én, amelyben arra utasította az összes bíróságokat, hogy szigorúan tartsák magukat az 1786. és 1802. évi decretumokhoz.

Ugyanakkor a kikötő biztosok is utasítást kaptak, hogy tartsák magukat azokhoz a régi utasításokhoz, amelyek a hajók átvizsgálását rendelik el. Barcelona erre azt felelte, hogy az átvizsgálás csak akkor történik, ha arról kapnak jelentést, hogy zsidó is van a hajón. Alicante azt felelte, hogy a visszaélések a hajók átvizsgálása körül azt eredmé-

nyezték, hogy a zsidók tömegesen vándorolnak Murcia felé. Cartagena azt jelentette, hogy a hajók átvizsgálása már megszűnt, de ha gyanús személyek érkeznek, akkor jelentést tesznek róluk a kikötőbiztosnak. Cadix és Algeciras azt felelték, hogy a biztost mindig értesítik zsidók, renegátok és más tilos személyek érkezéséről és ő mindig megteszi a szükséges lépéseket a bajok elhárítására. Motrilban a hajókat csak akkor vizsgálják meg, ha zsidók érkezéséről kapnak jelentést. Santiago jelentése szerint a kikötőhatóságok szigorúan szem előtt tartják az 1786. és 1802. évi királyi leiratokat és a legfelső tanács utasításait. Kétségtelenül nem sok ügyet vetettek a törvények végrehajtására, a kormány azonban elhatározta, hogy keresztülviszi a zsidók kizárását és rögtön parancs ment minden királyi hivatalhoz, hogy zsidónak nem szabad a lábát spanyol területre tennie, ha csak királyi engedélye nincs. Ha van, akkor tartozik jelentkezni az inkvizíciónál, vagy annak biztosságánál, hogy jelentést tehessenek róla, a bíróság pedig szigorú utasítást kap, hogy ellenőrzés alatt tartsa. Az igazságügyminiszterium 1819 augusztus 31-én adta ki ezt az utasítást és a legfelsőbb tanács szeptember 6-án már el is juttatta minden bírósághoz.

Az inkvizíció néhány esztendővel ezután a végét járja. 1848-ban már arról értesülünk, hogy azokat a tiltó törvényeket legalább gyakorlatban hatályon kívül helyezték és hogy a zsidók szabadon és zaklatás nélkül járhattak és üzhettek ipart Spanyolországban, de mikor 1854-ben Cortez képviselő javaslatára hozzáálltak az új alkotmány megteremtéséhez, a német zsidók elküldték Dr. Ludwig Philipsohn magdeburgi rabbit azzal a megbízatással, hogy járja ki a mozgási szabadságot hitsorsosai számára, de minden ékesszólása hiábavaló volt. Csak tizenöt évvel később, amikor a forradalom elűzte II. Izabellát a trónról, készült új törvény és a parlament is 1869-ben proklamálta a teljes vallási szabadságot Spanyolországra és annak minden birtokára és ezt a törvényt 1876-ban ugyancsak megerősítette a parlament, azaz, hogy senkit se szabad zaklatni a vallása miatt, de nyilvános szertartást csak a katolikusok végezhetnek. Ennek ellenére a régi ellenszenv még mindig megvan ellenük és ezt legjobban egy ferencrendi jámbor barát juttatta kifejezésre, amikor azt mondta, hogy a zsidókat behozni az országba erkölcsi bűn és politikai hiba, és hogy ők tönkre fogják tenni az egész spanyol nemzetet.

A középkori inkvizíció Olaszországban.

A középkor első századaiban Itália normális állapota nem volt messze az anarchiától. Egyszer a császár tett kísérletet arra, hogy megvalósítsa régi hagyományos igényét az uralomra, másszor pedig a pápák tettek erőfeszítéseket, hogy a hatalmat az egész félsziget fölött kezükben tartsák. Abban a században, amikor a Hohenstaufenek vol-

tak uralmon (1152—1254) és amikor a császárság már úgyszólván a vége felé közeledett, a pápák azzal igyekeztek aláásni a tekintélyét, hogy a városokat igyekeztek rábírní, hogy függetlenítsék magukat és alapítsanak autonóm köztársaságokat. Így Szent Péter államától északra az ország apró államokra és többé vagy kevésbé demokratikus alakulatokra oszlott. Ezeknek legnagyobb részét az örökös egymás-közi küzdelmek foglalták le, így például a Guelfek és a Ghibellinek harca azért, hogy a pápai, vagy a császár lobogó kerüljön-e a magasba és ezek a harcok felőrölték a kis államok erejét. Úgyszólván szakadatlanul folyt a harc közöttük. Néha egy-egy alkalomra valamely legyőzhetetlen szükségesség rábírtá őket, hogy ideiglenesen egyesüljenek, mint mikor a lombard követség 1177-ben megtörte Barbarossa erejét, a legnanoi csatatéren, de általában ennek a korszaknak a krónikái egyébről se tudnak, mint gyilkos harcokról az egyes városok kapuin belül és kívül.

Az eretnkség elterjedésének nem is lehettek volna jobb feltételei. Az egyház a szó legszorosabb értelmében elmerült a gondokban egyrészt, az élvezetekben másrészt, és az alatt az idő alatt, amíg III. Sándor pápa küzdelmet folytatott I. Frigyes négy egymásután következett ellenpápája: Victor, Pascal, Calixtus és Innocent ellen, az igazhitűség kierőszakolása sohase kerülhetett szőnyegre. A pápaság győzelme után III. Lucius szigorú decretumokat bocsájtott ki, VI. Henrik 1194-ben, továbbá IV. Ottó 1210-ben edictumokat hoztak nyilvánosságra, azonban ezek a gyakorlatban nem sok eredménnyel jártak. Amikor minden város belsőleg is pártokra oszlott, az eretnkség szabadon virágozhatott, hiszen a pártok megtúrték, hogy azzal is csak a maguk erejét gyarapítsák. Mert az eretnekek gyakran maguk is hozzájutottak a városok, illetve köztársaságok kormányzásához, hiszen tömegük súlyával azt a pártot támogatták, amelyik éppen nekik tetszett. A nagyobb harcok város és város között, továbbá pápa és császár között még tágabb teret nyújtottak az eretnekek számára erre a diplomácia ügyeskedésre és bizony az eretnekek éltek is az alkalommal. Mikor III. Honorius, IX. Gergely és II. Frigyes elhatározták, hogy komolyan üldözöbe veszik őket, az első lépés az volt, hogy azokat a nemeseket, akik megtúrték, vagy védelmeztek eretneket, egyházi átokkal sújtották, egész községeket pedig azzal bélyegeztek meg, hogy hamis bálványoknak hódol. Bár a Ghibellin és az eretnek szavakat a pápák egyenértékű kifejezésűeknek tekintették, nem volt alap erre a közös elnevezésre. Milánót hagyományos ellenségeskedése a császárral intenzív Guelf várossá tette és mégis mindenki tudta, hogy ez volt az eretnkség legnagyobb központja.

Bár az eretnkség egyáltalán nem volt olyan általános, mint ahogy a pápai átkok nagy számából hihető, az eretnekek mégis éppen elég nagyszámban voltak ahhoz, hogy politikai hatalomra tegyenek szert,

sőt jogosan reménykedhettek abban, hogy az államokban ők lesznek a domináló fél. Mikor IV. Ottó 1209-ben Rómába ment, hogy megkoronázzák, III. Innocent éber és felvilágosult pápaságának idején egyházi férfiak, akik a császár kíséretében voltak, felháborodva tapasztalták, hogy találtak iskolákat, ahol nyíltan tanították a manicheus doktrínákat, anélkül, hogy ezt bárki megakadályozta volna. A régi dominikánus eretnek üldözők örökösen nyilvános vitákat tartottak Itália népes városaiban az eretnekekkel. Otto Ferrarában 1210-ben kénytelen volt utasítani a hatóságokat, hogy tiltsák ki azokat a Catharikat, akik a püspök felszólítása ellenére nem voltak hajlandók visszatérni az egyházba és azokat is, akik nyilvánosan támogatták őket.

Bár Etienne de Bourbon azt mondja, hogy egy megtért eretnek úgy tájékoztatta, hogy Milanóban nem kevesebb, mint 17 heterodox szekta van, amelyek keserű vitákba szállnak egymással, azonban ezeket két főosztályba oszthatjuk, mégpedig a Cathari vagy Pantarins és a Waldenses osztályába. A catharik tudvalevően a XI. század első felében bukkantak fel a lombardiai Monforte-ben és azóta egyre sokasodott a számuk. A XIII. század közepén Rainerio Saccone pontos kimutatást ad nekünk a templomaikról. Lombardiában és a Campagnában körülbelül ötszáz Catharit találunk az Albanense szektából, több mint 1500-at a Concorrezense és körülbelül kétszázat a Bajolense szektából. A vicenzai egyház híveinek száma meghaladja a százat. Éppen ennyien voltak Firenzében és Spolteóban és a francia menekültek száma Lombardiában körülbelül százötven. Raineiro Saccona valamennyiök számát Konstantinápolytól a Pireneusokig négyezerre becsüli, de ki fog derülni, hogy ezeknek kétharmada Észak Itáliában koncentrálódott, főképpen Lombardiában és hogy így ők a lakosság jelentős részét tették.

Valóban Lombardia volt az a centrum, ahonnan a Catharizmust egész Európában propagálták. A franciaországi Languedocban 1240 körül hamisan vádoltak meg eretnekséggel egy Yvo de Narbonne nevű embert, ez Itáliába menekült, ahol mártírként fogadták és neki bőséges alkalmat volt belemenni a szekták titkaiba. Egy levelében, amelyet Géraud bordeauxi érsekhez küldött, leírja egész szervezetüket Itáliában és egyúttal beszámol azokról a kapcsolatokról is, amelyek a szomszéd országokhoz fűzik őket. Lombardia és Toscana valamennyi városából az ifjúságot Parisba küldik, hogy logikában és theológiában kiműveljék magukat, hogy azután sikeresen végezhesék eltévelyedéseiket. Cathari kereskedők gyakran jártak a vásárokbá és engedélyt kaptak, hogy beléphessenek magánházakba is, ahol nem szalasztották el az alkalmat, hogy hamis doktrínáik magvát elvesseék. A buzgó és bátor cathari kereskedők gyakran jártak a vásárookra és engedélyt kaptak, hogy beléphessenek magánházakba is, ahol nem szalasztották el az alkalmat, hogy hamis doktrínáik magvát elvesseék. A buzgó és bátor cathari hitt abban, hogy az ő hite a jövő vallása és hajlandó volt a vér-

tanúságra is, ha alkalma nyílt arra, hogy ezt mindenütt terjeszthesse. Milanóban volt a főhadiszállásuk, ahova minden évben delegátusokat küldtek a kereszténység minden egyházából és ezek a kiküldöttek támogatást hoztak a központi szervezet számára, egyúttal átvették az utasítást arra az évenként változó szimbólumra vonatkozóan, amelyről minden vándorló pantarin megismerhette testvéreinek házáat és nyugodtan fordulhatott hozzájuk szállásért. III. Innocent 1212-ben hiába fenyegette az eretnek várost azzal, hogy Languedoc sorsára jut, és azzal, hogy keresztes hadjáratot indít a megtisztítására. A lombardok szerencséjére nem volt, akit összehívjon az elpusztításukra, mert Németország, amely túlságosan is vágyott Itália meghódítására, nagyon szívesen vállalta volna ezt, már pedig a pápák éppen úgy félték a császári uralomtól, mint az eretnekektől. Keserű irónia volt II. Frigyes válaszában, mikor 1236-ban legyőzte a lázongó lombardokat és azt felelte IX. Gergely panaszára, aki felhívta, hogy hadseregét vigye Szíriába, hogy a milánóiak rosszabbak, mint a saracének és az ő leigázásuk még azokénál is sokkal fontosabb.

Még megközelítőleg se tudtunk adatokat szerezni a waldensek számáról, de némelyik kerületben majdnem olyan nagy tömegeket képviseltek, mint a catharik. Az Arnaldisták és az Umiliatik szívesen fogadták a lyoni Szegény Emberek misszionáriusait és nemcsak elfogadták az alapelveiket, hanem arra biztatták őket, hogy fejlesszék tovább az antagonizmust Róma ellen. 1206-ban III. Innocent egyértelmű kifejezéseknek tartja az Umiliati és a lyoni Szegény Emberek elnevezéseket és kevés sikerrel buzdított a kiűzésükre Faenzából, ahol tanait terjesztették és szerinte a népet megfertőzték. Milanóban építettek egy iskolát, ahol nyíltan tanították doktrínáikat. Ezt végül is megszüntette a buzgó érsek és mikor 1209-ben Durán de Huesca megpróbálta visszavinni őket a nyájba, több mint százan közülök beleegyeztek abba, hogy megtérnek, ha helyreállítják a templomukat. Egyébként úgylátszik, nem nagyon kellett félniök az aktív üldözéstől és Innocentnak néhány ezután írott levele azt mutatja, hogy még mindig virágzanak. Azok a Waldensek, akiket 1212-ben Strassburgban elégettek, bevallották, hogy vezérük Milanóban székel és nekik az volt a feladatuk, hogy pénzt gyűjtsenek és hozzá eljuttassák.

ők azonban leginkább a Cotti Alpések völgyeiben telepedtek le a legnagyobb számban, miután Dauphinéből ide kerültek. Ezen a kietlen és addig teljesen lakatlan helyen szorgalmas és önmegtágadó munkával elfoglaltak minden talpalattnyi földet, ahol szakadatlan munkával fenntartották életüket. Ott hamar elszaporodtak és megtöltötték Luserna, Angrogna, San Martino és Perosa völgyeit. 1210-ben Giacomi di Carisia turini püspök nagy megütközéssel látta, hogy ez az eretnekség milyen tempóban növekszik az ő egyházmegyéjében és kérte IV. Ottót, hogy segítsen elnyomni őket, azonban a császár válaszában arra utasította, hogy legyen mértékletes büntetésükben és

kiűzésükben. Ez utóbbira a püspök már megkapta a felhatalmazást a kanonokoktól s ezért a császári átirat nem sokat jelentett. Ellenben a püspöknek nem volt elég fizikai ereje ahhoz, hogy a kiűzést végrehajtsa. Ez csak azt mutatja, hogy a helyi hatóságok nem nagyon erőlködtek az üldözés végrehajtásában és az eretnekek csak tovább szaporodtak. A nagyon megfertőzött kerület közvetlen fennhatósága a ripaillei apátság volt, ez azonban nem tudta ellenőrizni őket és ezért hatalmát ideiglenesen átruházta I. Tommaso savoyai grófra. Ez ediktumot adott ki, amelyben tíznapi börtönbüntetést ígért azoknak, akik menedéket adnak az eretnekeknek, de ez is eredménytelen maradt.

Bár a lombardiai Waldensek azt állították, hogy a lyoni Szegény Emberek leszármazottai, gyors fejlődésük különböző differenciákat idézett elő és 1218-ban Berganoban a két párt delegátusai konferenciát tartottak. Ez ugyan nem eredményezte a disszidensek visszatérését és 1230-ban a lombardok elküldték németországi testvéreiknek a vita jegyzőkönyvét és saját elveiknek leírását. Nem tartozik a feladatunkhoz, hogy ennek a hitvallásnak a részleteibe belebocsátkozzunk, de ez az ügy érdekesen illusztrálja az egyház akkori állapotát és azt az aktív érintkezést, mely akkor az egyház szervezetei között létezett egész Európában.

Az eretnekek agresszivitása, továbbá az a kegy, amit a nép tanúsított irántuk és végül az egyház tehetetlensége velük szemben, a legjobban azokban a zavarokban nyilatkozik meg, amelyek 1204-ben következtek be Piacensában. Ott az eretnekek olyan erősek voltak, hogy összeütközést idéztek elő a hatóságok és Grimerio püspök között és ennek az volt az eredménye, hogy a prelátust és a papokat vagy lemondatják vagy kiűzik. A száműzöttek Cremonába mentek, de 1205-ben ez a város is összeveszett papjaival és a vándorokat megint elkergették. Ezek Castell Arquatóban találtak menedéket. Piacenza város három és fél évig igazhitű pap nélkül maradt és nélkülözötte a vallásnak minden szertartását és nevelését. Olyan gyenge volt az egyház kapcsolata a néppel, hogy ez a nélkülözés teljesen közömbösen hagyta. III. Innocent 1206 októberében három apostoli felügyelőt küldött ki, hogy ezek igyekezzenek rávenni a város lakosságát a visszatérésre azzal a fenyegetéssel, hogy fölosztják az egyházmegyét és az egyes részeit a szomszédos püspökségekhez csatolják, de a polgárok nem sokat törődtek ezzel és visszautasították azokat a feltételeket, melyek azt követelték tőlük, hogy kárpótolják püspöküket azért a veszteségért, ami az ő eretnkségükkel érte őt. Hathónapi eredménytelen alkudozás után a felügyelők elmentek és 1207 júliusában egy másik bizottság érkezett Piacenzába, most már sokkal kedvezőbb feltételekkel, amelyek azután lehetővé tették a száműzött papság visszatérését. Körülbelül ugyanabban az időben Innocent kénytelen volt minden ékesszólását igénybe venni, hogy Treviso lakosait az eretnekek kiűzé-

sére rábírja. Egyáltalán nem fenyegette őket, hanem szinte könyörgött nekik, hogy higgyenek abban, hogy a püspökük meg fogja reformálni a papságot, amely mértéktelenségével rossz példát szolgáltatott nekik és megzavarta őket igazhitőségükben. Így könnyű megérteni azt az elbizakodottságot, amelyet az eretnekek éreztek és azt a kétségbeesést, amelyet Gioacchino de Flora apát juttatott kifejezésre Apokalipszis magyarázatában, ahol skorpió erejű sáskákat lát bennük, amik a feneketlen örvényből szállnak fel az ötödik trombitaszóra. Ezek az eretnekek Antikrisztusok, folyton növekednek és királyukat már meg is választották, a sáskák királyát, „akinek neve a héber nyelvben Abaddon, a görög nyelvben pedig Apollyon”. Hiába minden ellenállás ellenük, ők a saracének szövetségesei, akikkel az apát szerint 1195-ben tárgyalásokba bocsátkoztak.

Mikor III. Honorius 1220-ban rávette II. Frigyeset a kegyetlen koronázási ediktum kiadására az eretnekek ellen, kétségtelenül azt képzelte, hogy ezzel megnyílt számára az út a közvetlen elnyomásra. Ha így volt, akkor hamarosan rá kellett jönnie a tévedésére. Bármi volt Frigyes szándéka és bármilyen szigorral igyekezett is uralmát gyakorolni a szicíliai domíniumokban, egyáltalán nem átalotta üldözni a Ghibellin vezéreket vagy megerősíteni a Guelfeket azokban a köztársaságokban, amelyekben igyekezett végül is megszerezni a hatalmat. Egész uralma szakadatlan nyílt vagy titkos konfliktus volt Rómával és ő sokkal inkább szabadgondolkodó volt, semhogy skrupulusai lehettek volna abban a tekintetben, hogy milyen forrásból gyűjt erőt a maga számára és az ellenség leigázására. Ezért azután Közép- és Felső-Olaszországban az ő törvényei annyit értek, mint az üres papír. Mikor 1227-ben Ingheramo de Maceratat, a néhai rimini-i podestát a polgárok kiűzték, amiért néhány leányukat kiszolgáltatta, hogy mint eretnekeket elégecsék őket és amiért törvénykönyvükbe Frigyes alkotmányát akarta beírni, nem a császárhoz fordult védelemért, hanem III. Honoriushoz.

Kétségtelenül sokkal erősebb leiratokra volt szükség, mint amilyenek a császári ediktumok és ezért Honorius az eretnekek működésének tanulmányozása után a bresciai és modenai püspököket 1224-ben felruházta azzal a joggal, hogy kiűzzék Lombardiából az eretnekeket. Ezek tehát nem voltak egyebek, mint inkvizítorok és ez volt az első lépés abban a törekvésben, amely az inkvizíció létesítését célozta. A modenai püspök azonban azt a missziót kapta, hogy megtéríti a porosz „pogányokat” s így a rimini-i püspöknek adták át az ő helyét. Ezek a főpapok Bresciában kezdték a működésüket, amelynek prelátusa úgy látszik tudta, hogy hol kell hozzáfogni a munkához. Kiadták a parancsot bizonyos házak lebontására, ahol eretnek prédikátorok szoktak gyűléseket tartani. Ekkor azonban fegyveres fölkelés kerekedett. A város évszázados nyugalma egyszerre felfordult. Több templomot felgyújtottak és az eretnekek ezekből parodizálták az egyházi átkot,

amennyiben égő viaszgyertyákat dobáltak ki az ablakokon és ünneppályesen kiátkozták a római egyháznak minden tagját. Hosszú huza-vona után a katolikusok kerültek fölülr, de akkor azok a föltételek, amelyeket Honorius írt elő, olyan enyhék voltak, hogy kilátszott belőlük az a politika, amely nem akarta kétségbeesésbe kergetni a legyőzött pártot. A kiátkozottak például személyesen fordulhattak a Szent Székhez feloldásért. A Gambará, Ugoná, Criani és Botacio grófok megerősített házaik földig kellett rombolni azzal, hogy nem is szabad újraépíteni őket, azokat az erődöket pedig, amelyeket a katolikusok ellen védtek, egyharmadrészben vagy félig le kellett bontani. Azokat a papokat, akik eretnekek gyermekei voltak, három évre vagy még ennél is hosszabb időre fel kell függeszteni aszerint, hogy mekkora részük volt a zavargásokban. A lombardiai papságnak háromszázharminc líra kártérítést ítéltek meg. Az ilyen üldözés azonban a lombardiaiak számára olyan szokatlan volt, hogy még *ezt* is túlságosan szigorúnak és keménynek találták. Milano városa közbelépett és végül még magának Bresciának a hatóságai is azt hangoztatták, hogy az üldözés mérséklése a békére vezetne. Ezért Honorius 1226 május elsején felhatalmazta a püspököket a büntetések mérséklésére. Mikor azonban Guala dominikánust választották meg Brescia püspökévé, ő Frigyes törvényét irattá be a város statútumaiba, azt a törvényt, amely 1224 márciusában elrendelte, hogy az eretnekeknek ki kell vágni a nyelvüket. A podesztát pedig megeskette arra, hogy ezt a törvényt szigorúan végre fogja hajtani.

IX. Gergely vérmesebb ember volt, mint Honorius és bár csak nyolcvanéves korában foglalta el a pápai széket, 1227-ben az ő trónralépése jeladás volt az eretnokség elleni kíméletlen háborúra. Három héttel a trónralépés után II. Frigyes és a lombard szövetség a pápa közben jöttével békét kötöttek azzal a feltétellel, hogy el fogják nyomni az eretnokséget. Gergely rögtön felszólította a lombardiakat, hogy teljesítsék kötelességüket. Azt mondta nekik, hogy eddig minden tervbevett erőfeszítésük hiányos és eredménytelen maradt. A császári törvényt sohasem hajtották végre. Ha valahonnan elűztek eretnekeket, akkor hallgatólagosan tudomásul vették, hogy nemsokára visszatérhetnek és békében élhetnek. Ha valakit pénzbüntetéssel sújtottak, a pénzt nemsokára visszaadták neki. így az eretnokség csak fokozódott és erősödött. Az eretnekeknek szabad volt nyilvánosan prédikálniuk a dogmáikat, míg az egyház fiait börtönbe vették és más módokon üldözték. Ennek véget kell vetni, teljesíteni kell a béke föltételeit és ha folytatják eddigi alattomos viselkedésüket, akkor a Szentszék majd módot talál arra, hogy megfenyítse őket.

Ezek bátor szavak voltak, azonban a lombardiai politikai helyzet eredménytelenné tette őket. Valamivel közelebb Rómához Gergelynek sokkal inkább módjában állt az akaratát keresztülvinnie és a dominikánus rend szükségességének fölismerésével megalapozta az inkvi-

ziciót Firenzében. A buzgalmát csak fokozta az a felfedezés 1231-ben, hogy magában Rómában is annyira megerősödött az eretnecség, hogy már nyíltan is fellép és hogy sok papot és az egyháznak más fiát is sikerül tanainak megnyernie. Az első igazi auto de fét valószínűleg Annibaldo szenátor tartotta a Santa Maria Maggiore kapujánál, ahol is a szerencsétleneket részben elégették, részben örökös rabságra ítélték és Gergely felhasználta ez az alkalmat annak a dekrétumnak a megalkotására, amely később az inkvizitórius eljárás alapja lett.

Az első ember, akiről tudjuk, hogy Lombardiában az inkvizitóri címet viselte, Fra Alberico volt 1232-ben. Goffredo, san marcói bíbor-nok, pápai legátus magára vállalta azt a feladatot, hogy lecsendesíti a polgári fölkelést Barganóban azzal, hogy kibékíti egymással a párto-
kat, Pierre Torrianit nevezte ki podesztának. Ugyanakkor fölhasználta az alkalmat arra, hogy irtóháborút indítson az eretnekek ellen, akik közül néhányat börtönbe vetett. Alig fordított azonban hátat a város-
nak, a polgárok megtagadták a podeszta fogadását; egy bizonyos R. di Madellot választottak a helyébe, de ami még rosszabb, kiszabadították az elfogott eretnekeket. Erre a legátus interdictum alá helyezte az egész várost, ami észretérítette a lakosságot és beleegyeztek abba, hogy engedelmessé válnak az egyház megbízottjának; ekkor Gergely 1232 november 3-án azt az utasítást adta Albericónak, hogy mint Lombardia inkvizitor a, oldja fel a várost azzal a föltétellel, hogy a la-
kosság megtéríti Dier Torrianinak minden költségét és hogy megfelelő biztosítékot adnak arra, hogy kiűzik az eretnekeket. Itt látjuk a leg-
jobban, hogy milyen intim viszonyban álltak a polgári politikusok az eretnekekkel és hogy ez a szövetségük mennyi nehézséget gördített az üldözés útjába.

Fra Rolando da Cremona valamikor a toulousei egyetem profesz-
szora volt, buzgó és kíméletlen katolikus. 1233-ban Piacenzában ta-
láljuk őt, amint résztvesz az eretnekek elnyomásának munkájában. Az a huszonöt év, amely eltelt azóta, hogy a piacenzaiak megmutatták, mennyire függetleneknek érzik magukat a lelki dolgokhoz, nem nagyon fokozta tiszteletüket az igazhitűség iránt. Rolando középük ment, ne-
velte őket, prédikált nekik, aztán megparancsolta a podesztának, hogy *űzze* ki az eretnekeket. Az eredmény nem felelt meg a várakozásai-
nak. A podeszta hallgatólagos beleegyezésével az eretnekek és barátok fellázadtak, fegyveresen megrohanták a papokat, beleértve a püspököt és a szerzeteseket is. És ebben az összeütközésben egy san sabinói szerzetes meghalt, Rolando pedig több barátjával együtt megsebesült. A dominikánusok félholtan vitték ki Rolandot a városból, amelyet ezután a püspök interdictum alá helyezett. A megbánás azonban ha-
mar bekövetkezett, Rolandot megkérték, hogy térjen vissza és teljes elégtételt ígértek. Rolando távol maradt, de megparancsolta, hogy a podesztát és még más huszonnégy embert börtönözzenek be, amíg a pápa határozata meg nem érkezik. Gergely fölhasználta ezt az alkal-

mat, hogy odaküldje a novarrai archidiakónust azzal az utasítással, hogy a várost helyezze az igazhitűek pártjának ellenőrzése alá és kérjen biztosítékokat arra nézve, hogy az eretnekeket el fogják nyomni. Ez a rendelkezés azonban nem tetszett a polgároknak, újra föllázadtak és kiszabadították a foglyokat. Ez az incidens nem csökkentette Rolando buzgóságát és a következő évben már Milanóban találjuk, ahol alaposan elbánt vele egy Lantelma nevű nemes, aki eretnekeket rejtgetett a kastélyában Lodi közelében. Ezért Lantelmot arra ítélték, hogy vezessék végig a városon, korbácsolják meg és Rolando jelenlétében olyan büntetést kapjon, amelyet a szerzetes-bíró a pápa megbízásából reá mér. Egy hónappal később arról értesülünk, hogy Rolando elfogatott két firenzei kereskedőt: Feriabentet és Capsot és elvette a vagyonukat. Ezek azonban tekintélyes emberek lehettek, mert Gergely elrendelte a szabadonbocsátásukat azzal a föltétellel, hogy kétezer ezüstmárkát fizessenek.

Abban az átmeneti korszakban, mikor az inkvizíció lassan erősödött, az üldözés munkájában szerepelt dominikánusok között a legnevezetesebb Giovanni Schio da Vicenza volt. Miután békét teremtett a polgárok és a papság között Bolognában, Gergely megbízta, hogy hasonló misszóval menjen Firenzébe, ahol az örökös polgárháborút az eretnenség felvirágzása kísérte. Az ottani kezdetleges inkvizíció erőfeszítései ellenére az eretnenség akadálytalanul terjedt és Krisztus szolgáit nyíltan támadták és gúnyolták. Gergely úgy vélekedett, hogy Giovanni a Szentlélek közvetlen sugallata alapján dolgozik, ezért nem zaklatta őt utasításokkal, csak kérelmekkel. Giovannit valamennyi társához hasonlóan varázslónak nézte a nép és történeteket meséltek arról, hogy száraz lábbal kelt át folyókon és hogy a keselyük az ő parancsszavára leszállottak a magasból. A bolognaiak annyira idegenkedtek attól, hogy ellene harcoljanak, hogy csak szelíd erőszakot alkalmaztak a feltartóztatására és csak akkor engedték tovább, amikor Gergely megfenyegette őket, hogy a várost interdictum alá helyezi és hogy a püspöki székhelyet máshová teszi át, ha Giovannit az ő akarata ellenére akadályozzák meg munkájában. Miután a missziója sikerrel járt, hasonló küldetésben Lombardiába küldték. A szövetség, amely olyan pompásan küzdött a császári erő megtöréséért, kezdett oszladozni. Állandóan ébren volt bennük a félelem, hogy Frigyes hamarosan visszatér Németországba seregével, sőt a lombardiai városok és nemesek egy része még arra is hajlandó volt, hogy hívja. Ellenkező irányú befolyásra volt szükség és erre nem lehetett alkalmasabb eszköz, mint Giovanni ékesszólása. Páduában, Trevisóban, Conniglianóban, Cenedában, Oderzóban, Bellunóban és Feltrében az „áldva légyen annak Iába, ki a béke hordozója” szöveg alapján prédikált, még pedig olyan hatással, hogy állítólag még a rettegett Ezzelin da Romano is kétszer könnyekre fakadt. Az egész ország pacifikálva volt, kivéve a régi harcot Ezzelin és a Campo San Piero grófok között, amelynek

megbocsáthatatlan csapásai helyrehozhatatlanokká váltak. A béke apostola, miután meglátogatta Mantuát, Veronába ment, amelyet akkor a mantuai, bolognai, bresciai és faenzai hadseregek szorongattak, ahol rábírta a harcos feleket, hogy vonuljanak vissza és ezért a veronaiak hálából közfelkiáltással podesztává választották. Rögtön élt a tisztességadta jogával és a Piac-téren elégetett vagy hatvan eretneket, mind a két nembelieket, akik a város legelőkelőbb családjaihoz tartoztak.

Azután a közeli síkságon gyűlésre hívta össze az összes szövetséges városokat és nemeseket. Hívására eljöttek: az aquileiai patriarcha, a mantuai, bresciai, bolognai, modenai, reggioi, trevisói, vicenzai, páduai és cenedai püspökök, Ezzelin da Romano, Este márkija, Mantua ura, San Bonifacio grófja, aki Ferrara fölött uralkodott és valamennyi város delegátusa. A tömeg számát némelyek negyvenezerre, mások ötszázezerre becsülik és Giovanni ékesszólása valamennyit a közös békülékenység legnagyobb rajongásáig ragadta el. Miután forradalmároknak és az egyház ellenségeinek minősítette azokat, akik Frigyeshez húztak vagy őt Itáliába hívták, rábírta hallgatóságát, hogy esküdjenek meg, hogy elfogadják harcaiknak olyatén elintézését, amelyet ő diktál és mikor tudtukra adta feltételeit, egyhangúlag aláírták a szerződést.

Olyan nagy volt a reputációja, hogy IX. Gergely zavarba jött, mikor azt a hírt kapta, hogy Giovanni pápát akar csinálni magából. A konzisztórium ajánlatosnak találta, hogy kiátkozzák és ezt meg is tették volna, ha a modenai püspök meg nem esküszik a misekönyvre, hogy egyszer látott egy angyalt, amint Giovanni szónoklása közben leszállt az égből és egy aranykeresztet helyezett a prédikátor homlokára. Bizalmas missziót küldtek ki Bolognába, hogy gyűjtsön adatokat Giovanni ottani működésére vonatkozólag és a kiküldöttek számtalan tanúvallomást hoztak magukkal olyan csodákról, amelyeket Giovanni művelt és ezek között volt nem egy olyan is, amikor halottakat támasztott fel. Ilyen szent embert nem lehetett kitagadással sújtani, tehát a tervet elejtették.

Eközben Giovanni ellátogatott szülőföldjére, Vicenzába, az ottani püspök meghívására és olyan hatást keltett a lakosságban, hogy az odaadta neki alkotmányát, hogy a saját tetszése szerint módosítsa, továbbá kikiáltották márkinak, hercegnek és a város grófjának, holott ezek a címek a város püspökét illették meg, sőt a püspök azt is fölajánlotta, hogy átadja neki a püspökséget. Akárcsak Veronában, Giovanni itt is arra használta fel hatalmát, hogy elégessen egy csomó eretneket. Mialatt Veronában tartózkodott, Ugucione Pileo, a Schiaccsalád ellensége forradalmat szított a lakosságban, de ekkor Giovanni visszasiétt, elnyomta a forradalmat, halált osztogatott és megkínóztatott néhány polgárt, akiről feltehető volt, hogy eretnekek. Ugucione retorzióhoz folyamodott, harcokra került a sor és ezek során Giovanni elfogták. Gergely részvétlevelet írt hozzá a fogházban 1933 szept-

tember 22-én és ebből a levélből nemcsak az eset időpontját állapíthatjuk meg, de azt is, hogy a pápaság milyen gyöngé és erőtlen volt, amikor valamelyik ügynökét kellett megvédenie az akkori idők egyenetlenségei közepette. Giovanni kénytelen volt váltságdíjat fizetni önmagáért és visszatért Veronába, onnan pedig Bolognába. A béke, amelyet ő ért el, nagyon rövid ideig tartott, a hagyományos háborúk újult erővel törtek ki és Giovanni Gergely felszólítására újra eljött, hogy békét teremtsen. Ebben sikere is volt, de alig fordított hátat, mikor újra kezdődött az ellenségeskedés. Gergely harmadszor is békét közvetített azzal, hogy a reggioi és a trevisói püspökök révén rábírta a hadviselő feleket, hogy egyidőre tegyék le a fegyvert, de a főcél, hogy egységes frontot teremtsenek és tartsák távol Frigyeset Itáliától, füstbe ment. Ezzelin és a városok egy része sürgette Frigyes jövetelét és a cortenuovai döntő győzelem 1237 novemberében megtörte a lombardiai szövetséget, amely sokáig tartotta sakkban a császárt és ennek a győzelemnek révén Frigyes Lombardia urává lett.

Ezalatt az egész idő alatt Gergely fáradhatatlanul folytatta erőfeszítéseit, hogy az eretnokséget elnyomja Lombardiában. Valamennyi legátusa ebben a tartományban azt a szigorú utasítást kapta, hogy ezt tekintse legfőbb kötelességének. 1236 májusában még szabályszerű inkvizíciót is akartak létesíteni, de az ország akkori állapotában nem nagyon várhatta, hogy eredményt érhet el. Frigyes azzal az ürüggyel jött, hogy vállalkozásának fő indító oka és célja az eretnekek kiirtása. Mikor azután Gergely arra kérte, hogy tiltsa meg a prédikálást a szerzeteseknek és azoknak, akik az eretnokségnek kedveznek, a császár hivatkozott Giovannira és azokra, akik azzal az ürüggyel, hogy irtóhadjáratot folytatnak az eretnokség ellen, tulajdonképpen azon fáradoztak, hogy magukat potentátokká játsszák ki. Gergely válaszában nem tehetett mást, minthogy visszautasított minden felelősséget a kalandor szerzetes cselekedeteiért. Azonban maga Gergely, amikor lombardiai politikája kockán forgott, nem riadt vissza attól sem, hogy mérsékelje buzgóságát az eretnekekkel szemben és Németországban általánosan elterjedt az a hit, hogy a pápát elvakította és elhallgattatta a lombardiaiak aránya.

Giovanni Schio néhány évig nyugodtan élt Bolognában, de 1247-ben, amikor az inkvizíció kezdett lábrakapni, IV. Innocent őt nevezte ki örökös inkvizítorrá Lombardia területére és azonkívül, hogy a Domonkos-rend tartományi főnökévé nevezte ki, felruházta minden erővel és hatalommal az inkvizíció megvalósítására. Ez a misszió azonban az akkori északolaszországi állapotok következtében eredménytelen maradt és az érdekesség mindössze azokban a feltételekben rejlik, amelyek lehetetlenné tették azt, hogy ott az inkvizíció megszervezhető legyen. Nem is hallunk semmit az aktivitásáról, egészen 1250-ig, Frigyes haláláig, amikor azután 1256-ban végre megindíthatták a régen halogatott hadjáratot Ezzenin de Romano ellen.

Giovanni ékesszólásával rávette a bolognaiakat, hogy csapataikat Ezzenin ellen küldjék, de azután Giovanni megunta a vezérek folytonos egymásközti harcát és még a végső katasztrófa előtt visszavonult Bolognába és állítólag 1265-ben esett el egy Manfred elleni harcban, amikor tízezer bolognai szolgált Anjou Károly hadseregében.

Azok között, akik kérlelhetetlen szigorral és buzgalommal küzdöttek az eretnekek ellen, Piero da Verona volt a legnevezetesebb, akit általában vértanú Szent Péter néven jobban ismernek. Veronában született 1203-ban vagy 1206-ban, mint egy eretnekcsalád sarja és a legenda szerint az Isten maga vezette rá, hogy felismerje tévedéseiket. Hétéves korában a nagybátyja véletlenül azt kérdezte tőle, hogy mit tanult az iskolában és erre a kisfiú elmondta az igazhitűek hitvallását. A nagybátyja ráparancsolt, hogy ne mondja, hogy Isten teremtette az eget és a földet, hiszen az Isten nem teremtője a látható világnak. De a gyermek, akit megszállt a Szentlélek, argumentumaival meggyőzte az idős embert, aki erre lelkére kötötte a szülőknek, hogy rögtön vegyék ki gyermeküket az iskolából, de az apa, aki azt remélte, hogy gyermekéből majdan a szekta vezére lesz, azt akarta, hogy fia fejezze be neveltetését. A fiú hithű buzgalma vele együtt növekedett és 1221-ben belépett a Domonkos-rendbe. Gyóntatóapja tanúsította, hogy soha bűnt nem követett el, engedelmes, jóságos, vallásos, türelmes, az Istenhez a vértanúságig hű és hogy számtalan csoda fordult elő az életében.

Mielőtt még a Dominikánusok hatalmat kaptak volna az üldözésre, Piero komolyan arra szentelte magát, ami a rend eredeti rendeltetése volt, tudniillik, hogy az eretnekeket megtérítse és hogy az eretnekek ellen prédikáljon. A fiatal apostolt ebbeli sikerében varázslói tehetség támogatta. Ravennában, Mantuában, Velencében, Milanóban és más helyeken sok csodát tulajdonítottak neki. Így Cesenában térítői sikerei fölingerelték az eretnekeket és ezek azzal akadályozták meg, hogy a nyílt utcán prédikáljon, hogy egy közeli háznak kiszedték a köveit és azzal dobálták meg. Ő néhányszor szelíd szavakkal igyekezett lecsendesíteni őket, de eredménytelenül és ekkor isteni sugallatra borzalmas átkot mondott rájuk. Erre a ház rombadőlt és maga alá temette a szentségtörőket és sokáig nem is lehetett később se fölépíteni.

Mikor a dominikánusokat felruházták az üldözés kötelességével, Piero komoly buzgalma természetesen arra bírta őket, hogy őt első vezérükül válasszák. 1233-ban Milanóba küldték, ahol addig a pápai kiküldöttek és legátusok hiába igyekeztek a hatóságokat és a polgárokat a szent munkának megnyerni. Azok a törvények, amelyeket Goffredo bíbornok 1228-ban beírt az alkotmányukba, üres szavaknak látszottak. Mindez megváltozott, amikor Piero da Verona éreztette a befolyását. Nemcsak Gergelynek 1231. évi törvényét fogadtatta el, hanem rábírta a podesztát. Oldrado da Tressenot és Enrico da Settola

érseket, hogy komolyan dolgozzanak. Rengeteg eretneket égettek el és valószínűleg ezek voltak az első áldozatai annak a fanatizmusnak, amelyet Milánó tapasztalt a monfortei Catharik ideje óta. Ezek a kivégzések olyan hatást keltettek, hogy Oldrado podeszta lovas domborművet kapott ezzel a felírással: „Qui solium struxit, Catharos ut debuit uxit”. Ez a dombormű még ma is látható a Sala del Consiglio, vagyis most az Archivio Publico falán. Az érsek maga is rosszul járt, mert olyan népszerűtlenné vált, hogy száműzték, amiért azután a magisztrátust egyházi átokkal sújtották. Az érseket később a halála után rehabilitálták és a sírján ma is ez olvasható: „Istituto inquisitore jugulavit haereses”. Piero Milanóban szövetséget is alapított az eretnokség elnyomására és ezt a mindenkori pápa védnöksége alá helyezte. Bizonyosra vehetjük, hogy az aktivitása lankadatlanul folytatódott, bár nem hallunk róla 1242-ig, amikor ismét Milanóban találjuk és olyan szigorúan működött, hogy forrongást idézett elő, amely majdnem tönkretette a várost.

Két évvel később Firenzében találjuk, amint az ottani eretnekeket irtja. Erről a városról tudjuk, hogy ez volt a legelső inkvizítorus kísérletek színhelye, hiszen Fra Giovanni di Salerno Santa Maria Novella Priorja 1228-ban megbízatást kapott az eretnek üldözésre, az ő utódja pedig halála után 1230-ban Fra Aldobrandini Cavalcante, 1241 körül pedig Fra Ruggieri Calcagni lett. Az első kettő azonban nem sokat ért a valóságban, mert inkább prédikátorok voltak, mint inkvizítorok.

Az eretnekeket védelmezte a Ghibellin harc és II. Frigyes és pártja az eretnekekkel együtt gyorsan terjedt az égetések ellenére is. Mikor Paternon catharán püspök elmenekült, a helyét Torsello, majd Brunnetto, később pedig Giacomo da Montefiascone foglalták el. A hatalmas családok legtöbbje eretnek volt, vagy az eretnokség nyílt védelmezője, a Baronik, a Pulcik, Ciprianik, Cavalacantik, Saracenik és Maltresák. A Baronik erődöt építettek San Giaggoban a város falain belül, amelyek arra szolgáltak, hogy az üldözöttek ott menedékhelyet találjanak és sok ház volt a városban, ahol biztonságban tarthatták gyűléseiket. A Ciprianiknak két palotájuk volt, az egyik Mugnoneban, a másik Firenzében, ahol a cathari csapatok gyűltek össze egy Marchisiano nevű eretnek vezérlete alatt és Poggiborsiban, Pián di Casciaban és Ponte a Sieveben nagy iskolákat tartottak.

Egész közép Olaszországot a legnagyobb mértékben megfertőzte a lombardiai eretnokség és eddig még nem sokat tettek a purifikálására. Hogy 1235-ig még nem történt lépés az inkvizíció létesítésére, az kiderül abból a pápai pástorlevélből, amelyet ebben az évben kaptak a viterboi Dominikánusok. A pástorlevél felhatalmazza őket, hogy a toscanai, viterboi, ortai, balneoreggioi, castroi, soanoi, amerinoi és narnii egyházmegyékben feloldozzák azokat az eretnekeket, akiket nyíltan még nem vádoltak meg eretnokséggel, ha ezek önként jelentkeznek. Azokat az eretnekeket, akik nem hajlandók így önként feladni

magukat, a pápai statútumok értelmében meg kell büntetni. Viterboban élt Giovanni da Benevento, akit az eretnekek pápájának neveztek és mikor Gergely 1237-ben odament purifikálni, elítélte Giovannit több eretnek társával együtt, elrendelte, hogy a város legnemesebb családjainak palotáit rombolják le, mivel menedékhelyet adtak az eretnekeknek. Ugyanakkor a páduai püspök buzdítást kapott, hogy erős munkát végezzen. Pármában pedig megalapították a Jézus Krisztus lovagjainak rendjét ugyanezzel a céllal. Mindez úgylátszik a rendszeres operáció kezdetére vall és az elnyomás évről-évre növekedett, Ruggieri Calcagni energikus intézkedéseire a firenzei inkvizíció hamarosan munkához látott. A kivégzések gyakoriak lettek, de eretnekeket égettek másutt is. Így egy 1244. évi jegyzőkönyv arról ad hírt, hogy Pisában egy Maffeo és egy Martello nevű ember máglyahalált szenvedett.

Firenzében Fra Ruggieri elszántsága kétségbeesésbe kergette az eretnekeket. Minden vizsgálat új neveket vetett föl és az üldözöttek száma egyre rettenetesebben növekedett. A signoria levelet kapott a pápától, hogy szerezzen érvényt az inkvizítor idézéseinek. A foglyok száma sokasodott, nemsokára elérte a lakosság számának egyharmadát. Ruggieri elhatározta, hogy most már magukat a vezéreket fogja megfenyíteni és elítélt közülök néhányat, legalább in contumaciam. Ekkor kétségtelenül elérkezett az az idő, amikor választaniuk kellett a nyílt ellenállás és a pusztulás között. A Baronik az előbbi választották, feltörték a börtönöket, kiszabadították és védelmükbe vették a foglyokat, akiket elosztottak a firenzei tartomány különböző erődében, ahol azok folytatták a prédikálást és doktrínáik terjesztését.

Az ügyek rohamos léptekkel közeledtek a válsághoz. Egyrészt lehetetlen volt, hogy a nagytömegű eretnekek megengedjék, hogy büntetlenül tizedeljék meg őket, másrészt az üldözőket is megőrizte a diadal a fölött az ellenség fölött, aki oly sokáig szembeszállt velük. IV. Innocent nyomatékosan írt a signoriának, hogy energikusan támogassa az inkvizítort és Piero da Veronát is megkérte, hogy legyen a segítségére. Piero 1244-ben odasietett és ékesszólásával akkora tömegeket gyűjtött maga köré, hogy a Piazza di Santa Maria Novelát meg kellett nagyítani. Piero odáig fokozta a tömeg rajongását, hogy az igazhitű nemeseket gárdába sorozta a Dominikánusok védelmére és egy katonai rendet alakított Societa de Capitani di Santa Maria név alatt. Ez utóbbinak az ismertetőjele fehér zeke volt vörös kereszttel. Ezek vezették azt a szervezetet, amelyet Compagnia della Fade néven ismerünk és amelynek tagjai fölesküdték, hogy megvédik az inkvizíciót a veszedelmek ellen, ezzel szemben a Szentszék kiváltóságokat adna ki. Erre a támogatásra és bátorításra Ruggieri folytatta a vizsgálatokat és sok áldozatot égetett el. Ez olyan kihívás volt, melyet az eretnekek csak hitük megtagadása árán utasíthattak el. Ők is szervezkedtek a Baronik vezetése alatt és nem volt nehéz rábeszélőniök a podesztát, Ser Pace di Pesanola di Berdamot, II. Frigyes kine-

vezettjét, hogy megbízójának érdekében áll, hogy őket védelmezze, így az évszázados harcok az egyház és a császárság között vérfürdővel töltötték meg Firenze uccáit az igazhitűség és az eretnekség lobogói alatt.

Ruggieri provokálta a konfliktust. Maga elé idézte a Baroniakat és mikor ők megtagadták, hogy megjelenjenek előtte, külön megbízást küldetett magának IV. Innocenttel. Ennek azután a legkészségebben engedelmeskedtek 1245. augusztus 1-én, megesküdtek, hogy az egyház megbízottainak oldalára állnak és egyezér lírát tettek le biztosítékul. Mikor azonban megértették, hogy Ruggieri ítéletet akar hozni fölöttük, appelláltak a podesztához. Ser Pace erre elküldte tisztjeit augusztus 12-én Ruggierihez, megparancsolta, hogy szüntessen meg minden olyan eljárást, amely a császár rendelkezéseivel ellenkezik, adja vissza a biztosítékként letétbehelyezett pénzt és ezer márká büntetés terhe mellett másnap jelenjék meg a podeszta előtt. Ruggieri erre azzal válaszolt, hogy Ser Pace másnap jelenjék meg az inkvizíció előtt mint eretnekséggel gyanúsított, mert ellenkező esetben elmozdítják a hivatalából. Fra Piero heves ékesszólása csak olaj volt a tűzre és egyszerre csak a város azon vette magát észre, hogy két pártra oszlott, egyenlő erejű pártokra, amelyek azon buzgólkodtak, hogy megsemmisítsék egymást. Mikor a podeszta arról értesült, hogy az igazhitűek egy ünnepnapon nagy tömegben vannak együtt a templomban, meghúzatta a vészharangot és állítólag sok fegyvertelen katolikust mészároltak le az oltár előtt. Erre Szent Bertalan napján, augusztus 24-én Ruggieri és Ardingho püspök a Piazza di Santa Maria Novellán nyilvánosan felolvasták ítéletüket a Baronik fölött, mely szerint vagyonukat el kell kobozni, váraikat és palotáikat le kell rombolni és ez természetesen véres összeütközésre vezetett a két párt között. Piero ezután a Compagnia della Fede élére állt, maga is lobogót vitt, akárcsak a többi kapitány, akik között de Rossi volt a legkiválóbb. Két gyilkos ütközetet vívtak meg az ő vezetése alatt, egyet a Croce al Trebbionál, a másikat pedig a Piazza di S. Felicitán. Mind a két helyen az eretnekeket megfutamították. Ezeknek a győzelmeknek az emlékei ma is láthatók. Egy darabig azt a lobogót, amelyet San Piero de Rossinak adott, a Compagnia di San Piero Martire, mindig hordozta az ő születésnapján, április 29-én, míg azt, amelyet ő maga hordozott, a Santa Maria Novella ereklyéi közt őrzik és az ő ünnepén ma is mutogatják.

Firenzében így szórták szét az eretnekek és a Ghibellinek erejét. A rendületlen bátorságú Ruggierit 1245 végén Castro püspökévé nevezték ki és őt az inkvizítorásban maga San Piero váltotta fel, aki fáradhatatlanul és ernyedetlen buzgalommal folytatta az irtó hadjáratot az eretnekek ellen. Ezek közül sokan belátták a további ellenállás reménytelenségét és megtagadták elveiket. Mások elmenekültek és mi-

az eretnokséget és biztos alapot teremtett az inkvizíció számára.

Mialatt Ruggieri 1245 nyarán a firenzei konfliktus elsimításával foglalatzkodott, IV. Innocent a lyoni zsinaton kimondta a trónfosztó ítéletét II. Frigyes fölött és igyekezett alkalmas trónkövetelőt találni a császári trónra. Frigyes gúnyosan nevetett az ítéleten és könnyen visszaverte a trónkövetelőket, ellenben elvesztette itáliai birtokait és halálakor, 1250 december 16-án a pápaság megnyugodhatott abban, hogy megszabadult legnagyobb ellenfelétől, akinek ambícióitól mindig rettegnie kellett. Frigyes fia, IV. Konrád, a huszonegyéves ifjú alig állhatta meg az összehasonlítást elődjével, de azért Innocent óvatosságból még egy darabig Lyonban maradt, mielőtt visszatért volna Itáliába. Miután Genuába érkezett 1251 június 8-án, levelet írt Piero da Veronának és Viviano da Bergamonak és ezekből a levelekből kiderül, hogy az elmúlt hat hónap nem volt elég annak a kárörömnök a lecsillapítására, amelyet a pápa nagy ellenfelének halála miatt érzett és hogy véleménye szerint nem volt szabad több időt vesztegetni, hanem teljes mértékben ki kellett használni az alkalmat/Frigyes kedvezései az eretnekek iránt mindeztideig megbénították az inkvizíció működését egész Itáliába, de most, miután nem volt többé útban, az inkvizíció akcióba léphetett a legteljesebb szigorral és mindenütt. Inkvizitorokat küldtek Lombardia minden részébe, Pierot és Viviano da Bergamot minden hatalommal és erővel felruházottan Cremonába küldték. Azokat a hatóságokat, amelyek nem támogatják őket elég buzgalommal, lelki büntetéssel kell sújtani és ha ez sem elég, akkor majd a kereszténység fegyveres hatalommal fog felvonulni ellenük, hogy megsemmisítse őket. Ezután a pápa több más levelet küldött a dominikánus tartományi főnökökhöz és együttműködésre szólította fel őket. A hatóságokat pedig felszólította, hogy alkotmányaikból töröljék a Frigyes alkotta törvényeket. Mindez olyan nagy sietséggel történt, hogy Innocent 1252 június 13-án kénytelen volt kimagyarázkodni azokért a baklövésekért és tévedésekért, amelyeket az elhamarkodott munka idézett elő. Mindezt betetőzte 1252-ben az Ad extirpanda kezdetű bulla, amely a polgári fegyveres erőt igyekezett az inkvizíció szolgálatába rendelni és az eretnokség kiirtását az állam legfőbb kötelességévé tette.

Innocent megbízólevele a San Giovanni in Canaí konventjén találta Pierot Piacenzában, amelynek ő volt a priorja 1250 óta és ahol a szigorúsága arra indította testvéreit, hogy jó barátja, Matteo da Correggio, a város préтора révén arra intették, hogy mérsékelje intézkedéseinek szigorúságát.

Nincsenek részletes adataink arról, hogy milyen volt az inkvizítori működése Cremonában, vagy Milanóban, ahova azután áthelyezték. Feltehető azonban, hogy ernyedetlen buzgalma megfelelt azoknak a várakozásoknak, amelyeket azok fűztek hozzá, akik ezzel a

munkával megbízták. Körülbelül kilenc hónapi működés után annyira meggyűlöltette magát terrorjával, hogy kétségbeesésével összeesküvést szőttek a meggyilkolására. Az ügyet egy Stefano Confalonero nevű aliatei nemesre bízták, a gyilkosok bérét, huszonöt lírát pedig Guidotto Sachella adta. 1252-ben a húsvét előtti héten Stefano a guissanio Manfredo Clitorot ajánlotta gyilkosnak, aki vállalta is a megbízatást és társul Carino da Balsamot adták melléje. Ugyanakkor Giacomo della Chiusa elvállalta, hogy elmegy Paviába, hogy agyonüsse Rainerio Sacconot, el is ment, de nem tudta végrehajtani szándékát. A többi összeesküvőnek nagyobb sikere volt. Fra Piero akkor comoi prior volt és oda utazott, hogy a húsvéti ünnepet ott töltsse el. Virágvasárnapján, április 7-én kénytelen volt visszatérni Milanóba, mert aznap járt le egy kétheti terminus, amit egy elítélt eretneknek tűzött ki. Húsvét hetében Stefano Manfredoval és Carinoval Comoba mennek, hogy megvárják Piero elindulását. Ennek az embernek a rendületlen bátorságát és elszántságát mutatja, hogy április 7-én gyalog indult útnak, bár láz gyöngítette és csak egy Domenico nevű szerzetes kísérte. Manfredo és Carino arlaesináig követte őket és egy magányos helyen rájukrohant. Carino volt a főtettes, doronggal betörte Piero fejét és halálosan megsebesítette Domenicot, aztán mikor látta, hogy Piero még mindig lélekzik, tört döfött a mellébe. Arra járó utasok a mártír holttestét San Semplicianoba vitték, Domenciot pedig Medába szállították, ahol öt nappal később meghalt. Az összeesküvők közül Stefano Confalonero negyvenhárom évvel később elnyerte büntetését, Carino pedig megbánta bűnét, vezekelt és később Szent Averinus lett belőle. Daniele da Giussano, egy másik összeesküvő, ugyancsak levezekelt és belépett a Domonkos-rendbe. Giacomo della úglátszik megszökött, ellenben Manfrédot és egy Tomaso nevűt elfogták. Manfredo bevallotta, hogy két másik inkvizitornak a meggyilkolásában is résztvett. Ezek Pior di Bracciano és Fra Catalano franciskánusok voltak és a lombardiai Ombráidában gyilkolták meg őket. Manfredonak megparancsolták, hogy a pápánál jelentkezzen elítélés végett és ő természetesen ahelyett, hogy engedelmeskedett volna, megszökött. A további sorsáról nincsenek adataink. Halálbüntetést egyik se kapott, az egyik adat szerint a gyilkosok a Waldensek között találtak biztos menedékhelyet az Alpok völgyeiben, de ez nem valószínű.

Az egyház természetesen igyekezett a maga előnyére fölhasználni Piero mártírhalálát. Rögtön megindult az egész gépezet, hogy a vértanút minél szentebbnek és rokonszenvesebbnek tüntesse föl a nép előtt. A csodák megsokasodtak körülötte. 1253 márciusában kiadták a szentté avató bullát. Ennél gyorsabban aligha avattak valakit szentté. Nehéz volna részletezni azt a kultuszt, mely ekörül a vértanú körül keletkezett. Még vége se volt a századnak, amikor Giacomo di Vorigino Krisztuséhoz hasonlította a vértanúságát, sok hasonlatosságot

talált közöttük és azt állította, hogy a milánói eretnekek kiirtása úgyszólván ennek a szentnek az érdeme. Igaz, hogy már a szentté avató bulla is magában foglalja, hogy sok eretnek tért meg az ő halála és az ő csodái következtében. De amikor 1291-ben Fra Tommaso d'Aversa, egy nápolyi dominikánus San Piero ünnepén tartott beszédében San Piero sebeit Szent Ferenc sebeivel hasonlította össze és azt mondta, hogy Piero sebei az élő Isten jelei voltak, az utóbbié pedig a halott Isten jelei, ezeket a kijelentéseket istenkáromlásnak minősítették. IV. Miklós, az akkori pápa, aki véletlenül franciskánus volt, maga elé rendelte Tommasot, ráparancsolt, hogy gyónjon meg, aztán hazaküldte a tartományába olyan paranccsal, hogy olyan büntetést mérjenek rá, amellyel meg lehet előzni az istenkáromlás megismétlődését. A következő pápák is támogatták San Piero kultuszát egészen V. Piusig, aki 1586-ban őt minősítette Szent Domonkos után az inkvizíció második fejének és első vértanújának és 1588-ban teljes bűnbocsátást ígért azoknak, akik a dominikánus templomokba mennek áldozni Szent Domonkos, Vértanú Péter és Sienai Katalin napján. A tizenhetedik században egy rajongó spanyol azt mondta San Pieróról, hogy három korona van a fején „como Emperador de Martyres”. 1373-ban IX. Gergely megengedte, hogy egy kis kápolnát létesítsenek a gyilkosság helyén, amiből aztán pompás templom lett a rengeteg odaözönlött zarándok adományai következtében. A vértanú szentsége akkor igazolódott csak be igazán, amikor 1340-ben, nyolcvanhét évvel a halála után a holttestét áttették egy művészi kivitelű koporsóba, teljesen épségben találták. És mikor 1736-ban újra kinyitották a koporsóját, ugyancsak teljesen ép volt és a sebei teljesen megfeleltek azoknak, amelyeket a régi krónikák leírtak.

A San Piero életével fölidézett rajongást a gyakorlatban arra használták föl, hogy a legtöbb itáliai városban megszervezték a Crocesognatikat, a legegelőbb lovagokat, akiknek meg kellett esküdniök, hogy az inkvizítorokat az életveszedelem ellen és feláldozzák az életüket és a vagyonukat az eretnekek kiirtására, amiért teljes bűnbocsánatot nyernek minden bűnükre. Ezeknek a szövetségeseknek ös,zsze kellett gyűlniök San Piero ünnepén a dominikánus templomokban, amelyek tulajdonképpen az inkvizíció középpontjai voltak és kihúzott karddal kellett végighallgatniuk az evangélium felolvasását annak bizonyosságául, hogy készek erővel is megsemmisíteni az eretnekséget. Ezek egészen a múlt századik léteztek és Fra Pier-Tommaso Campana, aki Cremában volt inkvizítor, büszkén emlékszik meg arról, hogy 1738-ban jelen lehetett egy ilyen milánói ceremónián. A Crocesognatik anyagi támogatást is nyújtottak az inkvizítoroknak és embereket meg pénzt bocsátottak szükség esetén a rendelkezésükre. Egyébként kiátkozták őket, ha az inkvizítor kívánságára nem adtak pénzt. Elgondolhatjuk, hogy ilyen szervezet mellett csak hatásos lehetett az inkvizíció működése.

Ha az eretnekek abban reménykedtek, hogy terrorral meg tudják fékezni az inkvizítorok üldöző tevékenységét, nagyon tévedtek. A Domonkos-rend csupa olyan fanatikus emberből állt, aki buzgón küzdött a vértanú-koronáért és nem kímélt semmilyen erőfeszítést, hogy hozzájuthasson. Alig fejezte be San Piero nagyszerű működését, amikor Guido da Sesto és Rainerio Saccone da Vicenza foglalta el a helyét. Ez utóbbi magas tisztséghez jutott a Ctaharán egyházban, amikor isteni sugallatra belátta tévedéseit, megtér és azzal engesztelte ki múltját, hogy belépett a szigorú Domonkos-rendbe. Valószínűleg az ő kedvéért engedte meg Innocent 1246-ban, hogy a milánói dominikánus prior fölvehessen vezeklő eretnekeket a rendbe anélkül, hogy megkövetelnék tőlük az egy évi noviciátust, mint a katolikusoktól. Miután jól ismerte az eretnekség minden titkát, fölbecsülhetetlen segítséget tudott nyújtani régi társainak üldözésében. Hamarosan inkvizítor btt belőle és szigorával és kérlelhetetlenségével nemsokára nagy érdemekeket szerzett magának az eretnekek megtizedelése körül. Az a tény, hogy amint láttuk, San Pieroval együtt őt is kiszemelték az összeesküvők, azt mutatja, hogy az üldözöttek szemében milyen gyűlölt emberré vált. Nem tudunk semmit az ellene elkövetett merénylet részleteiről, csak annyit, hogy Giacomo della Chiusa dolgavégezetlenül tért vissza Paviából. Raineriot rögtön Milanóba helyezték, mint olyan embert, aki a legalkalmasabb arra, hogy a vértanú helyét elfoglalja és ő igazolta is megbízóinak várakozását, mert a legteljesebb szigorral látta el hivatalát. Ez még akkor újság volt Lombardiában és az ő intelligenciájával, céltudatosságával és önfeláldozásával rendelkező emberre volt szükség, hogy az inkvizíció intézményét alaposan megszervezze a makacs természetű lakosság között.

Az eretnekek most még nagyobb számban voltak Lombardiában, mint valaha, mert Bemard de Cauxnak és társainak működése Languedocban nagy bevándorlást idézett elő. Frigyes haláláig Lombardia biztos kikötőnek látszott. Kolóniák keletkeztek ott és miután a lombardiai inkvizíciót megszervezték, az üldözöttek még vagy félszázadig ott kerestek menedéket és nem is nagyon sokszor halljuk, hogy fölfedezték őket. Rainerionak teljes elszántságára és minden energiájára szükség volt, hogy elvégezhesse a reá váró munkát. Treviso környékén Fzzelin da Romano, akinek befolyása messze nyugatra terjedt, továbbra is nyíltan védelmezte az eretnekséget és Lombardiában még azok a remények is hiábavalóaknak bizonyultak, amelyeket Frigyes halála után tápláltak az egyház fejei. Mikor Konrád 1233-ban áthaladt Trevison, hogy visszaszerezze magának a szicíliai királyságot, Uberto Pallavicinot nevezte ki lombardiai fővikáriusának, aki hamarosan éppen olyan gyűlöletessé vált az egyház szemében, mint maga Ezzelin. És bár Konrád meghalt 1254-ben és IV. Innocent az egyház hűbérbirtokának minősítette Nápolyt, Pallavinino ereje egyre növekedett és nemsokára összeköttetést teremtett Manfredo-

val, Frigyes törvénytelen fiával, aki elragadta Nápolyt a pápaságtól és a Ghibellin párt vezére lett. Még nagyobb volt az ellenséges érzület Milanóban magában, ahol a tüzes Guelfizmus közömbösségbe sülyedt, mert Innocent olyan indiszkrécióval kezelt bizonyos egyházi jogokat, hogy bántotta vele a polgárság büszkeségét. A hidra fejei elpusztíthatatlanoknak látszottak.

Rainerio egyik legelső vállalkozása az volt, hogy Egidio cortenuovai grófot maga elé citálta mint eretnek-védelmet. Cortenuova kastélyt Bergamo közelében az eretnekek fészékének tekintették és ezért lerombolták, azután megtiltották a helyreállítását, de a gróf elfoglalta Mongano várát és menedékhelynek rendezte be az eretnekek számára, akik ott háborítatlanul folytathatták „üzelveiket”. Mivel a gróf nem volt hajlandó megjelenni Rainerio előtt, kiátkozták. Erre se sokat hederített és ekkor 1254 március 23-án IV. Innocent megparancsolta a milánói hatóságoknak, hogy erőszakkal foglalják el a várat és annak lakóit szolgáltatassák ki az inkvizíciónak vizsgálat megindítása céljából. A gróf azonban szoros összeköttetésben állt Pallavicinóval, „Isten és az Egyház ellenségével” és a milánóiaknak nem volt kedvük akkor erre a vállalkozásra. Mongano továbbra is az üldözöttek menedékhelye maradt 1269-ig, amikor a milánóiak mégis rászánták magukat, hogy elfoglalják és átadják a dominikánusoknak.

Sokkal nagyobb sikere volt Rainerionak Roberto Pattá da Guisanoval szemben, aki mint milánói nemes húsz éven át a legkiválóbb védőmezeje volt az eretnekségnek. Gattai kastélyában nyilvánosan vendégül látott eretnek püspököket, megengedte nekik, hogy házakat építsenek és iskolákat alapítsanak, ahonnan taníthatták és terjeszthették tanaikat. Az ottani temetőben temették el püspökeiket is, a többi között Nazariót és Desiderio. Ezt a helyet mindenki ismerte és állítólag. Vértanú Szent Péter, mikor egyszer arra haladt, előre megjósolta pusztulását és az ottani eretnek csontok exhumálását. Róbertot az érsek maga elé idézte és nyíltan megvádolta eretnekséggel, de hatásos büntetést nem alkalmaztak reá, mert a gattai eretnekek továbbra is a védelme alatt maradtak. Ellenben egészen másképp történt a dolog, amikor 1254-ben Rainerio és Guido idézték be. Mivel nem akart megjelenni, egyszerűen eretneknek bélyegezték, a vagyonát elkobozottnak jelentették ki és leszármazottait is megfosztották minden jogaitól. Roberto látta, hogy az új inkvizítorokkal nem lehet ujjat húzni. A Ghibellinek kilátásai abban a pillanatban nagyon reményteleneknek látszottak. Sietett kibékülni velük és kötelezte magát, hogy elfogad minden feltételt, amit a pápa diktál. Innocent kétségtelenül könyörületesen hitte magát, amikor 1254 augusztus 19-én elrendelte, hogy a gattai kastélyt és az eretnekek házeit tűzzel pusztítsák el, a temetőben levő csontokat ássák ki és égessék el a gróf pedig vezeljen úgy, ahogyan majd Rainerio előírja.

A pápai hatalom ekkor a tetőpontján állt. IV. Konrád 1254 május

20-án meghalt, állítólag méreg által. IV. Innocent megszerezte a szicíliai királyságot és rövid időre, Manfred regényes kalandjáig és a fogiai győzelemig joggal hihette, hogy nemcsak szellemileg, de hatalmilag is ő Itália feje. Ekkor minden erőfeszítés megtörtént az inkvizíció tökéletesítésére és arra, hogy hatásossá tegyék nemcsak mint politikai eszközt, hanem mint az egyetlen módját annak, hogy a hit egysége megteremthető legyen. Március 8-án Innocent fontos lépést tett, amikor megparancsolta a római franciskánus rendfőnöknek, hogy jelöljön ki barátokat a saját rendjéből inkvizítorokul a Lombardiától délre levő tartományokban. Május 20-án újra kiadta Ad extirpanda kezdetű bulláját, 22-én pedig elküldte II. Frigyes alkotmányát valamennyi itáliai uralkodóhoz, hogy helyi statútumaikba iktassák be és értesítette őket, hogy a Kolduló barátok utasítást kaptak, hogy fenytésék meg őket, ha nem engedelmessé válnak. 29-én folytatta a lombardiai inkvizíció szervezését azzal, hogy utasította a rendfőnököt, hogy jelöljön ki négy inkvizítort, akinek hatalma Bolognától és Ferrarától Genuáig terjed. Ilyen impulzusra és Rainerio energiája következtében egyáltalán nem vesztegették az időt, az intézmények minden irányban való kiterjesztésében, kivéve ott, ahol a Ghibellin potentátok, mint Ezzelin és Uberto akadályozták a terjesztését. Ezt az eljárást a legjobban illusztrálja a Savoya határában levő kis Asti köztársaság egyik jegyzőkönyve. Eszerint 1254-ben két inkvizítor, Fra Giovanni da Torino és Fra Paolo da Milano megjelentek társaikkal együtt a köztársaság tanácsa előtt és bejelentették, hogy a pápa az inkvizíció támogatását várja tőlük területük határain belül. Erre az Astigianik azt felelték, hogy ők szívesen engedelmessé válnak a pápának, de nincs törvényük, amely megengedné az üldözést, tehát előbb ilyet kellene csinálni. Rögtön megszövegeztek egy ordamentot, amely föltétlen engedelmességet ír elő IV. Innocent és Frigyes statútumai számára és ezt rögtön beiktatták a helyi statútumokba. Kétségtelenül hasonló akciók történtek mindenütt, ahol a lakosság még nem ismerte azt a doktrínát, hogy az eretnokség elnyomása az állam első kötelessége. IV. Innocent halála 1254 december 7-én nem változtatott azon az energián, amelyet az inkvizíció megteremtésében kifejtettek. IV. Sándor pápa trónralépésekor megerősítette mindazokat a rendelkezéseket, amelyeket elődje tett és a prelátusokat meg az inkvizítorokat fokozott aktivitásra buzdította. Hogy letörjék az olyan városok ellenállását, amelynek nem voltak hajlandók kiszolgáltatni azokat, akiket az inkvizítorok bebörtönzés végett kijelöltek, feljogosította az inkvizítorokat, hogy kétszáz ezüstmárka bírságra ítéljék őket. Ennek a rendelkezésnek a következtében Rainerio összegyűjtötte Milano lakosságát 1255 augusztus 1-én a Piazza del Doumon és értésükre adta, hogy bár eddig a tevékenysége nagyon enyhe volt, végetért az az idő, amikor tréfálni lehetett. Azt mondta, hogy sok polgár a nyílt uccán gúnyolta az inkvizíciót, mások meg botrányokkal és zaklatásokkal akadályoz-

ták meg a munkáját. Ezért tehát figyelmezteti őket, hogy mindazokat, akik továbbra is gátolják az inkvizíciót, mint eretnekeket kitagadják és olyan büntetésekben részesülnek, amelyet vakmerőségükkel kiérdemelnek.

Amint az inkvizíció tevékenysége fokozódott, a Lombardia számára kijelölt négy inkvizítor nem bizonyult elegendőnek és ezért IV. Sándor még négyet nevezett ki melléjük. 1257-ben Rainerio főinkvizítor lett egész Lombardia területére a genuai és tervisoi kerületekkel együtt.

A hatalmát csak Uberto és Ezzelin birtokai korlátozták, ahova eddig inkvizítor még nem merté betenni a lábát. 1257-ben Piacenza, amely Uberto ellenőrzése alá került, annyira szembeszállt az egyházzal, hogy megszüntették a püspökségét és Alberto püspököt Ferrarába helyezték át. Vicenzában, ahol Ezzelin uralkodott, még rosszabb volt a helyzet. Ott az eretnekeknek volt egy vezérük, a borgo di san pieroi Piero Gallo, akinek nevét harci jelszavakul alkalmazták, amire a katolikusok azzal válaszoltak, hogy „viva Volpe!”, ugyanis az pártjuknak a Volpe család egyik tagja volt a vezére. Ez a szokás annyira meggyökeresedett a népben, hogy még a tizenhetedik században is a borgoi (akkor eltorzított névvel porsampieroi polgárok jelszava „viva Gallo” volt, mikor a Piazza és a Porta Nouva lakóié „viva Volpe!”

Ezzelin nem akart engedni semmiféle üldözést, és amikor Bortolamio di Breganzet, Szent Domonkos egyik tanítványát 1256-ban ki-nevezték Vicenza püspökké, ez azt az utasítást kapta, hogy csak rábeszéléssel igyekezzék téríteni. Miután egy darabig kevés eredménnyel prédikált, volt egy nyilvános vitája Piero Galloval és úgy meggyőzte érveivel az eretneket, hogy az megtért. Kétség fér ahhoz az állításhoz, hogy Ezzelinnek emiatt való haragja volt az oka annak, hogy Bortolamiot eltávolították a székhelyéről, de bármi volt is az ok, IV. Sándor megvigasztalta és nunciusként Angliába küldte. Távolléte alatt 1258-ban, az archdiakónusa, Bernardo Nicelli szerencsésebb volt és egy fontos embert, Viviano Catharán püspököt foglyul ejtette. Igyekezett rábeszéléssel megtéríteni foglyát, de ékesszólása nem volt elegendő és Ezzelin intervenciójára kénytelen volt az eretneket szabadonbocsátani.

IV. Innocent 1256-ban hadjáratot indított Ezzelin ellen és elfoglalta ennek legfontosabb városát Páduát. Ugyanakkor Brescia Ezzelin kezébe került és a vezér most már Milano felé akart vonulni, mert ott a Ghibellinek vezéreivel összeköttetésben állt. Mikor már azt hitte, hogy minden veszedelem elmúlt, hirtelen változás állt be a sorsában. A lombardiai Ghibellin vezérek, Uberto Pallavicino és Buoso di Dovara, Cremona urai szövetségben álltak vele és segítettek neki Brescia meghódításában azzal a céllal, hogy ott megosztják vele az uralmat is. ő azonban magának vindikálta a dicsőséget a győzelemért és

a többiek bosszúra szövetkeztek ellene. 1259 június 11-én szövetségre léptek Ezzelin ellen a milánóiakkal és Azzo d'Estevel, a lombardiai Guelfek vezérével. Ezzelin nagy erővel szállt velük szembe, abban a reményben, hogy milánói hívei könnyűvé teszik majd a győzelmét, de a csatatéren Uberto, Buoso és Azzo egyszerre rohanták meg, a csapatait szétszórták és őt súlyosan sebesülten elfogták. Ez a megaláztatás azonban nem törte meg a büszkeségét: leszakította magáról kötelékeit, visszautasított minden segítséget és néhány nap múlva meghalt.

Senkise tehetett volna nagyobb szolgálatot az Egyháznak, mint Uberto, aki mint a szövetség lelke megsemmisítette Ezzelint a csatatéren és ezzel megnyitotta a trevisoi kerületet az inkvizíció számára. Természetesen ilyen nagy szolgálat nem maradhatott jutalom nélkül. Azonban a június 11-i szerződésben a szövetségesek elismerték Manfrédot Szicília királyának és megfogadták, hogy munkálkodni fognak a pápával való kibékítésén. Frigyes gyűlölt fiának ezt az elismerését semmilyen nagy szolgálattal nem lehetett ellensúlyozni. Uberto, Buoso és a cremonai föloldást kaptak az egyházi átok alól, amikor szövetségre léptek, IV. Sándor azonban 1259 december 13-án azt írja lombardiai legátusának, hogy a föloldozás érvénytelen, mert sem dominikánus, sem franciskánus nem *vett* részt benne, holott csak ezeknek van joguk ahhoz, hogy érvényre juttassák. Ha azonban a szövetségesek megvonják támogatásukat Manfrédtól és elegendő biztosítékot nyújtanak arra, hogy engedelmeskednek az egyház megbizottainak és tiszteletben tartják az egyház tulajdonait, akkor még megkaphatják a feloldozást.

Úgy látszik, Sándort elvakította a győzelem Ezzelin fölött, de nagyon rosszul ismerte azt az embert, akivel ilyen hálátlanul bánt el. A Torriánikkal és más milánói hatalmas nemesekkel Oberto pártot szervezett ebben a városban és 1260-ban öt évre podesztává választotta magát. Rainerio Saccone hiába tett meg mindent ennek megakadályozására, összegyűjtötte a polgárokat. Ubertot azzal gyanúsította, hogy eretnek és az eretnekeket nyíltan védelmezi és azzal fenyegetőzik, hogy ha ez így marad, akkor megkongatja a harangokat, összegyűjti a népet, a papságot és az Crocesegnatikat, hogy ezt erőszakkal akadályozzák meg. Szerencsétlenségére a polgárok ügyet se vetettek rá, mert úgy vélekedtek, hogy ez illetéktelen beavatkozás az ő belső ügyeikbe. Megrohanták a dominikánus konventet és azt az alternatívát állították Rainerio elé, hogy vagy elhagyja a várost, vagy rosszul jár. Ő az okosabbat választotta és elutazott.

Hiába rendelte el Sándor, hogy Rainerio és a többi inkvizitor folytassák üldöző munkájukat a makacs pártok ellen. Hiába hagyta íóvá 1560 október 14-én a Hit Védőinek alapszabályait, mely szövetség Jézus Krisztus, a Szent Szűz, Keresztelő Szent János és Vértanú Szent Péter védnöksége alatt alakult meg Milanóban és amelynek tagjai megesküdtek, hogy fegyveresen és egyéb eszközökkel támo-

gatják az inkvizíciót munkájában. Most Uberto volt Lombardia leg-hatalmasabb embere és ahova csak a hatalma terjedt, az inkvizítorok -nak mindenütt megtiltotta, hogy működésüket folytassák. Az eretnekek biztonságban voltak az ő uralma alatt és az ő területére özönlöttek Lombardia más részeiből, továbbá Languedocból és a Provenceból. Volt egy Berenger nevű benső bizalmasa, akit eretnekségért már egyszer elítéltek. Alexander nem vesztegette az időt, hanem vele is megismételte azt az inkvizíciós komédiát, amelyet már Ezzelin esetében láttunk. 1260 december 9-én utasította a lombardiai inkvizítorokat, hogy idézzék meg, adjanak neki *salvus conductust*, hogy eljöhessen (de nem hogy elmehessen) és ha bebizonyítja ártatlanságát, megengedik neki, hogy engedelmességet fogadjon a pápai megbízottaknak. Ha nem jelennék meg az idézésre, akkor inkvizitórius úton kell ellene eljárni.

Uberto éppen olyan kevésbé vetett ügyet a pápai rendelkezésre, mint Ezzelin. Nyugodtan megerősítette a helyzetét és az egyik várost a másik után csatolta birtokaihoz, bár Sándor utasította Raineriot meg a többi inkvizítort, hogy irtóhadjáratot hirdessenek ellene. Uberto sikert aratott északon, Manfred bölcs és szigorú uralma egyre jobban terjedt délen és ilyen körülmények között úgy látszott, hogy a pápaság ambíciói örökre meghiúsultak és hogy az olaszországi inkvizíció még fiatalon megsemmisül. Hiszen az inkvizítorok már sehol se mozoghattak biztonságban, még a római tartományban sem és a prelátusok, meg a városok utasítást kaptak, hogy utazásaikon megfelelő számú őrséget adjanak melléjük. Csakhogy Uberto területein kívül az inkvizíció ügye Lombardiában csendesen továbbfejlődött. 1565-ben és 1566-ban IV. Kelemen megállapítja az inkvizítoroknak adott utasításaiban, hogy úgyszólván alig van már akadály a működésüknek. Pusztán idő kérdése már, hogy a számára zárt területek is megnyíljanak előtte. A következő két év alatt a pápa Anjou Károly segítségével megszerezte magának a nápolyi, illetve szicíliai királyságot is. Ez alatt a hadjárat alatt halt meg Pallavicino is 1268-ban. Uberto pedig megalázkodott a pápa előtt.

Az inkvizíció szervezésének munkáját nem akadályozta meg az a hároméves interregnum, amely 1268-ban IV. Kelemen halálával következett. Mivel a legutolsó hadjárat következtében egész Itália a pápa kezére került, nem volt többé hely, ahol az eretnekek menedékhelyet találhattak volna. Az inkvizíciót mindenütt meg lehetett szervezni. Ebben az időben már se prelátus, se polgári hatalom nem mert kétségbevonni az inkvizíció hatalmát és kötelességeit. IV. Innocent még 1254-ben feloszlatta a félszigetet két rend: a dominikánusok és a franciskánusok között. Génua és Lombardia a dominikánusoknak, Közép- és Délolaszország pedig a franciskánusoknak jutott. A római és toscanai tartományok számára két-két inkvizítort jelöltek ki, míg Szent Ferenc tartománya, Spoleto számára egy is elégségesnek mutat-

kozott. 1261-ben minden inkvizítor két segédet kapott maga mellé, a rendőrfőnökök pedig utasítást kaptak, hogy annyi segédet jelöljenek ki, ahányat az inkvizítorok szükségesnek tartanak, hogy a szent munkát minél alaposabban lehessen elvégezni. Lombardiának, mint láttuk, nyolc inkvizítora volt és mikor a dominikánusok 1304-ben felosztották ezt a tartományt, a számuk tízre növekedett, akik közül hét Felső-Lombardiának, három pedig Alsó-Lombardiának volt az inkvizítora. Treviso és Romagnola kerületei eleinte a franciskánusok kezén voltak, azonban ezeknek a működése olyan tűrhetetlen volt, hogy VIII. Bonifác 1302-ben a dominikánusokhoz osztotta be ezeket a kerületeket anélkül azonban, hogy ezzel megnyugtatta volna a népet.

Egyes helyeken az inkvizíciónak nagy nehézségei voltak az igazhitűek megszervezése körül. Sremione lakói például tizenhat évre nem akarták megengedni az üldözést. Bár maguk katolikusok voltak, tovább védték az eretnekeket és ezek természetesen ide menekültek, amint egyik menedékhelyük a másik után esett az inkvizítorok buzgalmának prédájául. Hiába kapott Fra Timodio, az inkvizítor tanúbizonyosságokat, amikor egy Costanza da Bergamo nevű kémnőt küldött oda, aki azzal az ürüggyel, hogy eretnek, megkapta a consolamentumot és így észrevétlenül megszerezte titkaikat. Végül is ennek az istentelen megtűrésnek a botránya tarthatatlanná vált, és a veronai püspök Mastinora és a veronai Alberto della Scalara meg a mantuai Pinamonte de Bonacolsira bízta, hogy Sermionet kényszerítsék engedelmességre. A város 1276-ban kénytelen volt megadni magát és nem kevesebb, mint százhetvennégy eretneket szolgáltatott ki azzal a kéréssel, hogy vegyék föl az egységes katolikus unióba és kötelezte magát arra, hogy támogatni fogja az Egyház megbízottait. Fra Filippo Bonaccorsa, a trevisoi püspök XXI. Jánostól kért utasításokat, hogy hogyan bánják el a bűnbocsánatért könyörgő várossal. A pápa művelt ember volt és többet törődött a költészettel, mint a teológiával és hajlandó volt könyörületesen lenni a bűnbánókkal szemben. Utasította Fra Filippot, hogy vonja vissza az interdiktumot, ha a város kijelöl egy szindikátust, amely az ő nevében kiírja az eretnekeket, kiszolgáltatja őket az inkvizíciónak. Ellenkező esetben persze megújítaná az interdiktumot. Ezután minden lakosnak meg kellett jelennie az inkvizíció előtt, hogy beszámoljon az eretnekekkel való viszonyáról, azután esetleg megkapja büntetését, ami azonban nem lehet megbélyegző, börtön, sem pedig vagyonelkobzás. Minden esetről kimerítő jegyzőkönyvet kell felvenni. A makacs eretnekekkel persze a kánonok értelmében kell elbánni. Ilyet hetvenet találtak és Fra Filippo elégette őket. A hit jövő tisztaságának megőrzése végett franciskánus kolostort építettek 1278-ban Sermionében. 1289-ben Ezzelin illasioi kastélyát a környékbeli nemeseknek adományozták jutalmul azért a munkáért, amit Sermione megalázásul kifejtettek és ösztönzésül arra, hogy a jövőben is buzgón támogassák az inkvizíciót.

Így az eretnokség elvesztette minden védnökét és az inkvizíciót alaposan megszervezték az ország minden szögletében. Hogy milyen erővel nyomták el az igazhitűeket is a zsarolásnak minden körmönfont manőverével, azt már láttuk. Hiszen a valóságban azokon a területeken, ahol valamikor Ghibellinek uralkodtak, lehetetlen volt még a legigazibb katolikus számára is mentesülni az üldözés elől, ha véletlenül provokálta a hatóságok rosszakaratát, vagy jómódjával szemet szúrt nekik. Az Egyház olyan eredményesen zavarta össze a politikai ellenzékieskedést az eretnokséggel, hogy már az a tény, hogy valaki Ezzelin uralma alatt kényszerűségből ezt a nagyurat szolgálta, elegendő volt arra, hogy az illető ellen meginduljon az üldözés eretnokség címén és ez rendszerint vagyonekobbzást vont maga után. Végül is 1304-ben Vicenza hatóságai azzal a kérdéssel fordultak XI. Benedek pápához, hogy ne engedje meg többé, hogy Ezzelin pártjának néhány még életben levő tagját, illetve ezeknek leszármazottait olyan kegyetlenül üldözzék és a pápa nagykegyesen hozzá is járult kérésük teljesítéséhez. Ebben az időben a császárság már csak árnyék volt. A Ghibellinizmus már nem jelentett eleven erőt és annak üldözése nem lehetett egyéb célú, mint vagy az inkvizítorok mohóságának és kapzsiságának kielégítése, vagy pedig gúny.

Az inkvizíció diadala azonban nem ment minden ellenállás nélkül. 1277-ben Fra Corrado Pagano támadásra indult a valtellinei eretnekek ellen. Ez úgylátszik nagyon erős szervezetű lehetett, mert Fra Corrado két társát és két jegyzőjét is magával vitte. Ez arra vallott, hogy az eretnekek nagy tömeget számlálhatnak. Azonban úgy látszik, nem szűkölködtek védelmezők nélkül, mert Corrado da Venosta, a kerület egyik leghatalmasabb nemese azzal vetett véget a vállalkozásnak, hogy az egész társaságot útközben megrohanta és lekaszabolta, éppen Szent István napján, december 26-án. Pagano volt az eretnokség legbuzgóbb üldözője és mikor a testét Comoba vitték, nyolc napig ott feküdt, mielőtt eltemették volna és a sebeiből frissen folyt a vér, ami azt bizonyította, hogy Isten vértanúja és hogy megérdemli azt a nevet, amelyet a dominikánusok adtak neki: comoi Szent Pagano. Ereklýeit még mindig őrzik ott és a városban évenként ünnepet ülnek a tiszteletére. III. Miklós minden erőfeszítést megtett gyilkosainak kézrekerítésére, még Habsburg Rudolf segítségét is igénybe vette és ez a segítség eredményes is volt, mert 1279 novemberében a bergamoi podesztának és a város lakosainak sikerült elfogniuk Corradot és cinkosait. A pápa elrendelte, hogy szigorú őrizet alatt adják át őket az inkvizítoroknak, Anselmo de Alessandrianak, Daniele da Giussanonak és Guidone da Coconatenak, akik utasítást kaptak, hogy büntetés meg őket példásan, nehogy valakinek eszébe jusson utánozni őket. A lombardiam potentátok pedig parancsot kaptak, hogy gondoskodjanak Corradoék szállításának biztonságáról.

Ugyanabban az évben, amikor az igazságszolgáltatás ilyen véde-

lebenben részesült, a páрмаi nép dühkitörése azt mutatja, hogy az inkvizíció hatalma a nép fölött mégsem volt olyan nagyon erős. Fra Florio buzgón teljesítette inkvizítori hivatását és értesüléseink szerint rengeteg eretneket égetett el. 1279-ben Parmában véletlenül egy nő fölött ítélkezett és természetesen elégettette. A páрмаiak azonban nem nézték jámbor ájtatossággal ezt a látványosságot, hanem „a sátán sugallatára méltatlankodás támadt fel bennük” és ez abban fejeződött ki, hogy megrohanták a dominikánus kolostort, szétszórták és elpusztították az inkvizíciós jegyzőkönyveket és elpáholták a barátokat, akik közül egy néhány nap múlva meg is halt. A dominikánusok erre megátkozták a hálátlan várost és ünnepélyes menetben kivonultak belőle. A hatóságok nagyon közömbösen viselkedtek a gonosztett megbüntetése körül és mikor az ostiai legátus kanonok összehívta őket, a megjelent képviselőkről kiderült, hogy nincs meg a szükséges felhatalmazásuk, s ezért a bíbornok interdiktum alá helyezte a várost. Ezt nem vonták vissza 1282-ig, de a gonosztettet még akkor se torolták meg. 1285-ben IV. Honorius újra kezébe vette az ügyet és felszólította a páрмаiakat, hogy küldjék el hozzá képviselőiket a büntetés átvétele végett. Hogy mi volt ez a büntetés, azt nem tudjuk, de a megalázkodott polgárság 1287-ben kérte a dominikánusokat, hogy térjenek vissza és ünnepélyesen fogadták őket, ezer lírát adtak nekik, továbbá évi kettőszázat ígérték, hogy építsenek maguknak templomot.

Az ellenállás még Szent Péter államában sem ért egészen *wéget*. 1254-ben, tehát amikor a pápaság diadalmaskodott, IV. Innocent sürgette az orvietoi és anagnii inkvizítorokat, hogy használják föl az alkalmat a legszigorúbb eljárásra. 1258-ban IV. Sándor panaszkodott, hogy az eretnokség még Rómába is befészkelődött és intenzív aktivitásra buzdította az inkvizítorokat, a püspököket pedig arra, hogy nagyobb buzgalommal támogassák őket. Erőfeszítéseik nem voltak egészen eredményesek. Húsz évvel később egy Pandolfo nevű lovag az Anagni közelében levő Castro Siriani várát eretnekek menedékhelyéül alakítja át. Fra Sinibaldo di Lago, a római tartomány inkvizítora több eredménytelen lépést tett az üldözésére és 1278-ban III. Miklós elküldte hozzá jegyzőjét, Magister Benedictust azzal az ajánlattal, hogy bűnbocsánatot nyer, ha visszatér az engedelmességre, de az eretnekek hajlíthatatlanok maradtak és Miklós kénytelen volt parancsot adni Orsó Orsininak, az Egyház toscanai marsalljának, hogy gyűjtsön csapatokat és fegyveresen asszisztáljon Fra Sinibaldonak, amikor ez megfenyíti a bűnöst.

Az inkvizíció tehát megkezdte működését egész Észak- és Közép-olaszországban és az eretnokség fokozatosan eltűnt kíméletlen energiája előtt. Sokan Sardiniába menekültek előle, de 1258-ban ezt a szigetet is a toscanai inkvizíciós tartományhoz csatolták és inkvizítorokat küldtek oda is. Most már csak két vidék volt, amely meglehetősen

megőrizte függetlenségét attól a mozgalomtól, amely lassanként elhatalmasodott a félszigeten. Ez a két vidék: Velence és a Két Szicília.

Nápoly, akárcsak Déleurópa többi része, nem lehetett mentes az eretnokség fertőzésétől. Egy régebbi korszakban bulgáriai misszionáriusok szállták meg a déli Appenninnek szorosait és ebben a görög-szaracén-norman keveréklakosságban bizony bőven akadtak prozeliták. A normán királyok rendszerint ellenséges viszonyban álltak a Szentszékkal és nem sokat törődtek alattvalóik igazhitűségével, mert ellenkező esetben a feudális nemesség úgymint megnehezítette volna munkájukat. Gioacchino florai apátnak a catharik iránt tanúsított engedékenységből arra következtethetünk, hogy működésük és doktrínáik közismert dolgok voltak Calabriában, bár mivel Rainerio egyáltalán nem említ catharán templomot Firenzétől délre eső tartományokban, valószínű, hogy ezek a szektáriusok nagyon elszórtak és szervezetlenek lehettek. 1235-ben, mikor a tömeg megrohanta a nápolyi domonkosrendi kolostort és több szerzetest súlyosan megsebesített, IX. Gergely hozzájárult ahhoz, hogy erőszakkal lépjenek fel az eretnekek barátaival szemben.

II. Frigyes azonban, bár a politikája sokszor arra bírta, hogy erőszakos üldöző ediktumokat adjon ki, ebben az üldözésben nem volt mindig következetes és a haláláig folytatott harca a pápasággal legalább titokban szimpátiát ébresztett föl benne mindazok iránt, akik a Szentszék egyeduralma ellen küzdöttek erkölcsi és anyagi téren egyaránt. A Languedocból kiűzött catharik, akik talán Lombardiát se tartották elég biztonságosnak a maguk számára, jó menedékhelyet találtak Calabria és az Abruzzók távoleső völgyeiben, messze az ismert és forgalmas utaktól. IV. Innocent csak nagyon rövid ideig uralkodott Nápolyban s így nem szervezhette meg az üldözést, mikor pedig Manfred visszaszerezte a királyságot, a helyzetét sokkal bizonytalanabbnak érezte, semhogy nyíltan meg merte volna kockáztatni a megtűrést és Aragóniái Jayme sürgetésére megparancsolta Vivian toulousei püspöknek és tanítványainak, hogy hagyják el országát.

Anjon Károly, mint az Egyház harcosa és lovagja jött. Alig biztosította az uralmát Conradin kivégzésével, mikor buzgón hozzáfogott az inkvizíció életbeléptetéséhez az egész királyság területén. 1269-ben kelt királyi leiratok azt mutatják, hogy az inkvizíció megkezdte működését és minden inkvizítor kapott egy levelet, amely az állami hatalmat segítségül melléje rendeli.

A nápolyi inkvizíció személyzete teljes létszámú volt. Külön inkvizítora volt Barinak, egy másik Otrantonak, egy harmadik Terra di Lavoronak és az Abruzzoknak, 1271-ben egyet adtak Calabriának és egyet Szicíliának. A legtöbbjük domonkosrendi volt és csak egy ferencrendiről tudunk, Fra Benvenutoról. Eddig azonban nincsenek adataink arról, hogy épületeket és börtönöket is bocsátottak volna a rendelkezésükre. A királyi börtönöket a rendelkezésükre bocsátották

ugyan és a börtönőrök utasítást kaptak, hogy az inkvizítorok rendeltére foglyokat kínozzanak, de az a rendelkezés még 1305-ben is érvényben volt.

Károly buzgalma azonban nem elégedett meg azzal, hogy így megszervezze és támogassa az inkvizíciót. Kiegészítette annak munkáját azzal, hogy a saját szakállára indított hadjáratokat az eretnekek ellen. Így bár Abruzzonak volt inkvizítora, 1269 december 13-án odaküldte Cavaliere Berardo da Rajanot azzal az utasítással, hogy fogja el az eretnekeket és azok védelmezőit. A legteljesebb felhatalmazást kapta és a helyhatóságok is parancsot kaptak, hogy legyenek a segítségére, de arra nem történt célzás, hogy együtt kell működnie az inkvizítorral. Károly odaadásának egy másik méltó kifejezését láthatjuk abban, hogy 1274-ben megalapította és gyönyörűen berendezte a San Piero Martire templomot a nápolyi dominikánusoknak, a nemeseket pedig arra buzdította, hogy kövessék a példáját. Azonban az épület még ötven évvel később, 1324-ben is befejezetlen volt alapítványok hiányában, amikor azonban Róbert király ötven uncia aranyat adományozott a befejezésére és megparancsolta az inkvizítoroknak, hogy ezt az összeget abból az egyharmadból fizessék ki, ami az elkobzott vagyonokból a királynak jutna. Ez főképpen annak bizonyosságául szolgál, hogy az üldözés anyagi előnye Nápolyban is teljesen a Szent Hivatal ellenőrzése alatt állt.

Nagyon kevés adatunk van az inkvizíció nápolyi működéséről. Tudjuk, hogy eretnekek tovább is éltek ott, de környék vad és hegyes talaja sokkal jobb menedékhelyet adott nekik.

1269 augusztusában Károly egyik leirata megparancsolja hatvan-nyolc olyan eretnek elfogását, akiket Fra Benvenuto jelölt ki és ez azt mutatja, hogy az üldözés munkáját energikusan megkezdték. Egy 1270 március 14-én kelt levélben pedig célzás történik három másikra, akiket Fra Matteo di Castellamare elégettetett Beneventóban. A Languedoci inkvizítorok 1269 elején ügynökeiket Nápolyba küldték azoknak a menekülteknek az üldözésére, akiket az ő szigoruk űzött oda és Károly elrendelte, hogy ezeknek az ügynököknek a munkáját mindenben támogatni kell. Azonban az a szükségesség, hogy a királynak minduntalan az inkvizítorok támogatására kellett sietnie, azt mutatja, hogy az inkvizíció Nápolyban mégse volt olyan eredményes, mint Languedocban és Lombardiában. Erre a királyi közbelépésre úgylát-szik azért volt szükség, mert részben a király kevés kezdeményezési jogot engedett meg az inkvizítoroknak, részben pedig mert a helyi hatóságok nem tanúsítottak elég buzgalmat az inkvizítorokkal való együttműködésben. Így a nápolyi inkvizíció még az Angevinek alatt se tud olyan egységes és eredményes szervezetet felmutatni, mint másutt, bár II. Károly buzgó üldöző volt, aki fokozott működésre nógatta az inkvizítorokat és a fia, Róbert is kiérdemelte a Jámbor nevet. 1311-ben Róbert király Fra Matteo da Ponza sürgetésére elren-

delte, hogy a megtérített zsidóknak elszórtan kell élniük a keresztények között, nehogy visszatérjenek a zsidósághoz.

A nápolyi inkvizíció hatástalanságát a legjobban az bizonyítja, hogy a Cotti Alpokból odavándorolt Waldensek milyen biztonságban érezték magukat. Valószínűleg Zanino de Poggio milanói nemes vezette 1315-ben az első társaságot Savoyából azzal az ígérettel, hogy földet és kiváltságokat ad nekik. Újabb csoportok is érkeztek és nem-sokára egész falvak bukkantak fel, mintegy a föld alól, így Guardia Piemontese, Borgo degli Oltremontani, Argentina, La Rocca, Vaccarizzo és San Vincenzo Calabriában, továbbá Monteleone, Montanto, Faito, La Cella és Mattá Apuliában. Ezeket szabályszerűen látogatták a misszionárius lelkészek, akik egész életüket annak szentelték, hogy így vándoroltak ide-oda a szétszórt templomok között, segítettek az egyházak adminisztrációjában és ügyeltek a szertartások tisztaságára. Francois Borel szigorú inkvizíciója további kivándorlásra vezetett és ezek a menekültek mind a nápolyi területek felé vették útjukat, míg aztán végül Apulia lett a szekta középpontja. Így az eretnekek nagy tömegei ott berendezkedhettek és fölvirágozhattak, ami arra vall, hogy ebben az inkvizíció vagy nem akarta, vagy nem tudta megakadályozni őket. Hogy az ottani inkvizíció hatástalanságát már korán felismerték, aztán 1326-ban látjuk, amikor XXII. János üldözött néhány Fraticellit, akik Calabriába menekültek. Ahelyett, hogy az inkvizícióhoz fordult volna, Róbert királyhoz és a calabriai herceghez appellált, hogy fogják el őket és szolgáltatassák ki az egyházi hatóságoknak.

Amikor 1282-ben Szicília szigete III. Pedro aragoniai király kezébe keült, a legkeserűbb ellenségeskedés töltötte el a Szentszék iránt és aktív üldözésről ott szó se lehetett. 1285-ben IV. Márton kereszteshadjáratot hirdetett Pedro ellen és azzal igyekezett indokolni ezt, hogy az eretnekek egyre sokasodnak a szigeten, az inkvizitorokat pedig megakadályozzák, hogy odamenjenek.

1302-ben VIII. Bonifácot fait accompli elé állították és kénytelen volt elismerni Aragoniai Frigyeset Trinacria királyának. Az inkvizíció hamar elkövetkezett. 1304-ben XI. Benedek már azt parancsolja Frigyesnek, hogy fogadja és támogassa Fra Tommaso di Aversát és mindazokat az inkvizitorokat, akiket majd odaküldenek. A pápa azonban nem létesített ott külön bíróságokat, hanem utasította a szárazföldi Szent Hivatalt, hogy az igazságszolgáltatást terjessze ki a messinai szoros mindkét oldalára. Az inkvizíció azonban a szigeteken inkább névleges volt és például mikor a palermói érsek 1328-ban letartóztatott egy fraticellit, ez eredményesen fellebbezett Frigyeshez.

A velencei köztársaság mindig különálló terület volt. Mialatt még a trevisoi kerülethez tartozott, érdekei a tizenharmadik században az Adria keleti partjaihoz fűzték és a szárazföldön nem szerzett magának hatalmat, csak mikor 1339-ben megszerezte Trevisot. Padua meg-

hódítása 1405-ben, amelyet Verona, Vicenza, Feltre, Belluno és Brescia meghódítása követett, jelentékenyen növelte az erejét és 1448-ban elragadta Bergamot a milánói hercegektől. Így a politikája az inkvizíció tekintetében esetleg ellenőrizhette az egész trevisoi kerületet és Lombardiának jelentékeny részét.

Ez a politika mindenesetre éber szemmel figyelte a Szentszék ambícióit és gyanakodva került mindent, ami alkalmat adhatott a pápának arra, hogy akár a belső ügyeibe beavatkozzanak, akár külföldi érdekeit megsértsék. Igazhitű volt ugyan, de nem bigott és ezért távol tartotta magát a Guelfek és Ghibellinek marakodásaitól, tehát nem került azok alá az egyházi átkok alá sem, amelyek Ezzelin da Romanot sújtották. A valóságban azonban Velence volt a bázisa annak a kereszties hadjáratnak, amely Ezzelin ellen indult meg és egy velencei vezette azt az expedíciót is, amely elfoglalta Paduát. Azonban a köztársaság nem sietett támogatni az eretnekirtó mozgalmat, amelyet IX. Gergely és az utódai olyan energikusan sürgettek. II. Frigyes alkotmányát sohase írták be a statútumaiba. 1229-ben Giacomo Tiepoli dogé hivatalos esküje csak a büntetőkodexre tesz célzást, ebben azonban egyetlen szó sincs eretnekekről, illetve azok irtásáról.

Az inkvizíció körülbelül ebben az időben fejlődik annyira, hogy agresszíve léphessen föl, de Velencében nem vethette meg a lábát. Elismerték ugyan azt a köteletséget, hogy az eretnekek üldözése az állam kötelessége, azonban a velencei hatóságok egy tapodtat se mozdultak el attól a joguktól, hogy ők ellenőrizzék az igazságszolgáltatást lelki és anyagi ügyekben egyaránt. 1249-ben Marino morosini dogé hivatalos esküje ígéretet foglal magában, hogy diszkréten katolikus embereket fognak kijelölni, akik majd nyomoznak eretnekek után. Mindazokat az eretnekeket, akiket a gradoi érsek, vagy a velencei terület más püspökei átadnak a világi hatóságoknak, el kell égetni, de csak akkor, ha a tanács többsége is így találja jónak. Így féligmeddig világi inkvizíciót létesítettek az eretnekek ellen. Egyedül a régi egyházi igazságszolgáltatást ismerték el érvényesnek, de a püspökök ítéleteit a tanács revízió alá vette, mielőtt egy halálos ítéletet végre lehetett volna hajtani.

Ez azonban nem elégítette ki a pápaságot és mikor II. Frigyes halála után erőfeszítéseket tettek, hogy az inkvizíciót olyan területeken is megerősítik, amelyek eddig zárva voltak előtte, Velencéről se fedkeztek meg. Az 1251 június 11-i bullában IV. Innocent elrendelte, hogy Far Vicenzo Milánóból és Fra Giovanni Vercelliből azonnal menjenek Velencébe és ugyanolyan erővel üldözzék ott az eretnekeket, mint ahogyan az inkvizítorok teszik Lombardiában. Hogy a barátok lépéseket tettek-e az üldözés terén, kérdéses, mert alighanem póruljártak volna.

Az inkvizíció alatt Lombardiából és a többi kerületből a menekültek természetesen a velencei területen kerestek menedékhelyet,

ahol az ellenőrzés meglehetősen lanya volt. Hiába küldte oda IV. Honorius 1286-ban a mantuai Fra Filippo trevisoi inkvizítort azzal a felszólítással, hogy a köztársaság írja be alkotmányába Frigyesnek és a pápának azokat a törvényeit, amelyek az eretnekek üldözését előírják. Bár Marca Trivigiana valamennyi városa megtette ezt, Velence vonakodott engedelmeskedni és végül 1288-ban IV. Miklós elvesztette türelmét. Egyszerűen elrendelte, hogy a Signoria vegye át a császári és pápai törvényeket és a dogé ne csak arra esküdjék, hogy nem akadályozza meg a trevisoi inkvizítort működésében, hanem támogatja is. Engedetlenség esetén kemény büntetés fogja érni a várost.

A város helyzete már ennek a korszaknak az elején megtámadhatatlan volt. A saját törvényei voltak érvényben, a közigazgatása önálló volt, kitűnő menedékhelyül szolgált mindennemű proskribáltak számára és mindannyiszor visszautasította azt, amit az Egyház egyedül helyes módszernek tartott az ilyenek kiirtására. Visszautasította ugyan azt a rendelkezést, hogy a pápai és császári törvényeket alkotmányába beiktassa, de feljogosította 1289 augusztus 4-én Giovanni Dandolo dogét, hogy támogassa az inkvizítort, ha ez a segítségét kéri, de minden esetről tegyen jelentést a szenátusnak. További bölcs intézkedésük az volt, hogy minden bírság és vagyonek Kobzásból származó jövedelem az államnak jut és ebből az állam ad megfelelő részesedést a Szent Hivatalnak. Ez azonban nem volt kevés, mert a börtönök föntartásának és a foglyok eltartásának költségein kívül az inkvizitor meglehetősen nagy salláriumot, havi tizenkét dukátot kapott. Így tehát az inkvizitornak teljesen módjában állt teljesíteni a hivatását, de az a kísértés, hogy hivatalát zsaroló célokra használhassa fel, a minimumra redukálódott, az állam pedig, amely az ügy üzleti részén tartotta a kezét, mindig ellenőrizhette.

Az inkvizíció azonban nem szokta meg az ilyen ellenőrzést és ilyen korlátozások között hamarosan elsenyvedt.

Itáliában és Franciaországban az inkvizíció a tizennegyedik és tizenötödik században a dekadencia képét mutatja. Igaz, hogy Itáliában nem kellett olyan konszolidációval küzdenie, amelyet egy uralgó hatalma jelent, de az avignoni rabság és a pápaság elgyengülése a francia udvar befolyása alatt, amely együttjárt a városok fejlődésével vagyron és kultúra terén, ugyanerre az eredményre vezetett. A nagy skizma, amelyet a konstanzi és a bázeli zsinatok követtek, az emberek emancipálását és függetlenítését célozta. A tizennegyedik században az inkvizíció aktivitását a fraticellik új eretneksége foglalta le.

Ez a mozgalom azonban úgyszólván az egyetlen kivétel volt a szellemi rajongásnak a hanyatlásában, amely csökkentette azt a tiszteletet, ami az inkvizíciót sugallta és a heterodoxiának azt az ellentárlását, amely az inkvizíciónak a létjogosultságot megadta. Amint az eretnekek száma egyre csökkent és a meglevők is elszegényedtek, az

inkvizíció hasznossága is illuzóriussá vált és működése lassanként egészen megszűnt.

Ami a catharikat illeti, az inkvizíció nagyon jól végezte el a dolgát. Kíméletlen és szakadatlan nyomással fokozatosan megsemmisítette ezt a szektát, amely a tizenharmadik század első felében jogosan vetélkedett Rómával Itália birtokáért. Amikor azt látjuk, hogy a Waldensek ugyanilyen kíméletlenség ellenére nem pusztultak ki, el kell ismernünk, hogy az üldözésen kívül más tényezők is hozzájárulhattak annak a hitnek a megsemmisüléséhez, amely valamikor olyan hatalmas befolyást gyakorolt az emberi értelemre, hogy ezren meg ezren készséggel mentek a borzalmas halál elébe. Ennek titkát magának a vallásnak a reménytelen pesszimizmusában kell keresnünk. Nem volt abban semmi, ami buzdította vagy erősítette volna az embert a létért vívott harcban. Manes megfosztotta a régebbi mazdeizmust az élet-erejétől, amikor kimondotta, hogy a gonoszság elve uralkodik a természet és a látható világegyetem fölött és amikor elfogadta a Sankhya filozófiát, amely azt tanítja, hogy a lét rossz, míg a halál emancipáció azok számára, akik megszerezték a lélek halhatatlanságát és csak egyszerű megújulása ugyanannak a gyűlölt létnek azok számára, akik nem emelkedtek a legszigorúbb önsanyargatás magasságáig. Amint a civilizáció lassan előrehaladt, az új eszmék mellett a menicheus elmélet elvesztette vonzóerejét. A világ lassanként új lehetőségekre ébredt, kinőtt a pesszimizmus káros filozófiájából és öntudatlanul előkészítette azt az egyelőre még ismeretlen jövőt, amikor az ember a természetben nem ellenségét, hanem tanítómesterét látta. A catharizmusnak nem volt fejlődési lehetősége és ebben rejlett a végzete is.

A Waldensek komoly és egyszerű hite azonban reménységet, önbizalmat, türelmet és a Mennyei Atya éber gondossága iránti bizalmat nevelte az emberekbe. A kézműves vagy a földesgazda serény munkáját megáldotta az a tudat, hogy kötelességet végeznek. Ez a hit ösztönözte azokat az erényeket, amelyek minden keresztény társadalomnak az alapját teszik: a szorgalmat, a jóságot, az Önmegtagadást, a józanságot, a tisztaságot és takarékoságot és az ember hitt abban, hogy a végzete ezen a földön és a túlvilágon egyaránt tőle magától függ, nem pedig embertársainak közbenjárásától, vagy támogatásától. Ez a hit alkalmassá tette az embert ahhoz a környezethez, ahova a Teremtő helyezte volt. Ennélfogva ennek a hitnek volt életereje. Ha valahol kiirtották, másutt újra felvirágozott. Nagyon is megfelelt a nagy tömeg lelki szükségleteinek és ambícióinak.

Itáliában a catharik még sokáig éltek azután, hogy Franciaországból kiűzték őket. Miután Lombardiában és Középolaszországban is tüzes lett a lábuk alatt a föld, kevésbé hozzáférhető helyekre menekültek. 1340-ben Korzikában találjuk őket, de ekkor Gerald ferencsrendi főnök odaküldte a szerzeteseit és ezeknek sikerült egy időre elhallgattatniuk őket. 1369-ben megint franciskánusok buzgólkodnak ott

Fra Mondino da Bologna vezetésével és XI Gergely támogatja őket. 1372-ben és 1373-ban Gergely írt a marranai és ajaccioi püspöknek, továbbá Fra Gábiellé da Montalsinónak és felhatalmazta őket halálbüntetések kiadására is. 1397-ben pedig egy Fra Francesco nevű szerzetest küldtek Korzikába, mint pápai nunciust és inkvizítort.

A szárazföldön az inkvizíció ébersége ellenére is a catharik tovább virágzottak Piemontban. 1388-ban a saviglianoi Fra Antonio Secconak szerencsésen sikerült elfognia a szekta egyik aktív tagját, a chierii Giacomo Bechet Torinóban. Az a jegyzőkönyv, amely az inkvizitor és a torinói püspök előtti kihallgatását foglalja magában, részletes adatokat tár elénk a szekta állapotáról. Miután megoldották a nyelvét különböző kínzásokkal, bevallotta, hogy a szekta nagyon elterjedt azon a környéken és hogy sok nemes családot számíthat a tagjai közé, a Patrizikat, a Bertonikat, a Petritiket, a Narrokat, továbbá a Balbix és Cavour rokonait.

Fra Antonio működése egy másik cathari szekta fölfedezésére is vezetett a Torinótól nyugatra és északnyugatra levő völgyekben. Fra Antonio 1387 novemberében Pignerolban elfogott egy Antonio Gaiosna nevű eretnekséggel gyanúsított embert. Az inkvizíció ezeken a területeken meglehetősen független volt a világi hatóságoktól és VII. Amadeo, Savoy a grófja nem volt hajlandó buzgóságában támogatni. Mikor Galosna eleinte tagadott, Antoniónak sikerült kínzással megígértetnie vele, hogy amint megszabadul a kínpadról, bevall mindent. És másnap vallott is. Azonban Giovanni di Brayda, Amadeo kamarása és Antonio da Valencia pigneroli bíró megígérték neki, hogy ha visszavonja a vallomását, ők kiszabadítják. A pigneroli várnagy, akinek szolgálatában állt, ugyancsak följánlotta, hogy kiszabadítja, ha ad neki öt forintot és további hetvenet a költségekre. Bár Galosna feláldozta az egész vagyonát ennek az összegnek az előteremtésére, a kiszabadítás mégse sikerült. December 29-én a gróf elé került, előbb azonban Brayda figyelmeztette, hogy ha megerősíti vallomását, föl akasztják. Erre visszavont mindent, azonban mégse szabadult, sőt egy hónappal később az inkvizitor és a gróf jelenlétében újra megerősítette vallomását, amelyet kínzással szedtek ki belőle. Úgy látszik ez az ember egy hosszabb vitának volt a tárgya az Állam és az Egyház között, amelyben az utóbbi győzött, mert a következő év májusának 29-én még mindig a torinói püspök és inkvizitor kezében találjuk, amint a Torino közelében levő drossi kastélyban faggatják.

Úgy látszik fontos személyiségnek tarthatták, hiszen a kihallgatása május 29-től július 10-ig tartott. Mivel huszonöt évig volt a szekta tagja és ebből az időből tizenöt évet vándorúton töltött, mint misszionárius, ismert minden kongregációt, amelyeknek száma ugyancsak nagy lehetett, a legtöbb Torino körül és az alacsonyabb alpesi völgyekben Pignerol és Susa között. Bár többször tesz említést a vaudois szektáriusokról, ezeknek nem volt kapcsolatuk a Waldensekkel és arra

egyetlenegyszer se tesz célzást, hogy voltak-e a kimondottan waldensi völgyekben, így például Angrognában, Perosában, vagy San Martino-ban. Ezek legnagyobbbrészt szegény emberek voltak, parasztok, szolgák, öszvérek, hajcsárok, csárdabérlők, iparosok és kézművesek, „zsinagógáik” főnökei ugyancsak ebből az osztályból kerültek ki, bár volt a tagjaik között néha pap, kanonok, jegyző, vagy más művelt személy is. Hogy mik voltak az alapelveik, azt pontosan nem tudjuk meghatározni. Az a nyers bánásmód, amelyben Galosna részesült, úgylátszik arra birta, hogy kielégítse bírának kíváncsiságát és vallomásának egy része olyan hihetetlennek látszik, hogy feljogosít minket arra, hogy kételkedjünk az egésznek őszinte voltában. Például annak, aki a szektában fölvetélért folyamodott, meg kellett innia egy bűdös folyadékot, amelyet egy erre a célra tartogatott varangyosbékának az excrementumából csináltak. Ennek állítólag olyan nagy volt az ereje, hogy ha valaki ivott belőle, akkor nem hagyhatta el többé a szektát. Martino del Pretenek, a főpapjuknak volt egy akkora fekete macskája, mint egy bárány és erről azt mondta, hogy a legjobb barátja a földön. Hogy a vallási szertartásokat szexuális gyalázatosságok követték a gyülekezetben, miután eloltották a gyertyákat, ezt a vallomást valószínűleg éppen oly an kétséggel kell fogadnunk, mint a többi. Az ellentmondások a vallomásban a doktrínákra vonatkozóan arra vallanak, hogy Galosnának a képzelete erősebben működött, mint az emlékezete. Azt mondták neki, hogy ha követi a szektát, akkor biztosíthatja magának az üdvösséget, mégis azt mondja, hogy a szekta tagadta a halhatatlanságot és azt tartotta, hogy a lélek a testtel együtt hal meg, később megint azt vallja, hogy nincs purgatórium, csak mennyország és pokol. Hitték, hogy az Atyaisten teremtette az eget, de a nagy Sárkányt imádták, a világ teremtőjét, aki harcolt az Isten és az angyalok ellen és hatalmasabb volt a földön, mint az. Krisztus nem Isten fia, hanem Józsefé és nem érdemel különösebb tiszteletet. Mindezek végül egészen zavarossá tették a vallomást, de meg tudjuk benne különböztetni a fél-catharizmus körvonalait és célzás történié benne a consolamentumra és a kenyér megszentelésére. Jacopo Bechhez hasonlóan Galosna is lemondott emberi jogáról és 1388-ban mind a kettőt átadták a torinói világi hatóságoknak és kíméletlenül elégették őket.

Ezután a catharizmus hamar a végét járta. Utoljára 1403-ban történié említés róla, legalább is az Adriától nyugatra, amikor San Vincente Ferrer, a nagy spanyol hittérítő békés misszióra vállalkozott a távoli völgyekben, ahova katolikus pap évek óta nem merte a lábát betenni és ott sok catharit talált és térített meg a Waldensek között.

Az olasz Waldensianizmus sokáig virágzott a piemonti hegyi fészkekben, ahol az örökös harc a fukar természettel a szigorú erényeket nevelték. Amint az inkvizíció ott is elhatalmasodott, egész kolóniák vándoroltak ki és a nápolyi enyhe klíma meg a kevésbé agresszív inkvizíció a déli tartományokat tette a szekta főszállásává. 1387-ben

arról értesülünk, hogy a főpapjuk Apuliában székel és hogy a piemonti Barge egyházközségét két apuliai vezeti. Egy századdal később látjuk, hogy a Cotti Alpokban levő anyaegyházközségek még mindig Délitáliát tekintik egyházuk központjának.

1292-ben értesülünk arról, hogy üldözés kezdődött ellenük a Perosa völgyben, azután pedig 1312-ben elégettek néhány eretneket ezekben a völgyekben, de ennek nem lehetett nagy hatása, mert XXII. János 1332-i pásztorlevele arról tesz említést, hogy a Waldensek egyháza a torinói egyházmegyében a legvirágzóbb állapotban van. Mikor Fra Giovanni Alberto torinói inkvizítor lépéseket tesz, hogy elnyomja őket, fegyveresen föllázadnak ellene. Angrogná nyílt uccáján agyonütötték Guillelmo világi papot, akit azzal gyanúsítottak, hogy kémkedik ellenük, magát Albertot pedig elfogják egy palotában, ahol menedéket keresett. Örülhetett, hogy élve elmenekülhetett az országból és a tartományt az eretnekek prédájául hagyta. Húsz évvel később egyik főnökük, Pier Martino, vagy másnéven Giuliano vagy Martino Pastrae véletlenül missziós vándorlása közben Jean de Badesnak, a provencei inkvizítornak a kezébe kerül. A pápa megparancsolja az inkvizítornak, hogy foglyát szolgáltassa át Fra Albertonak, hogy az csikarjon ki belőle fontos információkat hitsorsosaira vonatkozóan, persze olyan információkat, amelyek a pápa szerint jogossá teszik a kínzásokat. Kétségtelen, hogy ez a szerencsés fogás alkalmat adott Fra Albertonak, hogy a kezét rátegye egynéhány Waldensere, bár valószínűleg nem mert még egyszer elmenni olyan népes városokba, ahol olyan erős önvédelmi készséggel találkozott, mint Angrognában.

Az üldözést folytatták és 1354-ben értesülünk egy rendeletről, amelyet Giacomo piemonti herceg adott a Lusernai grófnak, hogy fogjanak el néhány Waldenset, akiket Lusernában és a közeli völgyekben fedeztek fel. A rendeletet Pietro di Ruffia piemonti inkvizítor sürgetésére adta ki, aki az életével fizetett meg a buzgalmáért, mert nem sokára agyonütötték Susaban. 1363-ban és 1364-ben V. Urbán újabb kísérletet tesz arra, hogy az eretnekeket engedelmességre kényszerítse. A megfertőzött területet két oldalról támadták meg, mert a provencei inkvizítor ide is kiterjesztette az igazságszolgáltatását. Nyugatról a marseillei Frere Jean Richárdnak kellett megtámadnia őket, keletről pedig a torinói inkvizítor és püspök szorongatta őket. Savoyai Amadeonak támogatnia kellett a provenceieket és ez a kombinált támadás több foglyulejtésre és vizsgálatra vezetett. Kétségtelen, hogy a bosszúvágy és a kétségbeesés sok Waldenset vezetett arra, hogy támogassák a savoyai jaqueriek fölkelését 1365-ben, amelyet a szokásos kegyetlenséggel nyomtak el azután a navarrai király és Brabanti Vencel segítségével.

XI. Gergely különösen buzgó volt az eretnekek üldözésében. A provencei és dauphinéi Waldensek fölött sikerült győzelmet aratnia, a piemontiak azonban makacsabbaknak mutatkoztak. Fra Antonio

Pavo elment Bricaraxba, egy „mélyen megfertőzött helyre”, hogy az eretnekek ellen prédikáljon, ahelyett azonban, hogy engedelmességek volna neki, egy tucat eretnek a nagy tolongásban megrohanta és agyonütötte. Egy másik inkvizítor, Pietro di Ruffia ugyanilyen sorsra jutott egy susai dominikánus kolostorban. Az ilyen gonosztettek után persze példás büntetésre volt szükség és Gergely sürgette VI. Amadeot, hogy tisztítsa meg országát a gonoszoktól. Egy karácsony éjszakán Francois Borel provencai inkvizítor fegyveres csapatokkal megrohanta a Val di Susaban levő Pragelatot és ott lemészároltak mindenkiket, akit csak elérhettek. A maroknyi menekült csapat elpusztult az éhségben és a fagyban, közöttük ötven nő is néhány csecsemővel együtt.

Remélhető, hogy ez a mézszárlás elégtételül szolgált a meggyilkolt inkvizítorok szellemeinek, mert egyéb elégtételt nem kaptak. A következő inkvizítorok, Piero di Castelmonte, Ruffino di Terdona, Tommaso da Casacho és Michele Grassi ügyet se vetve elődeik végzetére csak pocsékolták az energiájukat a piemonti Waldensekre anélkül azonban, hogy megadásra bírták volna őket. Borel kegyetlen irtóhadjáratai a csekély maradékot elűzték a régi völgyeikből és ezek Piemontba szivárogtak át. VII. Amadeo, aki 1383-ban követte az apját a trónon, úgylátszik nagyon gyöngén támogatta az inkvizítorokat és nem nagyon segítette őket elnyomó munkájukban.

A nagy skizma idején az üldözés csökkent, de 1416-ban új dekrétumok jelennek meg a Waldensek ellen. A részleteket nem ismerjük és nem tudjuk rekonstruálni annak a konfliktusnak a történetét, amely közöttük és az inkvizíció között keletkezett, de annyi bizonyos, hogy ez utóbbi akkoriban ismét nagyon aktív volt.

A lusernai hatóságok felirattal fordulnak a savoyai herceghez és panaszkodnak, hogy a völgyek lakossága forrong és jó lenne megismételni az üldözést. Ennek az okmányoknak nincs dátuma, de csak 1417 után keletkezhetett, mert Zsigmond csak akkor csinált hercegséget az országból.

1440 és 1450 között Fra Bertrando Piero inkvizítorhelyettes egyetlen eljárás után elégettet huszonnégy eretneket Coniban és elkobozza vagyonukat. Erre egy emlékiratban történik említés, amelyet a szomszéd falunak, Berneznek lakossága 1457-ben intéz III. Calixtushoz és azt mondja, hogy ezek után a kivégzések után Fra Bertrando a főnökével együtt az ő falujukat is meglátogatta, megindította az inkvizíciós eljárást, aztán anélkül, hogy a vizsgálatokat befejezte volna, a tömeg legnagyobb megbotránkozása közepette távozott. Ekkor V. Felix (Savoyai Amadeo) egy apátot küldött oda, hogy ezt a munkát befejezze. Nemsokára új inkvizítor vette kezébe a dolgot és főképpen azokat molesztálta, akiket már szabadonbocsátottak, mire ezek felirattal fordultak a pápához, hogy tiltsa meg neki a további eljárást, amíg a mondovi püspök és a saviglianoi apát két teológiai szakértőt nem neveznek ki melléje. Ezt a kérést úgylátszik a pápa is jogosnak

látta, mert Callixtus elrendelte, hogy a torinói püspök és az inkvizítor vegyenek két szakértőt maguk mellé és úgy folytassák le az eljárásokat. Ez viszont arra vall, hogy a Waldenseknek nem sok nyugalmat szántak. Mialatt ez az ügy így húzódott tovább a végtelenségig, V. Miklós 1453-ban levelet írt a torinói és nizzai püspöknek, hogy Giacomo di Buronzo inkvizítor a lusernai völgyekben azt tapasztalta, hogy a lakosság nagy részét megfertőzte az eretnység és mivel nem tudta megtéríteni őket, interdiktum alá helyezte a völgyet, de annak lakossága megbánást mutatott és az interdiktum visszavonását kérte. Miklós elrendelte az interdiktum visszavonását, továbbá azt, hogy a bűnösök bocsánatot kapjanak és minden polgári jogukat visszanyerjék. 1475-ben újabb hadjáratot indított ellenük Yolande hercegnő, Savoya régensnője az akkori dauphinéi inkvizícióval egyidejűleg. 1476-ban a megfertőzött terület minden hatóságát az inkvizíció szolgálatába rendelték. XI. Lajos francia király, aki a saját országában a legridegebben megszüntette az üldözést, megsajnálta azokat a szerencsétleneket, akiket hűgának országában ilyen üldözés fenyegetett és arra figyelmeztette a hercegnőt, hogy mérsékelje buzgalmát. Már pedig Yolande sorsa tőle függött Merész Károly szerencsétlensége után. IV. Sixtus nagyon felháborodott emiatt és elküldött egy pápai biztost a szent munka meggyorsítására, egyben pedig írt Lajosnak, hogy hagyja abba az eretnekek védelmezését. Sőt utasította a torinói püspököt, hogy menjen személyesen Lajoshoz és tegyen meg mindent az eretnekek ellen, akik szabadon hirdetik tanaikat. Lajos halálával 1483-ban a Waldensek elvesztették védelmezőjüket és újra megkezdődött az üldözés. A piemonti városokban elszórtan élő eretnekek ellen a legnagyobb kíméletlenséggel jártak el az inkvizítorok, de azok, akik a völgyekben laktak, meglehetősen biztonságban érezhették magukat, csak néha kellett szenvedniük hirtelen fegyveres megrohanások miatt. 1487-ben Alberto de Capitanei cremonai archidiakonus, mint pápai nuncius és biztos Piemontban és Dauphinéban keresztshadjáratot hirdetett az eretnekek ellen és Franciaországban meg Piemontban tizennyolcezer embert gyűjtött össze erre a célra, akiket négy csoportra osztott, hogy az eretnekek elől elvágja minden menekülés útját. Val Louiseben lemészároltak mindenkit, de Val d'Angrognában a kereszties hadsereg a szó legszorosabb értelmében megsemmisült. Ez a győzelem némi haladékot adott a Waldenseknek és I. Károly 1490-ben konferenciára hívta össze őket Pignerolba, ahol aztán békét ajánlott nekik és megerősítette kiváltságaikat. A tizenhatodik század elején egész eretnek falvakat találunk a Po körül. Marguerite de Foix, salucesi márkinő csapatokat bocsát Angelo Ricciardino inkvizítor rendelkezésére, aki erre valósággal megsemmisíti Prவில்lem, Beitoneto és Oncino falvakat. A lakosság egy részének sikerül Lusernába menekülnie, de itt sokat elfognak s ezek közül 1510 március 24-én ötöt máglyahalálra ítélnak. Hatalmas hóvihár késlelteti az ítélet végrehajtását és

egy sötét éjszakán a foglyok kiszöknek börtöneikből és csatlakoznak társaikhoz. Az inkvizítor azonban nem akart lemondani a nagy látványosságról és a szökevényeket három fogollyal helyettesítette, akinek előzőleg teljes bocsánatot ígért, ha belátják vallási tévedéseiket, de most könnyörtelenül elégette őket. A kiürített falvakat elkobozták és jó katolikusoknak adták át, azonban a környékbeli menekültek lassan beszállingóztak és könnyörtelenül lemészároltak és kifosztottak mindenkiket, amíg végül is már senki se mert ezekbe a falvakba menni. Végül a túlbuzgó márkinő is beadta a derekát és jókora összeg ellenében 1512-ben megengedte a száműzötteknek, hogy térjenek vissza és éljenek békében. Ez a békekesség azonban csak rövid ideig tartott. Savoyában az 1513-ban közzétett alkotmány több helyen is ígéretet tartalmaz az eretnokség elnyomására vonatkozóan és utasításokat ad a helyi hatóságoknak az inkvizíció támogatására. Tehát újabb üldözésre volt kilátás és ez akkor se szűnt meg, amikor a Waldensek 1530-ban tárgyalásokba bocsátkoztak a svájci protestánsokkal, aminek az lett az eredménye, hogy végül is csatlakoztak a kálvinistákhoz.

Most már csak az maradt hátra számunkra, hogy röviden beszéljünk arról, hogy milyen volt az inkvizíció aktivitása és állapota Itália különböző tartományaiban a tizennegyedik és tizenötödik században. Savoyában, mint láttuk, sokáig működik, de egyebütt lassanként visszafejlődik, bár Lombardiában jó darabig fönmaradt a terrorja. Csak halvány leírásunk van arról az üldözésről, amelyet 1318-ban az úgynevezett Lollardok ellen indítottak. Ezek közül az üldözés hatása alatt a férfiak Csehországba menekültek, a nők közül sokat elégettek, a gyermekeket pedig odaadták jó katolikusoknak, hogy becsületes keresztényeket neveljenek belőlük. 1344-ben azt halljuk, hogy a nép nagy izgalomban van, mert úgy véli, hogy az inkvizíció áldozatainak egy része ártatlanul szenvedett. Annyira fejlődött a dolog, hogy a császári vikárius, Lucchino Visconti kérte VI. Kelemt, hogy rendeljen el nyomozást, ami meg is történt, de az eredményéről nem tudunk semmit. Valószínűleg a népnek hasonló meggyőződése okozta azt, hogy a milánóiak 1346-ban meggyilkoltak egy franciskánus inkvizítort, aki különösen buzgólkodott az üldözés terén. A Szentszéknek és a Viscontinak az örökös harca nagy mértékben akadályozta az üldözés eredménytelenségét. A milánói hercegek összegyűjtött levéltárában 1343 és 1495 között egyetlen egyszer se történik említés inkvizícióra, vagy eretneküldözésre. 1388-ban egyébként megjelent egy ediktum, amely ugyanakkor, amikor a polgári hatóságokat az inkvizíció támogatására utasítja, súlyos büntetéssel fenyegeti meg az inkvizítorokat arra az esetre, ha hatalmukat zsarolásra használják el. Hogy a politikai szenvedélyek abban az időben mennyire gátolták a Szent Hivatal működését, azt a legjobban látjuk Fra Ubertino di Carleone esetéből, aki ferencrendi barátból később liparii püspökké lett, és akit 1360 körül a piacenzai inkvizítor eretnokséggel vádolt. Fra Ubertino egy-

szerre csak hirdetni kezdte, hogy Ghibellinizmusa az oka üldöztetésének, föllázította a város pártjait és a nagy zűrzavarban elmenekült. Az inkvizítorok kinevezése egyre folytatódott, de hogy hasznos működésükben már senki se bízott, azt a legjobban láthatjuk V. Mártonnak az intézkedéséből, amikor 1417-ben, mielőtt elhagyta volna Konstanzot, Kapisztrán János ferencrendi barátot külön inkvizítorként Mantuába küldte az ottani eretnekek elnyomására, s ettől kezdve ahányszor csak újabb lépés történt az eretnekek ellen, a pápák nem bíztak meg többé az inkvizíció régi szabályos gépezetében. Ugylátszik, már nem tudta teljesíteni azt a hivatását, amelynek kedvéért létesítették és külön inkvizítorokat kellett kinevezni olyan emberekből, akik odaadással tudták szolgálni az ügyet, mint például Kapisztrán és a barátja, Giacomo della Marca. Amint az inkvizitórius igazságszolgáltatást a főpapi igazságszolgáltatás fölé helyezték, mind a kettő elégtelennek mutatkozott. Így mikor 1457-ben új eretnység keletkezett Bresciában és Bergamóban, amely Krisztust, Szűz Máriát és a harcos Egyházat támadta, és megfertőzött papot meg laikust egyaránt, III. Calixtus odaküldte nunciust, Magister Bernardo del Boscot, hogy fogja el az eretnekeket és indítson vizsgálatot az ügyükben és ugyanakkor nagyobb hatalommal ruházta fel, mint a rendes inkvizítorokat, mert jogában volt lefolytatni a vizsgálatot és végre is hajtani a saját ítéletét fellebbezési jog nélkül, akár tanácsot kér az inkvizítoroktól és egyházi hatóságoktól, akár nem. Két évvel később Zanino da Solcia esetében az ítéletet Fra Jacopo da Brescia lombardiai inkvizítor mondta ki, a vizsgálat azonban Magister Bernardo del Bosco jelenlétében folyt le, ki megtérő nyilatkozatot vett ki Zaninóból, aztán az ítéletet elküldte II. Piushoz, de ez módosította azt. A nép tisztelete csökkent az inkvizíció iránt és ezt a legjobban dokumentálja az, hogy 1459-ben kétségbevonták IV. Innocent és IV. Sándor bulláinak érvényességét, amelyek felhatalmazták az inkvizítorokat, hogy hirdessenek keresztényhadjáratot az eretnekek ellen és üldözzék az eretnőséget személyekben és községekben egyaránt. Ezért III. Calixtus kénytelen volt újra kiadni ezeket a bullákat. Ebben az időben egy érdekes eset illusztrálja, hogy Lombardiában milyen mértékben növekedett a közömbösség az inkvizíció iránt. Milanóban 1440 körül bevádoltak egy Amadeo de Landi nevű tudós matematikust eretnőségért az inkvizíció előtt. Mialatt a vizsgálat folyt ellene, reputációjának nagy kárára a különböző szerzetesek prédikációikban eretneknek hirdették, így a többi között a sienai Bernardino, a megfigyelő barátok szentéletű vezére is. Az inkvizíció azonban jó katolikusnak találta és szabadonbocsátotta, de akik megrágalmazták, nem adtak neki elégtételt. Az inkvizíció felmentő ítélete úgylátszik nem ellensúlyozta Bernardino denunciálását és Amadeo IV. Jenő pápához fordult elégtételért, aki azután Giuseppe di Bripponak adta át az ügyet azzal a felhatalmazással, hogy bírálja felül és hozzon végleges döntést.

Giuseppe felszólította a rágalmozókat, hogy egy bizonyos napon jelenjenek meg előtte, mikor pedig ezt elmulasztották, arra ítélte Bernardinót, hogy kiátkozás terhe mellett nyilvánosan vonja vissza rágalmaikat. Bernardino ezzel se törődött és mikor 1444-ben bekövetkezett halála után megtörténtek a lépések szenttéavatására, Amadeo nagy botrányt csapott azzal, hogy hiszen Bernardino, mint kiátkozott, halálos bűnnel halt meg. Ez persze jólesett a franciskánus kolostori ág irigységének és a világi papság nagy részének és ők csak segítettek terjeszteni a botrányt. Ebben az időben azonban a megfigyelő barátoknak sokkal nagyobb befolyásuk volt, semhogy ilyen támadás az ő tisztelt fővikáriusok ellen sikeres lehetett volna. 1477-ben kaptak V. Miklóstól egy bullát, amely megsemmisíti Giuseppe minden eljárását, elrendeli, hogy annak minden jegyzőkönyvét semmisítsék meg, hallgatást parancsol Amadeonak és kijelenti, hogy Bernardino teljesen igazságosan járt el, végül megtiltja' a papoknak és a barátoknak, hogy tovább folytassák a rágalmozó hadjáratukat ellene. Hozzá kell még tennünk, hogy a kolostori ferencrendiek befolyása is elég nagy volt ahhoz, hogy San Bernardino szenttéavatását 1450-ig elodázzák. Még egy humoros epizód érdemel említést ebben a küzdelemben. Mikor az áldott emlékű firenzei Tommaso 1447-ben Rietiben meghalt és hamarosan szerepelni kezdett a csodákban, Kapisztrán odasietett és megtiltotta neki, hogy továbbra is kimutassa bűvös erejét, amíg Bernardinot szentté nem avatták és a halott Tommaso — készséggel engedelmeskedett.

Velencében, miként láttuk, az inkvizíció sohasem működhetett szabadon, mert az állam a maga kezében tartotta az ellenőrzést. Hogy az állam milyen szellemben ápolta viszonyát a Szent Hivatallal, azt a legjobban az 1356-i eset mutatja, amikor Fra Michele da Pisa trevisoi inkvizítor börtönbe zárt néhány megtért zsidót. Ez teljesen a működési körébe esett, de a világi hivatalok közbeléptek, megtiltották, hogy további lépéseket tegyen a foglyok ellen, elfogták a megbízottait, sőt meg is kínozták őket, mert állítólag loptak a vádlottak vagyonából. Ez az eljárás a legnagyobb felháborodást keltette VI. Innocentben, de a köztársaság szilárdan megmaradt a maga álláspontja mellett és a Szentszék semmit se tudott elérni. Abban a levelezésben, amely ekörül az ügy körül folyt, többször történik említés ilyen zavarokról s ez azt mutatja, hogy nem ez az első eset, amikor polgári hatóságok akadályozták meg Fra Michele munkáját. Sőt a Signoria néhányszor teljesen ignorálta az inkvizíciót. Így 1365-ben, amikor egy vádlott a Szent Születet káromolta és ezért a Nagy Tanács elé került, ez elrendelte, hogy a castellei püspök indítson vizsgálatot az ügyben és ha bűnösnek találja, akkor száműzni kell, tehát a tanács még a büntetést is előírta és csak a főpapi bíraskodást ismerte el.

1373-ban Velencét az a megtiszteltetés érte, hogy külön inkvizítorot kapott Fra Ludovico da San Martino személyében, míg a velen-

cei Fra Niccolo Mucioból trevisoi inkvizítor lett. Nagy vita lett abból, hogy ezek ketten hogyan osszák meg a nagy aquileiai patriarchátust, amely a spalatroi tartománytól a milánói tartományig terjedt. A gradoi patriarchátust, amelyet 1451-ig nem csatoltak a velenceihez, Ludovicora bízták a jesoli püspökséggel együtt. Ez az utóbbi hely, bár közvetlenül Velence mellett volt, romokban hevert és tetőtlen székesegyháza kitűnő menedékhelyül szolgált az eretnekeknek, akik ott biztonságban érezhették magukat az üldözés elől. Ez a megosztás nem nagyon emelte az inkvizítor helyzetét, akinek fontossága a minimumra redukálódott. Ügylátszik valóban az állami hatóság funkcionáriusának tekintették. 1412-ben a Nagy Tanács megparancsolja neki, hogy vessen véget egy Michael nevű görög pap istentiszteleteinek, amelyek nagy tömegeket gyűjtöttek maguk köré és hogy száműzze őt, de úgy rendezze a dolgot, hogy a Nagy Tanács közbelépésére ne legyen szükség. Egy hónappal később, május 26-án a száműző rendeletet visszavonták, de a szertartási tilalom továbbra is fönmaradt. 1433-ban és 1434-ben egyesítették a velencei és a trevisoi kerületeket és az inkvizíció közös volt mind a kettőben. Hogy azonban az inkvizítorok mennyire nélkülözték az erőt, azt Fra Luca Cioni esetéből látjuk, aki el akart járni az eretnekséggel vádolt Ruggieri da Bertona ellen, de kénytelen volt arrakami IV. Jenőt, hogy rendelje mellé a castelloi püspököt. Ugyancsak az inkvizíció hatástalanságának felismerésére vall, hogy 1437-ben és 1450-ben Kapisztrán Jánost külön inkvizítorként Velencébe kellett küldeni, hogy ott eretnekek ellen eljárjon. Továbbra is kineveztek ugyan inkvizítorokat, de ahányszor függetlenül próbáltak igazságot szolgáltatni, mint például 1521-ben, még a pápa közbelépése sem tudta eltéríteni a Signoriát attól a szokásától, hogy a maga számára tartsa fenn a végső fokon való döntés jogát.

Toscanában az inkvizíció elleni engedetlenség növekedését Sienában láthatjuk a legjobban, amikor 1340-ben beiktattak néhány törvényt az inkvizíció visszaélései ellen. Fra Simone Filippo emiatt panaszt emelt XII. Benedeknél, aki elrendelte a törvények megsemmisítését és az alkotmány könyvekből való törlését.

Toscanában az igazhitűség teljes diadalt aratott. Fra Giordano da Rivaldo prédikációja 1304-ben említi, hogy az eretnekséget egészen kiirtották. Ezt megerősíti Villani is, aki elmondja nekünk, hogy a század közepén egyetlen eretnek sincs Firenzében. 1337-ben Bertrand embruni érsek, pápai nuncius figyelmezteti a hivatalt, hogy tartózkodjék a segédeknek túlságosan nagy számban való kinevezésétől és ne tartson többet négy tanácsosnál és ülnöknél, két jegyzőnél, két börtönőrnél és tizenkét szolgánál. Még ez a szám is nagy volt. Hiszen a legnagyobb-részt szegény eretnekek csekélyke vagyonának elkobzásából nem lehetett föntartani még ekkora létszámot sem, miértis az inkvizítorok jövedelmét valahogyan szaporítani kellett. Ezt részben a pápai kamara anyagi segítségével érték el, részben pedig azzal, hogy hamis eretnek-

ségi vád alapján eljárást indítottak jómódú emberek ellen. Ha ez kiderült, bizony nehezen lehetett eltussolni s ennek következménye volt az, hogy 1344-ben a megürült inkvizítori széket csak hosszas huzavona után tudták betölteni, amikor is Fra Piero di Aquila lett az inkvizítor-

Fra Piero a Ferencrend egyik kiváló tagja volt. A kinevezése előtt egy évvel Johanna nápolyi királyné káplánja lett és Lombard Péter mondásaihoz írott kommentárjait nagyra becsülték, sőt 1480-ban abban a megtiszteltetésben részesült, hogy egyik kiadását Speierben ki nyomatták. Ilyen tehetséges embert nagyon szívesen láttak Toscanában és a köztársaság megköszönte a franciskánus rendfőnöknek ezt a választást. Eleinte ő is ugyanabba a hibába esett, mint elődei, a pápai kamarát a neki járó összegek tekintetében becsapta és mesterséges vádak koholásával zsarolásokat rendezett, amiért a köztársaság panaszt is emelt ellene és ezért két évvel a kineveztetése után szöknie kellett. Aktivitásának azonban egy másik része érdemel említést, t. i. az, amellyel bebizonyult, hogy az inkvizíció milyen hasznos volt a Szentszék kívánságainak keresztülvitelében olyan ügyekben, amelyek egyáltalán nem függték össze a hit tisztaságával.

Santa Sabina bíbornoknak, mikor mint pápai legátus végiglátogatott egy csomó udvart, alkalma volt nagyobb pénzösszeget összegyűjteni. Az iránta való jótékonyág kétségtelenül arra a meggyőződésre vezethető vissza, hogy a pénz a pápáé lesz, bár ezt a bíbornok nevéen könyvelték el bankárai, a firenzei Acciajuolik. A bankárság tagjai a pénz átvételekor egyenként és együttesen is kötelezték magukat a pénz visszafizetésére és alávetik magukat az Apostoli Kamara Bíróságának. 1343-ban tizenkétezer forint járt volna a bíbornoknak, azonban a Acciajuolik nem tudtak fizetni. A kereskedelmi és gazdasági krízis aláásta a város kereskedelmét és iparát. Bankárai óriási összegeket adtak kölcsön III. Edward angol és Jó Róbert nápolyi királyoknak és hiába kérték azok visszafizetését. A lombardiai háború kimerítette a kincstárakat és az egész államgazdaság csődöt mondott. Nemcsak az Acciajuolik, de a Bardik, a Peruzzik, meg a többi nagy bankházak is bezártak és a firenzeiek rohamos léptekkel közeledtek a végromlás felé. Azonban mégis volt egy hitelező, aki elszántan és határozottan követelte pénzének visszaadását.

1343 október 9-én VII. Kelemen írt a köztársaságnak, előterjesztette a bíbornok panaszát és elrendelte, hogy a Signoria kötelezze a Acciajuolikat az összeg megfizetésére. Ez ilyen körülmények között teljesen lehetetlen volt, de a Pápai Kamara bírósága mégis meghozta ítéletét az adósok ellen. Ez elég volt arra, hogy az ügyet a szellemi igazságszolgáltatás terére terelje és felhatalmazást küldtek az inkvizítor-
nak, hogy hajtsa végre az ítéletet, vegye segítségül a világi papok és hatóságok seregét és ha szükséges, helyezze egyházi átok alá a várost. Az ügy addig húzódott, amíg Fra Piero 1345-ben megjelent a Gonfaloniero előtt és felszólította a tanácsot, hogy zárják börtönbe az adó-

sokat, amíg nem fizetnek, máskülönben egyházi átok alá helyezi a várost. Erre a hatóságok azt felelték, hogy ők a pápa, az inkvizítor és a bíbornok iránti tiszteletből rendelkezésére bocsátják világi végrehajtó szerveiket. A pénz azonban még mindig elmaradt és bár az Acciajuolik elérhető aktíváit átszolgáltatták Fra Pieronak és kezességet vállaltak a mérlegért, ő mégis az egész községre hárította a felelőséget néhány tagjának adósságaiért. A vita elfajult és mikor az inkvizítor a köztársaság törvényeinek megszegésével elrendelte Salvestro Baroncellinek, a csődbe jutott társaság egyik tagjának letartóztatását, amikor ez éppen kilépett a tanács palotájából, a három szolga, aki ezt a támadást végrehajtotta, a hatóságok elé került, amelyek azután száműzésre és jobbkezüik elvesztésére ítélte őket.'

Ezzel azonban még nem lehetett a csődbejutottakból a pénzt kipréselni és Fra Piero interdiktum alá helyezte a várost, de ezt sem a papság, sem a lakosság nem vette figyelembe. A templomok továbbra is nyitva maradtak, a vallási szertartásokat továbbra is megtartották, ami újabb üldözést vezetett a papok és a püspök ellen. A város falain belül a firenzeiek szívesen ellentálltak volna az Egyház rendelkezésének, de egy kereskedő várost nem lehetett elvágni a külvilággal való érintkezéstől. Hiszen polgárai és áruai eljutottak a kereszténységnek minden ipari és kereskedelmi centrumába és ezeket valósággal megsemmisítette az interdiktum. Ez a gondolat vezérelte a tanácstagokat, amikor 1346 június 14-én félretettek minden büszkeséget és megbízottait elküldték Kelemenhez, hogy előtte kötelezzék magukat, hogy a köztársaság megfizeti a bíbornoknak az Acciajuolik tartozását nyolc hónap alatt, de egyelőre nem tud többet fizetni hétezer forintnál. Ajánlatuk kegyesen elfogadtatott és a pápa 1347 februárjában elrendelte az interdiktum visszavonását, de óvatosan kijelentette, hogy megújítja azt, ha a jelzett határidőre a hatezerhatszáz forint nem futna be.

Ezalatt azonban egy másik komikus eset haladt a kirobbanás felé. A köztársaság nem állt egyedül ebben a Fra Piero ellen folytatott harcban. Piero luccai pápai nuncius, akinek az volt a hivatása, hogy üldözze azokat az inkvizítorokat, akik a Kamarát anyagilag becsapták, firenzei megbízottjaként Niccolot, Santa Maria apátját jelölte ki. Ez megvádolta Fra Pierot és a vádhoz a Signoria még hozzáfűzte azt is, hogy Fra Piero hamis eretnekségi vádakkal nagyobb összegeket zsarolt ki a város polgáraiból. 1346 március 16-án a Signoria kérte, hogy Fra Michele di Lapot nevezzék ki utádjául. Fra Piero ekkor szökésben volt és nem volt hajlandó a vizsgálati idézésre visszatérni. Megfelelő határidő után Niccolo apát pápai felhatalmazása alapján makacs mulasztása miatt lépéseket tett az egyházból való kiközösítése érdekében. A kiközösítést közhírré tették minden firenzei templomban, így Fra Pierot elvágták attól, hogy vallási kötelmeit teljesíthesse és szinte átengedték a sátánnak. Fra Piero mindezt csodálatosképpen

filozofikus nyugalommal fogadta. A bíbornok pénzének megszerzése körül kifejtett érdemeiért jutalmat érdemelt és az a hétezer forint, amit kétévi inkvizitorsága alatt a firenzeikből kizsarolt, ugyancsak igényt adhatott neki arra, hogy az egyház hálás legyen iránta. S így, mialatt Niccolo hiába idézte be, 1347 február 12-én előléptették Sabt-Angeli de Lombardi püspökévé, kiközösítésére pedig az volt a válasz, hogy 1348 június 29-én áthelyezték a sokkal előnyösebb trivento püspökségre. Erre a firenzeiek nem tehettek egyebet, mint hogy ismételten csak azt kérték, hogy a jövőben a saját polgártársaik közül nevezzenek ki inkvizitorokat, akik mégse lehetnek olyan könnyen botrányok és zsarolások részesei, mint az idegenek. Ez a kérésük teljesült is, legalább 1354-ben, amikor Fra Bernardo Guastonit jelölték ki Toscana inkvizitorául.

Ez azonban nem volt elég és a Signoria még további lépéseket tett a saját védelmére, amikor törvénybeiktatott néhány olyan rendelkezést, amelyet nem sokkal előbb Perugia léptetett életbe. Hogy korlátozzák azokat a visszasságokat, amelyek akörül keletkeztek, hogy az inkvizitor pénzért fegyvertartási jogot adományozhatott, kimondták, hogy az inkvizitor csak hat fegyveres szolga segítségét veheti igénybe. Azonkívül kimondták, hogy senkit se szabad letartóztatni a podeszta hozzájárulása nélkül, aki viszont köteles volt elfogni mindazokat, akiket a püspök kijelöl — az inkvizítorról nem is történik említés — ez arra vall, hogy ez utóbbinak nagyon kevés tere marad a független működésre, különösen mikor kötelezték arra, hogy ürítse ki a saját börtönét és minden rabot küldjön át a nyilvános börtönbe. Megtiltották neki továbbá, hogy pénzbüntetéseket behajtson és hogy olyanokat, akiket mint eretnekeket elítél, elégessenek. Ez nyílt lázadás volt és nem volt alkalmas arra, hogy harmóniát teremtsen a köztársaság és a pápaság között. A kétségbeesett küzdelem közöttük, amely 1375-ben keletkezett, politikai kérdésekből fakadt, de inkvizíciós zavarok még jobban elkeserítették, különösen mikor VI. Innocent 1355-ben arra kérte őket, hogy statútumaikat vegyék revízió alá, de ők ezt a kérést figyelmen kívül hagyták. 1372-ben a polgári lakosság erőfeszítéseket tett, hogy Fra Tolomeo da Siena toscanai inkvizítort távolítsák el, aki különösen népszerűtlenné vált, de XI. Gergely a legteljesebb bizalmát fejezte ki iránta és Filippo fővikáriusnak, a sabinai püspöknek a védelme alá helyezte. Pistoia Firenze példáját és köztörvényekkel igyekezett megvédeni polgárainak érdekeit, de rögtön interdiktum alá helyezték és polgárait kiközösítették. Ugyanakkor Fra Piero de Ser Lippo panaszkodott, hogy Firenze akadályozza az inkvizíció szabad működését és Gergely elrendelte, hogy a Signoria szüntesse meg a fent említett törvényeket. Firenze azonban ügyet se vetett ezekre a rendelkezésekre és mikor kenyértörésre került a sor, a néptömeg azzal fejezte ki érzelmeit, hogy megrohanta az inkvizíciós börtönt, lerombolta és az inkvizítort kiűzte a városból. A nagy

zűrzavarban egy Niccola nevű szerzetest elevenen elégettek. A Signoria tagadta ezeket a bűnöket, de Gergely rettenetes büntetést mért a városra 1376 március 31-én kelt bullájával. Ebben nemcsak interdiktum és kiközösítés alá helyezi a várost, hanem ugyanezt vonatkoztatja minden egyes polgárára is, jogot ad arra, hogy a vagyonuk, bárhol található az, lefoglalható legyen, a személyük pedig gályarabságra vetendő. A külföldön levő firenzeiek vagyonát egykettőre elkobozták és sokan örülhettek, ha csak a bőrüket megmenthették és hazajuthattak. Mert bizony egyes országokban a jámbor uralkodók, mint például III. Edward még szolgaságra is hajtotta őket. Kereskedőállam nem sokáig maradhatott fenn ilyen körülmények között és miként azelőtt, most is Firenzének kellett engednie. A békét 1378 július 28-án írták alá, a köztársaság hozzájárult minden olyan törvénynek a törléséhez, amely az inkvizíciót korlátozza és az Egyház szabadságát akadályozza és felhatalmazza a pápai megbízottat, hogy a törvényeket személyesen törölje ki az alkotmánykönyvből. A nagy skizma azonban egy időre gyöngítette a pápaság agreszivitását és a korlátozó törvények közül több ismét megjelenik az 1415. évi revidált kódexben.

Az inkvizíció a tizenötödik században Középolaszországban éppen úgy elvesztette fontosságát, mint egyebütt. A nagy skizmának az a hatása, hogy a pápaság elvesztette tekintélyét, különösen Itáliában volt érezhető és a pápai megbízottak majdnem minden erejüket arra vesztegették, hogy kierőszakolják az engedelmességet. Amikor a nagy skizma elintéződött Konstanzban, V. Márton első dolga volt támadást intézni a Fraticellik ellen, akik akkoriban nagyon elszaporodtak a római tartományban. Az erre vonatkozó bulla 1418-ban azt panaszolja, hogy amikor az inkvizítorok hivatásukat akarják teljesíteni az eretnekekkel szemben, ezek valamely világi nagyúr védelméhez folyamodnak és fenyegetik meg, inzultálják üldözőiket, úgy hogy ezek nem merik a működésüket folytatni. Márton erre nem tudott más orvosságot, mint hogy az inkvizítorok fölé külön inkvizítorokat helyezett, ami még jobban csökkentette az inkvizíció tekintélyét. Így 1421-ben, amikor Firenzében három Fraticelli ellen folyt a vizsgálat, Márton az ügyet Fra Leonardo dominikánus teológiai professzornak a kezébe helyezte. Inkvizítorokat azonban továbbra ki kineveztek, de arról már alig esik szó, hogy az inkvizíció működése például Bolognában mennyire *elvesztette a jelentőségét, azt abból a tényből* ítéelhetjük meg *a* legjobban, hogy amikor a barcelonai Gabriele inkvizítort följobbvalói 1461-ben Rómába rendelték, hogy teológiát tanítson, II. Pius felhatalmazta, hogy jelöljön ki egy helyettest, aki a távolléte alatt a kötelességeit elvégzi.

Tíz évvel később Fra Simone de Novada bolognai inkvizítornak sikerült elfognia egy Guizardo da Sassuolo nevű embert, akit eretnekséggel gyanúsítottak. Az ilyen eljárásokat már annyira elfelejtették, hogy utasításokat kért II. Pál pápától, aki gratulált neki a nagy-

szerű fogáshoz és elrendelte, hogy a kánon értelmében folytassa az eljárást, egyúttal azt a kívánságát fejezte ki, hogy a püspöki vikáriussal együtt dolgozzék. Az eretnekek olyan ritkák voltak már, hogy az inkvizíció teljes tétlenségre kényszerült. Rómában, ahol valóban ítéletet kellett hozni egy eretnek pap fölött, nem volt inkvizíció, amely a munkát elvégezhetné volna. A Luther elleni eljárásokban egyetlen szó sem esik az inkvizíció közbenjöttéről. Az Exsurge Domine kezdetű, 1520 június 15-én kelt bulla nem tesz célzást Luther doktrínáira olyan értelemben, hogy inkvizítorok vizsgálták volna fölül. Amikor pedig nyilvánosan elítélték őket 1521 június 12-én, ezt a szertartást ascoli püspöke és Silvestro prierias, a szent palota Magistere végezte és az ítéletet, amely őt és a könyveket a lángoknak szánta. Fra Cipriano, a szent teológia kollégiumának professzora hirdette ki. Talán ez volt a legnevezetesebb auto de fé a világon, de ebben az inkvizíciónak már nem volt része.

Az inkvizíció bukása és megsemmisülése.

Az inkvizícióról elmondhatjuk, hogy IV. Fülöp alatt élte hatalmának tetőpontját. Böven volt rá alkalmunk látni, hogy ez a valóságos uralkodó mindig engedett az inkvizíció túlkapásainak, ami az állam kebelében független szervezet lett, aki kénye-kedvére vagy engedelmeskedett vagy nem engedelmeskedett a király parancsainak és majdnem állandó perpatvarban élt a kormány többi tagjával, míg maga a király csekély kivétellel alávetette magát követeléseinek. Igaz ugyan, hogy pénzügyi kalamitásai közben az összes lefoglalások egyhányadát követelte magának, hogy nem mondott le királyi előjogáról a főinkvizítorok kinevezése iránt, sem a Supréma tagjainak kijelölése iránt. De miután ezt a hatalmat már gyakorolta, a kinevezettek teljes függetlenséget élveztek. Ausztriai Mária Anna és II. Carlos szerencsétlen uralkodása alatt a királyi tekintély majdnem teljesen eltűnt és dacára, hogy az olyan embereknek, mint Nithard és Valladares alkalmat adott, hogy az inkvizíció függetlenségét hangoztassák, egyúttal képessé tette ausztriai Don Juant, hogy száműzze Nithardot és újra felvirágoztassa a királyi tekintélyt.

A Bourbonok.

A Bourbon-dinasztia trónrajutásával új elem lépett be Spanyolország politikai rendszerébe. XIV. Lajos abszolutizmusa úgy az egyházra, mint az államra is vonatkozott és a gall teóriák a Szentszék hatalmát illetőleg felbátorítást nyertek, hogy ezáltal a korona tekintélye is megerősödjék. Elkerülhetetlen volt, hogy V. Fülöp francia

tanácsadói egészen különböző nézeteket valljanak a király és az inkvizíció közti viszonyról. Fülöp nyilatkozatai a királyi előjogokról semmiesetre sem vonatkozott hitbuzgóságának megtagadására, ameddig az inkvizíció saját hatáskörében maradt és összes kötelességeit az eretnokség kiirtására szentelte. De azért maga Fülöp indította meg saját tudatán kívül azt a mozgalmat, amely végül aláásta a szilárd alapon nyugvó intézményt. Franciaországból azt a meggyőződést hozta magával, hogy a király a tudósok és az irodalmi férfiak patrónusa kell hogy legyen és azt ambicionálta, hogy egy kultúrált nép felett uralkodjék. Felrázta Spanyolország intelligenciáját azáltal, hogy megalapította a nyelvtudományi, történelmi és orvos akadémiákat, a nemesség szemináriumát és a nemzeti könyvtárt. A cenzúra ébersége dacára lehetetlen volt, hogy a nemzet ébredező intelligenciája ilyen ösztönzésre ne kapjon mohón a modern filozófia tiltott gyümölcse után, ami annál csábítóbb volt, mert csak titokban lehetett élvezni. De az inkvizíció még mindig félelmet keltett és nem egy eset mutatta, hogy a modern véleménynek csak titokban volt szabad hódolni. De azoknak az embereknek a száma, amely ezt cselekedte, azonnal lecsökkent, mikor a társadalom korlátjai felszabadultak és a nemzeti intézmények rombadőltek a napóleoni betörés földrendése nyomán.

Valószínű, hogy ennek a modern szellemnek terjedése még azokat is érzékenyen érintette, akik ellenezték és ez magyarázza meg egyrészt az inkvizíció tevékenységének gyors leapadását. A toledói nagy törvényszék az 1740-től 1794-ig terjedő 55 év folyamán csak ötvenhét ügyet intézett el, vagyis átlag egyet évenként. Ezt nem lehet a gonosztevők hiányának tulajdonítani, mert a kétnejűség, az istentagadás, a fajtalanság, a boszorkányság és hasonló bűnök, amelyek régen a bűnösök nagyrészét szolgáltatták be, most is csak úgy virultak, mint ezelőtt. Az inkvizíció személyzete szemelláthatóan megromlott és már semmi tekintélye sem volt a lakossággal szemben. A fizetések elégtelenségét már régóta felpanaszolták, mert nem változtak, amint a pénz vásárlóértéke csökkent. Így tehát a nemzet hazafiasságára való hivatkozás sem eredményezte azt, hogy külön személyzetet kapjon az inkvizíció. Hogy ilyen körülmények közt az inkvizíció iránt táplált tisztelet szintén erősen aláhanyatlott, az elkerülhetetlen volt és az ebben az időszakban már olyan szervezetnek a képét mutatta, amely túlélte saját magát és sietve végéhez közeledett. III. Carlos 1759-ben, a királyi felségjogok legmagasabb ideálját hozta magával Nápolyból. De egyúttal kevesebb tiszteletet is mutatott az egyház követeléseire, mint ahogy az eddig Spanyolországban szokás volt. Olyan tanácsadókkal vette magát körül, mint Roda, Campomanes, Aranda és Floridablanca, akik több, mint gyanúsak voltak, hogy a modern filozófia felé hajlanak. Azt a teljes ellenőrzést, amit az inkvizíció ténykedése felett gyakorolt, abban a

leiratban találjuk meg, amely oda utasítja a Szent Hivatalt, hogy foglalkozzék csak az eretnokség elnyomásával és ne alkalmatlankodjék a királyi udvarnak. 1788-ban, mikor IV. Carlos trónra lépett új és szerencsétlen időköz nyílt meg Spanyolország számára. A félénk, határozatlan, tehetetlen király teljesen felesége, Maria Lujza befolyása alá került, aki erélyes és öntudatos nő volt. A francia revolúció kitörése új fontossággal ruházta fel az inkvizíciót. Mikor a francia filozófusok tanai elterjedtek, amelyek a gyakorlati politikában feldöntötték a trónusokat és a monarchikus intézményeket azzal fenyegették, hogy a szociális összetartás a nép felségjoga és az általános testvériség megdönti a monarchiákat, a Szent Hivatal méltán azt hangoztatta, hogy miután a társadalmi rend alapja a vallás, tehát inkvizíció munkássága főfontosságú az államra nézve, míg az állam maga is elismeri, hogy ez igen használható tényező a szabadság és egyenlőség eretnokségének elnyomására.

A gondolkodás és a hit színvonalának letörésével és az új rend kisarjadzásával a régi romok alól, az inkvizíció is az idők követeléseire alkalmazkodott, de azért még szigorúbban kezelte a cenzúrát. A zsidóság, az izlám, a protestantizmus nem kötik le többé figyelmét, az egyházat már nem a külső ellenségek fenyegetik, hanem a saját gyermekei közt kitört lázadástól kell remegnie. Az általános közönyt az a számos vádáláshelyezés jellemzi, amely az egyház előírásainak megvetésével történt. De még ennél figyelemreméltóbbak azok a merényletek, melyet elkövettek a Krisztus, a Szent Szűz és a szentek képei ellen, sőt az oltári szentség szentségtelen kezelése ellen. Sok esetben mutatkozott annak a mélységes és semmit kétségbe nem vonó tiszteletnek a gyöngülése, amely három évszázadon át a spanyol faj legfőbb büszkesége volt.

Az inkvizítorok joggal aggódhattak helyzetük miatt, mert reformtervekkel volt tele a levegő.

Mindebből nyilvánvaló, hogy az inkvizíció elleni propozíció mind vakmerőbb lett és mind erősbödött, ám annak alapjai olyan mélyen és szilárdan voltak lerakva, hogy egy általános istenítéletre volt szükség, amely ezt a társadalmi gépezetet szétrombolja. Egy jószándékú, de kissé ostoba próbálkozás történt Grégoir blosi püspök részéről, akinek buzgó katholicizmusa hasonlóan buzgó liberalizmussal összetéve, olyan fontos szolgálatokat tett, hogy a francia egyházat a forradalom viharain átvezesse. 1798-ban levelet intézett a spanyol főinkvizítorhoz, amelyben az inkvizíció feloszlását sürgette és az általános vallási türelem alkalmazását, mint Spanyolország feltámadásának eszközét a despotizmus alól, hogy így ő is elfoglalhassa helyét a többi nemzetek közt, akik felszabadulva jogaikat visszanyerték. Ezt a levelet spanyol nyelvre fordították le és több ezer példányban köröztették. Így tehát ebben az időszakban az inkvizíció tehetetlen volt és már existenciája veszélyben forgott, de azért hatalma és

gőgje nem csökkent. Mindenki számára, aki a liberális véleményt osztotta, rémület tárgya volt, a konzervatívok pedig úgy tekintették, mint azt a bástyafalat, amely az országot a modern gondolkodás áramlata ellen védelmezi.

A cortex.

Az 1807 okt. 27-én kötött fontaine-bleaui egyezség lefegyverezte Portugáliát, amit Napoleon mint független királyságot pármiai Ferdinándnak szánt. Sereget küldött ki tehát, amely spanyol csapatokkal karöltve, legázolta az országot, amikor is Junot dekrétumot bocsátott ki, melyben a császársághoz csatolta Portugáliát. De ezzel együtt francia seregek Spanyolországot is elárasztották. Dupont és Moncey parancsnoksága alatt és különböző várait és erődítményeit lefoglalták. Murát, mint főparancsnokot Madrid ellen küldték, amelyet el is foglalt. 1808 március 19-én Carlos leköszönt, fia VII. Fernando javára, akinek trónraléptét a nemzet lelkesedéssel fogadta. De Beauharnais, a madridi francia követ és Murát nem ismerismerték el őt. Carlos tiltakozott Napóleonnál, hogy leköszönésének elébe vágtak, különféle úton-módon rábírták Carlost, a királynőt és Fernandot, úgy mint ennek öccsét, hogy Bayonneban a császár elé terjesszék kívánságaikat. Itt aztán május 5-én arra kényszerítették Fernandot, hogy mondjon le apja javára a koronáról, amit az aztán Napóleonnak adott át. Carlost és Mária Lujzát Compiègnebe küldték, Fernandot pedig Calencybe, ahol 1814-ig maradt. Madridban ezalatt Murát felsőbb utasításra kiutasította Antonio és Francisco infánsokat, úgy mint a királyi család más tagjait az országból. De a felháborodott nép fellázadt és egy maroknyi tiszt és katona segítségével vitéz harc után, Napoleon veteránjai ellen, nagy véráldozatokkal elnyomták a lázadást, amit számos kivégzés is követett. De a spanyolok hősiessége nem csökkent és az egész ország lángrollobbant. A hatévi kétségbeesett szabadságharc megkezdődött és a nemzet megmutatta, hogy a nép mire képes, ha tehetetlen és gyáva uralkodói cserbenhagyják. De harcra született katona megvetésével, Napoleon tovább követte céljait. Visszahívta Nápolyból öccsét Józsefet és az üresen maradt trónusra ültette és a szövetségesek által elismertette királynak. Az inkvizíció most már biztonságban hitte magát, ezért támogatta is Napoleon uralmát. De a madridi felkelés véres elnyomása május 2-án gyorsan ellensúlyozta ezt a benyomást, ezért hát 6-án már a Supréma levelet köröztetett, ahol a legaljasabb csöcselék botrányos támadásának bélyegezte a felkelést e barátságos nemzet ellen, aki nem szolgáltattott okot a félelemre és a legszigorúbb rendet tartotta. Az inkvizíció tehát Madridban maradt, francia seregek védelme mellett. De te-

vékenységének szabadságát alaposan megnyirbálták. Mikor Napoleon Madridba bevonult 1808 december 4-én, a városnak engedélyezett kapitulációban az a tétel is foglaltatott, hogy nem túrnek meg más, mint a katolikus vallást. De azért még aznap dekrétumot bocsátott ki, mellyel feloszlatta az inkvizíciót, mint a királyság és a polgári hatóságok ellenségét és a korona számára foglalta le összes javait.

Francisco Riesco inkvizítor kijelentette a cadisi kortez tanácskozása alatt, hogy ezt a hirtelen kiadott dekrétumot a Supréma ellenkezése okolta meg, amely nem akart új dinasztíára felesküdni. De ez a kijelentés nyilvánvalóan helytelen, mert hiszen a Supréma legtöbb tagja már megtette ezt Payonneban. Riesco továbbá azt állítja, hogy Napóleon az inkvizíció tagjainak letartóztatását rendelte el, de ezek megmenekedtek és biztos helyekre széledtek el. Az inkvizíció tehát ezzel fonák helyzetben maradt, mert nem volt feje és levelezését VII. Piusszal is beszüntették és így sem lemondási, sem utód megválasztásának joga nem volt többé. A következő időszak folyamán a törvényszékek ugyan fenntartották szervezetüket és okkal-móddal működtek is, amikor a francia okupáció megengedte, de mikor a betolakodók Sevilába értek 1810 február 1-én, az inkvizíciót azonnal feloszlatták, amelynek tagjai Ceutába menekültek. Ezalatt a kortez megnyílt és a felség címet vette fel, mint a nép akarátának kifejezőjét, aki a távollevő uralkodó trónusát elfoglalta. A megnyitáson vagy száz képviselő jelent meg. Tagjait toborozták az országnak abból a részből, amely nem volt francia megszállás alatt, a többit pedig Cadisban szedték össze a bennszülöttek közt. Maga egészében ez a zagyva gyülekezet a fennálló közvéleményt tükrözte vissza. Komoly nézeteltérések elkerülhetetlenek voltak, de a kortez alkotó munkája ideális alapokon nyugodott, így tehát pusztulásnak volt szánva, még pedig olyan pusztulásnak, amely vért, nyomorúságot eredményezett. A tagoktól esküt vettek, hogy a katolicizmust fogadják el, mint egyetlen vallást Spanyolországban és alattvalói hűségüket megőrzik szeretett Fernando királyuk iránt. A hosszas háborúskodás után beállt reakció már érezte hatását. Az összes tartományokban nagy pusztítást végeztek a franciák, amelyet orvosolni hosszadalmas és igen nehéz dolog volt. A francia pénzürték csökkenése sok szenvedést és bajokat okozott, mindenkit, aki a betolakodott alatt szolgált, kidobtak a hivatalából. A plébánosokat visszahelyezték régi kúriájukba és a nép zúgolódní kezdett a liberálisok túlkapásai ellen a kortezben, egyszóval panaszban nem volt hiány. A kimerülés, a szegénység, mint a hosszadalmas és kétségbeesett viaskodás elkerülhetetlen utóhatásai, általános elégtelenségre vezetett és így csak természetes volt, hogy azokat, akik e nemzetnek e nagy bajokban vezetői voltak, felelőssé tették mindenért, még hajdani szolgálataikat is elfeledték.

Ez időszak alatt Fernando elég kényelmesen töltötte életét Valen-9ayban. Szabadságának egyetlen korlátozása abban állt, hogy nem volt szabad lóháton ülnie. Azt mondják, hogy Napoleon állandóan ellátta őket nőekkel, hogy erősen kifejlett érzékiségét kielégítse. Mire Fernando azzal mutatta ki jellemző alacsonylelkűségét, hogy legyőzőjének levélben gratulált harctéri sikereihez és a családjával való házassági összeköttetést ajánlotta fel nagy hódolattal. A leipzig csata után Napóleon azon igyekezve, hogy megmentse, ami a pusztulásból még megmenthető, azt írta Fernandónak, hogy az angolok jakubinus köztársasággá akarják átalakítani Spanyolországot. Fernando, aki készséggel hozzájárult bármilyen követeléshez, alá is írta 1813 december 11-én azt, amit a valencay-i szerződésnek neveznek, amelyben Franciaország és Spanyolország békét kötöttek és az angol csapatokat pedig visszahívják és mindazokat a spanyol magánszemélyeket, akik Franciaországba menekültek, visszahelyezik hivatalaikba és birtokukba, Fernando pedig évi harmincezer reál életjáradékot biztosít apjának és anyjának.

Fernando San Carlos herceget küldte Madridba a békeszerződés ratifikálására azzal az utasítással, hogy ha a jakobinizmussal megfer-tőzöttnek találja a kortezt és a régenséget, egyszerűen csak a ratifi-kációt sürgesse, de ha királyukhoz hűeknek találják őket, azt mondja, hogy a király kívánja a ratifikációt, célzást téve azzal, hogy később úgysis megsemmisíti a szerződést.

Fernando számára, aki az abszolútizmus tradícióiban növekedett, sokkal kívánatosabb volt a békeszerződés, mint a számára kilátásba helyezett fogadtatás, de azért egy szóval sem ellenkezett és mikor Napoleon, minden feltétel nélkül szabadon bocsátotta őt, a Fluvia folyó partján március 24-én átadták Catalonia katonai kormányzó-jának, Coponsnak. De azért mégis kimutatta, hogy akarni tud, mert a régenség által megjelölt útról letért és kerülő úton Saragossából Valenciába utazott. Mindenütt lázas lelkesedéssel fogadták, a nép idealizálta, mint nemzetének szimbólumát, amelyért hat keserves háborús éven át küzdött és így most hűségének kimutatásában határt nem ismert

A restauráció.

Kevés embernek adatott meg, hogy miként Fernando, olyan mély és maradandó befolyást gyakoroljon nemzetének sorsára, ősenek, IV. Henriknek sokkal nehezebb feladat jutott, amikor megkísérelte, hogy egyetértést teremtsen honfitársai közt, akik generációk óta csak azzal voltak elfoglalva, hogy egymást öldököljék, Fernando azonban olyan népet nevelt, amely egyetértve hadat viselt minden külső ellen-ség ellen. Nem volt kegyetlen ember abban az értelemben, hogy hasz-

talán vérontásnak híve lett volna, de az emberi szenvedések ellenében hideg és közönyös maradt.

Fernando ápr. 16-án ért Valenciába és ott bevárta, amíg titkos előkészületek folytak, hogy a liberálisok kormányát megdöntsék. A kortez, amelynek sejtelve sem volt erről az árulásról, azzal szórakozott, hogy a tróntermet feldíszítette királyi eskü alkalmára és így eszébe sem jutott önvédelemre felkészülni. De Fernando titokban csapatokat gyűjtött Madrid közelében Eugia tábornok parancsnoksága alatt, akit mint vad reakcionárust, tábornokának nevezett ki. Május 10-ikének éjjelén, mikor Fernando már a fővároshoz közeledett, Eugia tudatta a kortez elnökével, hogy csapatai körülvették a várost. A csapatok birtokukba vették a tróntermet, lepecsételték az archívumokat, amíg a rendőrség emberei buzgón letartóztatásokat eszközöltek, ama lista után, amelyen 38 ember volt, mint gyanús feljegyezve. Ez a hirtelen rajtaütés nem találkozott ellentállással és így megtörtént az a példátlan esemény, amely olyan vészesen befolyásolta Spanyolországot.

Hogy Fernando miként használta fel hatalmát, az abból az ötvenkét fogolynak az esetéből tűnik ki, akiket az államcsíny alkalmával letartóztattak. Tizenkilenc hónapot töltött el a hatóság azzal, hogy valamilyen törvényszékkel elítéltesse őket. Erre a célra bizottságok is alakultak, de nem tudtak rájuk bizonyítani olyan bűnt, amely egyúttal mindazokra vonatkozott volna, akik velük szavaztak és akik közül sokan nagy kegyben álltak az udvarnál.

Fernandónak első dolga volt, hogy egy május 4-ről keltezett manifestumban érvénytelenítse a kortez összes rendeleteit és ezzel visszaállítsa az inkvizíciót. De Sevilla, amely városban az inkvizíció megszületett, nem is várta be ezt és május 6-án óriási néptömeg már visszahelyezte a Szent Hivatalt. Másnap ünnepélyes menetben Triana kastélyba vitték zászlaját, amit egyik előbbi alkalmazottja, Don Juan Garcia de Negra kegyelettel megőrzött magánál. A székesegyházban tedeumot celebráltak és az összes házakat kivilágították és gyönyörűen feldíszítették keleti szőnyegekkel. Fernando ünnepélyesen kijelentette 1814 július 21-ről keltezett dekrétumában, hogy illőnek és hasznosnak tartja, hogy a Szent Hivatal újra gyakorolja hatalmát, úgy az egyházat, amiért a pápa szavatolt, mint a királyt, amit az ő elődei ajándékoztak neki. De miután más reformok is szükségesnek mutatkoztak, megparancsolta, hogy amint a Supréma összeül, az ő általa kiválasztott két tagja, a királyi tanács által megjelölt két taggal együtt *lunia-t* alkosson, amely megvizsgálja a cenzúra eljárását és módszerét és ha ott kifogásolni valót talál, azt jelentse be neki, hogy ő a szükséges intézkedéseket megtehesse. Még maga a kortez sem léphetett fel erélyesebben. A főinkvizitori tisztséget Francisco Xavier de Mier y Campillo, Alméria püspökével töltötték be és a Supréma megüresedett helyeire is mihamar találtak alkalmas embereket. A Junta így

tehát megalakult, gyűléseket tartott és tanácskozott. A purifikáció művelete követte ezt, amellyel az összes alkalmazottak jelentéseit felülvizsgálták, akik közül sokan meghajoltak a liberalizmus rövidéletű vihara előtt. 1815 április 7-én köriratot bocsátottak ki, hogy bárkit, aki folyamodást adott be a kortezhez az inkvizíció feloszlatása iránt, nem tekintik többé a Szent Hivatal alkalmazottjának és nincs joga annak jelvényeit viselni.

A pénzügyi kérdés sokkal komolyabb természetű volt ennél. A liberalizmus alatt arra kényszerítették a törvényszékeket, hogy összes tőkéiket fektessék a kormány által kibocsájtott állampapírokba, amelyek most természetesen értéktelenek lettek. Mikor újra felállították az inkvizíciót, a romok közül kiásott értékek összegyűjtése igen elcsüggesztő munkának bizonyult. A királyi dekrétum csak egyszerűen felszólította a Szenthivatalt, hogy vegye fel újra funkcióit, de egy szót sem szólt elkobzott tulajdonairól, amelynek visszaszolgáltatását úgylátszik, természetesnek vette annak a manifesztumnak a nyomán, amely érvénytelennek jelentette ki a kortez intézkedéseit.

A Supréma is szorgalmasan azon igyekezett, hogy valahogy visszaszerezze azt a tőkét, amit a kormány rendeletére állampapírokba kellett befektetni. De ez épp annyira hasztalan volt, mint a többi próbálkozás, amelyen a hajótörést szenvedett hajó roncsait meg akarták menteni.

Így tehát temérdek nehézség és baj leküzdése után a törvényszékek egyenként újra felvették funkcióikat. 1814 októberben a sevillai törvényszék már vád alá helyezte Florenco de Castillo tábornagyot istentagadás miatt. Míg a saragossai törvényszék elfogadta Mathias Pintado bujenueloi lelkész feljelentését önmaga ellen, a valenciai törvényszék pedig Don Jósé de Zayast, a királyi hadsereg kiváló tábornokát helyezte vád alá szabadkőművesség miatt. De azért egy politikai köriratot adtak ki, amelyben általános bűnbocsánatot engedélyeztek mindazoknak, akik kegyelet nélkül és botrányosan nyilatkoztak az inkvizícióról a legutóbbi zavargások sajnálatos körülményei között.

De mindennek ellenére az inkvizíció csak nem tudta visszanyerni előbbi pozícióját. Nemcsak hogy nem volt már a tisztelet tárgya, de nem is merte a tiszteletet kierőszakolni. Keserűen fel is ismerte helyzete nagy változását. Egy 1819-ben a királyhoz intézett feliratban a Supréma ismételten bevallotta tehetetlenségét. Mert ezekben a szerencsétlen időkben összes rendeleteivel nem ért célt. Mikor 1819 márciusban a madridi törvényszék szigorú ítéletet hozott Teodoro Bachiller ügyében istenkáromlásért, a Supréma minden lehető módon enyhíteni igyekezett azt. Könnyű lenne hasonló eseteket összegezni, de ennyi elegendő lesz arra, hogy kimutassuk, hogy a hit ellen elkövetett bűnök tárgyalásában az inkvizíció ugyancsak megszelídült. És hogy milyen

megokolatlan volt az a kijelentése, hogy fennállása főfontosságú a vallásos szellem megőrzésére nézve; amikor pedig vagy félszáz püspöki törvényszék is fennállt már az országban, amely teljesen illetékes volt arra, hogy az ilyen bűnök felett ítélkezzék, sőt nagyobb szigorral, mint maga az inkvizíció.

Fernando uralkodása ezalatt úgy folytatódott, ahogy megkezdődött. Az alacsony származású és nemtelen kamarilla befolyása alatt, aki legyezgette erkölcstelenségét és amellet meggazdagodott mindenféle visszaélés árán, e tehetetlen király kormánya a brutalitás és a hülyeség összetétele volt és így az ország ügyei teljesen züllésbe merültek. Lehetetlen volt az állam legsürgösebb szükségleteire fedezetet találni, mindent elhanyagoltak és mindent abbahagytak. A hadsereget sem fizették, a Trafalgar alatt elpusztult tengerészeinek csak a romjai maradtak fenn. A közigazgatás, melynek ténykedéseit teljesen megnyirbálták, mit sem tehetett a helyzet javulására, sőt arra nézve sem, hogy megtartsa azt, amely még fennmaradt. Ebből aztán általános elégedetlenség támadt a nép között és alig kelthet meglepetést, hogy Fernando lelkesült fogadtatásának emléke is teljesen elpárolgott.

Az 1820-iki forradalom.

E szerencsétlen időszak közben évente kiújult a forradalom iránti próbálkozás. 1814-ben Mina tábornok próbálkozott meg vele Pampe-lunában, akinek sikerült elmenekülnie. 1815-ben Portier kísérelte meg Galíciában, akit kivégeztek. 1816-ban Richard osztozott Madridban ugyanabban a sorsban. 1817-ben Lacy izgatott Cataloniában, akit azután agyonlővettek. 1818-ban pedig Vidal forradalmosította Valenciát, de szintén kivégezték; ugyancsak Valenciában összeesküvést szöttek, amely 1819 január 1-én robbant volna ki, de árulás történt és az összeesküvők közül tizenháromat felakasztottak. Mindamellet a helyzet lehetetlen kezdett lenni és a forradalom állandóan a levegőben lebegett. A csapatok egyrésze San Jüanban ütött tábornokot, nem messze Cadiz városától. Itt 1820 január 1-én Rafael de Riego, az asturiai ezred parancsnoka összegyűjtötte embereit és lelkesedésből lángoló beszédet tartott nekik, mire valamennyien felesküdték az alkotmányra. Riego Arcos ellen vonult, ott foglyul ejtett négy tábornokot és kapcsolatot hozott létre Espana és Corona ezredekkel Antónia Quiroga ezredes parancsnoksága alatt. De a Cadiz elleni támadása kudarccal járt, de azért ennek a lelkes kis csapatnak az előzetes sikere felszította az elégedetlenség szenvedő elemeit. Február 21-én Carunában kitört a forradalom és onnan Saragossába is áterjedt, ahol a főparancsnok és az egész helyőrség, úgy, mint a hatóságok és a nép szintén hozzájuk csatlakozott.

Mikor ez a hír Barcelonába ért, a nép fellázadt és kifosztotta az inkvizíciót, de az alkalmazottait nem bántotta. Az egész hadsereg éltette az alkotmányt, a forradalom megtörtént, de vértelenül, kivéve a fegyvertelen csöcselék gyalázatos vérengzését Cádizban, melyet Don Manuel Freyre teljes hidegvérrel vezetett. Március 6-án sürgősen összehívták a Cortezt, de már későn. Fernando király mindenkitől, még gárdájától is elhagyottan Buen Retiroba menekült és onnan küldöttséget menesztett, hogy ő is felesküszik az alkotmányra. De a csöcselék már türelmetlen lett és 9-én ordítózva és fenyegetőzve körülvette a palotát. A testőrség tétlen maradt, Fernandot magára hagyták termeiben és a tömeg már felfelé igyekezett a lépcsőn, hogy kieroszakolja tőle az alkotmány elismerését, de mikor megtudta, hogy ezt már meg is tette, megnyugodott és elszéledt. Három éjjelen át kivilágították a várost és az összes harangok szóltak és erre a nép békésen hazament, de még előbb meglátogatta a Szent Hivatalt, kiszabadította foglyait és széjjelszórta az irattárt, de mindössze csak két foglyot találtak. Ezek is politikai vétség miatt voltak lecsukva.

Mikor a Cortez újra összeült, királyi felhatalmazással lefoglaltak jelentette ki az inkvizíció tulajdonát képező összes házakat, melyeknek adminisztrációját egyelőre a Nemzeti Hitelintézet vállalta el. A Cortez legközelebbi ülésén dekrétumot bocsájtott ki, amelyben kimondta, hogy ezeket a házakat és az inkvizíció egyéb tulajdonait árverésen el kell adni. A forradalom lassú haladása közben az inkvizíció úgylátszik, csak távolról figyelte az eseményeket, teljes tudatában annak a sorsnak, amely reá várt, hogyha a mozgalom sikeresnek bizonyul. De azért folytatta a munkát és az utolsó eset, melyet a Supréma helybenhagyásával letárgyalt a toledói törvényszéknek január 28-án hozott ítélete volt, Manuel de la Penna Palacios, catobai pap ügyében.

Az a kormányzat, amely így bánt el papjaival, nem valószínű, hogy barátságos viszonyt tarthatott fenn a Szentszékkal. Az új kormánynak 1820 augusztus 17-én az volt az első cselekménye, hogy kiűzte a jezsuitákat. VII. Pius egy levéllel felelt erre Fernandonak, amelyben azt a veszedelmet panaszolta fel, amely az egyházat és a vallást fenyegeti és elismételte ennek a gonosz célnak a meggátlására szolgáló intézkedéseit, amiket már a nunciushoz eljuttatott teljesen eredmény nélkül. Erre a kormány azt válaszolta, hogy visszaküldte a nuncius útlevelét azzal az utasítással, hogy hagyja el Spanyolországot. Teljes volt tehát a szakítás Rómával, de a vallásos spanyolok szemében a kormány ezzel csak megerősítette a klerikálisoknak azt a kijelentését, hogy az alkotmány nem egyéb, mint eretnokség. Eközben az ország távolabb eső részében mind nyugtalanítóbb arányokat öltött a felkelés, főleg Cataloniában, ahol majdnem az egész parasztság támogatta. A felkelő bandák egységgé tömörülve, ötezer emberrel a Hit

hadserege címén megtámadták Seol de Urgel várát és ott ütötték fel főhadiszállásukat.

Spanyolország gyorsan az anarchia áramlatába kezdett rohanni. A kormány nagyon gyenge volt arra, hogy a rendtelenségnek gátat vessen, akár barátai, akár ellenségei követték azt el. Az egyes pártok közt nem is volt remélhető a megegyezés és a legjobb hazafiak, csak azt várták már, hogy az egyetlen út, amely a rendhez vezet, az, ha a külföldtől kérnek segítséget. Mikor a további ellentállás nem volt többé remélhető, arról értesítették Fernandot Cadizban szeptember 28-án, hogy szabadságában áll a francia tábornok felkeresni. De erre nagy zendülés támadt és a nép garanciákat követelt. A király előhivatta minisztereit és megparancsolta nekik, hogy fogalmazzanak egy dekrétumot, hogy ő a saját szabad akaratából és abban a hitben, hogy az új kormányforma a nemzet boldogságát biztosítja, elfogadja azt saját személyére nézve és összes vagyonának jótállásával és teljesen feledni akarván a múltat, amnesztiát ad az összes spanyoloknak, akik ellene összeesküdtek. Másnap azonban, mikor Angoulême herceg fogadta, másfélóra bezárkózott del Infantando herceggel és Victor Damien Saez gyóntató jávai, akit miniszterelnöknek tett meg és mielőtt a tanácskozás véget ért, már alá is írt két dekrétumot. Az elsőben teljesen érvénytelennek jelentette ki 1820 március 7-ike előtt tett intézkedéseit, másodikban megerősítette a Junta és a régenség vádalahelyezését. Ezt az iratot sok példányban kinyomatták, másnap reggel már a nép nagy ámulatára, ott díszelgett minden ház falán. Bourmont francia parancsnok ezalatt megtudta, hogy Fernando titokban halálra ítélt néhány kiváló liberális pártvezért, akiket aztán, hogy a vérontást megakadályozza, Gibraltárba behajóztak és a gyarmatokra indítottak útnak. De mindez még csak előíze volt az elkövetkezendő dühnek.

A reakció tíz esztendeje.

A régenség és Fernando dekrétumai, amelyek az 1820 március 7-ike előtti állapotokat helyezték vissza és minden közbeeső királyi cselekvést érvénytelennek hirdettek ki, szükségkép újra felélesztették az inkvizíciót. De alkalmazottai még vonakodtak ezelőtti funkcióikat átvenni határozott parancs nélkül, mert hisz jól tudták, hogy Franciaország ellenzi a Szent Hivatal visszahelyezését. Számtalan kérvényt intéztek eziránt Angoulêmehez, de az kitért a határozott válasz elől és csak annyit mondott, hogy először is kieszközli a király szabadon bocsátását és aztán őrá bízta, hogy mi felel meg legjobban az ország boldogulásának.

Fernando kiszabadulása után csakúgy özönlöttek hozzá a gratulációs levelek, melyben meleg köszönetet mondtak intézkedéseiért,

sok volt köztük az olyan levél is, amelyben arra kérték, hogy hasson oda, hogy az inkvizíció azonnal munkához lásson. De ha ebben a percben akármennyire is kívánta ennek a kívánságnak a teljesítését, a szövetségeseknek komoly ellentállása akadályozta meg ebben, akik semmi áron sem akarták a felelősséget vállalni, hogy ezt a közgyűletnek örvendő intézményt újra felélesszék. Chateaubriand december 1-én azt írta a francia követnek, Talarunak: „Nem engedjük meg, hogy diadalunkat bemocskolja az ártatlanok üldözése és hogy az inkvizíció tüzei lángoljanak fel dicsőségünk oltárain”. Ezenfelül december 11-én szükségesnek jelentette ki, hogy a király gyóntatója ne legyen inkvizítor.

Fernando azonban, úgy látszik már tanácskozott magában, hogy vájjon az inkvizíció tényleg hasznára lehet-e politikailag és miután a vallást csakis politikai szempontból tekintette, jobbnak látta ezt a kérdést elodázní és nem kötni magát. De királyi parancsra 1824 október 17-én egy csapással véget ért az önkormányzat egész Spanyolországban. A városi hatóságok nem voltak többé megválaszthatók, a jelenleg hivatalban levőknek garmadával egyszerre kellett kiválasztaniuk utódaikat, akik mind királyi ellenőrzés alá kerültek. Mindennek a célját nyíltan azzal magyarázták, hogy örökre eltűnjön Spanyolország földjéről a legcsekélyebb kételye is annak, hogy a királyi hatalmat nem a király személye képviseli és hogy a nép egyszermindenkorra megtudja, hogy a monarchia alapját alkotó törvényekben a legcsekélyebb változtatást sem fognak eszközölni. Az inkvizíció lét jogának egyetlen követelménye, amely nagyobb volt a rendőrség és a királyi törvényszékek lét jogánál, a pápa által adományozott hatalmában állt és így annak az uralkodónak, aki rászánta magát, hogy saját kezeibe összpontosítsa az összes hatalmat, természetesen nem volt ínyére, hogy politikai célok számára használja fel azt a tekintélyt, amelyről legalább is névleg nem ő rendelkezett. Ám Fernandonak nem kellett volna ezt a kitévelt semmibevennie, ahogy oka volt rá, hogy az inkvizíciótól különös szolgálatokat elvárjon. Mert hogy az inkvizíciónak már nem volt mit felkínálnia és amennyire Fernando semmibe vette Európa közvéleményét, még ő sem zárkozhatott el a beismerés elől, hogy nem veheti magára ez általánosan elítélt intézmény visszaállításának ódiúmat. Az a titkos organizáció, amit *Junta Apostolica* néven ismertek, már szemet vetett Don Carlosra, mint vezetőjére, aki aspirációit valóráváltotta, mert a herceg teljesen papi befolyás alatt állt és a szélsőséges párthoz tartozott, amellet, hogy leendő trónörökösként szerepelt, azon feltevésben, hogy Fernando utód nélkül hal meg. Ám Carlos, noha nem volt erős jellemű ember, mégis teljesen tisztességes gondolkodású volt és emellet kölcsönös gyengédség kötelékei fűzték Fernandohoz, melynek csakis a halál vetett végett. Ami őt magát illeti, türelmesen megvárta volna trónrajutását, de a felesége, portugáliai Francisca és annak nővére Beira hercegnő, Pedro infáns öz-

vegye, nagyravágyó teremtések voltak. A herceg lakosztálya a királyi palotában az intrikák központja volt, amikben ugyan maga nem vett részt személyesen, míg Fernando, aki kémei által mindenről értesült, nem lépett közbe, mert bízott fivére hűségében és saját rátermettségében, hogy elnyomja az ellene szót támadásokat.

De az általános béke csak időleges volt. Júliusban Manresaban, *Junta superior* alakult és augusztusban a harangszó fegyverkezésre szólította a népet, amikor már a hadsereg egyrésze a lázadókhöz csatlakozott, akik Cataloniában a vezetőserepet vitték. Egy jelentés a barcelonai udvarból, arról számol be, hogy a lázadók harci-kiáltása ez volt: „Soká éljen az inkvizíció, halál az alkotmányra! Halál a négerekre! Halál a rendőrségre!” A népek azt mondták, hogy a felkelés a pápa parancsára történik és hogy a királyt szabadkőművesek veszik körül. De általánosan tudták, hogy az egész inkább a papság műve volt, akik az inkvizíció visszaállítását óhajtották, hogy a tudatlan hegyilakosok fanatizmusában bízva, újra mindenhatóvá tegye magát.

Visszapillantás.

Semmiféle európai nemzetnek sem volt része annyi viszontagságban, mint Spanyolországban. Mikor a castíliai királyságokat II Juan és IV. Enrique, kiragadták az anarchia karmaiból, csak Ferdinánd és Izabella erélyes akaratának sikerült rendet teremtenie azzal, hogy Aragóniával egyesítették Spanyolországot. Granadát, Nápolyt és Navarrát meghódították és az Újvilágot szerezték meg az ország számára és ezzel mindent uraló pozícióba emelték azt. Az ilyen viszontagságoknak mindig megvan a maga oka. És mi sem fejezhetjük be az inkvizíciónak ezt a hosszú történetét anélkül, hogy kérdést intéznénk magunkhoz, milyen része volt annak a szellemnek, amit az inkvizíció létrehozott és amivel azt élesztette ama szerencsétlenségekben, miket a spanyol nép csekély megszakításokkal a Szent Hivatal szervezése < óta elszenvedett. Ezek az okok sokfélék, van olyan is köztük, mely nem áll egyenes összefüggésben tárgyunkkal, de azért fel kell említenünk, nehogy túlságos fontosságot tulajdonítsunk az inkvizíció befolyásának.

Először is a spanyol monarchia tiszta despotizmussá fejlődött, amelynek alapját az intézmények alkották, — az a közmondás járta, hogy az uralkodó kedvtelése a törvény erejével bírnak. Az összes bírósági és végrehajtói funkciók a koronában összpontosultak. A király adta ki a törvényt, ő határozta meg az adózást, ő toborzott csapatokat, ő adta le a hadüzenetet, majd ha kedve kerekedett, ő kötötte meg a békét és a Justicia Lanuza végrehajtása bírói vizsgálat nélkül kimutatja, hogy ő rendelkezett alattvalói életével is. A venéziai

kiküldött, Contarini 1605-ben úgy írja le az országot, mint a szegénységtől sújtottat, ahol a megvesztegethető és rossz kormányzat általános elégedetlenséget szült, egy indolens király és kapzsi miniszterei uralma alatt. Ilyen volt a helyzet, mikor a mórok száműzésével a legproduktív elemtől fosztották meg az országot.

De mindez rosszabbodott, mikor IV. Fülöp 1621-ben elfoglalta a trónt. Jóindulatú, barátságos, indolens és gyönyört kedvelő király volt, amit a harmincegy el nem ismert természetes gyermeke bizonyosságul szolgáltak. Eltekintve az egyetlen elismerttől — a II. Don Juan de Austriától — megmagyarázzák, mint engedte át az ország gondjait kedvencének, Olivares hercegnek, akinek bukása után 1643-ban unokaöccse, Don Luis de Haro lett ennek az állásnak az utódja. A hivatásos történetíró IV. Fülöp trónraléptekor úgy írja le Spanyolországot, mint a végszükségben szenvedőt, népét pedig, mint a rá rótt terhek alatt roskadozót. Mindenütt rendetlenség honolt és a nemzet állapota annyira legyöngült, hogy csak sajnálkozni lehetett rajta, de segíteni nem. De azért Fülöpnek az első dolga az volt, hogy felmondja Hollandiával az egyességet és emiatt hosszú uralkodása alatt majdnem szüntelen háborúskodott.

Összehívatta a cortezt és a hadsereg részére ellátást kért, amire azt válaszolták, hogy inkább szüntesse meg az elnéptelenedést és keresen munkát a népnek, amely családjával végigkóborolja az országot munka után. Ám Fülöp, akit plebejus szerelmei teljesen lefoglaltak, ernyedetlenül folytatta a háborút, emellett pazarlása nem ismert hátrát, ahelyett, hogy egy gondolatot is fordított volna nyomorult népére, akit már-már letört az egyre fokozódó követelés. Az udvari ünnepélyek olyan fényes pompával zajlottak le, amire alig volt példa. Az 1637-iki farsangi ünnepély hivatalos becslés szerint 300.000 aranyba került. De a köznép félmillióra értékelte. 1658-ban a venéziai kiküldött arról számol be, hogy a király Don Luis Haro fiának ötvenezer pezót utalt ki, mert az udvarhölgyei számára fényesen sikerült balettet rendezett. Minden egyes bikaviadal 60.000 reáljába került a királynak és Prosper herceg születésének megünneplése — aki mihamar elhalálozott — nyolcszázezer pezo költséget igényelt. És mindezt, amit a kiküldött megjegyyez, a nyomorult nép véréből csikarják ki, akinél szegényebb egész Európában nincs.

Ennek a tendenciának tudható be az az örületes hivatal utáni rohanás is, amely az államot, a hivatalnokok nagy feleslegével terhelte. 1674-ben Lucchese kiküldött csodálkozását jelenti ki a hetvenötmillióra becsült állami jövedelem felett, amelyet teljesen eredménytelenül pocsékolnak el.

A szegénység, a rendetlenség és a megaláztatás rémségeiből, ahová Spanyolország süllyedt, a talpraállítási kísérlet a Bourbonok alatt csak igen lassan haladt és eleinte bizonytalanul is. Valamit V. Fülöp is tett érte, örökös háborúskodása és búskomorsága dacára. Miután le-

rázta magáról az olyan kalandorok befolyását, mint Alberoni és Lipperda és Patino gyakorlati zsenialitásának tért engedett. A felfelé törtetés ösztönzése VII. Fernando alatt is folytatódott, sőt III. Carlos és felvilágosodott miniszterei alatt már gyors volt a haladás.

Tömérdék bajt elkerülhettek volna, ha azokat az egészséges reformokat, miket a trenti tanács előírt, kieroszakolják. Ám mindez holt betű maradt, legalább is Spanyolországban. De 1723-ban Fülöp rávette a spanyol püspököket, hogy alázatos kérelmet intézzenek ebben az ügyben XIII. Innocent pápához, amelynek az lett az eredménye, hogy a pápa új alkotmányt adott az országnak és csökkentette a papságot és a kolostorokat. De ez nem gátolta meg V. Fülöpöt és utódát VI. Fernandot, hogy 1746-ban igazi véleményüket nyilvánítsák ki, ama gonosz befolyásokról, amelyek Spanyolország nyomorúságának okozói voltak. Több mint az ország fele el volt zálogosítva és a nyilvános adózás alól elvonva.

És végeredményben minden gazdagságot és fényt a szegény iparosok munkájából csikarták ki, mert a szentségek adminisztrációja súlyos teherrel nehezedett az ország iparára és sokat *tett* az általános elszegényedés iránt. Mikor a protestantizmus röviden tartó kifejlődése 1558-ban olyan rémületet keltett, hogy magátólértetődőnek vették, hogy az egész nép örömmel üdvözli azt a reformot, amely könnyítést jelentett az egyház megállapított terhei alól. Jovelianos azt kérdi, hogy mi más maradt fenn Castília ősi dicsőségéből, mint városainak csontváza, amelyek egykor virultak és az áruházak és műhelyek tömegével voltak tele, de most csak templomok, kolostorok és kórházak éltek túl azt a nyomorúságot, amely nyomukban fakadt. Az ilyen világi felfogású papság, amely, annyira távol állott az apostoli szegénységtől, nem igen volt hajlandó kötelességeit teljesíteni vagy példát mutatni híveinek az erkölcsösségben.

Ezt Valdéz főinkvizítor is megerősíti, aki megállapítja, hogy amikor 1546-ban a sevillai érsekséget elfoglalta, teljesen demoralizáltnak találta az ottani papságot és az egyházi méltóságokat, csöppet sem szegyeitek gyermekeiket és unokáikat, asszonyaik nyíltan velük éltek, mintha csak házasságban élnének és a templomba is elkísérték őket, sőt többen közülök nyilvános kártyabarlangokat tartottak fenn házaikban, ahol mindenféle gyanús elem elszórakozott.

Az ilyen elemekből álló egyház sem volt arra hivatott, hogy jóra használja fel azt az óriási befolyást, amelyet a közéletben élvezett, nemcsak azért, hogy a királyság politikáját irányította, hanem, hogy a nemzeti aspirációkat is kényekedvére vezette. Teóriája még mindéig a középkori teória volt — hogy az egyházi hatalom a pap, a királyi hatalom pedig a hold, amely a naptól nyeri el fényét. Az egyház befolyásának, amelyet Torquemada képviselt, a zsidók kiűzése is rovására esett. Ximenes viszont a mórok erőszakos megtérésével tündökölt, míg Espinosa a granadai lázadást szította.

Ilyen befolyások mellett az a vallási türelem, amely a középkori periódusnak olyan kifejezett vonása volt, a legféltelenebb fanatizmusnak adott helyet, amely az inkvizícióban kifejezésre talált és amelyet az mind hevesebb lángra lobbantott intézményének fennállásával. V. Károly őszinte vallásosságához nem fér kétség, az összes venéziai kiküldöttek arról tesznek tanúságot és leírják, hogy milyen pontosan tett eleget vallásos kötelességének és megállapítják, hogy a legbiztosabb mód arra, hogy bárki is a király kegyeihez férközzék, csakis a buzgó vallásosság volt. Röviddel halála előtt mély sajnálkozásának adott kifejezést, hogy nem végeztette ki Luthert Wormsban, noha szavát adta biztonságáért, de jobb lett volna, ha szavát megszegi és így bosszulja meg az Isten ellen elkövetett sértést. Brüsszelben 1554-ben megfogalmazott végrendeletében a legkomolyabban lelkére kötötte II. Fülöpnek, hogy mindenképpen kedvezzen az inkvizíciónak ama sok és nagy vallássértés megakadályozása miatt, amit büntetéssel sújt. Az 1558 szeptember 9-én írott végrendeletében, amit halálos ágyán diktált le, első gondolata az volt, hogy megismételje figyelmeztetését és arra serkentse fiát, hogy szigorúan, könyörtelenül és keményen büntesse meg az eretnekséget.

De II. Fülöpnek nem volt szüksége az ilyen buzdításra, mert kora fiatalsága óta, az eretnekséggel konfliktusba álló légkörben nevelkedett. Arra tanították, hogy az uralkodó legfőbb kötelessége Isten és az emberek ellen, hogy a hit egységét kierőszakolja. Nemcsak, mint vallásos kötelességet, hanem mert azon nyugodott annak az időnek az államférfiúi bölcsessége és mert másféle módon nem lehetett a királyságban a békét megőrizni. Fülöp csak a gyakorlatba vitte át az egyház tanításait, de ezzel annak korlátlan bámulatát vívta ki. Természetes dolog volt tehát, hogy végrendeletében ő is ama szokásos utasításokat hagyta utódjára, hogy pártolja az inkvizíciót. Ami IV. Fülöpöt illeti, bőven volt már alkalmunk, hogy az inkvizíció iránti támogatását szemléljük félszázados uralkodása alatt, úgymint azt a készségét, hogy minden más érdeknek aláveti azt.

II. Carlos egy teljesen jelentéktelen ember volt, akiről nem is érdemes megemlékezni. De a Borbounokkal már egy új éra hajnalhasadásába lépünk be, ahol a fanatizmus nem uralja többé az állam politikáját. A XX. század közonyével igen nehéz elképzelni és megérteni, milyen szenvedélyeket lobbantott lángra a hit kérdése, különválva minden egyéb időleges érdektől és milyen óriási befolyást gyakorolt egy olyan könnyen felizgatható népre, mint a spanyol, akinek tetteit inkább a képzelet irányította, mint az értelem.

Paulo Tiepolo 1563-ban azt jegyzi meg, hogy a vallás külsőségeiben a spanyolok végtelenül ájtatosak. Ám abban kételkedik, hogy belsőleg is azok-e. A papság úgy él, ahogy jónak látja és nincsen senki, aki a rendre utasítaná. A templomokban ünnepnapokon rendezett komédiák pedig egyenesen megbotránkoztatók. A templom tényleg

mintha minden egyébre szolgálna, mint az ájtatosságra. Tiepolo leírja az istentisztelet alatt végbemenő profán magatartást. A papok figyelmetlenségét, az álarcosok és a démonok körmenetét, a bankettokat és a lakomákat és más hasonló szégyenteljes profanációkat, úgy, hogy nagyon kevés az olyan hívő, aki a templomban nem vétkezik és nagyon kevés az olyan, aki haszontalan és hiú, sőt aljas és fajtalan szavakat nem használ. A forró időszakban a templomok hűvösét kedvenc tartózkodási helyé züllesztik a férfiak, nők, beleértve a szerzeteseket és az apácákat és bizony sok illetlen dolog adja magát elő. Az üzleti tranzakciókra igen alkalmas a templom, olyan alku folyik ott, akár a piactéren és ez nem csak múlt szokás. Egy évszázaddal később Francisco Santos leírja előttünk az úgynevezett ájtatos hívőkkel zsúfolt templomot, ahol a zajtól a prédikációt alig lehet hallani. Koldusok hangosan alamizsnát kérnek és egymásközt veszekednek érte. Egy másik sarokban két férfi perlekedik vadul és már azon vannak, hogy kardot rántanak. A nép ott hagyja a misét, hogy egy kedvenc papját kövesse a kápolnába, akinek az a híre, hogy gyorsabban szolgáltatja ki a szentségeket. Egyik oldal-kápolnában egy csomó szép hölgy csokoládét iszik, a divatot tárgyalja meg és udvarlóival érkezik. Egyszóval minden világias itt és a vallás csak afféle ürügy és ez a tiszteletlenség a papok közt is elterjedt. VIII. Orbán pápa 1642 január 30-án a káptalan panaszait olvasta fel, amiért Sevil-lában a cigarettázás dívik a templomban, sőt még a pap is mise közben ezt teszi és dohánypecséttel szennyezi be a szentségtakarót. Nyilvánvaló mindebből, hogy az inkvizíció, mialatt a dogma egységességét kierőszakolja, nem sugalmazza a vallás igazi tiszteletét.

Amíg az inkvizíció tartózkodott tőle, hogy ott, ahol tehetne volna, a társadalom javára fordította volna befolyását, a Habsburgok alatt már azzal volt tényleg elfoglalva, hogy lazábbá tegye a társadalmi rend kötelékeit és a törvény iránti megvetés magvát elhintse. Nagyjából ennek tudható be tehát az anarchikus szellem Spanyolországban, amely már a XVII. században jelentkezett, de alapját az a példátlan vakmerőség szolgáltatta, amellyel az inkvizíció kierőszakolta jogait az igazságszolgáltatástól. Mikor a királyi tisztviselőket kiátkozták, letartóztatták és a legcsekélyebb scrupulus nélkül börtönbe vetették és a legfőbb bíróságokat megvetéssel kezelték, a törvénytisztelet vésszen meggyengült. A spanyol nem csak arra tanították, hogy magába fojtsa véleményét az inkvizícióról, de hogy minden körülmények közt vigyázzon a nyelvére és nem csak nyilvános helyen, hanem családja bizalmas körében is, mert a feljelentés kötelessége úgy a férjre, mint az apára, a feleségre és a gyermekekre is vonatkozott.

Mielőtt búcsút mondunk annak a benyomásnak, amit az inkvizíció kegyetlensége keltett bennünk, ajánlatosnak tetszik, hogy nagyjából valamiféle feltevessel próbálkozzunk meg mentalitását illetőleg, — kivált ami az elégettetést illeti, amely természetszerűleg a legmélyebb

hatást gyakorolja a képzeletre. Ahhoz szó sem fér, hogy az elégetéseknek a számát nagyban túlozta a közhit. Ma már lehetetlen statisztikát alkotni az inkvizíció ténykedéséről, kivált annak legelső idejéről, de azért némi következtetést vonhatunk ama részletekből, amik egynéhány törvénszékre vonatkoznak.

Az egyetlen kortárs, aki hiteles adatokkal szolgál egész Spanyolországról, Izabella királyné titkára, Hernando de Pulger, hivatalos helyzete folytán könnyen hozzájuthatott az információk beszerzéséhez és el sem titkolta gyűlöletét az inkvizíció iránt, valószínűleg nem kisebbitte vele a számadatokat. Tizenötezerre becsli azokat, akiket a hit ediktuma alapján ítélték el és kétezerre azokat, akiket elevenen elégettek, nem számítva a holtakat, akiknek csontjait nagy mennyiségben exhumálták. A vezeklők számáról nem is nyilatkozik. Sajnos, hogy jelentéséből hiányzik a kelet, de miután krónikája 1490-ben ért véget, feltehető, hogy ez az évszám szolgáltatja a keletet, némi változtatásokkal számadatait a későbbi írók is elfogadták. Bernaldez csak annyit mond, hogy Spanyolországban általában végtelen számú egyént égettek el, ítélték el, vetettek börtönbe, de a megbékültek közt is sok volt a visszaeső, akiket mind elégettek. Llorente túlzott állításai szerint tehát az inkvizíció alapítása óta 1808-ig az elégetett személyek száma 31.912, a képmásban elégettetéké 17.659, a súlyos büntetésre ítéltéké 291.450, összesen tehát 341.021.

Ezeket az adatokat Gallois kissé modifikálta s a következő számokat adja nekünk: élve elégettetéké 34.658, a képmásban elégettetéké 18.049 és a gályarabságra vagy börtönre ítéltéké 288.214, összesen tehát 340.921 személy.

A kezünk közt lévő anyag nyilvánvalóan elégtelen arra, hogy sejtelmet is engedjen a rémes egységről. De utóvégre nem sokat határoz, mint ahogy el is képzelik, hogy megállapítsuk, hány élő lény hurcoltatta az inkvizíció a vesztőhelyre, hány halottnak a csontjait exhumáltatta, hány emberi képmást égettetett el, hány vezeklőt vetett a börtönbe vagy küldött gályarabságba és hány árvát tett koldusszegénnyé a vagyonuk lefoglalása. Ez a történet anélkül is elég szörnyű, ha nem is fejezzük ki azt számokban. Ennek az eljárásnak a rettenetes jelentősége pedig abban a tényben rejlik, hogy találkoztak emberek, akik teljes lelkiismeretességgel és minden tehetségük latbavetésével követték el ezeket a rémségeket annak a nevében, aki a békét hirdette és az emberiség testvériességéért harcolt.

Az inkvizíció minden erejének latbavetésével kiirtani igyekezett azt, amit eretnekségnek képzelt. Áldozatainak fölbecslése nem jelenti kegyetlensége fokát, hanem azoknak az embereknek tömege, akiket hiúság, pénzvágy vagy féktelen ambíció juttatott karmaik közé. Nem azokat a férfiakat kell hibáztatnunk, hanem a tanítást, amely ilyen fogalmakat nevelt beléjük a kötelesség teljesítéséről, amit könyörtelesen keresztül is hajszoltak. Ez a féktelen fanatizmus volt az alapja

annak a módszernek, amely a sötétség leplével takarta cselekedeteit és megfosztotta az elítélteket jogos védelmüktől.

Ezzel követtük a spanyol inkvizíció pályafutását megalapításától elnyomatásáig, megvizsgáltuk módszereit és tetteit és felbecsülni igyekeztünk befolyását és részét abban a sok szerencsétlenségben, amellyel a nemzetet elárasztotta. Alig lehet kitérni a következtetés alól, hogy az inkvizíció munkáját majdnem teljesen a rosszindulat táplálta és hogy a reflex visszahatása alatt a vádlók együtt szenvedtek a vádlottakkal. De azért hibáztathatjuk Izabellát és Torquemadát, vagy a Habsburg hercegeket, hogy létrehozták és fenntartották az igazságtalanságnak ezt a szerencsétlen eszközét? Az egyház évszázadokon át azt tanította, hogy dogmáinak feltétlen elfogadása és a vak engedelmesség parancsai iránt — az üdvözlésnek egyetlen módja, hogy az eretnység nem egyéb, mint az Isten elárulása, annak kiirtása tehát legfőbb szolgálat Isten és az emberek iránt. Ez aztán általános hitté fejlődött ki és mikor a protestáns szekták különféle hitvallásukat hirdették, mindegyik feltétlenül bízott abban, hogy ő ismeri a mennyei lény összes titkait és eljárásának mozgató erőit teremtményeivel szemben és hogy valamennyien osztoztak abban a buzgóságban, hogy ugyanazon kegyetlenséggel szolgálják Istent.

Az inkvizítorok emberek voltak, nem démonok, sem angyalok és amikor az igazságtalanság és az elnyomás megérett a világi törvényszékeknél, örülség lenne el nem várni azt, hogy az a Szenthivatal áthatolhatatlan mélységeiben is ne nyilatkozzék meg. Olykor a jóssággal és a jóvátétel őszinte vágyakozásával találkozunk, viszont nagyon is sokszor került elénk annak az ellenkezője is, semhogy kétségbe vonnánk gyakoriságát. Hogy az inkvizíció vezeterei elismerték ezt a veszedelmet, erkölcsi befolyásukkal csökkenteni igyekeztek azt, annak a gyönyörű imának a mindennapi elismérlésében nyilatkozott meg, amelyet az 1600-iki *carta acordada* minden reggeli mise alkalmára rendelt.

De mindent egybevetve, az inkvizíció története azzal a tanulsággal szolgál nekünk, hogy az ember kísérlete arra, hogy embertársainak lelkiismereti felfogását irányítsa, önmaga ellen idéz fel reakciót. Sok nyomorúsággal sújthatja így embertársait, és annak idején ez a nyomorúság ő reá és utódaira háramlik vissza és a kiszabott büntetést kamatostól behajtja rajta a sors. Soha sem történt még erre nézve olyan állandó és olyan gyökeres változtatásnak a próbálkozása, sem olyan esélyei a sikernek, mint Spanyolországban és sehol sem nyilatkozott meg az utólagos leszámolás olyan szigorú és olyan kézzelfogható formában. Az apák bűneiért a gyermekek szenvednek, de ennek a vége még nem következett be.

A tanulság ebből, hogy a hit egysége, amely a XVI. században egyaránt az államférfiú és az egyházi férfiú ideálja volt, vészes befolyással járt a verseny egészséges szellemére, amelynek haladása úgy

erkölcsileg, mint anyagilag előmozdítottik általa. A haladás lehetetlen volt addig, amíg a Szenthivatal saját maga monopóliumának tekintette az üdvözülést. És bármennyire sajnálatos is az a gyűlölködés és az a versenyzés, amely a reformációt követte, mégis felbecsülhetetlen jótéteménynek tekinthető azáltal, hogy mindkét részen emelte az erkölcs standardját, letörte a maradi konokságot és lehetővé tette az általános fejlődést. Bármennyire rémesek voltak is a lutheránus felkelést követő vallásháborúk, mégis különbek voltak annál a tespedésnél, amit Spanyolországban az inkvizíció erőfeszítése fenn tartott. Ameddig az emberi természet az marad, ami most, ameddig az átlagos ember úgy a belső, mint a külső ösztönzésre rászorul, ameddig a haladás csak a komoly törekvés jutalma, fel kell ismernünk, hogy a versenyzés az előhaladást megelőző feltétel és hogy a jó cselekedetekben való rivalitás az emberi tevékenység legáldásosabb szférája.

Vége.

Főinkvizítorok

Kinevezés ideje:

- 1483 Thomas de Torquemada. † 1483.
1491 Miguel de M o r i l l o.
1494 Martin Poncé de Leon, Messzina hercegérseke, † 1500.
Inigo M a n r i q u e , cordovai püspök, † 1496.
Francisco S á n c h e z de la F u e n t e , avilai püspök, † 1498.
Alonso Suárez de F u e n t e l s a z , jaeni püspök, † 1520.
1498 Diego D e z a , sevillai hercegérsek, † 1523.
1507 Francisco X i m e n e s de Cisneros, Toledo hercegérseke.
† 1517.
Juan E n g u e r a , Vichyói püspök, † 1513.
1513 Luis M e r c a d e r , Tortosa püspöke, † 1516.
Fra Juan Pedro de P o u l , az aragóniai Dominikánusok
provinciálisa, † 1516.
1516 Adrian de U t r e c h t , Tortosa püspöke.
1523 Alfonso M a n r i q u e , bíboros; sevillai hercegérsek, † 1538.
1539 Juan Pardo de T a v e r a , bíboros; Toledo hercegérseke.
† 1545.
1546 Francisco Garcia de L o a y s a , sevillai hercegérsek, † 1546.
1547 Fernando V a l d é s , sevillai hercegérsek, † 1568.
1566 Diego E s p i n o s a , bíboros; Sigüenza püspöke. † 1572.
1572 Pedro Pance de L e o n y Cordova, Plasencia püspöke.
† 1573.
1573 Gaspar de Q u i r o g a , bíboros, Toledo hercegérseke, † 1594.
1595 Gerónimo Manrique de Lara, Avila püspöke, † 1595.
1596 Pedro de P o r t o c a r r e r o , Cuenca püspöke, † 1600.
1599 Fernando Niuo de Guevara, bíboros, Sevilla herceg-
érseke, † 1609.
1602 Juan de Z u n i g a , Cartagena püspöke, † 1602.
1603 Juan B a u t i s t a .
1608 Bernardo de S a n d o v a l y Roxas, bíboros, Toledo her-
cegérseke, † 1618.
1619 Luis de A l i g a . † 1626.
1622 Andres P a c h e c o , Cuenca püspöke, † 1626.

- 1627 Antonio de Zapata, bíboros, Burgos hercegérseke, † 1635.
- 1632 Antonio de Sotomayor, Damascus hercegérseke, † 1648.
- 1643 Diego de Arcé y Reynoso, Plasencia püspöke, † 1665.
- 1665 Pascual de Aragon, Toledo hercegérseke.
- 1666 Juan Everardo Nithardo, hercegérsek és bíboros, † 1681.
- 1669 Diego Sarmiento de Valladores, Plasencia püspöke.
† 1695.
- 1695 Juan Thomas de Rocaberti, Valencia hercegérseke,
† 1699.
- 1699 Alfonso Fernandez de Cordova y Aguilar. † 1699.
- 1699 Balthasar de Mendoza y Sandoval, Segovia püspöke.
† 1727.
- 1705 Vidal Marin, Ceuta püspöke, † 1709.
- 1709 Antonio Ybanez de la Riva-Herrera, Saragossa herceg-
érseke, † 1724.
- 1711 Francisco Guidice, bíboros, † 1725.
- 1715 Felipe Antonio Gil de Taboada.
- 1717 Josef de Molines.
- Juan de Arzamendi.
- 1720 Diego de Astorga y Cespedes, Barcelona püspöke.
† 1724.
- 1720 Juan de Camargo, Pampeluna püspöke, † 1733.
- 1733 Andres de Orbe y Larreategui, Valencia herceg-
érseke, † 1740.
- 1742 Manuel Isidro Manrique de Lara, Santiago herceg-
érseke, † 1746.
- 1746 Francisco Perez de Prado y Cuesta, Teruel püspöke.
† 1755.
- 1755 Manuel Quintano Bonifaz, Pharsalia hercegérseke.
† 1755.
- 1775 Felipe Be It ran, Salamanca püspöke, † 1783.
- 1784 Agustin Rubin de Cevallos, jaeni püspök, † 1793.
- 1793 Manuel Abad y la Sierra, Selimbria hercegérse. † 1806.
- 1794 Francisco Antonio de Lorenzana, Toledo hercegérseke.
† 1804.
- 1798 Ramon Josef de Arcé y Reynoso, Saragossa herceg-
érseke, † (Párizs) 1814.
- 1814 Xavier Mier y Campillo, Almeria püspöke.
- 1818 Gerónimo Castellon y Salas, Tarazona püspöke.
† 1835.

Tartalom

	Oldal
Előszó	3
I. Könyv.	
Az inkvizíció eredete és alapítása.	
A castíliai királyság	5
A zsidók és a mórok	13
A zsidók és az áttértek	18
Az inkvizíció bevezetése	26
Az aragóniai királyságok	44
Valencia	45
Aragónia	46
Catalonia, Baleori szigetek	50
II. Könyv.	
Az inkvizíció viszonya az államhoz	55
Az inkvizíció felsőbbsege	65
Előjogok és hivatalok	68
Ellentétes igazságszolgáltatás	74
Általános ellenségeskedés	92
III. Könyv.	
Igazságszolgáltatás.	
Eretnekség	96
Tényleges rendek	106
Fellebbezések Rómába	135

IV. Könyv.

A főinkvizítor és a legfőbb tanács (Suprema).....	145
Az ítélőszék	154
Limpieza	158
Vagyonelkobzás	164
Bíróság és bánatpénz	169
Egyházi javadalmak	170

V. Könyv.

A bűnbocsánat ediktuma.....	173
A titkos börtön	178
Bizonyíték	182
Vallomás vagy gyónás	186
Vizsgálat	205
Ítélet	214
Megkorbácsolás	218
A sanbenito	226
Papok mint bűnösök	230
Vértanúhalál a karón.....	232
Az auto de fé.....	240

VI. Könyv.

A protestantizmus	250
Könyv-cenzúra	272
Miszticizmus	292
Molinizmus	312

VII. Könyv.

Boszorkányság és okkultizmus	321
Politikai tevékenység, Szabadkőművesség	329
Vegyes ügyek.....	333
Mexico	341
Peru.....	381
A portugáliai zsidóság	391
A középkori inkvizíció Olaszországban	433
Az inkvizíció bukása és megsemmisülése	479

A cortes	482
A restauráció	434
Az 1820-iki forradalom	487
A reakció tíz esztendeje	489
Visszapillantás	491

Forrásmunkák:

- M. V. de F e d e r a l : Mystères de l'Inquisition (Paris).
E. C h r i s t : Heroes espanoles de la fe.
L A . L l o r e n t e : História eritica de la Inquisicion. 4 kötet.)
H. Ch. Lea: A History of the Inquisition of the
Middle Ages (3 kötet.)
U. a. Chapters from the Religious History of Spain, connected
with the Inquisition (Censorship of the Press, Mystics
and Illuminati, Ecdemoniadas.)

A kötet színes műmellékleteit B r e n n e r Nándor festőművész
készítette.